

1929
ΧΟΡ
ΙΣΤ

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ν. ΧΩΡΑΦΑ
ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ ΤΟΥ Θ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

H.M.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

(1453 — 1924)

ΚΑΙ Η ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΤΗΣ ΟΛΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΜΕΤΑ 51 ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ ΔΙΑ ΤΗΝ Δ' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΤΕΤΡΑΤΑΞΙΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΩΝ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΑΙ: ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»

50—Ὁδὸς Σταδίου—50

1929

Τὰ γνήσια ἀντίτυπα φέρουν τὴν ὑπογραφήν τοῦ συγγραφέως
καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ Βιβλιοπωλείου τῆς «Ἑστίας».

Α. Κολλαροῦ

Τύποις, Παρασκευᾶ Λεώνη

ΤΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ.

1. Σχέσεις κατακτητῶν Τούρκων καὶ κατακτηθέντος Ἑλληνισμοῦ.

Τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος ἦτο κράτος θρησκευτικόν. Συμφώνως δὲ μετὰ τὴν ἰσλαμικὴν θρησκείαν μία μόνη νόμιμος ἀρχὴ ὑπῆρχεν εἰς αὐτό, ἡ τοῦ διαδόχου τοῦ προφήτου (χαλίφ), εἰς δὲ μόνος νόμος, ὁ τοῦ ἱεροῦ βιβλίου (Κορανίου), τὸ ὅποιον ἦτο καὶ ἱερὰ ἱστορία περιλαμβάνουσα τὰ δόγματα τῆς πίστεως καὶ κώδιξ πολιτικὸς περιέχων τὴν νομοθεσίαν τοῦ κράτους. Εἰς τὸ κράτος αὐτὸ ἔλοι οἱ πιστεύοντες εἰς τὸ Ἰσλάμ (μουσλίμ ἢ μουσουλμάνοι) ἦσαν ἴσοι, πολῖται ἅμα καὶ στρατιῶται. Οἱ μὴ μουσουλμάνοι ἀπεκλείοντο καὶ οὐδενὸς ἀπέλαυον δικαιοῦματος ἀνθρωπίνου. Ἐξαίρεσις ἐγένετο μόνον διὰ τοὺς λαοὺς, οἱ ὅποιοι δὲν ἐπίστευον μὲν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κορανίου, ἀλλ' ἦσαν λαοὶ τῆς Βίβλου καὶ ἐπίστευον εἰς τοὺς ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Χριστοῦ συμπεριλαμβανομένου ἢ μὴ προφήτας, δηλ. διὰ τοὺς χριστιανοὺς καὶ τοὺς ἰουδαίους. Διὰ τοῦτο, ἐν ᾧ κατὰ τῶν ἀπίστων ἐπεβάλλετο πόλεμος ἐξολοθρεύσεως, ἂν δὲν προσήρχοντο εἰς τὸ Ἰσλάμ, εἰς τοὺς χριστιανοὺς καὶ ἰουδαίους ἐπετρέπετο νὰ ζοῦν ἐν τῇ ἰσλαμικῇ πολιτείᾳ ἐξαγοράζοντες τὴν ζωὴν των διὰ τοῦ φόρου «χαράτζι». Ἐθῆρωσυντο δὲ οὗτοι ἔχι δούλοι, ἀλλ' ἔθνος ὑπο-

τελές προσηρτημένον εἰς τὸ ἰσλαμικὸν κράτος καὶ ἀποτελοῦν ἰδιαίτερον κράτος θρησκευτικόν.

Αὐτὴ ἦτο ἡ ἀρχή, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίχθησαν αἱ σχέσεις μεταξὺ τῆς ἰσλαμικῆς πολιτείας καὶ τῶν εἰς αὐτὴν ζώντων χριστιανικῶν λαῶν. Σύμφωνα δὲ μετ' αὐτὴν αἱ χριστιανικαὶ κοινότητες ἀπέλαυον πλήρους ἐλευθερίας εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινοτικῶν πραγμάτων καὶ ὑπέκειντο ὡς πρὸς ἕλας τὰς ἀστικὰς ὑποθέσεις καὶ ἀκόμη τὰς ποινικὰς εἰς τὴν δικαιοσύνην τῶν ἐπισκόπων των, οἱ ὅποιοι ὡς ἡγεμόνες δὲν ἐπλήρωνον φόρον. Ἐπομένως σύμφωνα μετ' αὐτὴν τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἀπέτελεσε πραγματικῶς κράτος ἐν κράτει, ὁ δὲ θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς αὐτοῦ, ὁ πατριάρχης, ἀνεγνωρίσθη ὡς ἔθνάρχης. Ἐνεγνωρίσθη δηλ. οὗτος ἔχει μόνον θρησκευτικὸς, ἀλλὰ καὶ πολιτικὸς ἀρχηγός, εἰς αὐτὸν δὲ ὑπῆχθησαν καὶ ἕλα τὰ χριστιανικὰ ἔθνη, ὅσα ὑπέταξαν οἱ Τούρκοι (Σέρβοι, Βούλγαροι, Βλάχοι).

Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Μωάμεθ Β' προστατεύων οὕτω τὴν ἐλληνικὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν εἶχεν ὑπ' ἄψιν τοῦ ὅτι προσέτι παρεσκεύαζεν ἐν ὄπλον ἠθικὸν ἐναντίον τῆς παπικῆς Εὐρώπης. Εἶναι ὡσαύτως πιθανόν ὅτι καὶ ὁ Μωάμεθ, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι μετ' αὐτὸν πολιτικοὶ ἄνδρες τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, διέβλεπον εἰς τὸ ἐλληνικὸν στοιχεῖον δύναμιν κοινωνικὴν ἀναγκαιοτάτην διὰ τὴν διατήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς εὐημερίας τοῦ Κράτους. Ἀλλὰ ὁ κυριώτερος λόγος τῆς τοιαύτης συμπεριφορᾶς τοῦ κατακτητοῦ ὑπῆρξεν αὐτὸς ὁ χαρακτήρ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους.

Ἐν ᾧ ὅμως ἡ μωαμεθανικὴ ἐξουσία κατὰ τύπους ἐπέτρεπε πλήρη ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν εἰς τοὺς κατακτηθέντας χριστιανούς, συνάμα ἐπέβαλλεν εἰς αὐτοὺς ὄρους, διὰ τῶν ὁποίων καθίστα τὸν βίον των ἀφόρητον. Πρῶτον ἀφῆρσεν ἀπ' αὐτῶν τὸ μέγιστον καὶ κάλλιστον μέρος τῶν κτημάτων των. Ἐκ τούτων ἄλλα μὲν παρεχωρήθησαν εἰς Τούρκους ἀξιωματικούς, ἄλλα δὲ ὑπὸ τὸ ὄνομα βακούφια εἰς τζαμιά. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ὀλίγα ἀπομείναντα εἰς τοὺς χριστιανούς κτήματα οὗτοι δὲν ἔθεωροῦντο ἰδιοκτήται, ἀλλὰ ἀπλῶς νομεῖς, ἦσαν δ' ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν τόσους φόρους, ὥστε μόλις κατῴρθωνον ἐξ αὐτῶν νὰ ἀποζοῦν. Ἐπειτα ἡ μωαμεθανικὴ δεσποτεία ἐπέβαλλεν εἰς τοὺς χριστιανούς περιορισμοὺς καταπιεστικούς καὶ ἐξευτελιστικούς ἀντικειμένους εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ στοιχειωδιστάτου ἀνθρωπισμοῦ. Πλὴν τοῦ φόρου τοῦ χαρατξίου ἐπεβάλλετο εἰς αὐτοὺς νὰ μὴ ἔχουν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τῶν ἐκκλησιῶν των, νὰ μὴ καλοῦν τὸν λαὸν

διὰ κωδονοκρουσίας εἰς προσευχὴν, νὰ διαφέρουν τῶν Μωαμεθανῶν κατὰ τὰ χρώματα τῆς ἐνδυμασίας, νὰ μὴ μετέρχωνται ὠρισμένα ἔργα, καὶ μυρία ἄλλαι καταπιέσεις καὶ δουλικοὶ ἐξευτελισμοί. Ἐντὸς τούτων οἱ κατακτηθέντες οὐδαμοῦ εὕρισκον δικαιοσύνην. Προσερχόμενοι ἢ προσαγόμενοι ἐνώπιον τοῦ Τούρκου δικαστοῦ οἱ βραγιάδες ἦσαν ἐκ τῶν προτέρων καταδικασμένοι. Ἡ τιμὴ των, ἡ ζωὴ των, ἡ περιουσία των ἦσαν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Βλέπων ὁ βραγιάς ἀξανομένην τὴν περιουσίαν του καὶ τὰ τέκνα του προκόπτοντα εἰς υἱεῖαν καὶ κάλλος ἀντὶ νὰ χαίρῃ κατεῖχετο ὑπὸ μεγάλης ἀνησυχίας, μὴ κεντήσουν τὴν ἔρξιν τοῦ Τούρκου Ἄγᾶ.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἄξιον ἀπορίας ὅτι αἱ ἀφόρητοι αὗται καταπιέσεις καὶ ἐξευτελισμοὶ ἄλλους μὲν ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἠγάγκασαν νὰ φύγουν, τοὺς μὴ ἔχοντας σταθερὸν τὸ ἠρησκευτικὸν αἶσθημα ἔκαμαν νὰ ἀλλαξοπιστήσουν, ἀπὸ δὲ τοὺς παραμείναντας πιστοὺς εἰς τὴν χώραν καὶ τὰ πάτρια πολλοὺς ἠγάγκασαν νὰ τραποῦν εἰς τὰ ὄρη, ἔπου ὕφισταντο μὲν παντοίας στερήσεις, ἦσαν ὅμως ἐλεύθεροι καὶ ἀνθρωποι. Οἱ λοιποὶ τέλος ἀπώλεσαν πᾶσαν διάθεσιν πρὸς ἐργασίαν. Ἐνεκα ὧτων τούτων φυσικὰ ἢ μὲν χώρα ἠρημώθη, τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία αὐτῆς κατεστράφη, τὰ γονιμωτέρὰ τῆς ἐδάφῃ ἔμενον ἀκαλλιέργητα, ὁ δὲ ἑλληνισμὸς δεινῶς ἐδεκατίσθη.

2. Μείωσις τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ.

Ἡ μείωσις ὄντως, τὴν ὁποίαν ὁ ἑλληνισμὸς ὑπέστη κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς δουλείας, εἶναι φοβερά. Τὰ δὲ αἷτια αὐτῆς ὑπήρξαν πολλὰ καὶ ποικίλα.

Πρῶτον οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν λογίων καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως, ἀλλ' ἰδίως μετ' αὐτὴν, νομίζοντες ἀδύνατον τὴν μετὰ τῶν Τούρκων συμβίωσιν ἐζήτησαν ἄσυλον εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ μάλιστα εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ ἄνδρες αὗτοι συνετέλεσαν μὲν, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἰς τὸ νὰ ἀναζωπυρρήσουν εἰς τὴν Δύσει τὴν σπουδὴν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, συνετέλεσαν ὡσαύτως εἰς τὸ νὰ ἐξεγείρουν τὴν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος συμπάθειαν τῶν λογιωτέρων τάξεων τῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ἀφήκαν τὸ ἔθνος ἄνευ διδασκάλων, ἔνεκα δὲ τούτου ἐπεκράτησεν ἐπὶ πολὺ εἰς αὐτὸ δεινὴ ἀμάθεια.

Ἐπειτα, καθόσον αἱ ἑλληνικαὶ χώραι ὑπετάσσοντο εἰς τὴν ὁσμаниκὴν κυριαρχίαν, καὶ οἱ πρῶτοντες αὐτῶν διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους

ἔφευγον τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων καὶ κατέφευγον εἴτε εἰς τὰς ὑπολειπομένης ἀκόμῃ ἐνετικὰς κτήσεις εἴτε εἰς Ἐνετίαν καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Εὐρώπης. Καὶ οὗτοι ἐξημίωσαν δεινῶς τὸ ἔθνος, διότι ὅχι μόνον αὐτοὶ ἐχάθησαν διὰ τὸν ἑλληνισμόν, ἀλλὰ τὸ χειρότερον ἀφήκαν τὸ ἔθνος ἄνευ ἡγεμόνων.

Ἡ σπουδαιότερα ἔμως μείωσις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπῆλθε διὰ τῆς ἐκούσιας ἢ ἀκούσιας ἐξισλαμίσεως. Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ εἶδομεν, πῶς τὸ ὀσμανικὸν κράτος ἰδρύθη ἐν μέσῳ ἑλληνικῶν χωρῶν, ὅτι ὁ πληθυσμὸς αὐτοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπετελέσθη ἐκ χριστιανῶν ἐξισλαμισθέντων ἐκούσιως ἢ ἀκούσιως, καὶ ὅτι ὁ στρατὸς διὰ τοῦ ὁποῖου ἐπετέλεσε τὰς θαυμασίας του κατακτήσεις, συνεκροτήθη κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοιούτων Ἑλλήνων, τὸ δὲ γενιτσαρικὸν μάλιστα τάγμα ἀποκλειστικῶς ἀπετελεῖτο ἐξ ἑλληνοπαίδων ἀρπαζομένων ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ἀπὸ τὰς οἰκογενεῖς των καὶ ἐξισλαμιζομένων. Ὁ ἐκούσιος καὶ ἀκούσιος αὐτὸς ἐξισλαμισμὸς τῶν χριστιανῶν γῆρξε τεραστίως μετὰ τὴν κατάκτησιν ὅλης τῆς Ἑλλην. Αὐτοκρατορίας.

Τὸ παιδομάζωμα ἐγένετο τώρα συχνότερον καὶ εἰς εὐρύτεραν κλίμακα. Πρὶν τοῦτο ἐγένετο κατὰ ἑτείαν, ἐξελέγοντο δὲ παῖδες 6 ἢ 7 ἐτῶν, καὶ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν παίδων ἐκάστου τόπου ἀφῆρευτο τὸ $\frac{1}{5}$. Κατόπιν ἔμως καὶ ἡ στρατολογία κατήντησε νὰ γίνεται κατ' ἔτος, καὶ παῖδες ἐξελέγοντο 10—15 ἐτῶν, καὶ ἀφῆρπάζετο ὅχι μόνον τὸ $\frac{1}{5}$ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν παίδων ἐκάστου τόπου, ἀλλὰ ὅσοι ἐχρειάζοντο. Καὶ τὸ χειρότερον, οἱ στρατολόγοι ἤρπαζον περισσοτέρους τῶν ἀπαιτουμένων, τοὺς δὲ περισσεύοντας ἐπώλουν ὡς δούλους. Συνήθως δὲ ἐπέτρεπον εἰς τοὺς εὐπορωτέρους τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν υἱῶν των ἐπὶ πληρωμῇ. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ σύστημα τοῦ καταρτισμοῦ τῶν Γενιτσάρων ἐνοθεύθη βραδύτερον πρὸς ὠφέλειαν τῶν χριστιανῶν. Οἱ Τούρκοι βλέποντες τὰ προνόμια, τὰ ὅποια τὸ σῶμα τοῦτο εἶχε, μετεχειρίζοντο μυρίους τρόπους, ἵνα οἱ χριστιανόπαῖδες ἀντικαθιστῶνται: διὰ τῶν τέκνων των, καὶ οὕτω κατήντησε τὸ σῶμα νὰ ἀποτελεῖται ἐκ τουρκοπαίδων. Ἐπὶ τέλους δὲ τὸ 1638 καθηργήθη καὶ ἐπισήμως τὸ παιδομάζωμα. Ἄλλ' ἔμως ἡ ἐπὶ δύο ἑκατονταετηρίδας ἀποκλειστικῶς ἐκ χριστιανοπαίδων συγκροτήσις τοῦ τάγματος τῶν Γενιτσάρων ὑπολογίζεται ὅτι ἀφῆρπασεν ὑπὲρ τοῦ ἐν ἑκατομμύριον χριστιανοπαίδων. Ἡ ἐκ τούτου δὲ ἐπελθούσα μείωσις τοῦ ἑλληνισμοῦ εἶναι δυσυπολόγιστος, διότι τὸ ἐν ἑκατομμύριον αὐτὸ ἀντιπροσωπεύει ἰσαριθμοὺς οἰκογενεῖας.

Ἄλλὰ καὶ ὁ ἐκούσιος ἐξισλαμισμὸς δὲν ἐπέφερε μικροτέραν μείωσιν

του ἑλλην. πληθυσμοῦ. Πρῶτος λόγος προκαλέσας τούτον εἶναι, ὅτι οἱ σουλτάνοι κατ' ἀρχάς τὰ μεγαλύτερα ἀξιώματα ἀπένεμον κατὰ κανόνα εἰς τοὺς ἐξωμότας. Οἱ πλείστοι τῶν μεγάλων βεζυρῶν, τῶν ἐπιφανεστάτων στρατηγῶν καὶ ἄλλων ἀνωτέρων τοῦ κράτους λειτουργῶν ἦσαν ἐξωμόται. Δεύτερος δὲ σπουδαιότατος λόγος τοῦ ἔκουσίου ἐξισλαμισμού πολλῶν ἦτο ὁ πόθος τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν ἀφορήτων καταπίεσεων. Εἰς τὴν Ἀλβανίαν ἰδίως τὸ πλῆθος τῶν προσελθόντων ἀθρώων εἰς τὸν μωαμεθανισμόν ἦτο παμμέγιστον.

Παρ' ὅλον ὅμως αὐτὸν τὸν δεκατισμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἐκ τῆς μεταναστεύσεως καὶ ἐκ τοῦ ἔκουσίου ἢ ἀκουσίου ἐξισλαμισμού, τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτοῦ παρέμεινε πιστὸν εἰς τὴν χώραν του καὶ διέσωσε τὸ ἐθνικόν του φρόνημα. Αὐτοῦ δὲ τὴν ὀργάνωσιν ἤδη θὰ ἐξετάσωμεν, ἵνα ἐξηγηθῆ, πῶς κατώρθωσαν οἱ Ἕλληγες ὑπὸ τοιαύτην δουλείαν νὰ διατηρήσουν τὸν ἐθνισμόν των καὶ ἐπὶ τέλους νὰ ἀποτινάξουν τὸν ζυγὸν αὐτῆς.

3. Ἐκκλησιαστικὴ ὀργάνωσις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας.

Ἀνέκαθεν ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία ἐν τῇ Ἀνατολῇ προσλαβοῦσα τὸν ἀστικὸν ὀργανισμόν τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν πόλεων ὀργανώθη καὶ πολιτικῶς διὰ τῆς ἱεραρχίας τῶν διαφόρων ἀξιομάτων καὶ τῆς κατὰ τὰ διάφορα αὐτὰ ἀξιώματα διανομῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως. Οἱ αὐτόνομοι δὲ τῆς ἐκκλησίας θεσμοὶ συνεδυσάσθησαν ἁρμονικῶς πρὸς τοὺς θεσμοὺς τοῦ κράτους καὶ ἐσχηματίσθη ἐκκλησία ἐλευθέρα εἰς κράτος ἐλευθέρον. Αὐτὴ λοιπὸν ἢ διοικητικὴ αὐτονομία τῆς ἑλλ. ἐκκλησίας καὶ τὰ μετ' αὐτῆς συνδεόμενα δικαίωματα τοῦ κλήρου διετηρήθησαν καὶ μετὰ τὴν κατάκτησιν, ὡς ἐκ τῆς φύσεως δὲ καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους καὶ ἐπεξετάθησαν.

Οὕτω εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν ὁ κατακτητῆς διέταξε νὰ προχειρισθῆ κατὰ τὰ περὶ τούτου εἰθισμένα πατριάρχης τῶν χριστιανῶν ἢ μᾶλλον τῶν Ῥωμαίων κατὰ τὴν ἐπίσημον ὀνομασίαν τῆς Ἑλλ. Αὐτοκρατορίας ὁ Γεώργιος Σχολάριος, ὁ ὅποιος ἦτο γνωστὸς διὰ τὰ ἐναντίον τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν φρονήματά του. Εἶχε δὲ μέγα συμφέρον ὁ κατακτητῆς νὰ διατηρῆ ἄσβεστον τὸ μῖσος τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῆς δικτικῆς Ἐκκλησίας, ἵνα μὴ ἔχῃ νὰ φοβῆται ἐπέμβασιν τῆς Δύσεως ὑπὲρ αὐτῶν. Ἡ διαταγὴ τοῦ Σουλτάνου ἐξετελέσθη. Ἡ ἐκλογὴ καὶ ἡ χειρο-

τονία τοῦ νέου πατριάρχου ἔγινε κατὰ τὰς ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων βασιλείων συνηθείας, ἀλλ' ὄχι εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, διότι οὗτος εἶχε μεταβληθῆ εἰς τζαμίον, ἀλλὰ εἰς τὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. Ἐκεῖ συναθροισθέντες τινὲς ἐκ τῶν πλησιέστερον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐδρευόντων ἀρχιερέων καὶ οἱ περιλειφθέντες κληρικοὶ καὶ ὁ λαὸς ἐχειροτόνησαν πατριάρχην τὸν Γεώργιον Σχολάριον μετονομασθέντα Γεννάδιον. Μετὰ τοῦτο δὲ ὁ σουλτάνος προσκαλέσας αὐτὸν εἰς γεῦμα εἰς τὰ ἀνάκτορα τὸν ὑπεδέχθη μὲ μεγάλας τιμὰς, ὑπεσχέθη εἰς αὐτὸν πολλὰ προνόμια, καὶ κατὰ τὴν ἀναχώρησίν του προσέφερεν εἰς αὐτὸν ἰδιοχείρως σκήπτρον (πατερίτσαν) χρυσοῦν ὡς σύμβολον τῆς ἐξουσίας του, ὅπως ἔκαμνον οἱ Ἕλληνες αὐτοκράτορες. Ἐπειτα χάριν τιμῆς τὸν συνώδευσε μέχρι τῆς αὐλῆς τῶν ἀνακτόρων καὶ τὸν ἐβοήθησε νὰ ἀναβῆ ἐπὶ πολυτελῶς στολισμένου ἵππου, διέταξε δὲ τοὺς περὶ αὐτὸν ἄρχοντας νὰ τὸν συνοδεύσουν μέχρι τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ὅπως ἄλλοτε ἔπραττεν ἡ Σύγκλητος.

Ποῖα ἀκριβῶς ἦσαν τὰ δικαιώματα, τὰ ὅποια προσέθεσεν ὁ κατακτητῆς εἰς τὰ μέχρι τοῦδε προνόμια τοῦ πατριάρχου, ἂν ταῦτα προφορικῶς ἢ διὰ γραπτῆς διαβεβαιώσεως (βερατίου) ἀπενεμήθησαν, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Ἐκ τοῦ βερατίου ὅμως, τὸ ὅποιον ἐδίδετο βραδύτερον εἰς τὸν ἐκάστοτε νέον πατριάρχην συναγομέν ὅτι: α') ὁ πατριάρχης ἀνεγνωρίζετο ὡς ὑπέρτατος ἄρχων ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων δυνάμενος κατὰ τὴν κρίσιν του νὰ καθαιρῇ ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους· β') ὁ πατριάρχης ἦτο ὑπέρτατος ποινικὸς δικαστῆς ὅλου τοῦ κλήρου. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν λαϊκῶν εἶχε δικαστικὴν δικαιοδοσίαν ὄχι μικράν. Αὐτὸς ἐδίκαζεν ὅλας τὰς εἰς τὸν γάμον ἀναφερομένας ὑποθέσεις τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ καὶ ἐκείνας ἐκ τῶν ἀστικῶν ὑποθέσεων, ὅσας αὐτοὶ οἱ διάδικοι ἤθελον νὰ ὑπαγάγουν ὑπὸ τὴν κρίσιν του· γ') ὁ πατριάρχης ἐδικαιοῦτο νὰ φορολογῇ ὄχι μόνον τὸν κληρὸν, ἀλλὰ καὶ τοὺς λαϊκοὺς καὶ νὰ συντηρῇ ἀστυνομικοὺς φύλακας· δ') εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἐπετρέπετο ἡ κατοχὴ ὅλων τῶν ἀνεκαθῆν διὰ τὴν λατρείαν ὠρισμένων κτιρίων καὶ τῶν κτημάτων αὐτῆς, διὰ τὰ ὅποια οὐδένα φόρον ἐπλήρωνεν· καὶ ε') οἱ ἐπίσκοποι δὲν ἠδύναντο νὰ κατηγορηθοῦν παρὰ μόνον ἐνώπιον τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως καὶ πάλιν μόνον κατόπιν συναινέσεως τοῦ πατριάρχου.

Διὰ τῶν προνομίων τούτων τὰ ὅποια ἠδξάνοντο ἢ ἡλαττοῦντο ἐκ τῶν περιστάσεων, ὁ πατριάρχης δὲν ἀνεγνωρίζετο μόνον ὡς ἐκκλησιαστικὸς τοῦ ἔθνους ἄρχων, ἀλλὰ καὶ ὡς πολιτικὸς, πραγματικὸς ἐ-

ἠνάρχη, ὅπως καὶ ἐλέγετο ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Ἡ δὲ δικαιοδοσία του δὲν ἐπεξετείνετο μόνον εἰς τοὺς Ἑλληνας, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ὀρθοδόξους ὄλους τῆς Ἀνατολῆς, Ἀλβανούς, Βουλγάρους, Σέρβους καὶ τοὺς ὀρθοδόξους Ἀρμενίους. Ὡς ἠνάρχης δὲ ἦτο ἀντιπρόσωπος τῶν ὀρθοδόξων καὶ ἐνώπιον τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν καὶ ἐνώπιον τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, μετὰ τῆς ὁποίας ἐπεκοινωνεῖ διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ προνόμια ταῦτα τῆς ἐκκλησίας πολλάκις παρεβιάζοντο. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀφηρέθη ἀπὸ τοῦ πατριάρχου ὁ παραχωρηθεὶς ναὸς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων μεταβληθεὶς εἰς τζαμίον. Τὸ πατριαρχεῖον ἔκτοτε περιπλανηθὲν εἰς διαφόρους ναοὺς ἀφαιρουμένους [ἐκαστοτε ὑπὸ τῶν Τούρκων κατέληξε κατὰ τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνος εἰς τὸν ἐν Φαναρίῳ εὐτελεῖ ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅπου ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ μέχρι σήμερον. Τῆς παραβιάσεως ταύτης τῶν προνομίων κυριωτάτη βεβαίως αἰτία ὑπῆρξεν ἡ αὐθαιρεσία τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως, ἐναντίον τῆς ὁποίας ὁ πατριάρχης δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντισταθῇ. Ἀλλὰ συγχρόνως ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι εἰς τὴν παραβίαν τῶν προνομίων συνέτεινεν ἡ φιλαρχία καὶ ἡ διχόνοια τῶν ἡμετέρων. Μὲ ὅλας ὅμως τὰς παραβιάσεις ὁ πολιτικὸς ὀργανισμὸς τῆς ἐκκλησίας ἦτο ἰσχυρότατος καὶ ἡ ἐπιρροή αὐτοῦ εἰς τὸ ἔθνος μεγάλη.

Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὄλου ὀργανισμοῦ τῆς ἐκκλησίας ἔστατο ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης ὁ ἀντικαταστήσας τὸν Ἑλληνα αὐτοκράτορα ἐν τῇ διοικήσει τοῦ ὄλου ἔθνους. Αὐτὸς μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἀρχιερέων διηύθυνεν ἀπὸ τοῦ κέντρου τὰς τύχας ὄλου τοῦ δουλωμένου γένους. Ἐξ αὐτοῦ ἐξηρτῶντο ἀπ' εὐθείας οἱ κατὰ τόπους ἱεράρχαι, ἠνάρχαι καὶ αὐτοὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας των θεωρούμενοι. Ἐξ αὐτῶν δὲ πάλιν ἐξηρτῶντο οἱ ἡγούμενοι τῶν μοναστηρίων καὶ ὁ κατώτερος κλῆρος. Πάντες οὗτοι ἀποτελοῦντες ἄλλοισιν ἱεραρχίαις ἐπαγρυπνοῦν ἐπὶ τοῦ δεινοπαθοῦντος λαοῦ προστατεύοντες αὐτὸν κατὰ τῶν αὐθαιρεσιῶν τῆς τουρκικῆς διοικήσεως καὶ χύνοντες βάλσαμον παρηγορίας εἰς τὰς πληγὰς του, φροντίζουσιν περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεώς του καὶ τῆς διατηρήσεως τῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεώς του, καὶ ἐν γένει συγκρατοῦν ἀσβεστον ἀπ' ἐνὸς μὲν τὸ μῖσος πρὸς τοὺς τυράννους, ἀπ' ἑτέρου δὲ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πατρίδα.

Ἡ ἐκκλησία λοιπὸν ὑπῆρξεν ἡ κίβωτος τῶν ἐθνικῶν καὶ θρησκευτικῶν παραδόσεων καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ ἔθνους. Εἰς αὐτὴν δὲ πρωτίστως ὀφείλεται ἡ διατήρησις τοῦ ἑλληνικοῦ ἐθνισμοῦ.

4. Οἱ φαναριῶται.

Ἡ ἀνάδειξις τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου τῆς Κ)πόλεως εἰς κέντρον ὄχι μόνον θρησκευτικόν, ἀλλὰ καὶ πολιτικόν τοῦ δουλεύοντος γένους, ὅπως ἐλέγετο εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐπίσημον γλῶσσαν τὸ ἔθνος, προεκάλεσεν, ὡς ἦτο φυσικόν, καὶ τὴν περὶ αὐτὸ συγκέντρωσιν ὄλων τῶν λογίων καὶ προυχόντων, οἱ ὅποιοι διεξῆγον τὰς ἐθνικὰς ὑποθέσεις. Οὗτοι πάντες, ἐπειδὴ κατόικουν εἰς τὴν συνοικίαν τῆς Κ)πόλεως Φανάριον, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς εἶπομεν, ἐγκαθιδρύθη τὸ πατριαρχεῖον, ὠνομάσθησαν φαναριῶται, καὶ ἀπετέλεσαν τὴν κυβερνώσαν ἀριστοκρατικὴν τάξιν τοῦ ἔθνους. Δὲν ἦτο ὅμως ἡ ἀριστοκρατικὴ αὕτη τάξις ἢ παλαιὰ τῆς ἑλληνικῆς ἀριστοκρατίας. Ἐκεῖνη ἐξέλιπεν ἢ μεταναστεύσασα εἰς τὴν Εὐρώπην ἢ ἐξολοθρευθεῖσα ὑπὸ τῶν κατακτητῶν. Αὕτη ἐσχηματίσθη μετὰ τὴν ἄλωσιν εἰς τὴν ἐκ νέου ὑπὸ Ἑλλήνων συνοικισθεῖσαν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ φαναριῶται οὗτοι δὲν περιωρίσθησαν εἰς τὸ νὰ διεξάγουν μετὰ τῶν κληρικῶν τὰς ἐθνικὰς ὑποθέσεις, ἀλλὰ καὶ κατώρθωσαν κατὰ μικρὸν νὰ καταλάβουν ἐπίσημον θέσιν εἰς τὸ ὀθωμανικὸν κράτος.

Ἀνέκαθεν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἢ τουρκικῆς κυβέρνησις ἤσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ προσλαμβάνη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς χριστιανοῦς ὡς γραμματικούς, ὅπως ἐλέγοντο, διὰ τὴν διαχείρισιν τῶν πραγμάτων τοῦ κράτους. Οἱ Τούρκοι ἦσαν ἀνίκανοι νὰ ἐξακολουθήσουν τὴν προτέραν διοίκησιν τοῦ κράτους, καὶ διὰ τοῦτο ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγουν εἰς τὴν ἐμπειρίαν καὶ ἐπιτηδεϊότητα τῶν κατακτηθέντων. Ἰδίως ἠναγκάσθησαν νὰ μεταχειρισθῶν αὐτοὺς εἰς τὰς λογιστικὰς ὑποθέσεις αὐτοῦ καὶ μάλιστα εἰς τὰς διπλωματικὰς μὲ τὰ γειτονικὰ χριστιανικὰ κράτη. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ αἱ συνθήκαι καὶ ἡ διπλωματικὴ ἀλληλογραφία τοῦ τουρκικοῦ κράτους κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἶναι συντεταγμένοι. Ἄλλ' αἱ τοιαῦται θέσεις δὲν εἶχον πολιτικὴν σπουδαιότητα. Οἱ ὀθωμανοὶ σουλτάνοι εἰς τὰς σχέσεις των μὲ τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη δὲν ἤσθάνοντο κατ' ἀρχὰς τὴν ἀνάγκην ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ὑπηρεσίας σπουδαίας, διότι ἐφέροντο μὲ ὑπεροψίαν καὶ περιφρόνησιν πρὸς τοὺς εὐρωπαίους ἡγεμόνας. Ἐπομένως τὸ ἔθνος δὲν ἐπωφελήθη ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως ταύτης τῶν ἡμετέρων. Ἄλλως τε οἱ γραμματικοὶ οὗτοι ἦσαν ἄνθρωποι μέτριοι καὶ ἀμαθεῖς. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀθλιότητος τῆς γλώσσης, εἰς τὴν ὁποίαν συνέτασσον τὰς συνθήκας καὶ τὰ διπλωματικὰ ἔγγραφα.

Ἐν τούτοις τινὲς πολλαχῶς διὰ τῶν σχέσεων αὐτῶν μὲ τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν ἐφάνησαν χρήσιμοι εἰς τὸ ἔθνος.

Ἀπὸ τῶν μέσων ἕως τοῦ 17ου αἰῶνος τὰ πράγματα μετέβαλον ὄψιν. Ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰῶνος εἶχεν ἀναζωπυρωθῆ ἡ παιδεία τοῦ γένους, ἐπομένως ἐμορφώθησαν νέαι γενεαὶ πεπαιδευμένων καὶ ἐπιτηδεῶν ἀνθρώπων. Ἐξ ἄλλου τότε αἱ πρὸς τὴν Εὐρώπην σχέσεις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους κατέστησαν συχνότεραι καὶ περιπλοκώτεραι, καὶ ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἤρχισε νὰ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην διερμηνέων δυναμένων νὰ ἐννοοῦν τὰ συμφέροντα καὶ τὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους καὶ ἰκανῶν νὰ διεξάγουν τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ ἀλληλογραφίαν. Τούτους λοιπὸν ἐλάμβανον οἱ Τούρκοι ἐκ τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι μόνον ἐσοῦδαζον χάριν τῆς τοιαύτης ὑπηρεσίας τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας καὶ τὴν τουρκικὴν ἐγνώριζον ἄριστα. Οὗτοι τώρα ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀνατιθεμένου εἰς αὐτοὺς ἔργου ἀπέβαινον μυστικοὶ σύμβουλοι τοῦ Κράτους καὶ σχεδὸν ἀνεπίσημοι ὑπουργοὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, καὶ πολλακίς ἐπέμποντο καὶ ὡς πρέσβεις πρὸς συναμολόγησιν συνθηκῶν. Ὡνομάζοντο δὲ **μεγάλοι διερμηνεῖς** ἢ **ἐξ ἀπορρήτων**. Πρῶτος ἐκ τούτων ὑπῆρξεν ὁ Παναγιωτῆς Νικουσίος, ἄλλοι δὲ κατόπιν οἱ Μαυροκορδάτοι, ἐκ τῶν ὁποίων περιφημότερος ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὁ πρῶτος λαβὼν τὸν τίτλον τοῦ ἐξ ἀπορρήτων, οἱ Καλλιμάχαι, οἱ Καρατζάδες, οἱ Σουτσοί, οἱ Ὑψηλάνται, οἱ Μουρούζαι, οἱ Ράλληδες, οἱ Ἀργυρόπουλοι, οἱ Ἀριστάρχαι. Οἱ Ἕλληνες οὗτοι κατὰ μικρὸν ἀπετέλεσαν εἶδος λαϊκῆς ἀριστοκρατίας, ἡ ὁποία ὡς συνδεσμένη μετὰ τῶν κρατούντων υπερῆσπιζε τὰ γενικὰ συμφέροντα τῶν ὁμογενῶν καὶ ἰδίως τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπροστάτευε τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὰ ἐκπαιδευτικὰ τοῦ ἔθνους ἰδρύματα.

Ἄλλὰ καὶ διὰ ἄλλου τρόπου ἢ ἀριστοκρατικῆ αὐτῆ τάξε ἀπέβη ἐθνικῶς ὠφέλιμος. Αἱ παραδουάβειοι ἐπαρχίαι τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, ἂν καὶ ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος ἦσαν ὑποτεταγμέναι εἰς τοὺς Τούρκους, ἐκυβερνῶντο ὑπὸ ἰθαγενῶν ἡγεμόνων, διοριζομένων ὑπὸ τοῦ σουλτάνου. Ἐπειδὴ ἕως οἱ ἐντόπιοι αὐτοὶ ἡγεμόνες συχνὰ ἔκαμνον ἐπαναστάσεις ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος ἔπαυσε νὰ διορίζῃ ἐντοπίους ἡγεμόνας καὶ διώριζεν ὡς τοιοῦτους Ἕλληνας φαναριώτας διαπρέφαντας εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ὑπηρεσίαν. Οἱ φαναριῶται οὗτοι ἐρχόμενοι εἰς τὰ παραδουάβειους χώρας ὡς ἡγεμόνες παρελάμβανον μετ' ἑαυτῶν τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπένεμον τὰ διάφορα ἀξιώματα τῶν ἡγε-

μονιῶν, εἶχον σωματοφυλακὴν καὶ χωροφυλακὴν ἀπὸ Ἑλλήνων καὶ ἐν γένει κατήρτιζον περὶ ἑαυτοῦς αὐτὴν ἑλληνικὴν. Προσέτι δὲ ἴδρυσαν σχολεῖα ἑλληνικά, εἰς τὰ ὅποια ἐκάλουν διδασκάλους περιφήμους διὰ τὴν παιδείαν τῶν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὰς αὐτὰς τῶν ἡγεμόνων ἐπίσημος γλῶσσα ἦτο ἡ ἑλληνικὴ, ἡ ἐγγύριος ἀριστοκρατία τῶν βρογιάρων ἠναγκάζετο καὶ ἐκ συμφέροντος καὶ λόγῳ τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς θέσεώς της νὰ μιμῆται τὴν αὐτὴν τοῦ ἡγεμόνος καὶ νὰ ἐκπαιδεύεται ἑλληνιστί καὶ ἑλληνιστὶ καθόλου νὰ ζῆ. Ἐκτὸς τούτου καὶ μέγα πλῆθος Ἑλλήνων εἴτε χάριν ἐμπορίου, εἴτε χάριν ἐκπαιδεύσεως ἔσπευδεν εἰς τὰς μεγάλας πόλεις τῶν ἡγεμονιῶν. Ὅστε αἱ ἡγεμονίαι κατήντησαν ἀληθινὰ κέντρα ἑλληνισμοῦ καὶ κράτη ἑλληνικὰ μᾶλλον ἢ βλαχικά. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐξελληνισμὸς τῆς χώρας δὲν ἔγινε, διότι ὁ λαὸς ἀπετελεῖτο ἐκ δουλοπαροίκων ἐργαζομένων εἰς τὰ κτήματα τῶν εὐπατριδῶν, καὶ ἐπομένως ἡ ἑλληνικὴ μόρφωσις δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσδύσῃ μέχρις αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅμως ἡ εἰς τὰς ἡγεμονίας μεγάλη ἐκπαιδευτικὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ κίνησις συνετέλεσεν εἰς τὴν πνευματικὴν ἐπίδοσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ ἔκαμε τὰς χώρας αὐτὰς ἐν ἑκ τῶν ὀρμητηρίων τῆς μεγάλης ἑλλήν. ἐπαναστάσεως.

Ὅτι οἱ φαναριῶται διὰ τῆς προστασίας τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων καὶ τῆς ἑλλ. ἐκπαιδεύσεως καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινὴν καὶ εἰς τὰς ἡγεμονίας συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἔθνους. Αἱ αὐταὶ αὐτῶν εἰς τὰς ἡγεμονίας καὶ τὰ μεγαλοπρεπῆ μέγαρά των εἰς Κωνσταντινὴν ὑπῆρξαν τὰ κέντρα ὅπου συνεζητήθη πολλάκις ἡ πολιτικὴ ἀποκατάστασις τοῦ δουλοῦτος ἔθνους καὶ ἐδημιουργήθη ἡ μεγάλη ἰδέα.

5. Αἱ κοινότητες.

Εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνισμοῦ ὄχι ὀλιγώτερον ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν πολιτικὴν ἀριστοκρατίαν συνετέλεσεν ἡ κοινοτικὴ τοῦ ἔθνους ἀνεξαρτησία.

Ὁ ὀργανισμὸς τῶν κοινοτήτων ὑπῆρξε προῖον γνήσιον τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων. Ἐχει τὴν ἀρχὴν του εἰς τὰ αὐτόνομα ἀστικά πολιτεύματα τῶν ἀρχαίων χρόνων. Ταῦτα μεταρρυθμιζόμενα σύμφωνα μὲ τὰς ἐκάστοτε περιστάσεις διετηρήθησαν καὶ μετὰ τὴν κατάκτησιν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ κατόπιν ἐπὶ τῆς Ἑλλ. αὐτοκρατορίας. Ἡ ὀσμανικὴ λοιπὸν κυριαρχία εὔρε τὰς κοινότητας προῦπαρχούσας καὶ σύμφωνα μὲ τὸν χαρακτήρα της νὰ θεωρῆ τοὺς κατακτηθέντας ὡς

αποτελοῦντας κράτος ἴδιον τὰς διετήρησεν. Καί ἐπὶ τουκοκρατίας ἐπομένως πᾶσα πόλις καὶ πᾶν χωρίον εἶχον τοὺς ἰδιαιτέρους τῶν ἄρχοντας, οἱ ὅποιοι ἐκλεγόμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν χριστιανῶν ὀνομάζοντο δημογέροντες, ἢ προεστοί, τουρκιστὶ δὲ κοσαμπάσηδες. Αὐτοὶ διόφκουν τὰς κοινότητες καὶ ἔκρινον ὡς διαιτηταὶ τὰς ἀστικὰς διαφορὰς (τὰς ποινικὰς ἔκρινεν ὁ ὀθωμανὸς δικαστής, καδής ἢ μολλάς). Αὐτοὶ προσέτι διεχειρίζοντο τοὺς κοινοτικούς φόρους καὶ διένεμον εἰς τὰς οἰκογενεῖας τοὺς πληρωτέους διὰ τὸ δημόσιον φόρους ἀναλόγως τῶν πόρων τῶν. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ φυσικοὶ προστάται καὶ σύμβουλοι παντὸς καταδικωμένου ἢ καταπιεζομένου κατοίκου τῆς κοινότητος. Καὶ τέλος αὐτοὶ μετεῖχον τῆς διοικήσεως τῆς ὅλης ἐπαρχίας ὡς σύμβουλοι ἢ πάρεδροι τοῦ ὀθωμανοῦ διοικητοῦ εἴτε οἱ ἴδιοι εἴτε δι' ἀντιπροσώπων.

Ὁ ὀργανισμὸς ὅμως τῶν κοινοτήτων δὲν ἦτο εἰς ὅλας ὁ αὐτός, οὐδὲ ἦσαν αἱ κοινότητες ἀπηλλαγμέναι τῶν ἐπεμβάσεων καὶ τῶν αὐθαιρεσιῶν τῶν τυράννων. Εὐτυχέστεραι ὑπῆρξαν αἱ ὄρειναι κοινότητες τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ πολλαὶ ἐκ τῶν μικροτέρων νήσων, ὅπου ἐλάχιστοι ἢ οὐδόλως κατόφκουν Ὀθωμανοί. Αὐταὶ δυνηθεῖσαι νὰ ἀναπτυχθοῦν ὅπως οὖν ἐλευθέρως εὐημέρησαν περισσότερο ἀπὸ τὰς ἄλλας. Οὕτω προώδευσαν εἰς πλοῦτον καὶ εὐτυχίαν αἱ κοινότητες τῆς Χαλκιδικῆς αἱ ὀνομαζόμεναι Μαδεμοχώρια, πολλαὶ κοινότητες τῆς Ἡπείρου, τὰ 24 χωρία τοῦ Βόλου καὶ ἡ εἰς τὴν Θεσσαλίαν κοινότης τῶν Ἀμπελακίων. Τῆς τελευταίας μάλιστα ἀξίως μνείας εἶναι ὁ θαυμασιὸς ὀργανισμὸς τῆς νηματοουργικῆς βιομηχανίας τῆς, ὁ ὅποιος στηριζόμενος εἰς τὸν συνεταιρισμὸν κεφαλαίου καὶ ἐργασίας ἀπέδωκεν ἐξαισία ἀποτελέσματα. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων κοινοτήτων, εἰς τὰς ὁποίας περισσότερο ἐπενήργη: ἡ ὀσμανικὴ κυριαρχία, ἤχημασαν αἱ τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Λεβαδείας, τῆς Χίου, τῶν Κυθωνίων, αἱ πελοποννησιακαὶ, ἢ τῶν Ἀθηνῶν.

Ὅλοι ὅμως συνετέλεσαν εἰς τὴν διάσωσιν τοῦ ἑλλ. ἔθνισμοῦ, διότι, ὅπως διὰ τῆς ἐκκλησίας, οὕτω καὶ διὰ τῶν αὐτονόμων κοινοτικῶν ὀργανισμῶν οἱ Ἕλληνες ἦσαν χωρισμένοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ συνδεδεμένοι μεταξύ τῶν. Διετήρουν ἐπομένως τὴν συνείδησιν τοῦ ἰδιαιτέρου τῶν ἔθνισμοῦ, καὶ ὡς ἐκ τῆς ταπεινωτικῆς αὐτῶν θέσεως ἐξεκαίετο εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ὁ πόθος τῆς ἀπελευθερώσεως.

6. Αἱ πολεμικαὶ δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τουρκοκρατίας.

Τὸ ἔθνος δὲν ἔσπερξεν ἀπολύτως τὴν νέαν του τύχην μετὰ τὴν κατάρτησιν. Ὡς εἶδομεν, ὄχι ὀλίγοι ἀπεδήμησαν, οἱ πλείστοι ὑπέκυψαν ἐξ ἀνάγκης καὶ συμριδασθέντες ὠργανώθησαν, διετήρησαν τὸν ἐθνισμὸν τῶν, καὶ διὰ συχνῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων πάντοτε διεμαρτύρουντο κατὰ τῆς κατακτήσεως. Ἐκτὸς αὐτῶν ἕμως ὑπῆρχον καὶ Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι οὐδέποτε ὑπετάχθησαν. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ πολυθρύλητοι κλέφτες, οἱ Σουλῳῖται καὶ οἱ Μανιάται. Αὐτοὶ δὲ μετὰ τῶν ναυτικῶν νήσων καὶ ἀπετέλεσαν τὰς πολεμικὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως.

Οἱ κλέφτες καὶ οἱ ἀρματολοὶ. Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἑλλ. χωρῶν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν πολλοὶ κάτοικοι τῆς μεσημβρινῆς Ἰδίας Ἑλλάδος φεύγοντες τὴν εἰς τὰς πόλεις τυραννίαν προετίμων ἀνεξάρτητον καὶ ἐλεύθερον εἰς τὰ ὄρη βίον. Ἡ μάχισμος ἀνατροφῆ, τὴν ὅποιαν ἔλαβον οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας, τοὺς ἔκαμε νὰ μὴ δύνανται νὰ ὑποκύβουν ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Κατέφευγον λοιπὸν εἰς τὰ δυσπρόσιτα ὄρη, ἐκεῖ ἐσχημάτιζον στρατόπεδα (λημέρια) καὶ ἐξ αὐτῶν ὀρμώμενοι ἔκαμον ἐπιδρομὰς ἐναντίον τῶν εἰς τὰς πεδιάδας Ὀθωμανῶν, ἐλγῆστευον αὐτοὺς καὶ διὰ μικρῶν κλεφτοπολέμων ἠγωνίζοντο ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας ἐναντίον τῆς τουρκικῆς δεσποτείας. Οὗτοι ὠνομάσθησαν ὑπὸ τοῦ λαοῦ κλέφτες. Οἱ Τούρκοι μὴ δυνάμενοι νὰ καθυποτάξουν αὐτοὺς καὶ νὰ ἀπαλλαχθοῦν τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν μετ' αὐτῶν. Ἄλλως τε οἱ κλέφτες ἀπέβαινον εἰς τὴν Τουρκίαν πολὺ ἐπικίνδυνοι, διότι μὲ τοὺς ἀδικήτους πολέμους, τοὺς ὁποίους αὐτῆ εἶχεν ἐναντίον τῶν θυτικῶν Δυνάμεων, πάντοτε συνεμάχουν μὲ αὐτὰς καὶ ἰδίως μὲ τοὺς Ἑνετοὺς. Ὅθεν ἡ ὀσμανικὴ κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ προσλάβῃ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς καὶ ἀνέθεσεν εἰς αὐτοὺς τὴν φρουρῆσιν ὀρεινῶν διαμερισμάτων, καὶ ἰδίως τῶν στενοπορειῶν (κλεισουργῶν ἢ δερβενίων). Οὗτοι ὠνομάσθησαν **ἀρματολοὶ** καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν διοικούμενα διαμερίσματα **ἀρματολίκια**. Ἐκάστου δὲ ἀρματολικίου ὁ μὲν ἀρχηγὸς ὠνομάζετο **καπετᾶνος** οἱ δὲ ἄνδρες **παλληκάρια**.

Ἄλλὰ οὔτε ὅλοι οἱ κλέφτες ἐσυνθηκολογήσαν, οὔτε ὅλοι οἱ ἀρματολοὶ ἔμενον πιστοὶ εἰς τὴν ὀσμανικὴν ὑπηρεσίαν. Οἱ ἀρματολοὶ πολ-

λάκις ἤρχοντο εἰς ἐχθροπραξίας μὲ τούς Τούρκους, διότι πάντοτε συνεπάθουν τούς κλέφτας, ἀπὸ τὰς τάξεις τῶν ὁποίων προήρχοντο. Φυσικά τότε ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις τούς κατήρει καὶ ἠγωνίζετο νὰ τούς ἐξοντώσῃ. Οἱ ἀρματολοὶ λοιπὸν ἐγένοντο πάλιν κλέφτες. Ἐνίοτε ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἠναγκάζετο διὰ τῆς βίας νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς καὶ πάλιν τὰ ἀρματολίκια, πάντοτε ὅμως τούς ὑπόπτειε καὶ πολλάκις ἐπεχειρεῖ νὰ τούς ἐκδικηθῇ. Ἐκ τούτου ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς ιδιότητος τοῦ κλέφτου εἰς τὴν τοῦ ἀρματολοῦ καὶ τὰνάπαλιν ἐγένετο τόσον συχνά, ὥστε τὰ ὀνόματα ταῦτα κατήνησαν νὰ ἐκλαμβάνωνται ἀδιαφόρως τὸ ἓν ἀντὶ τοῦ ἄλλου καὶ ἐκ παραλλήλου νὰ ἀποδίδωνται εἰς τὰ ἴδια πρόσωπα.

Οἱ κλέφτες διαμένοντες εἰς χώρας ἀγόνους καὶ μὴ δυνάμενοι οὐδὲ στιγμὴν νὰ ἀφήσουν τὰ ὄπλα ἔζων ἐξ ἀνάγκης ἀπὸ τῆς ληστείας. Συνήθως ἐπέπιπτον κατὰ τῶν Τούρκων, διήρπαζον τὰ ποίμνιά των ἢ ἀπήγον μπέηδες καὶ ἀγάδες, τούς ὁποίους δὲν ἀπέλυον παρὰ μόνον ἐπὶ λύτραις. Ἐνίοτε ὅμως ἐλήστευσον καὶ τούς Ἑλληνας προεστούς, τούς ὁποίους ἐθεώρουν ὡς ὑπηρέτας τῶν Τούρκων.

Ἄλλ' οὐδὲ κατὰ τὰς ὄρας τῆς ἀνέσεως ἄφινον τὰ ὄπλα. Ἐκαμμον διαφόρους πολεμικὰς ἀσκήσεις. Ἦσοῦντο εἰς τὴν σκοποβολίαν, εἰς τὸν δίσκον, εἰς τὸ ἄλμα καὶ εἰς τὸν δρόμον, καὶ εἰς αὐτὰ εἶχον ἀποκτῆσαι δεξιότητα παροιμιώδη. Ὡσαύτως παροιμιώδης ἦτο ἡ καρτερία των εἰς τὴν πείναν, τὴν δίψαν καὶ τὴν ἀγρυπνίαν. Θαυμασία ἐπίσης ἦτο ἡ καρτερία, τὴν ὁποίαν ἐπεδείκνυσον εἰς τὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπιβαλλόμενα εἰς αὐτοὺς βασανιστήρια, δσάκις συναλαμβάνοντο. Ἐσφυροκοποῦντο, ἐσουβλίζοντο ζωντανοί, χωρὶς νὰ ἐκβάλλουν κανένα στεναγμόν, μάλιστα καὶ ὑβρίζον τούς βασανιστάς. Φοβερόν ἐπίσης ἐθεώρουν νὰ κόψουν τὴν κεφαλὴν των οἱ Τούρκοι καὶ νὰ τὴν περιϋδρίσουν. Δι' αὐτὸ οἱ πληγωνόμενοι κατὰ τὴν μάχην παρεκάλουν τούς περὶ αὐτοὺς νὰ κόψουν τὴν κεφαλὴν των καὶ νὰ τὴν πάρουν μαζί των διὰ νὰ τὴν θάψουν.

Ἐν ᾧ ὅμως ἔζων βίον τόσον ἄγριον, καὶ συλλαμβανόμενοι ὑπὸ τῶν Τούρκων τοιαῦτα βασανιστήρια ὑφίσταντο, δὲν ἦσαν θηριώδεις. Ἐφόνευον ὅσους ἠδύναντο περισσοτέρους Τούρκους. Τοῦτο ἦτο ἡ διακαὴς ἐπιθυμία των. Οὐδέποτε ὅμως ἐθασάνιζον αὐτούς. Πρὸς δὲ τὰς γυναῖκας ἐδείκνυσον ἱπποτικὴν εὐγένειαν. Καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα εἶχον πολὺ ἰσχυρόν. Εἰς οἶαν δὴποτε ἀνάγκην καὶ ἂν εὗρισκοντο, οὐδέποτε εἰού-

λων εκκλησίας ἢ μοναστήρια, καὶ ποτὲ κλέφτης δὲν ἀλλαξοπίστησεν. Τέλος οὐδέποτε ἐγκατέλειπον ἀλλήλους διὰ τὰ σωθῶν.

Ἐν γένει ὁ βίος τῶν κλεφτῶν ὁμοίαζε πολὺ μὲ τὸν βίον τῶν ἀκριτῶν. Ὅπως ἐκεῖνοι κατὰ τοὺς πολέμους τῆς ἑλλ. αὐτοκρατορίας ἐναντίον τῶν Ἀράβων καὶ κατόπιν ἐναντίον τῶν Σελτζούκων Τούρκων, καὶ οἱ κλέφτες ἠγωνίζοντο διαρκῶς ἐναντίον τῶν ἀπίστων καὶ δι' ἡρωϊκῶν μαχῶν καὶ ἀνδραγαθημάτων εἰς αὐτοὺς μὲν ἐνέβαλλον τρόμον, εἰς δὲ τοὺς κατοίκους θάρρος καὶ φρόνημα. Ὅπως δὲ ὁ βίος τῶν ἀκριτῶν ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τῶν ἀκριτικῶν τραγουδιῶν, οὕτω καὶ ὁ βίος τῶν κλεφτῶν ἐδημιούργησε τὰ δημοτικὰ τραγούδια, εἰς τὰ ὅποια κατοπτρίζεται ὁ βίος αὐτῶν καὶ τὰ αἰσθήματα.

Τὰ τραγούδια αὐτά, ὡς καὶ αἱ προφορικαὶ διηγήσεις περὶ τῶν ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων τῶν κλεφτῶν καὶ ἀρματολῶν, τῆς καρτερίας των καὶ τοῦ ἵπποτισμοῦ των, ἐνίσχυσον τὰς περὶ ἐλευθερίας καὶ πατρίδος ἰδέας τοῦ λαοῦ καὶ ἐξήγειρον τὸ πολεμικὸν αὐτοῦ φρόνημα. Ἐπὶ τέλους δὲ οἱ κλέφτες καὶ οἱ ἀρματολοὶ ὑπῆρξαν τὰ στηρίγματα ἔλων τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων, ὅσα οἱ πατέρες ἡμῶν διεξήγαγον ἐπὶ τετρακόσια ἔτη, καὶ αὐτοὶ ἀπετέλεσαν τὸν κυρίως πεζικὸν στρατὸν τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως.

Οἱ Μανιάται. Ἡ Μάνη οὐδέποτε ὑπετάχθη εἰς τοὺς Τούρκους. Μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1770 τὸ μόνον σημεῖον ὑποταγῆς αὐτῆς ἦτο φόρος ἐτήσιος 4 χιλ. γροσίων, ὁ ὅποιος εἶναι ἀμφίβολον, καὶ ἂν ποτε ἐπληρώθη. Ἦσαν τελείως ἀνεξάρτητοι καὶ εἶχον ἰδίαν διοίκησιν. Ἐκάστη πόλις ἢ χωρίον εἶχεν ἄρχοντα ἐκλεγόμενον ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὁ ὅποιος ὠνομάζετο καπετάνος. Ὅλοι δὲ οἱ καπετάνοι ἀπετέλουν συμβούλιον, τὸ ὅποιον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἐνὸς ἐξ αὐτῶν ἐκλεγομένου διὰ πλειοψηφίας συνεζήτει καὶ ἀπεφάσιζε περὶ τῶν ὑποθέσεων τῆς χώρας. Οὕτε ὁ ἀρχηγὸς τῶν καπετανέων ὅμως οὔτε οἱ καπετάνοι εἶχόν ποτε τὴν ἐλαχίστην δικαστικὴν ἐξουσίαν. Ἐπεκράτει ἡ αὐτοδικία. Ἐνίοτε δὲ τὴν ἐκδίκασιν τῶν ποινικῶν καὶ ἀστικῶν ὑποθέσεων ἀνελάμβανεν οἰκογενειακὸν συμβούλιον ἐκ τῶν δύο ἀντιδίκων μερῶν.

Ἀπὸ τοῦ 1770 αἱ σχέσεις τῶν Μανιατῶν καὶ τῶν Τούρκων ἔπως δῆποτε ἐτροπολογήθησαν. Ὁ ἐτήσιος φόρος ἀνήλθεν εἰς 15 χιλ. γροσία. ὁ δὲ ἀρχηγὸς τῶν καπετανέων (Μπέης) ἐξελέγετο μὲν ὑπὸ τῶν ἰδίων, ἀλλ' ἢ ἐκλογὴ του ἔπρεπε νὰ ἐπικυρωθῇ ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Πάντοτε ὅμως διετήρουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

Ὅτω οἱ Μανιάται ἐπὶ τῶν ἀποκρήμων τοῦ Ταυγέτου καταφυγίων

των ἐνέπνεον μὲν θάρος εἰς τοὺς ἄλλους ὑποτεταγμένους, παρέσχον δὲ μεγάλας ὑπηρεσίας κατὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀπελευθερώσεως.

Οἱ Σουλιῶται. Κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμίσιον τοῦ 17ου αἰῶνος ποιμένες τινὲς χριστιανοὶ (Ἕλληγες καὶ Ἄλβανοὶ ἀναμειξί) φεύγοντες τὴν τουρκικὴν δεσποτεῖαν ἀνέβησαν εἰς τὰ ἄγρια τῶν ἀρχαίων Κασσωπείων ὄρη καὶ ἐκεῖ ἐπὶ τῶν ἀποκρήμων κλιτύων ὄρους, εἰς τὸ ὅποιον δὲν ἠδύνατό τις νὰ ἀνέλθῃ παρὰ διὰ μιᾶς μόνης ὄφεισίδου στενωποῦ, ἔκτισαν 4 χωρία, τὸ Σούλι, τὴν Κιάφαν, τὸ Ἀβαρῖκον καὶ τὴν Σαμονίβαν. Ἄφ' οὗ δὲ ἐπολλαπλασιάσθησαν οἱ ἔποικοι, ἔκτισαν καὶ ἄλλα ἑπτὰ χωρία εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους. Σὺν τῇ χρόνῳ κατέκτησαν καὶ ἄλλα 60 περίπου χωρία εἰς τὰς πέριξ πεδιάδας. Μόνον ὅμως οἱ κάτοικοι τῶν 11 χωρίων ὀνομάζοντο Σουλιῶται. Οἱ ἄλλοι ἦσαν ὑποτελεῖς τῶν πρώτων καὶ ὀνομάζοντο παρασουλιῶται.

Οἱ Σουλιῶται ὠχυρωμένοι εἰς τὰ δυσπρόσιτα αὐτῶν χωρία ἔζων ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι. Ἦσαν διηρημένοι εἰς γένη (φάραι). Ἐκάστης δὲ φάρας προϊστάτο ὁ ἐπισημότερος ἢ ὁ ἀνδρειότερος αὐτῆς ἀνὴρ, ὁ ὅποιος καὶ διόικει τὰ κατ' αὐτήν. Οἱ προϊστάμενοι τῶν φαρῶν ἀπετέλουν συνέδριον, τὸ ὅποιον ἀπεφάσιζε περὶ τῶν γενικῶν συμφερόντων. Ἐν καιρῷ πολέμου οἱ κάτοικοι τῶν 7 χωρίων καὶ τῶν ἄλλων οἱ ἀνδρειότεροι ἀνήρχοντο εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ ὄρους 4. Οἱ ἄλλοι ἔμενον εἰς τὰ χωρία διὰ νὰ καλλιεργοῦν τοὺς ἀγρούς καὶ τροφοδοτοῦν κρυφίως τοὺς Σουλιώτας. Ἐν καιρῷ εἰρήνης (ἄπερ σπανίως συνέβαινε) ἐπλήρωνον εἰς τοὺς Τούρκους φόρον τινά.

Ὁ βίος τῶν Σουλιωτῶν διήρχετο εἰς τὸν πόλεμον ἢ εἰς τὴν περὶ τὰ ἔπλα ἄσκησιν, ἔπως καὶ τῶν κλεφτῶν. Ὅπως οἱ κλέπτες, οὕτω καὶ οἱ Σουλιῶται ἀγωνιζόμενοι διαρκῶς ἐναντίον τῶν Τούρκων ὄχι μόνον ἀπετέλουν διαμαρτυρίαν ἐναντίον τῆς τουρκικῆς τυραννίας καὶ ἐνίσχυον τὸ ἔθνικόν φρόνημα τοῦ ἑλλ. λαοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως πρῶτον μὲν διὰ τῆς ἀντιστάσεώς των ἔδωσαν καιρὸν εἰς αὐτήν νὰ κραταιωθῇ ἐν Πελοποννήσῳ, ἔπειτα δὲ τὴν συνετήρησαν εἰς τὴν δυτικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα.

Αἱ ναυτικαὶ κοινότητες. Αἱ ἑλληνικαὶ παραλαῖαι καὶ νῆσοι οὐδέποτε ἔπαυσαν ἐπιδιδόμεναι εἰς τὸν ναυτικὸν βίον. Αὗται ἀφ' ἐνὸς μὲν παρείχον τοὺς ἀναγκαίους ναύτας εἰς τὸν ὀσμανικὸν στόλον, ἀφ' ἐτέρου δὲ καὶ ἐλάμβανον μέρος εἰς ἔλους τοὺς ἀγῶνας, ὅσους ἔκαμαν αἱ χριστιανικαὶ δυνάμεις καὶ ἰδίως ἡ Ἐνετία καὶ Ῥωσία ἐναντίον τῶν Τούρκων. Καὶ αἱ μὲν μεγαλύτεραι νῆσοι Κρήτη, Ῥόδος, Κύπρος, Μιτυλήνη κλπ. Ἄντ. Χωραφᾶ, Ἱστορία Δ' γυμνασίου, ἔκδοσις δ'.

αί όποιαί άλλοτε είχαν στόλους ισχυρούς, τώρα εύρισκόμενα: υπό τὸ πέλας Τούρκων πασσάδων έμαραίνοντο. Δέν είχαν όμως όμοίως τὸ πρᾶγμα διὰ τὰς μικροτέρας καί άγόνους. Εἰς αὐτάς Τούρκοι δέν κατόικουν καθόλου, δέν είχαν ιδιαίτερον έκάστη πασσάν, άλλ' έλαι υπέκειντο εἰς τὸν καπετάν πασσάν, όστις κατὰ πολὺ άραιά διαλείμματα έπεσκέπτετο αὐτάς καί τὰς μετ' αὐτῶν υποθέσεις διεξήγγε διὰ τοῦ "Έλληνος διερμηγέως τοῦ στόλου πάντοτε προστατεύοντας αὐτάς. Έπομένως έκάστη έξ αὐτῶν αὐτοδιοικεῖτο διὰ τῶν δημογερόντων της. "Ένεκα τούτου πολλαί έξ αὐτῶν, καί ιδίως ἡ "Υδρα, αἱ Σπέτσαι, καί τὰ Ψάρά, έπρόκοψαν θαυμασίως καί μάλιστα άπό τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰώνος, ότε έδοθήθησαν αὐτοῦς πολλαί εὐνοϊκαί περιστάσεις.

Πρῶτον διὰ συνθήκης μεταξύ "Ρωσίας καί Τουρκίας έπετράπη εἰς έλα τὰ υπό τήν ρωσικήν σημαίαν πλοῖα νά ταξιδεύουν έλευθέρως άπό τοῦ Εὐξεινου εἰς τὸ Αἰγαῖον καί τάνάπαλιν. Τοῦτο ώφέλησεν εξαισίως τὰς έλλ. χώρας καί τὸ έλλ. έμπόριον. Τὰ σιτηρά της Πολωνίας καί της μεσημβρινῆς "Ρωσίας έτράπησαν πρὸς τήν Μεσόγειον, ἠναίχθησαν δέ οἱ παρά τὸν Βόσπορον λιμένες εἰς τὰ προϊόντα της γεωργίας καί της βιομηχανίας τῶν χωρῶν της Μεσογείου. Μεσῆται δέ τῶν έμπορικῶν τούτων συναλλαγῶν έγιναν οἱ "Έλληνες έμποροι καί τὰ έλληνικά πλοῖα, τὰ όποια μέ τήν πρόφασιν ότι άνήκον εἰς "Ρώσους ιδιοκτήτας έταξίδευον υπό ρωσικήν σημαίαν καί έπροστατεύοντο υπό της Ρωσίας. Εἰς τήν Κ)πολιν, εἰς τήν Σμύρνην, εἰς τήν Θεσσαλονικήν καί εἰς έλας έν γένει τὰς μεγάλας πόλεις τοῦ όθωμανικοῦ κράτους, ώσάύτως εἰς τήν "Οδησσόν καί τὸ Ταϊγάνιον καί εἰς έλους τοῦς κυριωτέρους λιμένες της Εὐρώπης ιδρύθησαν πλούσια έλλ. καταστήματα. "Έκ τούτου αἱ έλλ. χώραι, αἱ όποιαί πρότερον εύρίσκοντο εἰς μεγάλην πενίαν, έξωγονήθησαν. Τὰ προϊόντα αὐτῶν, οἱ οἶνοι της Θήρας καί της Σκοπέλου, αἱ ξηραὶ όπώρα της Πελοποννήσου καί της Σμύρνης, τὸ έλαιον της Κρήτης καί τῶν Κυθωνιῶν, τὰ βαμβακερά καί μάλλινα προϊόντα της βιομηχανίας της Θεσσαλίας καί "Ηπείρου, ένθεν μὲν άνήρχοντο εἰς τοῦς βορείους λιμένες τοῦ Εὐξεινου, ένθεν δέ εἰσέδουν εἰς τήν Εὐρώπην. Πρὸ πάντων όμως ώφελήθη ἡ έλληνική ναυτιλία. Κατόρθωσε νά κατασκευάσῃ πλοῖα πολλαί καί μεγάλα, καί κατὰ τοῦς Ναπολεοντείους πολέμους έπωφελουμένη εκ τοῦ άποκλεισμοῦ τῶν ευρωπαϊκῶν παραλίων υπό της "Αγγλίας συνεκέντρωσεν έλον τὸ έμπόριον της Μεσογείου εἰς τὰς χεῖράς της. Οὕτω αἱ ναυτικάί έλλην. κοινότητες, καί ιδίως αἱ τῶν τριῶν νήσων, "Υδρας, Σπετσῶν καί Ψαρῶν, κατὰ τὰς παραμονάς της

μεγάλης επανάστασεως ευρέθησαν έχουσαι και πολλά και μεγάλα πλοία και άπειρους θησαυρούς.

Έκείνο όμως, τὸ ὁποῖον κατέστησεν ἰδίως τοὺς Ἕλληνας ναύτας ἱκανοὺς νὰ ἀντιπαραταχθῶν ἐν καιρῷ ἐναντίον ἐλοκλήρων στόλων τοῦ ὀσμανικοῦ κράτους ἦτο ἡ λυμαινομένη τότε τὴν Μεσόγειον πειρατεία. Οἱ ἐν τῇ βορείῳ Ἀφρικῇ βάρβαροι τῆς Ἀλγερίας, τῆς Τριπόλεως καὶ τῆς Τύνιδος φανερὰ ἐλήστευον ἔλα τὰ πλοία τὰ ταξιδεύοντα τὴν Μεσόγειον ὑπὸ οἷαν δῆποτε σημαίαν. Ἐπετίθεντο κατὰ τῶν πλοίων διήρπαζον τὰ φορτία των, συνελάμβανον αἰχμαλώτους ἔλους τοὺς εὐρισκομένους ἐπ' αὐτῶν ἀνθρώπους, τοὺς ὁποῖους ἐπώλουν κατόπιν ὡς δούλους, καὶ ἐβύθιζον τὰ πλοία. Ἐκ τούτου παρίστατο ἀνάγκη τὰ πλοία νὰ εἶναι ταχέα καὶ ὀπλισμένα, διὰ νὰ δύνανται νὰ ἀντεπεξέρχωνται κατὰ τῶν πειρατῶν, μετὰ τῶν ὁποίων πολλάκις συνήπτον ἀγῶνας πεισματώδεις.

Εἰς τὰ αἴτια τέλος, τὰ ὁποῖα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ ναυτικοῦ ἡμῶν, ὅπως καὶ τῆς βιομηχανίας πολλῶν κοινοτήτων, πρέπει νὰ καταλέξωμεν τὸν συνεταιρισμὸν κεφαλαίου καὶ ἐργασίας. Ἐκαστος ναύτης εἶχε μερίδιον ἐπὶ τοῦ πλοίου ἢ τοῦ φορτίου. Εἶχε λοιπὸν ὡς συνεταιρὸς κοινὸν συμφέρον εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ἀπέβαινε προσεκτικὸς, ἀγρυπνος, οἰκονόμος, διότι οὕτω μόνον ἐγνώριζεν ὅτι θὰ προήγετο. Ἡ ἀδελφικὴ δὲ αὕτη σύμπραξις κεφαλαίου καὶ ἐργασίας συνετέλεσε καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν ἀνύψωσιν αὐτῶν, ἐξ οὗ καὶ ἐξαιρετος χρηστότης ἐπεκράτει εἰς ἔλας τὰ ἐμπορικὰ συναλλαγὰς.

7. Ὁ πνευματικὸς βίος τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τουρκοκρατίας.

Ἡ παιδεία. Καὶ ἡ πρό τῆς ἀλώσεως, ἰδίως ὅμως ἢ μετὰ τὴν ἀλωσιν ἀποδημία τῶν λογίων ἀνδρῶν εἰς τὴν Εὐρώπην ἔσχεν ὀλεθρίας συνεπείας διὰ τὴν παιδείαν τοῦ ἔθνους. Εἶναι ἀληθές ὅτι, ὡς θὰ ἴδωμεν, δι' αὐτῶν ἤρχισεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἡ μεγάλη καὶ λαμπρὰ περίοδος τῆς Ἀναγεννήσεως. Εἶναι ὡσαύτως ἀληθές ὅτι, δι' αὐτῶν τὰ πανεπιστήμια καὶ αἱ ἀκαδημίαι τῆς Εὐρώπης κατέστησαν κέντρα ἑλλην. παιδεύσεως καὶ ὅτι οἱ εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ γράμματα καθόλου διαπρέποντες Εὐρωπαῖοι κατέστησαν λάτρεις καὶ θαυμασταὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης, φιλολογίας καὶ ἱστορίας, οὕτω δὲ ἀναπτύχθη ὁ φιλελληνισμὸς ἐν Εὐρώπῃ. Εἶναι ἀληθές τέλος ὅτι οὗτοι προσελκύνοντες

διὰ τοῦ παραδείγματός των εἰς τὴν Εὐρώπην πλείστους Ἕλληνας συν-ετέλεσαν εἰς τὴν κατὰ μικρὸν πρόσδον τοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ παρ' ἅλα ταῦτα ἔγιναν αἰτίαι φοβεροῦ κακοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀφῆκαν αὐτὴν ἄνευ διδασκάλων, ἢ ἀναγέννησις τῶν ἀρχαίων σπουδῶν, ἢ ὅποια εἶχεν ἀρχίσει κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἔπαυσεν, αἱ σχολαὶ διὰ τὴν ἔλλειψιν διδασκάλων ἐκλείσθησαν, καὶ ἡ χώρα ἐπὶ 200 ἔτη περίπου ἐστερήθη πάσης παιδείσεως. Ἡ παιδεία τοῦ ἔθνους εἶχε περιορισθῆ εἰς τὰ ὀλίγα κολουδογράμματα, τὰ ὅποια ἐδίδασκον τοὺς ἐλληνοπαῖδας οἱ ἱερεῖς εἰς τοὺς νάρθηκας τῶν ἐκκλησιῶν ἢ εἰς τὰ μοναστήρια, πολλάκις μάλιστα κρυφίως διὰ τὴν καταδίωξιν τῶν Τούρκων.

Εὐτυχῶς ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Εἰς τοῦτο πρὸ παντός συνετέλεσεν ἡ ἐν Ἑνετίᾳ ἑλλην. κοινότης Οἱ πολυάριθμοι Ἕλληνες, οἱ ὑπερβύσαντες εἰς Ἑνετίαν εἴτε χάριν ἀσφαλείας εἴτε κυρίως δι' ἔμπορικοὺς σκοποὺς, πρῶτον μὲν ἐσκέφθησαν περὶ ἰδρύσεως ἰδίας ἐκκλησίας, ἔπειτα δὲ καὶ περὶ τῆς ἐλληνικωτέρας τῶν παίδων τῶν ἀγωγῆς. Ἰδρυσαν λοιπὸν τὸ 1621 ἐκεῖ σχολεῖον ὀνομασθὲν Φλαγγίνειον φροντιστήριον ἀπὸ τοῦ πρώτου ἰδρυτοῦ καὶ προικοδότη του Κερκυραίου Θωμᾶ Φλαγγίνου, εἰς τὸ ὅποιον ἐγένοντο δεκτοὶ νέοι μόνον Ἕλληνες καὶ ὀρθόδοξοι. Ἡ Ἑνετικὴ αὕτη κοινότης κατόπιν γνωρίζουσα τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπικρατοῦσαν ἀμάθειαν ἔσπευσε προθύμως εἰς θεραπείαν τοῦ κακοῦ, τὸ δὲ παράδειγμα αὐτῆς ἠκολούθησαν κατόπιν καὶ ἄλλαι ἐξωτερικαὶ ἡμῶν κοινότητες. Ἕλλην ἐξ Ἑνετίας ἰδρυσεν κατὰ πρῶτον τὸ 1647 δύο σχολεῖα, ἐν εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ ἄλλο εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τὰ ὅποια ἐδιδάσκοντο γραμματικὴ, φιλολογία, καὶ θετικαὶ ἐπιστῆμαι. Τὰ σχολεῖα τοῦτα ἐπροικοδοτήθησαν κατόπιν καὶ ὑπ' ἄλλων ὁμογενῶν. Τὸ παράδειγμα τούτων ἠκολούθησαν ἔπειτα καὶ ἄλλοι καὶ ἰδρυσαν καὶ ἐπροικοδότησαν καὶ ἄλλα σχολεῖα εἰς τὰ Ἰωάννινα, τὰς Ἀθήνας, τὴν Λεβάνδειαν, τὴν Πάτρμον καὶ ἄλλαχοῦ. Μετ' ὀλίγον δὲ καὶ ἰδίως κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἔλαι αἱ πόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος ἐφιλοτιμοῦντο νὰ ἰδρῦσουν σχολεῖα, καὶ ἰδρῦθησαν τοιαῦτα εἰς Μέτσοβον, Τρίκκαλα, Λάρισαν, Τύρναβον, Θεσσαλονίκην, Ἀδριανούπολιν καὶ εἰς πλείστα ἄλλα μέρη τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας, εἰς τὴν Χίον, τὸ Ἰάσιον, τὸ Βουκουρέστιον. Ὡσαύτως τῇ φροντίδι τῶν πατριαρχῶν ἰδρῦθησαν σχολαὶ εἰς τὸν Ἄθων καὶ εἰς τὴν Κ(π)πολιν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολή, τὸ φυτώριον αὐτὸ τῶν ἀρχιερέων τοῦ

ἔθνους. Ὅλα ἔμως αὐτὰ τὰ σχολεῖα κατωρθώθη νὰ προκισθοῦν δι' ἐπιτηδείων διδασκάλων ἕνεκα τῶν σχολείων τῶν Ἰωαννίνων, τὰ ὁποῖα ἱδρυσεν ἡ ἐνετικὴ κοινότης.

Ὅντως κατὰ τὴν περίσδον ταύτην ἤκημασαν διδάσκαλοι ὀνομαστοί, οἱ ὀνομασθέντες διδάσκαλοι τοῦ γένους. Ἐκ τούτων ἐπιφανέστεροι ὑπῆρξαν ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης, ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης, ὁ Ἀθανάσιος Ψαλλίδας, ὁ Πάριος Ἀθανάσιος, ὁ Δωρόθεος Πρώτος, ὁ Βενιαμίν, ὁ Λάμπρος Φωτιάδης, ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας, ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, ὁ Βάμβας, ὁ Γεώργιος Γεννάδιος κ. ἄ. Ἀπὸ τῶν χειλέων τούτων χιλιάδες μαθητῶν δὲν ἐδέχοντο μόνον τὰ νάματα τῆς ἀρχαίας καὶ νέας ἐπιστήμης, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐλάμβανον ἐπίγνωσιν τῶν δεσμῶν τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος πρὸς τὸν μεσαιωνικὸν καὶ τὸν ἀρχαῖον ἐλληνισμὸν. Οὕτω δ' ἐτρέφετο καὶ ἐνισχύετο ἡ ἐθνικὴ συνείδησις. Εἰς τοὺς διδασκάλους τούτους τέλος τοῦ γένους κατατάσσεται καὶ ὁ σοφὸς Κοραΐς, ἂν καὶ αὐτὸς οὐδέποτε ἐδίδαξεν εἰς σχολεῖον, διότι διὰ τῶν σοφῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων συνετέλεσε περισσότερον παντός ἄλλου εἰς τὸν φωτισμὸν τοῦ ἔθνους.

Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς. Οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὴν Σμύρνην τὸ 1748 ἐκ πατρὸς ἐμπόρου Χίου. Τὰ πρῶτα γράμματα ἐδιδάχθη ἐκεῖ. Ἀνδρωθεὶς ἐστάλη ὑπὸ τοῦ πατρὸς του εἰς Ἀριστελίδεαμον χάριν τῶν ἐμπορικῶν του ἐργασιῶν. Ἐνταῦθα ὁ Κοραΐς εὗρεν εὐκαιρίαν νὰ κορσῆ τὴν πρὸς εὐρυτέρας σπουδὰς διψῶν του. Ἦκουσεν ἀνώτερα φιλοσοφικὰ καὶ φιλολογικὰ μαθήματα, ἠσχολήθη εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων, καὶ ἐξέμαθε τὴν γαλλικὴν, γερμανικὴν, ἀγγλικὴν καὶ ἰταλικὴν γλῶσσαν. Ἐπανελθὼν μετὰ ἐπταετίαν εἰς Σμύρνην δὲν ἠδύνατο νὰ παραμείνῃ ἐν τῇ δουλωμένῃ Ἑλλάδι βλέπων τὰς καταπιέσεις τῶν ὀμοσθηῶν. Κατέπεισε τοὺς γονεῖς νὰ πέμψουν αὐτὸν εἰς Montpellier τῆς Γαλλίας, ἵνα σπουδᾷ τὴν Ἰατρικὴν, διότι μόνον τοὺς ἰατροὺς ἐσέβοντο ἕως δῆποτε οἱ Τούρκοι. Ἐκεῖ ὁ Κοραΐς διέτριψεν ἕξ ἔτη καὶ ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς Ἰατρικῆς, μεθ' ὃ μετέβη εἰς Παρίσιους τὸ 1788. Ἐπειδὴ δὲ πρὸ μικροῦ εἶχον ἀποθάνει οἱ γονεῖς του, ἀπεφάσισε νὰ μείνῃ ἐκεῖ, καὶ ἀφίσας τὴν Ἰατρικὴν νὰ ἀφοσιωθῆ εἰς τὰς προσφιλεῖς του φιλολογικὰς μελέτας καὶ εἰς τὴν διὰ τῶν συγγραφῶν ἀναμόρφωσιν τοῦ ἔθνους του. Εἰς τοῦτο δὲ ἠσχολήθη μέχρι τοῦ θανάτου του (1833).

Μὲ τὰ πρῶτα φιλολογικὰ ἔργα του ὁ Κοραΐς κατέστη περίφημος μεταξὺ τῶν Εὐρωπαϊῶν σοφῶν, καὶ ἀπὸ τὴν ἐκτίμησιν ταύτην προσε-

πάθῃσε νὰ ἐπωφεληθῆ, ἕνα ἀναπτύξῃ τὸν φιλελληνισμόν ἐν Εὐρώπῃ. Ὁ Κοραῆς δὲν εἶχε μόνον μεγάλην διάνοιαν, ἀλλὰ καὶ μέγαν πατριωτισμόν. Κατ' ἀρχὰς παρασυρθεὶς καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῶν ἰδεῶν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἤλπισεν εἰς τὴν διὰ τῆς Γαλλίας ἀποκατάστασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τότε ἐξέδωκε τὸ 1801 τὸ «Πολεμιστήριον σάλπισμα», διὰ τοῦ ὁποίου προέτρεπε τοὺς συμπολίτας του εἰς ἀγῶνα ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως. Ταχέως ὁμως ἐννοήσας τὰς κατακτητικὰς τοῦ Ναπολεόντος βλέψεις ἐστρεψεν ἕλας τὰς ἐνεργείας του κυρίως εἰς τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν τοῦ ἔθνους του. Ἐν τῷ μεταξῷ ἡ φήμη τοῦ ἀνδρὸς εἶχε γίνεαι πολὺ μεγάλη. Οἱ δὲ Ζωσιμάδαι τὸν παρεκάλεσαν νὰ ἐκδώσῃ δαπάναις των, ὅσα συγγράμματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων κρίνει ἀναγκαῖα διὰ τὸ ἔθνος. Οὕτω ὁ Κοραῆς ἀπὸ τοῦ 1805 ἤρχισε τὴν ἐκδόσιν τῆς Ἑλλ. Βιβλιοθήκης του. Εἰς ταύτην διὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν συγγραφέων καὶ τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ κειμένου προσεπάθει νὰ συνδέῃ τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμόν μὲ τὸν νέον, τὰ παρελθόντα μὲ τὰ συμφέροντα τοῦ παρόντος, καὶ νὰ ἐξεγείρῃ τὸν πόθον τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους. Προσέτι δὲ διὰ τῶν μακρῶν εἰς ἕκαστον τόμον αὐτῆς προλεγομένων παρειχεν ἀφθόνοισ καὶ ὠφελιμωτάταις συμβουλαῖς εἰς ἕλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις τοῦ ἔθνους καὶ ἰδίως εἰς τοὺς λογίους καὶ τοὺς πλουσίους. Τέλος ὁ Κοραῆς ἐπελήφθη καὶ τοῦ τότε, ὅπως καὶ τώρα, ἀκανθώδους γλωσσικοῦ ζητήματος.

Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Ἡ ἄττικομανία ἢ καταλαθοῦσα τοὺς Ἑλληνας λογίους διὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἀρχαίων σπουδῶν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ γεννήσῃ ἀντίδρασιν. Ἐκτοτε ἀναφαίνεται ἢ χρῆσις τῆς δημώδους ὄχι μόνον εἰς τὸ ἔθνικόν ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἁκρίτα, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα ποιήματα, ἐρωτικά, ἀλληγορικά, ἐπαινετικά, παρακλητικά, καὶ εἰς διαφόρους ἱστορίας. Ἡ ἄλλωσις τῆς Κ)πόλεως ἐσταμάτησε καὶ τὰς δύο τάσεις, διότι ἔπαυσε πᾶσα λογοτεχνικὴ δράσις. Ἀναφαίνονται μὲν κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα βιβλία γραμμένα εἰς ἀπλήν γλῶσσαν, οἱ κληρικοὶ ὁμως, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχε περιορισθῆ ἑλπίς ἢ παιδεία τοῦ ἔθνους, μεταχειρίζονται γλῶσσαν τείνουσαν πρὸς τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν χριστιανικὴν παράδοσιν. Ἐπομένως αὐτὴ ὑπῆρξεν ἢ γλῶσσα ἢ ἐπικρατήσασα εἰς τὰ σχολεῖα, ὅταν ἤρχισεν ἢ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα πνευματικὴ ἀναγέννησις τοῦ ἔθνους.

Τότε ὁμως ἤρχισε καὶ ἀγὼν τῶν λογίων περὶ τοῦ τύπου, ὁ ὁποῖος ἔπρεπε νὰ δοθῆ εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ ἔθνους. Ἄλλοι μὲν ἤθελον ἢ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ σχολείου καθιερωθεῖσα λογία γλῶσσα νὰ τείνῃ

αυστηρῶς καὶ ἀδιακίπως πρὸς τὴν ἀρχαίαν, ὠνειρεύοντο δηλαδὴ νὰ ἀναστήσουν τὴν γλῶσσαν τοῦ Περικλέους εἰς τὸ στόμα τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Τῆς τάσεως ταύτης ὑπέρμαχοι ἦσαν μετριοπαθέστερος μὲν ὁ Παναγιώτης Κοδρικῆς, ἀδιαλλακτότεροι δὲ ὁ Στέφανος Κοιμιτᾶς καὶ ὁ Νεόφυτος Δούκας. Ἄλλοι ὅμως, ὡς ὁ Δ. Φωτιάδης (Καταρτζής), ὁ Γρηγ. Κωνσταντᾶς, ὁ Δ. Φιλιππίδης, ὁ Ἄθ. Χριστόπουλος, καὶ ὁ Ἰωάννης Βηλαρᾶς, ἦσαν ὁπαδοὶ τῆς καθαρᾶς δημώδους. Ὁ Κοραῆς ἠκολούθησεν ἰδίαν ὁδόν. Ὁ Κοραῆς ἦτο μὲν λάτρης τῆς ἀρχαίας, τὴν δὲ δημώδη ἐθεώρει βάρβαρον ὡς αἱ ἄττικισταί, συγχρόνως ὅμως καὶ κατενόει ὅτι ὁ φωτισμὸς τοῦ ἔθνους, ὁ ὁποῖος ἦτο μόνον τοῦ βίου του μέλημα, δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἄλλως παρὰ διὰ γλώσσης καταληπτῆς εἰς τοὺς πολλοὺς. ἠκολούθησε λοιπὸν μέσσην ὁδὸν μεταξὺ τῶν δύο γλωσσικῶν μερίδων. Ὑπεστήριξε δηλ. ὁ Κοραῆς ὅτι εἶναι ἀνάγκη: α') νὰ ἐκδληθοῦν ἐκ τῆς γλώσσης αἱ ξενισμοὶ καὶ νὰ ἀναπληρωθοῦν δι' ἐλληνικῶν λέξεων ἔστω καὶ ἀρχαίων, β') νὰ μὴ εἰσάγωνται εἰς τὴν γλῶσσαν ἀρχαῖαι λέξεις καὶ νὰ ἐκβάλλωνται λέξεις τῆς δημώδους σαφεῖς εἰς τὸν λαόν, γ') νὰ διορθώνωνται καὶ δίδεται μορφή ἑλληνοπρεπῆς εἰς τὰς λέξεις τῆς ὀμιλουμένης ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Μεταξὺ τῶν τριῶν αὐτῶν μερίδων διεξήχθη ἀγὼν μακρὸς, ὅστις ἐξετράπη καὶ εἰς ὕδρεις μεταξὺ τῶν ἀντιφρονούντων.

Εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐπὶ τέλους ἐπεκράτησε συνδυασμὸς τις τῆς λογίας γλώσσης τῶν ἄττικιστῶν μὲ τὴν γνώμην τοῦ Κοραῆ, ὅτι δηλ. πρέπει νὰ συγκρατηθῇ ἡ τάσις πρὸς τὴν ἀρχαίαν χάριν τῆς ὑπὸ τῶν πολλῶν κατανοήσεως, καὶ οὕτω ἐσχηματίσθῃ ἡ νῦν καθαρῆουσα. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε πρῶτον, ὅτι αἱ ἀνάγκαι τοῦ ἔθνους τότε ἦσαν κυρίως ἐπιστημονικαί, διότι ἔπρεπε νὰ μεταγγισθῇ ἡ σοφία τῆς Δύσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πρὸς τοῦτο δὲ ἡ ἀκαλλιέργητος μείνασα δημοτικὴ ἐθεωρεῖτο πτωχή. Ἐπειτα ἔνεκα τῆς τότε ἐλλείψεως τῆς γλωσσολογικῆς ἐπιστήμης ὑπῆρχεν ἡ ἰδέα ὅτι ἡ λογικὴ γλῶσσα ἦτο ἡ εὐγενής, ἡ δὲ δημώδης ἐθεωρεῖτο διεφθαρμένη καὶ χυδαία.

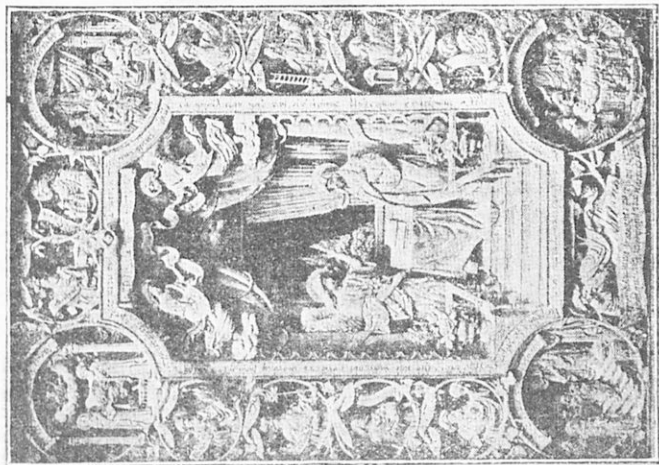
Ἡ λογοτεχνία. Ἡ πνευματικὴ κίνησις τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τουρκοκρατίας παρήγαγε μὲν ἱκανὰ φιλολογικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ἔργα χρήσιμα εἰς τὴν πνευματικὴν διάπλασιν τοῦ ἔθνους, ὀλίγα ὅμως ἔχοντα καὶ λογοτεχνικὴν ἀξίαν. Τοιαῦτα μέχρι μὲν τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος εἶναι ὅσα παρήχθησαν εἰς τὴν Ἐπτανήσον καὶ τὴν Κρήτην κατ' ἐπίδρασιν τῆς φραγκοκρατίας, ἡ ὁποία ἐκεῖ ἴσχυσε μακρότερον χρόνον. Οἱ λόγοι τοῦ ἐκ Κρήτης Φραγκίσκου Σκούφου καὶ τοῦ ἐκ

Κεφαλληνίας Ἡλία Μηνιάτη θαυμάζονται δικαίως διὰ τὴν δύναμιν τῆς ἐκφράσεως, τὴν ζωηρότητα τῶν εἰκόνων, τὴν χάριν καὶ τὴν πλαστικότητα. Ὡσαύτως παρήχθη ἐκεῖ φιλολογία ἐλόκληρος ἱπποτικῶν καὶ ἐρωτικῶν ποιημάτων ἔχουσα τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς τύπους τῆς εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν. Ἐκ τῶν ἔργων τούτων ἄλλα μὲν εἶναι μεταφράσεις καὶ μιμήσεις, ἄλλα δὲ ἔργα ἰθαγενῆ, ἀλλὰ μὲ πρόδηλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ξένης καταγωγῆς. Τὰ κάλλιστα ἐκ τῶν ἔργων τούτων εἶναι τὰ πασαχθέντα εἰς τὴν Κρήτην. Τοιοῦτον εἶναι ὁ Ἐρωτόκριτος τοῦ Βιτσέντζου Κορνάρου, ὁ ὁποῖος μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ὑπῆρξε τὸ προσφιλέστατον ἀνάγνωσμα τοῦ ἑλλην. λαοῦ. Βεβαίως τὸ ποίημα τοῦτο εἶναι μονότονον καὶ ἐκτρέπεται συνήθως εἰς πολυλογίαν ὀχληράν, ἀλλ' ἔχει χάριν καὶ ζωηρότητα μεγάλην, προσέτι δὲ ποικιλίαν καὶ εἰκόνας ὠραιστάτας, ὥστε νὰ δεσμεύῃ τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου. Ὡσαύτως ἡ τραγωδία τοῦ Γεωργίου Χορτάτζη Ἐρωφίλη ἔχει ποιητικὴν χάριν, ζωηρότητα καὶ ποικιλίαν εἰκόνων.

Κατὰ τὸ τέλος δὲ τοῦ 18ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος λογοτεχνικὰ ἔργα πολλοῦ λόγου ἀξία εἶναι πολλὰ τῶν ἔργων τοῦ Κοραῆ. Τότε δὲ ἐμφανίζονται καὶ τρεῖς σπουδαῖοι ποιηταὶ ὁ Ἀθανάσιος Χριστόπουλος, ὁ Ἰωάννης Βηλαράς καὶ ὁ Ῥήγας Φεραῖος. Ἡ ποίησις τοῦ Χριστοπούλου ἔχει εὐγένειαν, λεπτότητα καὶ βάθος ἐννοίας καὶ χάριν περὶ τὴν ἐκφρασιν. Ἡ τοῦ Βηλαρά ἔχει κομψότητα καὶ ἀπλότητα. Ἡ τοῦ Ῥήγα ὑπολείπεται τῶν δύο ἄλλων κατὰ τὴν τέχνην, ἀλλ' ἐμπνεομένη ὑπὸ τῆς μεγάλης φιλοπατρίας τοῦ ποιητοῦ διερμηνεύουσα αὐτὰ τὰ φρονήματα τοῦ δουλεύοντος ἔθνους ἀντήχησεν εἰς τὰς καρδίας αὐτοῦ καὶ τὸ συνεκλόνησεν. Τέλος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως ἀνεφάνη ὁ Ζακύνθιος ποιητὴς Διονύσιος Σολωμός, ὁ θεμελιωτὴς τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ μᾶλλον ἀνήκει.

Ἐν ᾧ ὅμως οἱ λόγοι παρ' ἑλὴν τὴν πνευματικὴν κίνησιν πενιχρὰν ὅπως δῆποτε λογοτεχνίαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας παρήγαγον, ὁ ἑλλήν. λαὸς διὰ τῆς ἀπλάστου καὶ ἀπροσποίητου μουσῆς του ἀνήγειρεν ἀπαράμιλλον λογοτεχνικὸν μνημεῖον, τὰ δημοτικὰ τραγούδια. Ὅπως τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα κατὰ τοὺς μυθικοὺς ἥρωικοὺς χρόνους, ὅπως τὰ ἀκριτικὰ τραγούδια κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς ἥρωικοὺς χρόνους, οὕτω καὶ τώρα κατὰ τοὺς ἐπίσης ἥρωικοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας τὰ δημοτικὰ τραγούδια ψάλλουν τὰ κατωρθώματα ἡρώων, τῶν κλεφτῶν, καὶ ἐκφράζουν μὲ ἀνυπέρβλητον κάλλος καὶ ζωηρότητα

τοὺς πόθους τοῦ ἑλλην. λαοῦ, τὸν πόνον διὰ τὴν δουλείαν, τὸ μῖσος
κατὰ τῶν τυράννων, τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Ἦὰ δημοτικὰ
αὐτὰ τραγούδια ἄδόμενα καὶ εἰς τὰ λημέρια τῶν κλεφτῶν καὶ εἰς τὰ

Εἰκ. 2. Ὁ Εὐαγγελισμὸς
(εἰκὼν σκαλιστὴ ἐπὶ ξύλου ἐν Ἀγίῳ ὄρει)

Εἰκ. 1. Ὁ Σαβαῶθ
(εἰκὼν ζωγραφιστὴ ἐν Ἀγίῳ ὄρει)

μέγαρα τῶν πλουσιῶν καὶ εἰς τὰς καλύβας τῶν πτωχῶν ἐξήγειρον τὸ
ἔθνηκόν φρόνημα καὶ παρεκίνουν εἰς μίμησιν τῶν ὑμνουμένων ἡρώων.

Ἡ τέχνη. Οἱ Τούρκοι ἔχει μόνον εἶχον ἀρπάσαι ἀπὸ τῶν χριστιαν-

νῶν τὰς μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίας των, ἀλλὰ καὶ ἀπηγόρευον εἰς αὐ-
τοὺς νὰ κτίζουν νέας. Ἐπομένως ἡ τέχνη ἔπαυσε νὰ καλλιεργῆται
παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἄλλως τε εἰς ἐποχὴν δουλείας.

Εἰκ. 3. Στεφάνου Τσαγγαρόλα ἡ Παναγία (εἰκὼν ἐν Κεφαλληνίᾳ).

καταδιώξεως καὶ πείνης τέχνη δὲν δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ. Ἡ τέχνη
θέλει ἐλευθερίαν καὶ ὑλικὴν ἀνεσιν. Μόνον εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἁγίου
Ὁρους δὲν ἔπαυσεν ἡ ζωγραφικὴ παραγωγή μέχρι σήμερον, ὡς καὶ

ή ξυλογλυπτική. Είς τήν Κρήτην ὅμως καί τὰς νήσους τὰ πράγματα δέν εἶχον ὁμοίως. Ἐνταῦθα ἡ ἐπίδρασις τοῦ φραγκισμοῦ δέν περιωρίσθη μόνον εἰς τήν λογοτεχνίαν, ἀλλ' ἐξετάθη καί εἰς τήν τέχνην, ἰδίως εἰς τήν ζωγραφικήν. Αὕτη ἀναζωπυρηθεῖσα εἰς τὰς χώρας ταύτας διὰ τῆς ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως παρήγαγεν ἔργα πολλὰ καί καλά. Μεταξὺ τῶν ζωγράφων, οἱ ὁποῖοι συνεδύασαν τήν βυζαντινὴν ζωγραφικὴν μὲ τὴν ἰταλικήν, πρωτίστην θέσιν κατέχει ὁ ἐκ Κρήτης Στέφανος Τζαγγαρόλας.

8. Τὸ φρόνημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐδουλώθη. Οὐδέποτε ὅμως ἔπαυσε διαμαρτυρόμενος καί ἐπαναρτατῶν κατὰ τοῦ δεσπότη. Τὸ ἔθνηκόν αὐτοῦ φρόνημα ὄχι μόνον δέν ἐξέλιπεν, ἀλλὰ ηὔξήθη καί ἐγιγαντήθη. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ ἔθνος ἐδεκατίσθη. Πολλοὶ δελεασθέντες ὑπὸ τοῦ νικητοῦ ἐξισλαμίσθησαν, ἄλλοι δειλιάσαντες ἀπεδήμησαν εἰς τὴν ξένην. Τὸ μέγα ὅμως τοῦ ἔθνους πλῆθος παρέμεινε πιστὸν εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων του καί τὸ μέλλον αὐτῆς. Ἐβασανίσθη, ἑταλαιπωρήθη καί ἐτυραννήθη. Συγχρόνως ὅμως ὠργανώθη ἐκκλησιαστικῶς καί πολιτικῶς, εἰσέδυσεν εἰς τὰ συμβούλια καί τὴν ὑπηρεσίαν τῶν τυράννων του, ὠργάνωσε πεζικὸν καί ναυτικὸν στρατόν, ηὔξησε τὸν πλοῦτόν του καί ἐπεμελήθη τῆς ἠθικῆς καί διανοητικῆς του μορφώσεως, καί οὕτω παρασκευάσθη διὰ τὸν μέγαν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα.

Ἰπολείπεται πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ βίου τοῦ ἔθνους κατὰ τὴν μαῦρην αὐτὴν περίοδον νὰ ἴδωμεν τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα, τὰ ὁποῖα ἔκαμν μέχρι τῆς μεγάλης Ἐπαναστάσεως. Ἀλλὰ ταῦτα θὰ πραγματευθῶμεν συνυφασμένα μετὰ τῆς ἱστορίας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἴδωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἱστορίας τῆς Εὐρώπης κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

1. Αίτια τῆς μεταμορφώσεως τῆς Εὐρώπης κατὰ τοὺς νέους χρόνους.

Μὲ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως τῆς Κ)πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τῆς καταστροφῆς τῆς ἐστίας τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ συμπίπτει καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς μεσαιωνικῆς βαρβαρότητος καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν νέων χρόνων, διότι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους παρατηροῦνται οὐσιώδεις μεταβολαὶ καὶ εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ὄργανισμὸν τῶν κρατῶν καὶ εἰς τὰς σχέσεις τῶν κρατῶν μεταξὺ τῶν.

Κατὰ τὸν μεσαίωνα (πλὴν τῆς ἐποχῆς Καρόλου τοῦ Μεγάλου) ἡ δυτικὴ Εὐρώπη εἶναι διεσπασμένη εἰς πολλὰ μικρὰ κράτη καὶ ἡγεμονίας, οἱ δὲ βασιλεῖς εἶναι πρόεδροι ἄνευ οὐδενὸς κύρους πολλῶν μικρῶν ἡγεμόνων. Ἐν τούτοις ὑπάρχει μία ἀρχὴ ἐνότητος τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἡ θρησκεία. Ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ περ κατανεμημένοι εἰς διαφόρους βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας, ἀπετέλουν οὐχ ἕτερον ἓνα μόνον λαόν, τὸν χριστιανικόν. Ὁ χριστιανικὸς οὗτος λαὸς εἶχε τὸν ἀρχηγόν του, τὸν πάπαν, τοῦ ὁποῦ το πνευματικὸν κύρος, ἦτο ἀρκετὰ ἰσχυρόν, ὥστε βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνες νὰ ὑπακούουν εἰς αὐτὸν καὶ νὰ ἀναλαμβάνουν κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ σταυροφόρικους πολέμους. Ἡ θρησκεία ἐδέσποζε τῶν πάντων καὶ αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης, ἐνέπνεε τὰ πάντα καὶ αὐτὴν τὴν τέχνην. Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ μόρφωσις εἰς τὰ μοναστήρια κατ' ἀρχάς, εἰς τὰ πανεπιστήμια κατόπιν, ἦτο εἰς χεῖρας τῶν μοναχῶν καὶ ἱερέων. Ἡ τέχνη ἐλόκληρος ἦτο συγκεντρωμένη εἰς τὰς ἐπισκοπὰς, χάριν τῶν ὁποίων ἐργάζοντο ὅλοι οἱ καλλιτέχναι, ἀρχιτέκτονες, γλύπται, ζωγράφοι. Τέλος κατ' ἄλλην τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν μεσαίωνα δύο μόνον τάξεις τῆς κοινωνίας ἐλογαριάζοντο ὑπάρχουσαι, ἡ τῶν εὐγενῶν καὶ ἡ τοῦ κλήρου. Οἱ ἄλλοι ἦσαν δουλοπαρόικοι.

Καὶ τὸν 13ον, 14ον καὶ 15ον αἰῶνα ἀρχίζουσιν αἱ μεταβολαί, αἱ ὁποῖαι παρασκευάζουσιν τοὺς νέους χρόνους. Ἐσωτερικῶς εἰς τὰ διαφωρα κράτη οἱ βασιλεῖς διὰ νὰ ἀποβοῦν πραγματικοὶ βασιλεῖς καταγίνονται εἰς τὸ νὰ ἐπεκτείνουν τὸ κύρος των εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ βασιλείου των καὶ νὰ ἐνώσουν αὐτὰ ἀφαιροῦντες τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ὑποτελῶν των ἡγεμόνων. Τοῦναντίον ἡ ἰδέα τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος

της πίστεως εξασθενεί, ή δὲ ἰσχύς τοῦ ἀρχιεποῦ τοῦ χριστιανισμοῦ πάπα πίπτει, διότι οἱ ἡγεμόνες δὲν ὑπακούουν πλέον εἰς αὐτόν.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη ἐκλαϊκεύονται. Δὲν εἶναι πλέον μαρτυρούμενοι μόνον οἱ κληρικοί, ἀλλὰ καὶ οἱ λαϊκοί. Ἐντὶ δὲ ἐκκλησιῶν καὶ θρησκευτικῶν ἐν γένει μνημείων οἰκοδομοῦνται καὶ πολιτικά οἰκοδομήματα καὶ ἀνάκτορα. Τέλος ἤδη ἐμφανίζεται μὲ ἀύξανομένην ὁλοκλήρως ἐπιρροήν καὶ μία νέα τάξις τῆς κοινωνίας, ἡ λεγομένη ἀστική. Ἡ τάξις αὕτη γεννηθεῖσα περὶ τὸν 12ον αἰῶνα, πλουτήσασα κατὰ τοὺς ἐπομένους διὰ τῆς ἐργασίας, τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου ζητεῖ ἤδη νὰ μετάρχη τῆς κυβερνήσεως τοῦ κράτους.

Αἱ μεταβολαὶ αὗται, αἱ ὁποῖαι, ὡς εἶπομεν, ἤρχισαν ἀπὸ τῶν προηγούμενων αἰώνων, ἤδη ἐνισχύονται ἕκ τινων γεγονότων, τὰ ὁποῖα συνέπεσαν μὲ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως τῆς Κ)πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Τὰ γεγονότα ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς : α) ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους γενομένη μεταβολὴ τῆς τακτικῆς τοῦ πολέμου καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἐπεληθούσα μείωσις τῆς δυνάμεως τῶν εὐγενῶν, β) αἱ ἀνακαλύψεις, αἱ ὁποῖαι διήνοιξαν νέους ὁρίζοντας εἰς τὸ ἐμπόριον, καὶ συνετέλεσαν εἰς τὸν πλουτισμὸν τῆς ἀστικῆς τάξεως, γ) ἡ Ἐναγέννησις, τῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν, ἡ ὁποῖα ἀπηλευθέρωσε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀπὸ τὰ δεσμά τῆς θρησκείας, δ) ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις, ἡ ὁποῖα κατέρριψε τὸ κύρος τοῦ πάπα ὡς πνευματικοῦ ἀρχιεποῦ ὅλης τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης.

2. Ἡ νέα τακτικὴ τοῦ πολέμου καὶ ἡ πτώσις τοῦ Ἰπποτισμοῦ.

Ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος εἶχεν ἐπέλθει μεγάλη μεταβολὴ εἰς τὴν στρατολογία. Μέχρι τοῦδε οἱ ἡγεμόνες δὲν ἠδύναντο νὰ κάμουν πόλεμον μακρᾶς διαρκείας, διότι ὡς στρατὸν μετεχειρίζοντο τοὺς ὑποτελεῖς των, οἱ ὁποῖοι μόνον 30 ἡμερῶν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ὄφειλον κατ' ἔτος εἰς αὐτούς. Ἐνεκα τούτου κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα οἱ ἡγεμόνες ἠναγκάζοντο νὰ προσλαμβάνουν εἰς τὴν στρατιωτικὴν των ὑπηρεσίαν ἀνθρώπους ἐπὶ μισθῷ. Ἐσχηματίσθησαν λοιπὸν στρατιωτικὰ σώματα, τὰ ὁποῖα ἀντὶ ὀρισμένου μισθοῦ προσέφερον τὰς ὑπηρεσίας των εἰς τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην αὐτῶν ἡγεμόνας καὶ τὰ ὁποῖα δὲν ἐδίσταζον κατὰ τὰς περιστάσεις νὰ μεταβαίνουν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς στρατοπέδου εἰς τὸ ἄλλο. Κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας, κατὰ τὸ παράδειγμα δὲ αὐτῶν κατὰ τὸν 17ον καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες ἀντὶ νὰ μισθώσουν

στρατιωτικά σώματα μόνον διά τόν χρόνον τοῦ πολέμου ἤρχισαν νά διατηροῦν στρατούς μονίμους καί κατά τόν χρόνον τῆς εἰρήνης.

Ἄλλὰ καί εἰς τόν ὄπλισμόν ἀπό τοῦ 14ου αἰῶνος ἐπῆλθε σπουδαία μεταβολή. Πολεμισταί τινες ἤρχισαν νά μεταχειρίζωνται τόξα μεγάλα, τὰ ὅποια ἠδύναντο νά ρίψουν 6 βέλη εἰς τὸ λεπτόν καί νά φονεύσουν ἄνθρωπον εἰς ἀπόστασιν 200 μέτρων. Οὗτοι ἐμάχοντο πεζοί καί ἄνευ σιδηρᾶς πανοπλίας, ἦσαν δὲ ἔθνη εὐγενεῖς. Βραδύτερον δὲ κατὰ τὸν 14 αἰῶνα ἐσηματίσθη τὸ πεζικόν. Τὸ παράδειγμα ἔδωσαν οἱ Ἑλβετοί. Οὗτοι ἔφερον μακρὰ δόρατα καί ἐμάχοντο πεζοί εἰς πυκνάς ὁμάδας, ὁρμῶντες κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μὲ τὰ δόρατά των χωρὶς νά διασπῶνται αἱ τάξεις των. Κατὰ μίμησιν δὲ αὐτῶν ὀργανώθη εἰς τὴν Γερμανίαν τὸ τάγμα τῶν λογχοφόρων. Τυχοδιῶται τότε Ἑλβετοί καί λογχοφόροι Γερμανοὶ ἔλαβον τὸν πόλεμον ὡς ἐπάγγελμα καί ἔθνη οἱ ἠγεμόνες προσέλαβον τοιοῦτους εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των. Ἐκτοτε, ἐπειδὴ εἰς ἔλας τὰς μάχας, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν μεταξύ πεζικοῦ καί ἵπποτῶν, τὸ πεζικὸν ἐνίκη, ὁ ἵπποτισμὸς ἤρχισε νά παρακμάσῃ.

Εἰς τὴν πλήρη παρακμὴν τοῦ ἵπποτισμοῦ κατόπιν συνετέλεσεν ἡ ἐφεύρεσις τῆς πυρίτιδος. Τὴν πυρίτιδα ἐγνώριζον ἀπὸ μακροῦ χρόνου οἱ Σῖναι, ἀλλὰ ἔκαμνον χρῆσιν αὐτῆς μόνον εἰς πυροτεχνήματα. Οἱ Ἀραβες κατόπιν τελειοποίησαντες αὐτήν, τὴν μετεχειρίσθησαν εἰς τὸ νά ρίπτουν βλήματα διαπερασμένα ἐντὸς σωλήνος. Οἱ Χριστιανοὶ τοὺς ἐμίμηθησαν, καί ἡ ἐφεύρεσις εἰσήχθη εἰς ἔθνη τὴν Εὐρώπην. Ἀλλὰ πολὺ βραδέως ἐτελειοποιήθη. Μέχρι τοῦ 15ου αἰῶνος τὰ κανόνια ἔρριπτον σφαίρας ἐκ λίθου, καί δὲν ἔρριπτον αὐτοὺς εἰς μεγαλυτέραν ἀπόστασιν τοῦ τόξου. Ἀργότερα κατεσκευάσαν κανόνια μακρότερα καί λεπτότερα, τὰ ὅποια ἔρριπτον σφαίρας ἐκ σιδήρου. Ἀλλὰ καί ταῦτα ἦσαν πολὺ βαρέα καί τὰ μεταχειρίζοντο μόνον κατὰ τῶν τειχῶν τῶν πόλεων, ἐπροξένουν δὲ περισσότερον θόρυβον παρὰ βλάβην. Οἱ στρατοὶ λοιπὸν ἐξηκολούθουν νά μάχωνται μὲ τὰ δόρατα. Μόλις δὲ κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἤρχισαν νά κατασκευάζουν ὄπλα μακρὰ κινητὰ λεγόμενα ἄρκεβούζια, τὰ ὅποια κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα ἐτελειοποιήθησαν. Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα δὲ ἐτελειοποιήθη καί τὸ πυροβολικόν. Τὰ κανόνια γίνονται κινητὰ καί δὲν χρησιμεύουν μόνον εἰς τὰς πολιορκίας ἀλλὰ καί κατὰ τὰς μάχας.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς πτώσεως τοῦ ἵπποτισμοῦ ὑπῆρξαν μεγάλα. Οἱ βασιλεῖς μὲ τοὺς μονίμους καί τελείους στρατούς των κατέρριψαν τὴν δύναμιν τῶν εὐγενῶν, ἐπεξέτειναν τὸ κύρος των καθ' ἕθνην

τὴν χώραν των καὶ ἐνέπνευσαν εἰς τοὺς λαοὺς των τὴν ἰδέαν τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος.

3. Αἱ ἀνακαλύψεις.

Αἷτια τῶν ἀνακαλύψεων. Αἷτια τῶν πρώτων μεγάλων ἀνακαλύψεων ὑπῆρξε τὸ δέλεαρ τοῦ κέρδους καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ πλουτισμοῦ,

Κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ὄρισμένα ἐμπορεύματα παρεῖχον εἰς τοὺς ἐμπορευομένους αὐτὰ ἄπειρα κέρδη, διότι ἦσαν σπάνια. Τὰ ἐμπορεύματα ταῦτα ἦσαν ἢ μέταξα, τὸ βελουδον οἱ πολύτιμοι λίθοι, οἱ μαργαρίται, τὰ ἀρώματα, καὶ ἰδίως τὸ μασχοκάρυον, ἢ κανέλλα, τὸ πιπέρι καὶ τὰ ἕμοια. Ὅλα ταῦτα προήρχοντο ἐκ τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς Ἀσίας, τὰς ἑποίας ἔλας οἱ Εὐρωπαῖοι ὠνόμαζον Ἰνδίας. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἕμως ἔμποροι δὲν ἐπρομηθεύοντο αὐτὰ ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ τόπου τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ τῇ μεσολαβῆσει ἀισχροκερδῶν Ἀράβων, οἱ ἔποιοι ἔφερον αὐτὰ διὰ ξηρᾶς εἰς τοὺς λιμένας τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἐντεῦθεν δὲ πλοῖα γενοατικὰ καὶ Ἑνετικὰ μετεκόμιζον εἰς τὴν Εὐρώπην. Γενοαῖοι καὶ Ἑνετοὶ ἦσαν λοιπὸν ἐν τῇ Εὐρώπῃ οἱ κύριοι τοῦ ἐμπορίου τῶν ἐξ Ἀνατολῆς ἐμπορευμάτων. Ἐκ τούτου δὲ προήρχετο ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πολιτικὴ ἰσχύς τῶν δύο ἰταλικῶν δημοκρατιῶν. Οἱ ἄλλοι θαλασσινοὶ λαοὶ λοιπὸν ἐπεδίωκον νὰ εὑρουν νέαν τινὰ ὁδὸν πρὸς τὰς Ἰνδίας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἢ πηγὴ τόσο πλούτου.

Ἀλλὰ οἱ Εὐρωπαῖοι τοῦ μέσου αἰῶνος εἶχον ὀλίγας γεωγραφικὰς γνώσεις. Ἐκτὸς τῆς Ἰδίας των χώρας ἐγνώριζον μόνον τὰς παρὰ τὴν Μεσόγειον ἀκτὰς. Τὴν δὲ γῆν ἐθεώρουν ὡς μέγα τετράγωνον ἢ ὡς δίσκον. Σύμφωνα μὲ τὰς γεωγραφικὰς αὐτὰς γνώσεις ἄλλαι ὁδοὶ πρὸς τὰς Ἰνδίας ἐκτὸς τῶν ἤδη γνωστῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχουν. Κατὰ τὰς σταυροφορίας ἕμως καὶ ἰδίως, ἀπ' οὗτου αἱ μετὰ τῶν Ἀράβων σχέσεις τῶν Εὐρωπαϊῶν ἐπολλαπλασιάσθησαν, οἱ Εὐρωπαῖοι ἤρχισαν νὰ γνωρίζουν τὰς ἐργασίας τῶν Ἑλλήνων γεωγράφων. Οὗτοι ἐθεώρουν τὴν γῆν σφαιρικὴν καὶ ἐπίστευον ὅτι ὁ αὐτὸς ὠκεανὸς περιβάλλει τὴν Εὐρώπην, τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἀσίαν. Οἱ Εὐρωπαῖοι λοιπὸν ἐσκέφθησαν, ἄλλοι μὲν ὅτι κατὰ τὴν πρώτην θεωρίαν ἦτο δυνατόν νὰ κάμῃ τις τὸν γυρον τοῦ κόσμου καὶ βαδίζων πάντοτε πρὸς δυσμὰς νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἄλλοι δὲ κατὰ τὴν δευτέραν ὅτι περιπλέων τις τὴν Ἀφρικὴν ἦτο δυνατόν νὰ φθάσῃ εἰς τὰς Ἰνδίας. Ἐκ μὲν τῆς τελευταίας ταύτης ἰδέας ἐμπνευσθέντες οἱ Πορτογάλλοι θαλασσο-

πόροι περιέπλευσαν τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἔκαμαν τὰς πρώτας ἀνακαλύψεις. Ἐκ δὲ τῆς πρώτης οἱ Ἴσπανοὶ ἀνεκάλυψαν μίαν νέαν ἡπειρον, τὴν Ἀμερικὴν. Εἰς τοῦτο ἔμως συνετέλεσε πολὺ καὶ ἡ πρόοδος τῆς ναυτιλίας ἢ προελθούσα ἐκ τῆς κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα τελειοποιήσεως τῶν πλοίων καὶ πρὸ πάντων ἐκ τῆς ἐφευρέσεως τῆς ναυτικῆς πυξίδος.

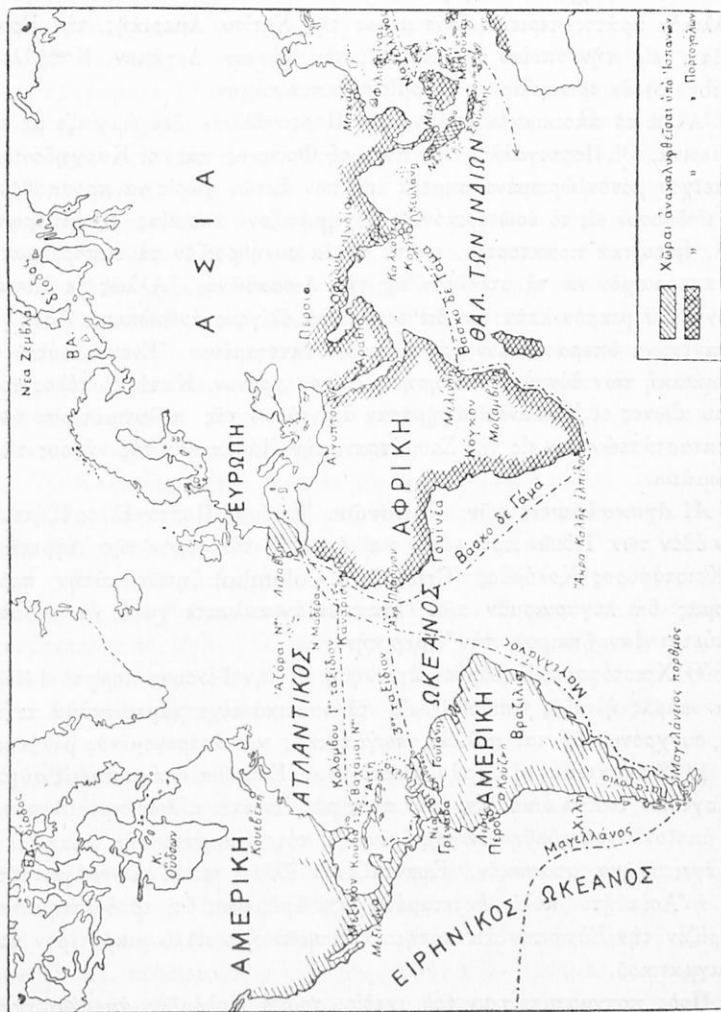
Ἡ *ναυτικὴ πυξίς* στηρίζεται ἐπὶ τῆς ιδιότητος τῆς μαγνητικῆς βελόνης νὰ στρέφῃ πάντοτε τὸ ἐν ἄκρον αὐτῆς πρὸς βορρᾶν. Ἐφευρέτης δὲ αὐτῆς λέγεται ὁ Ἴταλὸς Φλάβιος Τζόγιας (Flavio Gioia). Δι' αὐτῆς τώρα οἱ ναυτικοὶ ἠδύναντο νὰ κανονίζουσι τὴν διεύθυνσίν των καὶ νὰ γνωρίζουσι τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκοντο εἰς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος.

Αἱ ἀνακαλύψεις τῶν Πορτογάλων. Οἱ Πορτογάλλοι ἤρχισαν τὰς ἀναζητήσεις των τὸ 1419. Προσέγγισαν ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὸ ἀκρωτήριον Βογιάδρον, τὸ Λευκὸν ἀκρωτήριον καὶ τὸ Πράσινον, διέβησαν τὸν Ἰσημερινὸν καὶ ἀνεκάλυψαν τὸ στόμιον τοῦ Κόγκου. Τὸ 1486 ὁ θαλασσοπόρος Βαρθολομαῖος Διάζος (Bartélemy Diaz) προέβη μέχρι τῆς νοτίας ἄκρας τῆς Ἀφρικῆς, ἢ ὅποια ὀνομάσθη ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἐλπίδος. Τέλος τὸ 1498 ὁ Βάσκος Δεγάμας (Vasco de Gamma) ἀνήλθε κατὰ μήκος τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Ἀφρικῆς, προσωρμίσθη εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς Ζανζιβάρης καὶ ἐκεῖθεν ὄδηγούμενος ὑπὸ Ἀραβὸς πλοηγοῦ ἔφθασεν εἰς τὴν Καλκούταν ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῶν Ἰνδιῶν.

Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῶν Πορτογάλων. Ἡ ὁδὸς τῶν Ἰνδιῶν εἶχεν εὑρεθῆ. Οἱ Πορτογάλλοι ἤθελον νὰ χρησιμοποιοῦν αὐτὴν μόνον καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου εἰς τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανόν. Διὰ τοῦτο κατελάμβανον τοὺς σπουδαιότερους λιμένας, καὶ διὰ τοῦ τρόμου προσεπάθειον νὰ ἀπομακρύνουν ἄλλους τοὺς ἄλλους. Εἰς ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ Βάσκου Δεγάμα ὁ Ἀλβουκέρκης (Albuquerque) κατέλαβε τὴν Σοκότραν καὶ τὸ Ἄδεν εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ τὸ Ὁρμουζ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Περσικοῦ κόλπου. Οὕτω οἱ Πορτογάλλοι ἔγιναν κύριοι τῶν στομιῶν τῶν δύο μόνων ὁδῶν, διὰ τῶν ὁποίων τὰ ἐμπορεύματα τῆς Ἀνατολῆς ἤρχοντο εἰς τὴν Μεσόγειον.

Ὁ Ἀλβουκέρκης προσέτι ὑπῆρξεν ὁ πραγματικὸς ἰδρυτὴς τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τῶν Πορτογάλων. Πρὶν ἢ ἐξασφαλίσῃ πρὸς δυσμὰς τὰς ὁδοὺς ἐκ τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὴν Εὐρώπην, εἶχεν ἐξασφαλίσῃ πρὸς ἀνατολὰς τὸ στόμιον τῶν ὁδῶν ἐκ τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὴν Κίαν καταλαβὼν τὴν Μαλάγαν ἐπὶ τοῦ πορθμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐνώνει τὸν κόλπον τῆς

Βεγγάλης με την θάλασσαν της Κίνας. Ἀξιωματικοὶ του δὲ τινες προσωρμίσθησαν εἰς τὰς νήσους τῶν ἀρωμάτων Ἰάβαν καὶ Βάνδαν εἰς

Εἰκ. 4. Αἱ ἀνακαλύψεις κατὰ τὸν 15ον καὶ 16ον αἰῶνα.

τὰς Μολούκκας. Κατέλαβον ἔπειτα τὴν Καντοὺν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Κίνας. Πρεσβευτὴς τέλος Πορτογάλλος ἔγινε δεκτὸς εἰς τὸ Πεκίνον. Οὕτω εἰς τὸ διάστημα 120 ἐτῶν ἐδρῆθη τὸ πρῶτον μέγα ἀποικιακὸν

κράτος τῆς Νέας Εὐρώπης ἐκτεινόμενον ἐπὶ ἕλων τῶν ἀκτῶν ἀπὸ τοῦ Ἐπισημίου μέχρι τοῦ Εἰρηγικίου Ὠκεανοῦ. Πλὴν τούτου τὸ Πορτογαλικὸν κράτος περιελάμβανε μέρος τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς, τὴν Βραζιλίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ διαδεχθεὶς τὸν Βάσκον Δεγάμαν Καβράλος (Cabralo) ἐκ τρικυμίας προσωρμίσθη κατὰ τύχην.

Ἀλλὰ τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῶν Πορτογάλων δὲν ὁμοίαζε μετὰ σημερινά. Οἱ Πορτογάλλοι, ὡς ποτε οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Καρχηδόνιοι, κατεῖχον μόνον ὠρισμένα σημεῖα ἐπὶ τῶν ἀκτῶν χωρὶς νὰ προσπαθοῦν νὰ εἰσδύσουν εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Ἐσχημάτιζον ἀποικίας ἐξ ἐμπόρων, δηλ. ἐμπορικῶν πρακτορείων, εἰς τὰ ὅποια συνήθιζον τὰ ἐμπορεύματα μετὰ προσωρισμὸν νὰ τὰ στέλλουν εἰς τὴν Λισσαβῶνα. Ἄλλως τε ἀπετέλουν πολὺ μικρὸν λαὸν καὶ διέθετον πολὺ ὀλίγους ἀνθρώπους, ὥστε νὰ δύνανται νὰ ὑπερασπίσουν κράτος τόσον ἐκτεταμένον. Ἐνεκα τούτου ἡ ἀποικιακὴ τῶν δυνάμεις διετηρήθη ὀλίγον χρόνον. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνος οἱ Ὁλλανδοὶ ἀφῆρσαν ἀπ' αὐτῶν τὰς πολυτιμότερας τῶν ἐγκαταστάσεων τῶν εἰς τὴν Σουμάτραν, τὴν Ἰάβαν καὶ τὰς νήσους τῶν Ἰνδονήσων.

Αἱ ἀνακαλύψεις τῶν Ἰσπανῶν. Ἐν ᾧ οἱ Πορτογάλλοι ἐξήτουν τὴν ἑδὸν τῶν Ἰνδιῶν πρὸς νότον καὶ ἔκαμον τὸν γύρον τῆς Ἀφρικῆς, ὁ Χριστόφορος Κολόμβος (Cristoforo Colombo) ζητῶν αὐτὴν πρὸς δυσμὰς διὰ λογαριασμὸν τῶν Ἰσπανῶν ἀνεκάλυπτε χωρὶς νὰ τὸ ὑποπέυεται νέαν ἡπειρον, τὴν Ἀμερικὴν.

Ὁ Χριστόφορος Κολόμβος ἐγεννήθη εἰς τὴν Γένουαν περὶ τὸ 1451. Ἐκ νεαρὰς ἡλικίας ἐπιδοθεὶς εἰς τὰ ναυτικὰ εἶχε κάμει πολλὰ ταξίδια, συγχρόνως δὲ καὶ πολλὰς γεωγραφικὰς καὶ ἀστρονομικὰς μελέτας. Τὸ 1478 ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Λισσαβῶνα. Ἐνταῦθα ὠρίμασεν εἰς αὐτὸν τὸ σχέδιον τοῦ νὰ ἐπιδιώξῃ ἑδὸν πρὸς τὰς Ἰνδίας πλέων πρὸς δυσμὰς, τὸ ὅποιον ἐνεπνεύσθη ἐκ τῆς γενικῆς τότε ἐπικρατούσης ἰδέας ὅτι ἡ γῆ ἔχει σχῆμα σφαιρικόν. Ἐφαντάζοντο ἄλλως τε οἱ γεωγράφοι τότε ὅτι ἡ Ἀσία ἦτο πολὺ ἐκτεταμένη καὶ ἐπομένως ὅτι τὸ διάστημα τὸ χωρίζον τὴν Εὐρώπην ἀπ' αὐτῆς ἐκ δυσμῶν ἦτο πολὺ μικρότερον τοῦ πραγματικοῦ.

Πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ σχεδίου τοῦ ὁ Κολόμβος ἀπετάθη πρὸς τὸν βασιλεῆ τῆς Πορτογαλλίας, ἀλλ' ἀπέτυχεν. Ἦλθε τότε εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐδῶ μετ' ἀνανομῆν 7 ἐτῶν κατώρθωσεν ἐπὶ τέλος νὰ εἰσακουσθῇ παρὰ τῶν βασιλέων Φερδινάνδου καὶ Ἰσαβέλλας. Συνήψε μετ' αὐτῶν συμφωνίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξησφαλίζετο εἰς αὐτὸν ὁ

κληρονομικούς τίτλους του μεγάλου ναυάρχου, ή αντιβασιλεία των ανακαλυφθησομένων μερών και άλλα προνόμια, παρείχοντο δὲ εἰς αὐτὸν πλοία και χρήματα διὰ τὴν ἐπιχείρησιν.

Ὁ Κολόμβος ἀνεχώρησεν ἐκ Πάλου τῆς Ἰσπανίας μὲ τρία πλοία και πληρώματα 120 ἀνδρῶν τὴν 23 Ἰουλίου 1492. Σταυθεύσας εἰς τὰς Καναρίους νήσους ἐξῆλθεν εἰς τὸ ἀγνωστον πέλαγος. Κατὰ τὸ ταξίδιον οἱ ναῦται κατ' ἐπανάληψιν ἐπτοήθησαν ὑπὸ τοῦ μήκους τῆς ὁδοῦ και ἐξεδήλωσαν τὸν φόβον των ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἀλλ' ἀντιθέτως πρὸς τὴν παράδοσιν δὲν ἐδυστρόπησαν. Τέλος τὴν 30ην Ἰθρίου ἐφάνη γῆ. Ἦτο ἡ νῆσος Γουαναχάνη, τὴν ὅποιαν ὁ Κολόμβος ὠνόμασεν Ἅγιον Σωτήρα, μία τῶν νήσων τοῦ Βαχαμικοῦ συμπλέγματος. Προσωρμίσθη εἰς αὐτὴν και ἀποβιβάσθεις τὴν κατέλαβεν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας. Κατόπιν ἀνεκάλυψε τὰς νήσους Κούβαν και Ἅγιον Δομίγγον. Μετὰ τοῦτο δὲ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἐπτὰ μῆνας μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἐξ αὐτῆς. Ἐνταῦθα ἔγινε δεκτὸς θριαμβευτικῶς.

Ὁ Κολόμβος ἔκαμε τρία ἀκόμη ταξίδια (1493, 1498, 1502). Κατ' αὐτὰ ἐπέτυχε νὰ ἀνακαλύψῃ τὰς Ἀντίλλας, νὰ προσωρμισθῇ εἰς αὐτὴν τὴν ἡπειρον τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ὀρενόκου, και τελευταίως κατὰ μήκος τῶν ἀκτῶν τῆς Κεντρικῆς Ἀμερικῆς νὰ φθάσῃ εἰς τὸν Ἰσθμὸν τοῦ Παναμᾶ. Ὀλίγον δὲ μετὰ τοῦτο ἀπέθανεν ἐν Ἰσπανίᾳ τὸ 1506. Οἱ βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας εἶχον δειχθῆ πρὸς αὐτὸν ἀχαρίστως, διότι ἀπὸ τοῦ δευτέρου ταξιδίου του παρασυρθέντες ὑπὸ διαβολῶν εἶχον στερήσει αὐτὸν ἔλων τῶν διὰ τῆς συνθήκης παραχωρηθέντων προνομίων.

Ὁ Κολόμβος ἀπέθανε μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι εἶχε προσεγγίσει εἰς τὴν Ἀσίαν και ὅτι αἱ ἀνακαλυφθεῖσαι νῆσοι ἦσαν πλησίον τῶν Ἰνδιῶν. Ἐντεῦθεν ἐδόθη εἰς αὐτὰς τὸ ὄνομα δυτικαὶ Ἰνδίαί, και εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς των τὸ ὄνομα τῶν Ἰνδῶν. Ἀμέσως ἔμωσ κατόπιν ἤρχισαν νὰ ὑποπτεύωνται οἱ Ἰσπανοὶ ὅτι εὐρίσκονται εἰς ἄλλην χώραν και ἔχι εἰς τὴν Ἀσίαν. Περὶ τούτου ἐβεβαιώθησαν, ἔταν τὸ 1513 ὁ Βαλβόας (Balboa) προσωρμίσθη εἰς τὸν ἰσθμὸν τοῦ Παναμᾶ, διεπέρασε τὰ ὄρη, και ἀνεκάλυψεν ὠκεανὸν ἀνευ ὄριων. Οὐδεμία τέλος ἀμφιβολία ὑπελείφθη μετὰ τὸ ταξίδιον τοῦ Μαγγελάνου (Magellano). Οὗτος ἀναζητῶν δίοδον διὰ νὰ φθάσῃ πραγματικῶς εἰς τὰς χώρας τῶν ἀρωμάτων κατέγηε κατὰ μήκος τῆς νοτίου Ἀμερικῆς και ἀνεκάλυψε τὸν ἐξ αὐτοῦ ὀνομασθέντα πορθμὸν μήκους 60 χιλιομέτρων, ὁ ὅποιος

ἔφερον αὐτὸν εἰς τὸν Εἰρηνικὸν Ὠκεανόν. Προσορμισθεὶς ἔπειτα εἰς τὰς Φιλιππίνας νήσους ἐφρονεύθη εἰς τινα μάχην κατὰ τῶν Ἰθαγενῶν. Ὁ πλοηγὸς ἕως αὐτοῦ Δελκάνου (Del Cano) ἐξηκολούθησε τὸ ταξίδιον καὶ ἐπανήλθεν εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλιῆς Ἑλπίδος. Ὁ πρῶτος περίπλους τῆς γῆς ἔγινεν.

Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῶν Ἰσπανῶν. Οἱ Ἰσπανοὶ κατ' ἀρχὰς κατέλαβον μόνον τὰς Ἀντίλλας καὶ ἰδίως τὴν Κούβαν καὶ τὸν Ἅγιον Δομίγγον. Ἀλλὰ οἱ ἀποικοὶ δὲ εὗρισκον ἐδῶ μεγάλην ποσότητα χρυσοῦ, τὸν ὅποιον πρὸ πάντων ἐζήτουν. Ἐκ τῶν διηγήσεων τῶν Ἰθαγενῶν ἔμαθον ὅτι τὰ πολύτιμα μέταλλα ἦσαν ἀφθονα ἐπὶ τῆς ἠπείρου. Δεκαπέντε λοιπὸν ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κολόμβου ἐπεχείρησαν τὴν κατάκτησιν αὐτῆς. Αἱ σπουδαιότεραι ἐκ τῶν ἐπιχειρήσεων, τὰς ὁποίας πρὸς τοῦτο ἔκαμαν, εἶναι ἡ κατάκτησις τοῦ Μεξικοῦ ὑπὸ τοῦ Κορτεσίου (Cortez) καὶ ἡ κατάκτησις τοῦ Περού ὑπὸ τοῦ Πιζάρου (Pizarro). Τὸ Μεξικὸν περιελάμβανε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Κεντρικῆς Ἀμερικῆς, τὸ ὀροπέδιον τὸ περιλαμβανόμενον μεταξὺ τοῦ Εἰρηνικοῦ Ὠκεανοῦ πρὸς δυσμὰς καὶ τοῦ κόλπου τοῦ Μεξικοῦ πρὸς ἀνατολάς. Τὸ Περού ἐπεξετεινέτο κατὰ μῆκος τοῦ Εἰρηνικοῦ Ὠκεανοῦ καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων τῶν Ἄνδεων, περιελάμβανε δὲ τὰς νῦν χώρας τοῦ Ἰσημερινοῦ, τοῦ Περού, τῆς Βολιβίας καὶ μέρος τῆς Χιλῆς.

Ὅταν ἐπεχείρησαν τὴν κατάκτησιν τῶν Ἀντιλλῶν, οἱ Ἰσπανοὶ εὗρον πρὸ αὐτῶν ὄχι ὀργανωμένους πολιτικῶς λαοὺς, ἀλλὰ φυλάς ζώσας εἰς ομάδας καλυθῶν. Εἰς τὸ Μεξικὸν ἕως καὶ εἰς τὸ Περού εὐρέθησαν ἀπέναντι ἀληθινῶν κρατῶν, λαῶν θαυμασιῶς ὀργανωμένων καὶ προωδευμένων εἰς τὸν πολιτισμόν. Ἀνεκάλυψαν μετ' ἐκπλήξεως ἐκεῖ πόλεις πολὺ ἀνωτέρας τῶν εὐρωπαϊκῶν μὲ μεγάλας καὶ ὡραίας οἰκίας, μὲ ἀνάκτορα μὲ ναοὺς ὑψομένους ὡς πυραμίδες, ὁδοὺς εὐρείας καὶ εὐθείας, μὲ πλατείας καὶ ἀγορὰς κλπ. Καὶ ἕως κατώρθωσαν νὰ κυριεύσουν τὸ μὲν Μεξικὸν εἰς 4 ἔτη, τὸ δὲ Περού εἰς 3 μὲ μέσα πολὺ μικρά, μὲ ἑκατοντάδας τινὰς ἀνδρῶν. Οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους κατεκτήθησαν αἱ ἀπέραντοι αὗται χῶραι τόσον εὐκόλως, ἦσαν: α) ἡ κατάπληξις ὑπὸ τῆς ὁποίας κατελήφθησαν οἱ Ἰθαγενεῖς, ὅταν εἶδον ἀνθρώπους ἐφίππους (οἱ ἴπποι ἦσαν ζῶα ἄγνωστα εἰς αὐτοὺς), ὀπλισμένους μὲ κεραυνοὺς, τὰ κανόνια καὶ τὰ τουφέκια, ἐκ τοῦ ὁποίου τοὺς ἐθεώρησαν ὡς ἀπεσταλμένους ὑπὸ τῶν θεῶν. καὶ β) αἱ μεταξὺ τῶν ἐμφύλιου διαιρέσεις.

Οἱ Ἰσπανοὶ ἐφέρθησαν πολὺ σκληρῶς πρὸς τοὺς Ἰθαγενεῖς. Τοὺς

ἠνάγκαζον νὰ ἐργάζωνται· χάριν αὐτῶν καὶ τοὺς μετεχειρίζοντο ὡς δούλους. Ἰδίως τοὺς μετεχειρίζοντο εἰς τὴν ἀναζητήσιν πολυτίμων μετάλλων χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ὑποβάλλοντες αὐτοὺς εἰς τὰς σκληροτέρας ἐργασίας εἰς τὰ μεταλλεῖα. Ἐκεῖ ἀπέθανον ἑκατομμύρια. Ἡ νῆσος τοῦ Ἁγίου Δομίγγου, ἔταν ὁ Κολόμβος ἀνεκάλυψεν αὐτήν, εἶχεν ἔν ἑκατομμύριον κατοίκων. Μετὰ δεκαεπτὰ ἔτη ἔμεινον 40 χιλιάδες, καὶ μετὰ ὃ ἀκόμη 13 χιλιάδες. Οἱ λοιποὶ ἀπωλέσθησαν. Ἐρεῖς τινες ἀνέλαβον τὴν ὑπεράσπισιν τῶν Ἰθαγενῶν. Ἀποτέλεσμα τούτου ὑπῆρξε νέον κακόν. Οἱ Ἴσπανοὶ εἶχον ἀνάγκην ἐργατῶν. Ἠγόραζον λοιπὸν μαύρους εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ τοὺς μετέφερον εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Ἀνεπτύχθη οὕτω τὸ ἀπαίσιον ἐμπόριον τῶν δούλων, τὸ ὅποιον διήρκεσε μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος.

Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῶν Ἰσπανῶν ὑπῆρξεν ἕως διάφορον τοῦ τῶν Πορτογάλλων. Οἱ Πορτογάλλοι ἦσαν ἔμποροι, οἱ Ἴσπανοὶ ὑπῆρξαν κατακτηταί. Δὲν περιορίζοντο εἰς τὸ νὰ καταλαμβάνουν τὰ κυριώτερα σημεῖα τῶν ἀκτῶν. Κατελάμβανον καὶ τὸ ἐσωτερικόν. Τὸ Μεξικὸν καὶ τὸ Περού ἀπέβησαν ὡς προέκτασις τῆς Ἰσπανίας τοῦ Ἀτλαντικοῦ, καὶ ὠνομάζοντο Νέα Ἰσπανία. Οἱ ἀποικοὶ ῥυφικίνδυνοι καὶ τολμηροὶ Ἴσπανοὶ, ἐγκαθίσταντο μονίμως ἐκεῖ, καὶ ἔδρουν πόλεις καὶ ἀπετέλουν τὸ στέλεχος ἑνὸς λαοῦ νέου.

Ἀποτελέσματα τῶν μεγάλων ἀνακαλύψεων. Αἱ μεγάλα ἀνακαλύψεις δὲν ἐνδιαφέρουν μόνον τὴν ἱστορίαν τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Πορτογαλλίας. Τὰ διάφορα ἀποτελέσματα αὐτῶν, οἰκονομικά, πολιτικά, ἐπιστημονικά, ἀνήκουν εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν. Ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τούτων ἄλλα μὲν ὑπῆρξαν ἄμεσα, ἄλλα δὲ ἐφάνησαν βραδύτερον. Ὅλα ἴσως δὲν ἐξειλίχθησαν ἀκόμη. Τὰ σπουδαιότερα τούτων ἐκτὸς τῆς αἰφνιδίας ἀναπτύξεως τῆς ἰσχύος τῆς Ἰσπανίας καὶ Πορτογαλλίας εἶναι τὰ ἑξῆς.

Αἱ μεγάλαὶ ὁδοὶ τοῦ ἐμπορίου ἀμέσως μετετέθησαν. Τὰ ἐμπορεύματα, τὰ ὅποια μέχρι τούδε διήρχοντο διὰ τῆς Αἰγύπτου, ἔκτοτε διήρχοντο διὰ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἑλπίδος. Ἐπομένως ἡ Μεσόγειος, ἡ ὅποια ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἦτο τὸ κέντρον τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητος, ἔχασε τὴν σπουδαιότητά της πρὸς ὠφέλειαν τοῦ Ὀκεανοῦ. Ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Γένουα, ἡ Ἐνετία, ἡ Μασσαλία ἦσαν πλέον λιμένες δευτερεύοντες. Μόνον δὲ ἡ τομὴ τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἔδωκε πάλιν εἰς αὐτὰς τὴν προτέραν εὐτυχίαν. Τούτων οἱ ἐπὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ λιμένες τῆς Πορτογαλλίας, τῆς Ἰσπα-

νίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ὀλλανδίας καὶ βραδύτερον τῆς Ἀγγλίας ἐνέρισαν ὅ,τι ἔχασαν οἱ λιμένες τῆς Μεσογείου.

Ἀπὸ τῶν ἀνακαλύψεων μεγάλαι ποσότητες χρυσοῦ καὶ ἀργύρου μετεφέρθησαν ἐξ Ἀμερικῆς εἰς Εὐρώπην. Ὑπολογίζεται ὅτι κατὰ τὸ μέσον τοῦ 16ου αἰῶνος, 60 ἔτη μετὰ τὸ πρῶτον ταξίδιον τοῦ Κολόμβου, τὸ νόμισμα εἰς τὴν Εὐρώπην ἐδωδεκαπλασιασάσθη. Οἱ ὄγκοι οὗτοι τῶν πολυτίμων μετάλλων δὲν ὠφέλησαν σχεδὸν τοὺς Ἰσπανοὺς καὶ τοὺς Πορτογάλλους. Οὗτοι θεωροῦντες ἑαυτοὺς πλουσίους ἐκ τοῦ τόσου χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἔπαυσαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἐργάζωνται. Ἡγούραζον λοιπὸν ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς λαοὺς ἔσα δὲν κατεσκευάζον πλέον οἱ ἴδιοι. Οὕτω ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἀργυρὸς περιήλθον εἰς τοὺς βιομηχάνους καὶ ἐμπόρους ἑλλης τῆς Εὐρώπης, δηλ. εἰς τὴν ἀστικὴν τάξιν. Ἐκ τούτου ἐπῆλθε σπουδαία κοινωνικὴ μεταβολή. Ἔως τότε ὁ κυριώτερος πλοῦτος ἦτο ἡ γῆ, ἡ ὁποία κατείχετο ἑλλῆ ὑπὸ τῶν εὐγενῶν. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνος ὁ χρυσὸς καὶ ἀργυρὸς ἔτεινον νὰ κάμουν τοὺς ἀστοὺς πλουσιωτέρους τῶν εὐγενῶν. Ἐκτοτε ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἐπιρροή τῆς ἀστικῆς τάξεως δὲν ἔπαυσε νὰ αὐξάνη.

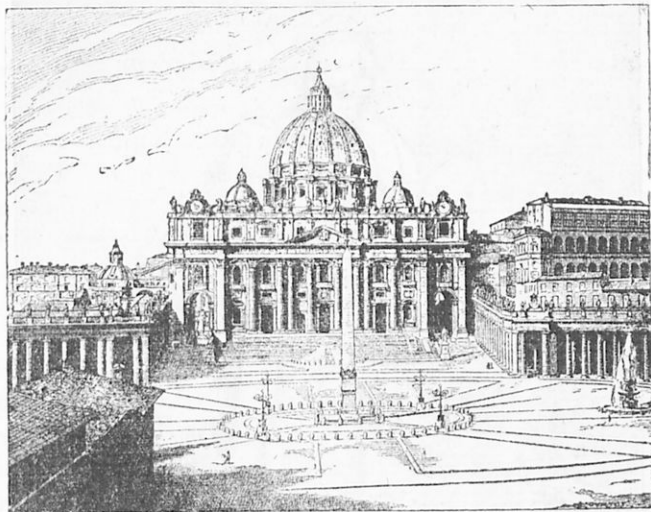
Τέλος ἡ γνώσις ηὔξηθη τεραστίως. Ἀνεκάλυψαν νέας χώρας, νέας ἀνθρωπίνους φυλάς, νέους πολιτισμοὺς, νέα ζῆλα, νέα φυτά, νέους ἀστέρας. Τόσοι ἀπροσδόκητοι νεωτερισμοὶ ἐξήγειραν τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν περιέργειαν, συνεχλόνισαν τὰ πνεύματα καὶ ἀνέτρεψαν παλαιὰς θεωρίας ἐπιστημονικὰς.

4. Ἡ Ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν.

Ὅρισμός καὶ χαρακτὴρ τῆς Ἀναγεννήσεως. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 15 αἰῶνος καὶ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 16ου παρουσιάσθη εἰς τὴν Εὐρώπην αἴφνης θαυμασιὰ ἀκμὴ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Παρήχθησαν τότε καλλιτεχνήματα ἀνυπέβλητα μέχρι τοῦδε, καὶ τὸ πεδίον τῆς σκέψεως καὶ τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας ἐξετάθη τεραστίως. Ἡ ἀκμὴ αὐτὴ ὀνομάσθη Ἀναγέννησις.

Ἄλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἀπατηθῇ τις ἐκ τοῦ θροῦ ἀναγέννησις καὶ νὰ νομίσῃ ὅτι πρὸ τοῦ 16ου αἰῶνος κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα αἱ τέχναι καὶ τὰ γράμματα ἦσαν νεκρά. Ὅπως εἶδομεν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλ. Αυτοκρατορίας, καὶ κατὰ τὸν 13ον καὶ 14ον αἰῶνα εἰς τὴν Δύσιν εἶχον κατασκευασθῆ μνημεῖα ἀνυπέβλητα καὶ εἶχον ἀναφανῆ μεγάλοι συγγραφεῖς καὶ καλλιτέχναι, οἱ ὅποιοι ὑπῆρξαν οἱ πρόδρομοι τῆς Ἀναγεννήσεως.

Τώρα όμως αναφαίνονται μεγαλοφυείς καλλιτέχναι, οί οποίοι ἐφαρμόζουν εἰς τὰ ἔργα των τοὺς ἀρχαίους τύπους καὶ τὰς ἀρχαίας μορφάς τῆς τέχνης. Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τὰ τεθλασμένα τόξα καὶ τὸ ὀξυκόρυφον, χαρακτηριστικὰ τῆς γαλλικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἐγκαταλείπονται καὶ ἐπανέρχονται εἰς αὐτὴν τὰ ἡμικυκλικὰ τόξα καὶ αἱ ἀνοικταὶ ἀψίδες. Οἱ κίονες ἀντικαθίστουσιν τοὺς γονδρούς στύλους καὶ ἐμφανίζονται ἐκ νέου αἱ παραστάδες καὶ τὰ κιονόκρανα τῆς κλασσι-

Εἰκ. 5. Ὁ Ἅγιος Πέτρος τῆς Ῥώμης.

κῆς ἐποχῆς, τὰ δωρικά, τὰ ἰωνικά καὶ κορινθιακά. Γίνεται χρῆσις τῶν τριγωνικῶν ἀετωμάτων καὶ τῶν ἑλληνορωμαϊκῶν διακοσμήσεων, ῥῶν, ἐλίκων, φύλλων ἀκάνθου, ἀντὶ τῶν ἔθνικῶν φυλλωμάτων, κισσοῦ, δρυός, λαχάνων κ.λ.π. Ὡσαύτως οἱ γλύπται καὶ οἱ ζωγράφοι ἀποβλέπουν εἰς τοὺς ἀρχαίους. Κατὰ τὸν μεσαίωνα οἱ καλλιτέχναι ἐκ χριστιανικῆς σωφροσύνης καὶ ἐξ ἀποκλειστικῆς ἐκτιμήσεως τῆς ἀθανάτου ψυχῆς ἀπέναντι τῆς σαρκὸς ἐκάλυπτον τὸ σῶμα ὑπὸ τὰ ἐνδύματα, καὶ ἐφρόντιζον μόνον διὰ τὴν ἀπόδοσιν αἰσθημάτων. Τώρα οἱ καλλιτέχναι ἀναπαρίστουσιν τὸ γυμνὸν καὶ ἐπιμελοῦνται περιπαθῶς τῆς μορφῆς. Τὸ ἀνθρώπινον σῶμα καὶ ἡ φύσις ἐρευνῶνται καὶ ἡ μορφή αὐτοῦ γίνεται ἀντικείμενον ἀπολαύσεως. Προσέτι, ἐνῶ κατὰ τὸν μεσαίωνα οἱ καλλιτέχναι ἀναπαρίστανον μόνον θρησκευτικὰς σκηνάς, σπανίως

Ἐπεισόδια τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, οἱ καλλιτέχνη: τῆς Ἀναγεννήσεως ἐξηκολούθησαν μὲν νὰ λαμβάνουν θέματα θρησκευτικά, ἀλλ' ὡσάυτως ἐλάμβανον τοιαῦτα ἐκ τῆς ἀρχαίας Μυθολογίας καὶ Ἱστορίας.

Εἰκ. 6. Μιχαὴλ Ἀγγέλου *la pietà*.

Συγχρόνως ἡ Ἐπιστήμη ἐλευθερώνεται ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς Θεολογίας. Τὸ κύρος τῆς βίβλου περιορίζεται. Οἱ Εὐρωπαῖοι σοφοὶ εἰσδύουν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἐμπνέονται ὑπ' αὐτῶν, ἀναγκάζονται νὰ τοὺς μιμηθοῦν καὶ διὰ τῶν ἔργων των μεταδίδουν εἰς τοὺς συγχρόνους των τὰς ἰδέας ἐκείνων. Οὕτω γίνονται αἰτία νὰ ἀπαλλαχθῇ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀπὸ τὰς προλήψεις καὶ δεισιδαι-

μονίας και να αναπτυχθῆ ἑλευθέρως. Οὗτοι ὀνομάζονται ἀνθρωπισταί.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν λοιπὸν αὐτὴν ἀνεγεννήθη τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων και Ῥωμαίων και εἰς τὴν τέχνην και εἰς τὰ γράμματα. Ἐκ τούτου ἐδόθη και ὁ ὄρισμός Ἀναγέννησις εἰς τὴν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πνευματικὴν και καλλιτεχνικὴν κίνησιν. Κατόπιν δὲ ὁ βραχὺ ἀναγέννησις ἐδόθη και εἰς τὴν ἄλλην περὶ τοὺς διαφόρους κλάδους τοῦ Πολιτισμοῦ κίνησιν τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Τὰ αἷτια τῆς Ἀναγεννήσεως. Τὰ αἷτια τῆς Ἀναγεννήσεως εἶναι πολλὰ. Τὰ σπουδαιότερα τούτων εἶναι τὰ ἐξῆς:

α) ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην αὔξησις τοῦ πλοῦτου και μάλιστα ἡ μεγάλη οἰκονομικὴ ἀκμὴ τῶν μικρῶν ναυτικῶν και ἐμπορικῶν κρατῶν τῆς Ἰταλίας, ἰδίᾳ τῆς Βενετίας και τῆς Γενούης, και ἡ προστασία και ἡ ἐνθάρρυνσις ἡ δοθεῖσα εἰς ἄλλας τὰς χώρας εἰς τὰς τέχνας και τὰ γράμματα ὑπὸ τινῶν ἰσχυρῶν προσώπων, ἡγεμόνων, βασιλέων, παπῶν. Περιφανέστεροι τούτων ὑπῆρξαν εἰς τὴν Φλωρεντίαν ὁ ἡγεμονικὸς οἶκος τῶν Μεδίκων, εἰς τὴν Ῥώμην οἱ πάπαι Νικόλαος Ε', Ἰούλιος Β', Λέων Ι', εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ βασιλεὺς Φραγκίσκος Α'.

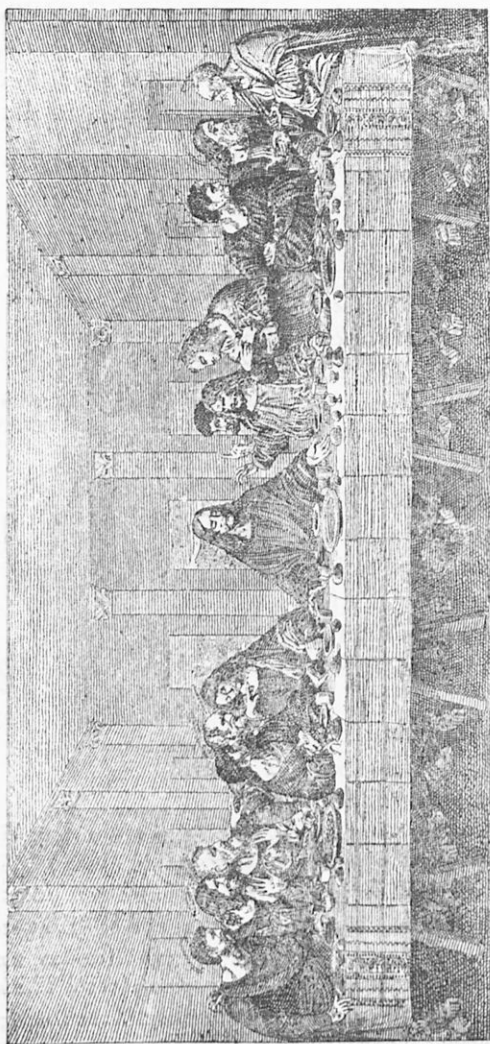
Εἰκ 7. Μιχαὴλ Ἀγγέλου
ὁ Μωϋσῆς.

β) ἡ ἐπίδρασις τῶν ἀρχαίων μνημείων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἤτο πλήρης ἡ Ἰταλία και ἰδίως ἡ Ῥώμη. Ταῦτα παρέσχον εἰς τοὺς

καλλιτέχνας τὰ πρότυπα και τὴν ἐμπνευσιν, και ὠδήγησαν αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰς ἀρχαίας μορφὰς τῆς τέχνης.

γ) ἡ συρροὴ πολλῶν λογίων Ἑλλήνων εἰς τὴν Εὐρώπην. Καὶ μικρὸν πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἰδίως ἕμως κατ' αὐτὴν οἱ Ἕλληνες λογιῶν φεύγοντες τὸν τουρκικὸν ζυγὸν κατέφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν και διεσκορπίσθησαν εἰς διαφόρους πόλεις αὐτῆς. Οἱ περιφημότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ὁ Λεόντιος Πιλάτος, ὁ Μανουὴλ και ὁ Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς, ὁ Θεόδωρος Γαζής, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος, ὁ Βησσαρίων, ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος, ὁ Θεόδωρος Χαλκοκονδύλης, ὁ Κωνσταντῖνος Λάσκαρης, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰωάννης, ὁ Μάρκος Μουσούρος και πολλοὶ ἄλλοι. Οἱ λογιῶν οὗτοι και πολλὰ βιβλία ἀρχαίων συγγραφεῶν ἔφερον μεθ'

ἑαυτῶν καὶ εἰς πολλὰ μέρη ἴηνοιζαν σχολεῖα καὶ ἵρχισαν νὰ διδάσκουν τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν εἰς τοὺς παιμπληθεῖς συρρέοντες περὶ αὐτοῦ

Εἰκ. 8 Λεονάρδου Δα Βίντσι ὁ Μυστικὸς δαίτυνος.

νέου, οἱ ὅποιοι ἐδίψων παιδείας. Ἡ πλουσία φαντασία, ἡ λαμπρὰ γλῶσσα, καὶ τὸ καλλιτεχνικὸν ὄφος τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἐξέπληξαν τοὺς Ἐυρωπαϊοὺς, καὶ τοὺς ἔκαμαν νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς τὴν μελέτην των. Ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς οὕτω καὶ πάλιν κατέκτησε τὸν κόσμον.

δ) ἡ ἐφεύρεσις τῆς τυπογραφίας. Μέχρι τοῦδε τὰ βιβλία ἦσαν χειρόγραφα καὶ ἐπωλοῦντο πολὺ ἀκριβῶς. Ἐπομένως μόνον οἱ πλούσιοι ἠδύναντο νὰ σπουδάζουν. Διὰ τὴν τυπογραφίαν τὰ βιβλία γίνονται κτήμα τοῦ λαοῦ, καὶ ἡ παιδεία ἐξαπλοῦται εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῶν ἀνθρώπων καὶ αἱ ἐπιστήμαι προσδεύουν ἀλ-

ματικῶς. Ἐφευρέτης τῆς τυπογραφίας εἶναι ὁ Ἰωάννης Γουτεμβέργιος (Cutenberg), ὁ ὅποιος πρῶτος (1457) κατεσκεύασε στοιχεῖα τοῦ ἀλφα-

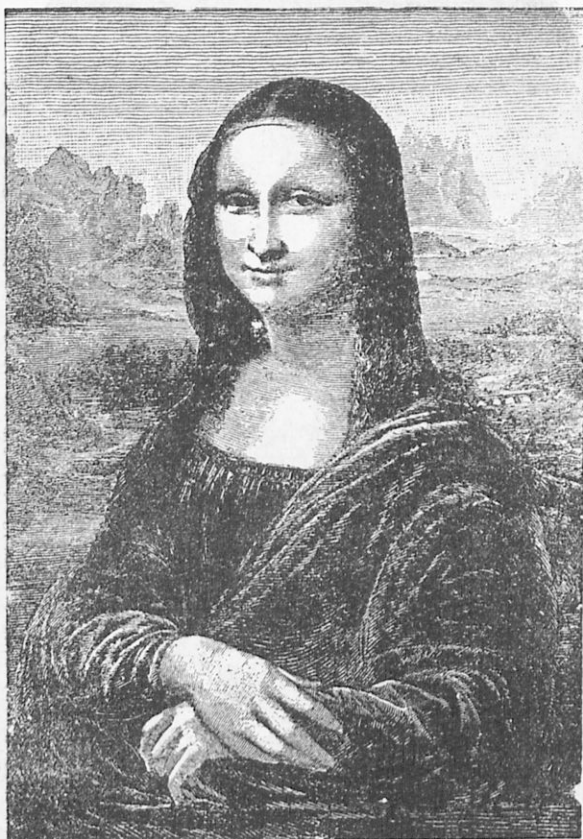
Εἰκ. 9. Λεονάρδου da Vinci ἡ Παρθένος ἐπὶ βράχων.

βήτου χωριστά, κατ' ἀρχὰς ξύλινα, ἔπειτα δὲ καὶ μετάλλινα,

Οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς καὶ καλλιτέχναι τῆς Ἀναγεννήσεως
Ἡ ἀναγέννησις ἤρχισεν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, Ἀκολούθως δὲ ἐξετάθη,

εις τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Γερμανίαν καὶ βραδύτερον εἰς τὴν Ἰσπανίαν Ὀλλανδίαν καὶ Ἀγγλίαν.

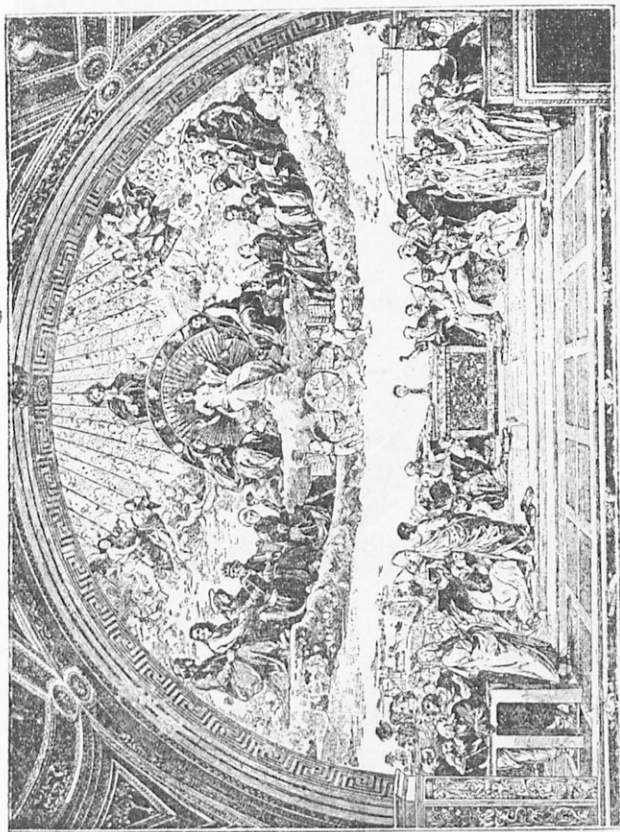
Οἱ περιφημότεροι συγγραφεῖς τῆς Ἀναγεννήσεως ἦσαν οἱ ἑξῆς : Ἐξ Ἰταλίας μὲν οἱ ποιηταὶ Ἀριόστος (Ariosto) καὶ Τάσσος (Tasso)

Εἰκ. 10. Λεονάρδου da Vinci ἢ Ζοκόνια.

ποιήσαντες ὁ μὲν πρῶτος τὸν «Μαινόμενον Ῥολάνδον», ὁ δὲ δεύτερος τὴν «Ἐλευθερωθεῖσαν Ἱερουσαλήμ», καὶ οἱ πεζογράφοι Μακιαβέλλης (Machiavelli) καὶ Γκυτσαρδίνος (Guicciardini), ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν Γκυτσαρδίνος συνέγραψεν Ἱστορίαν τῶν συγχρόνων του Ἰταλικῶν

πολέμων, τοῦ δὲ Μακ:αδέλλη τὸ περιφημότερον ἔργον εἶναι: ὁ «Πρίγκιψ», εἰς τὸ ὅποτον μᾶς παρέχει: θαυμασίαν εἰκόνα τῶν πολιτικῶν ἡθῶν τῶν χρόνων τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ. Ἐκ Γαλλίας δὲ οἱ πεζογράφοι: Rabelais καὶ Montegne οἱ ποιηταὶ Marot, Ronsard καὶ Joachim du Bellay, ἐξ Ἰσπανίας δὲ ὁ Cervantes, ὁ Lope de Vega καὶ ὁ

Εἰκ. 11. Παρὰ τὴν ἑορταστικὴν ἑορτήν.

Calderon. Ἐκ Γερμανίας δὲ ὁ Ἐρασμος γράψας λατινιστί. Ἐξ Ἀγγλίας δὲ ὁ μέγας δραματικὸς ποιητὴς Σαίξπηρ (Shakespeare) καὶ ἀργότερα ὁ ποιητὴς τοῦ ἀπολεσθέντος Παραδείσου Μίλτων (Milton).

Οἱ περιφημότεροι δὲ καλλιτέχναι τῆς Ἀναγεννήσεως ὑπῆρξαν: Ἐξ Ἰταλίας ὁ Βραμάντιος (Bramante) ἀρχιτέκτων, ὁ Λεονάρδος

Δαβίντοη (Leonardo da Vinci) ζωγράφος και γλύπτης, ο Μιχαήλ Άγγελος (Michelangelo) γλύπτης, ζωγράφος και αρχιτέκτων, ο Ραφαήλ (Raffaello) και ο Τιτσιανός (Tiziano) ζωγράφοι. Ο Βραμάντιος

Εικ. 12. 'Ραφαήλ ή Παρθένος του 'Αγ. Σίξτου.

έκτισε πολλά ανάκτορα και έδωκε τὰ σχέδια του Βατικανού και του 'Αγίου Πέτρου τής Ρώμης. Του Λεονάρδου da Vinci τὰ ωραιότερα και ισχυρότερα έργα είναι ο έν Μιλάνω Μυστικός δείπνος κατά μέγα μέρος κατεστραμμένος σήμερα, ή Παρθένος επί βράχων, και μία ει-

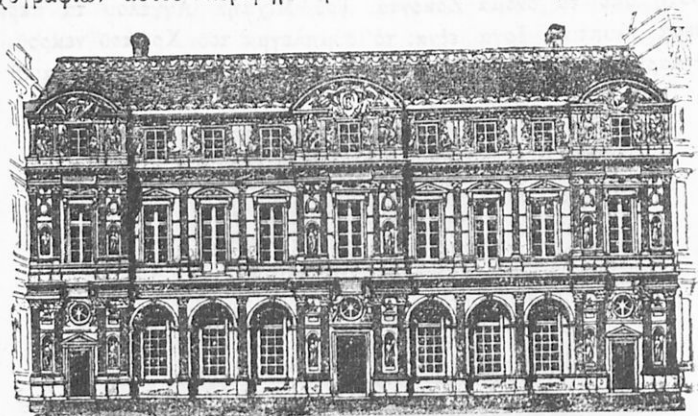
κίων γυναικός με μειδιάμα μυστηριώδες καὶ εἰρωνικὸν παγκοσμίως γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ζοκόντα. Τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου τὰ περιφημότερα γλυπτικὰ ἔργα εἶναι τὸ σύμπλεγμα τοῦ Χριστοῦ νεκροῦ καὶ τῆς παρθένου (La pietà), ὁ Μωϋσῆς (ἐν Ῥώμῃ) καὶ ὁ Δαυὶδ (ἐν

Εἰκ. 13. Τροισανὸὺ ὁ ἐνταφιασμός.

Φλωρεντία), ἀρχιτεκτονικὰ σὲ ὁ τρουλλὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου, καὶ γραφικὰ ἢ διακόσμησης τῆς Sistina capella τοῦ Βατικανοῦ, ἐν τῇ ὁποίᾳ προέχει: ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ τῶν πρωτοπλάστων καὶ ἡ σειρὰ τῶν προφητῶν καὶ σιδυλλῶν καὶ ἡ δευτέρα πα-

ρουσία. Ὁ Ῥαφαήλ ὑπῆρξεν ὁ παραγωγικώτερος ζωγράφος. Ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν αὐτοῦ περιφημότεραι εἶναι αἱ διακοσμοῦσαι τὰς αἰ-

Εἰκ. 14. Τὸ Λουβρον.

Εἰκ. 15. Δύρεθ ἢ προσκύνησις τῶν μάγων.

θεῶσας τοῦ Βατικανοῦ (ἢ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Παρνασσός, ἡ θεία εὐχαριστία), ἐκ δὲ τῶν πινάκων ἡ παρθένος τοῦ Ἁγίου Σίξτου (ἐν

Αρέσδη), ἢ μεταμόρφωσις (ἐν τῇ Βατικανῷ). Τοῦ δὲ Τίτσιανου θαυμάσιον ἔργον εἶναι ἢ κατάθεσις εἰς τὸν τάφον τοῦ Χριστοῦ.

Εἰς τὴν Γαλλίαν οἱ περιφημότεροι καλλιτέχνη: ὑπῆρξαν οἱ γλύπται

Εἰκ. 16. Χόλμπαιν προσωπογραφία.

Jean Coujon καὶ Cermain Pilon, τῶν ἑσώτων κυριώτερα ἔργα ἦσαν τάφοι βασιλέων καὶ ἀνάκτορα (*).

Εἰς τὴν Γερμανίαν διεκρίθησαν δύο μεγάλοι ζωγράφοι ὁ Δύρερ (Dürer) καὶ ὁ Χόλμπαιν (Holbeiu). Τοῦ πρώτου θαυμάσια ἔργα εἶναι

(*) Περὶ τῶν Γάλλων, Ἰσπανῶν, Φλαμανδῶν καὶ Ὀλλανδῶν ζωγράφων τῆς Ἀναγεννήσεως ἴδε κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ τῆς ἐν Εὐρώπῃ πνευματικῆς κινήσεως κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα.

ἢ προσκύνησις τῶν μάγων καὶ οἱ τέσσαρες Ἀπόστολοι, τοῦ δευτέρου μία προσωπογραφία.

5. Ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις.

Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐν γένει τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς θεολογίας, τὴν ὁποίαν ἐπέφερον ἡ ἀναγέννησις, προεκάλεσε καὶ τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν.

Κατὰ τὸν μεσαίωνα ἡ ἐκκλησία εἶχεν ἀποκτήσει μεγάλην ἰσχύν οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον μέχρι τινὸς ἀπερρόφησεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τῶν ἀνθρώπων ἐπιτυχοῦσα νὰ σχηματισθῇ παρ' αὐτοῖς ἡ πεποίθησις ὅτι μόνον διὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ διὰ τῆς παρ' αὐτῆς ἐπιδαψιλευομένης χάριτος καὶ ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἦτο δυνατὴ ἡ ἀπολύτρωσις. Τὴν ἰσχύν δὲ ταύτην ἐκμεταλλεόμενος ὁ κληρὸς εἶχε γίνεαι πλουσιώτατος. Αἱ ἐπισκοπαί, αἱ ἐφημερίαι, καὶ τὰ μοναστήρια, εἶχον μεγάλας ἰδιοκτησίας. Οἱ υἱοὶ τῶν εὐγενῶν λοιπὸν ἐφρόντιζον καὶ νὰ καταλαμβάνουν τὰς ἐπισκοπὰς καὶ ἐφημερίας καὶ νὰ γίνωνται μοναχοὶ εἰς τὰ πλοῦσια μοναστήρια, διὰ νὰ ἔχουν τὰ εἰσοδήματά των. Ἄλλ' οὗτοι ἐξηκολούθουν καὶ γινόμενοι κληρικοὶ νὰ ζοῦν ὡς φεουδάρχαι. Ἐνεδύοντο ὡς ἱππῶται, μετέβαινον εἰς τοὺς πολέμους, ἐξήρχοντο εἰς κυνήγια, ἐδίδον μεγάλας ἐορτὰς καὶ ἐν γένει διητῶντο, ὡς καὶ πρὶν. Ὁ βίος οὗτος, ὡς ἦτο φυσικόν, ἐπέφερε τὴν ἀπληστίαν καὶ τὴν διαφθορὰν τοῦ κλήρου. Τὸ παράδειγμα ἐδίδεν αὐτῇ ἡ Ῥώμη, ὅπου ὁ βίος τῶν παπῶν ἦτο σκανδαλώδης.

Ἐνεκα τούτου καθ' ἑλλην τὴν Εὐρώπην ἐπεκράτει μεγάλη δυσαρρέσκεια ἐναντίον τῆς ἐκκλησίας. Ἡ δυσαρρέσκεια δὲ αὕτη ἦτο ἀκόμη μεγαλύτερα εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ Γερμανίαν. Εἰς τὰς χώρας ταύτας ἔλαι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ θέσεις ἐδίδοντο ὑπὸ τῶν παπῶν ἢ εἰς τοὺς εὐνοουμένους των ἢ εἰς τοὺς ἀγοράζοντας αὐτὰς ἀντὶ μεγαλύτερας τιμῆς. Κατελάμβανον ἐπομένως αὐτὰς ξένοι καὶ πολλάκις ἀγράμματοι, οἱ ὅποιοι ἐμισσοῦντο καὶ περιεφρονοῦντο ὑπὸ τῶν χριστιανῶν. Ῥιζικὴ λοιπὸν μεταρρύθμισις τῆς ἐκκλησίας ἦτο ἀπαραίτητος.

Ἄφορμὴν εἰς τὴν ἔκρηξιν τῆς ἀγανακτήσεως ἔδωκε τὸ ἐξῆς γεγονός. Ὁ πάπας Λέων X ἔχων ἀνάγκην χρημάτων πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Πέτρου, ἐσκέφθη νὰ πορισθῇ αὐτὰ πωλῶν καθ' ἑλλην τὴν χριστιανωσύνην συγχωροχάρτια, ἄφεσιν δηλ. ἁμαρτιῶν. Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν μοναχὸν Μαρτίνον Λού-

θηρον (Luther), καθηγητήν του πανεπιστημίου της Βιρτεμβέργης να εξεγερθή εναντίον των καταχρήσεων της εκκλησίας (1517)*. Το παράδειγμα τούτου ηκολούθησαν ο Σβίγγλιος (Zwingli) και ο Καλβίνος (Calvin) εις την Έλβετιάν. Και οι τρεις εκήρυττον ότι ή εκκλησία είχεν ανάγκην μεταρρυθμίσεων. Αί κυριώτεραι μεταρρυθμίσεις, τας οποίας προέτεινον και εις τας οποίας και οι τρεις ήσαν σύμφωνοι, ήσαν αι εξής: α) ότι δεν υπάρχει ανάγκη μεσάζοντος μεταξύ θεού και ανθρώπων· και β) ότι ή υπό των ανθρώπων εκτέλεσις των θρησκευτικών τύπων είναι: ανεπαρκής προς σωτηρίαν αυτών. Κατήργουν δηλ. τον κλήρον, (πάπαν, επισκόπους, ιερείς, μοναχούς). "Ηθελον μόνον εξηγητάς των Γραφών, οι οποιοι έπρεπε να είναι: έγγαμοι, να ζουν μεταξύ των λαϊκών και να μη αποτελοούν χωριστήν τάξιν. Κατήργουν ωσαύτως τας έορτάς, τας λειτουργίας, και τας θρησκευτικας πομπάς. "Ηθελον μόνον να συναθροίζωνται: οι χριστιανοί κατά Κυριακήν, να ακούουν εξηγουμένην την άγιαν Γραφήν και να άδουν ύμνους προς τον θεόν. Ταυτα δε να γίνωνται όχι εις την λατινικήν γλώσσαν, άλλ' εις την γλώσσαν την έννοσημένην υπό του λαού.

Έναντίον των μεταρρυθμιστών εξηγήρηθη σχεδόν όλόκληρος ο κλήρος. Άλλά και αυτοι εύρον υποστηρικτάς είτε ένεκα θρησκευτικών είτε ένεκα άλλων λόγων. Διά τους άστούς και το πλείστον των τεχνιτών ίδίως εις τας βορείους χώρας ήτο μέγα θέληγτρον το να δύνανται να αναγιώσκουν οι ίδιοι την Γραφήν και να ακούουν εξηγουμένην αυτήν εις τήν γλώσσαν των, και το να δύνανται να ύμνουν τον θεόν εις αυτήν. Διά το πλείστον των ευγενών ή μεταρρυθμίσεις ήτο ευκαιρία προς άπαλλαγήν από του κλήρου, ο οποίος τους ήνώχλει.

*) Εις την θρησκευτικήν μεταρρύθμισιν του Λουθήρου είναι αληθές ότι άφορμήν παρέσχον αι παντοειδεις υπερβολαι και καταχρήσεις της Παπικής αλλής και της Καθολικής εκκλησίας καθόλου. Τα βαθύτερα όμως αίτια, άτινα έφεραν αυτών εις την άποσκήρτησιν από της καθολικής εκκλησίας θεόν να αναζητηθούν άλλαχού: εις την έσωτερικήν άνηουχίαν και την άμφιβολίαν, ήτις έγεννήθη έν αυτώ και ως προς την άποτελεσματικότητα των μέσων, διά των οποίων επηγγέλλετο ή εκκλησία την άπολύτρωσιν του ανθρώπου από της άμαρτίας. Βαθύς γνώστης της άγιης Γραφής ο Λούθηρος εξήτησεν έν αυτώ τον λιμένα της χειμαζομένης του ψυχής και ειδικώς έν τή προς Ρωμαιούς επιστολή του άποστόλου Παύλου, ένθα βήτως αναφέρεται: ότι μόνον διά της πίστεως δικαιούται ο άνθρωπος. Το χωρίον τούτο του Παύλου απέβη ο άκρογωνιαίος λίθος της μεταρρυθμίσεως του Λουθήρου, ή κεφαλαίωδης άρχή της νέας αυτού διδασκαλίας. Αι επί μέρους απαιτήσεις του Λουθήρου είναι άπλώς άπόρροια και εκδηλώσεις της βασικής ταύτης θέσεως.

Διὰ τοὺς τυχοδιώκτας ἦτο ἔξοχος ἀφορμὴ νὰ οἰκαιοποιηθεῖν τὰ πολυτίμα ἀντικείμενα τὰ συσσωρευμένα εἰς τὰς ἐκκλησίας. Εἰς τινὰς τέλος χώρας ὁ ἴδιος ὁ κλῆρος ὑπεστήριξε τὴν μεταρρύθμισιν, ἵνα καταστῆ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ πάπα καὶ σχηματίσῃ ἐκκλησίαν ἐθνικὴν. Ἄλλ' οἱ ἰσχυρότεροι συμμαχοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως ὑπῆρξαν οἱ ἡγεμόνες ἐν γένει καὶ ἰδίως τῆς Γερμανίας. Αἱ ἐπίσκοποι καὶ αἱ ἐφημερίαι κατεῖχον ἀπειρακτῆματα (εἰς τὴν Γερμανίαν τὸ 1/3 τῶν γαιῶν). Οἱ μεταρρυθμισταὶ ἐκήρυττον ὅτι ὁ κλῆρος πρέπει νὰ καταργηθῇ, οἱ δὲ ἐξηγηταὶ τῶν Γραφῶν ὀφείλου νὰ ἔχουν τὴν πτωχείαν τῶν πρώτων χρόνων τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ νὰ ἀναγνωρίζουν ἐν πᾶσι τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Οἱ ἡγεμόνες λοιπὸν οἱ ἀσπαζόμενοι τὴν μεταρρύθμισιν ἀφῆρουν ἀπὸ τοῦ κλήρου τὰ κτήματά του ὡς ἀντικείμενα εἰς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰ ἠκαιοποιοῦντο αὐτοί. Ἐξ ἄλλου ἀσπαζόμενοι τὴν μεταρρύθμισιν οἱ ἡγεμόνες ἤθελνον ὄχι μόνον τὰς ἰδιοκτησίας των, ἀλλὰ καὶ τὸ κῶρος των. Ὁ καθολικὸς κλῆρος πλούσιος καὶ ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ πάπα ἦτο ἐπίφοβος εἰς τοὺς ἡγεμόνας. Οἱ ἱερεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως πτωχοὶ καὶ ἀπομεμονωμένοι ἐξηρτῶντο καθ' ὅλοκληρίαν ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν, ἣ ὅποια τοὺς ἐπλήρωνεν. Ἐπομένως ὁ ἡγεμὼν ἀπέβαινε συγχρόνως καὶ ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας. Οἱ ἡγεμόνες λοιπὸν εἶχον μέγα συμφέρον νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ μεταρρύθμισις καὶ ἐπροστάτευσαν αὐτήν. Διὰ τοῦτο εἰς τὰ Γερμανικὰ κράτη, εἰς τὴν Ἀγγλίαν, εἰς τὴν Σουηδίαν, εἰς τὴν Δανίαν καὶ εἰς τὴν Νορβηγίαν ἡ μεταρρύθμισις εἰσῆχθη ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων. Μόνον εἰς τὴν Ὁλλανδίαν καὶ τὴν Σκωτίαν ἐπεβλήθη δι' ἐπαναστάσεων. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἑλβετίαν καὶ τὴν Γαλλίαν πολλοὶ ἠσπάσθησαν τὰς ἰδέας αὐτῆς.

Οἱ μεταρρυθμισταὶ ὅλοι ὠνομάσθησαν διαμαρτυρόμενοι (προτεστάνται). Ἄλλὰ δὲν συνεφώνουν ἀναμεταξύ των. Διὰ τοῦτο διηρέθησαν εἰς διαφόρους ἐκκλησίας μὲ διαφόρους ὀργανισμούς.

Ἡ μεταρρύθμισις ἐπέτυχεν, ἀλλὰ δὲν ἐμελλε νὰ ἐπικρατήσῃ οὐδ' ἄνευ ἀντιδράσεως τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας οὐδ' ἀναίμακτως.

Ἡ καθολικὴ ἐκκλησία πρὸς παρεμπόδισιν τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ προτεσταντισμοῦ προσέφυγεν εἰς σειρὰν μέτρων, τῶν ὁποίων τὸ κορύφωμα ὑπῆρξεν ἡ ἐν Trient σύνοδος. Κατ' αὐτὴν ἐτέθησαν κυρίως αἱ βάσεις τῆς ἐσωτερικῆς περισυλλογῆς καὶ ἀναδιοργανώσεως τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Τότε δὲ πρὸς καταπολέμησιν τοῦ προτεσταντισμοῦ ἰδρύθη καὶ τὸ τάγμα τῶν Ἰησοῦιτῶν παρὰ τινος μοναχοῦ Ἰγνατίου Λογιόλα (Lo-

vola). Ἐξ ὧν τῶν μέσων, τὰ ὅποια οἱ Ἰησοῦται μετεχειρίσθησαν πρὸς τοῦτο, τὸ σπουδαιότερον ἦτο ἔτι ἀνέλαθον τὴν ἀνατροφὴν τῶν νέων. Εἰς ἕλας τὰς πόλεις, ἔπου ἠδύνατο νὰ ἐγκατασταθοῦν οἱ Ἰησοῦται, ἔδρυσαν σχολεῖα, εἰς τὰ ὅποια ἐδέχοντο τὰ τέκνα τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσίων ἀσπῶν, καὶ ἔκαμναν αὐτὰ φανατικοὺς καθολικοὺς. Συγχρόνως οἱ Ἰησοῦται ὑπεισέηρχοντο εἰς τὰς αὐτὰς τῶν ἡγεμόνων εἴτε ὡς παιδαγωγοὶ τῶν τέκνων των, εἴτε ὡς σύμβουλοι αὐτῶν τῶν ἰδίων καὶ διγύμνον τὰς συνειδήσεις τῶν ἡγεμόνων καὶ ὧθον αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ λαμβάνουν μέτρα εὐνοϊκὰ εἰς τὸν καθολικισμὸν.

Παρ' ὅλα ἕως τὰ μέτρα, τὰ ὅποια ἡ καθολικὴ ἐκκλησία ἐλάμβανεν, ἡ ἐξάπλωσις τοῦ προτεσταντισμοῦ καὶ μετ' αὐτῆς ἡ διάστασις μεταξὺ τῶν καθολικῶν καὶ διαμαρτυρομένων ὁλονὲν ἠδέξαντο. Ἐκάστη ἐκ τῶν δύο μερίδων ἐπίστευεν ἔτι ἔχει τὴν ἀληθῆ ἠρησκείαν. Οἱ καθολικοὶ ἐθεώρουν τοὺς διαμαρτυρομένους ὡς βεβήλους, διότι ἀπέριπτον τὰς τελετὰς τῆς ἐκκλησίας. Οἱ διαμαρτυρόμενοι ὠνόμαζον τοὺς καθολικοὺς εἰδωλολάτραις, διότι ἐπροσκύνουν τὰς εἰκόνας. Καμμία ἐκ τῶν δύο μερίδων δὲν ἠνείχετο τὴν ἄλλην. Ἐλευθερία λατρείας δὲν ἦτο δυνατή, διότι τότε ἡ ἐκκλησία ἦτο συνδεδεμένη στενωπῶς μετὰ τὸ κράτος καὶ τοῦτο δὲν ἐνόσει, πῶς μία κοινωνία δύναται νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀνθρώπους μετὰ διαφόρους ἠρησκείας. Οὕτε λοιπὸν ὁ καθολικὸς κληρὸς, οὔτε οἱ μεταρρυθμισταί, οὔτε οἱ ἡγεμόνες ἐπίστευσαν ἔτι εἶχον δικαίωμα νὰ υπομένουν τὴν ὑπαρξίν ἠρησκείας ψευδοῦς.

Ἐνεκα τούτου εἰς ἕλας τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης ἐκάστη ἐκ τῶν δύο μερίδων ἐζήτει νὰ ἐξοντώσῃ τὴν ἄλλην διὰ τῆς βίας. Τότε ἤρχισαν εἰς τὰς χώρας μὲν, ἔπου ἐπεκράτει ἡ μία μερὶς, αἱ καταδιώξεις, εἰς τὰς χώρας δέ, ἔπου καὶ αἱ δύο μερίδες ἦσαν ἰσχυραί, οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι, ἔπειτα δὲ καὶ οἱ πόλεμοι μεταξὺ χωρῶν καθολικῶν καὶ χωρῶν διαμαρτυρομένων. Οἱ ἀγῶνες οὗτοι διήρκεσαν πλέον τοῦ ἐνὸς αἰῶνος. Περὶ αὐτοὺς δὲ περιστρέφεται καὶ ἡ ἑλη πολιτικὴ ἱστορία τῆς Εὐρώπης κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Δι' αὐτῶν ἐν συνδυασμῷ μετὰ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐφευρέσεων καὶ ἀνακαλύψεων μετεβλήθη ἡ ὄψις τῆς Εὐρώπης. Πρὶν λοιπὸνπραγματευθῶμεν περὶ αὐτῶν, ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν, ὅποια ἦ τότε πολιτικὴ κατάστασις τῆς Εὐρώπης.

6. Ἡ Εὐρώπη

κατὰ τὰ τέλη τοῦ 15^{ου} καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16^{ου} αἰῶνος.

Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὰ τέλη τοῦ 15^{ου} αἰῶνος περιελάμβανε τρία με-

γάλα βασιλεία, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἀγγλίαν, καὶ τὴν Ἰσπανίαν, καὶ μίαν αὐτοκρατορίαν, τὴν Γερμανίαν. Ἡ Ἰταλία ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰ κράτη, εἰς τὰ βασιλεία τῆς Σικελίας καὶ τῆς [Νεαπόλεως, τὸ παπικὸν κράτος, τὰς δημοκρατίας τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Βενετίας καὶ τὰ δουκάτα τοῦ Μιλάνου καὶ τῆς Σαβοΐας.

Ἡ Γερμανία. Ἡ Γερμανικὴ αὐτοκρατορία ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν ἦτο τὸ μεγαλύτερον κράτος τῆς Εὐρώπης. Ὅριζομένη πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης καὶ τοῦ βασιλείου τῆς Δανίας, πρὸς δυσμὰς μὲν ἐχωρίζετο ἀπὸ τῆς Γαλλίας διὰ τῶν ποταμῶν Escaut, Meuse καὶ Saône, πρὸς νότον δὲ ἐχωρίζετο ἀπὸ τῆς Ἑλλετικῆς ἡμοσπονδίας καὶ τῶν Ἰταλικῶν κρατῶν διὰ τοῦ Ἰούρα, τοῦ Ῥήνου, τῆς λίμνης Κωνσταντίας καὶ τῶν Ἄλπεων, καὶ προσήγγιζεν εἰς τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν, πρὸς ἀνατολὰς τέλος γραμμὴ ἀπὸ τοῦ Φισῦμε εἰς τὴν Ἀδριατικὴν μέχρι τοῦ Δάνταιν εἰς τὴν Βαλτικὴν τὴν ἐχωρίζεν ἀπὸ τῶν βασιλείων τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Πολωνίας.

Μετ' ἄλλην ὅμως τὴν ἔκτασιν τῆς ἢ αὐτοκρατορίας ἦτο πολὺ ἀσθενής. Ἡ ἀδυναμία τῆς προήρχετο ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς. Ἦτο διηρημένη εἰς κρατίδια πλέον τῶν 400, ἐκλεκτοράτα, ἡγεμονίας ἐκκλησιαστικῆς, ἐπισκοπικῆς καὶ ἀρχιεπισκοπικῆς, ἵπποτικά φέουδα, ἐλευθέρας πολιτείας. Μεταξὺ τῶν κρατῶν τούτων ὑπῆρχόν τινα μεγάλα καὶ πλούσια. Ταῦτα ἦσαν τὰ 7 ἐκλεκτοράτα, τῶν ὁποίων οἱ ἡγεμόνες εἶχον τὸ προνόμιον νὰ ἐκλέγουν τὸν αὐτοκράτορα, δηλ. αἱ ἀρχιεπισκοπαὶ Trèves, Cologne, Mayence, τὸ Παλατινάτον, τὸ δουκάτον τῆς Σαξωνίας, τὸ βασιλεῖον τῆς Βοημίας καὶ τὸ δουκάτον τοῦ Βραδεμβούργου. Μετὰ τὰ ἐκλεκτοράτα μεγάλα κράτη ἦσαν τὸ δουκάτον τῆς Βαυαρίας καὶ τὸ ἀρχιδουκάτον τῆς Αὐστρίας. Τὰ περισσότερα ἄλλα γερμανικὰ κράτη ἦσαν συνήθη φεουδία, τῶν ὁποίων οἱ ἡγεμόνες ἔζων ἀπὸ τῆς ληστείας. "Οἱ οἱ ἡγεμόνες ἦσαν ἀνεξάρτητοι. Ἰστατο μὲν ὑπεράνω ἄλλων ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλ' οὐδεμίαν πραγματικὴν δύναμιν εἶχε. Πρῶτον ἐπειδὴ ἦτο αἰρετός, ἡνιγκάζετο πρὸ τῆς ἐκλογῆς του νὰ ἐγγυᾶται εἰς τοὺς ἐκλέκτορας τὴν πλήρη ἀνεξαρτησίαν των. Ἐπειτα εἰς ἕλας τὰς πράξεις του ἔπρεπε νὰ ζητῆ τὴν συνεργασίαν τοῦ συμβουλίου τοῦ κράτους (Reichstag) ἀποτελουμένου ἐξ ἀντιπροσώπων ἄλλων τῶν ἀνεξαρτήτων γερμανικῶν κρατῶν. Ἄνευ τῆς συναίνεσεως αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο ὁ αὐτοκράτωρ νὰ κάμῃ μῆτε πόλεμον, μῆτε εἰρήνην, μῆτε συμμαχίαν, μῆτε στρατολογίαν, μῆτε νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους. Ἡ αὐτοκρατορία λοιπὸν ἦτο ὄχι κράτος, ἀλλὰ σύνθετος κρατῶν, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ὁ ἐκτελεστής τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν.

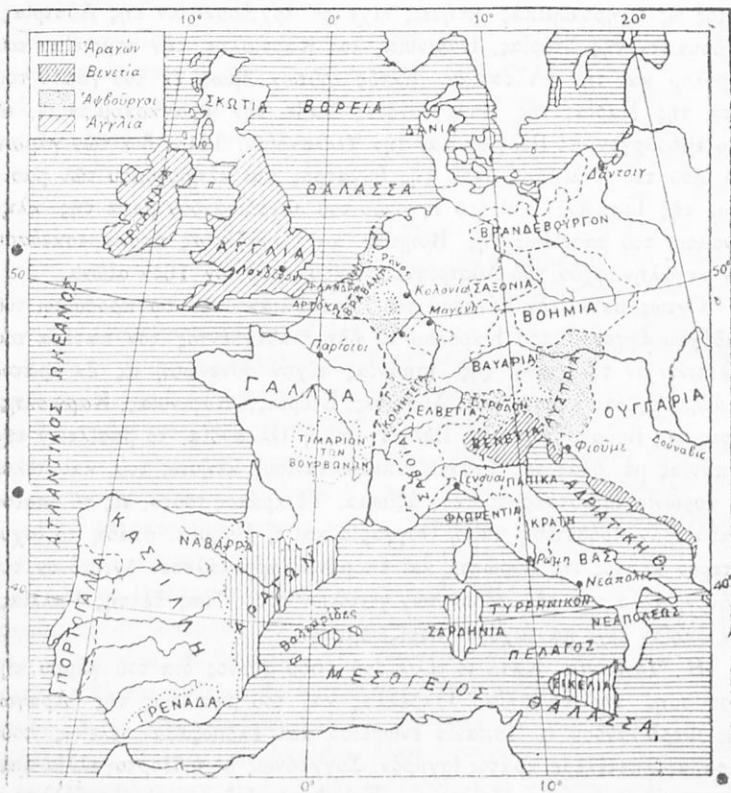
Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἡγεμόνες ἐφρόντιζον μόνον διὰ τὰ ἰδιαίτερα τῶν συμφέροντα καὶ οὐδέποτε διὰ τὰ κοινὰ τῆς αὐτοκρατορίας, αὕτη δὲν εἶχεν οὔτε στρατὸν κοινόν, οὔτε εἰσοδήματα.

Τὸν αὐτοκρατορικὸν τίτλον κατὰ τὸ τέλος τοῦ 15ου αἰῶνος εἶχεν ὁ Μαξιμιλιανὸς τῆς Αὐστρίας ἐκ τοῦ οἴκου Ἄψβουργ (Habsburg). Οὗτος ὡς κληρονομικὰς κτήσεις εἶχε τὸ ἀρχιδουκάτον τῆς Αὐστρίας, τὰ δουκάτα τῆς Στυρίας, Καρινθίας καὶ Καρνιόλης, τὴν κομιτείαν τοῦ Τυρόλου καὶ τὴν Ἀλσατιάν. Ἐκτὸς τούτων ἔμωσ ἐκ τοῦ γάμου του μετὰ τῆς Μαρίας τῆς Βουργουνδίας ἔλαβε τὴν Φραγκοκομιτείαν, τὸ Λουξεμβούργον, τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ὀλλανδίαν. Τέλος διὰ τῶν γάμων τοῦ υἱοῦ του Φιλίππου μετὰ τῆς θυγατρὸς καὶ κληρονόμου τῶν βασιλείων τῆς Ἰσπανίας, καὶ τοῦ ἐγγόνου του Φερδινάνδου μετὰ τῆς κληρονόμου τοῦ βασιλέως τῆς Βοημίας καὶ Οὐγγαρίας προπαρσκευάσθη τὴν μεγάλην ἰσχὺν τοῦ Αὐστριακοῦ οἴκου κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα.

Ὅντως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαξιμιλιανοῦ ἐν τῇ προσώπῳ τοῦ διαδόχου ἐγγόνου του Καρόλου Ε' ἤδη διαδεχθέντος τὸν πατέρα του Φίλιππον ἐν τῇ θρόνῳ τῆς Ἰσπανίας εἶχον συνενωθῆ εἰς ἓν κράτος αἱ ἀψβουργικαὶ κτήσεις τῆς Αὐστρίας, Στυρίας, Καρινθίας, Καρνιόλης, μέρος τῆς Βουργουνδίας, τὸ Βέλγιον καὶ ἡ Ὀλλανδία, τὸ βασιλεῖον τῆς Ἰσπανίας μὲ ὅλας τὰς ἀχανεῖς ὑπερωκεανίους κτήσεις του, καὶ τέλος ὡς κορωνὴς τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Τὸ κράτος τοῦτο, εἰς τὸ ὅποιον βραδύτερον προσετέθη καὶ ἡ Οὐγγαρία καὶ ἡ Βοημία, ἀπέβη τὸ ἰσχυρότερον κράτος τῆς Εὐρώπης καὶ ἐπομένως προεκάλεσεν ἄχι μόνον τὸν φόβον, ἀλλὰ καὶ τὸν φόβον τῶν γειτόνων του, ἰδίως δὲ τῆς Γαλλίας, τὴν ὅποιαν εἶχε πανταχόθεν περιζωσμένην.

Ἡ Ἰσπανία. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 15ου αἰῶνος διὰ τοῦ γάμου τῆς βασιλείσσης τῆς Καστίλιας Ἰσαβέλλας καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας Φερδινάνδου ἡ Ἰσπανία ἐνωθεῖσα καὶ ἐκδιώξασα τελείως τοὺς Ἀραβας ἀπετέλεσε κράτος ἰσχυρόν. Συγχρόνως δὲ ἡ Πορτογαλία ἀπετέλεσεν ἴδιον κράτος ἀξιόλογον. Ἐπὶ Φερδινάνδου καὶ Ἰσαβέλλας ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἔλαβε μεγάλην ἐπίδοσιν. Διὰ τῶν ἀστῶν τῶν πόλεων οἱ βασιλεῖς ἠλάττωσαν τὴν δύναμιν τῶν εὐγενῶν περισσότερον παρὰ εἰς πᾶν ἄλλο μέρος ἀνεξαρτήτων καὶ πολεμικῶν, διότι ἐπὶ αἰῶνας εὐρίσκοντο εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν. Διὰ τῶν εὐγενῶν δὲ κατόπιν ἠλάττωσαν τὰ προνόμια τῶν πόλεων, αἵτινες ἦσαν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι καὶ αὐτόνομοι, καὶ τὰς ἠνάγκασαν νὰ δεχθοῦν νὰ κυβερνῶνται ὑπὸ ἀντιπροσώπων τοῦ βασιλέως. Πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ βασιλικοῦ κύρους με-

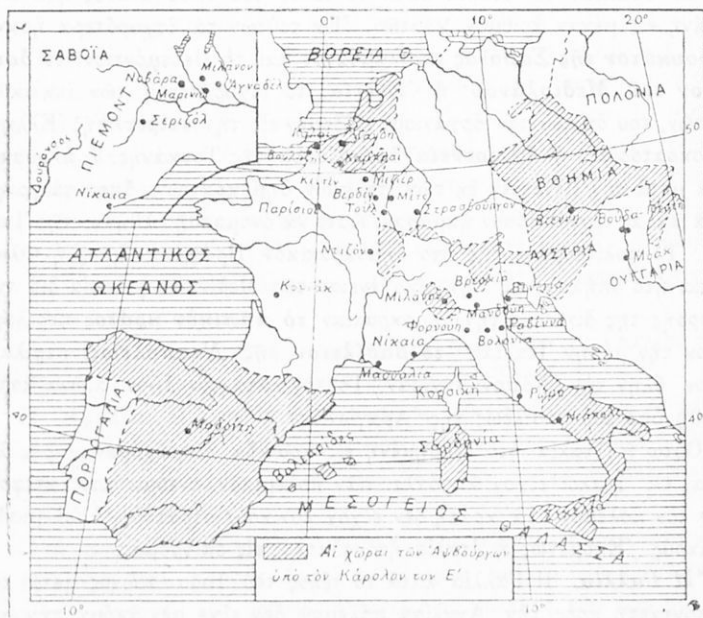
τεχειρίζοντο πᾶν μέσον. Τὸ ισχυρότερον ἦτο ἡ Ἱερά ἐξέτασις. Αὕτη ἦτο καὶ πρὶν ἐν χρήσει ἐναντίον τῶν αἰρετικῶν, ἀλλ' ἤδη ὁ Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα ἀναδιωργάνωσαν αὐτήν. Ἡ Ἱερά ἐξέτασις ἦτο δικαστήριον βασιλικόν, τοῦ ὁποῖου τὰ μέλη διορίζοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως

Εἰκ. 17 Ἡ δυτικὴ Εὐρώπη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 15ου αἰῶνος.

καὶ τὸ ὅποιον ὑπὸ τὴν πρόφασιν τῆς θρησκείας ἀπέβη ὄργανον πολιτικόν. Σκοπὸς τοῦ ἦτο νὰ ἐξαφανίσῃ διὰ τῆς φυλακίσεως ἢ τῆς πυρᾶς ἔλους, ὅσοι δὲν συνεμερίζοντο τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τῶν βασιλέων ἢ ἦσαν ἄλλης φυλῆς, Ἰουδαῖοι ἢ Μουσουλμάνοι. Αἱ καταδικαὶ αὗται συγχρόνως ἐπλούτιζον τοὺς βασιλεῖς, διότι αἱ περιουσίαι τῶν καταδικαζομένων ἐδημεύοντο ἐπ' ὠφελεία αὐτῶν.

Μετά την καταστροφὴν καὶ τῶν τελευταίων λευάνων τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ μουσουλμανικῆς ἰσχύος καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς βασιλικῆς δυνάμεως, ἡ Ἰσπανία ἠδυνήθη νὰ στρέψῃ τὴν δραστηριότητά της πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ δραστηριότης της ἐστράφη συγχρόνως καὶ πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς ἀνατολάς. Πρὸς δυσμὰς ἐστράφη πρὸς τὸν Ἀτλαντικόν, ὅπου ὡς εἶδομεν, ὁ Κολόμβος ἐνθαρρυνθεὶς ὑπὸ τῆς Ἰσabelleas ἀνεκάλυψε τὸ

Εἰκ. 18. Αἱ Ἀφβουργικαὶ χῶραι ἐπὶ Καρόλου Ε'.

1492 τὸν νέον κόσμον. Πρὸς ἀνατολάς ἐστράφη πρὸς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀραγωνίας ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰῶνος ἦσαν συγχρόνως καὶ βασιλεῖς τῆς Σικελίας καὶ Σαρδηνίας. Ἦτο λοιπὸν φυσικόν, ἀφ' οὗ ἦσαν κύριοι τῶν μεγάλων νήσων τῆς Ἰταλίας νὰ ἐπιχειρήσουν νὰ θέσουν τὸν πόδα των καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἰδίᾳ εἰς τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, Ἐνταῦθα ἦλθον εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας, ἀλλ' ἐπὶ τέλος ἐγίναν κύριοι αὐτοῦ.

Μετά τὸν θάνατον τοῦ Φερδινάνδου καὶ τῆς Ἰσabelleas ὁ Ἰσπανικὸς θρόνος περιήλθεν, ὡς εἶδομεν, εἰς τὸν ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρόν των,

τὸν υἱὸν τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανοῦ Φίλιππον, καὶ μετὰ τοῦτον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Κάρολον, ὅστις ἔγινε καὶ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ὡς Κάρολος Ε'. Οὗτος ἔμως ἀποχωρήσας τοῦ θρόνου ἀφῆκε τὴν μὲν Ἰσπανίαν μετὰ τῶν ἰταλικῶν κτήσεων καὶ τῶν Κάτω Χωρῶν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Φίλιππον τὸν Β', τὰς δὲ γερμανικὰς κτήσεις του καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα εἰς τὸν ἀδελφόν του Φερδινάνδον.

Ἡ Ἰταλία. Ἡ Ἰταλία κατὰ τὸ τέλος τοῦ 15ου αἰῶνος ἦτο διηρημένη εἰς μέγαν ἀριθμὸν κρατῶν. Ἐκ τούτων τὰ ἰσχυρότερα ἦσαν: τὸ **δουκάτον τῆς Σαβοΐας** περιλαμβάνον καὶ τὸ Πεδεμόντιον· τὸ **δουκάτον τοῦ Μεδιολάνου**· ἢ **Βενετία**, τὸ ἰσχυρότερον τῶν ἰταλικῶν κρατῶν, τοῦ ὁποίου τὸν ὄργανισμὸν εἶδομεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλην. Αὐτοκρατορίας· ἢ **Φλωρεντία** δεσπόζουσα τῆς Τοσκάνης, ἢ πλουσιωτέρα μετὰ τὴν Βενετίαν ἐκ τῶν ἰταλικῶν δημοκρατιῶν, ἔπου τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι τόσοσ ἤκμασαν, ὥστε νὰ ὀνομασθῇ Ἀθῆναι τῆς Ἰταλίας. Τὸ πολίτευμα αὐτῆς ἦτο δημοκρατικόν. Πράγματι ἔμως ἡ Φλωρεντία ἦτο ὑπήκοος εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Μεδίκων, ἢ ὁποία διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῆς διήθθυε τὴν δημοκρατίαν· τὸ **παπικὸν κράτος** περιλαμβάνον τὴν μέσσην Ἰταλίαν· τὸ **βασιλεῖον τῆς Νεαπόλεως**, περιλαμβάνον ἕλην τὴν Νότιον Ἰταλίαν. Τοῦτο κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα κατελήφθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀραγωνίας.

Ὅστω ἡ Ἰταλία ἦτο διηρημένη εἰς κρατίδα διαμαχόμενα πρὸς ἀλληλα. Οἱ Ἰταλοὶ εἶχον ἀποβάλει πᾶν πολεμικὸν πνεῦμα καὶ κατεφρόνουν τὸν πόλεμον. Τὰ κράτη δὲν εἶχον ἔθνικοὺς στρατοὺς, ἀλλὰ μισθοφορικοὺς. Ἐπομένως ἡ Ἰταλία ἦτο εὐκόλος εἰς ἐπιδρομάς.

Ἡ Γαλλία. Ἡ Γαλλία κατὰ τὸ τέλος τοῦ 15ου αἰῶνος μετὰ τὸν ἑκατονταετῆ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν πόλεμον δὲν εἶχε μὲν ἀκόμη τὴν σημερινὴν ἔκτασιν, διότι ἡ Φλάνδρια, ἢ Ἀρτησία καὶ ἢ Ἀλσατία δὲν ἀνήκον ἀκόμη εἰς αὐτήν, ἀλλ' ἔμως ἦτο τὸ ἰσχυρότερον κράτος τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ἀπετέλει γεωγραφικῶς ἓν ἕλον. Οἱ κάτοικοί του εἶχον τὴν συνείδησιν ὅτι ἀποτελοῦν ἓνα λαὸν καὶ τὸ συναίσθημα τῆς ἐνότητος καὶ τῆς μεγάλης πατρίδος, τὰ ὁποία εἰς καμμίαν ἄλλην χώραν τῆς Εὐρώπης δὲν ὑπῆρχον ἀκόμη. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐξουσία τοῦ βασιλέως ἦτο πραγματικὴ ἐπὶ τῶν φεουδαρχῶν. Ἐπέβαλλε φόρους, ἐνήργει στρατολογίαν καὶ ἀπένεμε τὴν δικαιοσύνην δι' ἰδίῳν του δικαστῶν καθ' ἕλην τὴν χώραν. Εἰς ἕλα δὲ τὰ διαμερίσματα τῆς χώρας ἀντεπροσωπεύετο δι' ὑπαλλήλων διοριζομένων ὑπ' αὐτοῦ. Τέλος εἶχε στρατὸν μόνιμον καὶ τακτικόν.

Τῆς Γαλλίας ἀπὸ τοῦ 1378 ἐβασίλευεν ὁ κλάδος τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Καπετιδῶν ὁ λεγόμενος Βαλεσιανός (Valois). Ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τούτου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος βασιλεύσας Φραγκίσκος Α' (1515—1547) μὴ ἀνεχόμενος τὴν υπερβολικὴν αὐξησιν τοῦ κράτους τοῦ Καρόλου Ε', διότι τούτο ἀπετέλει κίνδυνον διὰ τὴν ἀκεραιότητα τῆς Γαλλίας, ἐπεχείρησε νὰ μειώσῃ τὴν ὑπέρμετρον αὐξησιν τοῦ αὐστριακοῦ οἴκου τῶν Ἀψβούργων. Ἦγειρε λοιπὸν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Καρόλου. Ὁ πόλεμος ἤρχισε τὸ 1520 καὶ διήρκεσε 31 ἔτη μέχρι τοῦ 1559. Ὁ Κάρολος Ε' καὶ ὁ Φραγκίσκος Α', οἱ ὅποιοι ἤρχισαν αὐτόν, δὲν ἐπέιδον τὸ τέλος του. Ὁ πόλεμος ἐπερατώθη ἐπὶ τῶν υἱῶν των Φιλίππου τῆς Ἰσπανίας καὶ Ἑρρίκου Β' τῆς Γαλλίας. Θέατρον δὲ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ Ἰταλία καὶ ἡ βόρειος καὶ ἀνατολικὴ Γαλλία. Εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτὸν ἀνεμείχθησαν ἡ Ἀγγλία, οἱ Γερμανοὶ ἠγεμόνες, τὰ ἰταλικά κράτη, ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας, οἱ πάπαι, καὶ αὐτοὶ οἱ Τούρκοι. Ἀποτέλεσμα δὲ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὅτι οἱ Γάλλοι ἔγιναν κύριοι τοῦ Καλαί, τὸ ὅποτον εἶχον ἀφαιρέσει ἀπὸ τῶν Ἀγγλων, καὶ τῶν τριῶν ἐπισκοπῶν Metz, Toul, Verdun.

Ἐκτοτε τὸ πρόγραμμα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Γαλλίας ἦτο νὰ ἐπιδιώκῃ ὡς βρια τῆς τὰ φυσικὰ σύνορα τοῦ Ῥήνου.

Ἡ Ἀγγλία. Ἡ Ἀγγλία κατὰ τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνος εἶχε χάσει σχεδὸν ὅλας τὰς ἐπὶ τῆς ἀπέναντι ἠπείρου κτήσεις τῆς. Προσέτι ἡ Σκωτία πρὸς βορρᾶν ἀπετέλει ἀνεξάρτητον βασίλειον. Ἄλλ' ἐξ ἄλλου εἶχε γίνεи κυρία τῆς Ἰρλανδίας.

Κατὰ τὸν χρόνον αὐτὸν ἡ Ἀγγλία διήλθε φοδερὰν ἐσωτερικὴν κρίσιν, ἐξερράγη δηλ. μακρὸς ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ δύο συγγενικῶν οἴκων περὶ κατοχῆς τοῦ θρόνου, ὁ λεγόμενος πόλεμος τῶν δύο ρόδων, ὁ ὅποιος ἐπὶ τέλους κατέληξεν εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ (1485) τὸν θρόνον ὁ Ἑρρίκος Ζ' ὁ Τυδώρ. Ὁ πόλεμος οὗτος ἐπὶ 30 ἔτη αἵματοκύλισε τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἐπέφερε τὴν καταστροφὴν πολλῶν οἰκογενειῶν. Ἐντεῦθεν ὁμοῦ καὶ ἀπέβη ὠφέλιμος εἰς τοὺς βασιλεῖς, διότι οὗτοι ἐπλούτησαν ἐκ τῶν περιουσιῶν, αἱ ὅποιοι ἀπέμειναν ἄνευ κυριῶν, καὶ δὲν εἶχον πλέον ἀπέναντί των εἰμὴ εὐγένειαν δεκατισμένην καὶ πτωχὴν. Τότε ἡ ἐξουσία τῶν βασιλέων, ἡ ὅποια μέχρι τοῦδε περιωρίζετο ὑπὸ τῆς βουλῆς τῶν εὐγενῶν (Parlement), ἐξετάθη, καὶ ἔπως ἐν Γαλλίᾳ ἀπέβη ἀπόλυτος.

Ὁ Ἑρρίκος Ζ' ἔστρεψε τὴν δραστηριότητα τῶν ὑπηκόων του εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον πρὸς πλουτισμὸν καὶ τοῦ βασιλείου του καὶ ἑαυτοῦ, καὶ ἐνεθάρρυνε τὰς πρὸς ἀνακαλύψεις εἰς τὸν νέον

κόσμον ἐκστρατείας. Ἐκτοτε ἤρχισεν ἡ ναυτική καὶ ἐμπορική πολιτική τῆς Ἀγγλίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλεται τὸ κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας μεγαλεῖον αὐτῆς.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Εὐρώπης, ὅτε ἐπελθούσης τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως ἤρχισαν οἱ λεγόμενοι θρησκευτικοὶ πόλεμοι, οἱ ὅποιοι συνετάραξαν καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ὅλα τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης.

7. Ἡ μεταρρυθμίσις καὶ οἱ ἐμφύλιοι θρησκευτικοὶ πόλεμοι ἐν Γερμανίᾳ, Ἑλβετίᾳ καὶ Γαλλίᾳ.

Εἰς τὴν Γερμανίαν οἱ ἡγεμόνες τῶν βορείων κρατῶν εἶχον ἀσπασθῆ τὴν μεταρρυθμίσιν. Οἱ ἡγεμόνες ὅμως τῶν νοτίων κρατῶν, ὡς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ, εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὸν καθολικισμόν. Ἐκ τούτου ἐξερράγη ὁ λεγόμενος σμαλκανδικὸς πόλεμος, ἀποτέλεσμα τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη τῆς Αὐγούστης (1555). Διὰ ταύτης ἐπετράπη εἰς τοὺς διαφόρους γερμανοὺς ἡγεμόνας νὰ ἔχουν εἰς τὰ κράτη των ὅταν δῆποτε θρησκείαν ἤθελον.

Εἰς τὴν Ἑλβετίαν, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀπέκτεισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἀπὸ τῶν Ἀψβούργων καὶ ἀπέτελεσεν ὁμοσπονδίαν ἐξ 8 διαμερισμάτων (cantons), ἕνα ἐμφανισθέντος τοῦ Σβίγγλιου ἐξερράγη ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν καντονίων, τὰ ὅποια ἠσπάσθησαν τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ, καὶ ἐκείνων, τὰ ὅποια ἐνέμειναν εἰς τὸν καθολικισμόν. Κατὰ τοῦτον ἐφανεύθη ὁ Σβίγγλιος, ἀλλὰ τὸν διεδέχθη ὁ Καλθίνος. Ἐπὶ τέλους δὲ ἐπεκράτησεν ἡ μεταρρυθμίσις.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ μεταρρυθμίσις εἰσῆχθη ἐξ Ἑλβετίας. Ἐνταῦθα οἱ βασιλεῖς ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν καθολικισμόν. Ἐν τούτοις πολλοὶ εὐγενεῖς ἀνήκοντες εἰς τὴν βασιλεύουσαν οἰκογένειαν, ὅπως οἱ βουρβῶνοι, εἶχον ἀσπασθῆ τὴν μεταρρυθμίσιν. Ἐπηκολούθησε λοιπὸν περίοδος ἀγρίων ἐμφυλίων πολέμων, οἱ ὅποιοι διήρκεσαν μέχρι τοῦ 1593. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι ἀφορμὴν εἶχον τὸν ἀγῶνα ἐπικρατήσεως καθολικῶν καὶ Οὐγενότων, ὅπως ἐλέγοντο ἐν Γαλλίᾳ οἱ διαμαρτυρόμενοι. Εἶχον ὅμως καὶ χαρακτηριστὰ πολιτικόν. Ἐπὶ τῶν ἀσθενῶν διαδόχων τοῦ Ἑρρίκου Α' υἱῶν του, Φραγκίσκου Β' (1559—1560) Καρόλου Θ' (1560—1574), καὶ Ἑρρίκου Γ' (1574—1589) ἤριζον διὰ τὴν διαχείρισιν τῆς ἀρχῆς δύο οἰκογένειαι συγγενεῖς τῆς βασιλικῆς οἱ Γκυζῆαι καὶ οἱ Βουρβῶνοι. Ὁ ἀγὼν μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρξε πολὺ αἱματηρὸς. Ἀμφότεραι αἱ

μερίδες ἐνόμιζον ὡς θεάρεστον ἔργον τὴν πρὸς τοὺς ἀντιπάλους σκληρότητα. Ἐπὶ τέλους τὸ 1570 ἡ εἰρήνη ἐφαίνετο ὅτι ἐμελλε νὰ ἀποκατασταθῇ. Μετὰ δύο ἔτη μάλιστα ὁ Κάρολος Θ' ἔδωκεν εἰς γάμον τὴν ἀδελφήν του Μαργαρίταν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Οὐγενότων Ἑρρίκον τὸν βασιλέα τῆς Ναβάρρας (ἀπλοῦς τίτλος). Ἄλλ' ἡ φίλαρχος μήτηρ τοῦ βασιλέως Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων συνεννοηθεῖσα μετὰ τῶν Γκυϊζῶν ἀπέσπασαν παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν συγκατάθεσίν του νὰ προβοῦν εἰς ἀθρόαν σφαγὴν τῶν Οὐγενότων. Ἐξ ἡμέρας λοιπὸν μετὰ τὸν γάμον τοῦ Ἑρρίκου μετὰ τῆς Μαργαρίτας, τὴν νύκτα τῆς 13ης πρὸς τὴν 14ην Αὐγούστου 1572, ἤρχισεν ἀπὸ τὴν πόλιν ἡ σφαγὴ τῶν Οὐγενότων, οἵτινες εἶχον συρρεύσει πολυάριθμοι εἰς Παρισίους χάριν τῶν γάμων τοῦ Ἑρρίκου. Ἡ σφαγὴ αὕτη, ἣτις ὀνομάζεται **φονικὸς γάμος τῶν Παρισίων ἢ νύξ τοῦ ἀγίου Βαρθολομαίου**, διότι τὴν ἐπομένην ἡγετο ἡ ἑορτὴ αὐτοῦ, διήρκεσε τρεῖς ἡμέρας. Μόλις δὲ ἐσώθη ὁ Ἑρρίκος δι' ἀκουσίας ἐξωμοσίας. Ὁ ἐμφύλιος λοιπὸν πόλεμος καὶ πάλιν ἀνενεώθη, ἐξηκολούθησε δὲ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου ἐπὶ τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν ἀδελφοῦ του Ἑρρίκου Γ'. Ἄλλ' ἔπειτα ὁ πόλεμος ἔλαβεν ἄλλην μορφήν πολιτικὴν. Δὲν εἶχε πλέον τὴν ὕψιν ἐπικρατήσεως τῆς ἐπιρροῆς Γκυϊζῶν καὶ Βουρβόνων, ἀλλ' ἐγένετο περὶ αὐτῆς τοῦ διαδοχῆς τοῦ θρόνου. διότι ὁ Ἑρρίκος Γ' δὲν εἶχε τέκνα, νόμιμος δὲ κληρονόμος τοῦ θρόνου ἦτο ὁ Ἑρρίκος τῆς Ναβάρρας, ὁ ἀρχηγὸς τῶν Οὐγενότων. Ἄλλ' εἰς τοῦτο ἀντετίθεντο οἱ Γάλλοι καθολικοί. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος δὲν ἔληξε, παρὰ ἀφ' οὗ δολοφονηθέντος τοῦ Ἑρρίκου Γ' ὑπὸ τινος μοναχοῦ ὁ Ἑρρίκος τῆς Ναβάρρας ἀνακηρυχθεὶς βασιλεὺς προσῆλθεν εἰς τὸν καθολικισμόν (1593). Κηδόμενος ὁμως καὶ τῶν Οὐγενότων ὁ Ἑρρίκος ἐξέδωκε (1598) τὸ διάταγμα τῆς Νάντης, διὰ τοῦ ὁποίου ἐχορηγήθη εἰς αὐτοὺς πλήρης θρησκευτικὴ ἐλευθερία καὶ ἴσα πρὸς τοὺς καθολικοὺς πολιτικὰ δικαιώματα.

8. Ἡ μεταρρυθμίσις ἐν Ἀγγλίᾳ. Σὺγκρουσις Ἀγγλίας καὶ Ἰσπανίας.

Καθ' ἕλον τὸ β' ἡμισυ τοῦ 16ου αἰῶνος, οἱ μὲν Γάλλοι ἦσαν ἀπησχολημένοι μὲ τοὺς ἐσωτερικοὺς ἐμφυλίους πολέμους, οἱ δὲ Γερμανοὶ εἶχον μὲν θρησκευτικὴν εἰρήνην, ἀλλ' ἦσαν ἀπησχολημένοι μὲ πολέμους ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἀμφότεραι λοιπὸν αἱ χῶραι αἱ ἄλλοτε πρωταγωνιστοῦσαι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Εὐρώπης ἤδη εἶναι ἐν ἀφανείᾳ.

Ἄντ' αὐτῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πρωταγωνιστοῦν ἡ Ἰσπανία καὶ ἡ Ἀγγλία ἀγωνιζόμεναι ἢ μὲν πρώτη ὑπὲρ τοῦ καθολικισμοῦ, ἢ δὲ δευτέρα ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἡ μεταρρυθμισίς εἰσήχθη ἐπὶ τοῦ Ἑρρίκου Η' (1509—1547) υἱοῦ καὶ διαδόχου Ἑρρίκου τοῦ Ζ'. Οὗτος ἐλθὼν εἰς διάστασιν μὲ τὸν πάπαν ἠσπάσθη τὴν μεταρρυθμίσιν καὶ ἔδρουσε τὴν ἀγγλικὴν ἢ ἀγγλικανικὴν ἐκκλησίαν, ἥτις μόνον καὶ ὑπέρτατον ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας ἀναγνωρίζει τὸν βασιλέα. Ἐπειτα δὲ ἤρχισε νὰ καταδιώκῃ ἐξ ἴσου καθολικοὺς καὶ διαμαρτυρομένους. Τὸν Ἑρρίκον Η' διεδέχθησαν κατὰ σειρὰν τρία τέκνα του ἐκ τριῶν διαφόρων συζύγων. Πρῶτος διεδέχθη τὸν Ἑρρίκον ὁ Ἐδουάρδος VI (1547—1553). Οὗτος ἀνατραφεὶς εἰς τὸν προτεσταντισμὸν προσήγγισε τὴν ἀγγλικὴν ἐκκλησίαν εἰς αὐτόν. Μετὰ τοῦτον ἐβασίλευσεν ἡ Μαρία Τυδώρ (1553—1558) αὕτη συζευθεῖσα μὲ τὸν Φίλιππον Β' τῆς Ἰσπανίας ἠθέλησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν Ἀγγλίαν εἰς τὸν καθολικισμὸν. Τέλος ἐβασίλευσεν ἡ Ἐλισάβετ (1558—1603), ἐπὶ τῆς ὁποίας διοργανώθη ὀριστικῶς ἡ ἀγγλικανικὴ ἐκκλησία.

Ἡ ἀγγλικανικὴ ἐκκλησία εἶναι μεῖγμα τοῦ καθολικισμοῦ καὶ τοῦ καλθινισμοῦ. Ἐκ τοῦ καθολικισμοῦ ἡ Ἐλισάβετ διεφύλαξε τὴν ἐξωτερικὴν παράστασιν, τὰς πομπὰς τῆς λατρείας, τὴν λειτουργίαν, ἀλλὰ τελουμένην ἀγγλιστί, τὰς ἐνδυμασίας τῶν ἱερέων καὶ τὴν ἱεραρχίαν τῶν ἐπισκόπων. Ἐκ τοῦ καλθινισμοῦ παρέλαβε τὰ δόγματα, ἀλλ' ἐπανάφερε τὸ βάπτισμα καὶ τὴν εὐχαριστίαν. Ἐξ ἄλλου ἡ Ἐλισάβετ δὲν ἔλαβε μὲν, ὅπως ὁ πατὴρ τῆς, τὸν τίτλον τοῦ ὑπερτάτου ἀρχοντος τῆς ἐκκλησίας, οὐχ' ἤττον ἔκράτησε τὴν κυβέρνησιν αὐτῆς καὶ ἐπέβαλλε τιμωρίας καὶ εἰς τοὺς καθολικοὺς καὶ εἰς τοὺς καλθινικοὺς τοὺς μὴ προσχωροῦντας εἰς τὴν νόμιμον ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ διὰ τῆς ταιαύτης διαρρυθμίσεως τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας ἡ Ἐλισάβετ προεκάλεσε τὴν ὀργὴν τοῦ καθολικοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας Φιλίππου Β', τοῦ ὁποίου μάλιστα εἶχεν ἀποκρούσει πρότασιν γάμου. Ἀφορμὴν δὲ εἰς τὴν κήρυξιν τοῦ μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν πολέμου ἔδωκε τὸ ἐξῆς γεγονός.

Εἰς τὴν Σκωτίαν ἡ μεταρρυθμισίς εἶχε κάμει μεγάλας προόδους. Ἄλλ' ἐνταῦθα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως Ἰακώβου Στούαρτ ἡ βασιλεία περιήλθεν εἰς τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Μαρίαν Στούαρτ, παιδίον ὀλίγων ἡμερῶν. Αὕτη ἐκ παιδικῆς ἡλικίας σταλεῖσα ὑπὸ τῆς ἀντιβασιλευσούσης μητρὸς τῆς, ἀδελφῆς τῶν Γκυζῶν, εἰς Γαλλίαν ἀνετράφη εἰς τὸν καθολικισμὸν, δεκαετῆς δὲ ἔλαβε σύζυγον τὸν τότε διάδοχον

και κατοπιν βασιλέα της Γαλλίας Φραγκίσκον Β'. Μόλις δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της ἦλθεν εἰς Σκωτίαν καὶ ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν της χώρας. Ἄλλ' οἱ Σκῶτοι, ἐπειδὴ ἡ Μαρία ἦτο καθολικὴ, δὲν διέκειντο εὐμενῶς πρὸς αὐτήν. Τὴν δυσμένειαν δὲ αὐτὴν ἠῤῥξαν ἀκόμη περισσότερον καὶ ὁ ἀκόλαστος βίος της βασιλίσσης. Ὅτε δὲ ἐνήργησε καὶ τὸν φόνον τοῦ νέου συζύγου της, εὐγενοῦς Σκώτου, χάριν ἑνὸς ἐρωμένου της, οἱ Σκῶτοι ἐπανεστάτησαν κατ' αὐτῆς, καὶ ἡ Μαρία ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς Ἀγγλίαν, ὅπου ἐζήτησε τὴν προστασίαν της βασιλίσσης Ἐλισάβετ. Αὕτη ὅμως ὄχι μόνον δὲν ἐδέχθη αὐτήν, πρὶν ἀποδείξῃ τὴν ἀθωότητά της, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐφυλάκισεν. Ὅτε δὲ μετὰ τινα χρόνον ἀπεδείχθη ὅτι ἐκ της φυλακῆς συνωμότη μετὰ τῶν καθολικῶν Ἀγγλων πρὸς ἐκθρόνισιν της Ἐλισάβετ, εἰσήγαγεν αὐτὴν εἰς δίκην καὶ κατεδίκασεν εἰς θάνατον. Ὁ θάνατος της Μαρίας Στούαρτ παρέσχεν εἰς τὸν Φίλιππον τὴν ποθητὴν εὐκαιρίαν, ἵνα κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ της Ἀγγλίας.

Ἡ Ἰσπανία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εὕρισκετο εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον της ἀκμῆς της. Οὐδεὶς δὲ ἡγεμῶν διέθετε τόσας δυνάμεις, ὅσας ὁ Φίλιππος Β'. Πλὴν της Ἰσπανίας εἶχεν ἐν Εὐρώπῃ μὲν τὸ μεγαλύτερον μέρος της Ἰταλίας μετὰ της Σαρδηνίας καὶ Σικελίας, τὴν Φραγκοκομιτείαν, τὴν Ἀρτησίαν, τὴν Φλάνδραν καὶ τὰς Κάτω χώρας, ἐν τῷ νέῳ κόσμῳ δὲ ἔλην τὴν κεντρικὴν καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος της νοτίου Ἀμερικῆς, ἐκ τῶν μεταλλείων χρυσοῦ καὶ ἀργύρου τῶν ὁποίων ἑκατομμύρια κατ' ἔτος μετεκόμιζον τὰ πλοῖα διαπλέοντα τὸν Ἀτλαντικόν. Εἰς ἅλα αὐτὰ τὰ στέμματα ὁ Φίλιππος προσέθεσε καὶ τὸ της Πορτογαλλίας σθεσθείσης της ἐθνικῆς πορτογαλικῆς δυναστείας καὶ ἔγινε κύριος ὅλου τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τῶν Πορτογάλων. Ἐκ τούτου κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐλέγετο ὅτι «ὅταν ἡ Ἰσπανία κινηθῇ, ἡ Γῆ ὅλη τρέμει». Ἄλλ' ὅμως ὁ Φίλιππος διὰ τοῦ δεσποτικοῦ του χαρακτῆρος καὶ τοῦ τυφλοῦ φανατισμοῦ του ὑπὲρ της καθολικῆς ἐκκλησίας κατέστρεψε τὸ κράτος του. Ἐν πρώτοις διεσχόρπισε διὰ της διώξεως τὰ ὑπολειπόμενα λείψανα τῶν Μαύρων, καὶ κατεδίωξε διὰ τῶν δικαστηρίων της Ἱερᾶς ἐξετάσεως τοὺς ὁπαδοὺς της μεταρρυθμίσεως. Οὕτω ἐξηφάνισε μὲν πᾶν ἴχνος μωαμεθανισμοῦ καὶ αἱρέσεως, ἀλλὰ καὶ ἐστέρησε τὴν χώραν φιλοπόνων γεωργῶν καὶ παντὸς προσδευτικοῦ στοιχείου. Ἐπειτα ἠθέλησε νὰ κυβερνήσῃ καὶ τὰς Κάτω χώρας ὡς ἐπαρχίας της Ἰσπανίας καταργῶν τὰ προνόμια αὐτοδιοικήσεως, τὰ ὅποια ἀνέκαθεν εἶχον, καὶ νὰ καταδιώξῃ τοὺς μεταρρυθμιστὰς ὡς

καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ. Ἐκ τούτου ἐξερράγη μακροχρόνιος πόλεμος μεταξὺ Κατωχωριτῶν καὶ Φιλίππου, ὁ ὁποῖος κληροδοτήθηκε καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους του κατέληξεν εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ὀλλανδίας.

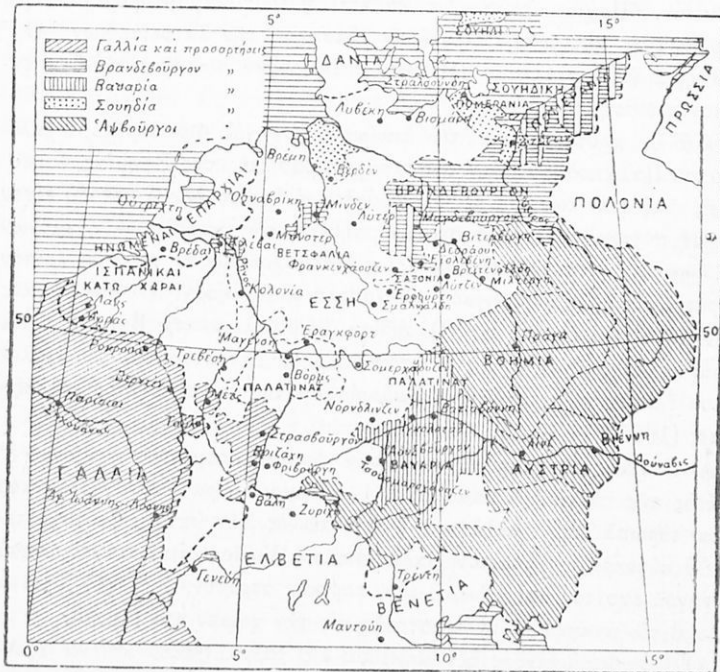
Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου τούτου ὁ Φίλιππος ἐκήρυξε τὸν πόλεμον καὶ κατὰ τῆς βασιλείας τῆς Ἀγγλίας Ἐλισάβετ. Ὁ φόνος τῆς Μαρίας Στούαρτ, θεωρηθείσης ὑπὸ τῶν καθολικῶν ὡς μάρτυρος, ἐχρησίμευσεν ὡς πρόφασιν τοῦ πολέμου. Ὁ πόλεμος ὅμως οὗτος πλὴν τῆς θρησκευτικῆς καὶ προσωπικῆς εἶχε καὶ ἄλλας αἰτίας πολιτικὰς καὶ οἰκονομικὰς. Ἡ Ἐλισάβετ ἐδοῆθει φανερὰ τοὺς ἐν ἐπαναστάσει Κατωχωρίτας. Ἐξ ἄλλου τότε ἤρχισε νὰ ἀναπτύσσεται τὸ ἀγγλικὸν ναυτικόν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἰσπανοὶ δὲν ἐπέτρεπον εἰς τὰ ξένα πλοῖα νὰ ἐμπορεύονται εἰς τὰς ἀποικίας των, οἱ θαλασσινοὶ Ἀγγλοὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν πειρατείαν. Ἐπετίθεντο κατὰ τῶν ἐμπορικῶν πλοίων, ἐληλάτουν τὰ παράλια τῆς Ἀμερικῆς καὶ προσήγγιζον καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰσπανικοὺς λιμένας.

Ὁ Φίλιππος λοιπὸν τὸ 1588 παρεσκεύασε κολοσσαίαν ἐκστρατείαν ἐναντίον τῆς Ἀγγλίας. Στρατὸς ἐκ 30 χιλ. ἀνδρῶν συνεκεντρώθη εἰς τὰς Κάτω χώρας ἔτοιμος νὰ διαπεράσῃ εἰς Ἀγγλίαν, ἀφ' οὗ ἤθελε φθάσει ὁ ἰσπανικὸς στόλος. Ὁ στόλος οὗτος συγκεῖμενος ἐξ 135 πλοίων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπέβαινον 10 χιλ. ναῦται, μετέφερον ἄλλον στρατὸν ἐκ 19 χιλ. ἀνδρῶν. Ἐφαίνετο ὅτι τίποτε δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντιστῆ εἰς τόσας δυνάμεις. Ἐκ τούτου ὁ στόλος οὗτος ὠνομάσθη «ἡ ἀήττητος ἀρμάδα». Ἀλλὰ κατὰ τὸν πλοῦν ἡ ἀήττητος ἀρμάδα προσελήθη ὑπὸ τρικυμίας εἰς τὴν θάλασσαν τῆς Μάγχης. Τὰ βαρέα πλοῖα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπετελεῖτο, παρηνωχλοῦντο ὑπὸ τῶν ἐλαφρῶν πλοίων τῶν Ἀγγλῶν. Πυρπολικά (πλοῖα φορτωμένα μὲ εὐφλέκτους ὕλας) ῥιπτόμενα ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν εἰς τὸ μέσον τοῦ στόλου ἐνέβαλλον εἰς αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ προεκάλουν ἀληθῆ πανικόν. Οἱ ἀνεμοὶ ὄθουν τοὺς φεύγοντας εἰς τὴν βόρειον θάλασσαν. Ἐπεχείρησαν τότε νὰ περιέλθουν τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλὰ πολλὰ πλοῖα ἐχάθησαν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Σκωτίας. Ἐκ τῶν πλοίων τῆς ἀητήτου ἀρμάδας 50 μόνον ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Πλέον τῶν 20 χιλ. ἀνθρώπων ἐχάθησαν. Οὐδὲ εἰς Ἰσπανὸς εἶχε θέσει τὸν πόδα του ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἀγγλίας.

Ἐκτοτε ἐτέθησαν τὰ θεμέλια τοῦ ναυτικοῦ μεγαλείου τῆς Ἀγγλίας. Τοῦναντίον δὲ ἡ δύναμις τῆς Ἰσπανίας ἤρχισε νὰ καταρρέῃ.

9. Ὁ τριακονταετής πόλεμος.

Τὰ αἷτια τοῦ πολέμου. Ἡ Γερμανία καὶ ἡ Γαλλία αἰέτωσαι εἶχον περιέλθει ἐν ἀφανείᾳ κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 16ου αἰῶνος, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου ἐμφανίζονται καὶ πάλιν πρωταγωνιστοῦσαι ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ ἱστορίᾳ διὰ τοῦ ἀνανεωθέντος ἐν Γερμανίᾳ θρησκευτικοῦ πο-

Εἰκ. 19. Ἡ κεντρικὴ Εὐρώπη κατὰ τὸ τέλος τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου.

λέμου τοῦ λεγομένου τριακονταετοῦς. Τὸ θρησκευτικὸν ἔμως ζήτημα εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ὑπῆρξε μόνον πρόφασις. Ἡ πραγματικὴ αἰτία τῆς ἐκρήξεως αὐτοῦ ἦτο ἡ φιλοδοξία τοῦ Ἀψβούργου αὐτοκράτορος Φερδινάνδου Β', ἐγγόνου Φερδινάνδου Α' τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Καρόλου Ε', ὅστις ἠθέλησε τὴν μὲ ἀίρετήν αὐτοκρατορίαν φεουδαλικὴν Γερμανίαν νὰ μεταβάλῃ εἰς κράτος κληρονομικὸν καὶ συγκεντρωμένον, ὅπως ἡ Γαλλία.

Αἱ διάφοροι φάσεις τοῦ πολέμου. Κατ' ἀρχὰς ὁ πόλεμος ἦτο
 Α. Χωραφᾶ. Ἱστορία Δ' γυμνασίου, ἔκδοσις δ

ἀπλοῦς ἐμφύλιος πόλεμος τῶν κρατῶν τῶν ὑπαγομένων εἰς τὸν Αὐστρο-
ακτὸν οἶκον. Τὰ κράτη ταῦτα (Αὐστρία, Στυρία, Καρνιόλη, Τυρόλον,
Βοημία, καὶ ἐσχάτως Οὐγγαρία) κατηκοῦντο ὑπὸ λαῶν διαφόρου κατα-
γωγῆς (Γερμανῶν, Σλαύων, Οὐνῶν) καὶ διαφόρου γλώσσης. Ταῦτα ὁ
Φερδινάνδος ἠθέλησε νὰ ἐνώσῃ εἰς ἓν ἕλον ἤδη, πρὶν γίνῃ αὐτοκράτωρ,
καὶ ὡς πρώτην ἀρχὴν τῆς ἐνότητος ἐπεχείρησε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν αὐτὴν
θρησκείαν. Ἦρχισε λοιπὸν νὰ καταπιέξῃ τοὺς διαμαρτυρομένους μὴ
ἐπιτρέπων εἰς αὐτοὺς τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῆς λατρείας των. Ἄλλ'
οἱ Βοημοὶ ἐπανεστάτησαν (1618) καὶ ἐκήρυξαν τὸν Φερδινάνδον ἐκ-
πτωτον τοῦ βοημικοῦ θρόνου.

Οἱ ἄλλοι προτεστάντα, τῶν ὁποίων ὁ ἀρχηγὸς Φρειδερίκος ὁ ἐκλέ-
κτωρ τοῦ Παλατινάτου εἶχεν ἀνακηρυχθῆ βασιλεὺς τῆς Βοημίας, ἔσπει-
σαν εἰς βοήθειάν των. Ὁ δὲ Φερδινάνδος, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ μεταξύ εἶχεν
ἐκλεχθῆ αὐτοκράτωρ, ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν καθολικῶν ἡγεμόνων
καὶ ἰδίως τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βαυαρίας Μαξιμιλιανοῦ. Ὁ πόλεμος λοιπὸν
ἀπὸ βοημικοῦ ἐγίνε γερμανικὸς. Οἱ καθολικοὶ ἐνίκησαν. Ὁ Φρειδερίκος
τοῦ Παλατινάτου ἔφυγεν εἰς Ὀλλανδίαν. Τὸ βασίλειον τῆς Βοημίας ἐγίνε
κληρονομικὸν τοῦ οἴκου τῆς Αὐστρίας. Τὸ δὲ ἐκλεκτοράτον τοῦ Παλα-
τινάτου ἔλαθεν ὁ ἡγεμὼν τῆς Βαυαρίας μετὰ τοῦ ἐκλεκτορικοῦ ἀξι-
ώματος (1625).

Ἄλλ' ἤδη παρεμβαίνει ὑπὲρ τῶν διαμαρτυρομένων ἡγεμόνων ὁ
βασιλεὺς τῆς Δανίας Χριστιανός. Ὁ πόλεμος τώρα ἀπὸ γερμανικοῦ
γίνεται εὐρωπαϊκός. Ἄλλὰ καὶ ὁ Χριστιανὸς δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχέστε-
ρος. Ὁ αὐτοκράτωρ διὰ τοῦ Βαλλενστάιν (Wallestein), τυχοδιώκτου
στρατηγοῦ ἔχοντος ὑφ' ἑαυτὸν μισθοφορικὸν στρατόν, νικᾷ τὸν Χριστι-
ανὸν καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν χώραν του (1629).

Ἄλλ' ὁ Φερδινάνδος δὲν ἀρκεῖται εἰς τοῦτο. Θέλει καὶ νὰ ἐξον-
τώσῃ τοὺς διαμαρτυρομένους, καὶ πρὸς τοῦτο ἐπιτρέπει εἰς τὰ στήθη
τοῦ Βαλλεστάιν νὰ ἐρημώσουν καὶ καταστρέφουν τὰς χώρας αὐτῶν.
Θέλει προσέτι νὰ ἐπιβάλλῃ τὸ κύρος του εἰς ἕλην τὴν Γερμανίαν μετα-
τρέπων τὴν αἰρετὴν αὐτοκρατορίαν εἰς κληρονομικὴν καὶ περιορίζων
τὴν δύναμιν τῶν διαφόρων ἡγεμόνων αὐτῆς. Ἄλλὰ τοῦτο θὰ ἦτο ἐπι-
κίνδυνον διὰ τὴν Γαλλίαν, διότι ἄλλοι Ἰσπανοὶ ἐβασίλευον εἰς τὴν
Ἰσπανίαν, οἱ ὁποῖοι ὡς κατέχοντες καὶ τὴν Ἰταλίαν ἠδύναντο νὰ συνε-
νώσουν τὰς δυνάμεις των μετὰ τῶν Ἀψβούργων τῆς Αὐστρίας. Παρί-
στατο λοιπὸν ἀνάγκη ἐπεμβάσεως.

Ἡ Γαλλία τότε εἶχεν ἀπαλλαχθῆ τῶν ἐμφυλίων θρησκευτικῶν πο-

λέμων καὶ εἶχεν ἀναζωογονηθῆ ὑπὸ τὴν νέαν Καπετικὴν δυναστείαν τῶν Βουρβόνων τὴν ἰδρυθεῖσαν ὑπὸ Ἑρρίκου Δ'. Ἐβασίλευε δὲ τότε εἰς αὐτὴν ὁ υἱὸς τοῦ Ἑρρίκου Δ' Λουδοβίκος ΙΓ' ἔχων πρωθυπουργὸν τὸν περίφημον Καρδινάλιον Richelieu, ἄνδρα πανοῦργον, δραστήριον καὶ μεγάλης θελήσεως. Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τούτου ἀπέβλεπεν εἰς τὴν μείωσιν τῆς δυνάμεως τοῦ Ἀψβουργεῖου οἴκου. Ἄλλ' ἡ Γαλλία ἐταράσσετο ἀκόμη ἐσωτερικῶς ὑπὸ τῶν βραδουργιῶν τῆς Αὐλῆς καὶ τῶν συνωμοσιῶν τῶν εὐγενῶν. Ἐπομένως δὲν εἶχε τὴν ἐλευθερίαν νὰ δράσῃ ἐνεργητικῶς εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ζητήματα. Διὰ τῶν ἐνεργειῶν λοιπὸν τοῦ Richelieu τὴν ἐπέμβασιν ἀνέλαβεν ἄλλη δύναμις, ἡ Σουηδία, ἡ δὲ Γαλλία περιορίσθη κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ νὰ εὐκολύνῃ αὐτήν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐσχεδίαζε νὰ καταστήσῃ τὴν Γερμανίαν ναυτικὴν δύναμιν ἐπὶ τῆς Βαλτικῆς. Ἀλλὰ καὶ οἱ Σουηδοὶ εἶχον τὰ αὐτὰ σχέδια. Ὁ βασιλεὺς τῶν Γουσταῦος Ἀδόλφος εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ κάμῃ αὐτὴν σουηδικὴν λίμνην. Ἡ μόνη δυσκολία διὰ τὴν ἐπέμβασιν τῆς Σουηδίας ἦτο ὅτι ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος εὕρισκετο εἰς πόλεμον μὲ τὴν Πολωνίαν. Ὁ Richelieu τοῦ ὑπεσχέθη εἰρήνην ἐκ μέρους τούτου, καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας ἀπεφάσισε τὴν ἐπέμβασιν.

Κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο ἐν μέρει ἄσπλος. Οἱ καθολικοὶ ἡγεμόνες μὲ ἀρχηγὸν τὸν Μαξιμιλιανὸν τῆς Βαυαρίας δικαίως ἀνησυχοῦντες ἐκ τῆς φιλοδοξίας τοῦ Φερδινάνδου καὶ μυστικῶς ὠθούμενοι ὑπὸ τοῦ Richelieu εἶχον ἀπειλήσει τὸν αὐτοκράτορα ὅτι θὰ συμμαχήσουν μετὰ τῶν διαμαρτυρομένων ἡγεμόνων. ἐὰν δὲν ἀπέπεμπε τὸν Βαλλενστάιν καὶ δὲν διέλυε τὸν στρατὸν του. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ὁ Γουσταῦος ἀπεβιβάζετο εἰς τὴν Γερμανίαν (1630). Ὁ Γουσταῦος εὗρε πρὸ αὐτοῦ τὸν στρατὸν τῶν καθολικῶν ἡγεμόνων, καὶ ἐνίκησεν αὐτὸν παρὰ τὴν Λειψίαν. Ἐπειτα διευθύνεται πρὸς τὸν Ῥήνον. Εἰσβάλλει εἰς τὴν Βαυαρίαν καὶ κυριεύει τὸ Μόναχον. Ἐντεῦθεν δὲ σχεδιάζει νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Βιέννης. Ἀλλὰ τότε ὁ αὐτοκράτωρ ἀναγκάζεται νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν Βαλλενστάιν. Οὗτος σχηματίζας νέον στρατὸν εἰσβάλλει εἰς τὴν χώραν τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Σαξωνίας, συμμάχου τοῦ Γουσταῦου. Ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας ἔδραμεν ἐκεῖ. Παρὰ τὴν Λουσένην (Lützen) συνάπτεται μεγάλη μάχη (1632). Κατ' αὐτὴν νικᾷ μὲν ὁ Γουσταῦος, ἀλλὰ φονεύεται. Ἐν τούτοις παρὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως τῶν οἱ Σουηδοὶ ἐξηκολούθησαν τὸν πόλεμον ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν διαμαρτυρομένων τῆς Γερμανίας. Ἀλλὰ τὸ 1634 ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν μετὰ τοῦ

αυτοκράτορος, ὅστις δευτέραν φοράν ἔμεινε κύριος τῆς Γερμανίας. Τότε πλέον ἐπενέθη ἡ Γαλλία.

Ὁ Richelieu συνωμολόγησε μίαν σειράν συμμαχιῶν μετὰ τῆς Σουηδίας, τῶν Κάτω χωρῶν, τῶν διαμαρτυρομένων ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας, πολλῶν Ἰταλῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν Ἑλλετῶν, καὶ κατόπιν ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ αυτοκράτορος. Ὁ πόλεμος πλέον δὲν ἦτο περὶ ἐλευθερίας τῆς Γερμανίας. Ἦτο ἀνανέωσις τοῦ ἀγῶνος Γαλλίας καὶ Αὐστρίας. Οἱ Γάλλοι ἐμάχοντο διὰ νὰ ἀνακτήσουν τὰ ἐπαρχίας τὰς κατεχομένους ἀκόμη ὑπὸ τῆς Ἰσπανίας, διὰ νὰ ἐπεκτείνουν τὰ ὅρια των εἰς τὸν Ῥήνον καὶ δώσουν εἰς τὴν Γαλλίαν τὰ ὅρια τῆς παλαιᾶς Γαλατίας. Ὁ πόλεμος διήρκεσε 13 ἔτη (1635—1648), διεξήχθη δὲ καὶ εἰς τὰ σύνορα τῶν Πυρρηναίων καὶ εἰς τὴν Φραγκοκομιτεϊαν καὶ εἰς τὰ σύνορα Γαλλίας — Κάτω χωρῶν καὶ εἰς τὴν Ἀλσατίαν καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν. Μετὰ πολλὰς δὲ ἤττας ἀπειληθείσης αὐτῆς τῆς Βιέννης ὁ αὐτοκράτωρ Φερδινάνδος Γ', ὅστις ἀπὸ τοῦ 1637 εἶχε διαδεχθῆ τὸν ἀποθανόντα πατέρα του Φερδινάνδον Β', ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην τῆς Βεστφαλίας.

Ἡ βεστφαλικὴ εἰρήνη. Πρὸς συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης συνήλθον ἐν Βεστφαλίᾳ, πλὴν τῶν ἀπεσταλμένων τῆς Γαλλίας, τῆς Σουηδίας καὶ τοῦ αυτοκράτορος, ἀντιπρόσωποι καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας, τῶν Κάτω χωρῶν, τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας, ἕλων τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων καὶ τῆς Βενετίας. Ἀπετελέσθη δηλ. τὸ πρῶτον πανευρωπαϊκὸν συνέδριον. Ἡ τότε συναφθεῖσα συνθήκη ἐκανόνισε τρία ζητήματα: τὸ θρησκευτικὸν γερμανικὸν ζήτημα, τὸν πολιτικὸν ὀργανισμὸν τῆς Γερμανίας καὶ τὴν εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην.

Ὡς πρὸς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἡ εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας διέτηρξεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλουν τὴν θρησκείαν των εἰς τοὺς ὑπηκόους των. Εἶχον ὅμως οὗτοι τὴν ἐλευθερίαν νὰ μεταναστεύουν χωρὶς νὰ χάνουν τὰς περιουσίας των. Καθιερώθη δηλ. σχετικὴ θρησκευτικὴ ἐλευθερία.

Ὡς πρὸς τὸ πολιτικὸν ζήτημα διτηρήθη σχεδὸν ἡ ἀναρχικὴ συγκρότησις τῆς Γερμανίας. Ἡ αυτοκρατορικὴ ἰσχύς διτηρήθη ἀσθενής. Τὸ αυτοκρατορικὸν ἀξίωμα ἔμεινεν αἰρετόν. Ὁ δούξ τῆς Βαυαρίας διεφύλαξε τὸν τίτλον τοῦ ἐκλέκτορος τοῦ Παλατινάτου, ἐδημιουργήθη ὅμως καὶ ἄλλος ἐκλεκτορᾶτος χάριν τοῦ υἱοῦ τοῦ Φρειδερίκου Ε'. Οἱ ἐκλέκτορες διέτηρξαν τὴν ἀπόλυτον ἀνεξαρτησίαν των εἰς τὰ ἐκλεκτορᾶτά των. Εἰς αὐτὰ ὁ αὐτοκράτωρ ἐπ' οὐδεμιᾶ προφάσει ἠδύνατο

νά ἐπεμβῆ. Τὸ δὲ ἐθνικὸν συνέδριον τῆς Γερμανίας (Reichstag) ἐκηρύχθη κύριον τοῦ πολέμου, τῆς εἰρήνης, τῆς ἐπιβολῆς φόρων καὶ τῆς στρατολογίας. Ὁ αὐτοκράτωρ δὲν εἶχε πλέον παρά τὸν κενὸν τίτλον. Προσέτι ἐγίναν σπουδαῖαι ἐδαφικαὶ τροποποιήσεις ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Βαυαρίας λαβόντος τὸ ἄνω Παλατινάτον, καὶ τοῦ ἐκλέκτορος τοῦ Βρανδεμβούργου λαβόντος τὴν ἀνατολικὴν Πομμερανίαν, τὸ Μαγδεμβούργον καὶ τινὰς ἐπισκοπὰς. Πρὸς ἐξασφάλισιν δὲ τῆς ἀναρχικῆς ὀργανώσεως τῆς Γερμανίας ἐτέθη αὕτη ὑπὸ τὴν προστασίαν ἔλων τῶν δυνάμεων, αἵτινες ὑπέγραψαν τὴν συνθήκην. Ἐκ τούτου ἡ Γαλλία καὶ ἡ Σουηδία ἔλαβον τὸ δικαίωμα τῆς ἐπεμβάσεως εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Γερμανίας.

Τέλος ἡ συνθήκη τῆς Βεστφαλίας ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ὁλλανδίας ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας, καὶ τῆς Ἑλβετίας ἀπὸ τῆς Αὐστρίας, καὶ ἐκανόνισε τὰ πολεμικὰς ἀποζημιώσεις τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Σουηδίας. Ἡ Σουηδία ἔλαβε τὴν δυτικὴν Πομμερανίαν καὶ ἔλας τὰς ἐπὶ τῆς Βαλτικῆς γεμεῖ ὄχθας. Ἡ Γαλλία ἔλαβε τὴν Ἀλσατίαν.

Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ συνθήκη τῆς Βεστφαλίας, ἡ πρώτη ἐκ τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν συνθηκῶν. Αὕτη κατὰ πρῶτον καθιέρωσε τὴν λεγομένην εὐρωπαϊκὴν ἰσορροπίαν, τοιαύτην δηλ. κατανομήν τῶν δυνάμεων, ὥστε κανὲν κράτος νὰ μὴ ἀποτελῆ κίνδυνον διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἄλλου. Ἡ διατήρησις τῆς συνθήκης αὐτῆς θεωρηθεῖσης ὡς ἔργον τῆς διπλωματίας, ὑπῆρξε μέχρι τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τὸ κύριον μέλημα ἔλων τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ ἰδίως τῆς Γαλλίας, ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς ὁποίας ἐγίνεν ἡ καταρράκωσις τῆς Γερμ. αὐτοκρατορίας.

Ἡ εἰρήνη τῶν Πυρηναίων. Συμπλήρωμα τῆς εἰρήνης τῆς Βεστφαλίας ἀποτελεῖ ἡ τῶν Πυρηναίων. Ἡ Ἰσπανία εἶχεν ἀρνηθῆ νὰ υπογράψῃ τὴν συνθήκην τῆς Βεστφαλίας. Ἀποθανόντος τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ' εἶχε διαδεχθῆ αὐτὸν ὁ ἀνήλικος υἱὸς τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Ἐπὶ τῆς ἀνглиκιστικῆς αὐτοῦ ἐξερράγησαν ἐν Γαλλίᾳ ταραχαί. Ἐκ τούτων ἐνόμισαν οἱ Ἰσπανοὶ ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπωφεληθοῦν. Ὁ πόλεμος λοιπὸν μετὰ τὴν Ἰσπανίαν παρετάθη μίαν δωδεκαετίαν. Ἐπὶ τέλους τὸ 1659 ὑπεγράφη ἡ εἰρήνη τῶν Πυρηναίων, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Γαλλία ἔλαβε παρά τῆς Ἰσπανίας τὴν Ἀρτησίαν (Artois) καὶ τὸ Ρουσσιλὸν (Roussillon), ὁ δὲ Λουδοβίκος ΙΔ' ἔλαθεν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας Φιλίππου τοῦ Β'.

Διὰ τῆς εἰρήνης τῶν Πυρηναίων ἡ Γαλλία ἐθριαμβεύσεν ἐπὶ τῶν Ἀψβούργων τῆς Ἰσπανίας, ἔπως διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Βεστφαλίας ἐθριαμβεύσεν ἐπὶ τῶν Ἀψβούργων τῆς Αὐστρίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Η ΝΕΑ ΕΥΡΩΠΗ ΑΠΟ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ1. Ἡ εὐρωπαϊκὴ ἰσορροπία καὶ ἡ ἀπόλυτος
μοναρχία.

Κατὰ τὸ πέρασ τοῦ 30ετοῦς πολέμου ἡ Εὐρώπη παρουσιάζεται βαθῶς ἀλλοιωμένη καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς. Διὰ τῶν θρησκευτικῶν πολέμων κατέπεσε τελείως καὶ τὸ κύρος τοῦ πάπα ὡς θρησκευτικοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τοῦ αὐτοκράτορος ὡς πολιτικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης. Μετὰ τοῦ κύρους ὅμως τοῦ πάπα καὶ τοῦ αὐτοκράτορος δὲν ἐξηφανίσθη καὶ ἡ ἰδέα τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἐνότητος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς Εὐρώπης. Διὰ τῆς Βεστφαλικῆς εἰρήνης καθιερώθη νέα ἐνωτικὴ δύναμις τῆς Εὐρώπης μὲ πραγματικὸν κύρος. Ἡ δύναμις αὕτη εἶναι ὁ σύνδεσμος πρὸς ἀλλήλα τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν διὰ συνθηκῶν καθιερουσῶν τὴν ἀμοιβαίαν ἀναγνώρισιν τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν. Ἐντεῦθεν προέκυψε τὸ σύστημα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο καὶ μετὰ τὴν βεστφαλικὴν εἰρήνην ὑφίσταται σφοδρώτατος προσβολῆς ἀκριβῶς ἐκ μέρους τῶν δυνάμεων, αἱ ὅποιαι παρήγαγον αὐτό, καὶ ἰδίως τῆς Γαλλίας. Ἡ Γαλλία ἐξεληθῆσα ἐκ τοῦ 30ετοῦς πολέμου ἰσχυροτέρα τοῦ Ἀψβουργικοῦ κράτους πιέζει διὰ μεγάλων καὶ καταστρεπτικῶν πολέμων τὴν μέσῃν καὶ νοτίαν Εὐρώπην. Ἄλλ' ἀκριβῶς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐμφανίζονται νέοι ὑπέρμαχοι τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας. Ἡ Ἀγγλία καταστάσα κατὰ μικρὸν θαλασσοκράτειρα ἀγωνίζεται ὑπὲρ αὐτῆς. Συγχρόνως ἡ διὰ τοῦ Μεγάλου Πέτρου ἀναμορφωθείσα Ῥωσία ἐμφανίζεται ὡς ἰσχυρὸν στήριγμα αὐτῆς. Τέλος ἐκ τῆς διαλύσεως τοῦ Γερμανικοῦ κράτους παρουσιάζεται τὸ μικρὸν μὲν, ἀλλ' ἰσχυρὸν στρατιωτικῶς καὶ πολιτικῶς κράτος τοῦ Βρανδεμβούργου, τὸ ὅποιον κατὰ μικρὸν ἐξελίσσεται εἰς τὴν ἰσχυρὰν Πρωσικὴν μοναρχίαν καὶ γίνεται ὑπέρμαχον τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας.

Ἄλλη ἀλλοίωσις τῆς Εὐρώπης, ἐσωτερικὴ αὕτη, ἡ ὅποια ἐμφανίζεται κατὰ τοὺς χρόνους τούτου, εἶναι ἡ τελεία πτώσις τῆς φεουδαλικῆς ἀριστοκρατίας.

Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου, τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἐν γένει ζωῆς, ἡ ἐφεύρεσις τῆς πυρίτιδος καὶ τῶν πυροβόλων βλητῶν, ἡ δημιουργία συστηματικῶν μισθοφορικῶν στρατῶν ἐξησθένισαν τοὺς φεουδάρχας καὶ ἐνίσχυσαν τὰς ἀστικὰς τάξεις. Τοῦτο ἀπέβη πρὸς ὠφέλειαν τῶν βασιλέων. Εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης οἱ βασιλεῖς συνενωθέντες μὲ τὴν ἀστικὴν τάξιν συνέτριψαν τὴν δύναμιν τῶν εὐγενῶν καὶ κατέρριψαν τὸ φεουδαρχικὸν καθεστῶς. Ἄλλ' ἡ πῶσις τῆς φεουδαλικῆς ἀριστοκρατίας δὲν ἐπέφερεν ἀμέσως τὸ κράτος τοῦ λαοῦ, δὲν παρήγαγε δηλ. κράτος μοναρχικὸν στηριζόμενον ἐπὶ λαϊκῶν καὶ φιλελευθέρων θεσμῶν. Ἀπλῶς ἐνίσχυσε τὴν θέσιν τῶν βασιλέων καὶ ἐπομένως ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ φεουδαλισμοῦ ἐσχηματίσθη νέος πολιτικὸς ὀργανισμὸς, ἡ ἀπόλυτος μοναρχία.

Κατὰ ταύτην ὁ βασιλεὺς εἶναι ὁ μόνος κύριος. Πᾶν ὅ,τι ἀρέσκει εἰς τὸν βασιλέα εἶναι νόμος. Οἱ ὑπῆκοοι δὲν ἔχουν κανέν μῆτε νὰ περιορίσουν τὴν θέλησιν τοῦ βασιλέως, μῆτε νὰ ἐξελέγξουν τὴν κυβέρνησιν του. Ὅφειλουν νὰ σέβωνται τὸν βασιλέα καὶ νὰ ὑπακούουν εἰς αὐτόν, διότι ἡ δύναμις του προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο σημαίνει καὶ ἡ εἰς τοὺς τίτλους των προσθήκη «ἐλέω Θεοῦ».

Ἡ ἕως τώρα ἀτίθαστος ἀριστοκρατία κατανοήσασα ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρχη τελείως ἀνεξάρτητος παρὰ τὴν μοναρχίαν, διὰ νὰ διαφυλάξῃ τὰ γεωργικὰ καὶ οἰκονομικὰ συμφέροντά της ὡς καὶ τὰ κοινωνικὰ της προνόμια, συνεφιλιώθη μὲ τὸν ἡγεμόνα καὶ ἔγινε στήριγμα τοῦ θρόνου. Οἱ φεουδάρχαι ἔπαυσαν νὰ εἶναι ἄρχοντες καὶ ἔγιναν αὐλικοί. Τὸ αὐτὸ ἔκαμε καὶ ὁ κληρὸς, ὁ ὁποῖος μέχρι τοῦδε ἠμφισβόητει τὰ πρωτεία μὲ τοὺς ἡγεμόνας.

Ἄλλ' ἡ νέα αὕτη συμμαχία ἡγεμόνος, ἀριστοκρατίας καὶ κλήρου φυσικὰ ἐστράφη ἐναντίον τῶν δουλοπαροικῶν χωρικῶν καὶ τῆς ἀστικῆς τάξεως. Ὅλα τὰ προνόμια τὰ κοινωνικὰ καὶ τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ ἀπελάμβανον ἡ ἀριστοκρατία καὶ ὁ κληρὸς. Οἱ γεωργοὶ καὶ ἄστοι εἶχον ὅλα τὰ βάρη, καὶ ἐπλήρωνον ὅλους τοὺς φόρους. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ τῆς ἀστικῆς τάξεως ἠϋξήσεν ἡ ἐπιρροή. Αὕτη ἐπρομήθευεν εἰς τοὺς βασιλεῖς τὸ περισσότερον μέρος τῶν ὑπολλήλων. Ἄλλ' ὅσοι ἐξ αὐτῶν κατελάμβανον τὰς σπουδαιότερας θέσεις ἐξηγυγενίζοντο, καὶ οὕτω ἐδημιουργήθη νέα εὐγένεια, ἡ ὁποία ἀκολούθως συνεχύθη μετὰ τῆς παλαιᾶς. Οἱ πολλοὶ ἄστοι ἔμειναν, ὡς καὶ οἱ γεωργοί, ἀνευ δικαιωμάτων καὶ μὲ τὴν υποχρέωσιν νὰ βαστάζουν ὅλα τὰ βάρη καὶ νὰ πληρώνουν ὅλους τοὺς φόρους.

Αυτό είναι το σύστημα τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, ἡ ὁποία ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τοῦ 16ου μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος.

Ἄλλ' ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ περιφρονημένη ἀστική τάξις προετοιμάζει τὴν ἐκδίκησίν της. Ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις τῆς βιομηχανίας, τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου κατεπλούτισεν αὐτήν, ἐν ᾗ συγχρόνως ὁ ἄεργος καὶ σπάταλος βίος ἐξησθένειζε καὶ ἐξεφύλιζε τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸν κλῆρον. Οἱ θρησκευτικοὶ δὲ πόλεμοι δὲν ἐξήγειρον ἐν τῷ λαῷ μόνον τὴν συνείδησιν τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας. Μετ' αὐτῆς ἐξηγέρθη καὶ ἡ συνείδησις τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ ἀπέναντι τῆς θεόθεν δῆθεν τεταγμένης ἀρχῆς τῆς βασιλείας. Οἱ ἄστοι δὲ ἐπιστήμονες, φιλόσοφοι καὶ καλλιτέχνηαι ἤρχισαν νὰ ὑποσκάπτουν τὰ θεμέλια αὐτῆς καὶ νὰ ἐξυπνοῦν τοὺς δουλοπαροίκους χωρικούς, τοὺς ἐργάτας τῶν πόλεων καὶ τὰς ἀστικές τάξεις. Ἐνεκα ὧτων τούτων ἀστικά, ἐργατικά καὶ ἀγροτικά τάξεις συνηνώθησαν εἰς ὅλα τὰ κράτη καὶ ἤρχισαν ἐπαναστάσεις ἐναντίον τῶν βασιλέων, τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ τέλους κατέληξαν εἰς τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν.

Περὶ τοὺς δύο λοιπὸν τούτους πόλους, τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας καὶ τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, ἐξελίσσεται ἡ ἱστορία τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς Βεστροαλικῆς εἰρήνης μέχρι τῆς Γαλλικῆς ἐπανάστασεως.

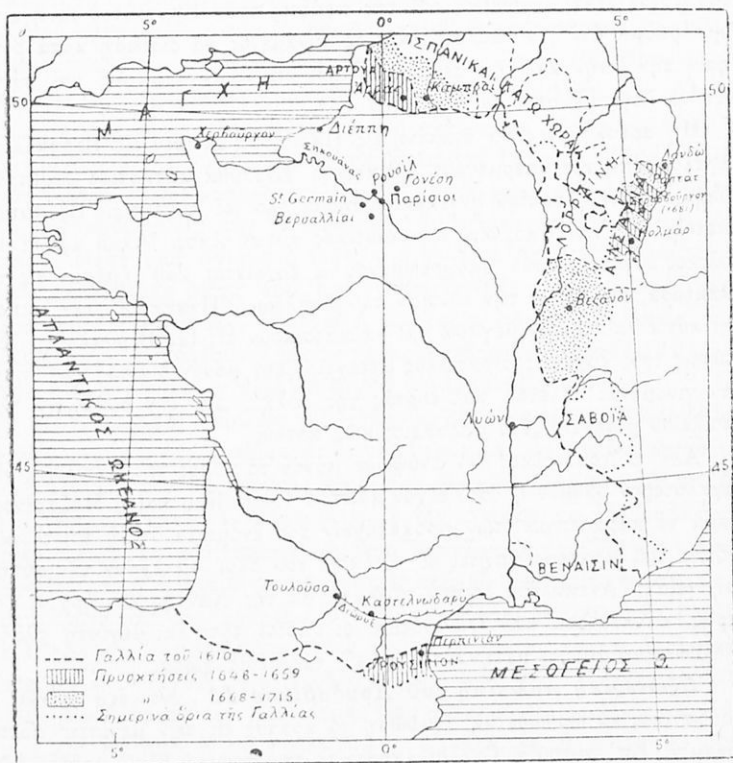
2. Ἡ Γαλλία.

Ἀκμὴ τῆς ἀπολύτου μοναρχίας ἐν αὐτῇ.

**Ἀπόπειρα αὐτῆς πρὸς ἀνατροπὴν
τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας.**

Ἡ ἀπόλυτος μοναρχία ἐν Γαλλίᾳ. Ἡ Γαλλία μετὰ τὸν 30ετῆ πόλεμον εὐρίσκεται εἰς τὸ ὑψιστον σημεῖον τῆς ἀκμῆς της. Ἐξωτερικῶς εἶχε θριαμβεύσει. Ἡ Γερμανικὴ αὐτοκρατορία εὐρίσκετο ὡς πτώμα ὑπὸ τοὺς πόδας της. Ὁ Ἀψβουργικὸς οἶκος καὶ ἐν Αὐστρίᾳ καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ εἶχε τόσον ταπεινωθῆ ὥστε οὐδένα φόβον ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτήν. Ἐσωτερικῶς ἡ ἀπόλυτος μοναρχία εἶχεν ἐδραιωθῆ. Ἐγκαθιδρυθεῖσα διὰ τοῦ Φραγκίσκου Α' καὶ Ἐρρίκου Β' κατ' ἀρχὰς ἐκλονίσθη κατὰ τοὺς ἐμφυλίους θρησκευτικὸς πολέμους ἐπὶ Φραγκίσκου Β', Καρόλου Θ', Ἐρρίκου Γ', καὶ τὸ κύρος τῆς βασι-

λείας είχε καταρρεύσει. Ἄλλ' ἀνεληθούσης εἰς τὸν θρόνον διὰ τοῦ Ἑρρίκου Δ' τῆς βουρβωνικῆς δυναστείας τὸ κύρος αὐτῆς ἀνεστηλώθη. Εἶναι ἀληθές ὅτι μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Ἑρρίκου Δ' ἕνεκα τῆς ἀηλικιότητος τοῦ διαδόχου τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ', καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ' ἕνεκα τῆς ἀηλικιότητος τοῦ διαδόχου τοῦ Λουδοβίκου

Εἰκ. 20. Ἡ Γαλλία μετὰ τὰς κατακτήσεις τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'.

ΙΔ' ἐπηκολούθησαν περίοδοι ἐμφυλίων ταραχῶν, τὰς ὁποίας ἐπροκά-
λουν οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ διαρτυρόμενοι. Ἄλλ' ἡ σιθιβαρὰ χεὶρ κατὰ τὴν
πρώτην μὲν περίοδον τοῦ δαυμονίου πρωθυπουργοῦ Richelieu, κατὰ
τὴν δευτέραν δὲ τοῦ ἀναξίου διαδόχου τοῦ Μαζαρίνου κατέστειλαν
αὐτὰς καὶ τὸ κύρος τῆς βασιλείας παρέμεινεν ἀπαρασάλευτον.

Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' καὶ ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ αὐτοῦ. Ὅταν ἔ

Μαζαρίνος απέθανεν (1661), ὁ Λουδοβίκος ΙΔ', 22 ἐτῶν, διεκήρυξεν ὅτι εἰς τὸ μέλλον θὰ κυβερνήσῃ ὁ ἴδιος, καὶ τοῦτο ἔκαμε μέχρι τοῦ θανάτου του (1715). Ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν ἄνευ πρωθυπουργοῦ κατὰ τὴν ἀπόλυτον θέλησίν του. Ὁ Λουδοβίκος εἶχε τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ βασιλεὺς κατεῖχε τὸν θρόνον κατὰ θεῖαν χάριν καὶ ὅτι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ μόνον εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὰς πράξεις του. Ἐκ τούτου συνήγε τὸ συμπέρασμα ὅτι ἦτο ἀπόλυτος κύριος δυνάμενος νὰ διαθέσῃ κατὰ βούλησιν τὴν ζωὴν καὶ τὴν παρουσίαν τῶν ὑπηκόων του. Διὸ καὶ συνήθιζε νὰ λέγῃ «I' etat c' est moi».

Μὴ ἀρεσκομένους νὰ διαμένῃ εἰς Παρισίους ἔκτισεν εἰς Βερσαλλίας μεγαλοπρεπῆ καὶ ὑπερμεγέθη ἀνάκτορα. Ἐνταῦθα κατήρτισε λαμπρὰν αὐλὴν, εἰς τὴν ὁποίαν σκεντρούθησαν ὅλοι οἱ εὐγενεῖς. Ἐξ αὐτῶν ἀπετελεῖτο ὁ πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς αὐτοῦ οἶκος. Ἀλλὰ καὶ οἱ μὴ αὐλικοὶ εὐγενεῖς ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἔρχωνται καθ' ἡμέραν εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἵνα ἔχουν τὴν εὖνοιαν τοῦ βασιλέως. Ἠναγκάσθησαν λοιπὸν καὶ αὐτοὶ νὰ κτίσουν μέγαρα καὶ νὰ κατοικοῦν εἰς τὰς Βερσαλλίας. Ἐν τούτοις τοὺς εὐγενεῖς ὁ βασιλεὺς μετεχειρίζετο μόνον διὰ τὰς καθ' ἡμέραν γινομένας τελετὰς καὶ ἑορτὰς τῆς αὐλῆς. Διὰ τὴν διοίκησιν τοῦ βασιλείου μετεχειρίζετο ἀποκλειστικῶς ἀστούς.

Ἄλλ' ὁ Λουδοβίκος δὲν ἀνύψωσε μόνον τὸ κύρος τῆς βασιλείας εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν ἢ ὅσον εἶχον κάμει ὁ Richelieu καὶ ὁ Μαζαρίνος. Παρὰ τὸ παράδειγμα τῶν προκατόχων του ἐνόμιζεν ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ ἐνότης τοῦ κράτους ἀπήτει οἱ ὑπήκοοί του ὅλοι νὰ ἔχουν τὴν αὐτὴν θρησκείαν. Ἀνεκάλεσε λοιπὸν τὸ διάταγμα τῆς Νάντης καὶ ἤρχισε φοβερὰς καταδιώξεις τῶν Οὐγενότων, οἱ ὅποιοι τότε ἐπὶ μεγίστη βλάβῃ τῆς Γαλλίας ἀθρόοι μετηνάστευσαν εἰς τὰς περὶξ χώρας.

Ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Καὶ ἐξωτερικῶς ὁ Λουδοβίκος κατώρθωσε νὰ ἀνυψώσῃ τὸ κράτος εἰς τὴν μεγίστην αὐτοῦ δύναμιν. Ἐπ' αὐτοῦ ἡ Γαλλία ἐκράτησε τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης καὶ κατέστη τὸ κέντρον τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς. Τοῦτο δὲ κατώρθωσε, διότι εἶχε τὴν ἰκανότητα, τὴν ὁποίαν εἶχε καὶ ὁ Ίουστινιανός, νὰ ἐκλέγῃ ὡς ὄργανά του τοὺς καταλλήλους ἀνδρας. Οἱ σπουδαιότεροι ἐκ τούτων ἦσαν : 1) Ὁ μέγας οἰκονομολόγος Colbert, ὁ ὅποιος κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἀναδιοργάνωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους καὶ ἐνεψύχωσε τὴν βιομηχανίαν, τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ὥστε νὰ ἔχῃ ὁ Λουδοβίκος τὰ μέσα καὶ τὴν αὐλὴν του τόσον νὰ λαμπρύνῃ καὶ τόσον δαπανηροὺς πολέμους νὰ διεξαγάγῃ. 2) Ὁ ὑπουργὸς

των στρατιωτικῶν Louvois, ὁ ὁποῖος ἀναδιωργάνωσε τὸν γαλλικὸν στρατὸν καὶ κατέστησεν αὐτὸν τὸν πρῶτον στρατὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

3) Οἱ στρατηγοὶ Vauban, ὁ ὁποῖος ἐτελειοποίησε τὴν πολιορκητικὴν τέχνην, Condé καὶ Turénne.

Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Λουδοβίκου ἀπέβλεπεν εἰς τοῦτο, νὰ ἀποκτήσῃ ἡ Γαλλία τὰ ὅρια τῆς ἀρχαίας Γαλατίας. Πρὸς τοῦτο ἔπρεπε νὰ προσαρτήσῃ εἰς αὐτὴν τὸ Βέλγιον καὶ τὸ Λουξεμβούργον, τὴν Φραγκοκομιτείαν, τὴν Λωραίνην καὶ τὴν Σαβοῖαν. Ἐπομένως ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μὲ τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Λεοπόλδον, ὡς καὶ μὲ τοὺς γείτονάς του Ὀλλανδοὺς καὶ Ἄγγλους, οἱ ὁποῖοι ἀνγυῶχον ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς ἀξέησεως τῆς Γαλλίας. Ἐκαμε λοιπὸν κατ' αὐτῶν τρεῖς μακροὺς πολέμους, ἀποτέλεσμα τῶν ὁποίων ὑπῆρξε νὰ προσαρτήσῃ εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν Φλάνδραν καὶ τὴν Φραγκοκομιτείαν. Μετὰ τοὺς πολέμους τούτους ἔφθασεν ὁ Λουδοβίκος εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δόξης του. Ἐπὶ 10 ἔτη ὑπῆρξε ὁ πραγματικὸς κύριος τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ἐκτοτε ἡ φιλοδοξία του δὲν ἐγνώριζε πλέον ὅρια. Αὕτη δὲ παρέσυρεν αὐτὸν νὰ προκαλέσῃ τὸν καταστρεπτικὸν διὰ τὴν Γαλλίαν πόλεμον περὶ διαδοχῆς τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου.

Ὁ Κάρολος Β' βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας δὲν εἶχε τέκνα. Μόνος δὲ κληρονόμος αὐτοῦ ἦτο ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Λεοπόλδος ὡς σύζυγος τῆς ἀδελφῆς του Μαργαρίτας Θηρεσίας, διότι ἡ ἄλλη τοῦ ἀδελφῆ Μαρία Θηρεσία κατὰ τὸν γάμον της μὲ τὸν Λουδοβίκον ΙΔ' εἶχε παραιτηθῆ παντὸς ἐπὶ τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου δικαιώματός της. Ἄλλ' ὁ Κάρολος φρονῶν ὅτι ἡ ἀκεραιότης τοῦ κράτους του θὰ διειρηθεῖτο μόνον, ἀν ἐτίθετο τοῦτο ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ πανισχύρου βασιλέως τῆς Γαλλίας, διὰ διαθήκης ὥρισε διάδοχόν του τὸν Φίλιππον δούκα τῆς Ἀνδεγαυίας τὸν δεύτερον ἔγγονον τοῦ Λουδοβίκου. Ὁ δούξ τῆς Ἀνδεγαυίας λοιπὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου (1700) ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας ὡς Φίλιππος Ε', ἀνεγνωρίσθη δὲ ὡς τοιοῦτος ὑφ' ἕλων τῶν ἡγεμόνων πλὴν τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἔγινε φανερόν ὅτι ὁ Λουδοβίκος ἐσκόπεε νὰ ἀνακηρύξῃ διάδοχόν του τὸν Φίλιππον Ε' καὶ οὕτω νὰ ἐνώσῃ τὸ ἰσπανικὸν καὶ τὸ γαλλικὸν στέμμα. Τοῦτο ἀπετέλει μέγαν διὰ τὴν Εὐρώπην κίνδυνον. Ἀγγλία, Ὀλλανδία, Πρωσσία, Πορτογαλλία, Σαβοῖα καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, συνηνώθησαν ἐναντίον τῆς Γαλλίας, καὶ τὸ 1701 ἤρχισεν ὁ περὶ διαδοχῆς τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου πόλεμος. Ὁ πόλεμος ἔσχε πολλὰς διακυμάνσεις. Ἐν τῷ μεταξύ ἀπέθανε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ

Λεοπόλδος (1705) και ὁ τοῦτον διαδεχθεὶς υἱὸς του Ἰωσήφ (1711), ἀνῆλθε δὲ εἰς τὸν θρόνον ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Λεοπόλδου Κάρολος ΣΤ', χάριν τοῦ ὁποῦ ὁ Λεοπόλδος διεξεδίκει τὸν ἰσπανικὸν θρόνον. Ὁ πόλεμος λοιπὸν δὲν εἶχε πλέον λόγον υπάρξεως. Δι' αὐτὸ ἔληξε διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Οὐτρέχτης (1713) μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, εἰς τὴν ὁποίαν προσεχώρησαν καὶ ἡ Ὁλλανδία, Πρωσσία Σαβοῦα καὶ Πορτογαλλία, καὶ διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Ραστάτης (1714) μεταξὺ Γαλλίας καὶ αὐτοκράτορος.

Αἱ συνθήκαι τῆς Οὐτρέχτης καὶ Ραστάτης ἐκανόνισαν τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου ὡς ἑξῆς. Ὁ Φίλιππος Ε' διετήρησε τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὰς ἀποικίας τῆς, παρητήθη ὅμως ἔλων τῶν δικαιωμάτων του ἐπὶ τοῦ γαλλικοῦ θρόνου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔλαβε τὰς ἰσπανικὰς Κάτω χώρας καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ Μεδιολάνον, τὴν Σαρδηνίαν, καὶ τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως. Ὁ δούξ τῆς Σαβοῦας ἔλαβε τὴν Σικελίαν καὶ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως. Ἡ Ἀγγλία ἔλαβε παρὰ τῆς Ἰσπανίας σπουδαῖα ἐμπορικὰ προνόμια εἰς τὰς ἀποικίας, καὶ προσέει τὸ Γιβραλτάρ καὶ τὴν Μινόρκαν. Ἡ Πρωσσία τέλος ἐπέτυχε τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος τοῦ ἡγεμόνος τῆς.

Ὁ πόλεμος λοιπὸν ἐτερματίσθη διὰ τοῦ θριαμβοῦ τῆς Ἀγγλίας. Αὕτη ἀπέδη εἰς τὸ μέλλον ὁ διαιτητὴς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ἡ Γαλλία ἦτο ἡττημένη. Διετήρησε μὲν ἔλας τὰς κατακτήσεις τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', ἀλλ' ἔπαθε μεγάλην ἐξάντλησιν αἵματος καὶ χρήματος. Αἱ δυνάμεις τῆς κατεσπαταλήθησαν ἄνευ οὐδεμιᾶς ὠφελείας, διὰ τὴν ματαιὰν δόξαν νὰ δώσῃ βασιλεία εἰς τὴν Ἰσπανίαν, τῆς ὁποίας τοῦλάχιστον δὲν κατῴρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀκεραιότητά. Ἐν ᾧ δὲ ἔλοι οἱ περὶ αὐτὴν ἠϋξήθησαν, αὐτὴ παρέμεινε ἡ ἴδια.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Ἡ κατάρρευσις τοῦ ἔργου τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' συνεπληρώθη ἐπὶ τῶν ἀνικάνων διαδόχων του Λουδοβίκου ΙΕ' καὶ Λουδοβίκου ΙΣΤ'.

Ἐσωτερικῶς, ἀφ' ἑνὸς ἕνεκα τῆς ἀθλίας καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν περιῆλθον τὰ δημόσια οικονομικὰ ἐκ τῶν διαρκῶν πολέμων, ἀφ' ἑτέρου ἕνεκα τοῦ ἀκολάστου βίου τῶν βασιλέων καὶ τῆς ἀδύτης, ἡ ἀπόλυτος μοναρχία κλονίζεται. Ἀλλὰ τοῦτο τώρα πλέον γίνεται ὄχι ἐκ τῆς ἀντιδράσεως τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου. Τούναντίον οὗτοι ἔχουν ταυτίσει τὴν τύχην των μετὰ τῆς ἀπολύτου μοναρχίας. Ὁ κλονισμὸς αὐτῆς ἐπέρχεται ἐκ τῆς ἐξεγέρσεως τῆς ἀστικῆς τάξεως, ἡ ὁποία ἐπὶ τέλους κατέληξεν εἰς τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν.

Ἐξωτερικῶς ἡ Γαλλία δὲν πρωταγωνιστεῖ πλέον ἐν τῇ Εὐρώπῃ. Ἐφεξῆς ἐπικρατεῖ ἡ ἰσορροπία τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Πρῶτος δὲ φρουρὸς αὐτῆς γίνεται ἡ Ἀγγλία, εἰς τὴν ὅποιαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐδραιώθη τὸ κοινοβουλευτικὸν πολιτεύμα.

3. Ἡ Ἀγγλία.

Ἡ ἀπόλυτος μοναρχία καὶ ἡ κατὰ μικρὸν ἀνάπτυξις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος ἐν αὐτῇ.

Ἀγῶνες αὐτῆς ὑπὲρ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας.

Ἡ πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ κατάστασις τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἡ Ἀγγλία ἐνεργῶς ἀναμιχθεῖσα εἰς τὰ τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἐπὶ Ἐλισάβετ δὲν ἀνεμείχθη, πλέον εἰς αὐτὰ κατὰ τὸν 17ον μέχρι τοῦ 1688. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα μακρῶν ἐσωτερικῶν ἐρίδων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν.

Ἡ Ἀγγλία ἦτο μοναρχία κληρονομικῆ. Ὁ βασιλεὺς ὁμοῦ δὲν ἦτο μόνος καὶ ἀπόλυτος κύριος, ὅπως ἐν Γαλλίᾳ. Τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος, ὅτε ὁ Ἰωάννης ὁ Ἀκτῆμων παρεχώρησεν εἰς αὐτὸ τὸν μέγαν χάρτην τῶν ἐλευθεριῶν, συνειργάζετο μετὰ τοῦ βασιλέως καὶ μετεἶχε τῆς διοικήσεως διὰ τῶν ἀντιπροσώπων του. Οὗτοι ἀπετέλουσαν τὸ παρλαμέντον συγκαίμενον ἐκ δύο συνελεύσεων, τῆς βουλῆς τῶν λόρδων ἢ ἄνω βουλῆς, ὅπου συνεδρίαζον οἱ ἀνώτεροι εὐγενεῖς καὶ κληρικοί, καὶ τῆς βουλῆς τῶν κοινοτήτων ἢ κάτω βουλῆς, εἰς τὴν ὅποιαν ἐλάμβανον μέρος οἱ ἀντιπρόσωποι οἱ ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῶν εὐγενῶν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ὑπὸ τῆς ἀστικῆς τάξεως τῶν πόλεων, καὶ ἡ ὅποια σὺν τῇ χρόνῳ ἀπέκτησε τὴν μεγαλυτέραν δύναμιν. Ἡ συνεργασία τοῦ παρλαμέντου ἦτο κυρίως ἀπαραίτητος εἰς τὸν βασιλέα εἰς δύο περιπτώσεις, εἰς τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ἤθελε νὰ κάμῃ νέους νόμους, καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ἤθελε νὰ ἐπιβάλῃ νέους φόρους. Πλὴν τούτων ὁμοῦ τὸ παρλαμέντον εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ κάμῃ εἰς τὸν βασιλέα ὑποδείξεις, δηλ. νὰ καθιστᾷ εἰς αὐτὸν γνωστὰ τὰ αἰσθητάματα τοῦ ἔθνους διὰ τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας, καὶ νὰ κάμῃ παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ὑπαλλήλων καὶ ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς.

Ἡ θρησκευτικὴ κατάστασις ἐν Ἀγγλίᾳ ἦτο πολυπλοκωτέρα παρὰ ἐν τῇ ἄλλῃ Εὐρώπῃ. Τοῦτο προήρχετο ἐκ τοῦ ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ μεταρρύθμισις προσήλθεν ἐκ δύο αἰτιῶν. Κατὰ πρῶτον αὕτη ἐπεβλήθη ὑπὸ

τῶν ἡγεμόνων Ἑρρίκου Η' καὶ Ἐλισάβετ, καὶ ἐντεῦθεν ἐσχηματίσθη ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία. Ἐπειτα ἡ μεταρρύθμισις ἐπῆλθεν αὐτόμαματος ἐξ ἐπιδράσεως καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Σκωτίας. Ἐκ ταύτης προήλθεν ἡ πρὸς τὸν καθολικισμόν προσεγγίζουσα πρεσβυτεριανὴ ἐκκλησία ἢ πουριτανή. Ἀλλὰ καὶ αἱ δύο αὗται μεταρρυθμίσεις δὲν ἀπέπτυσαν πλήρως τὸν καθολικισμόν. Οἱ ἀγγλικανοὶ διετήρουν τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους τοῦ καθολικισμοῦ, τὰς ἐκκλησιαστικὰς πομπὰς καὶ τὴν ἱεραρχίαν, ἐξαρτωμένην ὅμως οὐχὶ ἐκ τοῦ πάπα, ἀλλὰ ἐκ τοῦ ἡγεμόνος. Οἱ πουριτανοὶ δὲν παρεδέχοντο μὲν τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους τῆς λατρείας καὶ τὴν ἱεραρχίαν, εἶχον ὅμως ἱερεῖς (pastores) ἐλεγομένους ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ἐπομένως αἱ δύο μεταρρυθμίσεις δὲν ἱκανοποιοῦν τοὺς θέλοντας μεταρρυθμισίμιν ριζικῆν. Οὗτοι ὠνομάσθησαν ἀνεξάρτητοι, καὶ δὲν ἤθελον οὔτε ἱεραρχίαν οὔτε πάστορας. Ἐφρόνουσι ὅτι ἕκαστος ὄφειλε νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ἱερεὺς καὶ νὰ ζητῇ ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς Γραφῆς πῶς νὰ κανονίξῃ τὸν βίον του. Ὑπῆρχον λοιπὸν ἐν Ἀγγλίᾳ τέσσαρες θρησκευτικαὶ ὁμάδες, καθολικοὶ, ἀγγλικανοὶ, πουριτανοὶ, ἀνεξάρτητοι. Ἐκ τούτων νόμιμον ὑπαρξίν εἶχον μόνον οἱ ἀγγλικανοὶ, διότι ἡ ἀγγλικανικὴ ἦτο ἡ ἐκκλησία τοῦ κράτους. Οἱ ἄλλοι ἐθεωροῦντο ὡς ἐπαναστάται καὶ καταδιώκοντο.

Ἐν ταιούτῳ πολιτικῷ ὀργανισμῷ καὶ ταιαύτῃ θρησκευτικῇ καταστάσει οἱ Στούαρτ οἱ κληρονομήσαντες τὸν ἀγγλικὸν θρόνον μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ἐλισάβετ, θέλοντες νὰ καταστῶν ἀπόλυτοι μονάρχαι ἐπέδωξαν δύο τινά, ἐν τῇ πολιτικῇ τὴν ἐκμηδένισιν τοῦ παρλαμέντου, ἐν τῇ θρησκείᾳ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ ἀγγλικανισμοῦ καὶ ἰδίως τὴν διατήρησιν τῆς ἱεραρχίας τοῦ κλήρου, διὰ τοῦ ὁποίου ὡς διοριζομένου ὑπὸ τοῦ βασιλέως θὰ εἶχον ἐπὶ τῶν ὑπηκόων των καὶ πνευματικὸν κύρος. Ἐκ τούτου προήλθον αἱ ἔριδες καὶ αἱ ἐπαναστάσεις.

Ἰάκωβος ὁ Α'. Τὸ 1603 μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ἐλισάβετ, τελευταίας ἀμέσου ἀπογόνου τῶν Τυδώρ, τὸ ἀγγλικὸν στέμμα περιήλθεν εἰς τὸν ἐξάδελφόν τῆς Ἰάκωβον Α' Στούαρτ, τὸν υἱὸν τῆς ὑπὸ τῆς Ἐλισάβετ φονευθείσης Μαρίας Στούαρτ, ἣτις ἤδη ἦτο βασιλεὺς τῆς Σκωτίας. Ἀγγλία λοιπὸν καὶ Σκωτία τῶρα εἶχον ἓνα βασιλεῖα. ἀλλ' ἕμενον δύο κράτη χωριστά.

Ὁ Ἰάκωβος ἀποβλέπων εἰς τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν, ἂν καὶ ἦτο υἱὸς καθολικῆς καὶ ἀνετράφη ἐν τῇ πρεσβυτεριανῇ ἐκκλησίᾳ, εὐθὺς μόλις ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας, κατεδίωξε καὶ καθολικοὺς καὶ πουριτανούς. Συγχρόνως ἤλθεν εἰς ρῆξιν μὲ τὸ παρλαμέντον.

Ἐπανελάμβανεν ἀκαταπαύστως εἰς τοὺς βουλευτάς, ὅτι: ὅλα τὰ προνόμια τοῦ παρλαμέντου ἦσαν παραχωρήσεις δοθεῖσαι ὑπὸ τῆς εὐμενείας τοῦ βασιλέως, ἐπομένως ὅτι ἠθύναντο νὰ ἀνακληθοῦν κατὰ βούλησιν αὐτοῦ. Τέσσαρα κοινοβούλια διαδοχικῶς συγκληθέντα διελύθησαν, διότι ἐπεχείρησαν νὰ διαμαρτυρηθοῦν κατὰ τῶν θεωριῶν τούτων τοῦ βασιλέως. Ἐν τούτοις ὁ Ἰάκωβος δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπιβάλῃ φόρους ἄνευ τῆς συναίνεσέως τοῦ παρλαμέντου. Οὕτω ἐλλείψει χρημάτων κατεδίκασε τὴν Ἀγγλίαν ἐξωτερικῶς εἰς φιλειρηνικὴν πολιτικὴν, ἕνεκα τῆς ὁποίας αὐτὴ ἔχασε τὴν πρωτεύουσαν θέσιν τῆς ἐν τῇ Εὐρώπῃ, ἣν εἶχεν ἐπὶ Ἑλισσάβετ ὡς προστάτις τοῦ προτεσταντισμοῦ. Ὅλα ταῦτα κατέστησαν ἐν Ἀγγλίᾳ τὸν Ἰάκωβον ἀντιδημοτικόν. Αἱ δὲ μοναρχικαὶ τάσεις του κατέστησαν αἰσθητὴν τὴν ἀνάγκην νέου ἀκριβεστέρου καθορισμοῦ τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ βασιλέως:

Ὁ Κάρολος Α΄ καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1640. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Ἰάκωβον ἀποθανόντα (1625) υἱὸς τοῦ Κάρολος Α΄ εἶχε τὰς ἀπολυταρχικὰς ἰδέας τοῦ πατρὸς του. Κατεδίωξε καὶ οὗτος τοὺς καθολικοὺς καὶ ἦλθεν εἰς ρῆξιν μὲ τὸ κοινοβούλιον, τὸ ὅποιον δις διέλυσεν εἰς διάστημα τριῶν ἐτῶν, διότι ἠρνεῖτο νὰ παράσχη εἰς αὐτὸν πιστώσεις διὰ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἐξωτερικῆς ὑπολήψεως τῆς Ἀγγλίας. Καὶ ἠναγκάσθη μὲν νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν αἴτησιν τοῦ κοινοβουλίου περὶ ἀναγνωρίσεως τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους (petition of rights). Ἄλλ' ἐπὶ τέλος ἐπαυσε πλέον νὰ συγκαλῆ αὐτὸ καὶ ἐπὶ 11 ἔτη ἐκυβέρνησεν ἀπολυταρχικῶς.

Τὸ πραξικόπημα ἔκαμε τῇ εἰσηγγήσει τοῦ συμβούλου του λόρδου Στράφφορντ (Strafford) καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κανταβριγίας Λῶνδ (Laud). Τῇ συστάσει μάλιστα τοῦ τελευταίου εἰσήγαγε νέους τύπους εἰς τὴν ἀγγλικανικὴν ἐκκλησίαν προσεγγίζοντας αὐτὴν περισσότερον εἰς τὸν καθολικισμόν καὶ ἐξήτησε νὰ ἐπιβάλῃ αὐτὴν καὶ εἰς τὴν Σκωτίαν. Ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐπέφερε τὸν ὄλεθρόν του.

Οἱ Σκῶτοι ἐπανεστάτησαν, ἐσχημάτισαν στρατὸν καὶ τὸ 1638 εἰσέβαλον εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἀγγλίας. Ὁ Κάρολος μὴ ἔχων χρήματα νὰ καταρτίσῃ στρατὸν ἀξιόμαχον, ἵνα καταβάλῃ τοὺς ἐπαναστάτας, συνέκασε τὸ κοινοβούλιον (1640). Τὸ συνελθὸν κοινοβούλιον, τὸ ὅποιον ὠνομάσθη μακρόν, διότι διήρκεσε 13 ἔτη, ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸν ἀπολυταρχισμόν καὶ νὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν ἀγγλικανικὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πουργιτανισμοῦ. Πρώτῃ πράξις τοῦ κοινοβουλίου ἦτο νὰ κατηγορήσῃ ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ καὶ νὰ καταδικάσῃ εἰς

θάνατον τούς συμβούλους τοῦ βασιλέως Στράφφορντ καὶ Λώδ. Ἐπειτα ἐψήφισεν ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν δύναται νὰ διαλύῃ τὴν βουλὴν καὶ ὅτι δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ στρατολογήῃ καὶ νὰ διορίξῃ ὑπουργοὺς ἄνευ τῆς συναίνεσως αὐτῆς. Τότε πλέον ὁ Κάρολος ἐνόμισεν ὅτι ἔπρεπε νὰ παύσῃ ὑποχωρῶν εἰς τὸ κοινοβούλιον καὶ διέταξε τὴν σύλληψιν ὃ ἐκ τῶν τολμηροτέρων μελῶν αὐτοῦ. Καὶ αὐτοὶ μὲν κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν. Τοῦτο ἕως ἔγινεν αἰτία ἐξεγέρσεως τοῦ λαοῦ.

Ὁ λαὸς δυσαρεστημένος καὶ πρὶν κατὰ τοῦ βασιλέως, διότι ἐπανάστασις καὶ σφαγὴ τῶν πουριτανῶν εἰς Ἰρλανδίαν ἀπεδίδοτο εἰς αὐτόν, τώρα πλέον ἐξηγέρθη πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἀντιπροσώπων του. Ὁ Κάρολος τότε διὰ νὰ προσβάλλῃ τὸ κοινοβούλιον ἔφυγεν εἰς Εὐόρακον, ὅπου συνήθροισε τούς πρὸς αὐτὸν ἀφωσιωμένους καὶ τὸν στρατὸν του. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἤρχισεν (1642).

Τὰ βασιλικά στρατεύματα κατ' ἀρχὰς ἐνίκησαν τούς ἐπαναστατικοὺς στρατοὺς. Μετὰ δύο ἔτη ἕως τὰ πράγματα μετέβαλον ὄψιν διὰ τῆς ἐμφάνισεως τοῦ Ὀλιδιέρου Κρόμβελλ (Cromwell). Οὗτος ἀφανῆς μέχρι τοῦδε βουλευτῆς τῆς κάτω βουλῆς ἀνεδείχθη αἰφνης εἰς ἡλικίαν 47 ἐτῶν καὶ στρατηγὸς ἀριστος καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ δραστήριος καὶ ἀποφασιστικὸς. Ὁργανώσας ἐκ πουριτανῶν ἐν ἰπικὸν τάγμα κατώρθωσε νὰ ἐμβάλλῃ εἰς αὐτὸ τόσον θρησκευτικὸν φανατισμόν, ὥστε νὰ καταστή τούτο ἀήττητον. Οὕτω ἐπέτυχε νὰ νικήσῃ τὰ βασιλικά στρατεύματα ἐπανειλημμένως. Ὁ βασιλεὺς κινδυνεύων νὰ συλληφθῇ ἠναγκάσθη νὰ ἐμπιστευθῇ ἑαυτὸν εἰς τούς Σκώτους. Οὗτοι ἕως τὸν παρέδωσαν εἰς τούς ἐπαναστάτας, οἵτινες κατέδικασαν αὐτὸν εἰς θάνατον καὶ τὸν ἀπεκεφάλισαν (1649). Μετὰ τοῦτο ἡ ἀσιλεία κατελύθη, ἀντικατεστάθη δὲ ὑπὸ δημοκρατικῆς κυβερνήσεως, ἡ ὁποία ἐπὶ τέλους κατέληξεν εἰς στρατιωτικὴν δικτατωρίαν τοῦ Κρόμβελλ λαβόντος τὸν τίτλον τοῦ λόρδου προστάτου τῆς δημοκρατίας.

Ἡ Ἀγγλία διὰ τοῦ Κρόμβελλ ἀνῆλθεν εἰς μέγιστην ἀκμὴν. Ὁ Κρόμβελλ ἐξωτερικῶς μὲν κατώρθωσε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν Ἀγγλίαν εἰς ἣν θέσιν μεταξὺ τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν εὕρισκετο αὕτη ἐπὶ Ἐλισάβετ, ἐσωτερικῶς δὲ ἐξησφάλισε τὸ ναυτικὸν μεγαλεῖον αὐτῆς διὰ τοῦ δόγματος τῆς ναυτιλίας, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηγορεύετο ἢ εἰς ἀγγλικούς λιμένας μεταφορὰ ἐμπορευμάτων δι' ἄλλων πλοίων ἢ τῶν τῆς χώρας, ἐξ ἧς προήρχοντο τὰ ἐμπορεύματα. Διὰ τοῦ μέσου τούτου κατέστρεψε μὲν τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον τῆς Ὀλλανδίας, ἐνίσχυσε δὲ τὸ ναυτικὸν τῆς Ἀγγλίας.

Ἡ Κόρολος Β' καὶ ὁ Ἰακώβος Β'. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1688.

Ἡ στρατιωτικὴ δικτατορία διετηρήθη ἐν Ἀγγλίᾳ δύο μόνον ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κρόμβελλ. Τὸ 1660 ἀνετράπη ὁ διαδεχθεὶς τὸν Κρόμβελλ υἱὸς τοῦ Ριχάρδος καὶ οἱ Στούαρτ ἀποκατεστάθησαν. Ὁ Κόρολος Β' υἱὸς τοῦ Καρόλου Α' ἀναγνωρισθεὶς κατὰ πρῶτον ὑπὸ τῶν Σκώτων ὡς βασιλεὺς ἀνεγνωρίσθη κατόπιν καὶ ὑπὸ τῶν Ἀγγλων (1660—1685). Ἄλλ' αἱ ἀπολυταρχικαὶ τάσεις τῶν Στούαρτ δὲν ἐμετριάσθησαν ἐκ τῆς δυστυχίας. Αἱ καταδιώσεις τῶν πουριτανῶν καὶ αἱ μετὰ τοῦ κοινοβουλίου συγκρούσεις ἤρχισαν καὶ πάλιν.

Τότε ἐψηφίσθη ὑπὸ τοῦ κοινοβουλίου καὶ ἐκυρώθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὁ περιφημὸς νόμος τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας (habeas corpus bill), καθ' ὃν οὐδεὶς Ἀγγλος δύναται νὰ φυλακισθῆ ἄνευ ἐντάλματος περιέχοντος καὶ τοὺς λόγους τῆς φυλακίσεως, ὁ δὲ φυλακισθεὶς ἐντὸς 3 ἡμερῶν πρέπει νὰ εἰσαχθῆ εἰς δίκην. Τότε ὡσάυτως ἐσχηματίσθησαν τὰ δύο πολιτικὰ κόμματα τῶν Τόρων (συντηρητικῶν) καὶ τῶν Οὐῆγων (φιλελευθέρων), τὰ ὅποια ὑπάρχουν μέχρι σήμερον. Οἱ Τόροι ἦσαν ὁπαδοὶ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος, οἱ Οὐῆγοι τῆς ὑπεροχῆς τοῦ κοινοβουλίου ἀπέναντι τοῦ βασιλέως.

Ἡ σύγκρουσις βασιλέως καὶ κοινοβουλίου ἐπὶ τέλους ἐτερματίσθη ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Καρόλου ἀδελφοῦ τοῦ Ἰακώβου Β' (1685—1688) διὰ δευτέρας ἐπαναστάσεως, τῆς τοῦ 1688. Δι' αὐτῆς οἱ Στούαρτ ἐξεθρονίσθησαν, τὸ δὲ ἀγγλικὸν ἔθνος ἐξέλεξε νέον βασιλέα τὸν σύζυγον τῆς πρεσβυτέρας θυγατρὸς τοῦ Ἰακώβου Β' Γουλιέλμον τῆς Ὁράγγης, ὅστις εἶχε διαπρέψει εἰς τὸν πόλεμον τῆς Ὀλλανδίας κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Εἰς αὐτὸν ἐπεβλήθη νὰ σεβασθῆ τὰς ἀγγλικὰς ἐλευθερίας, αἱ ὅποια καθιερώθησαν διὰ τῆς «δικηρῦσεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους» (Declaration of rights) τῆς ψηφισθείσης ὑπὸ τοῦ κοινοβουλίου. Ἦσαν δὲ αὗται αἱ ἐξῆς: Ὁ βασιλεὺς δὲν δύναται νὰ ἀναστείλῃ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων, νὰ ἐπιβάλῃ φόρον, νὰ στρατολογήσῃ καὶ διατηρήσῃ μόνιμον στρατὸν ἐν καιρῷ εἰρήνης ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ παρλαμέντου· αἱ ἐκλογαὶ καὶ αἱ συζητήσεις τοῦ παρλαμέντου πρέπει νὰ εἶναι ἐλεύθεραι, νὰ συγκαλῆται δὲ τοῦτο συχνά· ὅλαι αἱ λατρεῖαι αἱ προτεσταντικαὶ ὀφείλουσι νὰ εἶναι ἐλεύθεραι.

Οὕτω ἡ μονομαχία ἢ ἐπὶ ἑνα αἰῶνα διαρκέσασα μεταξὺ τῆς βασιλείας, ἣτις ἤξιστο νὰ εἶναι ἀπόλυτος καὶ νὰ κυβερνᾷ ἐλέφ θεοῦ, καὶ τοῦ ἔθνους, τὸ ὅποιον ἤξιστο νὰ εἶναι κύριον τῶν τυχῶν του καὶ νὰ κυβερνᾶται ὑπὸ τῶν ἐκλεκτῶν του, ἔληξε διὰ τοῦ θριάμβου τῆς ἀρχῆς

Ἄντ. Χωραφᾶ, Ἱστορία Δ' γυμνασίου, ἐκδόσις δ'.

της κυριαρχίας του έθνους. Αί πολιτικάί έριδες διά της επανάστασεως του 1688 έληξαν. Η επανάστασις του 1688 έθεσεν ώσαύτως τέρμα εις τας θρησκευτικάς έριδας. Έθριάμθυσεν ή άρχή της έλευθερίας της λατρείας δι' ελας τας ομάδας των διαμαρτυρομένων.

Η Άγγλία μετά την επανάστασιν του 1688. Η έσωτερική ειρήνευσις της Άγγλίας έσχε σπουδαία αποτελέσματα έξωτερικώς. Η Άγγλία τώρα ήδυνήθη να αναλάβη μονίμως έν τη ευρωπαϊκή πολιτική την εξέχουσαν θέσιν, την όποιαν είχε κατά τό τέλος του 16ου αιώνος. Έπί της βασιλείας του Γουλιέλμου της Οράγγης (1688—1702) ή Άγγλία ανέλαβε την διεύθυνσιν όλων των συμμαχιών, αί όποιαί έσχηματίσθησαν έναντίον του Λουδοβίκου ΙΔ'. Έπί δέ της βασιλείσσης Άννης της γυναικαδέλφης του Γουλιέλμου, ήτις τον διεδέχθη, ή Άγγλία απέβη ό δικατητής της Ευρώπης και έκανόνισε τό 1713 διά της ειρήνης της Ουτρέχτης τό ζήτημα της διαδοχής του Ισπανικού θρόνου. Έπί της βασιλείσσης Άννης ώσαύτως έπραγματοποιήθη ή πλήρης ένωσις των δύο βασιλείων Άγγλίας και Σκωτίας. Τήν προσωπικήν ένωσιν, την προελθούσαν έκ του 8τι αί δύο χώροι είχον τον αυτόν ήγεμόνα, αντικατέστησε τό 1707 ή πραγματική ένωσις προελθούσα έκ της έλευθέρας συναινέσεως των λαών. Συνεφώνησαν δηλ. 8πως είχον ένα βασιλέα να έχουν και έν παρλαμέντον, εις τό όποιον να έδρεύουν αντιπρόσωποι και έκ της Άγγλίας και έκ της Σκωτίας. Απετελέσθη δέ ούτω τό βασίλειον της Μεγάλης Βρεττανίας.

Έκτοτε ή Άγγλία έπροχώρησε με γοργόν βήμα προς τά έμπρός. Αφ' ένός μèn κατέκτησεν, ως θα ίδωμεν κατωτέρω, τά πολυτιμότερα στοιχεία του άποικιακού της κράτους, τας Ινδίας και τον Καναδαν, και ήρχισεν έν αυτή ή βιομηχανική εκείνη κίνησις, ή όποία κατά τον 19ον αιώνα έκαμε την Άγγλίαν την πρώτην οικονομικήν δύναμιν του κόσμου. Αφ' έτέρου δέ έγκατεστάθη εις αυτήν ό κοινοβουλευτισμός, δηλ. ή κυβέρνησις του έθνους διά των αντιπροσώπων του. Η έγκατάστασις του κοινοβουλευτισμού υπήρξε συνέπεια της επαναστάσεως του 1688, καθ' ήν έθριάμθυσεν ή άρχή της κυριαρχίας του λαού και της άνόδου εις τον θρόνον μιας νέας δυναστείας, της του Άννοβέρου.

Η δυναστεία του Άννοβέρου και ό κοινοβουλευτισμός. Μετά τον θάνατον της βασιλείσσης Άννης άνευ τέκνων τό παρλαμέντον εκάλεσεν εις τον άγγλικόν θρόνον τον πλησιέστερον διαμαρτυρόμενον συγγενή του βασιλικού οίκου, τον εκλέκτορα του Άννοβέρου Γεώργιον (1714). Δι' αυτού δέ ήρχισε ή δυναστεία του Άννοβέρου, ή όποία βα-

σιλεύει ακόμη ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἡ Ἀγγλία καὶ ὁ Γεώργιος Α' καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ υἱός του Γεώργιος Β' ἦσαν ξένοι πρὸς τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος, οὐδὲ κἀν ἠγνόουν τὴν ἀγγλικήν, καὶ μετὰ τῶν ὑπουργῶν τῶν συνενοούτων λατινιστί. Καὶ οἱ δύο λοιπὸν ἄφινον τοὺς ὑπουργούς τῶν νὰ κυβερνοῦν, οὐδὲ παρίσταντο εἰς τὰ ὑπουργικὰ συμβούλια. Εἰς δὲ τῶν ὑπουργῶν, ὁ πρῶτος, ἀνέφερον ἐξ ὀνόματος ὄλων εἰς τὸν βασιλέα τὰς λαμβανομένας ἀποφάσεις. Ἐκτετε ἢ κυβέρνησις τῆς χώρας περιήλθεν εἰς τὸν ἀρχηγόν, ὁ ὅποιος εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν πλειονοψηφίαν τοῦ κοινοβουλίου. Χωρὶς δὲ νὰ ψηφισθῇ νέον πολίτευμα, χωρὶς νὰ προστεθῇ κανεὶς ἄλλος νόμος, ἀλλὰ μὲ τὸν μέγαν χάρτην τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀκτῆμονος, τὴν αἴτησιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ Καρόλου Α' καὶ μὲ τὴν διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ 1688, καὶ διὰ σειρᾶς παραδόσεων καὶ ἔξεων πάντοτε σεβαστῶν ἐμορφώθη τὸ ἀγγλικὸν σύνταγμα.

Δι' αὐτοῦ ἡ ἰσχύς εἶναι κατανεμηγμένη μεταξὺ τοῦ βασιλέως, τῶν ὑπουργῶν καὶ τοῦ κοινοβουλίου. Ὁ βασιλεὺς διορίζει τοὺς ὑπουργούς, τοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους, τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ στρατοῦ κ. λ. καὶ ἐπικυρώνει τοὺς ὑπὲρ τοῦ κοινοβουλίου ψηφισθέντας νόμους. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα κάμνει ὑποχρεωτικῶς καὶ ἄνευ εὐθύνης, ἢ ὅποια ἐπιβαρύνει τοὺς εἰσηγουμένους αὐτὰ ὑπουργούς. Ὁ βασιλεὺς, λέγουσιν οἱ Ἀγγλοὶ, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πλανᾶται, ἂν σφαλῇ εἰς τι, τοῦτο γίνεται ἕνεκα κακῆς εἰσηγήσεως τῶν ὑπουργῶν, οἱ ὅποιοι καὶ ἀναλαμβάνουν τὴν εὐθύνην.

Οἱ ὑπουργοὶ ἐκλέγονται ὑπὸ τοῦ βασιλέως μεταξὺ τῶν βουλευτῶν τῆς κάτω βουλῆς. Φυσικῶς δ' ἐκλέγονται ἐκ τῆς πλειονοψηφίας αὐτῆς. Τοῦτο τὸ νὰ ἐκλέγεται ἡ κυβέρνησις ἐκ τῆς πλειονοψηφίας ὀνομάζεται κοινοβουλευτισμός. Δι' αὐτοῦ ἡ κυβέρνησις τῆς χώρας περιέρχεται εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς πλειονοψηφίας.

Τὸ παρλαμέντον συνέκειτο, ὡς εἶδομεν, ἐκ τῆς βουλῆς τῶν λόρδων καὶ ἐκ τῆς βουλῆς τῶν κοινοτήτων. Οἱ λόρδοι ὀνομάζοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τὸ ἀξίωμα τῶν ἡτο κληρονομικόν. Ἡ βουλή τῶν κοινοτήτων ἀντεπροσώπευε τὸν ἀγγλικὸν λαόν, ἀλλ' ἔχι πιστῶς. Οἱ ἰδιοκτηταὶ εἰς τὴν ὑπαίθριον χώραν καὶ οἱ ἄστοι οἱ κατατεταγμένοι εἰς τὰ σωματεῖα τῶν πόλεων (boroughs) ἦσαν οἱ μόνοι ἐκλέκτορες. Πλὴν τούτου ὁ κατάλογος τῶν πόλεων, τῶν καλουμένων νὰ ἐκλέξουν βουλευτὰς εἶχε γίνῃ κατὰ τὸν μεσαίωνα. Ἐπομένως αἱ μεγάλαι βιομηχανικαὶ πόλεις τοῦ 18ου αἰῶνος δὲν ἐξέλεγον βουλευτὰς. Τὸ ἐκλογικὸν τοῦτο σύστημα μόλις κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα μετερρυθμίσθη.

Παρά την ατέλειαν όμως τοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος ἡ Ἀγγλία κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ὑπῆρξε τὸ μόνον ἐκ τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, εἰς τὸ ὅποσον ἡ θέλησις τοῦ βασιλέως δὲν ἀπετέλει νόμον, καὶ εἰς τὸ ὅποσον οἱ πολῖται εἶχαν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ὑποθέσεων αὐτοῦ καὶ ἐπροστατεύοντο διὰ νόμων ἢ περιουσία των καὶ ἢ προσωπική των ἐλευθερία ἀπὸ τῆς αὐθαιρεσίας τῶν κυβερνώντων.

4. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Ῥωσίας.

Ἡ Ῥωσία μέχρι τέλους τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἡ Ῥωσία κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ὠρίζετο πρὸς Δ. ὑπὸ τῆς Σουηδίας κυρίας τῶν ἀκτῶν τῆς Βαλτικῆς, καὶ ὑπὸ τῆς Πολωνίας, πρὸς Ν. ὑπὸ τῆς Τουρκίας, κυρίας τῶν ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, πρὸς Β. ὑπὸ τοῦ Παγωμένου ὠκεανοῦ καὶ τῆς Λευκῆς θαλάσσης παγωμένης ἐπὶ 8 μῆνας τὸ ἔτος. Ἐντεῦθεν δὲ μόνον ἠδύνατο νὰ ἐπικοινωνήσῃ ἀπ' εὐθείας μετὰ τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τῆς ὁποίας τὴν ἀπεμόνωνεν ἡ Σουηδία, ἡ Πολωνία καὶ ἡ Τουρκία. Ἡ Ῥωσία λοιπὸν ἦτο χώρα μᾶλλον ἀσιατικῆ. Καὶ ὄντως αὕτη ἐπὶ αἰῶνας ἦτο ἐν ἀμέσῳ ἐπαφῇ καὶ ἐν διαρκεί συγκρούσει μετὰ τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας, ἰδίως μετὰ τῶν Ταταρομογγόλων, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ ἐπὶ μακρὸν ὑπετάχθη κατὰ τὴν μογγολικὴν ἐπιδρομὴν τοῦ 13ου αἰῶνος. Μετὰ τῆς Εὐρώπης συνεδέετο μόνον διὰ τῆς καταγωγῆς τῶν κατοίκων τῆς, οἱ ὅποιοι ἦσαν Σλαῶσι, πρόγονοι τῶν Πολωνῶν, τῶν Τσέχων καὶ τῶν Σέρβων, καὶ διὰ τῆς θρησκείας τῆς ἐλληνικῆς ὀρθοδοξίας, τὴν ὁποίαν, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς αυτοκρατορίας, εἶχε λάβει παρὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μαζί μὲ τὰ πρῶτα στοιχεία τοῦ πολιτισμοῦ.

Ὁ πολιτικὸς ὀργανισμὸς τῆς Ῥωσίας ἦτο ὁ ἑξῆς: Ὁ ἡγεμὼν, καλούμενος τσάρος, ἐθεωρεῖτο ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὡς πατὴρ τῶν ὑπηκόων του. Ἐπομένως ἦτο ἀπεριόριστος κύριος αὐτῶν δυνάμενος νὰ διατάξῃ καὶ τὸν θάνατον παντός, ὅστις δὲν ἠρεσκεν εἰς αὐτόν. Εἰς τὸν τσάρον ὠμίλουον πρηνεῖς μὲ τὸ μέτωπον πρὸς τὴν γῆν. Ὁ τσάρος τὴν θέλησίν του ἐξεδήλου διὰ διαταγμάτων (ουκάζων), καὶ ἔζη ἐν Μόσχᾳ εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Κρεμλίνου, τὰ ὁποία ἀπετέλουσαν ἰδίαν πόλιν ἐντὸς τῆς πόλεως.

Ἡ κοινωνία ἀποτελεῖτο ἐκ δύο τάξεων τῶν εὐγενῶν ἢ βογιάρων καὶ τῶν χωρικῶν ἢ μουζίκων. Οἱ εὐγενεῖς ἦσαν οἱ ἰδιοκτῆται τῆς γῆς. Σκληροί, σκαιοὶ καὶ ὀκνηροὶ ἔζων διὰ τῆς ἐργασίας τῶν χωρικῶν, οἱ

ὅποιοι ἦσαν δοῦλοι. Ὁ κληρὸς δὲν ἀπετέλει ἰδίαν τάξιν. Οἱ ἱερεῖς ἦσαν ἐν γένει φανατικοὶ καὶ ἀμόρφωτοι, ἔπως καὶ ὁ λαός. Τάξις ἀστική ἐν Ῥωσίᾳ δὲν ὑπῆρχε. Βιομηχανία δὲν ὑπῆρχε. Τὸ ἐμπόριον ἦτο σχεδὸν ὀλόκληρον εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἰουδαίων, οἱ ὅποιοι ἦσαν συγκεντρωμένοι εἰς τὰς πόλεις. Εἰς τὴν Μόσχαν δὲ ὑπῆρχεν ἀποικία Εὐρωπαϊῶν ἐμπόρων, τεχνιτῶν, τυχιδιωκτῶν.

Ὁ πολιτισμὸς τῶν Ῥώσων εἶχε βυζαντινὴν τὴν ἀρχήν. Τὰ σπάνια ἔργα τῆς τέχνης, ἰδίως αἱ ἐκκλησίαι, ἐνεπνέοντο ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Παρουσίαζον ἕμως καὶ ὀρισμένην πρωτοτυπίαν. Οἱ τεχνίται δὲν ἦσαν πιστοὶ ἀντιγραφεῖς τῶν ἐκ Κων. πόλεως πρωτότυπων.

Τὰ ἦθη τῶν ἦσαν ἀνατολικά. Ἐτρεφον κόμην καὶ πώγωνα μακρὸν. Ἐφόρουσαν ὑποδήματα ἐκ δέρματος καὶ ἐσθῆτα μακρὰν μὲ εὐρείας γειρίδας. Αἱ γυναῖκες ἔζων σχεδὸν ἄεργοι κλεισμένοι εἰς ἰδιαίτερον διαμερισμα, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξέρχωνται χωρὶς νὰ ἔχουν τὸ πρόσωπον κεκαλυμμένον. Τὰς μετεχειρίζοντο δὲ οἱ ἄνδρες σκληρῶς. Αἱ νεάνιδες δὲν ἐγνώριζον τὸν μέλλοντα σύζυγόν των παρὰ τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου των. Ὁ ὄχλος ἦτο ἄξεστος καὶ βάνουσος.

Τὸν ζυγὸν τῶν Μογγόλων οἱ Ῥῶσοι ἀπετίναξαν τὸν 15ον αἰῶνα, κατὰ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ 17ου ὁ θρόνος τῆς Ῥωσίας περιήλθεν εἰς τὸν Μιχαὴλ Ῥωμανώφ τὸν ἰδρυτὴν τῆς ὁμωνύμου δυναστείας. Τούτου οἱ διάδοχοι ἤρχισαν νὰ στρέφουν τὰ βλέμματά των εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐζήτησαν νὰ συνάψουν σχέσεις ἐμπορικὰς μετὰ τῶν κυριωτέρων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων.

Πέτρος ὁ Μέγας. Τὸ 1682 τὸ Ῥωσικὸν στέμμα περιήλθεν εἰς ἕνα ἔγγονον τοῦ Μιχαὴλ Ῥωμανώφ, παιδίον 10 ἐτῶν, τὸν Πέτρον Α, ὁ ὅποιος βραδύτερον ἐπωνομάσθη μέγας. Μέχρι τῆς ἀγγλικισμοῦ δὲ αὐτοῦ τὴν βασιλείαν ἦσκει ἡ πρεσβυτέρα αὐτοῦ ἀδελφή Σοφία.

Οἱ υἱοὶ τῶν τσάρων συνήθως ἀνετρέφοντο ἐντὸς τοῦ Κρεμλίνου περιωρισμένοι, ἔπου ἀπεβλαχούτο. Ὁ Πέτρος εἶχε τὴν τύχην νὰ ἀποφύγῃ τοιαύτην ἀνατροφὴν. Ἡ ἀδελφὴ του λίαν φιλόδοξος καὶ ὄλος ἀφωσιωμένη εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ κυβερνᾶν, δὲν ἠσχολήθη καθόλου περὶ αὐτοῦ. Τὸν ἀπεμάκρυνεν ἔξω τῶν τειχῶν τῆς Μόσχας εἰς ἕν χωρίον κείμενον πλησίον τῆς ἀποικίας τῶν Εὐρωπαϊῶν. Ὁ Πέτρος οὕτω ἐγνώρισε τυχιδιώκτας τινας Εὐρωπαίους, ὡς τὸν ἐκ Γενεύης Λεφόρτ (Lefort), τὸν Σκώτων Γόρδωνα (Gordon) καὶ ἄλλους. Οἱ ξένοι οὗτοι ἐζήτησαν φυσικὰ νὰ ἀρέσουν εἰς τὸν μέλλοντα τσάρον καὶ προσεπά-

θουν νά εξασφαλίσουν τήν εϋνοϊάν του εἰς τὸ μέλλον. Κατέστησαν λοιπὸν σύντροφοὶ του καὶ φίλοι του.

Ἰδιαιτέραν κλίσιν ἔχων εἰς τὰ στρατιωτικὰ ὁ Πέτρος ὠργάνωσε μετὰ τῶν συνομιλήκων του παιδῶν καὶ τῶν ἱπποκόμων του τάγμα, κληθὲν τάγμα τῶν διασκεδαστῶν, ὠπλισμένον καὶ ἐξησκημένον κατὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν τρόπον. Τὸ τάγμα τοῦτο ἔμελλε νά ἀποβῆ ὁ πρῶτος πυρῆν¹ τοῦ νέου βῶσικοῦ στρατοῦ. Μὲ τὸ τάγμα αὐτὸ ὁ Πέτρος ἔκασμε ψευδομάχας καὶ ψευδοπολιορκίας. Ἡ Σοφία ἐνόμιζεν ὅτι τὸ παιδίον παίζει. Ἄλλ' ἤλθεν ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Πέτρος μὲ τὸ τάγμα του κατέλαβε τὴν ἀρχὴν καὶ ἐνέκλεισε τὴν Σοφίαν εἰς μοναστήριον. Ὁ Πέτρος τότε ἦτο 17 ἐτῶν (1689).

Ἡ μετὰ τῶν Εὐρωπαϊῶν τῆς Μόσχας συναναστροφὴ τοῦ Πέτρου ὑπῆρξε σπουδαῖον γεγονός τῆς νεότητός του. Οἱ Εὐρωπαῖοι δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὸ νά ὀργανώσουν τὸ τάγμα τῶν διασκεδαστῶν. Εἶχον μάθει εἰς αὐτὸν τὴν γερμανικὴν καὶ ὀλλανδικὴν, στοιχειᾶ τινα ἐπιστημῶν, καὶ ἐν γένει ἀπεκάλυψαν εἰς αὐτὸν ἓν μέρος τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Ταῦτα ἐνέπνευσαν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπιθυμίαν νά γνωρίσῃ καλύτερον τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν καὶ νά ἐπιβάλλῃ αὐτὸν εἰς τὸ κράτος του. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἔπρεπεν ἢ Ῥωσία νά ἐπικοινωνῇ ἐλευθέρως μετὰ τῆς Δύσεως, καὶ ἵνα διαπεράσῃ τὸ συρδικόν, πολωνικὸν καὶ τουρκικὸν τεῖχος· ἔπρεπε, καθὼς ἔλεγεν ὁ ἴδιος, νά ἀνοίξῃ ἐν παράθυρον. Εἶχε λοιπὸν διπλοῦν σχέδιον νά ἐκπληρώσῃ, νά μεταμορφώσῃ ἐσωτερικῶς τὴν Ῥωσίαν καὶ νά μεταβάλλῃ τὴν ἐξωτερικὴν τῆς κατάστασιν. Εἰς τὴν ἐκπλήρῳσιν δὲ τούτου τοῦ σχεδίου του ἀφωσιώθη ὀλόκληρος.

Ἐξωτερικοὶ πόλεμοι Ἴνα ἢ Ῥωσία ἐπιτύχῃ ἐλευθέραν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Εὐρώπης, ἔπρεπε νά ἀποκτήσῃ λιμένα εἰς θάλασσαν εὐρωπαϊκὴν. Ἐπρεπε λοιπὸν ὁ Πέτρος νά προσβάλλῃ ἢ τὴν Σουηδίαν, ἢ ὁποία ἀπέκλειεν εἰς αὐτὸν τὴν Βαλτικὴν, ἢ τὴν Τουρκίαν ἢ ὁποία ἀπέκλειεν εἰς αὐτὸν τὴν Μαύρην θάλασσαν.

Κατ' ἀρχὰς προσέβαλε τοὺς Τούρκους. Τούτους ἐθεώρησεν ἀσθενεστεροὺς, διότι εὐρίσκοντο εἰς πόλεμον μὲ τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Ἑνετίαν. Ἐπειτα λόγῳ τοῦ μίσους, τὸ ὁποῖον οἱ Ῥῶσοι ἀνέκαθεν εἶχον κατὰ τῶν Τούρκων ὡς καταλαβόντων τὴν Κων² πόλιν, τὴν ἁγίαν πόλιν τῆς Ὀρθοδοξίας, ἠδύνατο νά προσδώσῃ εἰς τὸν κατ' αὐτῆς πόλεμον θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Ἐπεχείρησε λοιπὸν νά κυριεύσῃ τὸ 1695 τὴν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τανάϊδος ὀχυρὰν Ἀζοφικὴν, καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος τὸ κατώρθωσεν. Ἐκτίσσε δ' ἐκεῖ τὴν πόλιν Ταϊγάνιον.

Ἄλλ' ἔσον σπουδαία καὶ ἂν ἦτο ἡ κατάκτησις τῆς Ἀζοφικῆς, αὕτη δὲν παρείχεν εἰς αὐτὸν εἴσοδον εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐφ' ἔσον οἱ Τούρκοι ἦσαν κύριοι τῆς εἰσόδου τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἔλων τῶν ἀκτῶν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο τέσσαρα ἔτη μετὰ τὸν κατὰ Τούρκων πόλεμον ὁ Πέτρος ἐπετέθη κατὰ τῶν Σουηδῶν, ἵνα ἀνοίξῃ δίοδον εἰς τὸ κράτος του ἐκ μέρους τῆς Βαλτικῆς.

Ἡ Σουηδία κατὰ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος εἶχε πραγματοποιήσῃ τὸ ὄνειρον τοῦ Γουσταύου καὶ εἶχε κάμει τὴν Βαλτικὴν λίμνην σουηδικήν. Κατεῖχεν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὀχθῆς πρῶτον τὴν Φινλανδίαν, ἔπειτα τὴν Ἰγγρίαν καὶ Καρελίαν ἀφαιρεθείσας ἀπὸ τῆς Ῥωσίας, καὶ τὴν Λιβονίαν καὶ Ἑσθονίαν ἀφαιρεθείσας ἀπὸ τῆς Πολωνίας. Πρὸς Ν. ἐπὶ τῆς γερμανικῆς ὀχθῆς κατεῖχε τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ὀδέρου καὶ τὴν δυτικὴν Πομμερανίαν. Τέλος εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ τῆς Δανίας τὴν Ν. ἐσχατίαν τῆς Σκανδιναυικῆς χερσονήσου εἰς τὴν ἐξοδὸν τῶν στενῶν, τὰ ὅποια φέρουν εἰς τὸν Ἀτλαντικόν, καὶ τινὰς νήσους.

Ἄλλὰ τὰ βασίλεια, πρὸς βλάβην τῶν ὁποίων εἶχεν ἰδρυθῆ ἡ κυριαρχία τῆς Σουηδίας ἐπὶ τῆς Βαλτικῆς, ἦσαν φυσικοὶ ἐχθροὶ αὐτῆς καὶ ἐπεζήτουν εὐκαιρίαν, ἵνα ἐκδικηθοῦν. Ἡ εὐκαιρία ἐφάνη, ὅτι παρουσιάσθη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος. Ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Κάρολος ΙΒ' ἦτο τότε παῖς 17 ἐτῶν. Ὁ τσάρος Πέτρος Α', ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας Αὔγουστος Β', ὁ ὅποιος ἦτο καὶ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας, καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας συνεμάχησαν, καὶ τὸ 1700 ἤρχισαν τὸν πόλεμον. Ἄλλὰ τότε ἐδείχθη ὅτι ὁ 17ετής βασιλεὺς ἦτο ἀνὴρ ταχὺς εἰς τὰς ἀποφάσεις του καὶ στρατηγὸς σπουδαῖος.

Ὁ Κάρολος ἐτάραξε τοὺς ἀντιπάλους του διὰ τῆς ὀρμητικότητός του. Πρῶτον ἀναγκάζει τὸν βασιλέα τῆς Δανίας εἰς εἰρήνην. Κατόπιν σπεύδει εἰς τὴν Λιβονίαν πρὸς βοήθειαν τῆς ὑπὸ τοῦ Πέτρου πολιορκουμένης Νάρβας. Δι' ὀλιγωτέρων τῶν 9 χιλ. Σουηδῶν νικᾷ καὶ καταστρέφει 40 χιλ. Ῥώσους κακῶς ὀπλισμένους καὶ μὴ ἠσχημένους εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν. Ὁ Πέτρος τότε θά περιήρχετο εἰς μέγαν κίνδυνον, ἂν ὁ Κάρολος μετὰ τὴν νίκην του εἰσέβαλλεν εἰς Ῥωσίαν. Ἄλλ' ἀντὶ τούτου οὗτος ἐστράφη ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας. Κατηγάλασεν 6½ ἔτη, ἵνα ἐκδιώξῃ αὐτὸν ἐκ τοῦ βασιλείου του καὶ ἔπειτα τὸν καταδιώξῃ εἰς Σαξωνίαν. Τοῦτο ἔδωκε καιρὸν εἰς τὸν Πέτρον νὰ ἀναλάβῃ καὶ νὰ καταλάβῃ διαδοχικῶς τὴν Ἰγγρίαν, τὴν Λιβονίαν καὶ τὴν Ἑσθονίαν. Τότε δὲ ἔθεσεν εἰς τὸ βάθος τοῦ κόλπου τῆς Φινλανδίας τὰ θεμέλια τῆς νέας πρωτεύουσας του Πετρούπο-

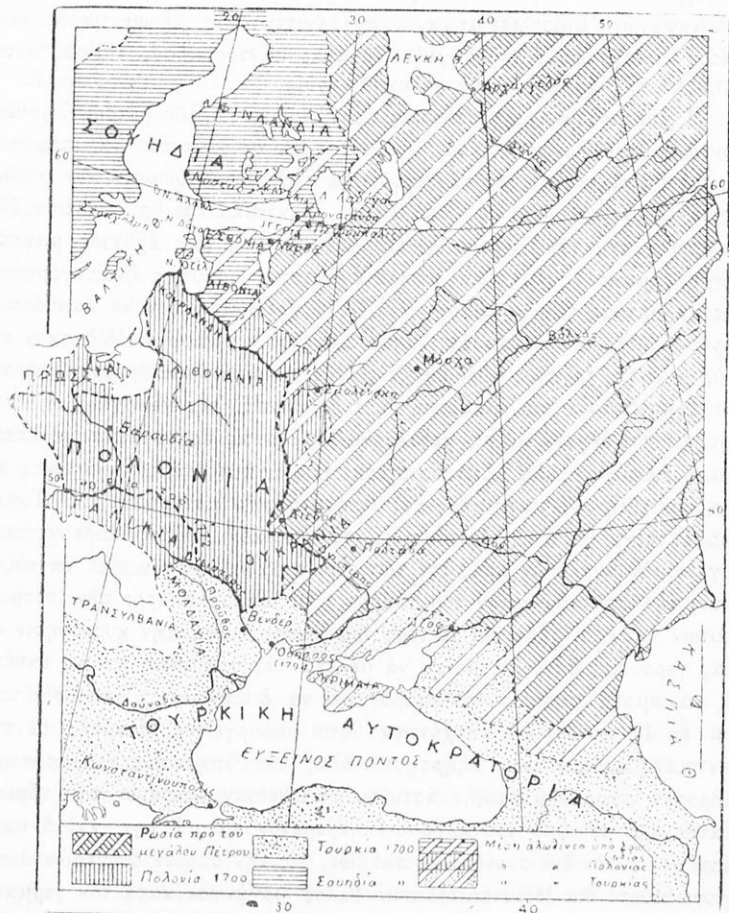
λεως. Συγχρόνως επέσπευσε τὴν διοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ του καὶ ὠχύρωσε τὰ μέρη ἐκεῖνα περιμένων ἐπίθεσιν τοῦ Καρόλου.

Ἡ ἐπίθεσις ἔγινε τὸ 1708. Ὁ Κάρολος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ῥωσίαν μὲ 89 χιλ. ἄνδρας. Ἐν ἀρχῇ ὁ Πέτρος ἐπρότεινεν εἰς αὐτὸν εἰρήνην. «Θὰ συνθηκολογήσωμεν εἰς τὴν Μόσχαν», ἀπήντησεν ὁ Κάρολος. Ὁ Πέτρος τότε ἠκολούθησε τὴν ἐξῆς τακτικὴν. Ἀποφεύγων νὰ συνάψῃ μάχην ὑπεχώρει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας ἐρημῶνων αὐτὴν πρὸ τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ Σουηδοὶ ἐκ τούτου εἶχον μεγάλην δυσκολίαν νὰ εὐρίσκουν τρῶφιμα καὶ ἐξηντλοῦντο εἰς πορείας ἀτελευτήτους. Ἐπειτα ὁ Κάρολος ἀντὶ νὰ προχωρήσῃ δεξιὰ πρὸς τὴν Μόσχαν ἐλπίζων ἐπαναστασιν τῶν νοτίων λαῶν κατήλθε πρὸς τὴν Οὐκρανίαν. Ἄλλ' ἤπατήθη. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθε καὶ χειμὼν τρομερός. Ὁ σουηδικὸς στρατὸς ἐκ τοῦ ψύχους ἀπώλεσε χιλιάδας ἀνδρῶν καὶ ἔβλου τοὺς ἵππους καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ καθ' ὁδὸν ἔλα του τὰ κανόνια. Ὄταν δὲ (1709) ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῆς ὀχυρᾶς θέσεως Πουλτάβας, ὁ στρατὸς του μόνις ἀνῆρχετο εἰς 19 χιλ. Ὁ Πέτρος ἔσπευσεν ἐκεῖ μὲ 54 χιλ. ἄνδρας καὶ 62 κανόνια, καὶ μετὰ μάχην πεισματώδη κατασυνέτριψε τὸν σουηδικὸν στρατόν. Ὁ Κάρολος, ἵνα μὴ συλληφθῇ αἰχμάλωτος, ἔφυγεν εἰς τὸ Βενδέριον τῆς Τουρκίας, ὅπου ἔμεινε 5 ἔτη.

Ὀλίγαί μάχαι ἔσχον ἀποτελέσματα τόσον σπουδαῖα. Ἡ σουηδικὴ δύναμις συνετρίβη. Ἡ Ῥωσία κατέστη κράτος εὐρωπαϊκόν, τὸ πρῶτον ἐκ τῶν βορείων κρατῶν. Παρ' ὀλίγον ἔμως οἱ καρποὶ τῆς νίκης τῆς Πουλτάβας νὰ χαθοῦν εἰς μίαν ἡμέραν. Οἱ Τούρκοι παρακινούμενοι ὑπὸ τοῦ Καρόλου ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Πέτρου. Ὁ Πέτρος ἀνέλαβεν ἐπίθεσιν καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ Προύθου. Ἐδῶ ἔμως περιεκυκλώθη ὑπὸ μεγαλυτέρων δυνάμεων, μόνις δ' ἐσώθη διὰ τῆς συζύγου του Αἰκατερίνης. Αὕτη ἔστειλε χρυσὸν καὶ πολυτίμους λίθους εἰς τὸν Τούρκον ἀρχιστράτηγον, καὶ ὁ Πέτρος μὲ τὸν στρατόν του ἠλευθερώθη. Ἡ Ἄζοφικὴ ἔμως ἀπωλέσθη (1711).

Κατόπιν τούτου ὁ Πέτρος ἠσχολήθη εἰς τὸ νὰ στερεωθῇ εἰς τὴν Βαλτικὴν. Συγχρόνως ὁ Αὐγουστος τῆς Σαξωνίας κατέλαβε τὴν δυτικὴν Πομμερανίαν, καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας παρεσκευάζετο νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Σουηδίαν. Ὅτε λοιπὸν ὁ Κάρολος τὸ 1714 ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Τουρκίαν καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σουηδίαν, δὲν ὑπελείπετο εἰς τὴν Σουηδίαν καμμία ἐκ τῶν κατακτήσεών της. Ἴνα ἀποζημιωθῇ, ἐπετέθη κατὰ τῆς Νορβηγίας. Ἐνταῦθα ἔμως ἐφρονεύθη (1718) ὑπὸ ἐχθρικῆς σφαίρας.

Ἐσωτερικαὶ μεταρρυθμίσεις. Παράλληλως πρὸ τῶ κατακτητικῶν ἔργων ὁ Πέτρος ἐπεδίωξε τὸ ἔργον τῆς ἐσωτερικῆς μεταρρυθμίσεως. Ἰνα γνωρίσῃ ἀκριβέστερον τὸν δυτικὸν πολιτισμὸν, τὸν ἑποῖον ἐσχό-

Εἰκ. 21. Ἡ Ῥωσία καὶ αἱ κατακτήσεις της κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα.

πει νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὴν χώραν του, μὴνὰς τινὰς μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Ἀζοφικῆς (1697) ἐπεχείρησε ταξίδιον εἰς τὴν Εὐρώπην ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Πέτρος Μιχαήλοβιτς. Διέτρεξε μέρος τῆς Γερμανίας, διέμεινε 4 μῆνας εἰς τὴν Ὀλλανδίαν καὶ τρεῖς εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἔπειτα ἤλ-

θεν εις τὴν Βιέννην. Πανταχοῦ ἐπεσεκέφθη τὰ ναυπηγεῖα, τὰ ἐργοστάσια, τὰς ἐπιστημονικὰς συλλογὰς. Εἰργάσθη εἰς ξυλουργεῖα, χαρτοποιεῖα, ἠγγόρασε συλλογὰς νομικὰς, ὕλας βιομηχανικὰς, πρότυπα πλοίων καὶ μηχανῶν. Ἐμίσησε μηχανικούς, ἀρχιτέκτονας, ἀξιοματικούς, ναυτικούς, τυπογράφους, ἐργοδηγούς, ἐργάτας παντὸς εἶδους. Πάντες οὗτοι ὑπῆρξαν οἱ διδάσκαλοι τοῦ ῥωσικοῦ λαοῦ.

Ἡ μεταρρυθμίσις τῆς Ῥωσίας προήλθεν ἐκ πολλῶν μέτρων ληφθέντων ἄνευ σχεδίου μεθοδικοῦ. Τὰ μέτρα ταῦτα δύνανται νὰ ὑπαχθοῦν εἰς τρεῖς κατηγορίας, εἰς τὰ ἀφορῶντα τὴν μεταρρυθμίσιν τῶν ἠθῶν, εἰς τὰ οἰκονομικά, καὶ εἰς τὰ πολιτικά, διοικητικὰ καὶ θρησκευτικὰ. Εἰς τὰ πρῶτα ἀνήκουν οἱ φόροι οἱ ἐπιβληθέντες εἰς τοὺς ἔχοντας μακρὸν πώγωνα, μακρὰν κόμην καὶ μακρὰ ἐνδύματα, ὡσαύτως ἢ ἀπαγόρευσις τῆς καλύπτρας τῶν γυναικῶν, καὶ ἢ ὑποχρέωσις αὐτῶν νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς τὰς συγκεντρώσεις, ἔπου Σουηδοὶ αἰχμάλωτοι ἐδίδασκον εἰς τοὺς νικητὰς τρόπους εὐρωπαϊκούς. Εἰς τὰ οἰκονομικά μέτρα ὑπάγονται ἢ προστασία τοῦ ἐμπορίου, ἢ ἐνθάρρυνσις τῆς γεωργίας, ἢ ἀναζήτησις καὶ ἐκμετάλλευσις μεταλλείων, ἢ ἱδρῦσις ἐργοστασίων, ἢ κατασκευὴ διωρύγων κλπ. Σπουδαιότερα ἦσαν τὰ μέτρα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν πολιτικὴν, διοικητικὴν καὶ θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν. Ταῦτα σκοπὸν εἶχον εἶτε νὰ δώσουν εἰς τὸ ῥωσικὸν κράτος κυβερνητικὸν ὄργανισμὸν ἀνάλογον πρὸς τὸν τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν εἶτε νὰ αὐξήσουν τὴν παντοδυναμίαν τοῦ τσάρου. Οἱ σπουδαιότεροι τῶν θεσμῶν τούτων ἦσαν οἱ ἐξῆς. Ὁ Πέτρος ὠργάνωσε κεντρικὴν κυβέρνησιν ἐκ μιᾶς γερουσίας ἐπιφορτισμένης νὰ μελετᾷ τὰς ὑποθέσεις καὶ νὰ ἐκθέτῃ τὰ πορίσματά της εἰς τὸν τσάρον καὶ νὰ διοικῇ ἐν τῇ ἀουσίᾳ του, καὶ ἐκ 10 συνεδρίων ἐπεχόντων θέσιν ὑπουργείων, ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως ἐξήρτησεν ὅλας τὰς ὑπηρεσίας τοῦ κράτους. Ἰδρῦσεν ἰσχυρὰν μυστικὴν ἀστυνομίαν τεθεισάν ὑπεράνω τῶν νόμων. Κατήργησε τὸν ὑπὸ τοῦ κλήρου ἐκλεγόμενον πατριάρχην, καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὸν διὰ συνόδου ἐπισκόπων, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἡγεμῶν ἀντεπροσωπεύετο διὰ ἰδίου ἐπιτρόπου. Τέλος ὠργάνωσε κατὰ τὸν γερμανικὸν τρόπον στρατὸν 100 χιλ. ἀνδρῶν καὶ κατεσκεύασε στόλον.

Ἄλλ' αἱ καινοτομίαι αὗται ἐσκανδάλιζον πολλοὺς Ῥώσους, καὶ πολλαὶ συνωμοσίαι ἐγίναν ἐναντίον τοῦ Πέτρου. Ὅλας ὁμοῦ οὗτος ἐπάταξε διὰ τῆς αὐστηρότητός του καὶ τῆς ἀποκοπῆς πολλῶν κεφαλῶν. Αὐτὸν τὸν υἱὸν τοῦ Ἀλέξιου λαβόντα μέρος εἰς μίαν συνωμοσίαν δὲν ἐδίστασε νὰ καταδικάσῃ εἰς θάνατον. Τὸ κνοῦτον, ὁ πέλεκυς, ἢ ἀγχόνη

καί τὰ βασιανιστήρια υπήρξαν τὰ ὄργανα τῆς προόδου τῆς Ῥωσίας. Ὁ Πέτρος κατώρθωσεν οὕτω, ἵνα μετὰ τὸν θάνατόν του ἡ Ῥωσία θεωρηταί μία ἐκ τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Ὁ ἐκπολιτισμὸς ἕως αὐτῆς υπήρξεν ἐπιπόλαιος. Τὸ ἐξωτερικὸν μετερρυθμίσθη, ὄχι ἕως τὸ πνεῦμα, τὰ ἀισθήματα καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ ἔθνους.

Αἰκατερίνα ἡ Β΄. Ὁ Πέτρος ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 53 ἐτῶν. Οἱ ἐπὶ 40 ἔτη (1725—1762) διάδοχοί του (Αἰκατερίνα Α΄, Πέτρος Β΄, Ἄννα, Ἐλισάβετ, Πέτρος Γ΄) ἦσαν ἔλοι μέτριοι. Τὸν δρόμον τοῦ μεγάλου Πέτρου ἠκολούθησε κυρίως ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνα ἡ Β΄, γερμανίς ἀνεληθοῦσα εἰς τὸν θρόνον, ἀφου ἐξεθρόνισε τὸν σύζυγόν της Πέτρον τὸν Γ΄. Αὕτη πιστὴ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ μεγάλου Πέτρου προσεπάθησε θραύσασα τὰ τουρκικὰ καὶ πολωνικὰ τεῖχη νὰ φέρῃ τὴν Ῥωσίαν Ν. εἰς τὴν Μεσόγειον, Δ. εἰς τὰ Γερμανικὰ καὶ Αὐστριακὰ σύνορα. Δυτικῶς αἱ προσπάθειαι της ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας διὰ τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Πολωνίας μεταξὺ Ῥωσίας Πρωσσίας καὶ Αὐστρίας, τὸν ὅποιον θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Τοῦναντίον πρὸς Ν. ἀτελῶς μόνον ἐπέτυχεν. Ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς ἄλλο κεφάλαιον, δὲν ἠδυνήθη νὰ διαμελίσῃ τὴν Τουρκίαν, ἔπως τὴν Πολωνίαν, διότι αἱ ἄλλαι δυνάμεις ἀνήσυχτοι ἐκ τῆς αἰφνιδίου ἐκτάσεως τῆς Ῥωσίας τὴν ἠνάγκασαν νὰ σταματήσῃ. Κατώρθωσε μόνον νὰ καταλάβῃ τὴν Κριμαίαν καὶ τὰς βορείας ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου πόντου.

5. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Πρωσσίας.

Ἡ Πρωσία υπήρξε δημιούργημα τῆς οἰκογενείας τῶν Χοεντζόλερν. Εἰς ἓνα ἐξ αὐτῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15ου αἰῶνος ἐδόθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας ἀντὶ χρημάτων τὸ ἐκλεκτοράτον τοῦ Βρανδεμβούργου. Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα δι' ἐπιγαμιῶν καὶ κληρονομιῶν ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου ἀπέκτησε τὰ δουκᾶτα τῆς Πρωσσίας καὶ τῆς Κλέβης. Αὐταὶ αἱ τρεῖς ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένα: χωρὰ υπήρξαν τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τοῦ Πρωσσιοῦ κράτους. Αὐταὶ δὲν ἀπετέλουσαν ἓν κράτος. Ὅχι μόνον ἦσαν χωρισμένα μεταξὺ των, καὶ ἐκάστη εἶχεν ἴδιαν διοίκησιν, ἀλλὰ καὶ δὲν ἦσαν πλήρως ἀνεξάρτητοι. Τὸ Βρανδεμβούργον καὶ τὸ δουκᾶτον τῆς Κλέβης ἀνήκον εἰς τὴν Γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν, τὸ δουκᾶτον τῆς Πρωσσίας εἰς τὸ βασίλειον τῆς Πολωνίας. Οἱ Χοεντζόλερν γενόμενοι κύριοι τῶν τριῶν τούτων χωρῶν ἠκολούθησαν ἔλοι τὸ αὐτὸ πρόγραμμα ἐνεργείας. ἠθέλον νὰ

αυξήσουν τὴν χώραν των καὶ νὰ ἀπαλλαγούν ἀπὸ πάσης ὑποτελείας. Ἀπέβλεψαν λοιπὸν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν δημιουργίαν στρατοῦ ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλυτέρου, καὶ πρὸς τοῦτο κατέβαλον πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς πύκνωσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας καὶ ἐγκατάστασιν εἰς αὐτὴν ἐνιαίας διοικήσεως.

Τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ προγράμματος τούτου ἐπεδίωξε πρῶτος ὁ μέγας ἐκλέκτωρ **Φρειδερίκος Γουλιέλμος** (1640—1688). Κατὰ τὸν 30ετῆ πόλεμον τὸ Βρανδεμβούργον εἶχεν ἐρημωθῆ ὡς ἀποζημίωσιν δὲ ὁ ἐκλέκτωρ αὐτοῦ ἔλαβε διὰ τῆς συνθήκης τῆς Βεστφαλίας τὴν ἀνατολικὴν Πομμερανίαν, τὸ Μαγδεμβούργον καὶ τὸ Μίνδεν. Δι' αὐτῶν ἐπλησίασε τὸ Βρανδεμβούργον μὲ τὰ ἄλλα τμήματα τοῦ κράτους, Πρωσσίαν καὶ Κλέβην, καὶ προπαρσκευάσθη ἡ συνένωσίς των. Κατόπιν ὁ Φρειδ. Γουλιέλμος κατώρθωσε νὰ ἐπιβάλῃ εἰς ὅλα ἐνιαίαν διοίκησιν, νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὰ τὴν ἰδέαν ὅτι ἦσαν μέλη τοῦ αὐτοῦ σώματος, καὶ νὰ ἐπιβάλῃ διαρκεῖς φόρους, διὰ νὰ δυναθῆ νὰ σχηματίσῃ μόνιμον στρατὸν. Ὅντως κατήρτισε στρατὸν 24 χιλ. ἀνδρῶν τοιοῦτον, ὅποιον δὲν εἶχεν ἄλλος Γερμανὸς ἡγεμῶν. Συγχρόνως ἠσυχολήθη εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἐρήμων χωρῶν του. Προσείλκυσε ξένους διὰ παραχωρήσεως γαιῶν, ἀπαλλαγῆς βαρῶν καὶ ἰδίως διὰ χρηματικῶν βοηθειῶν. Ἦνοιξε τὸ Βρανδεμβούργον ὡς ἄσυλον εἰς τοὺς καταδιωκόμενους ἔλων τῶν χωρῶν. Ἡ ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καταδίωξις τῶν διαμαρτυρομένων ἐπλούτισε τὸ Βρανδεμβούργον μὲ 20 χιλ. Γάλλους πρόσφυγας, οἱ ὅποιοι ἔκτισαν τὰ πρῶτα ἐργοστάσια καὶ ἔφεραν εἰς τὸ Βρανδεμβούργον τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς βιομηχανίας, Τέλος διὰ πολιτικῆς διπροσώπου προσφέρων ἐπὶ πληρωμῇ τὴν βοήθειάν του ὅτε μὲν εἰς τὴν Σουηδίαν, ὅτε δὲ εἰς τὴν Πολωνίαν, ἐν πολέμῳ εὐρισκομένης, κατώρθωσε νὰ ἀπαλλαγῆ τῆς ὑποτελείας εἰς τὸ βασιλεῖον τῆς Πολωνίας καὶ νὰ ἀναγνωρισθῆ ὡς δοῦξ τῆς Πρωσσίας. Ἐκτοτε ἀπέβλεπεν εἰς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα.

Τοῦτο κατώρθωσε ὁ υἱὸς καὶ διάδοχός του **Φρειδερίκος Α'** (1688—1713). Εὐκαιρίαν δὲ πρὸς τοῦτο ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὁ περὶ διαδοχῆς τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου πόλεμος. Ὁ αὐτοκράτωρ Λεοπόλδος διὰ νὰ πολεμήσῃ τὸν Λουδοβίκον ΙΔ' εἶχεν ἀνάγκην στρατιωτῶν καὶ χρημάτων. Ὁ Φρειδερίκος προσέφερεν εἰς αὐτὸν καὶ τὰ δύο, εἰς ἀντάλλαγμα δὲ ἐζήτησε τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας. Ὁ αὐτοκράτωρ συγκατετέθη, καὶ τὸ 1701 ὁ Φρειδερίκος ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς. Ὁ τίτλος

οὗτος ἀνεγνωρίσθη κατόπιν διὰ τῆς συνθήκης τῆς Οὐτρέχτης (1713) καὶ ὑπὸ τῶν μεγάλων δυνάμεων.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Φρειδερίκον Α' υἱὸς τοῦ Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α' (1713 — 1740) ὑπῆρξε κυρίως ὁ διοργανωτὴς τοῦ βασιλείου τῆς Πρωσσίας. Ἀνὴρ δεσποτικὸς καὶ πρακτικὸς, ἀπλοῦς τὸν βίον καὶ

Εἰκ. 22. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ Πρωσικοῦ κράτους.

φιειδωλὸς μέχρι φιλαργυρίας, ἐργατικὸς δὲ εἰς τὸ ἔπακρον, δὲν παρημέλησε τίποτε, τὸ ὅποιον ἠδύνατο νὰ αὐξήσῃ τὴν δύναμιν τῆς Πρωσσίας. Ἀναδιωργάνωσε τὴν διοίκησιν συγκεντρῶσας εἰς ἑαυτὸν τὴν διεύθυνσιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν. Ἐδέχθη τοὺς καταδιωκομένους ἐκ πάσης χώρας καὶ ἐδημιούργησεν ἑκατοντάδας χωρίων καὶ πόλεων. Ἀνέπτυξε τὴν βιομηχανίαν καὶ ἠύξησε τὰ εἰσοδήματά του. Ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν τὸ ἔργον τοῦ ὑπῆρξεν ὁ στρατός. Τοῦτον συνεχρότησεν ὄχι ὡς μέχρι τοῦδε διὰ συλλογῆς ἔθελοντῶν, ἀλλὰ διὰ στρατολογίας τῶν υπηκόων του, καὶ οὕτω ἐδημιούργησεν ἔθνικόν στρατόν. Πρὸς μὲν ὅσοις δὲ ἀξιωματικῶν ἔδρυσεν σχολὰς στρατιωτικὰς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος ἐσφυρηλάτησε τὸ ὄργανον

της πρωσοικης δυνάμεως. Τὴν χρησιμοποίησιν ἑμως αὐτοῦ ἀφήκεν εἰς τὸν υἱὸν καὶ διάδοχόν του Φρειδερίκον Β'.

Ὁ Φρειδερίκος Β' (1740—1786) κατέστησε τὸ μικρὸν βασιλεῖον τῆς Πρωσίας μεγάλην δύναμιν. Ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον περίπου 28 ἐτῶν. Εἶχε διάνοιαν διαυγῆ καὶ γοργὴν εἰς σύλληψιν ἀποφάσεων καὶ ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων, τὸ δὲ πνεῦμα δηκτικὸν καὶ σκοπιτικόν. Εἰς τὴν πολιτικὴν ἐφφώνει ὅτι ἡ ἐπιτυχία ἐνομιμοποιεῖ τὴν παραβίαν τοῦ δικαίου. Ἦτο δόλιος καὶ δὲν ἐθεώρει ἑαυτὸν δεσμευόμενον ὑπὸ τοῦ λόγου του, εἰμὴ ἐφ' ἕσον τοῦτο εὔρισκε συμφέρον. Συγχρόνως δὲ ἦτο δραστήριος καὶ ἐργατικὸς ἐπιδιδέπων τὰ πάντα καὶ ἀποφασίζων ὁ ἴδιος περὶ πάντων τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν διοίκησιν.

Ὁ Φρειδερίκος κατέστησε μεγάλην τὴν Πρωσίαν προσαρτήσας, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, μὲ περιφρόνησιν πάσης δικαιοσύνης τὴν Σιλεσίαν ἀφαιρεθεῖσαν παρὰ τῆς Αὐστρίας καὶ τὴν πολωνικὴν Πρωσίαν παρὰ τῆς Πολωνίας. Τὸ ζήτημα τῆς Σιλεσίας ἀπησχόλησε τὰ 23 πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του (1740—1763) καὶ προεκάλεσε τοὺς μακροὺς μετὰ τῆς Αὐστρίας ἀγῶνας. Ἡ κατάληψις τῆς πολωνικῆς Πρωσίας ἐστοίχισεν ὀλιγώτερον, δι' αὐτῆς δὲ συνεδέθη ἡ Πρωσία μετὰ τοῦ Βρανδεμβούργου καὶ ἤρχισεν ἡ πραγματοποίησις τῆς ἐδαφικῆς ἐνότητος τῆς μοναρχίας. Τὰ τελευταῖα 23 ἔτη τῆς βασιλείας του ὁ Φρειδερίκος μετεχειρίσθη εἰς τὸ νὰ θεραπεύσῃ τὰς πληγὰς τὰς προσελθούσας ἐκ τῶν κατὰ τῆς Αὐστρίας πολέμων. Ὡς οἱ πρόγονοί του, ἡσχολήθη εἰς τὸν ἀποικισμὸν προσελκύσας πλέον τῶν 300 χιλ. μετανάστας, διὰ τῶν ὁποίων ἐδημιούργησε περισσότερα τῶν 800 χωρίων. Ἐφρόντισε δὲ συγχρόνως καὶ περὶ τῆς βελτιώσεως τῆς γεωργίας καὶ ἐνθαρρύνσεως τῆς βιομηχανίας. Οὕτως ἠύξησε τὸν δημόσιον πλοῦτον διπλασιάσας τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους. Ὡσαύτως ἐφρόντισε περὶ τῆς πνευματικῆς προόδου τοῦ λαοῦ του, πράγμα σπάνιον διὰ τὴν ἐποχὴν του. Ἦνοιξε σχολὰς καὶ κατέστησε τὴν ἐκπαίδευσιν ὑποχρεωτικὴν. Τέλος πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐνοποιήσεως ἐξέδωκε κώδικα δι' ἑλλην τὴν μοναρχίαν καὶ καθήργησε τὰς ἰδιαιτέρας ἐκάστου μέρους νομοθεσίας.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς βασιλείας τοῦ Φρειδερίκου ἦσαν τὰ ἑξῆς: Τὸ Πρωσοικὸν κράτος, τὸ ὅποιον κατὰ τὴν ἀνοδὸν του εἰς τὸν θρόνον ἦτο 120 χιλ. τετραγωνικὰ χιλιόμετρα, κατὰ τὸν θάνατόν του ἀνήρχετο εἰς 200 χιλιάδας. Ὁ πληθυσμὸς αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος μόλις ἀνήρχετο εἰς 2 1/2 ἑκατομμύρια, ἦδη ἀνήρχετο εἰς 6. Ὁ δὲ στρατὸς ἀνεβλήν ἀπὸ 24 χιλ. εἰς 160 χιλ. ἀνδρῶν ἐθεωρεῖτο ὁ καλύτερος τῆς Εὐρώπης. Εἰς τὸν

κανονισμόν τῶν διεθνῶν ζητημάτων ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας ἔλαβε θέσιν παρὰ τοὺς ἡγεμόνας Γαλλίας, Ἀγγλίας, Αὐστρίας καὶ Ῥωσίας. Ὅλη ἡ Γερμανία τέλος ἤρχισε νὰ ἀποβλέπῃ πρὸς τὴν νέαν ταύτην γερμανικὴν δύναμιν, τῆς ὁποίας ἡ αἰφνιδια ὕψωσις ἀρύπνιζεν εἰς αὐτὴν τὸν ἐθνικὸν ἐγωϊσμόν.

6. Ἡ Αὐστρία καὶ οἱ ἀγῶνες αὐτῆς μετὰ τῆς Πρωσίας.

Ἡ Αὐστρία πρὸ τῆς συγκρούσεως μετὰ τῆς Πρωσίας. Ἡ Αὐστριακὴ μοναρχία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους περιελάμβανε τὸ ἀρχιδουκάτον τῆς Αὐστρίας, τὰ δουκᾶτα Στυρίας, Καρινθίας καὶ Καρινθίας, τὰ βασίλεια τῆς Βοημίας καὶ Οὐγγαρίας, τὴν Τρανσυλβανίαν, τὰς βορείως τῆς Γαλλίας Κάτω χώρας, τὸ Μεδιόλανον, τὸ δουκάτον τῆς Πάρμης καὶ τὴν Σικελίαν. Ἀπετελεῖτο οὕτω ἐκ διαφόρων κρατῶν διασκορπισμένων, μὴ ἀνηκόντων εἰς τὴν αὐτὴν φυλὴν καὶ μὴ ἐχόντων τὴν αὐτὴν γλῶσσαν. Ἐκαστὸν ἐξ αὐτῶν εἶχε τὴν πρωτεύουσάν του, τὴν κυβέρνησίν του καὶ τὴν βουλὴν του. Ἄλλος σύνδεσμος μεταξύ των δὲν ὑπῆρχε πλὴν τοῦ κοινοῦ ἡγεμόνος. Ἐξ ἄλλου ἡ Αὐστριακὴ μοναρχία συνώρευε μὲ τὴν Τουρκίαν, τὴν Πολωνίαν, τὴν Πρωσίαν, τὴν Σαξωνίαν, τὴν Βαυαρίαν, τὴν Ἑλβετίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ὀλλανδίαν, τὸ δουκάτον τῆς Σαβοΐας, τὴν δημοκρατίαν τῆς Βενετίας. Ἡ πληθὺς αὕτη τῶν γειτόνων ἐξέθετεν αὐτὴν εἰς πολλὰς συγκρούσεις. Ἡ σύνεσις λοιπὸν ἐπέβαλλεν εἰς τοὺς Ἀψβούργους νὰ ἔχουν ἰσχυρὸν στρατὸν καὶ νὰ συγκρατοῦν συνηνωμένα κατὰ τὸ δυνατόν τὰ διασκορπισμένα στοιχεῖα τῆς μοναρχίας.

Περὶ τούτων ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος ΣΤ', ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ 1711 εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὸν θρόνον διαδεχθεὶς τὸν ἀδελφόν του Ἰωσήφ, δὲν ἔλαβε καμμίαν φροντίδα. Τὸ μόνον μέλημά του ἦτο, ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ἄρρενα τέκνα, πῶς νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν διαδοχὴν εἰς τὴν θυγατέρα του Μαρίαν Θηρεσίαν, διότι κατὰ τὴν διαθήκην τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωσήφ, ἐὰν ἀπέθνησκεν ἄνευ ἀρρένων τέκνων, ὁ θρόνος ἔπρεπε νὰ περιέλθῃ εἰς τὰς θυγατέρας ἐκείνου. Ἐξέδωκε λοιπὸν τὸ 1713 πρὸς τοῦτο διάταγμα κανονίζον τὰ περὶ διαδοχῆς, ὅπως ἤθελε, καὶ μετεχειρίσθη ὄλην τὴν δραστηριότητα εἰς τὸ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸν σεβασμὸν τῆς ἀδίκου ταύτης πράξεως. Πρὸς τοῦτο ἀπῆγγε κατὰ πρῶτον ἀπὸ τὰς ἀνεφιάς του ἔρχον ἔτι θὰ ὑποταχθοῦν εἰς τὸ περὶ διαδοχῆς διάταγμα.

Ἐπειτα κατώρθωσε διαδοχικῶς ἔλα του τὰ κράτη νὰ δώσουν τὴν συγκατάθεσίν των. Τινὰ ἔμως ἐξ αὐτῶν, καὶ ἰδίως ἡ Οὐγγαρία, ἔκαμαν αὐτὸν νὰ πληρώσῃ τὴν συγκατάθεσίν των διὰ παραχωρήσεων, αἱ ὁποῖαι ἐξησθένουν τὸ κύρος τοῦ ἡγεμόνος. Τέλος ὁ Κάρολος προσεπάθησε νὰ ἀναγνωρίσουν καὶ αἱ δυνάμεις τὸν ὑπ' αὐτοῦ γενόμενον κανονισμόν τῆς διαδοχῆς. Ἐκ τούτου ἔμως ἠναγκάσθη νὰ περιπλακῇ εἰς πολέμους, ἐξ ὧν ἔχασε τὴν Νεάπολιν καὶ τὴν Σικελίαν, τὴν Βλαχίαν καὶ τὴν Σερβίαν καὶ παρέλυσε τὰ οικονομικὰ καὶ τὸν στρατὸν του.

Ὁ περὶ διαδοχῆς τοῦ αὐστριακοῦ θρόνου πόλεμος. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τῆς Μαρίας Θηρεσίας ἤρχισεν ὁ περὶ διαδοχῆς τοῦ αὐστριακοῦ θρόνου πόλεμος. Ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας Κάρολος Ἀλβέρτος ὡς υἱὸς τῆς πρεσβυτέρας θυγατρὸς τοῦ Ἰωσήφ διεκδικῶν τὴν κληρονομίαν τῆς Αὐστριακῆς μοναρχίας διεμαρτυρήθη. Μετὰ τούτου συνεμάχησαν ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας διεκδικῶν μέρος τῆς κληρονομίας ὡς υἱὸς ἄλλης θυγατρὸς τοῦ Ἰωσήφ, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Φίλιππος Ε' ἐποφθαλμιῶν τὰς ἐν Ἰταλίᾳ αὐστριακὰς κτήσεις, ἡ Γαλλία διὰ τὴν ἀνέκαθεν ἔχθραν τῆς πρὸς τὸν αὐστριακὸν οἶκον, καὶ ὁ Φρειδερίκος Β', ἵνα ἐπωφελοῦμενος τῆς εὐκαιρίας ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῆς Αὐστρίας τὴν Σιλεσίαν. Πάντες οὗτοι ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Μαρίας Θηρεσίας (1740). Ἀλλὰ καὶ αὕτη δὲν ἔμεινεν ἄνευ συμμάχων. Τὴν ὑπεστήριξαν ἡ Ἀγγλία, ἡ Ολλανδία καὶ ἡ Ῥωσία.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ πολέμου ὑπῆρξεν οἰκτρὰ διὰ τὴν Μαρίαν Θηρεσίαν. Εἰς τὸ τέλος τοῦ 1741 ἡ καταστροφὴ τῆς ἐφαίνετο βεβαία. Ὁ Φρειδερίκος Β' ἦτο κύριος τῆς Σιλεσίας καὶ εἶχε νικήσει τὸν πρῶτον αὐστριακὸν στρατὸν τὸν πεμφθέντα κατ' αὐτοῦ Ἐξ ἄλλου ὁ Κάρολος Ἀλβέρτος τῆς Βαυαρίας βοηθούμενος ὑπὸ 40 χιλ. Γάλλων εἶχε καταλάβει τὴν Βοημίαν καὶ τὴν Πράγαν. Ἡ Μαρία Θηρεσία ἐσώθη τότε διὰ τῆς ἐπιτηδειότητος καὶ ἐνεργητικότητός της. Κατ' ἀρχὰς ἔλαβε παρὰ τῶν ὑπηκόων τῆς Οὐγγρων μετὰ ἀρκετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις βοήθειαν 100 χιλ. ἀνδρῶν. Ἐπειτα ἀφώπλισε τὸν Φρειδερίκον Β' ἐγκαταλείψασα εἰς αὐτὸν τὴν Σιλεσίαν διὰ συνθήκης, καὶ ἔστρεψεν ὄλας τὰς δυνάμεις τῆς κατὰ τοῦ Ἀλβέρτου Καρόλου. Οἱ στρατοὶ τῆς ἀνακατέλαβον τὴν Βοημίαν (1742), εἰσέβαλον εἰς τὴν Βαυαρίαν καὶ κατέλαβον τὸ Μόναχον (1743), καὶ τέλος ἐπροχώρησαν πρὸς τὸν Ῥήνον, καὶ ἠπέλησαν τὴν Ἀλσατίαν.

Ἄλλ' αἱ αἰφνίδιαι αὐταὶ ἐπιτυχίαι ἀνησούχησαν τὸν Φρειδερίκον καὶ τὸν ἔκαμαν νὰ ἐπαναρχίσῃ τὸν πόλεμον. Ἐπειδὴ μετ' ὀλίγον ἀποθα-

νόντος του Καρόλου Ἀλβέρτου ὁ διάδοχος αὐτοῦ Μαξιμιλιανὸς παρη-
τήθη τῶν ἐπὶ τοῦ αὐστριακοῦ θρόνου δικαιωμάτων του, ὁ πόλεμος πλέον
δὲν ἐγένετο περὶ διαδοχῆς τοῦ αὐστριακοῦ θρόνου, ἀλλὰ διὰ τὴν Σιλε-
σίαν, τὰς αὐστριακὰς Κάτω χώρας καὶ τὴν Ἰταλίαν. Τὸ ζήτημα τῆς
Σιλεσίας ἐκανόνισθη πρῶτον. Νικητὴς εἰς δύο σπουδαίας μάχας ὁ Φρει-

Εἰκ. 23. Ἡ αὐστριακὴ μοναρχία κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα.

δερικός ἐπέβαλεν εἰς τὴν Μαρίαν τὴν ἀναγνώρισιν τῆς εἰς αὐτὸν παρα-
χωρήσεως τῆς Σιλεσίας (1745).

Ὁ Λουδοβίκος ΙΕ' ἐξηκολούθησε πολέμων ὄχι μόνον κατὰ τὸν Αὐ-
στριακῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν στρατῶν τῶν συμμάχων τῆς Μαρίας Θη-
ρεσίας Ἀγγλων καὶ Ὁλλανδῶν τρία ἀκόμη ἔτη. Ἐπὶ τέλους συνήφθη
ἡ ἐν Ἀκυϋσγράνῳ (Aix-la Chapelle) εἰρήνη (1748), ἡ ὅποια ὑπέρξεν
ἡ ἐξευτελιστικωτέρα τῶν συνθηκῶν, ὅσας ὑπέγραψεν ἡ Γαλλία. Ὁ

Ἄντ. Χωραφᾶ, Ἱστορία Δ' γυμνασίου, ἔκδοσις δ'.

Λουδοβίκος καίπερ νικητής απέδωκεν ἕλας τὰς κατακτήσεις του, ὑπεχρέωθη νὰ ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Γαλλίας τὸν ἀνταπαιτητὴν τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου Κάρολον Ἐδουάρδον καὶ ἠγγυήθη τὴν κτῆσιν τῆς Σιλεσίας εἰς τὸν Φρειδερίκον Β'. Ἐκ τούτου ἐν Παρισίοις ἠγγέρθη μεγάλη ἀγανάκτησις κατὰ τοῦ Λουδοβίκου. Τὰ συμφέροντα τῆς Γαλλίας καὶ τὸ αἷμα τῶν τέκνων τῆς ἔθυσιάσθησαν χάριν ξένων. Ἐκτοτε ἐπεκράτησε νὰ λέγεται παροιματικῶς διὰ τὸν ἐργαζόμενον χάριν ξένων συμφερόντων ἔτι ἐργάζεται διὰ τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας.

Ὁ ἑπταετής πόλεμος. Ἡ Μαρία Θηρεσία βαρέως ἔφερε τὴν ἀπώλειαν τῆς Σιλεσίας. Πρὸς ἀνάκτησιν αὐτῆς ἔπρεπε νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς Πρωσσίας τὸν Λουδοβίκον ΙΕ'. Γάλλοι τινὲς ὑπουργοὶ τότε ἦσαν εὐνοϊκῶς διατεθειμένοι διὰ τοιαύτην συμμαχίαν, διότι ἤθελον νὰ ἀπομονώσουν τὴν Ἀγγλίαν ἀποσπῶντες αὐτὴν ἀπὸ τῆς Αὐστρίας. Τὴν συμμαχίαν ταύτην ἐπέσπευσεν ἡ γνωστῆσα συνεννόησις Φρειδερίκου καὶ Ἀγγλίας. Ἡ συμμαχία Αὐστρίας καὶ Γαλλίας ἀπέβη ἐπιζημία εἰς τὴν Γαλλίαν, διότι αὕτη παρεσύρθη εἰς νέον πόλεμον ἡπειρωτικόν, καὶ διέθεσεν εἰς αὐτὸν δυνάμεις, τὰς ὁποίας ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ εἰς τὸν συγχρόνως τότε ἐναντίον τῆς Ἀγγλίας γινόμενον ἀποικιακὸν πόλεμον. Ἐξ ἄλλου ἡ Μαρία Θηρεσία ἐξησφάλισε τὴν συμμαχίαν τῆς αὐτοκρατείας τῆς Ρωσίας Ἐλισάβετ, τοῦ Αὐγούστου Γ' τῆς Πολωνίας, τοῦ βασιλέως τῆς Σουηδίας καὶ τῶν περισσοτέρων γερμανῶν ἡγεμόνων.

Τὴν ἔκρηξιν τοῦ πολέμου ἐπέσπευσεν ὁ Φρειδερίκος. Ὑποπτεύσας τὸν κίνδυνον καὶ κρίνας ἔτι θὰ κατεστρέφετο, ἂν ἄφινε τοὺς ἀντιπάλους του νὰ συμπληρώσουν τὰς παρασκευάς των, ἀνέλαβεν ἐπιθετικὴν στάσιν. Χωρὶς νὰ κηρύξῃ πόλεμον, εἰσβάλλει (1756) εἰς τὴν Σαξωνίαν, καταλαμβάνει τὴν Δρέσδην, καὶ πολιορκήσας τὸν σαξωνικὸν στρατὸν τὸν ἀναγκάζει νὰ παραδοθῇ. Ἐπειτα δὲ διὰ πράξεως ἀπαρδειγματίστου εἰς τὸ διεθνὲς δίκαιον κατατάσσει διὰ τῆς βίας τοὺς αἰχμαλωτισθέντας στρατιώτας εἰς τὸν πρωσσικὸν στρατὸν. Ὁ πόλεμος οὕτω ἤρχισε. Διεξήχθη δὲ συγχρόνως εἰς τὴν δυτικὴν, εἰς τὴν κεντρικὴν καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν Γερμανίαν.

Τὸ κυριώτερον θέατρον τοῦ πολέμου ὑπῆρξεν ἡ κεντρικὴ Γερμανία. Κατ' ἀρχάς ὁ Φρειδερίκος εἰσβάλλει εἰς τὴν Βοημίαν καὶ φθάνει μέχρι τῆς Πράγας, ἀλλὰ προσβάλλεται ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ ἀναγκάζεται νὰ τὴν ἐκκενώσῃ. Συγχρόνως ἀπειλεῖται ὑπὸ δύο στρατιῶν, γαλλογερμανικῆς ἐν Σαξωνίᾳ καὶ αὐστριακῆς ἐν Σιλεσίᾳ. Νικᾷ

ζμως αὐτὰς τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην. Κατόπιν προσβλήθει· Ν. ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν καὶ Α. ὑπὸ τῶν Ῥώσων πορευέται ἀκαταπαύστως ἀπὸ τῆς Σαξωνίας εἰς τὴν Σιλεσίαν, ἀπὸ τῆς Σιλεσίας εἰς τὸ Βρανδεμβούργον καὶ σώζεται διὰ τῆς ταχύτητός του, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς βραδύτητος καὶ τῆς ἐλλείψεως τάξεως εἰς τὰς κινήσεις τῶν ἀντιπάλων του.

Ἄλλ' ἐπὶ τέλους καὶ νικῶν ὁ Φρειδερίκος ἐξηγνέιτο. Τὸ 1761 εἶχε μόνον 60 χιλ. ἄνδρας, καὶ οὗτοι ἦσαν χωρικοὶ ἀνάσκητοι. Ἐν τούτοις ἐσώθη ἐκ τυχαίου συμβάντος, τοῦ θανάτου τῆς αὐτοκρατείας Ἐλισάβετ. Ὁ διάδοχός της Πέτρος Γ' θαυμαστός τοῦ Φρειδερίκου συνεμάχησε μετ' αὐτοῦ. Τοῦτο ἠνάγκασε τὴν Μαρίαν Θηρεσίαν νὰ συνάψῃ (1763) μὲ τὸν Φρειδερίκον συνθήκην, δι' ἧς παρητεῖτο τῆς Σιλεσίας.

Ἐσωτερικαὶ μεταρρυθμίσεις τῆς Αὐστρίας. Ἡ Μαρία Θηρεσία μετὰ τὸν ἑτῆ πόλεμον ἐπεδόθη εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἐκ τοῦ πολέμου πληγῶν προστατεύσασα τὴν γεωργίαν καὶ τὴν βιομηχανίαν. Συγχρόνως πρᾶξεν εἰς μεταρρυθμίσεις, δι' ὧν καὶ τὸ κύρος τοῦ ἡγεμόνος εἰς ἕκαστον τῶν κρατῶν τῆς μοναρχίας ἔμελλε νὰ ἀξιεθῆ καὶ ἡ ἐνότις τῆς μοναρχίας νὰ παρασκευασθῆ. Αἱ μεταρρυθμίσεις ὅμως αὐτῆς δὲν ἐστηρίζοντο ἐπὶ ὄρισμένου σχεδίου, ἀλλ' ὑπαγορεύοντο ὑπὸ τῶν ἀναγκῶν τῆς στιγμῆς καὶ τῶν περιστάσεων.

Συστηματικὰς μεταρρυθμίσεις ἐπεδίωξε νὰ ἐφαρμόσῃ ὁ διαδεχθεὶς αὐτὴν υἱός της **Ἰωσήφ Β'** (1780—1790) ἐμπνεόμενος ὑπὸ τῶν ἰδεῶν τῶν γάλλων φιλοσόφων. Αἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ Ἰωσήφ ἦσαν κοινωνικαί, θρησκευτικαὶ καὶ πολιτικαί. ἤρχισεν ἀπὸ τὰς κοινωνικὰς. Εἰς τὴν Αὐστρίαν ὑφίστατο ἀκόμη τὸ φεουδαλικὸν σύστημα καὶ οἱ χωρικοὶ ἦσαν ἀκόμη δούλοι. Ὁ Ἰωσήφ 2¹/₂ μῆνας μετὰ τὴν ἀνοδὸν του εἰς τὸν θρόνον κατήργησε τὴν δουλείαν καὶ διένειμεν εἰς τοὺς χωρικοὺς τὰς γαίας, τὰς ὁποίας ἐκαλλιέργουν, μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πληρώσουν τὴν ἀξίαν τῶν χρεωλυτικῶς εἰς τοὺς παλαιοὺς κυρίους. Συγχρόνως δὲ ἐκήρυξεν ἰσότητά τῶν ὑπηκόων του ἔλων ἐνώπιον τῶν νόμων καὶ ὡς πρὸς τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων. Αἱ πολιτικαὶ του μεταρρυθμίσεις ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἐνοποίησιν τῆς μοναρχίας καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ ἀπολύτου κύρους τοῦ ἡγεμόνος. Κατέστησε μοναδικὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τὴν Βιέννην καὶ ἐπίσημον γλῶσσάν του τὴν γερμανικὴν. Αἱ συνελύσεις τῶν διαφόρων κρατῶν ἔπαυσαν νὰ συνέρχωνται καὶ τὸ κράτος διηρέθη εἰς διοικήσεις μὲ διοικητὰς διοριζομένους ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος. Ὡς πρὸς τὰ θρησκευτικὰ καθώρισε μὲν ἐπίσημον θρησκείαν τὴν

καθολικήν, ὑπήγαγεν ὅμως τὸν κληρὸν ὑπὸ τὸ κράτος καὶ ἐπέτρεψεν εἰς ἕλας τὰς ἄλλας ἐλευθερίαν λατρείας.

Αἱ μεταρρυθμίσεις ὅμως αὐταὶ τοῦ Ἰωσήφ δὲν ἐπέτυχον ἕνεκα τῆς ἀντιδράσεως τῆς ἀριστοκρατίας, ἰδίως δὲ ἐν Οὐγγαρία. Πολλὰς διατάξεις τοῦ ἠναγκάσθη καὶ ὁ ἴδιος νὰ ἀνακαλέσῃ. Καὶ ἕλας τὰς ἄλλας ὅμως ἀνεκάλεσεν ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱὸς τοῦ Λεοπόλδος Β' (1790—1792).

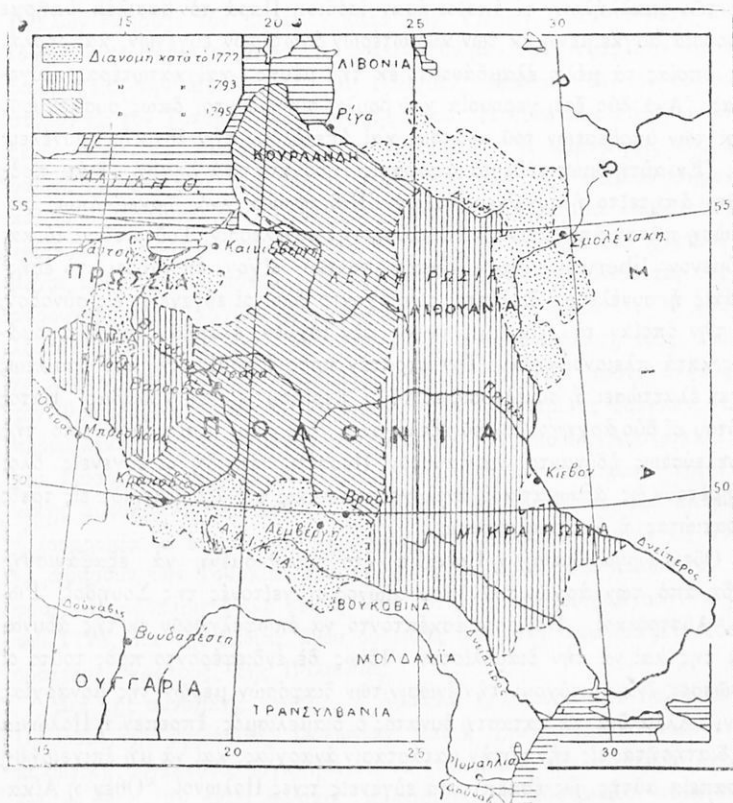
7. Ὁ Διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας.

Ἡ Πολωνία κατὰ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος ἐξετείνετο πρὸς Β. μέχρι τῆς Βαλτικῆς, πρὸς Ν. μέχρι τῶν Καρπαθίων καὶ τοῦ Δνειστέρου, διὰ τῶν ὁποίων ἐχωρίζετο ἀπὸ τῆς Οὐγγαρίας καὶ Τουρκίας, πρὸς Α. ἐπροχώρει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ῥωσίας σχεδὸν μέχρι τῆς Σμολένσκης, πρὸς Δ. διὰ γραμμῆς παραλλήλου πρὸς τὸν ποταμὸν Ὅδερ ἐξετείνετο μέχρι τῆς Σιλεσίας, τοῦ Βρανδεμβούργου καὶ τῆς Πρωσσίας. εἰς τὸ βόρειον δὲ μέρος τῆς εἶχεν ἐγκεκλεισμένον τὸ βασίλειον τῆς Πρωσσίας. Ἡ Πολωνία οὕτω ἦτο ἀνευ φυσικῶν συνόρων. Συγχρόνως ἀπετελεῖτο καὶ ἐκ διαφόρων λαῶν. Εἰς τὸ κέντρον οἱ κάτοικοι ἦσαν Πολωνοί, πρὸς δυσμὰς εἰς τὴν πολωνικὴν Πρωσσίαν Γερμανοί, πρὸς ἀνατολὰς Λιθουανοὶ καὶ Ῥῶσοι, πανταχοῦ δὲ Ἰουδαῖοι. Ἐκάστη ἐκ τῶν ομάδων τούτων εἶχε τὴν θρησκείαν τῆς. Οἱ Γερμανοὶ ἦσαν διαμαρτυρούμενοι, οἱ Ῥῶσοι ὀρθόδοξοι, οἱ Πολωνοὶ καὶ οἱ Λιθουανοὶ, οἱ ὅποιοι καὶ ἀπετέλουν τὴν πλειονοψηφίαν, ἦσαν καθολικοί. Ἐκ τούτων μόνον οἱ καθολικοὶ εἶχον θέσιν εἰς τὸ κράτος. Οἱ ὀρθόδοξοι καὶ οἱ προτεστάνται ἐστεροῦντο πολιτικῶν δικαιωμάτων.

Ἡ πολωνικὴ κοινωνία, ὡς καὶ ἡ Ῥωσικὴ, διηγεῖτο εἰς δύο τάξεις, τοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς ἀγρότας. Οἱ ἀγρόται ἦσαν δούλοι. Εὐρισκόμενοι εἰς τὴν διάθεσιν τῶν εὐγενῶν, μόνον πληρώνοντες τοὺς φόρους, μὴ ἔχοντες κανὲν δικαίωμα, κατοικοῦντες εἰς καλύβας, κακῶς ἐνδύομενοι καὶ κακῶς τρεφόμενοι, ἦσαν οἱ ἀθλιώτεροι τῆς Εὐρώπης. Οἱ εὐγενεῖς ἦσαν ἰδιοκτῆται τῆς γῆς. Διηροῦντο εἰς τρεῖς κατηγορίας. Οἱ ἀνώτεροι (mag-pats) 200—300 ἀρχηγοὶ οἰκογενειῶν, ἰδιοκτῆται ὀλοκληρῶν ἐπαρχιῶν, ἦσαν ἀληθεῖς ἡγεμόνες μὲ τὴν πρωτεύουσάν των τὴν κυβέρνησίν των, τὸν στρατὸν των. Οἱ μεσαῖοι εὐγενεῖς, 20—30 χιλ. οἰκογενειῶν, εἶχον ἕκαστος ἐν ἡ δύο χωρία. Τέλος οἱ κατώτεροι εὐγενεῖς, σχεδὸν 1 1/2 ἑκατομμύριον, ὡς μόνην περιουσίαν εἶχον μίαν σπάθην, ἕνα ἵππον καὶ μικρὸν τεμάχιον γῆς, τὸ ὅποιον ἐκαλλιέργουν διὰ νὰ ζοῦν. Ὁ κληρὸς

δὲν ἀπετέλει ἰδίαν τάξιν. Οἱ ἐπίσκοποι ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν μελῶν τῶν μεγάλων οἰκογενειῶν. Ἀστική τάξις δὲν ὑπῆρχε. Τὸ ἐμπόριον ἦτο εἰς χεῖρας τῶν Ἰουδαίων.

Ἡ Πολωνικὴ δημοκρατία, ὡς ὠνομάζετο τὸ κράτος, ἀρχηγὸν εἶχε

Εἰκ. 24. Ἡ Πολωνία καὶ ὁ διαμελισμὸς αὐτῆς.

βασιλεῖα κατ' ἀρχὰς μὲν κληρονομικόν, ἀπὸ δὲ τοῦ 16ου αἰῶνος αἰρετόν. Ἡ ἐκλογή τοῦ βασιλέως ἐγένετο ὑφ' ὄψιν τῶν εὐγενῶν συνεργομένων ἐφίππων καὶ ἐνόπλων εἰς μίαν πεδιάδα παρὰ τὴν Βαρσοβίαν. Φυσικῶς οἱ ἐκλέκτορες ἔθετον εἰς τοὺς ὑποψηφίους ἄρους, οἱ ὅποιοι πάντοτε ἀπέβλεπον εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Οὕτω ἡ

βασιλική ἐξουσία κατήντησε νά ἐκηθρηνισθῆ. Ὁ βασιλεὺς ὄχι μόνον δὲν ἠδύνατο νά νομοθετῆ, νά κηρύττῃ πόλεμον, νά συνάπτῃ συνθήκας, νά στρατολογῆ, νά ἐπιβάλλῃ φόρους ἄνευ τῆς συναίνεσεως τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως, ἀλλὰ καὶ δὲν εἶχε κανέν κῦρος ἐπὶ τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν ὑπαλλήλων, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἰσόδοιοι. Παρὰ τὸν βασιλέα ὑπῆρχε γερουσία συγκειμένη ἐκ τῶν κυριωτέρων ἀνωτέρων εὐγενῶν, καὶ βουλή, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἐλαμβάνοντο ἐκ τῆς μέσης καὶ κατωτέρας εὐγενείας. Ἄνὰ δύο ἔτη γερουσία καὶ βουλή συνηγοῦντο, ὅπως συσχεφθοῦν περὶ τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους καὶ ἀπετέλουν τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν. Ἐν αὐτῇ ἕμως οὐδεμία ἀπόφασις ἠδύνατο νά ληφθῆ, διότι πρὸς τοῦτο ἀπητέτο ἡ συναίνεσις ὅλων. Ἡ διαφωνία ἐνδὸς ἤρκει, ὅπως ματαιώσῃ πᾶσαν ἀπόφασιν καὶ διαλύσῃ τὴν συνέλευσιν. Τοῦτο εἶναι τὸ καλούμενον liberum veto. Ἐνεκα τούτου εἶχον ἐπινοήσαι τὸ ἐξῆς: ὁσάκις ἡ συνέλευσις διελύετο, συνήρχοντο ὅλοι οἱ εὐγενεῖς εἰς σύνοδον, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ liberum veto δὲν ἴσχυεν, ἐλαμβάνοντο δ' ἀποφάσεις κατὰ πλειονοψηφίαν. Τὸν στρατὸν πρὸς ἐξασθένεισιν τοῦ βασιλέως εἶχεν ἐλαττώσει ἡ συνέλευσις τὸ 1717 περίπου εἰς 24 χιλιάδας. Ἐκτὸς τούτου οἱ δύο ἀρχηγοὶ αὐτοῦ ἐξελέγοντο διὰ βίου καὶ μόνον ὑπὸ τῆς συνελεύσεως ἠδύνατο νά παυθοῦν. Προσέτι, ἐπειδὴ οἱ εὐγενεῖς ὅλοι ὑπῆρτεον ὡς ἀξίωματικοί, ἀνελόγει πολλάκις εἰς ἀξιωματικὸς εἰς τρεῖς στρατιώτας ἢ ὑπαξιωματικούς.

Ὁὕτω ὄργανωμένη ἡ Πολωνία ἦτο προωρισμένη νά ἐξαφανισθῆ. Ἦδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος οἱ γείτονές τῆς Σουηδοί, Πρωσσοί, Αὐστριακοί, Πρωσσοί ἐσκέπτοντο νά ἐπωφεληθοῦν ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῆς καὶ νά τὴν διαμελίσουν. Ἰδίως δὲ ἐνδιέφεροντο πρὸς τοῦτο οἱ Πρωσσοί, ἵνα ἐπιτύχουν τὴν ἔνωσιν τῶν διαφόρων μερῶν τῆς μοναρχίας των. Ἀλλὰ διὰ νά καταστῆ δυνατὸς ὁ διαμελισμὸς, ἔπρεπε νά ἡ Πολωνία νά διατηρηθῆ εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν ἀναρχίας, καὶ νά μὴ ἐπιχειρηθῆ θεραπεία αὐτῆς, ὡς ἐσκέπτοντο εὐγενεῖς τινες Πολωνοί. Ὅθεν ἡ Αἰκατερίνη ἡ μεγάλη καὶ ὁ Φρειδερίκος ὑπέγραψαν συμφωνίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐγούστου Γ', διὰ τῆς ὁποίας ἀνελάμβανον νά μὴ ἐπιτρέψουν καμμίαν μεταρρύθμισιν εἰς τὴν Πολωνίαν. Συγχρόνως δὲ συνεννοήθησαν νά κάμουν βασιλέα εὐνοούμενόν τινα τῆς Αἰκατερίνης εὐγενῆ Πολωνόν Στανίσλαον Πανιατόδσκη.

Ὅντως δύο ἀπόπειραι τῶν Πολωνῶν, ὅπως διὰ συνόδου καταργήσουν τὸ liberum veto καὶ ἀναδιοργανώσουν τὸ πολίτευμά των, ἐματαιώθησαν ὑπὸ τῶν συμμάχων διὰ τῆς εἰσβολῆς ῥωσικοῦ στρατοῦ εἰς

τὴν Πολωνίαν μὲ τὴν πρόφασιν τῆς προστασίας τῶν ὀρθοδόξων καὶ διαμαρτυρομένων. Ἀλλὰ τὴν δευτέραν φορὰν Πολωνοὶ τινες ἀντέστησαν εἰς τοὺς Ῥώσους, ἠττηθέντες δὲ κατέφυγον εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος. Οἱ Ῥῶσοι κατεδίωξαν αὐτοὺς καὶ ἐκεῖ, καὶ ἔσφαξαν καὶ τινὰς Μουσουλμάνους (1768). Ὁ σουλτάνος τότε παρακινούμενος ὑπὸ τῶν Γάλλων ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ῥώσων. Κατὰ τοῦτον, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, οἱ Ῥῶσοι ἀνακατέλαβον μὲν τὴν Ἀζοφικὴν καὶ εἰσέβαλλον εἰς τὴν Μολδαυίαν, καὶ Βλαχίαν, ἔκαυσαν δὲ τὸν τουρκικὸν στόλον εἰς τὸν Τσεσιμὲν ἀπέναντι τῆς Χίου. Ἡ ἡττα τῶν Τούρκων ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Πολωνίας. Ἡ κατάληψις τῆς Μολδαυίας καὶ Βλαχίας ὑπὸ τῶν Ῥώσων ἐθορύβησε τὴν Μαρίαν Θηρεσίαν, καὶ ἰδίως τὸν υἱὸν τῆς Ἰωσήφ Β'. Οὗτος ἐσκέπτετο νὰ κάμῃ τὸν Δούναβιν ὀλόκληρον αὐστριακὸν καὶ νὰ φέρῃ τὰ σύνορα τοῦ κράτους του μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου. Ἀλλ' ἤδη οἱ Ῥῶσοι καταλαβόντες τὰς παραδουναβείους ἐπαρχίας ἀπέκοπτον εἰς αὐτὸν τὴν διάβασιν. Ἡ Αὐστρία λοιπὸν προσήγγισε πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἵνα ἐξαναγκάσῃ τοὺς Ῥώσους νὰ ἐκκενώσουν τὰς κατακτηθείσας ἐπαρχίας. Ἀλλὰ τοῦτο ἀνησύχησε τὸν Φρειδερίκον, ὅστις ὡς σύμμαχος τῆς Αἰκατερίνης ἔβλεπεν ὅτι θὰ περιεπλέκετο εἰς νέον μέγαν πόλεμον, ἐκ τοῦ ὁποῦ Αὐστριακοὶ μὲν καὶ Ῥῶσοι ἠδύνατο νὰ ἰκανοποιηθοῦν λαμβάνοντες τμήματα τῆς Τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, αὐτὸς ὅμως οὐδὲν θὰ ὠφελεῖτο, καὶ ἐπομένως ἡ ἰσορροπία θὰ ἐταράσσεται εἰς βάρος του. Προέτεινε λοιπὸν εἰς αὐτοὺς νὰ ἀφῆσουν τὴν Τουρκίαν καὶ νὰ ἀποζημιωθοῦν διὰ πολωνικοῦ ἐδάφους. Ἡ πρότασις ἔγινε δεκτὴ καὶ συνήφθη ἡ ἐγκληματικὴ συνθήκη τοῦ 1772, διὰ τῆς ὁποίας ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀφορμῆς διεμοιράζετο ἔδαφος οὐδετέρου κράτους, τῆς Πολωνίας.

Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ἡ Αὐστρία ἐλάμβανε τὴν Γαλλικίαν, ἡ Πρωσσία τὴν πρωσσικὴν Πολωνίαν, καὶ ἡ Ῥωσία τὴν Λιθουανίαν. Ἡ πολωνικὴ συνέλευσις συγκαληθεῖσα νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν συνθήκην ἀντέστη ἐπὶ ἔν ἔτος. Ἐν τέλει Ῥωσικοί, πρωσσικοὶ καὶ αὐστριακοὶ στρατοὶ κατέλαβον κατὰ μικρὸν ὅλην τὴν χώραν καὶ ἔφθασαν μέχρι τῆς Βαρσοβίας. Τότε πλεόν ἡ συνέλευσις καὶ ὁ βασιλεὺς συγκατετέθησαν εἰς τὴν διανομὴν, συγχρόνως δὲ ὑπεσχέθησαν νὰ μὴ μεταβάλουν τὸ πολίτευμα τῆς χώρας.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο παρέσχε μετὰ 20 ἔτη εἰς τὰς τρεῖς δυνάμεις τὴν ἀφορμὴν νὰ συμπληρώσουν τὸ ἐγκλημὰ των καὶ νὰ καταστρέψουν ἐξ ὀλοκλήρου τὴν Πολωνίαν. Διδαχθέντες ἐκ τῶν παθημάτων των οἱ

εὐγενεῖς Πολωνοὶ ἐπεχείρησαν τὸ 1791 νὰ μεταρρυθμίσουν τὸ πολίτευμά των. Ῥῶσοι καὶ Πρῶσοι ἐξ ὀνόματος τῆς συνθήκης τοῦ 1772 εἰσέβαλον εἰς τὴν Πολωνίαν καὶ προσέβησαν εἰς δεύτερον διαμελισμὸν αὐτῆς (1793). Οἱ Πολωνοὶ ἐξηγέρθησαν. Μετὰ ἀγῶνα ἕμως ἡρωϊκόν, καθ' ὃν οἱ ἀγρόται: στρατευόμενοι: μετὰ τῶν εὐγενῶν ὡς μόνον ὄπλα εἶχον τὰ δρέπανά των, οἱ Πολωνοὶ συνετρίβησαν. Τότε ἐπηκολούθησεν ὁ τρίτος πλήρης διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας μεταξὺ Ῥωσίας, Πρωσσίας καὶ Αὐστρίας (1795).

8. Ἀποικιακὸς ἀγὼν μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας. Ἰνδία καὶ Καναδᾶς.

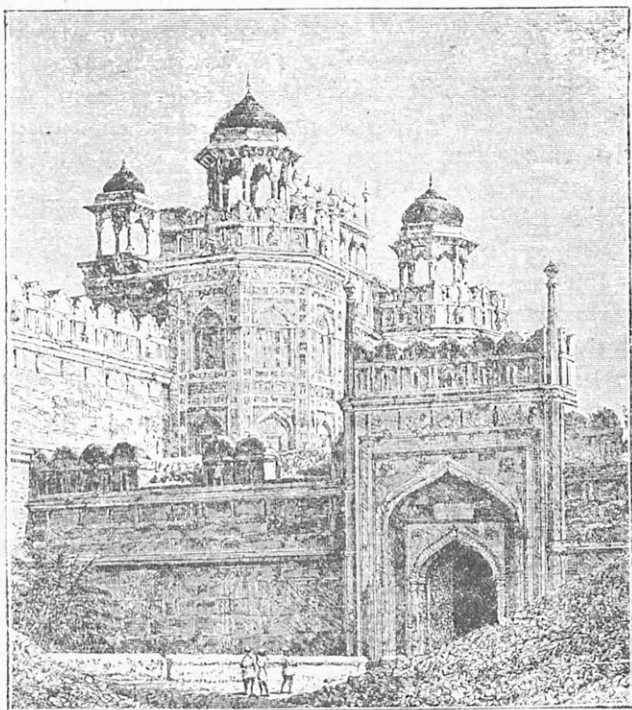
Παραλλήλως πρὸς τὴν αὐστροπρωσσιακὴν σύγκρουσιν ἐν τῇ Εὐρώπῃ, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς εἶδομεν, μετέσχον Γαλλία καὶ Ἀγγλία, ἄλλη σύγκρουσις ἐξειλίχθη ἀπὸ τοῦ 1742 μέχρι τοῦ 1763 μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας ἐκτὸς τῆς Εὐρώπης. Αἰτία τῆς συγκρούσεως ταύτης ὑπῆρξεν ὁ οἰκονομικὸς καὶ ἀποικιακὸς ἀνταγωνισμὸς. Τὸ θαλάσσιον ἐμπόριον καὶ τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς Γαλλίας ἀνησύχει τὸ θαλάσσιον ἐμπόριον καὶ ἀποικιακὸν κράτος τῆς Ἀγγλίας. Θέατρον τῆς συγκρούσεως ταύτης ὑπῆρξεν ἐν Ἀμερικῇ ὁ Καναδᾶς, ἐν Ἀσίᾳ αἱ Ἰνδίαί. Ἡ σύγκρουσις αὕτη ἐκ σφάλματος τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' κατέληξεν εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τῶν Γάλλων.

Ἐμπορικαὶ ἐπιχειρήσεις καὶ ἀποικιακαὶ κατακτήσεις. Παρὰ τὰς προσπαθείας τῶν Ἀγγλῶν καὶ τῶν Γάλλων οἱ Πορτογάλλοι καὶ Ἰσπανοὶ καθ' ἕλον τὸν 16ον αἰῶνα εἶχον κατορθώσει νὰ διατηρήσουν μόνον εἰς χεῖράς των τὸ κατὰ θάλασσαν ἐμπόριον, καὶ μόνον αὐτοὶ εἶχον ἀποικίας. Οἱ Πορτογάλλοι ἀπέβλεπον ἰδίως εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ κατηύθυνον τὰς προσπαθείας των εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἱ Ἰσπανοὶ ἀπέβλεπον εἰς τὴν κατάκτησιν ἐδαφῶν καὶ εἰς τὸ νὰ δημιουργήσουν ἐν Ἀμερικῇ ἀποικιακὸν κράτος ἀποτελοῦν ἐπέκτασιν τῆς μητροπόλεως.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνος οἱ Ἀγγλοὶ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 17ου οἱ Γάλλοι ἠθέλησαν νὰ ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμα τῶν Πορτογάλων καὶ Ἰσπανῶν. Ἐπεχείρησαν νὰ ἐπεκτείνουν τὸ ἐμπόριόν των εἰς τὰς Ἰνδίας, ὡς οἱ Πορτογάλλοι, καὶ ἐπεδίωξαν κατακτήσεις ἐν Ἀμερικῇ, ὡς οἱ Ἰσπανοὶ. Αἱ δύο ἐπιχειρήσεις ἔγιναν ὑπὸ συνθήκας διαφορῶν. Ἡ κατάκτησις ἐδαφῶν ἐν Ἀμερικῇ ἔγινεν ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων.

Ἄλλὰ ἡ πρὸς τὰς Ἰνδίας ἐμπορικὴ προσπάθεια ἐγένετο ὑπὸ ἰδιωτῶν συσσωματωθέντων εἰς ἐταιρείας.

Αἱ ἐμπορικαὶ ἐταιρεῖαι τῶν Ἰνδιῶν. Ἡ πρώτη ἐταιρεία ἐγένετο ὑπὸ Ὀλλανδῶν. Οἱ Ὀλλανδοὶ κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἔπλεον εἰς Λισσαβῶνα καὶ ἐκεῖθεν ἐλάμβανον τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν. Μετὰ τὴν ἐπα-

Εἰκ. 25. Τμήμα τοῦ περιβόλου καὶ τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ ἀνακτόρου τοῦ μεγάλου Μογγόλου.

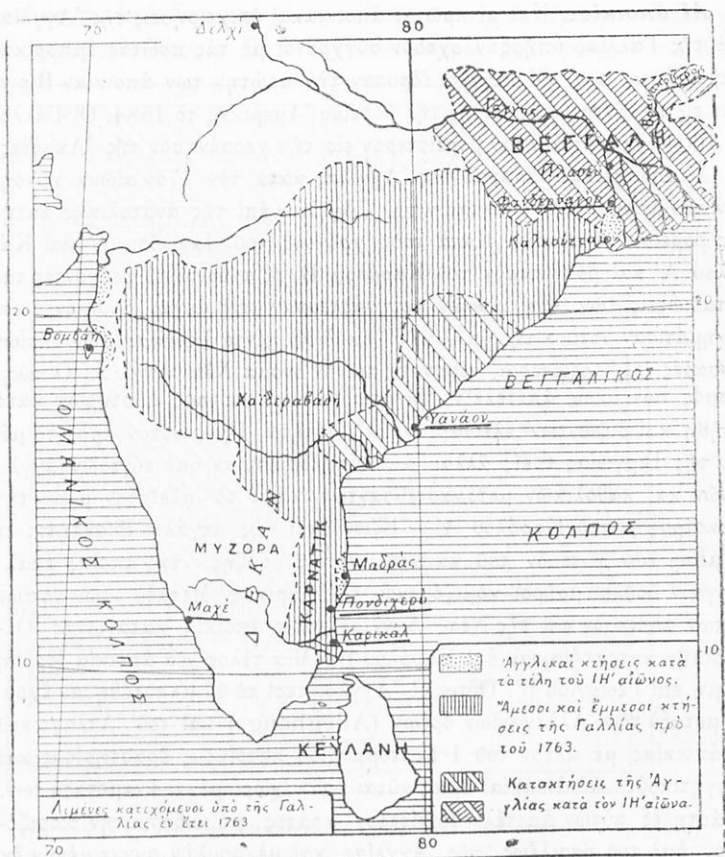
νάστασιν ἔμωσ ὁ Φίλιππος Β' ἀπηγόρευσε εἰς αὐτοὺς πᾶν ἐμπόριον μετὰ τῆς Πορτογαλλίας. Τὰ Ὀλλανδικὰ πλοῖα τότε ἤρχισαν γὰ πλέουσι πρὸς ἀναζήτησιν τῶν προϊόντων τούτων ἀπ' εὐθείας εἰς τοὺς λιμένας τῶν Ἰνδιῶν. Ἄλλὰ τοῦτο ἦτο ἐπικίνδυνον, διότι οἱ Πορτογάλλοι μετεχειρίζοντο ὡς πειρατὰς τοὺς Εὐρωπαϊκοὺς ἐμπόρους, οἱ ὅποιοι ἐταξίδευον εἰς τὸν Ἰνδικὸν ὠκεανόν. Οἱ ἰδιῶται χωριστὰ δὲν ἦσαν τόσοι πλοῦσιοι,

ὥστε νὰ καταρτίσουν στόλον πολεμικὸν ἱκανὸν νὰ πολεμήσῃ πρὸς τὰ πορτογαλλικὰ πλοῖα. Ἰδιώται λοιπὸν καὶ πόλεις τῆς Ὀλλανδίας συνήνωσαν τὰ κεφάλαιά των. Ἐσχηματίσθησαν οὕτω ἐμπορικοὶ οἴκοι, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἐξώπλιζεν ἴδια πλοῖα. Ὅλοι κατόπιν οἱ οἴκοι οὗτοι συνηνώθησαν εἰς μίαν ἑταιρείαν, ἣ ὁποία ἐπεφορτίσθη τὴν συντήρησιν στρατοῦ καὶ στόλου καὶ τὴν σύναψιν συνθηκῶν. Ἡ κυβέρνησις δὲ ἔδωκεν εἰς τὴν ἑταιρείαν αὐτὴν τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου μετὰ τῶν Ἰνδιῶν μὴ ἐπιτρέπουσα τὴν εἰσοδὸν εἰς τοὺς λιμένας τῆς ἄλλων πλοίων πλὴν τῶν τῆς ἑταιρείας. Ἡ ἑταιρεία αὕτη ἠὺδοκίμησε τόσον, ὥστε ἐπὶ τέλους, βοηθούσης καὶ τῆς εὐγενοῦς πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς συμπεριφορᾶς, κατώρθωσε νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν Πορτογάλλων τὰς νήσους τῶν ἀρωμάτων καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν Ἰνδιῶν. Ἡ ἐπιτυχία αὐτῆς ἔκαμε τοὺς Ἄγγλους καὶ Γάλλους νὰ τὴν μιμηθοῦν.

Ἡ πρώτη ἀγγλικὴ ἑταιρεία διὰ τὸ ἐμπόριον τῶν ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν ἔγινε τὸ 1599 εἰς τὸ τέλος τῆς βασιλείας τῆς Ἐλισάβετ. Ἡ πρώτη γαλλικὴ ἑταιρεία ἔγινε τὸ 1604 ἐπὶ Ἐρρίκου Δ'. Τὸ 1639 ἡ ἀγγλικὴ ἑταιρεία εἶχεν ἰδρύσει ἐπὶ τοῦ κόλπου τῆς Βεγγάλης τὸ ἐμπορικὸν πρακτορεῖον Μαδράς (Madras), τὸ ὁποῖον κατὰ μικρὸν ἀπέβη πόλις σπουδαία καὶ τὸ κέντρον ἔλων τῶν ἐργασιῶν τῆς ἑταιρείας εἰς τὴν Ἰνδικήν. Μετ' ὀλίγον ἡ γαλλικὴ ἀναδιοργανωθεῖσα διὰ τοῦ Κολβέρτου ἰδρυσεν εἰς τὴν Ἰνδικήν τὸ Πονδιχερὺ (Pondichery) ὀλιγώτερον τῶν 150 χιλιομέτρων μακρὰν τῆς Μαδράς. Ὀλίγον κατόπιν ἡ γαλλικὴ ἔβρυσεν τὴν Σανδερναγόραν (Chandernagor) εἰς ἓν ἐκ τῶν στομιῶν τοῦ Γάγγου, καὶ 25 χιλιόμετρα μακρὰν αὐτῆς ἡ ἀγγλικὴ τὴν Καλκούταν. Καὶ αἱ δύο ἑταιρεῖαι προώδευσαν πολὺ. Αἰτία δὲ ἦτο ἅψ' ἐνὸς μὲν ἢ μετὰ τὸν περὶ διαδοχῆς τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου πόλεμον συμμαχία τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, ἣ ὁποία παρεῖχεν ἀσφάλειαν τῆς θαλάσσης, ἅψ' ἐτέρου δὲ ἡ πολιτικὴ κατάστασις τῶν Ἰνδιῶν, ἣ ὁποία ἦτο εὐνοϊκὴ πρὸς διεῖδυσιν εἰς αὐτὰς ξένων καὶ ἀνάπτυξιν τῆς πολιτικῆς των ἐπιρροῆς.

Ἡ Ἰνδικὴ χερσόνησος περιλαμβάνουσα πληθυσμὸν πλεόν τῶν 200 ἑκατομμυρίων κατοίκων κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ὑπήγετο εἰς μίαν μουσουλμανικὴν δυναστείαν καταγωγῆς μογγολικῆς. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ὁ ἡγεμὼν αὐτῆς ἐλέγετο ἡμέγας Μογγόλος. Ἡ ἔδρα αὐτοῦ Δέλιον (Delhi) ἐπὶ ἐνὸς παραποτάμου τοῦ Γάγγου προσείλκυε τὸν θαυμασμὸν τῶν περιηγητῶν μὲ τὰ ὑπερμεγέθη τείχη τῆς, μὲ τὰ παραδόξου ἀρχιτεκτονικῆς τεμένη τῆς, μὲ τὰ τεράστια ἀνάκτορά τῆς (ἐν ἐξ αὐτῶν εἶχε χιλίους μαρμαρίνους κίονας) καὶ μὲ τὴν μυρμηκίαν τῶν δύο ἑκατομμυρίων κα-

τοίκων της. Ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος τὸ κράτος τοῦ μεγάλου Μογγόλου ἤρχισε νὰ διαμελίζεται. Οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν κατέστησαν ἀνεξάρτητοι καὶ ἤρχισαν νὰ πολεμοῦν πρὸς ἀλλήλους.

Εἰκ. 26. Ἀγγλικαὶ καὶ γαλλικαὶ κτήσεις ἐν Ἰνδικῇ περὶ τὸ 1750.

Ἡ κατάστασις αὕτῃ ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς διοικητὰς τῶν ἐταιρειῶν, διὼς τῆς Γαλλίας, τὴν ἰδέαν νὰ μεταβάλουν τρόπον ἐνεργείας. Κατὰ πρῶτον καθήρτισαν ἴδιον στρατὸν καὶ κατέστησαν τὰς πόλεις τῶν ἀνεξαρτήτους. Ἐπειτα ἀνεμείχθησαν εἰς τὰς ἐρίδας τῶν ἐγχωρίων ἡγεμόνων, εἰς τοὺς ὁποίους παρεῖχον τὴν συνδρομὴν τῶν ἀντὶ πολλῶν χρη-

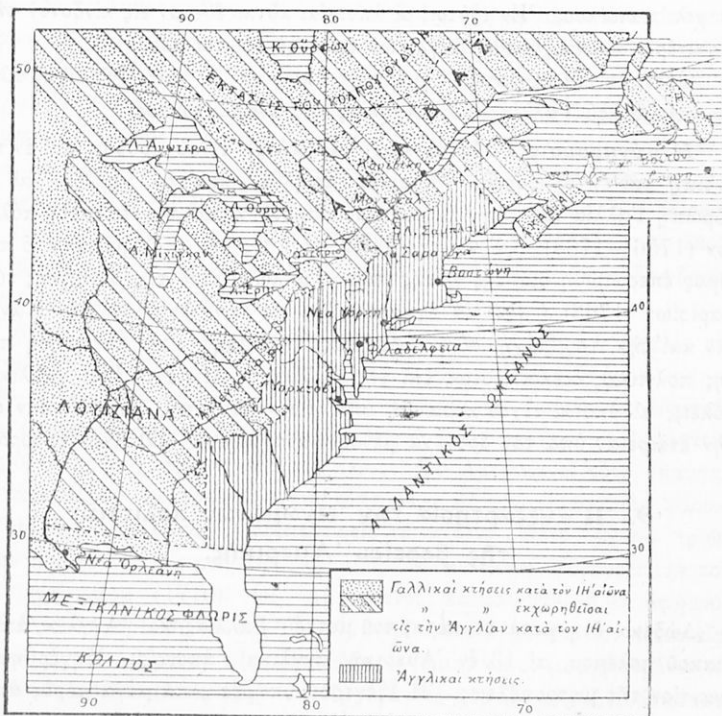
μάτων και ἀντί παραχωρήσεως ἐδαφῶν. Ἀλλὰ κατόπιν ἡ γειτνίασις τῶν ἐγκαταστάσεων τῶν δύο ἐταιρειῶν προεκάλεσε τὴν ἀμοιβαίαν ζηλοτυπίαν καὶ τὴν σύγκρουσιν αὐτῶν.

Αἱ ἀποικίαι. Καὶ αἱ πρῶται ἀποικιακαὶ ἐπιχειρήσεις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ὑπῆρξαν σχεδὸν σύγχρονοι μετὰ τὰς πρῶτας ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις των. Οἱ Ἀγγλοὶ ἴδρυσαν τὴν πρῶτην τῶν ἀποικίαν Βιργινίαν εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀκτῆς τῆς βορείου Ἀμερικῆς τὸ 1584. Οἱ Γάλλοι τὸ 1604 ἐγκατεστάθησαν βορειότερον εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Ἀκαδίας.

Αἱ ἐσωτερικαὶ ταραχαὶ τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἠνόησαν τὴν ἀποικιακὴν ἐπέκτασιν τῶν Ἀγγλων ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς βορείου Ἀμερικῆς. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰακώβου Α' καὶ Καρόλου Α' καὶ βραδύτερον τοῦ Καρόλου Β' οἱ παυριτανοὶ φεύγοντες τὰς καταδιώξεις τῶν ἀγγλικανῶν μετηνάστευσαν εἰς μέγαν ἀριθμὸν, καὶ ἐσχημάτισαν νοτίως τῆς γαλλικῆς Ἀκαδίας πέντε ἀποικίας, τῶν ὁποίων τέσσαρες, αἱ βορειότεραι, εἶχον τὸ κοινὸν ὄνομα Νέα Ἀγγλία. Ὁ πληθυσμὸς των ἰδίως ἀποτελεῖτο ἐκ γεωργῶν φιλοπόνων, αὐστηρῶν κατὰ τὰ ἦθη καὶ διψόντων ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητα. Πρὸς νότον πρὸς τὸ μέρος τῆς Βιργινίας τρεῖς ἄλλαι ἀποικίαι ἰδρύθησαν ὑπὸ εὐγενῶν ἀγγλικανῶν καὶ καθολικῶν μεταναστευσάντων κατὰ τὸ πλεῖστον μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Καρόλου Α'. Ἐξῶν ἐκεῖ ὡς μεγάλοι ἰδιοκτῆται ἐν τῇ μέσῃ τῶν φυτειῶν τοῦ καπνοῦ καὶ τῆς ὀρύξης, τὰς ὁποίας ἐκαλλιέργουν δοῦλοι μαυροὶ κομιζόμενοι ἐξ Ἀφρικῆς. Μεταξὺ τῶν νοτίων τούτων ἀποικιῶν καὶ τῆς Νέας Ἀγγλίας τρεῖς ἀποικίαι καταγωγῆς Ὀλλανδικῆς κατεκτήθησαν ἐπὶ Καρόλου Β'. Μία τέλος νέα ἀποικία ἰδρύθη ἀκόμη ἐπὶ Γεωργίου Β'. Οὕτω οἱ Ἀγγλοὶ περὶ τὸ 1740 εὐρέθησαν ἔχοντες μεταξὺ τῶν Ἀλλεγανίων ὀρέων (Alleghangs) καὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ 13 ἀποικίας μετὰ πλεόν τοῦ 1 ἑκατομμυρίου κατοίκους δραστηρίους καὶ ἐνεργητικούς. Αἱ ἀποικίαι ἕως αὐταὶ ἦσαν χωρισμέναι ἀναμεταξὺ των. Ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ἀπετέλει ἰδιαιτέρον κράτος μετὰ κυβερνήτην διοριζόμενον ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας καὶ μετὰ βουλὴν συγκεκμημένην ἐκ βουλευτῶν ἀποικίων. Σπουδαῖαι δὲ ἐμπορικαὶ πόλεις εἰς αὐτὰς ἀπέβησαν ἢ Βοστώνη, ἢ Νέα Ἰόρκη ἢ Φιλαδέλφεια. Ἐκτὸς τούτου ἕως οἱ Ἀγγλοὶ εἶχον ἀποκτήσει τὴν Νέαν Γῆν καὶ τὴν Ἀκαδίαν, τὴν ὁποίαν ἡ Γαλλία ὑπεχρέωθη νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτοὺς κατὰ τὸ τέλος τοῦ περὶ διαδοχῆς τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου πολέμου.

Σχεδὸν εὐθὺς μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν των εἰς Ἀκαδίαν ἐπὶ Ἐρρίκου Δ' οἱ Γάλλοι εἰσέδυσαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν πρὸς τὸν Καναδᾶν.

Τὰς χώρας, τὰς ὁποίας κατέλαθον, ὠνόμασαν Νέαν Γαλλίαν. Αἱ χῶραι αὗται ἦσαν κεκαλυμμέναι ὑπὸ δασῶν μὲ ἀπείρους λειμῶνας, τοὺς ὁποίους διέτρεχον ἀγέλαι βονάσων, καὶ μὲ ρύακας ἀφθόνων ὑδάτων. Κατ' ἀρχὰς ἐκεῖ ὑπῆρχον μόνον ἀλιεῖς, κυνηγοί, ἔμποροι δερμάτων καὶ παραγγελιοδόχοι. Ὁ ἀληθὴς ἀποικισμὸς ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ Κολο-

Εἰκ. 28. Γαλλικαὶ καὶ ἀγγλικαὶ ἀποικίαι τῆς βορείου Ἀμερικῆς

βέρτου. Τότε ὁ Καναδάς κατέστη ἔχι πλεόν ἀποικία, ἀλλὰ γαλλικὴ ἐπαρχία, καὶ διωκεῖτο ὅπως ἐκεῖναι. Τέσσαρες περίπου χιλιάδες ἀγρόται φιλόπονοι τῆς Νορμανδίας καὶ τῆς Βρεττανίας δαπάναις τοῦ κράτους μετηνάστευσαν εἰς τὴν Νέαν Γαλλίαν. Συγχρόνως οἱ Γάλλοι ἐφέρθησαν πρὸς τοὺς Ἰθαγενεῖς ἀντιθέτως ἢ οἱ Ἴσπανοί. Ἐπιχειρήσαν νὰ τοὺς ἐχριστιανίσουν καὶ νὰ τοὺς κάμουν φίλους. Αὕτη ἡ πολιτικὴ προσεῖλκυσε αὐτούς. Ἐξ ἄλλου τολμηροὶ ἐρευνηταὶ ἐπροχώρησαν εἰς

τὸ ἐσωτερικόν, κατὰ μικρὸν δ' ἔφθασαν μέχρι τοῦ κόλπου τοῦ Μεξικου. Ὅλην τὴν χώραν ταύτην ὠνόμασαν Λουιζιάνην πρὸς τιμὴν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου. Τὸ 1717 δὲ ἔθεσαν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Μισισσιπὶ τὰ πρῶτα θεμέλια τῆς Νέας Ὁρλεάνης. Τὸ 1740 ὁ γαλλικὸς πληθυσμὸς τοῦ Καναδά καὶ τῆς Λουιζιάνης δὲν ἀνήρχετο εἰς 24 χιλ. κατοίκους. Ἐν τούτοις οἱ ἀποικίαι αὐταὶ ἔθετον εἰς κίνδυνον τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῶν ἀγγλικῶν πρὸς τὸ ἐσωτερικόν.

Ὡστε καὶ ἐν τῇ βορείῳ Ἀμερικῇ, ὅπως καὶ ἐν ταῖς Ἰνδίαις ἢ σύγκρουσις μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας ἦτο ἀναπόφευκτος.

Ἡ σύγκρουσις Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας. Ἡ σύγκρουσις καὶ ἐν τῇ Ἰνδικῇ καὶ ἐν τῇ βορείῳ Ἀμερικῇ ἐπῆλθε, καθ' ὃν χρόνον καὶ ἐν Εὐρώπῃ Γαλλία καὶ Ἀγγλία συνεκρούσθησαν κατὰ τὸν ἑπταετῆ πόλεμον (1756—1763). Καὶ εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ εἰς τὴν β. Ἀμερικὴν ὁ πόλεμος ἐπερατώθη διὰ τῆς ἤττης τῶν Γάλλων. Διὰ τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων (1763) ἡ Γαλλία ἐγκατέλειπεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὸν Καναδὸν καὶ τὴν Λουιζιάνην πλὴν τῆς Νέας Ὁρλεάνης, καὶ παρητήθη πάσης πολιτικῆς διεκδικήσεως ἐπὶ τῆς Ἰνδικῆς. Αἱ πέντε ἐκεῖ γαλλικαὶ πόλεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον κυριευθῆ ὑπὸ τῶν Ἀγγλων, ἀπεδόθησαν εἰς τὴν ἑταιρείαν ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μένουν ἀνοχύρωται καὶ ἀνευ φρουρᾶς.

9. Ἡ ἀνεξαρτησία τῶν Ἠνωμένων πολιτειῶν τῆς βορείου Ἀμερικῆς.

Δώδεκα ἔτη μετὰ τὸ πέρας τοῦ μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας ἀποικιακοῦ πολέμου, αἱ 13 ἐν Ἀμερικῇ ἀγγλικάι ἀποικίαι ἐξηγέρθησαν ἐναντίον τῆς μητροπόλεως. Ἡ ἐξέγερσις ὑπῆρξε κατὰ μέγα μέρος ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου ἐκείνου. Ὁ πόλεμος εἶχε κοστῆσαι μεγάλα ποσὰ εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Τὸ χρέος τῆς ἀνήρχετο εἰς 2 1/2 δισεκατομμύρια. Οἱ φόροι ἦσαν τόσον βαρεῖς, ὥστε ἐφαίνετο ἀδύνατον νὰ τοὺς αὐξήσουν ἀκόμῃ. Ὁ Γεώργιος Γ' καὶ οἱ ὑπουργοὶ ἐνόμισαν ὅτι διὰ νὰ πληρωθοῦν τόσαι θυσίαι, ἔπρεπεν οἱ Ἀγγλοὶ νὰ λάβουν ἐκ τῶν ἀποικιῶν τῶν τὰς εὐρύτερας ἐμπορικᾶς ὠφελείας. Ἐκρίναν ὡσαύτως ὀρθὸν ὅτι αἱ ἀποικίαι ὄφειλον νὰ ὑποστοῦν τὸ ἀναλογοῦν εἰς αὐτὰς μέρος ἐκ τῶν κοινῶν βαρῶν. Παρήγγειλαν λοιπὸν νὰ ἐφαρμοζῶνται αὐστηρῶς οἱ νόμοι, οἱ ὁποῖοι ἐξησφάλιζον εἰς τὰ ἀγγλικά πλοῖα τὸ μονοπώλιον τοῦ κατὰ θάλασσαν ἐμπορίου εἰς τὰς ἀποικίας, μετ' ἀπόφασιν δὲ τοῦ κοινο-

βουλίου επέδραλον και εις τας αποικίας τον φόρον του χαρτοσήμου, ο οποίος υπήρχε και εις την μητρόπολιν.

Αί αποφάσεις αί σχετικαί προς τό εμπορικόν μονοπόλιον δέν συνεκίνησαν τους Αμερικανούς, διότι ήσαν βέβαιοι ότι ένεκα τής μεγάλης έκτάσεως των ακτών θα ήθύναντο έλευθέρως παρά ταύτας νά χρησιμοποιούν τό λαθρεμπόριον. Τουναντίον όμως εξηγγέρθησαν εναντίον του φόρου του χαρτοσήμου. Αντιπρόσωποι των διαφόρων αποικιών συνηλθον εις Φιλαδέλφειαν και διεμαρτυρήθησαν από κοινοῦ εξ ονόματος των αγγλικῶν έλευθεριῶν. «Εγκαταλείποντες την Αγγλίαν, έλεγον, οι άποικοι δέν έπαυον νά είναι Αγγλοι. Είχον διατηρήσει ελα τά πολιτικά δικαιώματα του Αγγλου πολίτου, σπουδαιότερον των όποιων ήτο νά μη πληρώνη κανένα φόρον, εάν δέν ήθελε συναινέσει ή ο ίδιος ή δι' αντιπροσώπου εις την βουλήν των κοινοτήτων. Έπομένως οι άποικοι μη έχοντες αντιπροσώπους εις τό αγγλικόν κοινοβούλιον δέν ωφείλον νά πληρώνουν φόρους».

Αυτή ή θεωρία έπεδοκιμάσθη και υπεστηρίχθη και εν Αγγλία εις τό κοινοβούλιον υπό των Ουέγων, και ο φόρος του χαρτοσήμου κατηργήθη. Αλλά τον αντικατέστησαν δια τελωνιακῶν δασμῶν επί ώρισμένων εμπορευμάτων κομιζομένων εξ Αγγλίας, του σιδήρου, του χάρτου, τής ύέλου, των χρωμάτων και του τεύου. Οι Αμερικανοί τότε έπαυσαν νά αγοράζουν εμπορεύματα επιθεβαρυμένα με τον τελωνιακόν φόρον, και τό αγγλικόν εμπόριον εξέπεσεν εις τό τρίτον. Μετά άγώνα τριών έτων ή κυβέρνησις κατήργησε και τους τελωνιακούς φόρους πλην του επί του τεύου (1770). Οι Αμερικανοί απέφασαν νά μη αφήσουν πλέον νά έκφορτωθή τέτον. Τό 1773 τρία πλοία με φορτίον τεύου εισήλθον εις τον λιμένα τής Βοστώνης. Αμερικανοί μετηφισμένοι εις θθαγενείς εισέδυσαν εις αυτά και έρριψαν τό φορτίον εις την θάλασσαν. Η αγγλική κυβέρνησις προς εκδίκησιν εκήρυξεν εν αποκλεισμῳ τον λιμένα τής Βοστώνης, μέχρις ου ήθελε πληρώσει την αξίαν των καταστραφέντων εμπορευμάτων. Η Βοστώνη εξήτησε τότε την υποστήριξιν των άλλων αποικιών. Αντιπρόσωποι συνελθόντες εις Φιλαδέλφειαν έσχημάτισαν συνέδριον, τό όποιον μετά νέαν και πανηγυρικήν έκθεσιν των συνταγματικῶν των θεωριῶν εις μίαν διακήρυξιν των δικαιωμάτων των, άπηγόρευσε την εισαγωγήν αγγλικῶν εμπορευμάτων. Απεσταλμένοι δέ εις έκαστην αποικίαν ανέλαβον νά επαγρυπνούν επί των εμπορευμάτων και των κατοίκων, έσχηματίσθησαν στρατιωτικά σώματα προς ένισχυσιν των απεσταλμένων τής επιτηρήσεως, και ίδρύθησαν μικραί απο-

θηκαι όπλων εις διάφορα σημεία. Τήν 9ην Ἀπριλίου 1775 απόσπασμα άγγλικού στρατού σταλέν, ίνα διαρπάξη μίαν έκ τών άποθηκών αυτών παρά τήν Βοστώνην, συνεκρούσθη με τούς Ἀμερικανούς στρατιώτας. Ἐπεσαν έκατέρωθεν νεκροί τινες. Τοῦτο υπήρξεν ή άρχή τοῦ πολέμου, όστις διήρκεσεν όκτώ έτη (1775—1783).

Οί Ἀμερικανοί ήρχισαν νά στρατολογοῦν. Συγχρόνως όμως διεκήρυξαν ότι σκοπός τής έξεγέρσεώς των δέν ήτο νά χωρισθοῦν από τής Ἀγγλίας και νά άποτελέσουν κράτος ανεξάρτητον. Τήν διακήρυξιν τής ανεξαρτησίας των έκαμε τό συνέδριον μετά πολλούς δισταγμούς έν έτος βραδύτερον, τήν 4 Ἰουλίου 1776. Ταύτης δέ προηγείτο προσίμιον, είδος φιλοσοφικής έκθέσεως τών δικαιωμάτων τοῦ ανθρώπου και τών γενικών άρχών, έφ' όν πρέπει νά έδράζεται τό πολιτεύμα τών κρατῶν. Διεκήρυττεν ιδίως ότι έλοι οί άνθρωποι είναι έκ φύσεως ίσοι και έλεύθεροι, και ότι δέν δύναται νά ύφίσταται κυβέρνησις άνευ συναίνεσεως τών κυβερνωμένων.

Ὁ πόλεμος υπήρξε μακρός και λίαν δύσκολος. Οί Ἀμερικανοί δέν ειχον κεντρικήν κυβέρνησιν. Τό συνέδριον ήτο ό σύνδεσμος μεταξύ τών κρατῶν. Ἀλλά τοῦτο δέν ειχε τήν δύναμιν νά δίδη διαταγάς εις τούς αυτονόμους κυβερνήτας τών 13 κρατῶν. Ἐπειτα έλοι οί Ἀμερικανοί δέν άπεδέχθησαν τήν προκήρυξιν τής ανεξαρτησίας. Εις τά κεντρικά κράτη ιδίως οί έμποροι και οί μεγάλοι ιδιοκτήται ήσαν νομιμόφρονες, δηλ. πιστοί εις τήν Ἀγγλίαν. Ἐκτός τούτου οί Ἀμερικανοί δέν ειχον όπλα, ένδύματα, χρήματα. Ἐπρεπε νά κόψουν χαρτονόμισμα, αλλά τοῦτο ήδύνατο νά χρησιμοποιηθῆ μόνον έν Ἀμερικῇ. Τέλος ειχον μεγάλας δυσκολίας εις τό νά σχηματίσουν στρατόν. Ἀλλά πάσας τάς δυσκολίας υπερεπήδησαν, διότι έσχον ένα Ουάσιγκτων (Washington), ένεκα τής φύσεως τής χώρας των, και τέλος διά τής βοήθειας τής Γαλλίας.

Ὁ Γεώργιος Ουάσιγκτων ήτο πλούσιος ιδιοκτήτης φυτειῶν έν Βιργινίᾳ. Ἦτο έν τῇ άκμῇ τής ήλικίας του, 49 έτῶν, και ειχε διακριθῆ εις τόν πόλεμον τοῦ Καναδά ως αξιωματικός. Ἐνεκα τούτου τό συνέδριον άνέθεσεν εις αὐτόν τήν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ. Ἐδείχθη δέ όντως στρατηγός δραστήριος, συνετός και άφιλοκερδής. Ἐγνώριζε μετά έκαστην ήτταν νά αναδημιουργῆ στρατόν, και τέλος κατώρθωσε νά σχηματίσῃ πυρῆνα μονίμου τοιούτου. Συγχρόνως δ' έδείχθη και πολιτικός έπιτιθέσις.

Μέγα πλεονέκτημα διά τούς Ἀμερικανούς ήτο ώσαύτως ή έκτασις τής χώρας των (πλέον τών 800 χιλιομέτρων) με όδοῦς σπανίας,

μέ πολλούς ποταμούς άνευ γεφυρών, μέ δάση, μέ άπειρα διαστήματα χέρσα. Αύται αί φυσικάί δυσκολαί έδωσαν εις τούς Άμερικανούς μετά δύο έτών συμπλοκάς, συνήθως άτυχεις, τήν πρώτην των μεγάλην έπιτυχίαν. Τό 1777 παρά τήν Σαρατόγαν περικυκλώσαντες ένα άγγλικόν στρατόν τόν ήνάγκασαν νά παραδοθῆ. Η έπιτυχία αύτη έξησφάλισε τήν επανάστασιν, διότι μετ' αύτήν ή Γαλλία άπεφάσισε νά τούς βοηθήσῃ.

Η σύγκρουσις μεταξύ Άγγλίας και των άποικιών της ειχε προσελκύσει εϋθύς έξ αρχῆς τήν προσοχήν τῆς Γαλλίας. Από τῆς συνθήκης των Παρισίων οι Γάλλοι ειχον έργασθῆ πρὸς αναδιοργάνωσιν τοϋ στρατοϋ και τοϋ στόλου των μέ τήν σκέψιν ότι ή άγγλοαμερικανική σύγκρουσις θα παρείχεν εις αυτούς τήν άφορμήν τῆς άναποδόσεως. Άλλά τινες των ύπουργών έδίσταζον. Διά τοϋτο κατ' αρχάς ήρχοντο εις τό νά προμηθεύουν κρυφίως εις τούς Άμερικανούς χρήματα και έπλα. Νεαροί αξιωματικοί, μεταξύ των οποίων ε μαρκήσιος Lafayette, μετέβησαν ως έθελονταί, έπως τεθούν υπό τάς διαταγάς τοϋ Ουάσιγκτων. Άλλά μετά τήν έπιτυχίαν τῆς Σαρατόγας ή μερίς των φιλοπολέμων υπερίσχυσεν. Οι Γάλλοι ήλθον εις διαπραγματεύσεις μετ' άπεσταλμένου των επαναστατών, τοϋ Φραγκλίνου, και υπέγραψαν μετ' αύτοϋ έμπορικήν συνθήκην και συνθήκην συμμαχίας (1778).

Ο άγγλοαμερικανικός πόλεμος έγινε τώρα και άγγλογαλλικός, κα εξέταθη συγχρόνως εις τήν βόρειον Άμερικήν, εις τάς Αντίλλας, εις τάς ευρωπαϊκάς θαλάσσας, εις τόν Ινδικόν ωκεανόν. Ο Ουάσιγκτων ενισχυθείς υπό των Γάλλων ενίκα τούς Άγγλους εν Άμερικῇ. Κατά θάλασσαν ο γαλλικός στόλος κατώρθωσε νά αντιπαρατάσσεται εις τόν άγγλικόν. Οι Άγγλοι εις τό τέλος τοϋ 1782 έξηντλημένοι οικονομικώς έκαμαν προτάσεις ειρήνης. Αί διαπραγματεύσεις κατέληξαν εις τήν υπογραφήν τῆς ειρήνης των Βερσαλλίων (1783). Δι' αύτῆς οι Άγγλοι άνεγνώρισαν τήν άνεξαρτησίαν των Ηνωμένων πολιτειών και άφῆκαν εις αυτάς τήν οπισθεν χώραν μέχρι τοϋ Μεσσισιπιῆ.

Τό νέον κράτος ώργανώθη όμοσπονδιακώς κατόπιν πολλών συζητήσεων (1783 — 1787). Κατά τόν οργανισμόν αυτόν εκάστη εκ των Ηνωμένων πολιτειών είναι κυρίαρχος και ανεξάρτητος. Έχει τόν κυβερνήτην της εκλεγόμενον υπό τοϋ λαοϋ, εστις άσκει τήν εκτελεστικήν εξουσίαν, και τό νομοθετικόν της σώμα, τό όποιον αποτελούμενον εκ δύο βουλών ψηφίζει τούς νόμους. Έχει τέλος τά δικαστήριά της. Αί πολιτείαί συνδέονται μεταξύ των διά γενικου συντάγματος. Τοϋτο διακρίνει τρεις εξουσίας, τήν εκτελεστικήν, τήν νομοθετικήν και δικα-

στικήν. Περιορίζονται ὅμως αἱ ἐξουσίαι αὐται εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις, εἰς τὴν διπλωματίαν, τὸν στρατὸν, τὸν στόλον, εἰς τὰ ἐμπορικὰ ζητήματα καὶ εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν τελωνιακῶν ὁσασμῶν. Ἡ ἐκτελεστική ἐξουσία ἀνήκει εἰς ἓνα πρόεδρον ἐκλεγόμενον κατὰ τετραετίαν ἐφ' ἅπαξ ὑπὸ συλλόγου ἐκλεκτόρων διοριζομένων ὑπὸ τῶν κρατῶν. Ὁ πρόεδρος εἶναι μόνος ὑπεύθυνος καὶ αὐτὸς διορίζει οἷους δήποτε θέλει ὑπουργούς. Εἶναι ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου καὶ υπογράφει συνθήκας μὲ τὴν ἐπιφύλαξιν τῆς ἐπικυρώσεως ὑπὸ τῆς γερουσίας. Τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν ἐξασκεῖ τὸ συνέδριον (Congrès) συγκείμενον ἐκ δύο συνελεύσεων, τῆς γερουσίας καὶ τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων. Οἱ ψηφιζόμενοι ὅμως νόμοι πρέπει νὰ ἐπικυρωθοῦν καὶ ὑπὸ τοῦ προέδρου. Οἱ γερουσιασταὶ ἐκλέγονται ὑπὸ τῶν νομοθετικῶν σωμάτων τῶν διαφόρων κρατῶν. οἱ βουλευταὶ διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας. Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία εἶναι ἐμπειστευμένη εἰς ἀνώτατον δικαστήριον ἐξ 9 μελῶν διοριζομένων ἰσοδίως ὑπὸ τοῦ προέδρου. Τοῦτο δικάζει τὰς ἐριδας μεταξὺ τῶν κρατῶν ἢ μεταξὺ προέδρου καὶ γερουσίας.

Ὁ ἀπελευθερωτικὸς τῆς βορείου Ἀμερικῆς πόλεμος δὲν ἔσχε μόνον ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν ἑνὸς κράτους, τὴν ἐξασθένειν τῆς Ἀγγλίας καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς τιμῆς τῆς Γαλλίας. Οὗτος ἔσχεν ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ ἀποτελέσματα πολιτικὰ σοβαρά. Οὗτος ἐχρησίμωσεν ὡς παράδειγμα καὶ ἐπέυσπευσε τὴν ἐκρηξίν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως.

10. Ἡ πνευματικὴ κίνησις ἐν Εὐρώπῃ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος.

Ἡ πρόοδος τῶν ἐπιστημῶν. Ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης ὁ τρόπος τῆς θεραπείας τῶν ἐπιστημῶν μετεβλήθη. Κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀνεζήτησαν τὴν ἐπιστήμην εἰς τὰ ἀρχαῖα βιβλία. Σοφὸς ἔθεωρετο ὁ γνωρίζων, τί εἶχον γράψει οἱ ἀρχαῖοι, ὁ Γαληνὸς εἰς τὴν Ἱατρικὴν, ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ὁ Πτολεμαῖος εἰς τὴν ἀστρονομίαν. Ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως κατὰ μικρὸν κατενόησαν ὅτι τὸ μόνον μέσον τῆς γνώσεως τῶν πραγμάτων εἶναι ἡ παρατήρησις τῶν φαινομένων. Οἱ σοφοὶ ἠσχολοῦντο ὀλιγώτερον εἰς τὸ νὰ κατανοοῦν ἕ,τι εἶχε λεχθῆ πρὸ αὐτῶν, παρὰ εἰς τὸ νὰ μελετοῦν ἕ,τι ἠδύναντο νὰ ἴδουν οἱ ἴδιοι. Κατεγίνοντο εἰς τὸ νὰ κάμνουν πειράματα καὶ συλλογὰς. Ἐφεῦρον τότε οἱ σοφοὶ διάφορα ὄρ-

γανα, διὰ τῶν ὁποίων διευκρίνουσαν τὰς παρατηρήσεις των, τὸ μικροσκόπιον, διὰ τοῦ ὁποίου παρατηροῦνται καὶ τὰ μικρότερα ἀντικείμενα, τὸ τηλεσκόπιον, τὸ ὁποῖον κάμνει ὄρατὰ καὶ τὰ πολὺ ἀπομακρυσμένα, τὸ βαρόμετρον, τὸ θερμόμετρον, τὴν πνευματικὴν ἀντλίαν, τὴν ἤλεκτρικὴν μηχανήν. Διὰ τὰ ἀνακοινῶνουν δὲ τὰς παρατηρήσεις των καὶ τὰς θεωρίας των οἱ μὲν πρὸς τοὺς δέ, δὲν ἤρχουν πλέον τὰ βιβλία. Ἰδρυσαν ἑταιρείας ἐπιστημονικὰς, αἵ ὁποῖαι ἔκαμναν τακτικὰς συνεδρι-

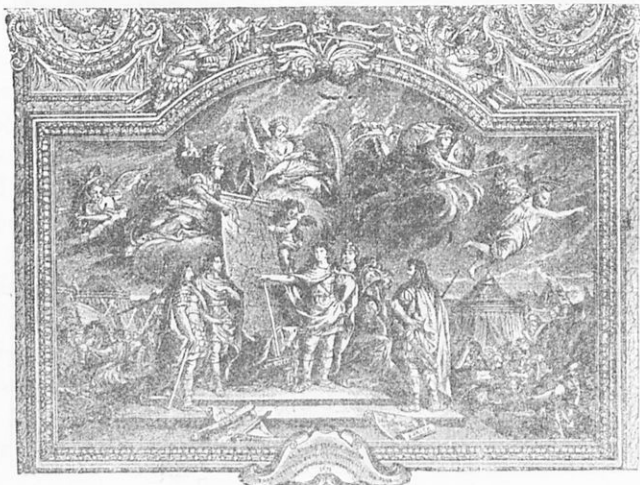

Εἰκ. 28. Poussin : οἱ ποιμένες τῆς Ἀρκαδίας.

άσεις καὶ ἐξετύπωνον πρακτικὰ τῶν διαλέξεων. Αἱ περιφημότεραι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἡ βασιλικὴ ἑταιρεία τοῦ Λονδίνου (1665), ἡ Ἀκαδημία τῶν Παρισίων ἱδρυθεῖσα ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ', καὶ ἡ Ἀκαδημία τοῦ Βερολίνου ἱδρυθεῖσα ὑπὸ Φρειδερίκου Β'.

Τὰς μεγαλυτέρας προόδους ἔκαμεν ἡ **ἀστρονομία**. Μέχρι τέλους τοῦ μεσαίωνα οἱ ἀστρονόμοι παρέμενον εἰς τὸ σύστημα τοῦ Πτολεμαίου. Κατὰ τοῦτο ἡ γῆ εἶναι ἀκίνητος εἰς τὸ κέντρον τοῦ κόσμου, περὶ αὐτὴν δὲ στρέφονται οἱ ἀστέρες, ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη. Κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα οἱ μεγάλοι ἀστρονόμοι ἤρχισαν νὰ ἀνατρέπουν τὸ σύστημα τοῦτο. Πολωνός τις ἱερεὺς ὁ Κοπέρνικος, (Copernic) ἀνεκάλυψεν ὅτι ἡ γῆ εἶναι πλανήτης στρεφόμενος περὶ τὸν ἥλιον. Γερμανός τις διδάκτωρ πανεπιστημίου, ὁ Κέπλερος (Kepler), ἐκανόνισε τοὺς νό-

μους τῆς κινήσεως τῶν πλανητῶν περί τὸν ἥλιον. Ἄλλος διδάκτωρ, ὁ Ἴταλὸς Γαλιλαῖος (Galileo), προσέθεσεν ὅτι ἡ γῆ στρέφεται περί ἑαυτὴν εἰς 24 ὥρας. Εἰς τὸ τέλος δὲ τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ ἀστρονομία ἐτελειοποιήθη κατόπιν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου Νεύτωνος (Newton) ἐξευρέσεως τοῦ γενικοῦ νόμου τῆς βαρύτητος. Αἱ θεωρίαι αὗται κατ' ἀρχὰς ἐπεριφρονήθησαν. Ἦναντιοῦντο εἰς τὸ σύστημα τοῦ Πτολεμαίου τὸ καθιερωμένον ὑπὸ τῆς παραδόσεως. Συνεκρούοντο πρὸς τὴν κοινὴν αἴσθη-

Εἰκ. 29. *Lebrun*: ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' ἐν Ὁλλανδία (τοιχογραφία τῶν Βεροαλλιών).

σιν, ἡ ὁποία σπανίως εἶναι σύμφωνος μετὰ τὴν ἐπιστήμην. Οἱ καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων δὲν τὰς ἀπεδέχθησαν. Ἡ ἱερὰ ἐξέτασις ἀπηγόρευσε νὰ διδάσκηται ἡ θεωρία τοῦ Κοπερνίκου καὶ διέταξε νὰ ἐξαφανισθοῦν τὰ ἔργα του. Ὁ Γαλιλαῖος ἤχθη εἰς τὴν Ῥώμην καὶ κατεδικάσθη (1632) νὰ ἀποκηρύξη τὰς θεωρίας του καὶ πρὸς ἐξίλασμον νὰ ἀπαγγέλλῃ ἀπαξ τῆς ἐβδομάδος ἐπὶ τρία ἔτη τοὺς 7 ψαλμοὺς τῆς μετανοίας. Ἐκρατήθη δὲ ὑπὸ ἐπιτήρησιν μέχρι τοῦ θανάτου του.

Ἡ ἀριθμητικὴ καὶ ἡ γεωμετρικὴ καὶ ἡ στοιχειώδης ἀλγεβρα τὸν 17ον αἰῶνα προήχθησαν πολὺ ὑπὸ τοῦ Λειβνιτίου (Leibnitz) καὶ ἄλλων.

Ἡ φυσικὴ τοῦ μεσαίωνα περιωρίζετο εἰς τοὺς νόμους τοῦ Ἀρχιμήδους. Ὁ Γαλιλαῖος τώρα ἐφεύρε τοὺς νόμους τῆς πτώσεως τῶν σω-

μάτων. Ὁ Τορρικέλης (Torriceli) τὸ βαρόμετρον καὶ τὴν πίεσιν τοῦ ἀέρος. Ὁ Νεύτων τὸς νόμους τῆς βαρύτητος.

Ἡ φιλοσοφία. Οἱ φιλόσοφοι τῆς ἀναγεννήσεως ἐθαύμαζον ἀκόμη παρὰ πολὺ τοὺς ἀρχαίους, ὥστε δὲν ἐτόλμων νὰ σκέπτονται αὐτοτελῶς. Ἡ νέα φιλοσοφία χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος, ἐδημιουργήθη δὲ ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου Βάκωνος (Bacon), τοῦ Γάλλου Descartes, τοῦ Γερμανοῦ Λαϊβνίτιου (Leibnitz) καὶ τοῦ Ἰουδαίου Ὀλλανδοῦ Σπινόζα (Spinoza). Οἱ φιλόσοφοι τοῦ 17ου αἰῶνος δὲν εἶχον πλέον, ὡς οἱ σχολαστικοί, σέβασμὸν πρὸς πᾶν ἕ.τι ἐλέχθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων. Ζητοῦν διὰ τῆς σκέψεως καὶ τῆς παρατηρήσεως νὰ καταρτίσουν σύστημα, τὸ ὅποιον νὰ καθιστᾷ τὸν κόσμον νοητὸν καὶ νὰ ἐκθέτῃ τὰς σχέσεις μεταξὺ σκέψεως καὶ ὕλης. Ἀλλὰ δὲν πολεμοῦν τὴν θρησκείαν. Ὅλοι δέχονται τὴν ὑπαρξιν ψυχῆς διακεκριμένης τοῦ σώματος.

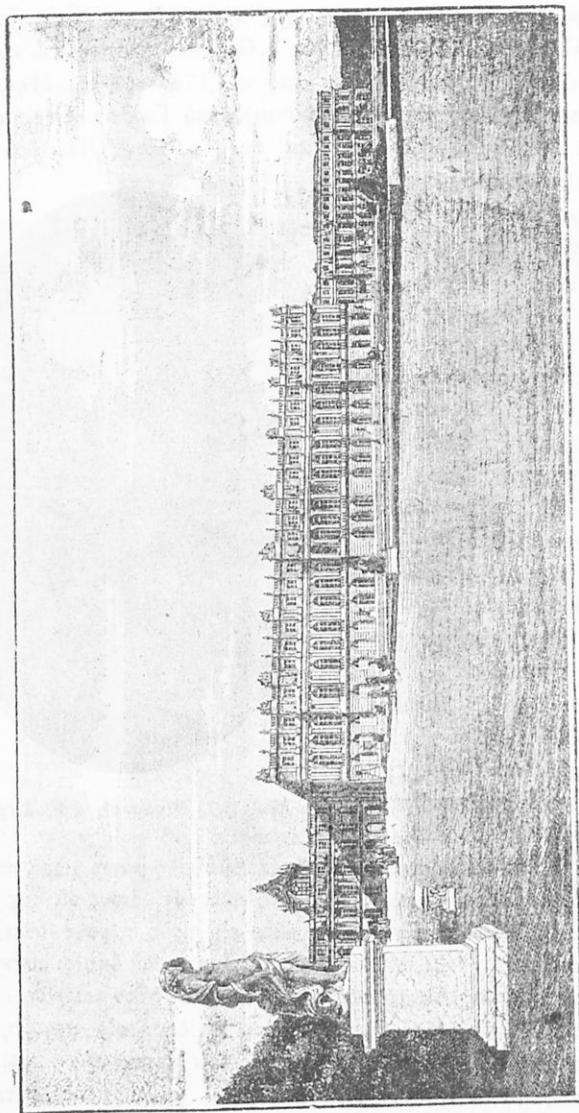
Ἡ λογοτεχνία. Ἡ λογοτεχνικὴ κίνησις τῆς ἀναγεννήσεως περατοῦται ἐν Εὐρώπῃ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος. Δὲν ἀναφαίνονται πλέον μεγάλοι συγγραφεῖς οὔτε ἐν Ἰσπανίᾳ, οὔτε ἐν Ἰταλίᾳ, οὔτε ἐν

Γερμανίᾳ. Ἡ Γαλλία ἐπὶ ἓνα αἶωνα ἀπομένει ἡ μόνη χώρα τῆς λογοτεχνίας. Ἀλλ' οἱ συγγραφεῖς ἤδη δὲν γράφουν, ὅπως οἱ τῆς ἀναγεννήσεως. Δὲν ἀπευθύνονται πλέον οὔτε εἰς τοὺς σοφοὺς οὔτε εἰς τὸν λαόν. Γράφουν διὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ κόσμου, οἱ ὅποιοι συγκεντρῶνται εἰς τὰς συναναστροφὰς τῶν αἰθουσῶν τοῦ 17ου αἰῶνος. Εἰς τὰς συναναστροφὰς αὐτάς, αἱ ὅποιαι ἔφθασαν ἰδίως εἰς μεγάλῃν ἀκμὴν ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ', διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν μετεχουσῶν κυριῶν εἰσάγεται ἡ συνήθεια νὰ ὁμιλοῦν φιλοφρόνως καὶ μὲ λέξεις ἐκλεκτάς, ἀπαγορεύεται ἡ χρῆσις ἐκφράσεων χυδαίων καὶ ἐπιζητεῖται ὁ καθαρισμὸς

Εἰκ. 30. Mignard : ὁ Μολιέρως.

τῆς γλώσσης ἀπὸ ἀρχαίους τύπους καὶ ἀπὸ πολλὰς νέας λέξεις προσ-

Εἰκ. 31. Τὸ ἀνάκτορον τῶν Βεροαλιῶν.

τόχους. Εἰς αὐτὰς λοιπὸν γίνονται διαλέξεις περὶ ζητημάτων λογοτε-

χνικῶν, καὶ κρίνεται ἡ ἀξία τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων. Ἐπομένως διὰ τοὺς ἀνθρώπους αὐτῶν ἤδη γράφουν οἱ συγγραφεῖς.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ἡ ἑποία ὀνομάζεται αἰὼν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', ἀναφαίνονται πολλοὶ μεγάλοι συγγραφεῖς εἰς ἑλα τὰ εἶδη τῆς λογοτεχνίας, τὴν τραγωδίαν, τὴν κωμῳδίαν, τὴν βουκολικὴν ποίησιν, τοὺς μύθους, τὴν ῥητορικὴν. Οἱ μεγαλύτεροι δὲ ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ Corneille, ὁ πατὴρ τῆς γαλλικῆς τραγωδίας, καὶ ὁ Racine ὁ τελειωτῆς αὐτῆς, ὁ Descartes ὁ πατὴρ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, ὁ μέγας φυσικομαθηματικὸς Pascal, ὁ Molière περίφημος διὰ τὰς κωμῳδίας του, ὁ Boileau διὰ τὸ περὶ ποιητικῆς τέχνης ἔργον του, ὁ La Fontaine διὰ τοὺς μύθους του, ὁ Bossuet διὰ τὴν ῥητορικὴν του τέχνην καὶ διὰ τὴν εὐγλωτίαν του, ὁ Fenelon διὰ τὸ ἔργον του ὁ Τηλέμαχος, ὁ La Bruyère διὰ τὸ ἠθικὸν συγγραμμά του περὶ χαρακτήρων καὶ πλεῖστοι ἄλλοι.

Διὰ τῶν ἔργων τούτων ἡ γαλλικὴ φιλολογία κατέστη παγκόσμιος, ἡ δὲ γαλλικὴ γλῶσσα ἡ γλῶσσα τῆς καλῆς κοινωνίας ἔλου τοῦ κόσμου, καὶ ἡ γλῶσσα τῆς διπλωματίας καὶ τῶν συνθηκῶν.

Ἡ ζωγραφικὴ. Ἡ μεγάλη ζωγραφικὴ τῆς ἀναγεννήσεως ἐξακολουθεῖ ἀκόμη κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. Κατ' αὐτὸν ἐξέχουν πρὸ πάντων οἱ Γάλλοι, οἱ Ἰσπανοὶ, οἱ Φλαμανδοὶ καὶ οἱ ἴδιως εἰς τὸ τοπίον καὶ τὰς σκηνὰς τοῦ οἰκογενιακοῦ βίου ἀσχολούμενοι Ὁλλανδοὶ ζωγράφοι. Σπουδαίστεροι δὲ ἐξ αὐτῶν εἶναι οἱ ἄλλοι Lebrun, Poussin, Lorrain καὶ Mignard, οἱ Ἰσπανοὶ Velasquer, Ribeira, Murrillo καὶ ὁ Ἕλλην τὴν καταγωγὴν Θεοδοκόπουλος, οἱ Φλαμανδοὶ Rubens καὶ Van Dyck, καὶ ὁ Ὁλλανδὸς Rembrandt.

Ἡ γλυπτικὴ. Οἱ γλύπται εἰς τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος κατὰ μικρὸν ἀπομακρύνονται ἀπὸ τῆς ἀρχαίας τέχνης. Προσπαθοῦν, νὰ δίδουν εἰς τὰς μορφὰς κίνησιν καὶ ἔκφρασιν. Τὰ ἔργα των εἶναι ἀφιερωμένα

Εἰκ. 32. Ρυψτ. Μίλων
ὁ Κροτωνιάτης καταβροχθιζόμενος
ὑπὸ λέοντος.

εις τὸ νὰ κοσμοῦν ἐκκλησίας, ἀνάκτορα καὶ κήπους. Ὁ μεγαλύτερος γλύπτης τῆς ἐποχῆς εἶναι ὁ γάλλος Puget ἐκ Μασσαλίας.

Ἡ ἀρχιτεκτονική. Οἱ ἀρχιτέκτονες ἀσχολοῦνται εἰς τὸ νὰ οἰκοδομοῦν ἐκκλησίας καὶ ἀνάκτορα. Αἱ ἐκκλησῖαι εἶναι συνήθως, ὡς ὁ Ἅγιος Πέτρος τῆς Ῥώμης, σκεπασμένα μεθ' ἰσθμίου καὶ στολισμένα ἐσωτερικῶς μεθ' ἰκίων. Ἡ πρόσοψις στεφανοῦται μεθ' ἀέτωμα. Ἀλλὰ τὸ ἀέτωμα ἀντὶ νὰ εἶναι ἡ κορυφὴ τοῦ οἰκοδομήματος, ὅπως εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς ναοὺς, εἶναι ἀπλοῦς τοῖχος πρὸς κόσμον. Τοῦτο ὀνομάζεται ῥυθμὸς Ἰησοῦτικὸς. Τὰ ἀνάκτορα εἶναι μικρὰ οἰκοδομήματα μεθ' ἀετῶν καὶ ὀρθογώνων.

Ἡ μουσική. Τὰ ὄργανα τῆς μουσικῆς, τὰ ὅποια μεταχειρίζομεθα, εἶχον σχεδὸν ἐφευρεθῆ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἀναγεννήσεως. Οἱ ἡγεμόνες ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος εἶχον ὀρχήστρας μουσικῶν διὰ τοὺς ναῖσκους των. Οἱ συνθέται ἦσαν πολλοὶ καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ. Κατ' ἀρχὰς μὲν συνέθετον μόνον τεμάχια ἀπομεμονωμένα χορῶν, λειτουργιῶν, ψαλμῶν. Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἐδημιουργήθησαν ἡ ὄπερα (κοσμικὸν μελόδραμα) καὶ τὸ ὄρατόριον (θρησκευτικὸν μελόδραμα). Ἀμφότερα δ' ἐγεννήθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

1. Τὰ αἷτια τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως.

Κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ κατάστασις τῆς Γαλλίας κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Ἐνῶ πέραν τῆς Μάγχης ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐθριάμβευεν ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ, ἡ θέλησις τοῦ βασιλέως ἔπαυσε νὰ ἀποτελῆ νόμον, καὶ ἐπροστατεῦετο διὰ νόμου ἡ περιουσία καὶ ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία τῶν πολιτῶν.—ἐνῶ πέραν τοῦ Ὠκεανοῦ ἐν τῇ βορείῳ Ἀμερικῇ ἐθριάμβευον αἱ ἰδέαι τῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ἐλευθερίας, καὶ οἱ πολῖται ἀπέκτων τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγουν αὐτοὶ τοὺς κυβερνήτας των,—οἱ Γάλλοι διετέλουν ὑπὸ ἀνυπόφορον δεσποτισμὸν. Ὁ ἡγεμὼν ἐθεωρεῖτο ὅτι εἶχε τὸ ἀξίωμα του ἐκ Θεοῦ, τοῦ ὁποίου ἦτο ἀντιπρόσωπος ἐπὶ τῆς γῆς, κατ' ἀκολουθίαν τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀπόλυτον φθάνον μέχρι τοῦ νὰ διαθέτῃ τὴν περιουσίαν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν τῶν ὑπηκόων του.

Ἐξ ἄλλου ἡ γαλλικὴ κοινωνία ἐξηκολούθει νὰ ἀποτελῆται ἐκ τριῶν τάξεων, δύο προνομιούχων, τοῦ κλήρου καὶ τῆς εὐγενείας, καὶ μιᾶς τρίτης ἄνευ προνομίων, τῆς οὕτω λεγομένης τρίτης τάξεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔπιπτον βλα τὰ βάρη.

Τέλος ὡς πρὸς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον ἐπεκράτει ἡ ἰδέα ὅτι ταῦτα ἔπρεπε νὰ κανονίζονται ὑπὸ τοῦ κράτους. Ἐπειδὴ ὡς πλουτοῦς ἐθεωρεῖτο ὁ χρυσοῦς καὶ ὁ ἄργυρος, ἐνομίζετο ὅτι μία χώρα καθίσταται εὐτυχής, ὅταν ἐξάγῃ περισσότερα ἐμπορεύματα τῶν εἰσαγομένων, διότι εἰσάγει περισσότερον χρυσὸν τοῦ ἐξαγομένου. Τὸ κράτος λοιπὸν ὤφειλε νὰ λαμβάνῃ τὰ μέτρα του. Ὄφειλε νὰ ἐπιβλέπῃ τὴν βιομηχανίαν, ἵνα παράγῃ αὐτὴ καὶ ἕσα χρειάζονται εἰς τὴν χώραν, καὶ ἕσα ἐπωλοῦντο εὐκόλως ἔξω αὐτῆς. Ὡς πρὸς τὸ ἐμπόριον ὤφειλε τὸ κράτος ἢ νὰ ἀπαγορεύῃ τελείως τὴν εἰσαγωγὴν ξένων ἐμπορευμάτων (σύστημα ἀπαγορευτικόν) ἢ νὰ ἐπιβάλλῃ μεγάλους τελωνιακοὺς δασμοὺς εἰς αὐτὰ (σύστημα προστατευτικόν).

Οὕτω ἐν τῇ πολιτικῇ τὸ ἀπολυταρχικόν σύστημα τοῦ θεοῦ δικαίου, ἐν τῇ κοινωνίᾳ τὸ σύστημα τῆς ἀνισότητος τῶν δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων, ἐν τοῖς οἰκονομικοῖς τὸ σύστημα τοῦ κανονισμοῦ καὶ περιο-

ρισμοῦ ἦσαν αἱ οὐσιώδεις γραμμαὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Γαλλίας μέχρι τοῦ 18ου αἰῶνος.

Αἱ νέαι κοινωνικαὶ καὶ πολιτειακαὶ ἰδέαι. Ἐὰν οὕτε ὁ πολιτειακὸς οὕτε ὁ κοινωνικὸς ὀργανισμὸς τῶν Γάλλων μετεβλήθη κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, τούναντίον μετερρυθμίσθη βαθῶς ὁ τρόπος τῆς σκέψεως. Νέαι ἰδέαι, αἱ ἰδέαι τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων, διεδόθησαν εἰς τὸ κοινόν. Ἡ γενικὴ ἐν Γαλλίᾳ ἀθλιότης κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ ἡ πολιτικὴ κατάστασις τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ τῶν τελευταίων Στούαρτ εἶχον ἐξυπνήσει τὸ κριτικὸν πνεῦμα. Εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ Vauban προσέβαλε τὰ προνόμια καὶ τὴν ἀνισότητα εἰς τὸ ζήτημα τῶν φόρων, ὁ δὲ Fénelon ἐκήρυξε τὸν ἀπολυταρχισμὸν ὡς ἐναντίον πρὸς τὰ δικαιώματα τῆς ἀνθρωπίνης ἀδελφότητος. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ φιλόσοφος Λῶκ (Locke) ἐδίδασκεν ὅτι ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἰσότης ἦσαν τὰ ἀρχικὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ προεκήρυξε τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν. Ὁ Vauban, ὁ Fénelon καὶ ὁ Locke ὑπῆρξαν αἱ πρόδρομοι δύο ομάδων διανοουμένων καὶ συγγραφῶν ἐμφανισθέντων ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Ἐκ τούτων αἱ ἀσχολούμενοι μὲ τοὺς πολιτικοὺς ὀργανισμοὺς ὠνομάσθησαν **φιλόσοφοι**, αἱ σπουδάζοντες τὰς ἀρχὰς τοῦ πλοῦτου, τοὺς ἔρους τῆς ἐργασίας, βιομηχανίας καὶ ἐμπορίου, καὶ τὰ συστήματα τῶν φόρων **οἰκονομολόγοι**.

Οἱ φιλόσοφοι. Ἐκ τῶν φιλοσόφων περιφημότεροι εἶναι τρεῖς, ὁ Montesquieu, ὁ Voltaire καὶ ὁ Rousseau.

Ὁ Montesquieu (1689—1755) ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν νέων εὐγενῶν. Κατὰ πρῶτον ἔγινε γνωστὸς διὰ τῶν «Περσικῶν ἐπιστολῶν» εἰς τὰς ὁποίας σατιρίζει τὴν γαλλικὴν κοινωνίαν καὶ τὰ ἔθη τῆς. Μετὰ ταξιδίον ἀπὸ τὴν Εὐρώπην, διαμονὴν ἐν Ἀγγλίᾳ δύο ἔτων, καὶ 20 ἔτων διαρκῆ ἐργασίαν ἐδημοσίευσεν τὸ μέγα του ἔργον «Πνεῦμα τῶν νόμων». Ἐν αὐτῷ ἀναλύει συστηματικῶς ἕλας τὰς μορφὰς τῶν πολιτευμάτων, τοὺς ἔρους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἀνεπτύχθησαν, καὶ τὰς ἀρχὰς, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθησαν. Παριστάνει ὡς ἰδεώδη τὸν ὀργανισμὸν τῆς ἀγγλικῆς μοναρχίας, ὅστις ἐγγυᾶται εἰς ἕλους τοὺς πολίτας τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν. Φρονεῖ ὅτι εἰς ἕκαστον κράτος καλῶς ὀργανωμένον πρέπει νὰ ὑπάρχουν τρεῖς ἐξουσίαι διακεκριμέναι, ἡ νομοθετικὴ, ἡ ἐκτελεστικὴ καὶ ἡ δικαστικὴ, καὶ ὅτι ἡ διάκρισις αὕτη εἶναι ἀναπόφευκτος ἐγγύησις τῆς ἐλευθερίας. Ἐπικρίνει τὴν γαλλικὴν ἀπολυταρχίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἕλας αἱ ἐξουσίαι εἶναι συγκεχυμέναι καὶ θέτει εἰς κυκλοφορίαν τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ βασιλεία πρέπει νὰ περιορίζεται καὶ ἐλέγχεται ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων

του Ἐθνους. Τὸ «Πνεῦμα τῶν νόμων» ἔσχε μεγάλην ἐπιτυχίαν. Ἐντὸς 18 μηνῶν ἔσχε 22 ἐκδόσεις. Αἱ ἰδέαι αὐτοῦ ἐνέπνεον 40 ἔτη βραδύτερον τὰς πρώτας συνελεύσεις τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἡ περιφνημοθεωρία του τοῦ χωρισμοῦ τῶν τριῶν ἐξουσιῶν δεσπόζει εἰς τὴν σύνταξιν ἔλων τῶν συνταγματικῶν πολιτευμάτων ἀπὸ τοῦ 1789.

Ὁ Voltaire (1694—1778) ἦτο υἱὸς συμβολαιογράφου τῶν Παρισίων. Εἰς ἡλικίαν 27 ἐτῶν ἐφυλακίσθη ἐπὶ 11 μῆνας διὰ τινὰ σάτιραν κατὰ τοῦ βασιλεύοντος. Ὁκτὼ ἔτη βραδύτερον ἐφυλακίσθη δευτέραν φοράν ἐπὶ ὀκτὼ μῆνας, διότι κτυπηθεὶς ὑπὸ τινος εὐγενοῦς ἐτόλμησε νὰ ἐπικαλεσθῆ δικαιούσῃν ἢ ἱκανοποιήσῃν διὰ τῶν ὄπλων. Ἀποφυλακισθεὶς ἔφυγεν εἰς Ἀγγλίαν, ἔπου διέμεινε 4 ἔτη. Ὡς ὁ Montesquieu ἐθαύμαζε τὴν ἐλευθερίαν, τῆς ὁποίας ἀπέλαυον οἱ Ἀγγλοὶ. Ἐπανελθὼν εἰς Γαλλίαν ἐδημοσίευσεν τὰς φιλοσοφικὰς ἐπιστολάς του, εἰς τὰς ὁποίας ἐγκωμιάζει τὸ πολίτευμα χώρας, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἡγεμῶν εἶναι πανίσχυρος εἰς τὸ νὰ κάμῃ τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' ἔχει τὰς χεῖρας δεμένας εἰς τὸ νὰ κάμῃ τὸ κακόν. Ὑποστηρίζει συγχρόνως τὰς θεωρίας τοῦ Λῶκ, προσβάλλει τὸν ἀπολυταρχισμόν, τὴν ἄλλειψιν ἀνεξιθρησκείας, τὸ κύρος τοῦ κλήρου. Τὸ βιβλίον τοῦ Voltaire ἐθεωρήθη ἀνατρεπτικόν καὶ καταδικάσθη νὰ καῖ, αὐτὸς δ' ἐσώθη ἀπὸ τῆς φυλακίσεως διὰ τῆς φυγῆς. Μετὰ 20 ἔτη, κατὰ τὰ ὅποια ἡσχολήθη ἰδίᾳ εἰς τὰς ἐπιστήμας, τὸ θέατρον καὶ τὴν ἱστορίαν, ὁ Voltaire κάτοχος μεγάλης περιουσίας ἐγκατεστάθη εἰς τι κτήμιά του ἐπὶ τῶν συνόρων Γαλλίας καὶ Ἑλβετίας. Ἐντεῦθεν ἡσχῆσε τότε ἐν Εὐρώπῃ ἐν εἶδος πνευματικῆς κυριαρχίας. Ἐπὶ 23 ἔτη ἠγωνίσθη διαρκῶς ἐναντίον τοῦ ἀπολυταρχισμοῦ, τῶν καταχρήσεων καὶ ἀδικιῶν τῶν δικαστηρίων, τῶν βασιάνων, τῶν θρησκευτικῶν διωγμῶν, καὶ ἐναντίον τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Κατὰ τὴν περίσδον ταύτην τοῦ βίου του ἐδημοσίευσεν ὀλίγα μικρὰ ἔργα, ἀλλ' ἔγραψεν ἄπειρα φυλλάδια ἐμπνευσμένα ἐκ τῶν γεγονότων τῆς ἡμέρας. Σύστημα πολιτικὸν δὲν κατέστρωσε. Τὸ πνεῦμά του ἔλον κατηναλώθη εἰς τὸ νὰ ἐπικρίνῃ. Τὸ ἔργον του ἰδίως ὑπῆρξε κρημνιστικόν.

Ὁ Rousseau ὑπῆρξεν ἔλως διάφορος τῶν δύο ἄλλων. Ὑπῆρξε δημιουργὸς πολιτικοῦ συστήματος καὶ ἀνέπτυξε τὴν θεωρίαν νέου οργανισμοῦ τῆς κοινωνίας. Ἐν ᾧ ὁ Montesquieu καὶ ὁ Voltaire, ἀμφοτέρωι μέλη τῶν προνομιοῦχων τάξεων, ἐπεθύμουν πολιτικὰς μεταρρυθμίσεις καὶ περιορισμὸν τοῦ δεσποτισμοῦ, ὁ Rousseau, πληβεῖος αὐτός, υἱὸς ὄρολογοποιοῦ ἐκ Γενεύης, κατέληξεν εἰς τὴν ἐξ ὀλοκλήρου ἀνατροπὴν τοῦ κράτους καὶ τῆς κοινωνίας. Ἐξέθηκε διαδοχικῶς τὰς ἰδέαις

του εις ένα διάλογον επί τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνισότητος μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, καί εις τὸ κυριώτερον ἔργον του, τὸ κοινωνικὸν συμβόλαιον. Ἐδίδασκεν, ὡς ὁ Λώκ, ὅτι ἔλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι καὶ ἐλεύθεροι, ὅτι πᾶς κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς ὀργανισμὸς ὀφείλει νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀτόμου, ὅτι ἕκαστος τὸ ἄτομον ὀφείλει νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὸ συμφέρον καὶ τὴν θέλησιν τῆς πλειοψηφίας, καὶ ὅτι ὁ λαὸς εἶναι ὁ μόνος κυρίαρχος. Αὗται αἱ ἰδέαι τοῦ Rousseau ὠδήγησαν εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῆς δημοκρατίας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν.

Οἱ οἰκονομολόγοι. Ὅπως καὶ οἱ φιλόσοφοι, οὕτω καὶ οἱ οἰκονομολόγοι διὰ τῶν θεωριῶν τῶν κατέληξαν εἰς τὸ νὰ καταδικάσουν τὸν ὑπάρχοντα ὀργανισμὸν. Οἱ περιφημότεροι ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξαν ὁ Guesnay καὶ ὁ Gournay. Ὁ Quesnay, ἰατρός τοῦ Λουδοβίου ΙΕ', διεληθὼν τὴν νεότητά του ἐν τοῖς ἀγροῖς, ἐφρόνει ὅτι ἡ γεωργία ἦτο ἡ μόνη, πηγὴ τοῦ πλούτου. Ὁ Gournay, ἔμπορος, ἐφρόνει ὅτι ὁ πλοῦτος πηγάζει ἐκ τῆς βιομηχανίας. Ἀμφότεροι ἕκαστος συναφώνουν εἰς τὸ ὅτι οἱ μεγάλοι τελωνιακοὶ δασμοὶ καὶ οἱ κανονισμοὶ τῶν σωματείων παρημποδίζον τὴν δραστηριότητα τῶν γεωργῶν καὶ τῶν βιομηχάνων, καὶ κατέληγον ὑπὲρ τοῦ συστήματος τῆς ἐλευθερίας.

Ἐξάπλωσις τῶν νέων ἰδεῶν. Αἱ νέαι ἰδέαι διεδόθησαν διὰ τῶν βιβλίων, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιτυχία ἦτο τόσο μεγαλυτέρα, ὅσον καταδιώκοντο ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας. Διεδόθησαν ὡσαύτως διὰ τῶν συναναστροφῶν τῶν αἰθουσῶν, αἱ ὁποῖαι ἐδίδοντο καθ' ὄρισμέναις ἡμέρας ὑπὸ τινῶν ἐκλεκτῶν κυριῶν, καὶ εἰς τὰς ὁποίας παρίσταντο συγγραφεῖς καὶ ἄνθρωποι τοῦ κόσμου καὶ ἔκαμνον διαλέξεις. Τέλος διεδόθησαν διὰ τῆς ἐγκυκλοπαιδείας. Ἡ ἐγκυκλοπαιδεία ἦτο εἶδος λεξικοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρισκέτις πληροφορίες περὶ ἕλων τῶν προσπαθειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ ἰδίως τῶν ἐπιστημονικῶν. Τὴν δημοσίευσιν αὐτῆς ἀνέλαθεν ὁ φιλόσοφος Diderot βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ μαθηματικοῦ Alembert. Οὗτοι συνεργάται εἶχον σχεδὸν ἕλους τοὺς συγγραφεῖς, τοὺς γνωστοὺς σοφοὺς, καὶ ἄνθρώπους εἰδικούς. Ὁ Voltaire καὶ ὁ Montesquieu ἐδίδον εἰς αὐτοὺς ἄρθρα.

Αἱ νέαι ἰδέαι δὲν διεδόθησαν μόνον εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἕλλην τὴν Εὐρώπην. Εἰς τὰς ἰδέας αὐτάς ὀφείλεται ἡ ἀπόπειρα τῶν μεταρρυθμίσεων, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ὁ Ἰωσήφ ὁ Β' ἐν Αὐστρίᾳ. Κυρίως ἕκαστος ἀποτέλεσμα τῶν νέων ἰδεῶν ὑπῆρξεν ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις.

Ὁ γαλλικὸς λαὸς ἐμπεποτισμένος μὲ τὰς νέας ἰδέας ἐδλεπεν ἤδη ὅτι εἰς τὰ ἐλαττώματα τῆς μοναρχίας ὀφείλεται καὶ ἡ ἀταξία τῶν δη-

μοσίων οικονομικῶν καὶ οἱ ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἐξευτελισμοί, καὶ συνηθάνετο τὴν ἀδικίαν τὴν γινομένην εἰς αὐτὸν διὰ τῆς διακρίσεως τῶν προνομισύχων τάξεων. Ἐξ ἄλλου ἔλαβε συνείδησιν τῆς ἰσχύος του. Τὸ παράδειγμα ἔδωκεν ἢ ἐπιτυχία τῆς ἐξεγέρσεως τῆς βορείου Ἀμερικῆς. Οἱ Γάλλοι οἱ πολεμήσαντες εἰς τὰς Ἠνωμένας πολιτείας ἐπέστρεψαν ἐμπνευσμένοι μὲ τὰς νέας ἰδέας τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ λαοῦ. Οἱ ἄστοι λοιπὸν ἤρχισαν νὰ συζητοῦν κοινῶς περὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν πολιτῶν καὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ. Δὲν ὑπελείπετο ἐπομένως, παρὰ νὰ δοθῇ ἀφορμὴ πρὸς ἐκκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ τὴν ἀφορμὴν ἔδωκεν ἢ χάριν τῆς ἀναδιοργανώσεως τῶν οικονομικῶν σύγκλησις τῶν γενικῶν τάξεων.

Ἡ οικονομικὴ κρίσις, ἢ σύγκλησις τῶν γενικῶν τάξεων. Ἡ οικονομικὴ κατάστασις τοῦ Κράτους ἢ κληροδοτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου ΙΒ' εἰς τὸν διάδοχόν του Λουδοβίκον ΙΣΤ' (1774) ἦτο ἀπελπιστική. Ἀπὸ ἡμίσεως αἰῶνος ἢ κυβέρνησις ἔδαπάνα περισσότερα τῶν ἐσόδων. Τὸ ἔλλειμμα εἶχε καταστῆ ἕξις καὶ ὀλονὲν γυῖζανεν. Αἱ ἄμετροι δαπάναι, αἱ σπατάλαι τῆς αὐτῆς καὶ ὁ πόλεμος τῆς Ἀμερικῆς προσέθεσαν νέα χρέη εἰς τὰ ὑπέρογκα ἤδη παλαιά. Ταῦτα προεκάλεσαν οικονομικὴν κρίσιν, ἢ ὅποια κατέστησεν ἀναπόφευκτον τὴν ἐκκλήσιν εἰς τὸ ἔθνος καὶ τὴν σύγκλησιν τῶν γενικῶν τάξεων. Αἱ γενικαὶ τάξεις ἦσαν σύνοδοι περιλαμβανούσαι ἀντιπροσώπους τῶν δύο προνομισύχων τάξεων, τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, καὶ τῆς τρίτης τάξεως, τῶν ἄστων, τῶν γεωργῶν καὶ τῶν ἐργατῶν. Αἱ σύνοδοι αὗται, τῶν ὁποίων κύριον ἔργον ἦτο συγκαλοῦμεναι ὑπὸ τοῦ βασιλέως νὰ ψηφίζουσι φόρους, ἀπετέλουσαν εἶδος ἀντιπροσωπείας τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ 1614, δηλ. ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἀπολυταρχισμοῦ, αὗται ἔπαυσαν νὰ συγκαλοῦνται.

Ἡ σύγκλησις λοιπὸν τῶρα τῶν γενικῶν τάξεων ἀπεφασίσθη. Ἄλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς παρουσιάσθησαν δύο ζητήματα : α) αἱ γενικαὶ τάξεις θὰ περιωρίζοντο μόνον εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν οικονομικῶν ζητημάτων καὶ εἰς τὴν λήψιν μέτρων πρὸς διόρθωσιν αὐτῶν, ὅπως ἤθελεν ὁ βασιλεὺς καὶ αἱ προνομισύχοι τάξεις, ἢ θὰ ἐπελαμβάνοντο καὶ τῆς ἑλλης πολιτειακῆς καὶ κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως, ἕπερ ἀπῆται ἢ κοινὴ γνώμη ; β') θὰ ἐξελέγετο ἴσος ἀριθμὸς ἀντιπροσώπων ἐξ ἐκάστης τῶν τριῶν τάξεων, καὶ κατόπιν αἱ τρεῖς τάξεις θὰ συνεδρίαζον ἐκάστη χωριστά, καὶ ἐπομένως θὰ ἐψήφίζον κατὰ τάξεις, ὅπως ἀπῆται ἢ παλαιὰ παράδοσις ; Ἄλλ' ἐν τιαύτῃ περιπτώσει ἢ τριτὴ τάξις, ἢ ὅποια

ἀντεπροσώπευε τὰ $\frac{98}{100}$ τοῦ ἔθνους, θὰ εἶχε μίαν μόνην ψήφον ἀπέναντι τῶν ψήφων τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, ὁπότε οὐδεμίᾳ μεταρρυθμισίς θὰ ἦτο δυνατή; Ἡ ἢ τρίτη τάξις θὰ εἶχε διπλὴν ἀντιπροσώπευσιν, δηλ. θὰ εἶχε τόσους ἀντιπροσώπους, ὅσους αἱ δύο ἄλλαι συνηνωμέναι, αἱ δὲ συνδιασκέψεις θὰ ἐγίνοντο ἀπὸ κοινοῦ καὶ αἱ ψήφοι θὰ ἐλογαριάζοντο κατὰ κεφαλὴν καὶ ἔχι κατὰ τάξεις, ὁπότε μόνον θὰ ὑπῆρχεν ἐλπίς νὰ ἐπέλθῃ εὐρεῖα μεταρρυθμισίς; Ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ κυβέρνησις δὲν ἐτόλμησαν νὰ λύσουν ἐκ τῶν προτέρων τὰ ζητήματα ταῦτα. Ἀπεφάσισαν μόνον ὑπέκριντες εἰς τὴν κοινὴν γνώμην νὰ ἐκλεχθῇ διπλάσιος ἀριθμῶς ἀντιπροσώπων ἐκ τῆς τρίτης τάξεως. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς καταλύσεως τοῦ ἀπολυταρχισμοῦ.

Αἱ ἐκλογαὶ ἐγιναν καὶ αἱ γενικαὶ τάξεις συνῆλθον (5 Μαΐου 1789), χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀποφασισθῇ, οὔτε ἐπὶ τινῶν ἀντικειμένων θὰ ἐγίνετο ἡ διάσκεψις, οὔτε κατὰ ποῖον τρόπον.

2. Ἡ κατάλυσις τῆς ἀπολύτου μοναρχίας.

Ἡ συντακτικὴ συνέλευσις. Ὁ ἀγὼν μεταξὺ τῶν δύο μερίδων, τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς τρίτης τάξεως ἀφ' ἐτέρου, ἤρχισαν εὐθὺς μετὰ τὰς ἐκλογάς. Ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ κυβέρνησις ἀκολουθοῦντες τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν ἐτακτοποίησαν τὰ πράγματα οὕτως, ὥστε αἱ τρεῖς τάξεις νὰ συνεδριάζουν χωριστά. Ἡ τρίτη τάξις ἔμως ἠρνήθη νὰ ἀρχίσῃ τὴν διάσκεψιν, πρὶν ἢ κανονισθῇ τὸ ζήτημα τῆς ψήφου. Ἐκ τούτου ἡ ἀδράνεια τῆς συνόδου παρετάθη ἐπὶ 6 ἑβδομάδας. Ἐπὶ τέλους ἡ τρίτη τάξις ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν. Ὁδηγουμένη ὑπὸ τοῦ περιφήμου ρήτορος Mirabeau τὴν 17ην Ἰουνίου διεκήρυξεν αὕτη, ὅτι ἠδύνατο νὰ μὴ λάθῃ ὑπ' ὄψιν τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἄλλων τάξεων, διότι αὕτη ἀντεπροσώπευε τὸ ἔθνος. Συγχρόνως δ' ὠνόμασεν ἑαυτὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν καὶ ἐκάλεσε τὰ μέλη τῶν δύο προνομιούχων τάξεων νὰ παραστοῦν εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς με ἴσον δικαίωμα ψήφου. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἐπαναστατικὴ πράξις.

Ἀλλὰ τὴν 20ην Ἰουνίου ἡ κυβέρνησις ὑπὸ τὴν πρόφασιν ὅτι ἤθελε νὰ προετοιμάσῃ τὴν αἴθουσαν, ἐν ἣ ἑκείνη συνεδρίαζεν ἡ τρίτη τάξις, διὰ βασιλικὴν συνεδρίαν, ἐκλείσεν αὐτήν. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς τρίτης τάξεως τότε συνῆλθον εἰς τινα τῶν ἀνακτόρων αἴθουσαν σφαιριστηρίου καὶ ὠρκίσθησαν νὰ μὴ χωρισθῶν, πρὶν ἢ ἐγκαταστήσουν πολίτευμα

νέον εις τὴν χώραν. Τοῦτο ἐσήμαινεν ὅτι ἡ συνέλευσις δὲν ἠδύνατο νὰ διαλυθῆ ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ὅτι ἡ τρίτη τάξις κατέστη δύναμις κυρίαρχος καὶ ἀνεξάρτητος. Μετὰ τῆς τρίτης τάξεως τώρα συνηνώθη καὶ τὸ πλεῖστον τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ κλήρου. Ὁ βασιλεὺς ἐζήτησε νὰ ἀντισταθῆ καὶ νὰ διαλύσῃ τὴν συνέλευσιν. Ἄλλὰ μὴ ἔχων πεποίθησιν εἰς τὴν βασιλικὴν φρουρὰν ὑπεχώρησε καὶ παρήγγειλεν εἰς τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸν κλῆρον νὰ λάβουν μέρος εἰς αὐτήν. Ἀνεγνώρισε λοιπὸν τὴν ὑπαρξιν δευτέρας ἐξουσίας, τὴν τῆς συνελεύσεως ἀντιπροσωπευούσης τὸν λαόν. Ἀπόλυτος μοναρχία πλέον δὲν ὑπῆρχεν. Ἡδὴ ἔπρεπε νὰ ὀργανωθῆ νέον πολίτευμα. Τοῦτο ἀνέλαθεν ἡ συνέλευσις κηρύξασα ἑαυτὴν συντακτικὴν (9 Ἰουλίου).

Ἐπέμβασις τοῦ λαοῦ τῶν Παρισίων. Κατόπιν τούτου ὄμως ἐγνώσθη ἐν Παρισίαις, ὅτι οἱ περὶ τὸν βασιλέα συνεκέντρωσαν στρατεύματα ἐν Βερσαλλίαις πρὸς διάλυσιν τῆς συνελεύσεως. Τότε ὁ λαὸς τῶν Παρισίων ἐξηγέρθη. Διέβρηξε τὰς ἀποθήκας ὅπλων καὶ τὰ ὀπλοπωλεῖα, ὀπλίσθη καὶ ὄρμησε κατὰ τῆς Βαστίλλης, (φρούριον χρησιμεῦον ὡς φυλακὴ, τὸ ὅποιον ἦτο σύμβολον τοῦ δεσποτισμοῦ) καὶ ἐκυρίευσεν καὶ κατεκρήμνισεν αὐτήν. Συγχρόνως ὄργάνωσεν ἔθνοφρουρὰν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ La Fayette (14 Ἰουλίου).

Ἡ ἄλωσις τῆς Βαστίλλης ἔσχε σπουδαῖα ἀποτελέσματα. Πρῶτον τὴν ἐπομένῃν ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς ἦλθεν εἰς τὴν συνέλευσιν καὶ ἀνήγγειλε τὴν διάλυσιν τῶν συναχθέντων στρατευμάτων. Τὴν 17ην δὲ ἦλθεν εἰς Παρισίους, καὶ εἰς τὸ Δημαρχεῖον διὰ τῆς παρουσίας του ἐπεκύρωσε τὰ γενόμενα, καὶ ἐδέχθη παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἔθνοφυλακῆς τὸ νέον ἐθνόσημον (λευκόν, κυανόν καὶ ἐρυθρόν). Οὕτω παρὰ τὰς δύο νομίμους ἐξουσίας, τὸν βασιλέα καὶ τὴν συνέλευσιν, ἠγέρθη καὶ τρίτη, ἡ τοῦ λαοῦ τῶν Παρισίων. Ὁ λαὸς ὀπλισθεὶς διὰ νὰ σώσῃ τὴν συνέλευσιν παρέμεινεν ὀπλισμένος καὶ μετὰ τὴν νίκην, καὶ μὴνὰς τινὰς βραδύτερον ἠδυνήθη νὰ δεσπόσῃ καὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς συνελεύσεως. Ἐπειτα τοὺς Παρισίους ἐμμήθησαν αἱ ἐπαρχίαι. Οἱ χωρικοὶ ὀπλισθέντες ἔκασαν τοὺς πύργους τῶν φεουδαρχῶν, πανταχοῦ δ' ὀργανώθησαν ἔθνοφρουραί.

Μετὰ ταῦτα ἡ συνέλευσις προχωροῦσα εἰς τὸ ἔργον τῆς ἐψήφισεν τὴν 4 Αὐγούστου τὴν κατάργησιν τοῦ φεουδελισμοῦ καὶ τῶν προνομίων τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου. Ἡ πολιτικὴ ἐπανάστασις ἤδη συνεπληρώθη διὰ τῆς κοινωνικῆς κηρυχθείσης τῆς ἰσότητος ὄλων τῶν Γάλλων. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς παρακινούμενος ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν ἐδίσταξε νὰ ἐπι-

κωρώση τὰ ψηφίσματα ταῦτα τῆς συνελεύσεως. Τοῦτο ἐκράτει ἐν διαρκείᾳ ἐκνευρισμῷ καὶ τὴν συνέλευσιν καὶ τὸν λαόν. Ὅτε δὲ τέλος κατὰ 7)θριον ἐπῆλθεν ἔλλειψις τροφίμων, ἐγνώσθη δὲ καὶ ἔτι ὁ βασιλεὺς συγκεντρώνει εἰς Βερσαλλίας στρατεύματα πρὸς διάλυσιν τῆς συνελεύσεως, ὁμὰς 7—8 χιλ. ἐνέπλων γυναικῶν ἀκολουθουμένη ὑπὸ πολλῶν χιλιάδων ὄχλου καὶ ὑπὸ τῆς ἔθνοφυλακῆς ἐβάδισεν εἰς Βερσαλλίας ζητοῦσα ἄρτον, καὶ ἐπολιόρκησε τὰ ἀνάκτορα. Ὁ βασιλεὺς πρὸς καθήσυχασιν τοῦ πλήθους τὴν ἐπομένην ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς Βερσαλλίας καὶ νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς Παρισίους. Ἐνταῦθα μετ' ὀλίγον ἦλθε καὶ ἡ συνέλευσις. Ἐκτοτε βασιλεὺς καὶ συνέλευσις, αἱ δύο νόμιμοι ἐξουσίαι, εὐρέθησαν ἀιχμάλωτοι τοῦ λαοῦ τῶν Παρισίων, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ ἐξῆς διευθύνει τὴν ἐπανάστασιν.

Τὸ σύνταγμα τοῦ 1791. Ἡ συνέλευσις μετὰ ταῦτα (Ὀκτώβριος 1789) ἐξέδωκε τὴν διακήρυξιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπεκύρωσεν αὐτήν. Διὰ ταύτης καθιεροῦτο ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ, ἡ ἰσότης ὅλων τῶν πολιτῶν εἰς τὰ πολιτικά δικαιώματα, εἰς τὰς φορολογικὰς ὑποχρεώσεις καὶ ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων, καὶ τέλος ἡ ἐλευθερία ὡς πρὸς τὰ πολιτικά φρονήματα, τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις, τὸν τύπον καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Μὲ ὀλίγας λέξεις καθιερώθη ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰσότης, ἡ ἀδελφότης (Liberté, égalité, fraternité). Κατόπιν ἐψήφισε τὴν ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ταμείου ἐκποίησιν τῶν κτημάτων τοῦ κλήρου καὶ τοῦ στέμματος, καὶ καταργήσασα τὰ προνόμια τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν διήρσε τὸ κράτος εἰς 85 νομοὺς μὲ ὁμοίωμορον διοίκησιν.

Ἄλλ' ἡ θέσις τοῦ βασιλέως καθίστατο ὄλονεν δύσκολος. Ἠναγκάζετο νὰ ἐπικυρώσῃ ἅκων πᾶν ἔτι ἐψήφισεν ἡ συνέλευσις. Ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον ἐγκατελείφθη καὶ ὑπὸ τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν, οἱ ὁποῖοι διαρκῶς ἔφευγον μεταναστεύοντες ἔξω τῆς Γαλλίας, πολλοὶ δὲ καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἀπόπειρα δὲ φυγῆς τοῦ βασιλέως (20 Ἰουλίου 1791) ἀποτυχοῦσα ἐχειροτέρευσε ἔτι μᾶλλον τὴν θέσιν του. Ἡ εἰς τὸν βασιλέα πίστις ἐκλονίσθη καὶ ἤρχισε νὰ σχηματίζεται κόμμα δημοκρατικόν.

Ὀλίγους μῆνας βραδύτερον (3 Σεπτεμβρίου) ἡ συνέλευσις ἐπεράτωσε τὰς ἐργασίας τῆς καταρτίσασα τὸ νέον πολίτευμα. Τοῦτο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Montesquieuu καθιέρου τὸν χωρισμὸν τῶν ἐξουσιῶν, τῆς νομοθετικῆς ἀσχομένης ὑπὸ νομοθετικῆς συνελεύσεως, τῆς ἐκτελεστικῆς ἀσχομένης ὑπὸ τοῦ βασιλέως διὰ τῶν ὑπουργῶν, καὶ τῆς δικαστικῆς

ἀσκουμένης ὑπὸ δικαστῶν διοριζομένων ἐπὶ ὄρισμένον χρόνον ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Τὴν 14ην Σεπτεμβρίου 1791 δὲ ὁ βασιλεὺς ὤρκισθη ἐνώπιον τῆς συνελεύσεως πίστιν εἰς τὸ σύνταγμα. Κατόπιν τούτου ἡ συντακτικὴ συνέλευσις ἐκήρυξε λήξασαν τὴν ἀποστολὴν τῆς.

3. Ἡ κατάλυσις τῆς βασιλείας.

Ἡ νομοθετικὴ συνέλευσις. Ἡ συνταγματικὴ μοναρχία διήρκεσεν ὀλιγώτερον τοῦ ἔτους. Ἡ νομοθετικὴ συνέλευσις ἤρchiσε τὰς ἐργασίας τῆς τὴν 1 8)δρίου. Αὕτη ἀπετελέσθη ἐκ νέων ἀνδρῶν. Ἡ συντακτικὴ εἶχεν ἀποφασίσει οὐδὲν ἐκ τῶν μελῶν τῆς νὰ λάβῃ μέρος εἰς αὐτὴν ἢ εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Οὕτω ἡ πείρα, τὴν ἑποῖαν εἶχον ἀποκτήσει τὰ μέλη αὐτῆς, ἀπέδεικνεν ἄχρηστος διὰ τὴν Γαλλίαν. Οἱ νέοι βουλευταὶ ἦσαν ἔλοι ὑπὲρ τῆς βασιλείας. Ἄλλὰ καὶ ἔλοι, ὅπως ἔλη ἡ Γαλλία, ἀπὸ τῆς ἀποπείρας τῆς φυγῆς τοῦ βασιλέως ἐδυσπίστου πρὸς τὸν Λουδοβίκον ΙΣΤ'. Δὲν ἦσαν ὅμως καὶ ἔλοι σύμφωνοι ὡς πρὸς τὴν ἀπέναντί του στάσιν. Ἐκ τούτου ἐσχματίσθησαν πολλὰ κόμματα. Ἄλλοι ἤθελον τὴν αὐστηρὰν ἐφαρμογὴν τοῦ συντάγματος καὶ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν ἐξουσίαν τὴν ἀφεθεῖσαν εἰς τὸν βασιλέα. Αὐτοὶ ὀνομάζοντο συνταγματικοὶ ἢ Φυλλίται. Τούναντίον ἄλλοι ὀλιγαριθμότεροι μὲ δημοκρατικὰς τάσεις ἤθελον νὰ φέρουν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν εἰς σημεῖον, ὥστε ὁ βασιλεὺς νὰ εἶναι ἄπλοῦς κληρονομικὸς πρόεδρος δημοκρατίας. Ἐν περιπτώσει δέ, κατὰ τὴν ἑποῖαν ἤθελε παραβιάσει τὸ σύνταγμα, νὰ τὸν καθαιρέσουν. Οὗτοι ὀνομάζοντο Ἰακωῖνοι. Βραδύτερον διαφωνήσαντες μετριωπαθέστεροί τινες ἐξ αὐτῶν ἀπετέλεσαν ἰδιαιτέρον κόμμα καὶ ὀνομάσθησαν Γιρονδῖνοι ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ νομοῦ, τὸν ἑποῖον ἀντεπροσώπευον οἱ ἐπιφανέστεροι ἐξ αὐτῶν. Πλὴν τούτων εἰς τὴν συνέλευσιν ὑπῆρχον καὶ οἱ λεγόμενοι ἀνεξάρτητοι. Οὗτοι ὑπεστήριζον ἄλλοτε τὸ ἔν καὶ ἄλλοτε τὸ ἄλλο κόμμα.

Τὰ κόμματα ταῦτα ἔξω τῆς συνελεύσεως συνεδρίαζον χωριστὰ εἰς τὰς λέσχας των, αἵτινες ἦσαν πολιτικοὶ σύλλογοι. Ἡ πρώτη ἰδρυθεῖσα λέσχη εἶναι ἡ τῶν Ἰακωβίνων. Αὕτη ἰδρύθη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς συντακτικῆς συνελεύσεως, ὀνομάσθη δ' οὕτω ἐκ τῆς μονῆς τῶν Ἰακωβίνων, ἔπου συνεδρίαζον τὰ μέλη αὐτῆς, καὶ περιελάμβανε τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, τοὺς δικηγόρους καὶ τοὺς πλουσίους ἀστούς, καὶ μεταξὺ αὐτῶν διεκρίνετο ὁ Robespierre. Οἱ Ἰακωῖνοι οὗτοι ἦσαν ἐξηπλωμένοι εἰς ἕλας τὰς ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας. Ἐκ τῆς λέσχης τῶν Ἰακωβίνων. *Χωροφῶν, Ἱστορία Δ' γυμνασίου, ἔκδοσις δ'.*

κωδίων κατόπιν ἀποσπασθέντες οἱ συνταγματικοὶ ἔδρυσαν ἰδίαν λέσχην συνεδριάζουσαν ἐν τῇ μονῇ τῶν Φυλλίτων, ἐξ οὗ καὶ ὠνομάσθησαν αὐτοὶ Φυλλίται. Παρὰ τὰς δύο ταύτας λέσχας τέλος ἐσχηματίσθη καὶ τρίτη ἡ τῶν Κορδελιέρων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ δικηγόρου Danton. Αὕτη ἀπετελεῖτο ἐκ πολυαριθμῶν μικροαστῶν, ἐργαστασιαρχῶν καὶ ἐργατῶν. Πάντες οὗτοι ἦσαν δημοκρατικοί, καὶ ἡ δύναμις των συνεκεντρώτο εἰς Παρισίους.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ὑπὲρ τῆς μοναρχίας ἀντίδρασις δὲν ἦτο μικρά. Εἰς τὰς ἐπαρχίας Anjou καὶ Vendée ἐκ τῆς δημεύσεως τῶν περιουσιῶν τοῦ κλήρου εἶχεν ἐγερθῆ ἰσχυροὺς πόλεμος. Εἰς τοὺς Παρισίους ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ βασίλισσα Μαρία Ἄντωνέττα, ἀδελφὴ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας, συνωμότησαν ἐναντίον τοῦ συντάγματος. Ἐξω δὲ τῆς Γαλλίας οἱ μετανάσται, πολυαριθμοὶ ἤδη, προσεπάθουν νὰ προκαλέσουν ξένην στρατιωτικὴν ἐπέμβασιν καὶ εἶχον καταρτίσει μικρὸν στρατόν, ἠπέλουν δὲ ὅτι ἐπερχόμενοι μετὰ Αὐστριακῶν καὶ Πρωσσοῦν θὰ ἀποκαθίστων τὸν βασιλέα εἰς τὴν παλαιὰν ἐξουσίαν του.

ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἤρχισε τὰς ἐργασίας τῆς ἡ νομοθετικῆς συνέλευσις, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξεπήγαγεν ἡ ῥῆξις μεταξὺ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ βασιλέως καὶ ἡ πτώσις τῆς βασιλείας.

Ἡ συνέλευσις εἰς ἀπάντησιν τῶν ἀπειλῶν τῶν μεταναστῶν καὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Βανδέας ἐξέδωκε δύο ψηφίσματα. Διὰ τοῦ πρώτου οἱ μετανάσται ἐκηρύττοντο ἔνοχοι συνωμοσίας κατὰ τῆς πατρίδος, ἐὰν δὲν διελύοντο αἱ παρὰ τὰ σύνορα συγκεντρώσεις των μέχρι τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1792. Διὰ τοῦ δευτέρου οἱ κληρικοὶ οἱ μὴ ὀρκισθέντες εἰς τὸ νέον σύνταγμα ἐκηρύττοντο ὡς προδόται καὶ καταδικάζοντο εἰς φυλάκισιν καὶ ἐξορίαν, ἐὰν δὲν ἤθελον ὀρκισθῆ ἐντὸς 8 ἡμερῶν. Τὰ ψηφίσματα ταῦτα ἠρνήθη νὰ κυρώσῃ ὁ βασιλεὺς. Τοῦτο κατέστησε τὸν βασιλέα ὑποπτον συνεννοήσεως μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς Γαλλίας. Πράγματι δὲ Αὐστρία καὶ Πρωσσία διακηρύξασι ὅτι θὰ ἐκστρατεύουσιν, ἵνα ἀποκαταστήσουν τὸν βασιλέα Λουδοβίκον ΙΣ' εἰς τὰ δικαιώματά του, ἀπέστειλαν στρατοὺς εἰς τὰ γαλλικὰ σύνορα. Ἄλλ' ἡ συνέλευσις δὲν ἐδίστασεν. Ἐκήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον ἀμφοτέρων. Ὁ πόλεμος κατ' ἀρχὰς ἀπέβη κακῶς. Ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἠττήθη ὑπὸ τοῦ αὐστριακοῦ ἔκτος τούτου ἡ ἐπαναστάσις τῆς Βανδέας ἐλονὲν προώδευεν. Ἡ συνέλευσις ἐψήφισε τὴν ἐξορίαν ἐλων τῶν ἀνωμότων κληρικῶν καὶ τὴν σύστασιν στρατοῦ ἡλεοντικοῦ, 20 χιλιάδων ἔθνοφυλάκων. Ὁ βασιλεὺς ἠρνήθη νὰ κυρώσῃ καὶ τὰ ψηφίσματα ταῦτα.

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Αὐγούστου. Τὰ πράγματα ἐξετράχυνεν ἡ εἰδησις ὅτι οἱ Ἠρώσοι καὶ οἱ Αὐστριακοὶ διέθρησαν τὰ γαλλικὰ σύνορα. Τοῦτο ἐξήγειρε τοὺς Παρισίους καὶ τὴν Γαλλίαν ὀλόκληρον ἐναντίον τῶν ξένων καὶ τοῦ προφανῶς συνενόχου βασιλέως. Ἡ παρουσία δὲ ἐν Παρισίῳ ἀντιπροσώπων ὄλων τῶν νομῶν διὰ τὴν ἐπέτειον τῆς ἀλώσεως τῆς Βαστίλλης ἔδωκεν εἰς τὴν ἐξέγερσιν ἔθνικόν χαρακτήρα. Μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων τούτων ἦτο ἐν σῶμα 800 Μασσαλιωτῶν. Οὗτοι εἰσῆλθον εἰς τοὺς Παρισίους ᾗδοντες πολεμικὸν ὕμνον, ὅστις εἶχε συντεθῆ διὰ τὸν στρατὸν τοῦ Ῥήνου. Ὁ ὕμνος αὐτός, ὅστις ἔμελλε νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς γαλλικοὺς στρατοὺς εἰς τὴν νίκην καὶ νὰ ἀποβῇ ἔθνικός, ὠνομάσθη Μασσαλιώτης.

Ἡ ἐξέγερσις παρεσκευάσθη εἰς τὸ Δημαρχεῖον ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῶν διαφόρων τμημάτων τῶν Παρισίων. Τὴν νύκτα τῆς 9ης πρὸς τὴν 10ην Αὐγούστου 1792 ἀντιπρόσωποι τῶν τμημάτων τῶν Παρισίων ἐγκατέστησαν εἰς τὸ Δημαρχεῖον εἶδος ἐπαναστατικῆς κυβερνήσεως, τὴν Commune de Paris μὲ ἀρχηγὸν τὸν Danton. Αὕτη ἔπαυσε τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐθνοφρουρᾶς ὡς ἀφωσιωμένον εἰς τὸν βασιλέα, καὶ ἐξήρτησεν αὐτὴν ἐξ ἑαυτῆς. Κατὰ διαταγὴν τῆς δὲ ἐπαναστατικῆς στρατῆς, οἱ Μασσαλιῶται, οἱ ἐθνοφρουροὶ καὶ οἱ ἐργάται συνεκεντρώθησαν, καὶ τὴν 9ην ὥραν τῆς πρωΐας ἐβάδισαν κατὰ τῶν ἀνακτόρων. Ὁ βασιλεὺς μετὰ τῆς ἀκολουθίας του ἐξήτησεν ἄσυλον εἰς τὴν συνέλευσιν. Τὰ ἀνάκτορα ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν σκασιαστῶν.

Ἡ ἐπαναστατικὴ κυβέρνησις. Ἡ συνέλευσις μετὰ τοῦτο ἐθεώρησε λήξασαν τὴν ἀποστειλὴν τῆς. Ἡ μία τῶν συνταγματικῶν ἐξουσιῶν, ἡ ἐκτελεστικὴ, εἶχεν ἀνατραπῆ ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ἐθεώρησε λοιπὸν ἀναγκαῖον νὰ ἀνατρέξῃ εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἔθνους καὶ ἀπεφάσισεν, ἵνα ὁ γαλλικὸς λαὸς προσκληθῇ νὰ ἐκλέξῃ συνέλευσιν συντακτικὴν πρὸς τοιαύτην ἀναθεώρησιν τοῦ πολιτεύματος*, ὥστε νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἰσότης τῶν πολιτῶν. Μέχρι δὲ τῆς συγκλήσεως αὐτῆς ὁ βασιλεὺς θὰ ἦτο ἐν ἀρχῇ καὶ θὰ διέμενε μετὰ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας περιωρισμένος εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Λουξεμβούργου. Συγχρόνως ἡ συνέλευσις διώρισεν καὶ ἐν ἐκτελεστικῶν συμβούλιον μὲ ἀρχηγὸν τὸν Danton. Ἄλλὰ παρὰ τὴν ἐκλογὴν ἐκτελεστικοῦ

* Ἡ συντακτικὴ αὕτη συνέλευσις ὠνομάσθη Convention, διότι τοῦτο τὸ ὄνομα εἶδε τὸ σύνταγμα εἰς τὰς συναλεύσεις τὰς ἐπιφορισμένους τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ πολιτεύματος. Διὰ τοῦτο ὀνομάζομεν αὐτὴν ἀναθεωρητικὴν.

συμβουλίου, ἐπὶ 1 1/2 μῆνα μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς ἀναθεωρητικῆς συνελεύσεως ἐξηκολούθησε νὰ κυβερνᾷ ἡ Commune de Paris, ἡ ὁποία μετέβαλε τὸν περιορισμὸν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας εἰς κάθειρξιν ἐν τῷ Πύργῳ τοῦ Νκαῦ. Εἰς αὐτὴν δὲ ἐν μέρει ὀφείλονται αἱ ἐπακο-
λουθήσασαι σφαγαὶ τοῦ 7)δρίου.

Κατὰ τὴν κατάληψιν δηλ. τῶν ἀνακτόρων εἶχον εὑρεθῆ σημειώ-
ματα δεικνύοντα ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπρομήθευε χρήματα εἰς τοὺς ἀρχη-
γοὺς τῶν μεταναστῶν καὶ τοὺς στρατοὺς τῶν. Ὁ λαὸς ἔκτοτε ἔβλεπεν
εἰς ἄλλους τοὺς ὑπερασπιστὰς τοῦ Λουδοβίκου προδότες καὶ ἐζήτει τὴν
τιμωρίαν τῶν. Ἡ Commune προσέβη εἰς πολυαρίθμους συλλήψεις καὶ
ἀπὸ τῆς 15 Αὐγούστου αἱ φυλακαὶ ἦσαν πλήρεις ὑπόπτων. Τότε ἐγνώ-
σθη ὅτι αἱ Πρωσσοὶ πλησιάζουσιν εἰς τοὺς Παρισίους. Ὁ λαὸς ἀπώλεσε
τὴν ψυχραιμίαν του. Τὰ δὲ ληφθέντα ὑπὸ τῆς Commune μέτρα γῆθη-
σαν τὴν παραφροσύνην του. Διέταξεν αὐτὴ κωδωνοκρουσίας καὶ πυρο-
βολισμοὺς καὶ ἀνέπτυξεν ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ Δημαρχείου τεραστίαν
σημαίαν μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «ἡ πατρίς εὐρίσκεται ἐν κινδύνῳ». Τέλος
προσεκάλεσε τοὺς Παρισίους νὰ σχηματίσουν στρατὸν 60 χιλιάδων
ἀνδρῶν. Πρὸ τῆς τραγικῆς ταύτης σκηνῆς καὶ τοῦ θορύβου τῶν κωδῶ-
νων καὶ τῶν κανονίων τὰ νεῦρα τῶν ἀνθρώπων διηγέρθησαν καὶ κανεὶς
πλέον δὲν ἦτο κύριος ἑαυτοῦ. Τότε εἰς πρήξιν ἱατρος, ἔπειτα δημοσιο-
γράφος, ἀνθρωπος αἰμοδιψῆς, ὁ Marat, ἐδημοσίευσεν προκηρύξεις προσ-
καλοῦσας τὸν λαὸν νὰ φονεύσῃ ὁ ἴδιος, πρὸ τοῦ νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὰ σύνορα,
τοὺς ἐσωτερικοὺς ἐχθροὺς, δηλ. τοὺς φυλακισμένους βασιλικούς, ἄλλως
αἱ γυναῖκες καὶ τὰ τέκνα τῶν θὰ ἔμενον εἰς τὸ ἔλεος τῶν κακούργων
τούτων καὶ θὰ ἐδολοφονοῦντο. Οἱ ἀπαίσιοι οὗτοι λόγοι ἐπιστεύθησαν. Ἡ
σφαγὴ τῶν φυλακισμένων ἤρχισε τὴν 2αν μ.μ. τῆς 2ας 7)δρίου. Ἐπὶ 4
ἡμέρας καὶ 4 νύκτας ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν μελῶν τῆς Commune, μεταξὺ
τῶν ὁποίων παρεσέδυσεν ὁ Marat, στίφη σφαγέων ἐξετέλεσαν μεθο-
δικῶς τὸ φρικῶδες ἔργον τῶν εἰς ἄλλας τὰς φυλακάς. Σχεδὸν 1200
πρόσωπα ἐφονεύθησαν τότε. Ἡ Commune δὲν ἔκαμε τίποτε διὰ νὰ
σταματήσῃ τὴν σφαγὴν. Ἡ συνέλευσις συνήλθεν, ἀλλὰ δὲν διέθετε πρὸς
τοῦτο καμμίαν δύναμιν.

Αἱ σφαγαὶ αὗται τοῦ Σεπτεμβρίου 1792 ἔσχον ἀποτέλεσμα πολιτικῶν
σπουδαίων. Οἱ γιρονδῖνοι ἀποδοκιμάζοντες αὐτὰς ἀπεσπάσθησαν ὀρι-
στικῶς τῶν Ἰακωδίων. 15 ἡμέρας βραδύτερον τὴν 20 7)δρίου ἡ νο-
μοθετικὴ συνέλευσις ἀπεχώρει ἀρίνουσα τὴν θέσιν τῆς εἰς τὴν ἀνα-

θεωρητικὴν. Τὴν ἰδίαν ἡμέραν οἱ στρατηγοὶ Dumuriez καὶ Kellerman ἐστειλάτων τοὺς Πρώτσους καὶ ἔσφζον τὴν Γαλλίαν.

4. Ἡ Δημοκρατία.

Ἡ ἀναθεωρητικὴ συνέλευσις (convention). Ἡ ἀναθεωρητικὴ συνέλευσις εἶχε τάσεις πολὺ δημοκρατικότερας τῆς νομοθετικῆς. Πρῶτον δὲν ὑπῆρχον εἰς αὐτὴν πλέον συνταγματικοὶ μοναρχικοί. Τοῦναντίον οἱ καρδελιέροι δημοκρατικοὶ εἶχον πολλοὺς ἀντιπροσώπους. Οὗτοι μετὰ τῶν Ἰακωβίνων ἀπετέλουν τὸ κόμμα τῶν ὄρειων ὀργανισθέντων οὕτω, διότι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐκάθητο ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων ἐδρῶν τῆς ἀλθούσης τῆς συνελεύσεως. Ἀντίπαλοι αὐτῶν ἦσαν οἱ Γιρονδῖνοι. Οὗτοι διεφώνησαν μὲ τοὺς ὄρεινοὺς εἰς τὰ ἐξῆς σημεῖα: α') εἰς τὴν θέσιν τῶν Παρισίων ἐν τῇ κράτει. Οἱ Γιρονδῖνοι ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀντιπρόσωποι τῶν ἐπαρχιῶν. Αὐτοὶ ἐδυσπίστουν πρὸς τοὺς Παρισίους, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τοῦ 8)δρίου 1789 διγύθουν τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐδέσποσαν καὶ τῆς συντακτικῆς καὶ τῆς νομοθετικῆς συνελεύσεως. Δὲν ἤθελον λοιπὸν οἱ Γιρονδῖνοι νὰ ἀφήσουν αὐτοὺς νὰ δεσπόσουν καὶ τῆς ἀναθεωρητικῆς. Οἱ ὄρεινοὶ τοῦναντίον ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῆς Commune ἤθελον νὰ κάμουν τοὺς Παρισίους νοῦν καὶ καρδίαν τῆς Γαλλίας· β') οἱ Γιρονδῖνοι ἐφρόντιζον διὰ τὴν νομιμότητα καὶ τοὺς τύπους. Διὰ τοὺς ὄρεινοὺς ἡ κοινὴ σωτηρία ὄφειλε νὰ πρωτεύῃ. Οὐδὲν μέτρον ἔπρεπε νὰ θεωρητῆ: ὑπερβολικόν, ἐὰν ἦτο ἀναγκαῖον πρὸς σωτηρίαν τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς Γαλλίας. Πλὴν τούτων ὑπῆρχεν ἐν τῇ συνέλευσει ὁμὰς βουλευτῶν διστακτικῶν ἐτοιμῶν νὰ ὑποκύβουν εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἐνεργητικωτέρων. Οὗτοι ἀπετέλουν τὸ κόμμα τῶν πεδινῶν.

Ἀνακλήρυξις τῆς δημοκρατίας. Θανάτωσις τοῦ Λουδοβίκου. Μόλις συνήλθεν ἡ ἀναθεωρητικὴ (21 7)δρίου 1792) κατέλυσε τὴν βασιλείαν. Τὸ ψήφισμα ἐγένετο ὁμοθυμῶς. Τὴν ἐσπέραν οἱ Παριῖοι ἐφωταγωγήθησαν, καὶ ὁ λαὸς ἔδωκεν εἰς τὸ νέον πολίτευμα τὸ ὄνομα République κραυγάζων «vive la République». Τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπεκύρωσε τὴν ἐπομένῃν ἡ συνέλευσις.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας ὑπελείπετο νὰ κανονισθῇ ἡ τύχη τοῦ βασιλέως. Ἐδικάσθη ὡς συνεννοούμενος μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Ἡ θανάτωσις δὲ ἐξετελέσθη ἀμέσως τὴν ἐπομένῃν διὰ τῆς λαϊμητόμου (21 Ἰαν. 1793).

Ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι τῆς Γαλλίας. Ἡ θανάτωσις τοῦ Λουδοβίκου ἠΰξησε τοὺς κινδύνους τῆς Γαλλίας. Ὅλα σχεδὸν τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης, Αὐστρία, Πρωσσία, Ῥωσία, Ἀγγλία, Ἰσπανία, Ὀλλανδία καὶ τὰ γερμανικὰ καὶ ἰταλικὰ κράτη συνηθώθησαν καὶ ἀπετέλεσαν τὴν πρώτην κατὰ τῆς ἐπαναστατημένης Γαλλίας συμμαχίαν. Ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ 100 χιλ. χωρικῶν τῆς Βανδέας ἐπανεστάτησαν. Εἰς τὸν στρατὸν ὁ στρατηγὸς Dumouriez ἐκηρύχθη κατὰ τῆς ἀναθεωρητικῆς καὶ ἠτοίμασε πραξικόπημα, τοῦ ὁποῦοι τὴν ἐκτέλεσιν ἐμπαταίωσεν ὁ πατριωτισμὸς τοῦ στρατοῦ, ἀρνηθέντος νὰ ὑπακούσῃ εἰς αὐτὸν καὶ νὰ αὐτομολήσῃ πρὸς τοὺς ἐχθρούς.

Ἵνα ἀνταποκριθῇ εἰς τόσους κινδύνους ἡ ἀναθεωρητικὴ, διέταξε τὴν στρατολογίαν 300 χιλ. ἀνδρῶν, ἐσχημάτισε μίαν *ἐπιτροπείαν κοινῆς ἀσφαλείας* ἐπιφορτισμένην νὰ ἀναζητήσῃ τοὺς ὑπόπτους, *δικαστήριον ἐπαναστατικόν*, Ἵνα τοὺς κρίνῃ, καὶ τέλος μίαν *ἐπιτροπείαν τῆς κοινῆς σωτηρίας*, Ἵνα παρασκευάσῃ τὰ μέσα τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἀμύνης, τῆς ὁποίας ἀληθὴς ἀρχηγὸς ὑπῆρξεν ὁ Danton. Συγχρόνως ἡ συνέλευσις ἐψήφισε θάνατον κατὰ τῶν μεταναστῶν καὶ τῶν ἀνωμότων ἱερέων. Τὰ μέτρα ταῦτα ἐλήθησαν ἐν τῷ μέσῳ βιαίων ἀντεγκλήσεων μεταξὺ ὄρειων καὶ Γιρονδίνων, αἱ ὅποιαι ἐπὶ τέλος κατέληξαν εἰς τὴν ἐπεμβάσει τῆς Commune καταδίχην καὶ θανάτωσιν 34 Γιρονδίνων.

Τὸ πραξικόπημα τοῦτο προκάλυψε εἰς πλείστας μεγάλας πόλεις, τὴν Μασσαλίαν, τὴν Λυών, τὸ Βορδώ, εἰς τὴν Νορμανδίαν, τὴν Προβηγγίαν καὶ ἀλλὰ καὶ ἐξέγερσιν ἐναντίον τῆς δικτατορίας τῆς Commune. Πρὸς ἀφοπλισμὸν αὐτῶν καὶ καθυσύχασιν τῶν κατὰ τῶν Παρισίων ὑπονοσίων τῶν ἐπαρχιῶν, αἱ ὄρειοι ἔσπευσαν εἰς 17 ἡμέρας νὰ ψηφίσουν νέον σύνταγμα. Τὸ σύνταγμα τοῦτο, τοῦ ὁποῦοι ἡ μόνη ἀξία εἶναι ἔτι ἐγκαθίστα τὴν καθολικὴν ψηφοφορίαν, κατήργει πᾶσαν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν καὶ ὑπῆγε καὶ αὐτὰ τὰ ψηφίσματα τῆς νομοθετικῆς συνελεύσεως εἰς τὴν ἀπ' εὐθείας κύρωσιν τοῦ λαοῦ. Ἀκριβῶς δέ, ἐπειδὴ ἀφίηρει πᾶν μέσον ἐπιδράσεως τῶν Παρισίων ἐπὶ τῶν ἐπαρχιῶν, ἔγινε δεκτὸν μετ' ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὰς ἐπαρχίας, καὶ ὁ κίνδυνος τῆς ἐξεγέρσεως ἀπεσοδύθη.

Ἄλλ' καθ' ἣν στιγμὴν ἐψηφίζετο τὸ σύνταγμα, τὰ σύνορα παρεβιάζοντο ἐξ ἔλων τῶν σημείων. Οἱ Ἰσπανοὶ ἦσαν εἰς τὰ ἀνατολικά Πυρηναία. Οἱ Ἀγγλοὶ κατελάμβανον τὸ Τουλών πρὸς νότον, καὶ ἐπολιόρκουν τὴν Δουγκέρην πρὸς βορρᾶν. Οἱ Αὐστριακοὶ εἶχαν καταλάβει τὴν Κονδαίαν καὶ τὴν Βαλενσίαν. Οἱ Πρωσσοὶ ἀπώθουν τοὺς γαλλι-

κοδς στρατούς εις τήν Ἀλσατίαν. Εἰς τήν δυσχερή αὐτὴν περίστασιν ἡ ἐφαρμογή τοῦ ἀναρχικοῦ συντάγματος τοῦ 1793 ἠά ἔφερε τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος. Ὁ κίνδυνος ἀπεσοβήθη διὰ τοῦ Robespierre καὶ τῶν Ἰακωβίνων, οἱ ὅποιοι ἔπεισαν τοὺς ἐκλεκτοὺς τῶν ἐπαρχιῶν τοὺς ἐλθόντας εἰς Παρισίους πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ συντάγματος, νὰ ζητήσουν οἱ ἴδιοι τὴν ἀναστολήν τῆς ἐφαρμογῆς του. Τὴν 10ην δὲ 8)βρίου 1793 ἡ συνέλευσις ἀπεφάσισεν, ἵνα ἡ κυβέρνησις τῆς Γαλλίας παραμείνῃ ἐπαναστατικὴ μέχρι τῆς εἰρήνης. Οὕτω ἐγκατετεστάθη ἡ δικτατορία τῆς ἀναθεωρητικῆς.

Ἡ δικτατορία τῆς ἀναθεωρητικῆς (convention). Ἡ συνέλευσις ἔσπευσε νὰ ὀργανώσῃ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς ἐπαναστατικῆς κυβερνήσεως σύστημα ἀπολυταρχικόν. Τὰ κυριώτερα ὄργανα αὐτῆς ἦσαν αἱ λεγόμεναι ἐπιτροπεῖαι τῆς κυβερνήσεως, δηλ. ἡ ἐπιτροπεῖα τῆς κοινῆς σωτηρίας καὶ ἡ ἐπιτροπεῖα τῆς γενικῆς ἀσφαλείας, ἔπειτα τὰ ἐπαναστατικὰ δικαστήρια, οἱ ἀπεσταλμένοι ἀντιπρόσωποι καὶ αἱ ἐπαναστατικαὶ ἐπιτροπεῖαι τῶν κοινοτήτων.

Ἡ ἐπιτροπεῖα τῆς κοινῆς σωτηρίας περιήλθε τώρα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Robespierre (ὁ Danton εἶχε ἀπομακρυνθῆ, διότι εἶχε κατηγορηθῆ διὰ τὴν κατὰ τῶν Γρονδίνων ἀπέπειραν). Αὕτη συνεκέντρωσεν ἑλας τὰς ἐξουσίας καὶ ἀπέκτησεν ἰσχὴν δικτατορικὴν. Συνέκειτο ἐκ 12 μελῶν, ἐκ τῶν ὁποίων περιφημότεροι ὑπῆρξαν ὁ Robespierre, ὁ Cuthon, ὁ Saint-Just, ὁ ὀργανωτὴς τῶν στρατῶν τῆς ἐπαναστάσεως Garnot, ὁ Campon καὶ ἄλλοι. Διὰ τῆς ἐνεργητικότητός της δὲ κατώρθωσε νὰ ὀργανώσῃ καὶ νὰ ἀναπτύξῃ ἑλας τὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους. Ἡ ἐπιτροπεῖα τῆς γενικῆς ἀσφαλείας ἐν Παρισίοις καὶ αἱ ἐπαναστατικαὶ ἐπιτροπεῖαι εἰς ἐκάστην κοινότητα, ἦσαν εἰδικῶς ἐπιφορτισμένοι νὰ ἐπιβλέπουν τοὺς ὑπόπτους καὶ νὰ διατάττουν τὴν φυλάκισίν των. Τὸ ἐπαναστατικὸν δικαστήριον ἐδρεῦον ἐν Παρισίοις ἦτο ἐπιφορτισμένον νὰ δικάζῃ. Τὰ μέλη αὐτοῦ διωρισμένα ὑπὸ τῆς ἐπιτροπεῖας τῆς κοινῆς σωτηρίας ἦσαν ἀπλοὶ ἐκτελεσταὶ τῶν θελήσεών της. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἀντιπρόσωποι ἦσαν οἱ πολυτιμότεροι βοηθοὶ τῆς ἐπιτροπεῖας τῆς κοινῆς σωτηρίας. Ἐκλεγόμενοι ἐκ τῶν βουλευτῶν τῆς ἀναθεωρητικῆς ἐστέλλοντο πανταχοῦ, εἰς τὰ σύνορα, εἰς τοὺς στρατοὺς, εἰς τὰς ἐπαρχίας, μὲ ἀπεριόριστον ἐξουσίαν.

Ἴνα ἀνταποκριθῇ εἰς τὸν ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν κίνδυνον ἡ ἐπιτροπεῖα τῆς κοινῆς σωτηρίας ἀπεφάσισεν ὁμαδικὴν στρατολογίαν, ἥτις ἀπέδωκεν 800 χιλ. ἀνδρῶν, δάνειον ὀνομαστικὸν ἐνὸς δισεκα-

τομμυρίου ἐπὶ τῶν πλουσίων, καὶ τέλος τὸν νόμον τῶν ὑπόπτων. Δι' αὐτοῦ ἐκηρύττοντο ἔνοχοι ἐσχάτης προδοσίας, ὅσοι δὲν ἔκαμαν μὲν τίποτε ἐναντίον τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ τίποτε ὑπὲρ αὐτῆς. Ὡδηγοῦντο καθ' ὁμάδας εἰς τὰς φυλακὰς, καὶ τὸ ἐπαναστατικὸν δικαστήριον ἔστειλε καθ' ὁμάδας αὐτοὺς καθ' ἑκάστην εἰς τὴν λακμητόμον. Τὸ σύνολον τῶν θυμάτων ὑπῆρξε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην περίπου 12 χιλ. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν ὑπῆρξε καὶ ἡ βασίλισσα Μαρία Ἀντωνέττα. Ἦθελε διὰ τοῦ μέτρου τούτου ἢ ἐπιτροπεία νὰ ἀποθαρρύνῃ τοὺς ἀντιπάλους καὶ νὰ ἀναγκάσῃ τὴν χώραν εὐλόκληρον νὰ ὀπλισθῇ ἐναντίον τῶν ξένων. Ὄντως κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1793 ὁ ἐξωτερικὸς καὶ ὁ ἐσωτερικὸς κίνδυνος εἶχεν ἀποσοθῆθῃ. Οἱ Αὐστριακοὶ καὶ οἱ Πρωσσοὶ ἀπωθήθησαν μακρὰν τῶν συνόρων. Ἡ Λυὼν καὶ ἡ Τουλὼν εἶχον ἀνακαταληφθῆ. Οἱ κάτοικοι τῆς Βανδέας εἶχον συντριβῆ.

Δικτατορία τοῦ Robespierre. Μετὰ τὴν πάροδον τοῦ κινδύνου ἐφάνη εἰς τὸν Danton ὅτι τὸ σύστημα τοῦ τρόμου δὲ εἶχεν πλέον λόγον ὑπάρξεως καὶ ὅτι ἦτο κενὸς νὰ ἀποκατασταθῇ τὸ κράτος τοῦ νόμου καὶ ἡ δικαιοσύνη δι' ὅλους. Ὁ φίλος τοῦ Camille Desmoulins διὰ τῆς ἐφημερίδος του ἐκήρυττεν ἀναγκαστὸν τὸν σχηματισμὸν ἐπιτροπείας τῆς ἐπιεικείας. Ὀρισμένους ἀριθμὸς ὄρεινων, οἱ ὅποιοι ἠπάζοντο τὰς γνώμας τῶν, ἐσχημάτισαν μετ' αὐτῶν τὸ κόμμα τῶν μετριοφρόνων. Ἀντιθέτως ἄλλο κόμμα, οἱ Enragés, εὗρισκεν ἀνεπαρκῆ τὸν ἀριθμὸν τῶν θανατώσεων καὶ ἐζήτησε νέα μέτρα τρομακτικά. Τὸ κόμμα τοῦτο μὲ ἀρχηγὸν τὸν Hebert περιελάμβανε τὰ κυριώτερα μέλη τῆς Commune καὶ τὴν πλειοψηφίαν τῶν Κορδελιέρων. Οὗτοι ἐκήρυττον ἑαυτοὺς ἀθέους καὶ ἤθελον νὰ καταλύσουν τὸν καθολικισμὸν καὶ νὰ ἀντικαταστήσουν αὐτὸν μὲ τὴν λατρείαν τοῦ λογικοῦ, ἐγκατέστησαν δὲ νέον ἡμερολόγιον, ἐν τῷ ὁποίῳ καταργοῦντο αἱ Κυριακαὶ καὶ ἄλλαι θρησκευτικαὶ ἑορταί. Μετ' ὀλίγον δὲ ἡ Commune διέταξε τὸ κλείσιμον τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἤρχισε νὰ καταδιώκῃ τοὺς ἱερεῖς. Εἰς ταῦτα ἔθεσε πέρας ὁ Robespierre. Οὗτος ἀπεφάσισε νὰ καταρρίψῃ καὶ τὰ δύο κόμματα, καὶ τῇ βοήθειᾳ τοῦ Couthon καὶ τοῦ Saint-Just τὸ κατώρθωσε εἰς διάστημα ὀλιγώτερον τοῦ μηνός. Μεταχειρισθεὶς ὡς πρόφασιν τὴν σιτοδείαν ἐφυλάκισε τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Enragés ὡς αἰτίους διήθεν αὐτῆς καὶ ἐθανάτωσε διὰ τῆς λακμητόμου. Κατόπιν κατηγορήσας τὸν Danton μὲ τοὺς ἐπιφανεστέρους μετριοπαθεῖς ὅτι συνωμοτοῦν διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς μοναρχίας καὶ

ὀρθαζών αὐτοὺς εἰς δίκην ἐθανάτωσε διὰ τῆς λαμηγτόμου (Ἀπρίλιος 1794).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Danton οὐδεὶς πλέον ἠδύνατο νὰ ἰσφαρίσῃ μὲ τὸν Robespierre ὡς πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐπιρροήν. Ἐπὶ 4 μῆνας κατέστη δικτάτωρ. Κατήργησε τὴν θρησκείαν τοῦ λογικοῦ καὶ τὴν ἀντικατέστησε μὲ τὴν τοῦ ὑπερτάτου "Θντος. Διὰ νὰ ἀπαλλαγθῆ δὲ τῶν ἀντιφρονούντων ἔκαμε δύο νόμους. Διὰ τοῦ πρώτου οἱ δικαστα ὄφειλον νὰ δικάζουσιν κατὰ τὰ ἀρχαῖα ἢ θη χωρὶς νὰ ἀκούουσιν οὔτε μάρτυρας οὔτε συνηγόρους. Διὰ τοῦ δευτέρου ἠδύναντο νὰ ὀδηγῶνται πρὸ τοῦ δικαστηρίου αὐτοὶ οἱ βουλευταὶ ἄνευ ἀδείας τῆς συνελεύσεως. Τότε ἤρχισεν ἡ μεγάλη τρομοκρατία. Εἰς 40 ἡμέρας ἔπεσαν ἐν Παρισίοις 1376 κεφαλαί.

Ἐν τῷ μεταξῷ ὁ γαλλικὸς στρατὸς δι' ἐξόχου νίκης εἶχεν ἀρχίσει τὴν κατὰκτησιν τοῦ Βελγίου. Ἡ νίκη αὕτη ἐμαρτύρει ὅτι ἡ πατρίς δὲν ἦτο πλέον ἐν κινδύνῳ. Αὕτη ἐδείκνυεν ὅτι αἱ σφαγαὶ τῶν Παρισίων ἦσαν ἄδικαι. Ὁ ἐπαναστατημένος λαὸς ἀπέδωκε πλέον τὴν ἐξοκαλοῦθῆσιν αὐτῶν εἰς μόνον τὸ πνεῦμα τῆς ἐκδικήσεως καὶ εἰς τὰ προσωπικὰ μίσση τοῦ Robespierre. Τὰ αἰσθηήματα ταῦτα τοῦ δημοσίου ἠνύσαν ὠρισμένους ἀριθμὸς βουλευτῶν καὶ τὰ πλεῖστα μέλη τῶν ἐπιτροπειῶν τῆς κοινῆς σωτηρίας καὶ τῆς γενικῆς ἀσφαλείας, οἱ ὅποιοι δὲν ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς. Συνωμοσία, εἰς τὴν ὅποιαν ἔλαβον μέρος οἱ ἀρχαῖοι φίλοι τοῦ Hebert καὶ τοῦ Danton, ὀργανώθη κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ἰουλίου. Ὁ Robespierre ἐν τῇ συνελεύσει κατηγορήθη ὡς τύραννος, καὶ καταδικασθεὶς εἰς θάνατον μετὰ τῶν ὀπαδῶν του Saint-Just καὶ Couthon ἐφρονεύθη διὰ τῆς λαμηγτόμου.

Τὸ σύνταγμα τῆς δημοκρατίας. Ἡ πτώσις τοῦ Robespierre ἐσημείωσε καὶ τὸ τέλος τῆς τρομοκρατίας. Ἀμέσως κατόπιν ἡ ἐπιτροπεία τῆς κοινῆς σωτηρίας ὑπήχθη ὑπὸ τὴν συνέλευσιν. Τὸ ἐπαναστατικὸν δικαστήριον ἀναδιωργανώθη διὰ τῆς ἐξασφαλίσεως σπουδαίων ἐγγυήσεων διὰ τοὺς κατηγορουμένους. Πολλοὶ τῶν φυλακισμένων ἀπηλευθερώθησαν. Ἀνεκλήθησαν εἰς τὴν συνέλευσιν οἱ ἐπιζῶντες ὀπαδοὶ τοῦ Danton καὶ οἱ δραπετεύσαντες Γερωνδῖνοι, καὶ ἡ λέσχη τῶν Ἰακωβίνων ἐκλείσθη. Τέλος ἡ ἀναθεωρητικὴ συνέλευσις ἀπὸ τῆς 7ης Ἰουλίου μέχρι τῆς 17ης Αὐγούστου 1795 ἐψήφισε νέον σύνταγμα. Κατὰ τοῦτο τὴν μὲν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἐμελλε νὰ ἔχῃ πενταμελὲς διευθυντήριον, τὴν δὲ νομοθετικὴν δύο βουλαί, ἡ γερουσία ἐκ 250 μελῶν

καί ἡ τῶν 500. Τὰ μέλη αὐτῶν δὲ κατὰ τὰ δύο τρίτα ἔπρεπε νὰ ἐκλεγ-
χθοῦν ἐκ τῶν τῆς συνελεύσεως

Τότε τὸ κόμμα τῶν βασιλικῶν, τὸ ὅποιον ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ
Robespierre ἤρχισε νὰ κινῆται καί τὸ ὅποιον ἤλπιζε διὰ νέων ἐκλο-
γῶν νὰ ἐπικρατήσῃ ἤγειρεν ἐν Παρισίοις στάσις. Ἡ στάσις ὅμως αὕτη
κατεστάλη διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ναπολέοντος Βοναπάρτου, εἰς τὸν ὅποιον
ἀνετέθη μετὰ 5 χιλ. ἀνδρῶν ἡ ὑπεράσπισις τῆς συνελεύσεως. 2 χιλ.
ἐπαναστάται ἐφονεύθησαν, ὁ λαὸς ἀφωπλίσθη, καί ἡ τάξις ἀποκατε-
στάθη. Τρεῖς ἐβδομάδας ἀργότερα τὴν 26 8)βρίου 1795 ἡ ἀναθεωρη-
τικὴ συνέλευσις ἐκῆρuxe τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς καί διελύθη με-
τὴν κραυγὴν «Ζήτω ἡ δημοκρατία».

Ὅντως τὸ ἔργον τῆς Convention ὑπῆρξε μέγα. Κατέβαλε καί τοὺς
ἐσωτερικοὺς ἐχθροὺς τῆς ἐπαναστάσεως καί τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς
τῆς Γαλλίας, καί συγχρόνως ὠργάνωσεν ἐσωτερικῶς τὸ κράτος συμ-
πληρώσασα τὸ ἔργον τῆς συντακτικῆς. Ἀναμφιδόλως ἐχύθη πολὺ αἷμα
ἐπ' αὐτῆς. Ἀλλὰ ἡ Γαλλία ἐσώθη.

Τὸ διευθυντήριον. Διὰ τῆς διαλύσεως τῆς ἀναθεωρητικῆς καί
τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ διευθυντηρίου τὴν 27ην 8)βρίου 1795 ἐγκα-
θιδρύθη ἐν Γαλλίᾳ νόμιμος δημοκρατικὴ πολιτεία. Ἀλλὰ ἡ ἐλευθερία
καί ἡ δημοκρατία δὲν ἠδυνήθησαν ἀκόμη νὰ στερεωθοῦν καί νὰ ἀνα-
πτυχθοῦν ἐν αὐτῇ. Ἡ ἐπαναστατικὴ κατάστασις διετεθεῖτο διαρκῶς,
διότι τὸ νέον πολίτευμα ἐπεβουλεύετο ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τῶν θιασωτῶν
τῆς παλαιᾶς μοναρχίας ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῶν λευθάνων τῶν Ἰακωβί-
νων τῶν διὰ τῆς ἐπαναστάσεως ζητούντων τὴν ἀνατροπὴν παντὸς κα-
νονικοῦ πολιτεύματος καί τὴν διακίωσιν τῆς ὀχλοκρατίας. Τὸ διευθυ-
νήριον ἠναγκάζετο νὰ ἀμύνεται διαρκῶς καί κατὰ τῶν ἀνατρεπτικῶν
Ἰακωβίων καί κατὰ τῶν ἀντιδραστικῶν μοναρχικῶν, ἡ δὲ πολιτεία
δὲν ἔπαυε ταρρασομένη καί σπαρασσομένη ὑπὸ ἐσωτερικῶν ἐμφυλίων
πολέμων. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει μόνον διὰ τρίτου στοιχείου, ὅπερ νὰ
μὴ εἶναι μήτε ἀνατρεπτικὸν μήτε ἀντιδραστικόν, ἦτο δυνατόν νὰ ἐπέλυθη
μόνιμος κατάστασις. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἦτο ὁ στρατός.

Καί ἦτο φυσικὴ ἡ ἐν μέσῳ τῶν σφοδροτάτων ἀγῶνων τῶν πολι-
τικῶν μερίδων ἐπικρατήσις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Ὁ ἐπαναστατικὸς
στρατός τῆς Γαλλίας ἀπετελεῖτο ἐξ αὐτοῦ τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ ἐνόπλιου
διαφλεγομένου ὑπὸ τῶν ἰσχυροτάτων αἰσθημάτων ἀγάπης πρὸς τὴν
πατρίδα καί τὴν ἐλευθερίαν καί ἀγωνιζομένου τὸν περὶ ὑπάρξεως
ἀγῶνα. Ἀρχηγούς δὲ εἶχεν ἄνδρας ἀναδειχθέντας στρατηγούς ἐκ τῶν

τάξεων τῶν ἀπλῶν πολεμιστῶν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν κατωτάτων τῆς κοινωνίας τάξεων. Ὁ στρατὸς εἶχε περιδληθῆ με δάφνας ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τοῦ πατρίου ἐδάφους ἐναντίον τῶν στρατῶν συμπάσης τῆς Εὐρώπης, τῆς ὁποίας οἱ μὲν στρατιῶται ἦσαν μισθῶτοί δοῦλοι πολεμοῦντες ὑπὲρ ξένων εἰς αὐτοὺς συμφερόντων, οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ ἀντιπρόσωποι τῶν κρατουσῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ἦτο λοιπὸν πολὺ φυσικὸν ὁ γαλλικὸς λαός, ἀπηυθεμένος ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν ἐμφυλίων ἀγῶνων καὶ ἐπικραστῶσεων, νὰ ἴδῃ μετ' εὐχαριστήσεως ἐπικρατοῦντα ἐσωτερικῶς τὸν στρατὸν αὐτὸν καὶ νὰ θυσιάσῃ τὴν ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως ἀκράτον ἐλευθερίαν εἰς τὴν μονακρατορίαν τοῦ μεγαλυτέρου τῶν στρατηλατῶν τῆς ἐπαναστάσεως, τοῦ **Ναπολέοντος Βοναπάρτου**.

Ὁ Ναπολέων Βοναπάρτης. Ὁ Ναπολέων Βοναπάρτης ἐγεννήθη τὸ 1769 ἐν Αἰακίῳ τῆς Κορσικῆς, ἣ ὁποία πρὸ ὀλίγου χρόνου εἶχε πωληθῆ ὑπὸ τῶν Γενουαίων εἰς τὸν Λουδοβίκον ΙΕ'. Ἐμαθῆτευσεν εἰς τὴν στρατιωτικὴν σχολὴν τῆς Βριέννης καὶ ἔπειτα εἰς τὴν τῶν Παρισίων. Ἐκ ταύτης ἐξῆλθε τὸ 1785 17έτης ὡς ὑπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ. Ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ ἔλαβε σπουδαίον μέρος κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τουλῶν. Τότε ἔλαβε τὸν βαθμὸν τοῦ υποστρατήγου εἰς ἡλικίαν 24 ἐτῶν. Πανθεὶς τὸ 1795, διότι ἠρνήθη τὴν ἀρχηγίαν σώματος πεζικοῦ εἰς τὸν στρατὸν τῆς Βανδέας, διέτριβεν ἐν Παρισίαις, ὅτε κατὰ τὰς ἀρχὰς 8)βρίου ἐπεφορτίσθη, ὡς εἶδομεν, τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἀναθεωρητικῆς συνελεύσεως ἐναντίον τῶν βασιλικῶν. Ὀνομασθεὶς ἀντιστράτηγος ἐδέχθη μετ' ὀλίγον τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ τῆς Ἰταλίας. Δι' αὐτῆς εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἀθνασίαν. Ἦτο δὲ τότε 27 ἐτῶν.

Ἡ ἐκστρατεία τῆς Ἰταλίας. Κατὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ διευθυντηρίου ἢ Γαλλία εἶχεν εἰρηνεύσει μετὰ τῆς Πρωσσίας καὶ Ἰσπανίας. Ἐπὶ τῆς ἠπείρου μόνος ἐχθρὸς τῆς Γαλλίας ἔμεινεν ἡ Αὐστρία. Οἱ Αὐστριακοὶ ἐκδληθέντες ἐκ τῆς Βελγικῆς ἀπὸ τοῦ 1794 ἠδύναντο νὰ προσβληθοῦν μόνον διὰ μέσου τῆς Γερμανίας ἢ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὑπὸ τοῦ διευθυντηρίου λοιπὸν ἀπεφασίσθη, ἵνα τρεῖς στρατοὶ διευθυνθοῦν πρὸς τὴν Βιέννην, οἱ δύο μὲν διὰ τῆς Γερμανίας, ὁ δὲ τρίτος διὰ τῆς Ἰταλίας. Καὶ οἱ μὲν δύο πρῶτοι ὑπὸ τοὺς στρατηγούς Jourdan καὶ Moreau ἀπέτυχον ἀναγκασθέντες νὰ ὑποχωρήσουν. Ὁ τρίτος ἔμωε ὑπὸ τὸν Βοναπάρτην ἔδωκεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀποφασιστικὸν κατὰ τῶν Αὐστριακῶν κτύπημα.

Τὸ σύνολον τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἐπιχειρήσεων τῆς ἐκστρατείας διήρκε-

σεν ἔν ἔτος, ἀπὸ Ἀπριλίου 1796, μέχρις Ἀπριλίου 1797. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ αὐτῆν τῶν 12 μηνῶν ὁ γαλλικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν Ναπολέοντα ἔδωκε 18 μεγάλας μάχας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξέχουσιν αἱ τοῦ Λοδίου καὶ τῆς Ἀρκοῦας, καὶ 65 μικρὰς. Ἀποτελούμενος ἐκ 36 χιλ. ἀνδρῶν κατέστρεψε πέντε αὐστριακοὺς στρατοὺς, τῶν ὁποίων ὁ μικρότερος ἀπετελεῖτο ἐξ 60 χιλιάδων ἀνδρῶν. Συνέλαβε πλέον τῶν 100 χιλ. αἰχμαλώτων καὶ ἐκυρίευσε περισσότερα τῶν 800 κανονίων. Ἡ ἐπιτυχία αὕτη τοῦ Ναπολέοντος ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἐγνώριζε νὰ ἐπωφεληθῆται τῶν σφαλμάτων τῶν ἐχθρῶν του. Δὲν ἐγνώριζον οὗτοι νὰ ἐπωφεληθοῦν ἐκ τῆς ἀριθμητικῆς τῶν ὑπεροχῆς, ἀλλ' ἐβάδιζον μὲ διηρημέναις τὰς δυνάμεις των. Τοῦτο ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Ναπολέοντα νὰ ἀναπληρώσῃ διὰ τῆς ταχύτητος τῶν κινήσεών του τὴν ἀριθμητικὴν του ἀδυναμίαν. Ἡ μέθοδός του συνίστατο εἰς τὸ νὰ παρεμβάλλεται μεταξὺ τῶν τμημάτων τῶν ἐχθρῶν καὶ νὰ τοὺς κτυπᾷ ἀλληλοδιαδόχως, πρὶν λάβουν καιρὰν νὰ συνενωθοῦν. Τὰς ἐπιτυχίας του ἕμως ὀφείλει καὶ εἰς τοὺς ὑπαρχηγούς του Augereau, Massena κλπ. καὶ εἰς τὴν ὀρμητικότητα καὶ ἀντοχήν τῶν στρατιωτῶν του.

Οἱ Αὐστριακοὶ ἐζήτησαν εἰρήνην. Μετὰ πολλὰς δὲ διαπραγματεύσεις συνήφθη μετὰ τῆς Αὐστρίας (Ὀκτώβριος 1797) ἡ εἰρήνη τοῦ Καμποφορμίου. Διὰ ταύτης ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος Β' ἀνεγνώρισεν εἰς τὴν Γαλίαν τὰ σύνορα τοῦ Ρήνου καὶ παρητήθη τῆς Βελγικῆς. Ἐγκατέλειπεν ὡς αὐτῶς τὸ Μεδιόλανον καὶ ἀνεγνώρισε τὰς πολιτικὰς μεταρρυθμίσεις, τὰς ὁποίας ἔκαμεν ὁ Βοναπάρτης εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν, δηλ. τὴν Λιγυστικὴν δημοκρατίαν, ἡ ὁποία ἀντικατέστησε τὴν ἀρχαίαν πολιτείαν τῆς Γενούης καὶ τὴν δημοκρατίαν τῶν Ἀλπεων τὴν σχηματίσθησαν ἐκ τοῦ Μεδιολάνου, τῆς Λομβαρδίας καὶ τινῶν ἄλλων ἐδαφῶν. Εἰς ἀντάλλαγμα ὁ Βοναπάρτης παρέδωκεν εἰς τὴν Αὐστρίαν ἐκ τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας, τὴν ὁποίαν κατέλυσε, τὴν Ἑνετίαν καὶ τὴν Δαλματίαν. Ἐκ τῶν κτήσεων τῆς Ἑνετίας ὁ Ναπολέων ἐκράτησε μόνον τὰς Ἰονίους νησοῦς.

Ἐκστρατεία Ναπολέοντος εἰς Αἴγυπτον. Μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Καμποφορμίου ἡ Γαλλία δὲν εἶχε πλέον ἄλλον ἐχθρὸν πλὴν τῆς Ἀγγλίας. Ὁ Ναπολέων ἐπανελθὼν εἰς Παρισίους μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Ἰταλίας θριαμβευτῆς προέτεινε εἰς τὸ διευθυντήριον νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου. Ἡ Αἴγυπτος ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ ἀπετέλει θαυμασίαν ἀποικίαν, θὰ ἐχρησίμευε συγχρόνως ὡς βᾶσις ἐπιχειρήσεων

πρὸς ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Ἰνδιῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἢ κυριωτέρα πηγή τοῦ πλοῦτου τῆς Ἀγγλίας.

Τὸ σχέδιον τοῦ Βοναπάρτου ἐπεδοκιμάσθη ὑπὸ τοῦ Διευθυντηρίου Αἰ παρασκευαί ἔγιναν ταχέως καὶ ἐν μεγάλῃ μυστικότητι. Τὸν Μάϊον τοῦ 1798 στόλος ἐκ 300 περίπου πλοίων φέρων 1000 ἵππους καὶ 30 χιλιάδ. ὀπλίτας ἀνεχώρησεν ἐκ Τουλῶν. Μετὰ 40 ἡμέρας, ἀφ' οὗ προηγουμένως κατέλαβε τὴν Μάλταν, ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἀπεβιβάσθη εἰς Ἄδουκῆρ καὶ κατέλαβε τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

Ἡ Αἴγυπτος ἀνήκεν εἰς τὸ τουρκικὸν κράτος, ἀλλὰ μόνον ὀνομαστικῶς. Πραγματικῶς ἀνήκεν εἰς τὴν στρατιωτικὴν φεουδαρχίαν τῶν Μαμελούκων (*). Οὗτοι ἐπεχείρησαν νὰ σταματήσουν τὸν γαλλικὸν στρατὸν βαδίζοντα πρὸς τὸ Κάϊρον καὶ συνήψαν μάχην πρὸς αὐτὸν παρὰ τὰς Πυραμίδας. Ἄλλ' ὅλα αἱ ἐπιθέσεις των ἐθραύσθησαν ἐπὶ τῆς σταθερότητος τοῦ γαλλικοῦ πεζικοῦ. Δύο ἡμέρας κατόπιν ὁ Βοναπάρτης ἦτο κύριος τοῦ Κάϊρου.

Ἄλλὰ τὴν 1ην Αὐγούστου ἡ ἐκστρατεία ἔπαυε μεγάλῃν συμφορᾶν. Ὁ γαλλικὸς στόλος, ὅστις κατὰ τὸν πλοῦν του εἰς Αἴγυπτον εἶχε διαλάθει τὸν ἀγγλικόν, ὑπέστη αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν εἰς τὸν ἄρμον τοῦ Ἄδουκῆρ, καὶ σχεδὸν ὅλος κατεστράφη ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Νέλσωνος. Ὁ Βοναπάρτης εἶχεν ἀποχωρισθῆ τῆς Γαλλίας καὶ ἔκτοτε ἦτο αἰχμάλωτος ἐν Αἴγυπτῳ. Ἐν τούτοις ἀνέλαβε νὰ ὑπαγάγῃ τὴν χώραν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του καὶ νὰ ὀργανώσῃ αὐτήν, ὡς ἐὰν ἔμελλε νὰ διατηρήσῃ αὐτὴν διαρκῶς. Ἡ θέσις τοῦ Βοναπάρτου κατέστη δυσκολωτέρα, ὅταν ὁ σουλτᾶνος παρακινήθει ὑπὸ τῶν Ἀγγλων ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας (Σεπτέμβριος 1798). Πληροφορηθεὶς τότε ὁ Βοναπάρτης διὲ ὁ τουρκικὸς στρατὸς συνεκεντροῦτο εἰς τὴν Συρίαν, ἔσπευσεν ἐκεῖ. Ἐκυρίευσεν τὴν Γάζαν καὶ Ἰόππην κατέστρεψε τὸν ἐκεῖ τουρκικὸν στρατὸν παρὰ τὴν Ναζαρέτ καὶ τὸ ὄρος Θαβῶρ. Ἀλλὰ καὶ δὲν ἤδυνήθη παρὰ τὴν μακρὰν πολιορκίαν καὶ τὰς προσπαθείας του νὰ κυριεύσῃ τὴν Πτολεμαῖδα. Ἐπέστρεψε λοιπὸν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἔπου ἄλλος

(*) Οἱ Μαμελούκοι κατ' ἀρχὰς ἦσαν στρατὸς μισθοφορικὸς ἐκ δούλων τῆς Γεωργίας καὶ τοῦ Τουρκεστάν βηρετῶν εἰς τοὺς σουλτᾶνοὺς τῆς Αἴγυπτου. Κατόπιν (1250) ἀρχηγὸς τις τῶν Μαμελούκων ἐξεβίωξε τὸν σουλτᾶνον τῆς Αἴγυπτου καὶ κατέλαβεν αὐτὸς τὴν ἀρχήν. Ὅταν δὲ τὸ 1517 ὁ σουλτᾶνος τῶν Ὀσμανῶν κατέλαβε τὴν Αἴγυπτον, οἱ βέηδες τῶν Μαμελούκων παραμείναντες ἀπατέλεσαν εἶδος στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας.

τουρκικὸς στρατὸς ἔμελλε νὰ ἀποβιβάσθῃ διὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου, καὶ ἅμα ἀποβιβάσθέντα τὸν κατενίκησεν εἰς Ἄβουκὴν (Ἰούλιος 1799). Ἀλλὰ ἕνα μῆνα βραδύτερον λαμβάνει διαταγὴν παρὰ τοῦ διευθυντηρίου νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Γαλλίαν, διότι δευτέρα συμμαχία τῶν δυνάμεων ἔθετεν ἐν κινδύνῳ τὴν δημοκρατίαν. Ὁ Βοναπάρτης ἀφίνει ὡς ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ τὸν Kleber καὶ ἐπιβιβάσθεις ἐνὸς πλοίου σπεύδει εἰς Γαλλίαν (Αὐγούστος 1799).

Ὁ Kleber μετὰ τοῦτο προσδληθεὶς ὑπὸ 70 χιλ. Ἄγγλων καὶ Τούρκων ἐνίκησεν αὐτοὺς παρὰ τὴν Ἡλιοῦπολιν. Ἀλλὰ μετὰ τινὰς μῆνας δολοφονεῖται εἰς Κάϊρον ὑπὸ φανατικοῦ μουσουλμάνου. Ἡ Αἴγυπτος ἔμεινεν ἀκόμη ἐν ἔτος εἰς χεῖρας τῶν Γάλλων. Μετὰ τοῦτο οἱ Γάλλοι μὴ λαμβάνοντες οὐδεμίαν ἐνίσχυσιν ἐκ Γαλλίας ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν μετὰ τῶν Ἄγγλων ὑπὸ τὸν ἕρον νὰ ἀποχωρήσουν ἐλευθέρως (Αὐγούστος 1802.)

5. Ἡ ὑπατεία.

Κατάστασις τῆς Γαλλίας κατὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ναπολέοντος ἐξ Αἰγύπτου. Ὅταν ὁ Ναπολέων ἐπέστρεψεν ἐξ Αἰγύπτου, ἡ Γαλλία καὶ ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς εὕρισκετο ἐν οἰκτρᾷ καταστάσει. Σχεδὸν πλήρης ἀναρχία ἐπεκράτει εἰς αὐτήν. Ἡ χώρα ἦτο ἐρημωμένη. Ἡ ληστεία ἐλυμαίνετο αὐτήν. Ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον ἦσαν σχεδὸν κατεστραμμένα. Ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ ἐπιβολὴ τοῦ κράτους οὐδαμῶς ἐφάνετο. Φόροι ἢ δὲν ἐπληρώνοντο ἢ ἐπληρώνοντο κακῶς. Οἱ ἀσθενεῖς εἰς τὰ νοσοκομεῖα ἀπέθνησκον ἐκ τῆς πείνης. Οἱ στρατιῶται δὲν εἶχον οὔτε τροφίμα οὔτε ἐνδύματα οὔτε μισθόν. Ἐλιποτάκτουσαν κατὰ χιλιάδας. Ἐπειτα οἱ κυβερνῆται καὶ ἡ ἀκολουθία τῶν παρείχον τὸ θέαμα σκανδαλώδους ἀνηθικότητος. Τὸ κράτος φανερὰ ἐλεηλατεῖτο ὑπὸ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἔπρεπε νὰ φροντίζουσαν διὰ τὰ συμφέροντά του ἢ τῆ συνενοχῆ των. Ὁ λαὸς, ὁ ὅποιος εἶχε πλέον κουρασθῆ ἀπὸ τὴν πολιτικὴν, ἤσθάνετο καταφρόνησιν πρὸς τοὺς πολιτικούς. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐπιθετικὴ πολιτικὴ τοῦ διευθυντηρίου, τὸ ὅποιον ἐγκατέστησεν εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν κράτος καὶ τὴν Ἑλβετίαν δημοκρατίαν καὶ προσήρτησεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν Γένουαν καὶ τὸ Πεδεμόντιον, προεκάλεσε τὸν σχηματισμὸν τῆς νέας κατὰ τῆς Γαλλίας συμμαχίας Ἀγγλίας, Νεαπόλεως, Αὐστρίας, Ρωσίας καὶ Τουρκίας, καὶ τὴν ἀνανέωσιν τῶν πολέμων, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐνόμιζον ὅτι ἀπηλλάγησαν διὰ τῆς ἐν Καμποφορμίου

ειρήνης. "Όχι δὲ μόνον οἱ πόλεμοι ἤρχισαν ἀλλὰ καὶ οἱ γαλλικοὶ στρατοὶ πανταχοῦ ἤττωντο, καὶ ὁ λαὸς ἠσθάνετο ὅτι ἐπανήρχοντο αἱ δυστυχεῖς ἡμέραι τοῦ 1793, τῆς εἰσβολῆς δηλαδὴ τῶν ξένων εἰς τὴν Γαλίαν.

Ἡ ἀγῆδια ἢ προσελθοῦσα ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως καὶ ἡ ἀγωνία ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κινδύνου ἔσχον τοῦτο τὸ ἐπακολούθημα. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1797 ἐσχηματίσθη ὁμάς πολιτικῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἐφαίνετο ὅτι ἡ ἀναθεώρησις τοῦ πολιτεύματος ἦτο ἀπαραίτητος. Ἡ ὁμάς αὕτη εἶχεν ἀρχηγὸν τὸν Sieyès, ὅστις ἐξελέχθη διευθυντῆς τὸ 1799. Ὁ Sieyès ἐσκέφθη ὅτι, ἵνα δυναθῶσιν νὰ μεταβάλουν τὸ πολίτευμα, ἀπαιτεῖτο νὰ ἔχουν εἰς τὴν διάθεσίν των δημοφιλεῖ τινα στρατηγόν. Ὅθεν ἐνήργησε τὴν ἀνάκλησιν ὑπὸ τοῦ διευθυντηρίου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ Βοναπάρτου.

Ἀνατροπὴ τοῦ διευθυντηρίου. Ὅταν ἔφθασεν εἰς Παρισίους ἡ εἰδησις τῆς ἀφίξεως τοῦ Βοναπάρτου (15 Ὀκτωβρίου 1799) εἰς Γαλίαν, γενικὴ χαρὰ κατέλαβε πάντας. Ἡ εἰς Παρισίους πορεία τοῦ ὑπῆρξε θριαμβευτικὴ πομπή. Τὸ πλῆθος εἰς τὰς ὁδοὺς ἦτο τόσον, ὥστε αἱ ἄμαξαι δὲν ἠδύναντο νὰ προχωρήσουν. Ὅταν εἰσῆλθεν εἰς τοὺς Παρισίους, ὁ ἐνθουσιασμὸς μετετρέπη εἰς παραφροσύνην. Ἐβλεπον ἐν αὐτῷ τὴν ἐγγύησιν τῆς νίκης εἰς τὸ ἐξωτερικόν, τὸν ἰσχυρὸν στρατηγὸν εἰς τὸ ἐσωτερικόν.

Ὁ Sieyès καὶ ὁ Βοναπάρτης ἤρχισαν ἀμέσως νὰ προπαρασκευάζουν τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος. Τοῦτο ἔγινεν εἰς τρεῖς ἐβδομάδας. Ὑπὲρ τῆς μεταβολῆς ἦσαν δύο ἄλλοι τῶν διευθυντῶν, οἱ κυριώτεροι ἐκ τῶν ὑπουργῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Talleyrand, ἡ πλειονοψηφία τῆς βουλῆς τῶν πρεσβυτέρων, καὶ ὀλίγοι ἐκ τῶν βουλευτῶν τῆς βουλῆς τῶν 500, τῆς ὁποίας πρόεδρος ἦτο ὁ Λουκιανὸς Βοναπάρτης, ἀδελφὸς τοῦ Ναπολέοντος. Ἡ βουλὴ τῶν 500 διελύθη τὴν 10ην 7)βρίου 1799 βιαίως διὰ τοῦ στρατοῦ. Τὴν ἐσπέραν δὲ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἡ μειονοψηφία τῆς βουλῆς τῶν 500 καὶ ἡ βουλὴ τῶν πρεσβυτέρων συνελθοῦσαι ἐψήφισαν τὴν κατάργησιν τοῦ διευθυντηρίου καὶ τὴν ἀντικατάστασίν του διὰ τῆς ἐπιτροπείας τριῶν ὑπᾶτων συγκειμένης ἐκ τοῦ Sieyès, τοῦ Roger Ducos καὶ τοῦ στρατηγοῦ Βοναπάρτου, οἱ ὁποῖοι μετὰ ἐπιτροπείας ἐκ βουλευτῶν ἐπεφορτίσθησαν μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ μεταρρυθμίσουν τὸ πολίτευμα.

Ἐγκαθίδρυσις τῆς ὑπατείας. τὸ νέον σύνταγμα συντάχθη ὑπὸ

τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ Βοναπάρτου καὶ δημοσιευθὲν τὴν 24 Δεκεμβρίου 1799 ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ διὰ δημοψηφίσματος.

Κατὰ τοῦτο ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία περιήρχετο εἰς τρεῖς ὑπάτους ἐκλεγομένους κατὰ 10ετίαν. Ὀρίζετο δὲ εἶτι κατὰ μὲν τὴν πρώτην δεκαετίαν ὕπατοι θὰ ἦσαν ὁ Βοναπάρτης πρῶτος, ὁ Cambacerès καὶ ὁ Lebrun δεῦτερος καὶ τρίτος, εἰς τὸ μέλλον δὲ θὰ ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς γερουσίας. Ἡ πραγματικὴ ἔξουσία ἀνῆκεν εἰς τὸν πρῶτον ὑπάτον. Οἱ ἄλλοι εἶχον ψήφον συμβουλευτικὴν. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐξησκειτο ὑπὸ τοῦ πρώτου ὑπάτου καὶ τριῶν νομοθετικῶν συμβουλίων. Φύλαξ τοῦ πολιτεύματος καὶ ἐκλογεὺς τῶν μελῶν τῶν νομοθετικῶν συμβουλίων ὀρίζετο γερουσία ἰσόθις 80μελῆς, τῆς ὁποίας τὰ μέλη τὴν μὲν πρώτην φοράν θὰ ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν ὑπάτων, κατόπιν δὲ ὑφ' ἐαυτῆς. Διὰ τοῦ συντάγματος τοῦ 1799 ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ ἐν τῇ πραγματικότητι κατηργεῖτο. Οὗτος θὰ ἐξήσκει αὐτὴν ἐφάπαξ μόνον, κατὰ τὴν ψήφισιν τοῦ συντάγματος. Ἄντ' αὐτῆς ἐγκαθίστατο ἡ δικτατορία τοῦ πρώτου ὑπάτου, ὅστις καὶ κατόκησεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Κεραμεικοῦ.

Ἡ ὑπατεία διήρκεσε 4 ἔτη. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐξωτερικῶς μὲν διὰ τῆς αἰγλης καὶ τῶν θριάμβων τῶν γαλλικῶν ὅπλων περιεποίησεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Εὐρώπης, ἐσωτερικῶς δὲ ἐδημιούργησε τοιαῦτα διαρκῆ καὶ μόνιμα ἔργα, ὅποια οὐδεμίᾳ περίοδος τῆς γαλλικῆς ἱστορίας ἐσημείωσεν.

Ἐσωτερικὰ ἔργα τῆς ὑπατείας. Πρῶτον ἔργον τῆς Ναπολεοντείου ὑπατείας ὑπῆρξεν ἡ διοικητικὴ, ἡ δικαστικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀναδιοργάνωσις τῆς Γαλλίας ἢ ὅποια εἰς τὰς κυριωτέρας γραμμὰς, ὑφίσταται μέχρι σήμερον. Συγχρόνως ἠσχολήθη εἰς τὸ νὰ συμπληρώσῃ καὶ τακτοποιήσῃ τὸ κοινωνικὸν ἔργον τῆς Ἐπαναστάσεως, καὶ συνήνωσεν εἰς ἓνα ἀπτικὸν κώδικα τὸ σύνολον τῶν νόμων, οἵτινες ἐκάνοντες τὰς σχέσεις τῶν ἰδιωτῶν ἐν τῇ νέᾳ κοινωνίᾳ.

Ὡσαύτως ὁ Ναπολέων ὡς ὕπατος ἐξησφάλισε τὴν θρησκευτικὴν εἰρήνην ἐπιτρέψας πλήρη θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν καὶ συνάψας μετὰ τοῦ πάπα συμφωνίαν (concordat), ἡ ὁποία παρέμεινεν ἐν ἰσχύϊ μέχρι τοῦ 1901. Διὰ ταύτης ὡς ἐπίσημος θρησκεία ἀνεγνωρίζετο ὁ καθολικισμός. Οἱ ἐπίσκοποι διορίζοντο ὑπὸ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' ὁ διορισμὸς αὐτῶν ἔπρεπε νὰ ἐπικυρωθῇ καὶ ὑπὸ τοῦ πάπα.

Πλὴν τούτων πρὸς μόρφωσιν τῶν ὑπαλλήλων ἵδρυσεν τὰ λύκεια

πρὸς ἀμοιβὴν τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ὑπηρεσιῶν ἔδρυσε τὸ τάγμα τῆς λεγεῶνος τῆς τιμῆς, πρὸς προστασίαν δὲ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας ἔδρυσε τὴν τράπεζαν τῆς Γαλλίας, ἡ ὁποία ἀπέβη ἡ ἰσχυροτέρα μετὰ τὴν τῆς Ἀγγλίας τράπεζα τοῦ κόσμου. Τέλος κατεσκευάσθη σπουδαία ἔργα, λιμένας, διώρυγας, ὁδοὺς κ.λ.π.

Ἐξωτερικὰ ἔργα τῆς ὑπαιτίας. Μόλις κατέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Βοναπάρτης, ἐπεχείρησεν ἀπ' εὐθείας νὰ ζητήσῃ εἰρήνην παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας. Ἄλλ' ἀμφότεροι ἐζήτησαν τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀποκατάστασιν τῶν Βουρβῶνων. Ὁ πόλεμος λοιπὸν ἐξηκολούθησεν.

Δύο στρατοὶ αὐστριακοὶ ἠπειλοῦν τὴν Γαλλίαν, ὁ εἷς ἐκ Γερμανίας ἠπειλεῖ τὸ μέτωπον τοῦ Ῥήνου, ὁ ἕτερος ἐν Ἰταλίᾳ ἠπειλεῖ τὸ τῶν Ἀλπεων. Εἰς τὸν στρατὸν τῆς Γερμανίας ὁ Ναπολέων ἀντέταξε τὸν Moreau μὲ τὸν καλύτερον στρατὸν ἐκ πλεόν τῶν 100 χιλ. ἀνδρῶν. Εἰς τὸν στρατὸν τῆς Ἰταλίας ἀντέταξε τὸν Massena μὲ 25 χιλ. ἀνδρας. Εἰς τὸν Massena παρήγγειλε νὰ υπερασπίσῃ τὴν Γένουαν καὶ νὰ κρατήσῃ ἐκεῖ τὸν αὐστριακὸν στρατὸν, μέχρις οὗ σχηματίσῃ τρίτον στρατὸν καὶ ἔλθῃ ὁ ἴδιος ἐκεῖ. Ὁ Massena ἐξεπλήρωσεν ἡρωϊκῶς τὴν ἀποστολὴν του. Πολιορκηθεὶς ἐν Γενούῃ μὲ τρῶφιμα ἑνὸς μηνὸς ἐκρατήθη δύο μῆνας. Ὅταν δὲ παρέδωκεν αὐτὴν, ὁ Βοναπάρτης ἦτο ἤδη εἰς τὴν Ἰταλίαν μὲ 40 χιλ. ἀνδρας ὑπερβὰς τὰς Ἀλπεὺς χιονοσκεπεῖς μὲ μεγίστην δυσκολίαν. Μετὰ τινὰς μικρὰς μάχας ὁ Βοναπάρτης ἔδωκε πρὸς τοὺς Αὐστριακοὺς ἔχοντας διπλάσιον στρατὸν τὴν περίφημον μάχην τοῦ Μαρέγκου (1800), καθ' ἣν κατενίκησεν αὐτοὺς καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ κενώσουν τὸ Πεδεμόντιον καὶ τὴν Λομβαρδίαν. Μετ' ὀλίγον δὲ καὶ ὁ Moreau νικᾷ αὐτοὺς εἰς τὴν Γερμανίαν ἐν Ὀελίνδῃ. Ἡ Αὐστρία κατόπιν τούτων ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ τὴν εἰρήνην τῆς Λινεβίλλης (1801), δι' ἧς ἐπεκυρώθη ἡ συνθήκη τοῦ Καμποφορμίου, καὶ ἀνεγνωρίσθησαν ὅλαι αἱ μεταβολαί, τὰς ὁποίας ἡ Γαλλία ἔκαμεν ἐν Ἰταλίᾳ, Ὀλλανδία καὶ Ἑλβετία. Δι' ἰδιαιτέρων δὲ συμβάσεων ὁ πάπας ἐπανήλθεν εἰς τὸ κράτος του καὶ οἱ Γάλλοι ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ κατέχουν τὰ φρούρια τῆς Νεαπόλεως. Τοῦ λοιποῦ ἔλη ἡ Ἰταλία πλὴν τῆς Βενετίας εὐρίσκετο ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Γαλλίας.

Ἡ εἰρήνη ἀποκατεστάθη ἐν τῇ ἠεῖρῳ. Μόνη ἡ Ἀγγλία πάλιν ἔμεινεν εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν μὲ τὴν Γαλλίαν. Καὶ αὕτη ἔμως μετ' ὀλίγον αἰσθανομένη ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ νικήσῃ τὴν Γαλλίαν καὶ πιεζομένη ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης, διότι ὁ λαὸς ἐπεβαρύνθη μὲ

πολλοὺς φόρους, ἠναγκάσθη νὰ συνάψῃ τὴν εἰρήνην τῆς Ἀμιένης (1802). Διὰ ταύτης ἡ Ἀγγλία ἀνεγνώρισε τὴν Γαλλικὴν Δημοκρατίαν καὶ ἀπέδωσε τὰς ἀποικίας, τὰς ὁποίας εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπὸ τῆς Γαλλίας καὶ ἀπὸ τῶν συμμάχων τῆς Ἰσπανίας καὶ Ὀλλανδίας.

Μεταρρυθμίσις τῆς Ὑπατείας. Ὅταν διὰ πραξικοπήματος κατελύετο τὸ διεθυντήριον, οἱ βασιλόφρονες ἠλπίζον ὅτι ὁ Βοναπάρτης θὰ εἰργάζετο διὰ λογαριασμὸν τοῦ Λουδοβίκου ΙΗ'. Ὁ Λουδοβίκος φυγὰς ἐν Πολωνίᾳ ἔγραψεν εἰς τὸν πρῶτον ὕπατον ζητῶν τὴν συνδρομὴν του καὶ προσφέρων εἰς αὐτὸν οἷα δῆποτε ἤθελεν ἀνταλλάγματα. Ἄλλ' ἤδη ὁ Ναπολέων ἐσκέπτετο νὰ παραμείνῃ ὁ ἴδιος διαρκῶς ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ δημιουργήσῃ ἰδίαν δυναστείαν. Εἰς τοῦτο ἐφθασε διὰ δύο σταθμῶν. Κατ' Αὐγούστον τοῦ 1802 ὠνομάσθη ἰσόβιος ὕπατος καὶ κατὰ Μάιον τοῦ 1804 αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων.

Τὴν ἰσόβιον ὕπατείαν ὁ Βοναπάρτης κατέλαβε δι' αἰφνιδιασμοῦ. Τὴν ἐπομένην τῆς εἰρήνης τῆς Ἀμιένης οἱ πιστοὶ τοῦ Βοναπάρτου ἐπρότειναν εἰς τὴν γερουσίαν νὰ ἐκφρασθῇ εἰς τὸν πρῶτον ὕπατον ἡ ἔθνικὴ εὐγνωμοσύνη. Ἡ γερουσία τὸν ἐξέλεξε ὕπατον δι' ἄλλα 10 ἔτη. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἤρκει. Ὑπὸ τὴν πρόφασιν τῆς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐπικυρώσεως τῆς ἐκλογῆς ὑπεβλήθη εἰς αὐτὸν τὸ ἐρώτημα, ἂν πρέπει ὁ πρῶτος ὕπατος νὰ ὀνομασθῇ ἰσόβιος. Τὸ δημοψήφισμα ἀπέβη καμψηφεί ὑπὲρ τῆς προτάσεως. Πλὴν τούτου τότε ἐδόθη εἰς τὸν πρῶτον ὕπατον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέξῃ τὸν διάδοχόν του. Ἀμέσως δὲ τὸ σύνταγμα μετερρυθμίσθη ἐπὶ τὸ μοναρχικώτερον.

Ἀλλὰ ἡ ἐγκαθίδρυσις τῆς ἰσοβίου ὕπατείας κατέστρεψε τὰς ἐλπίδας τῶν βασιλικῶν. Ἦρξιαν λοιπὸν νὰ κάμνουν συνωμοσίας κατὰ τοῦ καθεστῶτος ἀποδλέποντες ἰδίως εἰς τὴν βολοφονίαν τοῦ Βοναπάρτου. Αἱ συνωμοσίαι αὗται ἀποκαλυφθεῖσαι ἔδωσαν ἀφορμὴν νὰ ἀνακηρυχθῇ ὑπὸ τῆς γερουσίας ὁ Βοναπάρτης κληρονομικὸς αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων ὑπὸ τὸ ὄνομα Ναπολέον Α'. Ἡ μεταβολὴ αὕτη τοῦ πολιτεύματος ὑποβλήθη εἰς δημοψήφισμα ἐπεκυρώθη διὰ 3¹/₂ ἑκατομμυρίων ψήφων ἀπέναντι 3 χιλιάδων ἀρνητικῶν τοιοῦτων. Ὁ πάπας Πῖος Ζ' προσκληθεὶς εἰς Παρισίους ἔσπεψε τὸν Ναπολέοντα αὐτοκράτορα (1804), τὸ δ' ἐπόμενον ἔτος (1805) ὁ Ναπολέων μεταβάς εἰς Μεδιόλανον ἐστέφθη βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας μὲ τὸ σιδηροῦν λογαγοβαρικὸν στέμμα, ὅπως οἱ Γερμανοὶ αὐτοκράτορες τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους.

6. Ἡ Αὐτοκρατορία.

Μὲ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς αὐτοκρατορίας μετερρυθμίσθη πάλιν τὸ πολίτευμα καὶ κατέστη τελείως μοναρχικόν, ἐπανῆλθον δὲ ἔλασι οἱ τύποι τῆς παλαιᾶς μοναρχίας, ἡ αὐλικὴ ἐθιμοτυπία, οἱ τίτλοι, τὰ παράσημα, καὶ ἐδημιουργήθη παρὰ τὴν ἀρχαίαν εὐγένειαν νέα αὐτοκρατορικὴ. Ἐν τῇ διοικήσει ὡσαύτως ἐπανῆλθεν ἡ συγκέντρωσις καὶ ὁ δεσποτισμὸς τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'.

Ἄλλ' ἡ κατάργησις πάσης πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ παντὸς ἐλέγχου καὶ ἡ ἐπάνοδος εἰς τὸν ἀπολυταρχισμὸν ἀπεμάκρυναν ἀπὸ τοῦ Ναπολέοντος τὴν πλουσίαν καὶ μορφωμένην ἀστικὴν τάξιν. Αἱ βίαιοπραγαί κατόπιν κατὰ τοῦ πάπα ἀπεμάκρυναν ἀπ' αὐτοῦ τὸν κληρὸν καὶ τοὺς καθολικοὺς. Μόνον αἱ μεγάλαι λαϊκαὶ μάζαι, οἱ ἐργάται καὶ οἱ ἀγρόται, ἔμειναν μακρότερον πιστοί, διότι ὁ Ναπολέων διετήρει τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητα, καὶ ἐξησφάλιζεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἡσυχον κτῆσιν τῆς γῆς, τὰ ὅποια ἦσαν δι' αὐτοὺς τὰ ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως οὐσιωδέστερα ἀποκτήματα. Ἐπὶ τέλους ἕμως καὶ ταύτας ἀπεμάκρυναν ἀπ' αὐτοῦ αἱ διηνεκεῖς στρατολογαί.

Ἐξωτερικῶς δὲ τὰ δέκα ἔτη (1804—1814), καθ' ἃ διήρκεσεν ἡ αὐτοκρατορία, ὑπῆρξαν ἔτη πολέμων ἀδιακόπων. οἱ ὅποιοι ὠδήγησαν μὲν τοὺς γαλλικοὺς στρατοὺς εἰς τὰς περισσοτέρας πρωτευούσας τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ κατέληξαν εἰς τὴν εἰσβολὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατῶν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν παραίτησιν τοῦ Ναπολέοντος. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ πόλεμοι προσκλήθησαν ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας ἕνεκα ζηλοτυπίας πρὸς τὴν δύναμιν τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας τοῦ Ναπολέοντος. Διαιρεῖται δὲ ἡ ἱστορία τῆς Ναπολεοντείου αὐτοκρατορίας εἰς δύο περιόδους, τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς καὶ τὴν περίοδον τῆς πτώσεως αὐτῆς.

ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Ἡ περίοδος τῆς ἀκμῆς τῆς Ναπολεοντείου αὐτοκρατορίας διήρκεσεν 8 ἔτη (1804—1812). Οἱ κατὰ τὴν περίοδον δὲ ταύτην διεξαχθέντες πόλεμοι ἐξειλίχθησαν ὡς ἑξῆς:

α) *Πόλεμος κατὰ Αὐστρίας καὶ Ῥωσίας. Εἰρήνη τοῦ Πρεσβούργου.* Ἡ εἰρήνη τῆς Ἀμιένης διήρκεσεν ἐν μόνον ἔτος. Ἡ ρῆξις ἐπῆλθεν ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλίας διότι ὁ Ναπολέων πρὸς προστασίαν τῆς γαλλικῆς βιομηχανίας εἶχεν ἐπιβάλει μεγάλους τελωνιακοὺς δα-

σμούς εις τὰ ἀγγλικά ἐμπορεύματα. Οἱ Ἕλληες ἄγγλοι κατέσχον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ (17 Μαΐου 1803) ὅλα τὰ εἰς τοὺς λιμένας των γαλλικά πλοῖα. Ὁ Ναπολέων ἀμέσως εἰσβλὼν κατέλαβε τὸ Ἀννόδερον, προσωπικὴν κτήσιν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας. Συγχρόνως ἤρχισε νὰ παρασκευάζῃ ἐν Βολωνίᾳ στρατὸν 150 χιλ. ἀνδρῶν, δι' οὗ ἠπεῖλει ὅτι θὰ κάμῃ ἀπόβασις εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Οἱ Ἕλληες ἄγγλοι παρεσκευάσθησαν πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτῆς, ἀλλὰ συγχρόνως παρεσκευάσαν αὐστρωσικὴν συμμαχίαν. Τοῦτο ὑπεχρέωσε τὸν Ναπολέοντα νὰ ἀνοίξῃ πολεμικὸν μέτωπον ἐν ἠπείρῳ.

Ὁ Ναπολέων ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῶν Αὐστριακῶν καὶ τῶν Ῥώσων μετὰ ταχύτητος ἀπροσδοκήτου. Εἰς διάστημα ὀλιγώτερον τοῦ μηνὸς μετέφερε τὸν στρατὸν τοῦ ἐκ τῆς Μάγχης εἰς τὸν Ῥήνον. Ὁ ἀγὼν διήρκεσε δύο μῆνας, καὶ μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Βιέννης κατέληξε μετὰ τὴν μάχην τοῦ Ἀουστερλίτς (2 Δεκεμβρίου 1805) ἡ μάχην τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων, εἰς τὴν ὅποιαν κατεστράφη τελείως ὁ αὐστρωσικὸς στρατός. Μετὰ τοῦτο συνήφθη ἡ εἰρήνη τοῦ Πρεσβούργου. Διὰ ταύτης ἡ Αὐστρία παρεχώρησεν εἰς τὴν Γαλλίαν μὲν τὴν Ἰστρίαν, τὴν Δαλμαδίαν καὶ τὴν Βενετίαν, δηλ. ὅτι ἐκέρδισε διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Καμποφορμίου, εἰς τοὺς Γερμανοὺς δὲ συμμάχους τοῦ Ναπολέοντος τινὰς ἐκ τῶν παλαιῶν τῆς κτήσεων.

Ὁ θρίαμβος τοῦ Ἀουστερλίτς ἔκαμε τὸν Ναπολέοντα αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως διανεμόντα βασιλεία κατ' ἀρέσκειαν. Κατὰ τοὺς 7 πρώτους μῆνας τοῦ 1806 ἐδημιούργησε τέσσαρας βασιλεῖς. Ἐν Γερμανίᾳ ἀνύψωσεν εἰς βασιλεῖς τοὺς συμμάχους τοῦ ἐκλεκτορας τῆς Βυρτεμβέργης καὶ τῆς Βαυαρίας. Ἐν τῇ Ἰταλίᾳ δι' ἐνὸς διατάγματος ἀφῆρεσε τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως ἀπὸ τῶν Βουρβόνων καὶ τὸ ἔδωκεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰωσήφ. Τέλος τὴν Ὀλλανδικὴν δημοκρατίαν μετέβαλεν εἰς βασίλειον καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν ἄλλον ἀδελφόν του Λουδοβίκον. Ὡσαύτως ἐμοίρασε φέουδα πριγκιπικὰ εἰς τοὺς κυριωτέρους συνεργάτας του. Ἐξ ἄλλου διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν συμμαχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας, ἐκ τῆς ἀμφιβόλου στάσεως τοῦ ὁποίου ἐπήλθεν ἡ ἤττα τῆς Αὐστρίας, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὸ ἐκλεκτοράτον τοῦ Ἀννοδέρου. Τέλος κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἱδρυσεν τὴν Ῥηνικὴν ἑμοσπονδίαν, διὰ τῆς ὁποίας κατέλυσε τὴν ἀγίαν Ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν τοῦ Γερμανικοῦ κράτους, καὶ οὕτω κατέστησεν ἑαυτὸν κύριον τῆς παραρρηγείου καὶ παραδουναβείου Γερμανίας. Κατ' ἐμπνευσιν δηλ. αὐτοῦ 15 ἡγεμόνες τῆς μεσημβρινῆς καὶ δυτικῆς Γερμανίας μὲ τοὺς δύο νέους βασιλεῖς Βαυαρίας καὶ Βυρ-

τεμνέργγης ἐπὶ κεφαλῆς ἐχωρίσθησαν ἀπὸ τῆς Γερμανίας καὶ ἔδρυσαν τὴν ὁμοσπονδίαν τῶν κρατῶν τοῦ Ῥήνου μὲ προστάτην αὐτὸν τὸν Ναπολέοντα. Ἡ Γερμανικὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶχε πλέον λόγον ὑπάρξεως. Ὁ Φραγκίσκος Β' παρητήθη τοῦ τίτλου τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας καὶ ἐπωνομάσθη Φραγκίσκος Α' αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας.

β') Πόλεμος κατὰ Πρωσσίας καὶ Ῥωσίας. Εἰρήνη τοῦ Τιλσίτ.

Ἡ εἰρήνη τοῦ Πρεσβούργου ἐφαίνετο ὅτι ἔμελλε νὰ εἶναι τὸ προσιμὸν γενικῆς εἰρήνης. Ὁ Ναπολέων ἐπεθύμει τοῦτο πολὺ. Ἐξ ἄλλου ἡ ὑπεροχὴ του ἐφαίνετο τόσο μεγάλη καὶ ἡ συμμαχία του μετὰ τῆς Πρωσσίας καθίστα τὸν ἀγῶνα τόσο ἀδύνατον ἐπὶ τῆς ἠπείρου, ὥστε ὁ τσάρος καὶ ἡ Ἀγγλία (ἡ τελευταία καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ γαλλικοῦ στόλου ὑπὸ τοῦ Νέλσωνος εἰς τὸ Τραφαλγάρ κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1805) ἤρχισαν διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης ἐν Παρισίοις. Ἀλλ' αἱ διαπραγματεύσεις αὗται κατέληξαν εἰς νέον πόλεμον. Οἱ Ἀγγλοι ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Ναπολέοντος τὸ Ἀνόβερον καὶ ὁ Ναπολέων ὑπεσχέθη τοῦτο ἔχων ὑπ' ὄψιν του νὰ ἀποζημιωθῇ ἄλλως ἡ Πρωσία. Τοῦτο μαθὼν ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας καὶ φοβηθεὶς περὶ τοῦ Ἀνοθέρου συμμαχεῖ μετὰ τῆς Ῥωσίας καὶ Ἀγγλίας καὶ κηρύττει τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας.

Ὁ Ναπολέων προσβάλλει πρῶτον τοῦ Ἠρώσσου, νικᾷ αὐτοὺς εἰς Ἰένναν, καὶ Ἀουρσαιδίην (Ὀκτώβριος 1806) καὶ προχωρεῖ εἰς Βερολίνον, τὸ ὅποιον καὶ παραδίδεται. Κατόπιν ἐπέρχεται ἐναντίον τῶν Ῥώσων εἰς τὴν Πολωνίαν καὶ νικᾷ αὐτοὺς εἰς δύο μάχας, τοῦ Ἐϋλῶ καὶ τῆς Φρειδλανδίας (Δεκέμβριος 1806 καὶ Ἰαν. 1807). Ὁ πόλεμος ἔληξε διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Τιλσίτ.

Διὰ ταύτης ἡ Πρωσία ἔχασε τὸ Ἀνόβερον, ἔλας τὰς χώρας, ἅσας εἶχεν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ῥήνου καὶ ἅσας εἶχε λάβει κατὰ τοὺς τρεῖς διαμελισμοὺς τῆς Πολωνίας. Συγχρόνως συνήφθη συμμαχία ἐπιθετικὴ μετὰ τῶν δύο αὐτοκρατόρων Γαλλίας καὶ Ῥωσίας. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀνεγνώρισεν ἔλας τὰς μεταρρυθμίσεις, ἅσας ἔκαμεν ἐν Ἐυρώπῃ ὁ Ναπολέων, καὶ ὑπεχρεώτο νὰ μεσολαβήσῃ εἰς εἰρήνην μετὰ τῆς Ἀγγλίας, ἐὰν δὲ αὕτη ἠρνεῖτο, ὄφειλε νὰ συνενωθῇ μετὰ τοῦ Ναπολέοντος κατ' αὐτῆς. Ἐξ ἄλλου ὁ Ναπολέων θὰ προσέφερε τὴν μεσολαβήσιν του διὰ τὴν εἰρήνην Ῥωσίας καὶ Τουρκίας. Ἄν ἡ Τουρκία δὲν ἐδέχετο, θὰ τὴν διεμέλιζον.

Ὁ Ναπολέων κατόπιν συνεπλήρωσε τὰς μεταρρυθμίσεις τῆς Γερμανίας. Μὲ τὰ ἐδάφη τὰ ἀσπασθέντα ἀπὸ τῆς Πρωσσίας μετὰ τὸ Ἐλθα

και Ῥήνου και με μέρος του Ἀνοσβέρου εσχημάτισε τὸ βασίλειον τῆς Βεστφαλίας, τὸ ὅποιον ἔδωσεν εἰς τὸν τρίτον ἀδελφόν του Ἰερώνυμον. Ὁ ἐκλεκτωρ τῆς Σαξωνίας ἀνυψώθη εἰς βασιλεῖα και ἔλαβε προσθέτως τὸ μέγα δουκάτον τῆς Βαρσοβίας ἀποτελεσθὲν ἀπὸ τὰς πολωνικὰς χώρας τῆς Πρωσίας. Τὰ δύο βασίλεια και τὸ μέγα δουκάτον εἰσήλθον εἰς τὴν ῥηνικὴν ἑμοσπονδίαν, ἣ ὁποία οὕτω περιέλαβεν ἑλλην τὴν Γερμανίαν πλὴν τῆς Πρωσίας.

γ) Ἡπειρωτικὸς ἀποκλεισμός. Πόλεμος κατὰ τῆς Ἰσπανίας.

Μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Τιλσιτ ὁ Ναπολέων παρεσύρθη εἰς νέαν σειρὰν πολέμων και προσαρτήσεων διαρκῶν. Ἡ καταστροφὴ τοῦ γαλλικοῦ στόλου εἰς τὸ Τραφαλγὰρ ἠνάγκασε τὸν Ναπολέοντα νὰ παραιτηθῆ ἐπὶ μικρὸν τοῦ σχεδίου του τῆς ἀπ' εὐθείας προσβολῆς τῆς Ἀγγλίας. Ὁ Ναπολέων ἐσκέφθη τότε νὰ καταστρέψῃ ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἦτο ἡ ἀρχὴ τοῦ πλοῦτου και τῆς δυνάμεως τῆς Ἀγγλίας, δηλ. τὴν βιομηχανίαν και τὸ ἐμπόριόν τῆς. Ἐὰν ἐπετύγγανε νὰ ἀπαγορευθῆ εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς τὴν προσπέλασιν εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἀγοράς, τὰ προϊόντα τῶν ἀποικιῶν και τῆς βιομηχανίας των συσσωρευόμενα ἀπώλητα θὰ ἔφερον οικονομικὴν κρίσιν, διότι αἱ βιομηχαναί των θὰ ἠναγκάζοντο νὰ κλεισθοῦν και νὰ ἀποπέμψουν τοὺς ἐργάτας. Ἐκ τῆς οικονομικῆς δὲ ταύτης κρίσεως θὰ ἠναγκάζετο ἡ Ἀγγλία εἰς εἰρήνην.

Ἦδη λοιπὸν εὐρισκόμενος ὁ Ναπολέων εἰς Βερολίνῳ ἐκῆρξε κατὰ τῆς Ἀγγλίας τὸν ἠπειρωτικὸν ἀποκλεισμόν, δι' οὗ ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς Γάλλους και τοὺς συμμάχους των πᾶν ἐμπόριον μετὰ τῆς Ἀγγλίας, και ἠμπόδιζε τὴν πώλησιν παντὸς ἐμπορεύματος ἐρχομένου ἐξ Ἀγγλίας ἢ ἐκ τῶν ἀποικιῶν τῆς. Ἀλλ' ἕνα φέρῃ ὁ ἠπειρωτικὸς ἀποκλεισμός τὰ ἐλπιδόμενα ἀποτελέσματα, ἔπρεπεν ἐλόκληρος ἡ Εὐρώπη νὰ κλεισθῆ εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς. Ὁ Ναπολέων ἐπέτυχεν ἀλληλοδιαδόχως τὴν προσχώρησιν εἰς τὸν ἀποκλεισμόν τῆς Ρωσίας, Αὐστρίας, Πρωσίας και τέλος τῆς Δανίας, ἀφ' οὗ οἱ Ἀγγλοὶ ἐλῶς ἀναίτιως βομβαρδίσαντες τὴν Κοπενάγην ἠνάγκασαν τὴν Δανίαν νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτοὺς τὸν στόλον τῆς. Ἐπειδὴ ἡ Σουηδία παρέμεινε πιστὴ εἰς τὴν ἀγγλικὴν συμμαχίαν, ὁ Ναπολέων ὤθησε κατ' αὐτῆς τὸν τσάρον, ὅστις ἐκυρίευσεν τὴν Φινλανδίαν.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ναπολέων προσήρτησεν εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν ἑλας τὰς παραλίους γερμανικὰς χώρας και τέλος τὸ βασίλειον τῆς Ὀλλανδίας, διότι ὁ ἀδελφός του Λουδοβίκος ἠρνεῖτο νὰ καταστρέψῃ τοὺς ὑπηκόους του προσχωρῶν εἰς τὸν ἠπειρωτικὸν ἀποκλεισμόν. Εἰς τὴν Ἰτα-

λίαις ἐπειδὴ ὁ πάπας ἤθελε νὰ μείνῃ οὐδέτερος, ὁ Ναπολέων προσήρ-
τησε τὸ ἐκκλησιαστικὸν κράτος ἐν μέρει εἰς τὸ βασιλεῖον τῆς Ἰταλίας
καὶ ἐν μέρει εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν. Τὴν Πορτογαλίαν, μίαν ἐκ τῶν
σπουδαίων ἀγορῶν τῆς Ἀγγλίας, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον προσέβαλεν ἀπὸ
συμφώνου μὲ τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας, κατέλαβε τὴν πρωτεύουσάν
τῆς Λισσαβῶνα καὶ ἠνάγκασε τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν νὰ φύγῃ εἰς
Βραζιλίαν. Τέλος διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν περιεπλάκη εἰς ἐγκληματικὴν
καὶ καταστρεπτικὴν ἐπιχείρησιν ἐν Ἰσπανίᾳ. ἠνάγκασε δηλ. τὸν βασι-
λέα αὐτῆς Κάρολον Δ' καὶ τὸν υἱὸν του Φερδινάνδον δι' ἀπάτης νὰ
παραιτηθοῦν τοῦ θρόνου, καὶ ἔκαμε βασιλέα τῆς Ἰσπανίας τὸν ἀδελ-
φόν του Ἰωσήφ, μέχρι τοῦδε βασιλέα τῆς Νεαπόλεως, εἰς τὴν θέσιν
δ' αὐτοῦ ἀνύψωσε τὸν γαμβρὸν του Μυράτ.

Τοῦτο προεκάλεσε γενικὴν ἐξέγερσιν ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ ἐγένεν ἡ ἀρχὴ
πολέμου διαρκέσαντος πλέον τῶν 5 ἐτῶν, καθ' ὃν ἐπὶ τέλους ὁ Ναπο-
λέων ἠττήθη. Εἰς αὐτὸν οἱ Ἄγγλοι εὗρον πεδίου μάχης, ἵνα κατατρί-
θουν ἐπὶ μακρὸν τὸν καλύτερον στρατὸν τῆς Γαλλίας. Ὁ πόλεμος
τέλος αὐτὸς ὑπῆρξεν ἡ πρώτη αἰτία τῆς πτώσεως τοῦ Ναπολέοντος.

Ὁ πόλεμος τῆς Ἰσπανίας δὲν ὁμοιάζει μὲ τοὺς προηγουμένους πο-
λέμους. Ἐως τότε ὁ Ναπολέων ἐπολέμηε κατὰ ἡγεμόνων καὶ τῶν στρα-
τῶν των. Οἱ στρατοὶ κατεστρέφοντο, οἱ ἡγεμόνες ὑπετάσσοντο. Οἱ λαοὶ
ἔμεινον θεαταὶ τοῦ ἀγῶνος. Εἰς τὴν Ἰσπανίαν ὅμως ἐκτός τοῦ κανονικοῦ
στρατοῦ καὶ τῶν ἀγγλικῶν στρατευμάτων, ὁ Ναπολέων εὗρεν ἐνώπιόν
του λαὸν ἐξεγερμένον ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας του, φανατισμένον ὑπὸ
τοῦ κλήρου, ὅστις ἐκήρυξε σταυροφορίαν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, διότι
ἐκράτει τὸν πάπαν αἰχμάλωτον. Εὐρέθη δηλ. ἐνώπιον ἐθνικῆς ἐξεγέρ-
σεως. Ἐκαστος χωρικὸς ἦτο στρατιώτης. Οἱ Ἰσπανοὶ ἐσχημάτισαν
πολεμικὰ σώματα καὶ βοηθοῦμενοι ὑπὸ τῆς φύσεως τῆς χώρας των ἤρ-
χισαν κλεφτοπόλεμον κατὰ τῶν Γάλλων καὶ ἐπέφερον εἰς αὐτοὺς μεγά-
λας καταστροφάς. Ὁ βασιλεὺς Ἰωσήφ ἦτο κύριος μόνον τῆς Μαδρίτης
καὶ ὅπου ὑπῆρχον γαλλικὰ στρατεύματα. Πανταχοῦ ἄλλου ἐκυβέρνηον
τοπικαὶ κυβερνήσεις. Τέλος ὁ Ἰωσήφ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ Μαδρίτης.
Τότε ὁ Ναπολέων ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως εἰς τὴν
Ἰσπανίαν. Ἀπέκρουσε τοὺς ἀνυπακούοντας εἰς αὐτὸν ἐπαναστατικοὺς
στρατοὺς καὶ ὑποτάξας τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην τὰς ἐπαρχίας εἰσήλ-
θεν εἰς Μαδρίτην (Δεκέμβριος 1808) καὶ ἐγκατέστησε τὸν ἀδελφόν του
ἐκεῖ. Ἄλλ' αἰφνης μετὰ ἓνα μῆνα ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Γαλ-
λίαν, ἕνεκα ἄλλου πολέμου.

δ') Πόλεμος κατά της Αυστρίας. *Ειρήνη της Βιέννης*. "Όταν ἐγνώσθησαν αἱ ἐν Ἰσπανίᾳ δυσχέρειαὶ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ ἡ ἐκδίωξις τοῦ Ἰωσήφ, ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος ἤρχισε νὰ ἐτοιμάξῃ τὸν στρατὸν του, τὸν ὅποιον εἶχεν ἀναδιοργανώσει ἀπὸ τῆς μάχης τοῦ Ἀουστερλίτς καὶ εἶχεν ἀναδιβάσει εἰς 400 χιλ. ἀνδρας. Ἀφ' οὗ δὲ ὁ Ναπολέων μετέθετ' ὁ ἴδιος εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὁ Φραγκίσκος ἤρχισε δια-

Εἰκ. 33. Ἡ κεντρικὴ Εὐρώπη τὸ 1789.

πραγματεύσεις μετὰ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τότε ἐσχηματίσθη ἡ πέμπτη συμμαχία κατὰ τῆς Γαλλίας, ἡ ὁποία περιέλαβεν Αὐστρίαν, Ἀγγλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Πορτογαλίαν (1809).

"Όπως τὸ 1805, οἱ Αὐστριακοὶ ἤρχισαν τὴν ἐκστρατείαν ἄνευ κηρύξεως πολέμου. Προσέβαλον τὸν Ναπολέοντα πανταχοῦ συγχρόνως, καὶ εἰς τὴν Βαυαρίαν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εἰς τὸ μέγα δουκάτον τῆς Βαρσοβίας. Ὁ τσάρος ὑποχρεωμένος ἐκ τῆς συνθήκης νὰ στείλῃ

τοὺς στρατοὺς του ἐναντίον τῆς Αὐστρίας δὲν τὸ ἐπραξεν. Ἄλλ' ὅπως τὸ 1805, ὁ Ναπολέων διὰ τῆς ὀρμητικότητός του ἐπρόλαβε τὰ σχέδια τῆς Αὐστρίας καὶ ἐκτόπησε τοὺς Αὐστριακοὺς δύο φορές, πρῶτον τὸν Ἀπρίλιον εἰς τὴν Βαυαρίαν καὶ ἔπειτα τὸν Ἰούλιον βορείως τῆς Βιέννης εἰς τὴν Βαγγράμην. Ἐνταῦθα ὁ Ναπολέων εἰς διήμερον μάχην κατενίκησε καὶ κατεσύντριψε τὸν αὐστριακὸν στρατὸν. Ὁ αὐτοκράτωρ

Εἰκ. 34. Ἡ κεντρικὴ Εὐρώπη τὰ 1810

ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ εἰρήνην, ἣ ὅποια ἐπὶ τέλους συνωμολογήθη (Ὀκτώβριος 1809) ἐν Βιέννῃ. Δι' αὐτῆς ἐστερήθη ἡ Αὐστρία τῶν πολωνικῶν ἐδαφῶν τῆς, τὰ ὅποια ἐδόθησαν εἰς τὸ δουκάτον τῆς Βαρσοβίας καὶ ἐν μέρει εἰς τὸν τσάρον, τῆς καιλίας τοῦ Ἴνν δοθείσης εἰς τὴν Βαυαρίαν, τῆς Τεργέστης καὶ τῶν Ἰλλυρικῶν ἐπαρχιῶν, αἱ ὅποια προσηρτήθησαν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ 1809 ὑπῆρξεν ἡ τελευταία νικηφόρος ἐκστρατεία τοῦ Ναπολέοντος.

Τὸ ἀπόγειον τῆς δυνάμεως τοῦ Ναπολέοντος. Διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Βιέννης ὁ Ναπολέων ἐφθασεν εἰς τὸ ἀπόγειον τῆς δυνάμεώς του.

Ἐπὶ δύο ἔτη ἦτο κύριος τῆς δυτικῆς καὶ κεντρικῆς Εὐρώπης. Ἦτο αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων, καὶ ἡ αὐτοκρατορία του ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς Ῥώμης μέχρι τοῦ Ἀμβούργου καὶ περιελάμβανε τὸ τρίτον τῆς σημερινῆς Ἰταλίας, τὴν σημερινὴν Γαλλίαν μέρος τῆς Ἑλβετίας, τὸ Λουξεμβούργον, τὴν Βελγικὴν, τὴν Ὀλλανδίαν, τὴν ῥηνικὴν Πρωσίαν καὶ τὰς παρυθίους τῆς Βορείου θαλάσσης γερμανικὰς χώρας, προσέτι δὲ τὰς δαλματικὰς καὶ Ἰλλυρικὰς ἐπαρχίας καὶ τὰς Ἰονίους νήσους. Ἦτο προσέτι βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας, ῥυθμιστὴς τῆς Ἑλβετικῆς ὁμοσπονδίας καὶ προστάτης τῆς Ῥηνικῆς, τῆς ὁποίας ἔλοι οἱ βασιλεῖς ὄφειλον εἰς αὐτὸν τὰ στέμματά των. Εἶχε κάμει βασιλέα τῆς Ἰσπανίας τὸν ἀδελφόν του Ἰωσήφ, βασιλέα τῆς Βεστφαλίας τὸν ἀδελφόν του Ἰερώνυμον, βασιλέα τῆς Νεαπόλεως τὸν γαμβρόν του Murat. Ἀπ' εὐθείας καὶ διὰ τῶν ὑποτελῶν βασιλέων διόκει πλεόν τῶν 70 ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων, τὸ ἥμισυ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Εὐρώπης κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην.

Εἶχε συμμάχους ἑκουσίους ἢ ἀκουσίους τὸν τσάρον τῆς Ῥωσίας, τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας, τὸν βασιλέα τῆς Πρωσίας, τὸν βασιλέα τῆς Δανίας. Ἡ Σουηδία ἀπομείνασα ἡ τελευταία πιστὴ εἰς τὴν ἀγγλικὴν συμμαχίαν ἐκολοδῶθη ὑπὸ τῆς Ῥωσίας καὶ Δανίας, κατόπιν δὲ σβεσθείσσης τῆς βασιλευσῆς δυναστείας ἀνήλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς ὁ Γάλλος στρατηγὸς Bernadotte.

Τὸ πᾶν ἐκλίνε γόνυ πρὸ τῆς θελήσεως τοῦ Ναπολέοντος, ἰδίως ἡ υπερῆφανος αὐστριακὴ δυναστεία. Ὅταν ὁ Ναπολέων διεζεύχθη τὴν αὐτοκράτειραν Ἰωσηφίναν, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα του ἀρχιδούκισσαν Μαρίαν Λουίζαν. Τὸ παιδίον, τὸ ὅποσον ἐκ τοῦ γάμου τούτου ἐγεννήθη, ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας.

ΠΤΩΣΙΣ ΤΗΣ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Ἡ περίοδος τῆς πτώσεως τῆς αὐτοκρατορίας διήρκεσεν ὀλιγώτερον τῶν δύο ἐτῶν (ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου 1812 μέχρι τοῦ Ἀπριλίου 1814). Οἱ δὲ κατ' αὐτὴν γενόμενοι πόλεμοι εἶναι οἱ ἑξῆς :

α') **Ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ῥωσίας.** Ἡ δύναμις τοῦ Ναπολέοντος ἦτο μᾶλλον φαινομενικὴ παρὰ πραγματικὴ. Ἡ υπερμεγέθης αὐτοκρατορία ἦτο θεμελιωμένη ἐπὶ τῆς βίας, καὶ διὰ τῆς βίας συνεκρατεῖτο. Μεταξὺ ἔλων τῶν λαῶν, αἵτινες εὕρισκαντο συγενωμένοι, Γάλλων, Ὀλλανδῶν, Γερμανῶν, Ἰταλῶν, δὲν ὑπῆρχε κανεὶς φυσικὸς δεσμός. Ἡ καταγωγὴ, ἡ γλῶσσα, τὰ αἰσθήματα, τὰ συμφέροντά των διέφερον καὶ

τοὺς ἐχώριζον. Δι' ἄλλους τοὺς προσηρτημένους ἢ προσκόλλησις εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἡ πίστις εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν θὰ διήρκει ἕσον καὶ ἡ ἐπιτυχία αὐτοῦ. Ὀλιγώτερον ἀκόμη θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑπολογίσῃ ἐπὶ τῶν κρατῶν τῆς ῥηνικῆς ὁμοσπονδίας, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ αὐτοκρατορικοὶ πόλεμοι, ἐνῶ ἐκόστιζον πολὺ εἰς χρῆμα καὶ αἶμα, δὲν ἀπέφερον τίποτε. Ὡσαύτως ὡς πρὸς τοὺς συμμάχους Ῥώσους, Πρώσους, Αὐστριακοὺς. Εἶχον συμμαχήσει ἕνεκα ἀτυχήματος καὶ παρέμενον εἰς τὴν συμμαχίαν ἐκ φόβου. Ἡ μόνη των σκέψις ἦτο ἡ ἐκδίκησις καὶ ἕκαστος ἐξ αὐτῶν τὴν προπαρεσκευάζε κατὰ τὸ δυνατόν. Ἐν Πρωσίᾳ ἰδίως οἱ κυβερνηταὶ τῆς κατανοήσαντες, ὅποια τεράστια στρατιωτικὰ μέσα εἶχεν ἐξασφαλίσαι ἢ ἐπανάστασις εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐνεκοιλώθησαν τὰς ἰδέας αὐτῆς, ἵνα ἐξεγείρουν τὸν λαὸν ὁλόκληρον εἰς μέλλοντα πόλεμον κατὰ τοῦ Ναπολέοντος. Οὕτω κατήργησαν τὰς διακρίσεις μεταξὺ εὐγενῶν, ἀστῶν καὶ χωρικῶν, ἀπηλευθέρωσαν ἀπὸ τῆς δουλείας τοὺς χωρικοὺς, κατέστησαν τοὺς στρατιωτικοὺς βαθμοὺς προσιτοὺς εἰς ἄλλους, καὶ ἐγκατέστησαν ἔθνικὴν στρατολογίαν.

Πρώτη ἐκ τῶν δυνάμεων ἀνενέωσε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Ναπολέοντος ἡ Ῥωσία. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος διὰ τῆς μετὰ τοῦ Ναπολέοντος συμμαχίας ἔλαβεν ἐλευθερίαν νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν Φινλανδίαν ἀπὸ τῆς Σουηδίας, τὴν Μολδαυίαν καὶ Βλαχίαν ἀπὸ τῆς Τουρκίας καὶ πολωνικὰς τινὰς χώρας ἀπὸ τῆς Αὐστρίας. Ἄλλ' εἶχεν ἀκόμη μεγαλυτέρας φιλοδοξίας. ἠθέλε τὴν Κων(σταντι)πολιν καὶ τὴν Βαρσοβίαν, τὸν διαμελισμὸν δηλ. τῆς Τουρκίας καὶ τὴν ἀνασύστασιν τοῦ βασιλείου τῆς Πολωνίας ἐπ' ὠφελείᾳ του. Ἄλλ' ὁ Ναπολέων τὸ 1809 ἠρνήθη ῥητῶς νὰ ἀφήσῃ ποτὲ τοὺς Ῥώσους νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ διὰ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ μεγάλου δουκάτου τῆς Βαρσοβίας ἔδειξεν εἰς τὸν τσάρον ὅτι δὲν θὰ τοῦ ἐπέτρεπε νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν Βαρσοβίᾳ. Ἐκτοτε ὁ Ἀλέξανδρος, μοιροῦντι κατὰ τὸ φαινόμενον ἐξηκολούθει νὰ εἶναι σύμμαχος τοῦ Ναπολέοντος, πράγματι ἦτο ἐχθρὸς του. Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 1810 ἤρχισε τὰς πολεμικὰς του παρασκευὰς καὶ τὰς πρὸς συμμαχίαν διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Ἀγγλίας. Εἰς τὸ τέλος δὲ τοῦ 1810 ἤνοιξεν ἐν μέρει τὰ σύνορά του εἰς τὸ ἀγγλικὸν ἐμπόριον. Ἐπομένως αἱ σχέσεις τῶν δύο αὐτοκρατόρων ὅλον ἐτραχύνοντο μέχρι οὗ κατὰ τὸν Ἰούνιον 1812 ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος. Ὁ Ναπολέων ἀπεφάσισε νὰ κάμῃ τὴν εἰς τὴν Ῥωσίαν ἐκστρατείαν.

Εἰς τὸν πόλεμον αὐτὸν ὁ τσάρος εἶχε συμμάχους τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ τοὺς Σουηδοὺς, τοὺς ὁποίους προσεἴλκυσε ὑποσχεθεὶς εἰς τὸν Ber-

padotte τὴν Νορβηγίαν. Οὗτοι ἀπετέλεσαν τὴν ἕκτην συμμαχίαν κατὰ τῆς Γαλλίας. Ὁ Ναπολέων εἶχε συμμάχους τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας καὶ τὸν βασιλέα τῆς Πρωσίας. Ἄλλ' ἀμφότεροι διεβεβαίωσαν τὸν Ἀλέξανδρον ὅτι θὰ ἐτήρουν παθητικὴν στάσιν.

Ἡ ἐκστρατεία τῆς Ῥωσίας διήρκεσε περίπου 6 μῆνας (24 Ἰουνίου — 16 Δεκεμβρίου 1812). Ὁ Ναπολέων ἀνέλαβεν αὐτὴν μὲ 350 χιλ. ἀνδρας. Ἐκ τούτων 30 χιλ. Πρώσοι ἐσχημάτιζον τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, 30 χιλ. Αὐστριακοὶ ἐσχημάτιζον τὴν δεξιὰν πτέρυγα, 290 δὲ χιλ. ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγὰς τοῦ αὐτοκράτορος ἀπετέλουν τὸν πραγματικὸν στρατόν. Ἐκ τούτων πάλιν 180 χιλ. ἦσαν Γάλλοι (εἰς αὐτοὺς περιλαμβάνοντο καὶ οἱ Ὀλλανδοί, Γερμανοὶ τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς τοῦ Ῥήνου, Ἑλβετοί, Πεδεμόντιοι). Οἱ λοιποὶ 100 χιλ. ἦσαν ἐπικουρικὰ στρατεύματα τῆς ὁμοσπονδίας τοῦ Ῥήνου, Πολωνοί, Δανοί, Ἰταλοί, Κροάται, Δαλμάται. Ὁ γαλλικὸς στρατὸς διέβη τὸν Νείμενον κατὰ τέλη Ἰουνίου 1812. Οἱ Ῥῶσοι δὲν ἠμπόδισαν τὴν διάβασιν. Ὁ τσάρος εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ἐξῆς τακτικὴν νὰ ἀποφύγῃ τὰς μεγάλας μάχας, νὰ ἀπομακρύνῃ τοὺς πληθυσμοὺς καὶ νὰ ἀφίσῃ τοὺς Γάλλους νὰ εἰσδύσουν ἕσον τὸ δυνατόν περισσότερον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἀφίτων εἰς τὸν χρόνον, τὴν ἐρημίαν καὶ τὸ κλίμα τὴν φροντίδα τῆς ὑπερασπίσεως.

Ὁ Ναπολέων κατενόησε τὸν κίνδυνον τῆς τακτικῆς αὐτῆς, ἀλλ' ἐπέμενε θέλων πρῶτον νὰ καταστρέψῃ τὸν Ῥωσικὸν στρατόν, καὶ ἔπειτα νὰ υπαγορεύσῃ τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Μόσχαν. Ἄλλ' οἱ Ῥῶσοι ἦσαν ἀσύλληπτοι. Ἐσκέφθη νὰ τοὺς κυκλώσῃ εἰς τὴν Σμολένσκιην. Ἀλλὰ κατῴρθωσαν νὰ διαφύγουν θυσιάζοντες εἰς μίαν σφοδρὰν μάχην τὴν ὀπισθοφυλακίην των καὶ ἀνυψοῦντες μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Ναπολέοντος πύρινον φραγμὸν διὰ τῆς πυρπολήσεως τῆς Σμολένσκιης. Ὁ Ναπολέων μετὰ τοῦτο διηυθύνθη εἰς τὴν Μόσχαν, χωρὶς οἱ Ῥῶσοι νὰ ἐπιχειρήσουν νὰ τὸν σταματήσουν δι' ἀποφασιστικῆς μάχης. Ἄλλ' ὁ Ῥωσικὸς λαὸς ἐδυσφόρει διὰ τὴν τακτικὴν αὐτὴν καὶ δὲν ἠνείχετο νὰ ἐγκαταλείψῃ ἄνευ μάχης τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν τῆς Ῥωσίας, τὴν ἱεράν πόλιν τῶν Ῥώσων. Ὁ Ἀλέξανδρος ὑπεχώρησεν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην, καὶ ὁ στρατηγὸς Κουτούσωφ ἐσταμάτησε τὸν ἐξ 130 χιλ. ἀνδρῶν Ῥωσικὸν στρατόν πέντε χιλιόμετρα πρὸ τῆς Μόσχας. Τὴν 7 7)βρίου 1812 ὁ Ναπολέων προσέβαλε τὸν Κουτούσωφ. Ὁ Κουτούσωφ ἐνίκηθη, ἀλλ' ὑπεχώρησεν ἐν τάξει. Ὁ Ναπολέων κατέλαβε τὴν Μόσχαν (14 7)βρίου 1812). Ἥλπιζεν ὅτι ἡ ἄλωσις αὐτῆς θὰ ἠνάγκαζε τὸν Ἀλέξανδρον

νά συνθηκολογήσῃ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐλογάριαζεν ἔτι θὰ ἰδύνατο νὰ διέλθῃ τὸν χειμῶνα εἰς τὴν Μόσχαν, ἔτι ὁ στρατός του θὰ εἶχεν ἀφθονίαν ἔλων καὶ ἔτι θὰ προπαρασκευάζετο δι' ἐκστρατείαν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος κατὰ τῆς Πετρούπολεως. Ἄλλ' ὁ ῥωσικὸς πατριωτισμὸς ἀνέτρεψεν ἔλα του τὰ σχέδια.

Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐξήτησεν εἰρήνην. Τὴν ἐπομένῃν δὲ τῆς εἰσόδου τοῦ Ναπολέοντος εἰς Μόσχαν οἱ Ῥῶσοι ἐπυρπόλησαν αὐτήν. Ἡ πυρκαϊὰ διήρκεσε 4 ἡμέρας καὶ κατέστρεψε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς πόλεως. Ἐν τούτοις ὁ Ναπολέων ἐπέμενε νὰ μένῃ ἐκεῖ. Ἐφοβεῖτο τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν θὰ ἔκαμινεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἢ εἰδήσις τῆς ἐπιστροφῆς του. Ἐχασεν οὕτω τέσσαρας πολυτίμους ἑβδομάδας. Μὲ τοὺς πρώτους παγετοὺς μόνον (18 8)βρίου 1812) ἀπεφάσισε νὰ ἀναχωρήσῃ ἐπιστρέφων εἰς Εὐρώπην, Ἡ ἐπιστροφή διήρκεσεν ὀλίγον περισσότερον τοῦ ἑνὸς καὶ ἡμίσεως μηνὸς καὶ κατέληξεν εἰς καταστροφὴν ἕνεκα τοῦ ἐνοχλήσαντος προώρου χειμῶνος καὶ τοῦ ἐξαιρετικοῦ ψύχους. Ὁ γαλλικὸς στρατὸς καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ Κουτούσωφ καὶ παρενωχλούμενος ὑπὸ τῶν Κοζάκων παρουσίαζε τὴν ὄψιν ἀπείρου θορυβώδους ὄχλου ἀνθρώπων δυστυχῶν ἀποθηνησκόντων ἐκ τῆς πείνης καὶ τοῦ ψύχους. Ὁ θορυβώδης οὗτος ὄχλος ἐβάδιζεν εἰς τὴν χιόνα καλύπτων τὴν ὁδὸν μὲ πτώματα, ἔπλα, ἀμάξας, κανόνια ἐγκαταλειμμένα. Καὶ ἕμως ὁ στρατὸς αὐτὸς ἔδωκεν ἀκόμη μίαν μάχην. Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Βεροζίνης εὐρέθη μεταξύ τριῶν ῥωσικῶν στρατῶν ἐξ 150 χιλ. ἀνδρῶν. Οἱ Γάλλοι ἦσαν 65 χιλ., ἐκ τῶν ὁποίων 28 χιλ. ὀπλισμένοι. Δι' ὑπερανθρώπου ἡρωϊσμοῦ κατώρθωσε, ἐν ᾧ ἠγωνίζετο κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, νὰ κατασκευάσῃ γέφυραν καὶ νὰ διαβῇ τὸν ποταμόν. Τὴν 16ην Δεκεμβρίου τὰ λείψανα τῆς στρατιᾶς ἐπέρασαν τὸν Νείμενον. Ἐκ 290 χιλ. ἀνδρῶν 250 εἶχον χαθῆ.

β') *Ἡ ἐκστρατεία τῆς Γερμανίας. Τελικὴ ὑποχώρησις τῶν Γάλλων ὀπισθεν τοῦ Ῥήνου.* Ἡ ἐν Ῥωσίᾳ καταστροφὴ ἐξήγειρε τὰς ἐλπίδας τῶν ἠττημένων. Τὸ πάθος τῆς ἐκδικήσεως ἦτο πολὺ ἰσχυρὸν ἰδίως παρὰ τοῖς Πρώσσις, οἱ ὅποιοι ἦσαν τόσον ταπεινωμένοι ἀπὸ τὸ 1806. Οὗτοι λοιπὸν ἐστράφησαν πρῶτοι ἐναντίον τῆς Γαλλίας. Ἡ Αὐστρία κατὰ τὸ φαινόμενον ἐτήρει οὐδετερότητα, ἵνα λάβῃ καιρὸν καὶ συμπληρώσῃ τὸν στρατὸν τῆς. Μάλιστα ἀνέλαβε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μεσίτρια. Πράγματι ἕμως διεπραγματεύετο μετὰ τῆς Πρωσσίας, Ῥωσίας καὶ Ἀγγλίας καὶ παρεσκεύασε τὴν εἰσοδὸν τῆς εἰς τὴν 7ην συμμαχίαν. Ἐκ τῆς Γαλλίας, τὴν ὁποίαν οἱ σύμμαχοι ἐνόμιζον ἐξην-

τλημένην, ὁ Ναπολέων ἐστρατολόγησε πλέον τῶν 300 χιλ. ἀνδρῶν. Ἄλλ' οὗτοι, νέοι 18—19 ἐτῶν, ἦσαν ἄπειροι τοῦ πολέμου καὶ δὲν ἀντεῖχον εἰς τὰς ἐκστρατείας. Ἐπειτα ὁ Ναπολέων ἐστερεῖτο ἱππικοῦ, ἄνευ τοῦ ὁποίου οὐδεμία νίκη ἠδύνατο νὰ φέρῃ ἀποτελέσματα ἱκανοποιητικά. Πράγματι, ἔταν μετὰ τοῦ στρατοῦ τούτου εἰσῆλασεν εἰς τὴν Γερμανίαν (Μάιος 1813), ἐνίκησε τοὺς Πρώσους καὶ Ῥώσους εἰς δύο μάχας, τῆς Λουτσένης καὶ τῆς Μπαουτσένης, καὶ τοὺς ἀπώθησε μέχρι τοῦ Ὀδέρου, ἀλλ' ἔλλειψαι ἱππικοῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ τοὺς καταστρέψῃ. Οὐχ' ἦττον οἱ σύμμαχοι ἀπεθαρρύνθησαν. Ὅταν ἕμως κατόπιν οἱ Αὐστριακοὶ συμπληρώσαντες τὰς παρασκευὰς τῶν προσετέθησαν εἰς τὴν συμμαχίαν, ὁ Ναπολέων ἠτήθη (Ὀκτώβριος 1813) εἰς τὴν τριήμερον μεγάλην μάχην τῆς Λειψίας ἢ μάχην τῶν Ἑθνῶν, καὶ ἐσπευσεν ὑποχωρῶν νὰ διαβῇ τὸν Ῥήνον.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον οἱ Ἄγγλοι εἰς τὴν Ἰσπανίαν νικήσαντες τοὺς ἐκεῖ Γάλλους στρατηγούς ἐξεδίωξαν αὐτοὺς ἐκ τῆς Ἰσπανίας πέραν τῶν Πυρηναίων. Ὁ Ναπολέων ἤδη ὄφειλε νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν Ῥήνον καὶ τὰ Πυρηναία.

γ') *Εἰσβολὴ τῶν συμμάχων εἰς τὴν Γαλλίαν. Παραίτησις τοῦ Ναπολέοντος. Πρώτη συνθήκη τῶν Παρισίων.* Ὁ Ναπολέων ἐλογάριαζεν ὅτι οἱ σύμμαχοι δὲν θὰ ἐτόλμων νὰ ἀναλάβουν ἐκστρατείαν ἐν χειμῶνι, καὶ ἐπομένως ὅτι θὰ εἶχε καιρὸν νὰ παρασκευάσῃ νέους στρατοὺς. Ἄλλ' οἱ σύμμαχοι ἀπεφάσισαν νὰ ἐξακολουθήσουν τὸν πόλεμον. Ἀπευθύναντες πρὸς τοὺς Γάλλους διακήρυξιν, διὰ τῆς ὁποίας ἐδήλουν ὅτι ἐξακολουθῶν τὸν πόλεμον ὄχι κατὰ τῆς Γαλλίας ἀλλὰ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος μόνον, εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλλίαν μὲ 3 στρατοὺς 240 χιλ. ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους παρηκολούθουν οἱ δύο αὐτοκράτορες Αὐστρίας καὶ Ῥωσίας καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας. Συγχρόνως ὁ ἐν Ἰσπανίᾳ Ἄγγλος ἀρχιστράτηγος Οὐέλλιγκτων (Wellington) προήλαυεν ἐκ τῆς νοτίου Γαλλίας.

Ὁ Ναπολέων δὲν εἶχε νὰ ἀντιτάξῃ κατ' αὐτῶν παρὰ μόνον 80 χιλ. ἀνδρας. Ἐν τούτοις διὰ τοῦ πνεύματός του καὶ τῆς τεραστίας ἐρμητικότητος τῶν κινήσεων ἐπολλαπλασίαζε τὰς δυνάμεις του. Διημφισβήτησε πρὸς τοὺς ἐχθροὺς βῆμα πρὸς βῆμα τὸ ἔδαφος τῆς Γαλλίας. Ἐν ᾧ δὲ αὐτοὶ ἐνόμιζον ὅτι εἰς 8 ἡμέρας θὰ εἶναι εἰς Παρισίους, ἐχρειάσθησαν πλέον τῶν δύο μηνῶν. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους κατέλαβον τοὺς Παρισίους καὶ εἰσῆλθον θριαμβευτικῶς εἰς αὐτούς.

Ὁ Ναπολέων ἐκ Φοντενεβλώ, ἔπου εὐρίσκετο, ἐπρότεινε νὰ πα-

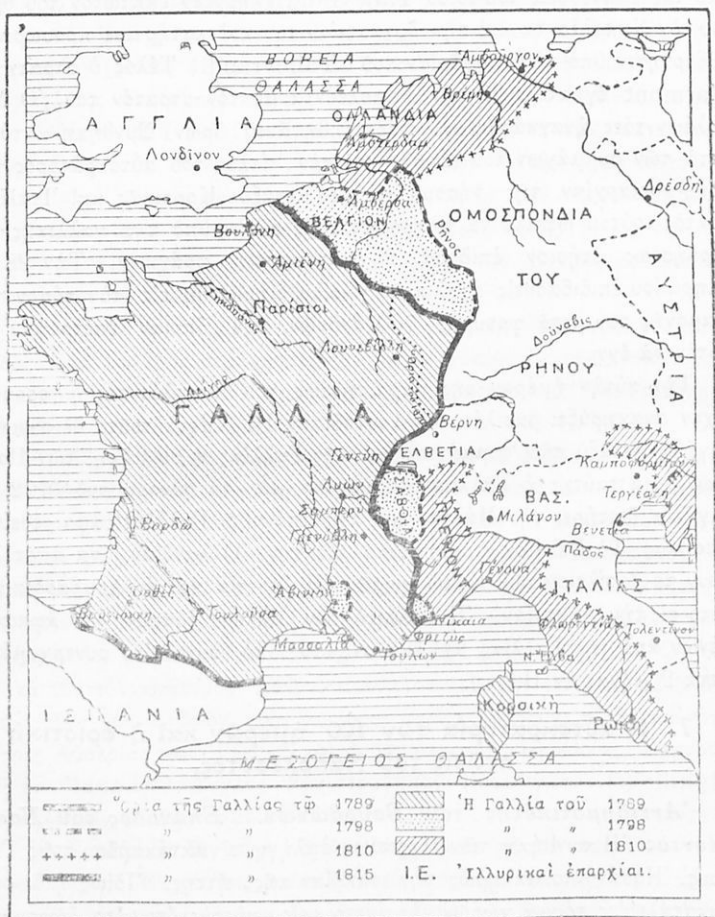
παραιτηθῆ ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του. Ἄλλ' ὁ πρῶν ὑπουργὸς τοῦ Ναπολέοντος Talleyrand, ἤδη ἐπὶ κεφαλῆς τῶν βασιλοφρόνων ἔπεισε τὸν τσάρον νὰ ταχθῆ ὑπὲρ τῆς ἐπανάδου τῶν Βουρβόνων. Ἡ γαλλικὴ γερουσία ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ ἰδίου Talleyrand ἐκήρυξεν ἔκπτωτον τοῦ θρόνου τὸν Ναπολέοντα καὶ τὴν δυναστείαν του καὶ καθήρτισε προσωρινὴν κυβέρνησιν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Talleyrand. Τέλος ὁ στρατηγὸς Marmont ἐγκατέλειψε τὸν Ναπολέοντα μὲ τὸν στρατὸν του. Ὁ Ναπολέων τότε ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ ἄνευ ὄρων. Συνθήκη κατόπιν μετὰ τῶν συμμάχων τοῦ ἐξησφάλισε τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὴν κυριαρχίαν τῆς νήσου Ἑλλάδος μεταξὺ Κορσικῆς καὶ Ἰταλίας. Ἐκτὸς τούτου ὄφειλε νὰ πληρώνεται εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως ἐτήσιον ἐπίδομα 2 ἑκατομμύρια φράγκων. Τὴν 28 δὲ Ἀπριλίου ἐπιβιβάσθεις ἀγγλικῶ πλοίου διηυθύνθη εἰς τὸν τόπον τῆς διαμονῆς του μετὰ φρουρᾶς 700 ἀνδρῶν, τὴν ὁποίαν ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν νὰ ἔχη.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς παραίτησεως τοῦ Ναπολέοντος ἡ γερουσία εἶχεν ἀνακηρύξει βασιλέα τὸν Λουδοβικὸν ΙΗ'. Μετὰ τοῦτο δὲ συνωμολογήθη μεταξὺ τῶν συμμάχων καὶ τῆς Γαλλίας ἡ συνθήκη τῶν Παρισίων. Διὰ ταύτης ἡ Γαλλία ἐπανάρχετο εἰς τὰ σύνορα τοῦ 1792. Ἡ Ἀγγλία διετήρει τὴν Μάλταν καὶ τὰς ἀπὸ τῆς Γαλλίας ἀφαιρεθείσας ἀποικίας. Τὸ Βέλγιον προσηρτάτο εἰς τὴν Ὀλλανδίαν, ἵνα ἀποτελέσῃ τὸ βασίλειον τῶν Κάτω χωρῶν. Ἡ Ἑνετία καὶ ἡ Λομβαρδία ἐδίδετο εἰς τὴν Αὐστρίαν. Ἡ διανομὴ τῶν ἄλλων ἐδαφῶν τῶν ἀφαιρουμένων ἀπὸ τῆς Γαλλίας θὰ ἐκανονίζετο ὑπὸ συνεδρίου συνεργουμένου μετὰ 2 μῆνας ἐν Βιέννῃ.

7. Ἡ αὐτοκρατορία τῶν 100 ἡμερῶν καὶ ἡ ὄριστικὴ πτώσις τοῦ Ναπολέοντος.

Ἀντιδημοτικότης τῶν Βουρβόνων. Ἐπ'ἀνοδος τοῦ Ναπολέοντος. Ἡ συνθήκη τῶν Παρισίων ἐπλήγωσε κατάκαρδα τοὺς Γάλλους. Ἡσθάνοντο σκληρῶς τὴν πικρίαν τῆς ἡττης. Ἰδίως ἡ δωρεὰν ἐγκατάλειψις τόσων χωρῶν ἐφαίνετο εἰς αὐτοὺς ὅτι ἦτο δῶρον τῶν Βουρβόνων πρὸς τοὺς συμμάχους. Εἰς τὰς λαϊκὰς μάζας τὰ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος παράπονα ἐλησημονήθησαν. Δὲν ἔβλεπον πλέον εἰς αὐτὸν παρὰ τὸν ὑπερασπιστὴν τῆς προσβληθείσης Γαλλίας, ἐν ᾧ εἰς τὸν Λουδοβικὸν ΙΗ' ἔδλεπον βλασιλέα ἐπαναχθέντα εἰς τὸν θρόνον του κατόπιν ἡττης τῇ θελήσει τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ Βουρβῶνοι ἀντὶ νὰ καταπραῦνουν

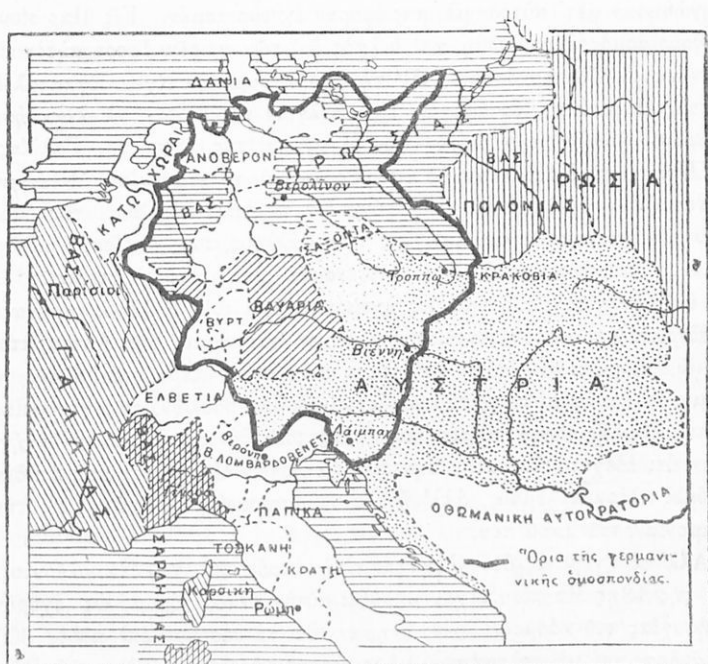
τάς δυσαρρεσκείας ἐπολλαπλασίασαν τὰ μέτρα, τὰ ὅποια ἐξώργιζον τοὺς Γάλλους. Ἐπανάφερον δηλ. τοὺς τύπους τῆς παλαιᾶς μοναρχίας. Ὁ Λουδοβίκος ΙΗ΄ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ ἐλέφ. Θεοῦ βασιλέως, δηλ. ἠρνεῖτο τὴν κυριαρχίαν τοῦ λαοῦ. Ἠρνήθη ὡσαύτως νὰ δεχθῆ τὸ ὑπὲρ

Εἰκ. 35. Ἡ Γαλλία ἀπὸ τοῦ 1789 μέχρι τοῦ 1815.

τῆς γερούσιας παρασκευασθὲν σύνταγμα, καὶ ἀντ' αὐτοῦ παρεχώρησεν ἄλλο ὑπὸ τὸ ὄνομα « Χάρτης ». Ἐχρονολόγει τὰ διατάγματα του ὡς γινόμενα κατὰ τὸ 19ον ἔτος τῆς βασιλείας του, ὡς ἂν μὴ

ὕπῆρξε μήτε δημοκρατία μήτε αὐτοκρατορία. Ἦξιον εἰς τὴν στρατιωτικὴν σχολὴν τοῦ Saint-Cyr νὰ εἰσέρχωνται μόνον νέοι εὐγενεῖς. Ὑπὸ τὴν πρόφασιν τῶν οικονομικῶν ἀπέβαλε τοῦ στρατεύματος 2 χιλ. ἀξιωματικούς. Τοῦναντίον δὲ ἐπανάφερον εἰς αὐτὸ μετανάστas, εἰς τοὺς ὁποίους διὰ τὴν προαγωγὴν ὑπελόγησε καὶ τὰς ἐκστρατείας, τὰς ὁποίας ἔκαμαν ἀπὸ τοῦ 1791 ἐναντίον τῆς Γαλλίας. Τέλος εἰς πολλὰ μέρη οἱ ἀρχαῖοι μετανάστas καὶ ὁ κλῆρος ἐζήτουν παρὰ τῶν ἀγοραστῶν τὰ δη-

Εἰκ. 36. Ἡ κεντρικὴ Εὐρώπη τὸ 1815.

μευθέντα κτήματά των. Ἔνεκα ἑλῶν τούτων οἱ μὲν Βουρβῶνοι κατέστησαν ἀντιδημοτικοί, ἐπανήρχετο δὲ ἡ δημοτικότης τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἔλοι ἐπεθύμουν τὴν ἐπάνοδόν του.

Ἐκ τῆς νήσου Ἑλλάδος ὁ Ναπολέων παρηκολούθει τὴν κοινὴν γνώμην τῆς Γαλλίας. Ἐξ ἄλλου ἐγνώριζεν ὅτι εἰς τὸ συνέδριον τῆς Βιέννης ὁ Λουδοβίκος ΙΗ΄ διὰ τοῦ Talleyrand προσεπάθει νὰ πείσῃ τοὺς

συμμάχους νὰ φυλακίσουν τὸν Ναπολέοντα εἰς ἀπομεμακρυσμένην τινὰ νήσον τοῦ Ὁκεανοῦ. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ ἀνατρέψῃ τοὺς Βουρβόνους. Τὴν 26ην Φεβρουαρίου 1816 ἐγκατέλειψε τὴν νήσον Ἐλβαν μετὰ τῆς φρουρᾶς του, τὴν 1ην Μαρτίου ἀπεβιβάζετο εἰς τὰς Κάννας ὑπὸ τὰς κραυγὰς «ζήτω ὁ αὐτοκράτωρ», καὶ τὴν 20ην ἦτο εἰς Παρισίους. Ἡ πορεία του εἰς Παρισίους ἦτο τεράστιος θρίαμβος. Οἱ χωρικοὶ καθ' ἕνα τὸ μῆκος τῆς ὁδοῦ τὸν συνώδευον ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον. Ὅλοι οἱ στρατοὶ οἱ σταλέντες νὰ τὸν σταματήσουν, συνηνώθησαν μετ' αὐτοῦ μὲ παράφορον ἐνθουσιασμόν. Εἰς Παρισίους ὁ ἐνθουσιασμός ἐκορυφώθη, καὶ ὁ λαὸς διὰ τῶν χειρῶν ἔφερε αὐτὸν εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ὁ Λουδοβίκος ΙΗ΄ τὴν προηγούμενην εἶχεν ἐγκαταλείψει τοὺς Παρισίους. Κατέφυγεν εἰς Βέλγιον περιμένων νὰ ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον του διὰ τῶν ὅπλων τῶν ξένων καὶ τῆς ἡττητῆς τῆς Γαλλίας.

Ἦτα τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἐξορία αὐτοῦ εἰς ἀγίαν Ἑλένην.

Ὁ Ναπολέων ἠθέλησε νὰ ἐνθαρρύνῃ διὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπανόδου του ἐσωτερικῶς μὲν ἐκείνους τοὺς Γάλλους, τοὺς ὁποίους ὁ προηγούμενος δεσποτισμὸς του εἶχεν ἀποξενώσει ἀπ' αὐτοῦ, ἐξωτερικῶς δὲ τοὺς ἐν Βιέννη συγκεντρωμένους ἡγεμόνας. Διὰ τοὺς Γάλλους συνέταξε καὶ ἐδημοσίευσεν πρόσθετον διάταξιν εἰς τὸ σύνταγμα τῆς Αὐτοκρατορίας, διὰ τῆς ὁποίας αὕτη καθίστατο φιλελευθερωτέρα. Δι' αὐτῆς ἡ δύναμις τοῦ αὐτοκράτορος περιωρίζετο ὑπὸ δύο βουλῶν, τῆς γερουσίας καὶ τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων. Εἰς τοὺς ξένους ἡγεμόνας ἀνήγγειλεν ὅτι ἐδέχετο ἀκεραίαν τὴν συνθήκην τῶν Παρισίων καὶ ὅτι δὲν ἐπεθύμει πλέον πολέμους, ἀλλ' ἤθελε νὰ ἀψωσιωθῇ ἐν εἰρήνῃ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ λαοῦ του.

Ἄλλ' οἱ ἡγεμόνες δὲν ἐδέχθησαν τὴν πρότασιν τοῦ Ναπολέοντος.

Ἀπὸ τῆς 13ης Μαρτίου εἶχον κηρύξει αὐτὸν ἐκτὸς νόμου ὡς ἐχθρὸν τῆς ἡσυχίας τοῦ κόσμου. Συνεφώνησαν δὲ νὰ θέσουν ἐπὶ ποδὸς 300 χιλ. ἄνδρας καὶ νὰ πολεμήσουν μέχρι κατασυντριβῆς τοῦ Ναπολέοντος. Ἐπαναληφθέντος τοῦ πολέμου ὁ Ναπολέων δὲν ἠθέλησε νὰ ἀφήσῃ εἰς τοὺς ἀντιπάλους τὸν καιρὸν νὰ συγκεντρωθοῦν. Στρατὸς ἀγγλικὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Οὐέλλιγκτων καὶ πρωσσικὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βλύχερ (Blücher) ἐσχημάτιζον τὴν προφυλακὴν τῆς συμμαχίας ἐν Βελγικῇ. Ὁ Ναπολέων ἐπεχείρησε νὰ κατασυντρίψῃ αὐτούς. Ὁ στρατὸς, τὸν ὅποιον διέθετεν, ἦτο 120 χιλ. ἀνδρῶν. Τὸ σχέδιόν του ἦτο νὰ ριφθῇ μεταξὺ τῶν ἐχθρικῶν στρατῶν, πρὶν συνενωθοῦν. Τὴν 16ην Ἰουνίου ἐκτύπησε τὸν Βλύχερ εἰς τὸ Λιγνύ. Ἀλλὰ τὸ κτύπημα δὲν

ήτο αποφασιστικόν, ἔπως ἤλπιεν ὁ Ναπολέων. Ὁ πρωσικὸς στρατὸς δὲν κατεστράφη καὶ ὁ Βλῦχερ ἠδυνήθη ἀργότερα νὰ βοηθήσῃ ἐγκαίρως τὸν ἀγγλικὸν στρατόν, τὸν ὁποῖον ὁ Ναπολέων προσέβαλε μετὰ δύο ἡμέρας (18 Ἰουνίου) πρὸς νότον τοῦ χωρίου Βαρτελώ. Ἐκ τούτου ὁ Ναπολέων ἠττήθη, ὁ δὲ γαλλικὸς στρατὸς κατεστράφη τελείως.

Τέσσαρας ἡμέρας μετὰ τὸ Βατερλώ (22 Ἰουνίου) ὁ Ναπολέων ἐπανελθὼν εἰς Παρισίους παρητήθη τοῦ θρόνου. Ἡ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων διώρισε προσωρινὴν κυβέρνησιν μὲ πρόεδρον τὸν ὑπουργὸν Fouché, ἵνα διαπραγματευθῇ μετὰ τῶν συμμάχων. Ὁ Fouché ἤρχισε τὰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΗ΄ καὶ τοῦ Οὐέλλιγκτων. Ἐν καὶ οἱ Παριεῖσι δὲ αὐτὴν τὴν φορὰν ἦσαν ὠχυρωμένοι καὶ διέθετον 80 χιλ. ἄνδρας πρὸς υπεράσπισιν, ὁ Fouché παρέδωκε τὴν πρωτεύουσαν εἰς τοὺς συμμάχους. Τὴν κατέλαβον τὴν 7ην Ἰουλίου καὶ ἀμέσως ἔπαυσαν τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν βουλήν. Τὴν ἐπομένην δὲ ὁ Λουδοβίκος ἐπανελθὼν εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ἐν τούτοις οἱ στρατοὶ τῆς Εὐρώπης κατέκλυσαν τὴν Γαλλίαν καὶ ἐπέφεραν εἰς αὐτὴν μυρίας καταστροφάς. Τέλος τὴν 20ην Ἰθρίου ὑπεγράφη ἡ δευτέρα συνθήκη τῶν Παρισίων. Διὰ ταύτης ἡ Γαλλία ἔχασε μεθοριακὰ τινὰ φρούρια, ἐπανάρχετο δηλ. εἰς τὰ σύνορα τοῦ 1789, καὶ ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ πολεμικὴν ἀποζημίωσιν 70 ἑκατομ. φράγκων καὶ νὰ συντηρῇ 150 χιλ. συμμαχικοῦ στρατοῦ ἐντὸς τῆς Γαλλίας ἐπὶ 5 ἔτη.

Ἐνα μῆνα πρὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων ὁ Ναπολέων εἶχεν ἐγκλεισθῆ εἰς τὴν ἀγίαν Ἐλένην, βράχον εἰς τὸ μέσον τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ μεταξὺ Ἀφρικῆς καὶ Ἀμερικῆς. Μετὰ τὴν παραίτησίν του δηλ. εἶχε φύγει εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ροσσεφόρτ σκεπτόμενος νὰ κατηρθουθῇ εἰς τὰς Ἠνωμένας πολιτείας τῆς βορείου Ἀμερικῆς. Ἀλλὰ ἀγγλικὰ πλοῖα περιεπόλουν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Γαλλίας. Ὁ Ναπολέων τότε ἐπεβιάσθη εἰς ἓν τῶν περιπολούντων πλοίων, τὸν Βελλερεφόντην, καὶ δι' ἐπιστολῆς του ἐζήτησεν ἄσυλον παρὰ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ζῆ ἐλεύθερος ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἀλλ' ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις τὸν ἐθεώρησεν ὡς αἰχμάλωτον πολέμου καὶ τὸν ἐξώρισεν εἰς τὴν ἀγίαν Ἐλένην. Ἐκεῖ ἔζησε μετὰ τινων πιστῶν του φυλαττόμενος ὑπὸ φρουρᾶς καὶ ἐπαγρυπνούμενος ὑπὸ ἀπεσταλμένων τῶν συμμάχων. Ἀπέθανε δὲ εἰς ἡλικίαν 52 ἐτῶν τὴν 5 Μαΐου 1821. Ὁ νεκρὸς του μεταφερθεὶς τὸ 1840 εἰς Παρισίους ἐναπετέθη εἰς τὸ μέγαρον τῶν Ἀπομάχων.

δ. Ἡ παλινόρθωσις τῆς Εὐρώπης.

Μετὰ τὴν ἤτταν τῆς Γαλλίας οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες ἡσυχολήθησαν εἰς τὸ νὰ ἐπαναφέρουν τὸν πολιτικὸν χάρτην τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ σταματήσουν τὴν ἐξάπλωσιν τῶν ἰδεῶν τῆς Ἐπαναστάσεως ἔξω τῆς Γαλλίας. Τὸ πρῶτον ὑπῆρξε τὸ ἔργον τοῦ συνεδρίου τῆς Βιέννης, τὸ δεύτερον τῆς Ἱερᾶς συμμαχίας.

Τὸ συνέδριον τῆς Βιέννης. Τὸ συνέδριον τῆς Βιέννης (8θριος 1814 —³Ἰούνιος 1915) εἶναι τὸ σπουδαιότερον ἐξ ὅσων συνήλθον ἀπὸ τοῦ συνεδρίου τῆς Βεστφαλίας. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Εὐρώπης ἐν αὐτῷ εἶχον νὰ διανεύμουν τὰς χώρας, τὰς ὁποίας ἀφῆρσαν ἀπὸ τῆς Γαλλίας καὶ περὶ τῶν ὁποίων δὲν προέβλεπεν ἡ συνθήκη τῶν Παρισίων. Τοιαῦται ἦσαν αἱ γερμανικαὶ καὶ ἐν μέρει αἱ ἰταλικαὶ χώραι αἱ προσηρημέναι εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἐκτὸς τούτου ὤφειλον νὰ προβοῦν εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῶν χωρῶν, αἱ ὁποιαὶ ἔξω τῆς Αὐτοκρατορίας εἶχον δημιουργηθῆ ἢ μεταρρυθμισθῆ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος, ὅπως τὰ κράτη τῆς ῥηνικῆς ἑμοσπονδίας καὶ τὸ μέγαλον δουκάτον τῆς Βαρσοβίας. Συμφώνως μὲ τὰς ἀποφάσεις αὐτοῦ καὶ τὴν συνθήκην τῶν Παρισίων ὁ πολιτικὸς χάρτης τῆς Εὐρώπης ἐχαράχθη ὡς ἑξῆς :

Ἡ Γαλλία ἐπανήρχετο εἰς τὰ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως σύνορα. Ἡ Ἀγγλία ἐλάμβανε τὴν Μάλταν, τὰς Ἰονίους νήσους καὶ ὄλας σχεδὸν τὰς γαλλικὰς ἀποικίας. Ἡ Πρωσσία ἐλάμβανε μέρος τῆς Πολωνίας, τὸ τρίτον τῆς Σαξωνίας ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ρήνου τὴν Βεστφαλίαν, καὶ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τὸ πλεῖστον τῶν χωρῶν τῶν ἀφαιρεθεισῶν ἀπὸ τῆς Γαλλίας. Ἡ Αὐστρία ἐλάμβανεν ἐν Γερμανίᾳ τὸ Σαλσβουργον, ἐν Ἰταλίᾳ τὴν Λομβαρδίαν καὶ τὴν Ἐνετίαν καὶ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου τὴν Δαλματίαν καὶ Ραγούσην. Ὡστε ἡ Αὐστρία ἔχασε μὲν τὴν Βελγικὴν ἐνωθεῖσαν μὲ τὴν Ὀλλανδίαν καὶ τινὰς χώρας γερμανικὰς παραχωρηθείσας εἰς τὴν Βαυαρίαν, ἀλλ' ἡ πρόσκτησις τῆς Λομβαρδίας καὶ Βενετίας καθιστῶσα αὐτὴν κυρίαν τῆς κοιλάδος τοῦ Πάδου ὑπέσχετο τὴν κυριαρχίαν ὄλης τῆς Ἰταλίας, τὸ ὅποιον ἦτο τὸ αἰώνιον ὄνειρον τῆς Ἀψβουργικῆς δυναστείας. Ἡ Πρωσσία ἐλάμβανεν εἰς τὴν Βαλτικὴν τὴν Φινλανδίαν παρὰ τῶν Σουηδῶν, ἐπὶ τοῦ Δουνάβειος τὴν Βασσαραβίαν παρὰ τῶν Τούρκων, ἐπὶ τοῦ Βιστοῦλα τὸ μέγα δουκάτον τῆς Βαρσοβίας. Ἐκ τοῦ τελευταίου ὁ Ἀλέξανδρος ἐσχημάτισε τὸ βασίλειον τῆς Πολωνίας, τοῦ ὁποίου βασιλεὺς ἦτο αὐτὸς ὁ ἴδιος.

Περὶ τὴν Γαλλίαν ἰδρῦθη φραγμὸς δευτερευόντων κρατῶν προωρισμένων νὰ ἀπομονώσουν αὐτήν. Ὁ φραγμὸς οὗτος ἀποτελεῖτο ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν Κάτω χωρῶν σχηματισθέντος διὰ τῆς ἐνώσεως Βελγίου καὶ Ὀλλανδίας, ἐκ τῆς Ἑλβετικῆς ἑμοσπονδίας σχηματισθείσης ἐξ 22 καντονίων οὐδετέρων, τῶν ὁποίων ἡ οὐδετερότης ἠγγυήθη ὑπὸ τῆς Εὐρώπης, καὶ τοῦ βασιλείου τῆς Σαρδηνίας, τὸ ὁποῖον ἐλάμβανεν ἐκ νέου τὴν Σαβοΐαν, τὴν Νίκαιαν καὶ τὸ Πεδεμόντιον καὶ ἀπέκτα προσέτι τὴν Γένουαν καὶ τὴν χώραν τῆς.

Εἰς τὴν Γερμανίαν ἐξηκολούθησαν ὑφιστάμενα τὰ κυριώτερα βασιλεία τὰ δημιουργηθέντα ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος. Τὸ βασίλειον τῆς Βαυαρίας ἠὺξημένον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ῥήνου καὶ ἐπιφορτισμένον μετὰ τῆς Πρωσσίας νὰ ἐπαγρυπνῇ τὰ Ν. Α. σύνορα τῆς Γαλλίας. Τὸ βασίλειον τῆς Βυτεμβέργης. Τὸ βασίλειον τῆς Σαξωνίας ἐν μέρει κολοσωθὲν ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Πρωσσίας. Χάριν δὲ τῆς βασιλευούσης οἰκογενείας τῆς Ἀγγλίας ἰδρῦθη καὶ τὸ βασίλειον τοῦ Ἀνοβέρου. Ἐκτὸς τοῦ Ἀνοβέρου δὲν ἀνέυσυτήθη σχεδὸν κανὲν ἐκ τῶν κρατῶν, τὰ ὅποια ἢ Ἐπανάστασις καὶ ὁ Ναπολεὼν εἶχον ἐξαφανίσει. Τὰ 38 κράτη τὰ ὑφιστάμενα τὸ 1815 ἐσχημάτισαν πρὸς διατήρησιν τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἀσφαλείας τῶν τὴν Γερμανικὴν ἑμοσπονδίαν. Ἡ ἑμοσπονδία αὕτη τῆς ὁποίας πρωτεύουσα ἦτο ἡ Φραγκφούρτη, προεδρεύετο ὑπὸ τῆς Αὐστρίας. Τὰ μὴ Γερμανικὰ κράτη τῆς Αὐστρίας, (Οὐγγαρία, Ἑνετία κλπ.) δὲν ἀπετέλουσαν μέρος αὐτῆς. Ὡσαύτως ἡ δυτικὴ Πρωσσία καὶ αἱ προσηρητημένα πολωνικὰ ἐπαρχίαι ἀπεκλείσθησαν. Ἡ ἑμοσπονδία ἑμὼς αὕτη ἦτο μᾶλλον συμμαχία ἡγεμόνων ἀνεξαρτήτων παρὰ ἔνωσις λαῶν (εἰκ. 36).

Εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Πάπας ἀνέκτησε τὸ ἐκκλησιαστικὸν κράτος, καὶ οἱ Βουρβῶνοι τῆς Σικελίας τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, ἐκ τοῦ ὁποίου οἱ Αὐστριακοὶ ἐξεδίωξαν τὸν Murat. Ἡ δημοκρατία τῆς Ἑνετίας καὶ τῆς Γενούης ἐξηφανίσθησαν ὀριστικῶς. Εἰς τὴν Ἰθνηρικὴν χερσόνησον οὐδεμία ἐδαφικὴ μεταβολὴ ἐνηργήθη. Τὰ βασίλεια τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Πορτογαλλίας ἐπανήλθον εἰς τοὺς ἀρχαίους τῶν ἡγεμόνων. Εἰς τὰ βόρεια τῆς Εὐρώπης ἡ Νορδηγία ἀφαιρέθησά, ἀπὸ τῆς Δανίας προσηρητήθη εἰς τὴν Σουηδίαν καὶ οὕτω ἡ Σκανδιναυικὴ χερσόνησος ἀπέτελεσεν ἓν βασίλειον.

Ἡ Ἰερὰ συμμαχία. Μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Βιέννης ἐκλείσθη μεταξὺ τῶν συμμάχων ἡγεμόνων τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ τοαροῦ Ἀλεξάνδρου μία συμφωνία θρησκευτικῆς ἐμπνεύσεως. Αὕτη ὠνομάσθη Ἰερὰ

συμμαχία. Ἡ Ἱερὰ συμμαχία ἀρχικὸν σκοπὸν εἶχε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν διάρκειαν τῆς γενομένης ἐν τῇ συνεδρίῳ τῆς Βιέννης διανομῆς καὶ τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης διὰ τῆς ἐφαρμογῆς εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν κρατῶν τῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀγάπης. Ἄλλ' ἡγεμόνες τινές, ἰδίως ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας, ἤθελον νὰ περιορίσουν τὴν ἐξάπλωσιν τῶν ἰδεῶν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Εὐρώπῃ καὶ νὰ ἀνορθώσουν τὸ κύρος καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς μοναρχίας. Πρὸς καταπολέμησιν λοιπὸν τῶν φιλελευθέρων καὶ ἐθνικῶν τάσεων τῶν λαῶν ὁ Αὐστριακὸς καγκελάριος Μέττερνιχ (Metternich) μετέβαλε τὴν Ἱερὰν συμμαχίαν εἰς συμμαχίαν ἀμοιβαίας βοήθειας τῶν βασιλέων ἐναντίον τῶν λαῶν τῶν, οἱ ὅποιοι δυσαρεστημένοι ἐκ τῶν γενομένων συνθηκῶν ἤρχισαν νὰ ἐξεγείρονται.

Ὅντως αἱ συνθήκαι τοῦ 1815 ἱκανοποιοῦν κατὰ τὸ πλεῖστον τοὺς ἡγεμόνας, ἀλλὰ ἐξήγειραν μεγάλας δυσαρεσκείας εἰς τοὺς λαούς. Οἱ Γάλλοι ἦσαν δυσαρεστημένοι, διότι ἡ ἀπώλεια τῶν φυσικῶν συνόρων τῶν προσέβαλλε σκληρῶς αὐτοὺς. Ἐθεώρουν τὰς συνθήκας τοῦ 1815 ὡς ταπεινώσιν, ἐκ τῆς ὁποίας ἔπρεπε ν' ἀπαλλαγοῦν. Οἱ Βέλγοι ἦσαν δυσαρεστημένοι, διότι εἶχον διατεθῆ χωρὶς νὰ ἐρωτηθοῦν καὶ προσηρτήθησαν αὐτοὶ τὸ πλεῖστον γαλλικῆς καταγωγῆς καὶ γλώσσης εἰς τὴν Ὀλλανδίαν χώραν γερμανικὴν, καθολικοὶ εἰς κράτος διαμαρτυρούμενον. Οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Ἴταλοὶ ἦσαν δυσαρεστημένοι, διότι οὐδέτεροι ἐπραγματοποίησαν τὰς ἐπιθυμίας τῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐνοποιήσεις τῶν χωρῶν ἐκατέρως καὶ ἐγκατάστασις συνταγμάτων φιλελευθέρων.

Οὕτω αἱ συνθήκαι αὗται διαψεύσασαι τὰς ἐλπίδας τῶν λαῶν ἐσταμάτησαν μὲν τοὺς ἐσωτερικοὺς πολέμους, ὑπῆρξαν ὅμως ἡ ἀφειτηρία ταραχῶν ἐσωτερικῶν καὶ πολλῶν ἐπαναστάσεων. Εἰς ἕκαστον κίνημα τῶν λαῶν ἐπενέβαινον ἡ Ἱερὰ συμμαχία εἰσηγήσει τοῦ Μέττερνιχ καὶ συνεκαλεῖτο ἐν συνέδριον. Εἰς τὰ συνέδρια δὲ ταῦτα οἱ ἡγεμόνες ἐλάμβανον τὰ κατάλληλα μέτρα, διὰ τῶν ὁποίων κατέστελλον τὰς ταραχὰς.

Ἄλλ' ἡ Ἱερὰ συμμαχία δὲν ἐξῆσε πολὺν χρόνον. Ἡ Ἀγγλία ἀπεχώρησε πρώτη, διότι χώρα συνταγματικὴ αὐτὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐργάζεται διὰ τὴν διατήρησιν ἢ τὴν παλινόρθωσιν τῶν ἀπολύτων μοναρχιῶν. Ἡ Ῥωσία καὶ ἡ Γαλλία ἀπεχώρησαν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ Αὐστρία λοιπὸν ἔμεινε μόνη μετὰ τῆς Πρωσσίας καὶ ἡ Ἱερὰ συμμαχία διελύθη. Αἱ ἀρχαὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐθριάμβευσαν.

9. Ἡ σπουδαιότης τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις θεωρεῖται τὸ σπουδαιότερον μετὰ τὴν θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν γεγονός τῆς Ἱστορίας, διότι ἀμφότερα τὰ γεγονότα ταῦτα ἔχουν χαρακτῆρα παγκόσμιον. Ὅντως ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις καὶ ἡ ἐπακολούθησάσα αὐτοκρατορία ἐπέφεραν τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν μεταμόρφωσιν τῆς Εὐρώπης. Δι' αὐτῶν ἐξηπλώθησαν ἔξω τῆς Γαλλίας αἱ νέα ἰδέαι αἱ συγκεφαλαιούμεναι εἰς τὴν διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, αἱ ἰδέαι τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος καὶ ἡ ἰδέα τῆς κυριαρχίας τῶν λαῶν. Πανταχοῦ, ὅπου κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα ἡ Γαλλία ἐγκατέστησε τὴν κυριαρχίαν τῆς ἢ ἐξέτεινε τὴν ἐπιρροήν της, (εἰς τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ὀλλανδίαν, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ἔχθης τοῦ Ῥήνου, εἰς τὰ μέρη τῆς Γερμανίας τὰ προσηρητημένα εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, εἰς τὰ κράτη τῆς Ῥηνικῆς ὁμοσπονδίας, εἰς τὸ Πεδεμόντιον εἰς τὴν Λομβαρδίαν, εἰς τὴν Ἐνετιάν), κατήγγησε τὸ σύστημα τῶν προνομίων καὶ τῶν φεουδαλικῶν δικαιωμάτων καὶ ἐπέβαλε τὸν ἀστικὸν γαλλικὸν κώδικα. Εἰς τὰς χώρας ταύτας οἱ βασιλεῖς τὸ 1815 δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐπιχειρήσουν τὴν παλινόρθωσιν τῶν ἀρχαίων ἠθῶν. Πανταχοῦ ὡσαύτως ἡ ἐπανάστασις ἐξήγειρε παρὰ τοῖς λαοῖς τὴν θέλησιν τοῦ νὰ περιορίσουν τὴν ἐξουσίαν τῶν ἡγεμόνων, τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μετέχουν αὐτοὶ εἰς τὴν κυβέρνησιν καὶ νὰ καθορίζουν διὰ συνταγμάτων τὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα κυβερνώντων καὶ κυβερνωμένων.

Ἡ ἐπίδρασις λοιπὸν τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὸ 1815 καὶ προεκάλεσε καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην δύο σειρὰς κινήματων, κινήματα φιλελεύθερα μὲ σκοπὸν τὴν ἀπόκτησιν συνταγμάτων εἰς τὰς χώρας τὰς ὑπαγομένας ἀκόμη ὑπὸ ἀπόλυτον μοναρχίαν, κινήματα ἔθνικα μὲ σκοπὸν τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐνότητός των εἰς τοὺς λαοὺς τοὺς διαμελισμένους, ὡς οἱ Ἰταλοὶ καὶ οἱ Γερμανοί.

Περὶ τῶν κινήματων αὐτῶν θὰ γίνῃ λόγος εἰς ἄλλο κεφάλαιον. Τώρα καιρὸς νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ ἀφωρῶντα εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΥΠΟΥΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

1. Συμπλήρωσις τῆς κατακτήσεως τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.— Τὰ πρῶτα ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν Ἑλλήνων.

Μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ τουρκικὸν κράτος ἐπὶ 200 ἔτη ἀπετέλεε στρατόπεδον κινούμενον ἐπὶ τῶν δύο ἡπείρων, ἄλλοτε μὲν ἐκχυνόμενον ἐκ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν, ἄλλοτε δὲ ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἦδη διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀποκτᾷ τοῦτο κέντρον μονιμότητος καὶ βάσιν, ἐκ τῆς ὁποίας ὀρμώμενον ἐτεκτείνεται πρὸς πᾶσαν διεύθυνσιν.

Αὐτὸς ὁ Μωάμεθ Β΄ τὸ 1450 ἐπωφεληθεὶς ἐκ τῶν ἐρίδων τῶν δύο ἀδελφῶν δεσποτῶν Θωμᾶ καὶ Δημητρίου Παλαιολόγου καταλύει τὸ δεσποτάτον τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐκδιώκει ἐκεῖθεν τοὺς Παλαιολόγους. Ὁλητὴ ἡ Πελοπόννησος, πλὴν τῆς Μονεμβασίας, Κορώνης, Μεθώνης, Πύλου, Ναυπλίου καὶ Ἄργους κατεχομένων ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, περιήλθεν εἰς αὐτόν. Πολλοὺς ἐκ τῶν κατοίκων αὐτῆς ὁ Μωάμεθ τότε μετέφερεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς, ἄλλους δὲ ὄχι ὀλίγους κατέταξεν εἰς τὸ τάγμα τῶν γενιτσάρων. Ὀλίγον πρότερον ὁ Μωάμεθ εἶχε καταλύσει τὸ δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν καὶ μετέβαλε τὸν Παρθενῶνα εἰς τζαμίον. Τὸ 1461 δὲ κατέλυσε τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζούντος. Ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ αὐτῆς Δαυὶδ Κομνηνὸς μὲ ὄλην τὴν οἰκογένειάν του ἀρνηθέντες ν' ἀσπασθοῦν τὸν ἰσλαμισμόν ἀπεκεφαλίσθησαν. Ὀλίγον κατόπιν ἐκυρίευσεν ἀπὸ τῶν Γενουαίων τὴν Λέσβον καὶ τὸ 1470 ἀπὸ τῶν Ἑνετῶν τὴν Εὐβοίαν, τὴν Δῆμνον καὶ τὴν Κρόσιαν, τὴν ὁποίαν ὁ ἀποθανὼν (1466) Σκενδέρμπεης εἶχεν ὑποβάλλει ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν. Οὕτω ὄλη ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία πλὴν ἐλαχίστων μερῶν κατεχομένων ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν περιήλθεν εἰς χεῖρας τοῦ Μωάμεθ.

Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες κάτοικοι δὲν ἔμειναν μὲ τὰς χεῖρας δεμένους, ἀλλ' ἀμέσως ἤρχισαν τὰς ἐπαναστάσεις.

Ἐσθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν μέγα κίνημα φαίνεται: ὅτι ἐμελετήθη ἐναν-

τιόν τῶν Τούρκων. Ἐγένετο ἐνέργεια νὰ ἐξεγερθοῦν ἔλοι οἱ χριστιανοὶ ἀπὸ τοῦ Ἰστροῦ μέχρι τοῦ Ταινάρου. Δυστυχῶς εἰς τὸ ἔθνος παρέμειναν ἡ πεποίθησις, ἡ ὁποία εἶχε σχηματισθῆ ἀπὸ τῆς ἀνακτῆσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Παλαιολόγων καὶ παρέμειναν ἔκτοτε μέχρι τῆς μεγάλης Ἐπαναστάσεως, ὅτι ἐγκαταλειμμένοι εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις δὲν δύνανται νὰ πολεμήσῃ τοὺς Τούρκους. Διὰ τοῦτο πλὴν τῶν κλεφτῶν, οἱ ὅποιοι ἀδιαφοροῦντες, ἂν εἶχον ἢ ὄχι συμμάχους, διεμαρτύροντο εἰς τὰ ὄρη, ἔλον τὸ ἄλλο ἔθνος τότε μόνον ἐξηγειρέτο, ὅταν ἤλπιζεν ὅτι θὰ ἔχη ἔξωθεν συμμάχους. Ἐπομένως τότε, ἐπειδὴ δὲν ἤλθεν ἡ ζητηθεῖσα ἐπικουρία, δὲν ἐξερράγη τὸ κίνημα.

Δεύτερον ἐπαναστατικὸν κίνημα τῶν Ἑλλήνων ἔγενετο, ὅταν ἡ Ἐνετία περιῆλθεν εἰς πόλεμον (1463) μὲ τοὺς Τούρκους. Οἱ Ἐνετοὶ ἐκάλεσαν εἰς τὰ ὄπλα τοὺς Ἕλληνας τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἐπανεστάτησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Ῥάλλην καὶ οἱ Ἀρκάδες ὑπὸ τὸν Πέτρον Μπούαν. Εἰς αὐτοὺς ἤλθον ἐκ Κρήτης ἐπίκουροι. Πολλοὶ δὲ κατετάχθησαν εἰς τὸν ἐνετικὸν στρατὸν ὡς ἄρματολοι ὑπὸ τὸν Κροκόδειλον Κλαδάν. Οἱ ἐπαναστάται κατήγαγον πολλὰς νίκας ἐναντίον τῶν Τούρκων. Μετ' ὀλίγον ὅμως οἱ Ἐνετοὶ συνῆψαν εἰρήνην μὲ τοὺς Τούρκους καὶ ἐγκατέλειψαν τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν τύχην των. Ἄλλοι ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν ἐφρονεύθησαν, ἄλλοι κατέφυγον εἰς ἀπροσίτους δυσχωρίας τοῦ Ταυγέτου, οἱ δὲ λοιποὶ μείναντες ὑπέστησαν βασιανιστήρια ἀνεκδιήγητα. Ὁ Κροκόδειλος Κλαδάς μὲ τὸν Θεόδωρον Μπούαν ἐξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὴν εἰρήνην τῶν Ἐνετῶν ἀγωνιζόμενοι κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἠναγκάσθησαν νὰ φύγουν εἰς Ἰταλίαν.

2. Βαγιαζήτ Β'.—Τρίτον ἐπαναστατικὸν κίνημα. Πόλεμος Τούρκων καὶ Ἐνετῶν.

Τὸν Μωάμεθ Β' διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Βαγιαζήτ Β' (1484 — 1512). Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ νεαρὸς βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Κάρολος Η' συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ κατακτήσῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ κατοπιν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον. Πρὸς τοῦτο δὲ ἠγόρασε παρὰ τοῦ Ἀνδρέου Παλαιολόγου, υἱοῦ τοῦ Θωμᾶ τοῦ δεσπότη τῆς Πελοποννήσου τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δικαιώματά του. Παρασκευάσας λοιπὸν στρατὸν εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κυριεύει τὴν Νεάπολιν. Ἐντεῦθεν ἤρχισε συνεννοήσεις μετὰ τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς

διὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Δυρραχίου καὶ ἄλλων προδρόμων. Μεγάλαι ἀποθήκαι ἔπλων παρεσκευάσθησαν εἰς τὸ Δυρράχιον, ἀπεσταλμένοι δὲ ἐκ τῆς Πελοποννήσου, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἡπείρου τῆς Ἀλβανίας καὶ πολλῶν μακεδονικῶν ἐπαρχιῶν ἤρχοντο εἰς τὴν Ἰταλίαν πρὸς κανονισμόν τοῦ κινήματος. Κατὰ τὸ καταρτισθὲν σχέδιον ὁ Κάρλος ἀποδιβαζόμενος εἰς Αὐλῶνα θὰ ἐπορεύετο ἐκεῖθεν ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ᾗ συγχρόνως ἔλη ἡ χώρα θὰ ἐκίηρυντε τὴν ἐπανάστασιν. Ἀλλὰ τὰ σχέδια τοῦ Καρόλου δὲν ἔμελλον νὰ πραγματοποιηθῶν. Ἔγιναν μόνον παραίτια μεγάλων συμφορῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Οἱ Ἐνετοί, ὁ πάπας καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀραγωνίας καὶ Καστιλίας συμμαχήσαντες ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Καρόλου καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἰταλίαν. Συγχρόνως δὲ κατήγγειλαν ἔλα τὰ εἰς τὴν Ἀνατολὴν προπαρασκευασθέντα εἰς τὸν Βαγιαζήτ, ὁ ὁποῖος ἐπέβαλε φοβερὰς τιμωρίας εἰς τοὺς Ἕλληνας (1496).

Ταχέως ἔμωξ οἱ Ἐνετοί ἀντιμείφθησαν διὰ τὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας προδοσίαν των. Τὸ 1499 ὁ Βαγιαζήτ ἐκίηρυνε κατ' αὐτῶν νέον πόλεμον, διὰ τοῦ ὁποῖου ἀφίηρεν ἀπ' αὐτῶν τὴν Ναύπακτον, τὴν Κορώνην, τὴν Μεθώνην, τὴν Πύλον, τὸ Δυρράχιον καὶ τὴν Λευκάδα. Οὕτω εἰς τὴν Πελοπόννησον οἱ Ἐνετοί ἔμειναν κύριοι μόνον τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Μονεμβασίας. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον μὲ ἔλην τὴν πρὸ μικροῦ προδοσίαν τῶν Ἐνετῶν οἱ Ἕλληνες ἐβοήθησαν αὐτούς. Οἱ Ἕλληνες ἤθελον νὰ πολεμοῦν κατὰ τῶν Τούρκων. Μόλις λοιπὸν εὑρισκον εὐκαιρίαν, ἐλάμβανον τὰ ἔπλα ἀδιαφοροῦντες ἂν ἐκεῖνοι ὑπὲρ ὧν ἠγωνίζοντο, ἦσαν πρότερον πολέμοι των, καὶ προσέτι ἂν ἔμελλον μετ' ὀλίγον νὰ τοὺς ἐγκαταλείψουν. Ὅντως δὲ μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῶν Τούρκων καὶ Ἐνετῶν οἱ Ἕλληνες ἐγκαταλείφθησαν εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν Τούρκων.

3. Ὑψίστη ἀκμὴ τῶν Τούρκων.

Τὸν Βαγιαζήτ φονευθέντα κατόπιν συνωμοσίας διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ Σελήμ Α' (1512—1520). Ἐπ' αὐτοῦ ἔλη ἡ προσοχὴ τῶν Τούρκων ἐστράφη εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐνίκησαν τοὺς Πέρσας καὶ κατέκτησαν τὴν Ἀρμενίαν, Συρίαν, Παλαιστίνην καὶ Αἴγυπτον. Διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Αἰγύπτου τὸ Ὄσμανικὸν κράτος προσέλαβεν ἰδιαιτέραν ἠθικὴν δύναμιν παρὰ τῷ Ἰσλαμικῷ κόσμῳ. Σύμφωνα μὲ τὴν ἠρησκείαν τοῦ Ἰσλάμ ἐν μόνον κράτος ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ

ἐποίου ἀρχηγός εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ θεοῦ διάδοχος τοῦ Προφήτου. Οἱ σουλτάνοι ἔλθον τῶν εἰς τὴν Ἀσίαν ἰδρυθέντων μωαμεθανικῶν κρατῶν, ὡς καὶ τελευταίως τοῦ Ὀσμανικοῦ, ἵνα ἄρχουν νομίμως, ἐθεωροῦντο ἀπλῶς ὡς ἐπίτροποι τῆς χαλιφείας, τὴν ὁποίαν κατεῖχον οἱ Ἀββασίδαι ὡς συγγενεῖς τοῦ οἴκου τοῦ προφήτου. Οἱ Ἀββασίδαι δὲ οὗτοι χαλίφαι μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Βαγδατίου ὑπὸ τῶν Μογγόλων φυγόντες εἰς Αἴγυπτον διέμενον ἐκεῖ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Μαμελούκων σουλτάνων ὡς ἀπλοῖ πνευματικοὶ ἀρχηγοί. Ἦδη ὁ Σελῆμ κατὰ τὸ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Συρίᾳ κράτος τῶν Μαμελούκων ἠγάγασε (1518) τὸν τελευταῖον Ἀββασίδην χαλίφην νὰ παραιτηθῇ ἐπίσημως τῆς χαλιφείας καὶ νὰ μεταβιβάσῃ αὐτὴν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ὀσμάν. Τὸ πρᾶγμα ἦτο παράνομον, ἀλλ' ἐθεωρήθη δίκαιον, διότι ὁ οἶκος οὗτος κατέλυσε τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ ἐκυρίευσεν τὴν πόλιν τὴν ἐπαγγελθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἰσλάμ. Οὕτω τὸ Ὀσμανικὸν κράτος προσέλαβε νέαν λάμπην ἀπέναντι τοῦ μωαμεθανικοῦ κόσμου.

Κυρίως ὅμως ἡ δύναμις τῶν Τούρκων ἐφθασεν εἰς τὸ ὕψιστον σημείον τῆς ἀκμῆς ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Σελῆμ Σουλεϊμάν Β' τοῦ μεγαλοπρεποῦς (1520—1565). Οὗτος πρῶτον ἐστρατεύσας ἐναντίον τῶν Οὐγγρων ἐκυρίευσεν τὸ Βελιγράδιον (1521) τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐκυρίευσεν τὴν Ῥόδον, τὴν ὁποίαν κατεῖχον οἱ Φράγγοι ἱππῶται τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Μετὰ ἑπτὰ ἔτη κατατροπώσας τοὺς Οὐγγρους κυριεύει τὴν Βούδαν καὶ πολιορκεῖ ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος τὴν Βιέννην (1529). Κατόπιν μετὰ μακρὸν πόλεμον πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς ἐξεδίωξεν αὐτοὺς ἐκ τῆς Πελοποννήσου κυριεύσας τὴν Μονασθασίαν καὶ τὸ Ναύπλιον, κατέλαβε δὲ τὰς Κυκλάδας καὶ τὰς νήσους τῆς Μ. Ἀσίας. (1540). Οὕτω τὸ τουρκικὸν κράτος ἐπὶ Σουλεϊμάν ἔλαβε τὴν μεγαλυτέραν ἔκτασιν. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ κατὰ πρῶτον οἱ Τούρκοι μὴ δυνάμενοι νὰ καταβάλλουν τοὺς κλέφτας προσέλαβον πολλοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των, καὶ οὕτω ἐσχηματίσθησαν τὰ πρῶτα ἀρματολίκια.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Σουλεϊμάν Β' Σελῆμ Β' (1566—1574) ἐκυρίευσεν τὴν Κύπρον, τὴν ὁποίαν κατεῖχον οἱ Ἑνετοί, καὶ ἐπετέθη κατὰ τῆς Κερκύρας. Ἀλλὰ τότε κατορθώθη συμμαχία μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Καρόλου, τοῦ πάπα, τῆς Ἑνετίας καὶ τοῦ Φιλίππου Β' τῆς Ἰσπανίας. Μέγας δὲ συμμαχικὸς στόλος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Δὸν Ἰωάννου υἱοῦ τοῦ Καρόλου Ε' συνήψε ναυμαχίαν (1571) παρὰ τὴν Ναύπακτον πρὸς τὸν τουρκικόν, καὶ κατέστρεφεν αὐτόν. Τὸ λυπηρὸν ὅμως εἶναι ὅτι τὰ ἔξοδα ἐπλήρωσαν οἱ Ἕλληνες. Τὰ πληρώματα καὶ τῶν

δύο ἀντιπάλων ἀπετελοῦντο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ Ἑλλήνων. Ἐπομένως τὸ ἑλληνικὸν αἷμα ἐχύθη ἄφθονον κατ' αὐτήν. Ἐπειτα ἐκ τοῦ κράτους τῶν τηλεβόλων τῆς ναυμαχίας ταύτης ἐσείσθησαν ἡ Πελοπόννησος, ἡ Στερεὰ Ἑλλάς, ἡ Μακεδονία καὶ τὸ Αἰγαῖον, καὶ πανταχοῦ ἐξερράγησαν ἐπαναστάσεις. Ἄλλ' οἱ σύμμαχοι ἀντὶ τὰ ἐπιφεληθῶν ἐκ τῆς ναυμαχίας καὶ τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Ἑλλήνων διαφωνήσαντες πρὸς ἀλλήλους διεχωρίσθησαν καὶ συνῆψαν χωριστὰ ἕκαστος συνθήκας μὲ τοὺς Τούρκους. Οἱ Ἑλληνες ἐγκατελείφθησαν καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀγρίαν ἐκδικησιν τῶν Τούρκων. Χῶραι ὀλόκληροι ἠρημώθησαν, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῶν ἢ ἐφρονεῦθησαν ἢ ἀπήχθησαν εἰς δουλείαν.

4. Παρακμὴ τῶν Τούρκων.

Μέχρι τοῦδε οἱ σουλτάνοι τῶν Τούρκων ἦσαν οἱ ἰσχυρότεροι ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης. Ὁ στρατὸς των, τοῦ ὁποῦ ἡγοῦντο οἱ ἴδιοι, ἀποτελούμενος ἐκ τῶν γενιτσάρων, στρατιωτῶν ἐξ ἐπαγγέλματος καὶ ἠσκημένων εἰς τὸν πόλεμον ἐκ παιδικῆς ἡλικίας, ἦτο ἀνώτερος ὅλων τῶν συγχρόνων στρατῶν. Τὸ δὲ κράτος των περιελάμβανεν ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ ὅλην τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου. Ἀπὸ τοῦ θανάτου ὅμως τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ Β' οἱ σουλτάνοι εἶχον παύσει νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς τὰς ἐκστρατείας. Ἐξῶν εἰς τὰ παλάτια τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιστοιχισμένοι ἀπὸ τὰς γυναῖκας των καὶ τοὺς εὐνοουμένους των, εἰς τοὺς ὁποίους ἄφινον τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας. Οἱ γενίτσαροι ἦσαν παρὰ πολλοί. Ἀλλὰ δὲν ἦσαν πλέον ἀληθεῖς στρατιῶται· εἶχον παύσει νὰ στρατολογοῦνται ἀπὸ νέους χριστιανούς καὶ νὰ ἀσκοῦνται εἰς τὰ στρατιωτικά. Οἱ γενίτσαροι τώρα ἦσαν μάγειροι καὶ ἐπαγγελματῖαι παντὸς εἶδους, οἵτινες ἡγόραζον τὴν θέσιν τοῦ γενιτσάρου, ἵνα λαμβάνουν τὸν μισθόν. Δὲν ἐξησκούντο πλέον εἰς τὰ ὅπλα. Ὅταν ἤρχιζεν ὁ πόλεμος, ἐνήργουν νὰ ἐξαιρεθοῦν ἢ ἐλιπιτάκτου. Ἐν καιρῷ εἰρήνης ἐκακοποιοῦν τοὺς κατοίκους καὶ ἐνίστε ἐστασίαζον.

Ἡ κατάστασις αὕτη ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σουλεϊμάν, ἀλλ' ἡ παρακμὴ δὲν ἐξεδηλώθη, διότι ἐπὶ Σελῆμ ἐξηκολούθει νὰ κυβερνᾷ τὸ κράτος ὁ κραταῖδς μέγας βεζύρης Σοκκολῆς, ὥστε κυρίως ἡ παρακμὴ τοῦ κράτους ἤρχισεν ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Σελῆμ Μουράτ Γ'. Ἐκτοτε ἔπαυσαν οἱ ἐπιθετικοὶ πόλεμοι τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ δὲν ἔπαυσαν οὗτοι εὐρισκόμενοι εἰς πόλεμον μὲ τοὺς Ἐνετούς, τοὺς Οὐγγρούς, τοὺς

Αυστριακούς, τούς Ρώσους. Ἐξ ἑλων δὲ τούτων τῶν πολέμων καὶ ἰδίως ἐκ τῶν πρὸς τούς Ἑνετοὺς καὶ κατοπιν πρὸς τούς Ρώσους ἐπιφελούτο οἱ Ἕλληνες, ἵνα ἐπαναστατοῦν, πάντοτε ἐλπίζοντες τῇ συνδρομῇ τῶν ξένων νὰ ἀνακτήσουν τὴν ἐλευθερίαν των, πάντοτε ἐγκαταλειπόμενοι ὑπὸ τούτων, ἅμα ὡς οὗτοι ἐπετύγγανον τούς σκοπούς των, ἀλλὰ καὶ μὴ ἀπογοητευόμενοι.

5. Πόλεμοι Τούρκων καὶ Ἑνετῶν.

Ὁ περὶ Κρήτης πόλεμος.—Ἀπὸ τοῦ 1644 εἶχεν ἐκραγῆ πόλεμος μεταξὺ Ἑνετῶν καὶ Τούρκων περὶ τῆς κυριαρχίας τῆς Κρήτης. Τὴν Κρήτην κατεῖχον οἱ Ἑνετοὶ ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ὑπὸ τῶν Φράγκων. Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ἔκτοτε οὐδέποτε ἔπαυσαν διαμαρτυρόμενοι καὶ διαρκῶς ἐπαναστατοῦντες κατὰ τῆς ξενικῆς κατοχῆς. Τὰς ἐπαναστάσεις δὲ αὐτὰς μετὰ δυσκολίας, ἀλλὰ καὶ μετὰ σκληρότητος πολλῆς κατέστελλον οἱ Ἑνετοὶ. Οἱ Κρήτες λοιπὸν δὲν διέκειντο εὐμενῶς πρὸς τὴν ἐνετικὴν κυβέρνησιν. Ὅταν ὅμως ἦλθεν ἡ στιγμή νὰ ἐκλέξουν μεταξὺ Ἑνετῶν καὶ Τούρκων, ἐπρωτίμῃσαν τούς Ἑνετοὺς καὶ ἠγωνίσθησαν ἐκθύμως κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος.

Τὸ 1645 μέγας τουρκικὸς στόλος ἐκ 450 πλοίων μὲ στρατὸν 50 χιλ. ἀνδρῶν κατέπλευσεν εἰς Κρήτην. Οἱ Τούρκοι κατὰ πρῶτον ἐπολιορκήκησαν τὰ Χανιά, καὶ μετὰ δύο μῆνας ἔγιναν κύριοι αὐτῶν. Κατόπιν ἐκυρίευσαν τὴν Σούδα, καὶ τέλος ἐπολιορκήσαν τὸ Ἡράκλειον. Ἡ πολιορκία τοῦ Ἡρακλείου διήρκεσεν ὑπὲρ τὰ 20 ἔτη. Καὶ ἐκ τῶν δύο μερῶν τὸ αἷμα ἔρρευσε ἀφθονον. Ἐπὶ τέλους τὸ εἰς ἐρείπια μεταβληθὲν φρούριον ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆ.

Ὁ περὶ τῆς Πελοποννήσου πόλεμος. Οἱ Ἑνετοὶ ἐκδικούμενοι διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Κρήτης ἤρχισαν τὸ 1682 πάλιν τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἀπεφάσισαν νὰ ἀφαιρέσουν ἀπ' αὐτῶν τὴν Πελοπόννησον. Ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρατείας ἔκαμαν τὸν Φραγκίσκον Μοραϊζίνην, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε παραδοθῆ τὸ Ἡράκλειον εἰς τούς Τούρκους. Οὗτος, ἀφ' οὗ ἐκυρίευσεν τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Πρέβεζαν, ἀποβιβάζεται εἰς τὴν Πελοπόννησον μὲ 8 χιλ. ἀνδρας. Ἡ χερσόνησος ὅλη ἐκ τούτου ἀνεστατώθη. Ἄν καὶ οἱ Πελοποννήσιοι εἶχον πικρὰν πείραν τῆς προτέρας Ἑνετικῆς διοικήσεως, ἐν τούτοις ἡ ἀποστροφή των πρὸς τούς Τούρκους ἦτο τόση, ὥστε δὲν ἐδίστασαν ὄλοι νὰ ταχθοῦν μὲ

τοὺς Ἐνετοὺς. Ἰδίως ἐσπευσαν εἰς βοήθειαν αὐτῶν οἱ Μανιάται. Οὕτω οἱ Ἐνετοὶ κυριεύουσι τὴν Κορώνην, τὰ δύο φρούρια τῆς Πύλου Ναυαρίνον καὶ Νεόκαστρον, τὴν Μεθώνην, τὸ Ἄργος, τὸ Ναύπλιον, τὰς Πάτρας, τὸν Μυστράν, τὴν Κόρινθον. Ὅλη ἡ Πελοπόννησος λοιπὸν πλὴν τῆς Μονεμβασίας κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν. Οὐδὲ ἠρκέστησαν εἰς ταῦτα. Ἐκστρατεύουσιν καὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ πολιορκοῦσι τὰς Ἀθήνας. Κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην συνέβη μέγα δυστύχημα. Βόμβα πεσοῦσα εἰς τὸν Παρθενῶνα, ἔπου οἱ Τούρκοι εἶχον ἀποθηκευμένην πυρίτιδα, ἀνετίναξε τὸν μέγαν ναὸν καὶ μετέβαλεν αὐτὸν εἰς εἴρηπια (1687).

Οὐδ' ὠφέλησε τοῦλάχιστον ἡ καταστροφὴ αὕτη τοὺς Ἐνετοὺς ἢ τοὺς Ἕλληνας κατοίκους. Καὶ μὲν ἐκ τῆς ἐκρήξεως ἐχάθη τὸ τρίτον τῆς φρουρᾶς καὶ ἡ πόλις παρεδόθη εἰς τοὺς Ἐνετοὺς. Ἄλλ' οὕτοι ἐσκέφθησαν ἔτι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπερασπίσῃσι τὴν πόλιν καὶ ἐγκατέλειψαν αὐτὴν περιορισθέντες εἰς τὸν Ἰσθμόν. Ἐκτοτε οἱ Ἐνετοὶ οὐδὲν πλέον κατώρθωσαν. Ὅλοι των αἱ ἐπιχειρήσεις πρὸς κατάληψιν τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Κρήτης ἀπέτυχον. Μόνον τὴν Μονεμβασίαν κατώρθωσε μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ (1690) νὰ κυριεύσῃ ὁ Μοροζίνης καὶ οὕτω νὰ συμπληρώσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς Πελοποννήσου. Ἡ κατοχὴ ἔμως αὐτῆς δὲν διετηρήθη ἐπὶ μακρόν. Οἱ Τούρκοι τὸ 1716 ἐκυρίευσαν αὐτήν. Ἡ Τουρκία ἤρχιζε νὰ παρακμάζῃ, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἐνέτιας τὸ ἄστρον ἔκλινε πρὸς τὴν δύσιν τοῦ.

6. Οἱ μετὰ τῆς Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας πόλεμοι τῶν Τούρκων.

Αἱ ἐκστρατεῖαι τῶν Τούρκων κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐπὶ ἓνα αἰῶνα εἶχον σταματήσει. Ἦδη οἱ Κιουπριλίδαι βεζύραι κατὰ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος ἀνενέωσαν αὐτάς. Ὁ βεζύρης Ἀχμέτ-Κιουπριλῆς μὲ στρατὸν 120 χιλ. ἀνδρῶν καὶ μὲ 3 χιλ. κανόνια εἰσέβαλεν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, τὴν Μοραβίαν καὶ Σιλεσίαν λεηλατῶν καὶ ἀπάγων τοὺς κατοίκους εἰς δουλείαν (1661—1663). Οἱ Γερμανοὶ ἡγεμόνες ἔντρομοι ἐπεμφθησαν στρατὸν πρὸς βοήθειαν τοῦ αὐτοκράτορος Λεοπόλδου. Ὡσαύτως ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' ἔστειλεν εἰς αὐτὸν 6 χιλ. ἀνδρας. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἠττήθη (1664) καὶ συνήψεν εἰρήνην. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Οὐγγαρίας μὲ τὴν Πέστην ἔμεινεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Τὸ δυτικὸν μέρος ἔμεινεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ οἴκου τῆς Αὐστρίας

ως ιδιαίτερον βασίλειον. Ἡ ἡγεμονία τῆς Τρανσυλθανίας πρὸς ἀνατολὰς ἔμεινεν ἀνεξάρτητος.

Δὲν παρήλθον ὅμως πολλὰ ἔτη καὶ ὁ νέος μέγας βεζύργης Καρὰ Μουσταφᾶς ἐπωφεληθεὶς ἐκ τῶν διαρκῶν ἐπαναστάσεων, τὰς ὁποίας ἔκαμναν οἱ Οὐγγροι κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, μὲ στρατὸν διακοσίων χιλ. ἀνδρῶν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν καὶ τὴν Αὐστροίαν. Καταστρέφων τὰ πάντα καὶ ἀπάγων τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Βιέννης καὶ ἐστρατοπέδευσε πρὸ αὐτῆς (1683). Ἀλλὰ ἡ πόλις ἀντέσχεν εἰς τὴν πολιορκίαν. Τοῦτο ἔδωκε καιρὸν εἰς τὸν βασιλεῖα τῆς Πολωνίας νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῆς Βιέννης. Οἱ Τούρκοι ἠττήθησαν καὶ λύσαντες τὴν πολιορκίαν ἔφυγον καταδιωκόμενοι μέχρι τοῦ Βελιγραδίου ὑπὸ τῶν Πολωνῶν. Ἡ μάχη τῆς Βιέννης ἔκρινε τὴν τύχην τῆς Οὐγγαρίας. Οἱ Αὐστριακοί, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ δύο αἰώνων ἐκράτουν ἀμυντικὴν θέσιν ἀπέναντι τῶν Τούρκων, ἤδη ἔλαβον ἐπιθετικὴν. Κατέλαβον καὶ συνήνωσαν μὲ τὴν Αὐστροίαν ἔλλην τὴν Οὐγγαρίαν καὶ τὴν Τρανσυλθανίαν καὶ εἰσβαλόντες εἰς τὴν Σερβίαν μετέφεραν καὶ ἐγκατέστησαν εἰς τὴν πρὸς Ν. τῆς Οὐγγαρίας ἔρημον χώραν 100 χιλιάδ. Σέρβους χριστιανούς.

Οἱ Τούρκοι μετὰ τοῦτο δις ἐπεχείρησαν νὰ ἀνακτήσουν τὴν Οὐγγαρίαν, ἀλλὰ καὶ τὰς δύο φορές ἠττήθησαν. Τέλος συνήφθη (1699) ἡ ἐν Καρλοβιτσιῷ συνθήκη, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Τουρκία παρητήθη τῆς Οὐγγαρίας καὶ Τρανσυλθανίας ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ τῆς Πελοποννήσου ὑπὲρ τῶν Ἑνετῶν. Μετ' ὀλίγον ὅμως (1716) οἱ Τούρκοι διὰ μιᾶς ἐκστρατείας ἀνέκτησαν τὴν Πελοπόννησον. Τοῦτο ἔφερε νέον πόλεμον Αὐστρίας καὶ Τουρκίας. Κατ' αὐτὸν οἱ Αὐστριακοὶ ἐνίκησαν καὶ πάλιν τοὺς Τούρκους. Οἱ Τούρκοι ἠναγκάσθησαν διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Πασσαροβιτσιού (1718) νὰ παραχωρήσουν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ Βελιγράδιον καὶ μέρος τῆς Βοσνίας, Σερβίας καὶ Βλαχίας. Ἐμειναν ὅμως κύριοι τῆς Πελοποννήσου.

7. Οἱ μετὰ τῶν Ῥώσων πόλεμοι τῶν Τούρκων.

Πρῶται ἐνέργειαι τῶν Ῥώσων εἰς τὴν Ἀνατολήν. Μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ Ἑλλὰς τὰς ἐλπίδας τῆς εἶχεν εἰς τὴν Δύσιν καὶ πάντα μετὰ τῶν Τούρκων καὶ Φράγκων πόλεμον ἐθεώρει ὡς εὐκαιρίαν, ἵνα ζητήσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς. Ἀλλ' ἤδη οἱ Ἕλληνες ἕνεκα τῆς ἐγωϊστικῆς καὶ κατακτητικῆς πολιτικῆς τῶν Φράγκων ἔχασαν πᾶσαν

ἐμπιστοσύνην πρὸς αὐτοῦς. Ἄλλως τε ἡ μὲν Ἑνετία περιελθούσα εἰς πολλήν ἔκλυσιν δὲν ἐπεχειρήσει μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Πελοποννήσου κανένα πλεόν πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων. Ἡ δὲ Αὐστρία ἐξηκολούθησε μὲν καὶ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα νὰ ἀγωνίζεται κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλ' οἱ ἀγῶνες αὐτῆς δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιδράσουν εἰς τὴν τύχην τῶν μακρὰν αὐτῆς Ἑλλήνων. Τότε προέκυψε νέος ἐξωτερικὸς ἐπίκουρος αὐτῶν, ἡ Ῥωσία.

Οἱ κάτοικοι τῆς ἀπεράντου ταύτης χώρας, ἀφ' ὅτου διὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας προσέλαβον τὸν χριστιανισμόν, ἐθεώρουν αὐτὴν ὡς μητέρα καὶ εὐρίσκοντο εἰς σχέσεις μετ' αὐτῆς. Πολιτικῶς ὁμοῦς ἡ Ῥωσία δὲν ἤρχισε νὰ ἐπενεργῇ ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς, παρά ἀφοῦ τὴν ἀρχὴν κατέλαβεν ὁ Μέγας Πέτρος. Ἐκτοτε ἡ Ῥωσία ἀπέβη ὁ ἐπικινδυνότερος ἀντίπαλος τῶν Τούρκων. Ἡ πολιτικὴ τῆς ἀπέβλεπεν εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ Ὄσμανικοῦ κράτους. Ἔνεκα τούτου οἱ Ῥῶσοι μισοῦμενοι κατὰ τοῦτο τὴν πολιτικὴν τῶν δυτικῶν δυνάμεων ἐκίνησαν πολλάκις εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Ἑλληνας, ἵνα ἐξασθενίσουν τὸν ἀντίπαλον δι' ἐσωτερικῶν περισπασμῶν. Καὶ τὰ φυσικὸν δὲ λόγον οἱ Ἕλληγες ἤδη ἐστράφησαν πρὸς τὴν ὁμόδοξον δυνάμιν ἐξ αὐτῆς ἐλπίζοντες νὰ ἐπιτύχουν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπέτυχον τασσόμενοι μέχρι τοῦδε μὲ τὰς δυτικὰς δυνάμεις, τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Ἄν ὁ μέγας Πέτρος ἀπέβλεπεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶναι πολὺ ἀμφίβολον. Βέβαιον ὁμοῦς εἶναι ὅτι οἱ Ἕλληγες ἐπαναστατοῦντες ἠγωνίζοντο ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας των, καὶ ὅτι πρὸς τὴν Ῥωσίαν ἀπέβλεπον ὡς πρὸς σύμμαχον ὄχι ποτὲ ὡς πρὸς κυρίαρχον.

Οἱ πρῶτοι ἀγῶνες τῶν Ῥώσων κατὰ τῆς Τουρκίας προήλθον ἐκ τῆς εὐλόγου ἀνάγκης νὰ καταλάβουν τὴν ἀρκτικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Καί, ὡς εἶδομεν, τὸ 1696 κατέλαβον τὴν Ἀζοφικήν. Ἡ πρώτη δὲ γνωστὴ ἐνέργεια τοῦ Μ. Πέτρου πρὸς ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἡ τὸ 1711 προκήρυξις αὐτοῦ, διὰ τῆς ὁποίας ἐκάλει εἰς ἐπανάστασιν ἔλους τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου. Ταύτην ἐπηκολούθησαν πλοῦσια θῶρα πρὸς τὰ ἑλληνικὰ μοναστήρια τοῦ Ἀγίου Ὄρους καὶ τὰ πατριαρχεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πάμπολλοι δὲ Ἕλληγες ἐρχόμενοι εἰς Ῥωσίαν ἢ πρὸς ἀποφυγὴν καταδιώξεων ἢ καὶ χάριν ἐμπορίας ἐτύχωναν προστασίας καὶ ὑποστηρίξεως μεγάλης, πολλοὶ δὲ κατετάσσοντο εἰς τὸν Ῥωσικὸν στρατόν. Ἡ ἐξ ἔλων τούτων καὶ ἰδίως τῆς προκηρύξεως ἐντύπωσις εἰς τοὺς Ἑλληνας ὑπῆρξε μεγάλη. Οἱ λόγοι ἐγράφον περὶ τοῦ Πέτρου ὑπέρμετρα ἐγκώμια καὶ

προέτρεπον αὐτὸν εἰς ἀδιάκοπον ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἀγαρηῶν. Εἰς τὰς ἐκκλησίας ἐγίνοντο δεήσεις ὑπὲρ τῆς ἐλευσεως τοῦ νέου Μεσοῦ. Εἰς δὲ τὰ βουνὰ τῆς Ρούμελης ἀντήχει τὸ δημοτικὸν ἄσμα: «Ἀκόμα τοῦτη τὴν ἀνοιξη (ραγιαδες, ραγιαδες)—τοῦτο τὸ καλοκαίρι (καυμένη Ρούμελη)—ἔσο νὰ ρθῆ ὁ Μόσκοβος (ραγιαδες, ραγιαδες)—νὰ φέρη τὸ σεφέρι (Μωριά καὶ Ρούμελη)». Τὴν ἐξέγερσιν ἕμως τότε ἐσταμάτησεν ἡ ἤττα, τὴν ὁποῖαν ἔπαθεν ὁ Πέτρος παρὰ τὸν Προῦθον. Ἀποκλεισθεὶς ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην ταπεινωτικὴν μὲ αὐτούς. Ἡ Ἀζοφικὴ ἀπεδόθη τότε εἰς τοὺς Τούρκους. Βραδύτερον ἕμως (1736) κατεκτήθη πάλιν ὑπὸ τῶν Ῥώσων.

Ὁ ὀσσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1768 καὶ ἡ σύγχρονος ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἐπιδίωξις τῶν σχεδίων τοῦ Μ. Πέτρου τῆς διὰ τῆς ἐπανάστασεως τῶν Ἑλλήνων συντριβῆς τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἔγινεν ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης τῆς Β'. Αὕτη συνέλαβε τὸ σχέδιον τῆς καταλύσεως τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς ἰδρύσεως χριστιανικῆς αὐτοκρατορίας. Ὑπῆρχε τότε εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὕπηρεσίαν τῆς Ῥωσίας Ἑλληὴν ἀπὸ τὴν Σιάτισταν τῆς Μακεδονίας, ὁ Γεώργιος Παπάζογλος, νέος ἐνθουσιώδης καὶ φιλόπατρις. Τοῦτον ἡ Αἰκατερίνη τὸ 1766 ἔστειλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ προπαρασκευάσῃ τὰ πνεύματα τῶν Ἑλλήνων εἰς ἐπανάστασιν. Ὁ Παπάζογλος ἦλθε κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Ἡπειρον. Ὅλοι, κληρικοί, προῦχοντες, ἀρματολοὶ καὶ λαὸς ὑπεδέχθησαν μὲ ἐνθουσιασμόν τὰς προτάσεις του. Ἐπειτα κατῆλθεν εἰς Ἀκαρνανίαν. Συνεννοήθη καὶ ἐκεῖ μὲ διαφόρους προεστοὺς καὶ ἀρματολοὺς, καὶ ἀπέστειλεν ἄλλους ἀπεσταλμένους εἰς τὴν Ναυπακτίαν, Δωρίδα καὶ Παρνασσίδα. Κατόπιν ἦλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Καὶ ἐδῶ συνεννοήθη μὲ τοὺς προῦχοντας καὶ κληρικοὺς Πατρῶν, Κορίνθου καὶ Σπάρτης. Εἰς τὴν Οἴτυλον οἱ Μανιάται καὶ εἰς τὰς Καλάμας ὁ ἐκεῖ πανίσχυρος Παναγιώτης Μπενάκης καὶ ἄλλοι προῦχοντες πικρὰν ἔχοντες πείραν ἐκ προηγουμένων ἐπανάστασεων ἔθεσαν ὡς βρον τῆς ἐξεγερσεῶς τῶν τὴν ἄφιξιν προηγουμένως εἰς Πελοπόννησον ἰσχυρᾶς Ῥωσικῆς ἐπικουρίας. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Παπάζογλος ἐνήργει ταῦτα εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα, ἄλλοι ἀπεσταλμένοι εἰς τὰς παραδουναβείους ἐπαρχίας, τὴν Σερβίαν καὶ τὸ Μαυροβούνιον κατήχουν τοὺς χριστιανοὺς καὶ προέτρεπον αὐτοὺς νὰ ἐξεγερθοῦν. Ὡστε καθ' ὅλην τὴν χερσόνησον ἐπεκράτει μέγας ἐπαναστατικὸς ἀναβρασμός.

Αἱ ἐνέργειαι αὗται τῆς Ῥωσίας καὶ ἡ ἐξέγερσις τῶν πνευμάτων
Ἄντ. Χωραφᾶ, Ἱστορία Δ' γυμνασίου, ἔκδοσις δ'.

τῶν Ἑλλήνων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαφύγουν τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων. Ἐξ ἀφορμῆς λοιπὸν καταδιώξεως τῶν Πολωνῶν ὑπὸ τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ ἐντὸς τοῦ τουρκικοῦ ἐδάφους, ἢ Τουρκία, ὡς εἶδομεν, κηρύττει τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσίας (1768). Συγχρόνως διατάσσεται γενικὸς ἀφσπλισμὸς τῶν Ἑλλήνων, εἰς πᾶσαν ἑλληνικὴν κοινότητα γίνονται καταδιώξεις, πολλοὶ δὲ χριστιανοὶ σφάζονται. Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Μελέτιος, ἀφ' οὗ ἐστεβλώθη, ἐξωρίσθη ἡμίθανῆς εἰς Τένεδον, ἀπεκεφαλίσθησαν δὲ ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας Ἰωάννης Καλλιμάχης καὶ ὁ μέγας διερμηνεὺς Νικόλαος Σουτσοσ. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ῥῶσοι νικοῦν ἐπανειλημμένως τοὺς Τούρκους καὶ καταλαμβάνουν τὴν Βασσαράβιαν, τὴν Μολδαβίαν καὶ Βλαχίαν καὶ προσέτι τὴν Κριμαίαν. Συγχρόνως μοῖρα ῥωσικοῦ στόλου μὲ ναύαρχον τὸν Ῥῶσον Σπυριδῶφ καὶ μὲ πληρώματα ἐξ Ἄγγλων μισθοφόρων καὶ πολλῶν Ἑλλήνων ἐκπλέει ἐκ τῆς Βαλτικῆς καὶ φθάνει εἰς τὴν Μεσόγειον, παραλαβοῦσα δὲ τὸν Θεόδωρον Ὀρλώφ ἐκ τῆς Ἑνετίας καταπλέει εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Οἱ Μανιάται ἀμέσως ἐπανεστάτησαν. Ἐκ τούτων καὶ μερικῶν Ῥῶσων συνεκροτήθησαν δύο μικρὰ στρατιωτικὰ σώματα, τὰ ὅποια κατέλαβον τὰς Καλάμας, τὴν Κυπαρισσίαν καὶ τὸν Μυστράν, ἀλλὰ καὶ ἐξετράπησαν εἰς λεηλασίαν κατὰ τουρκικῶν καὶ ἑλληνικῶν χωρίων. Ἐπειτα ὁ Ὀρλώφ μὲ τὰ σώματα αὐτὰ καὶ μὲ τρία πλοῖα ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῆς Κορώνης. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρξε βεβαίως εὐτελής. Ἐξωγκώθη ἕμως ὑπὸ τῆς φήμης καί, ἐπειδὴ τὰ πνεύματα ἦσαν παρασκευασμένα, ἐπέφερε τὴν ἐξέγερσιν πολλῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Ἡ σημαία τῆς ἐπαναστάσεως εὐθὺς ὑψώθη εἰς τὸ Αἴγιον, εἰς τὴν Κόρινθον, εἰς τὸ Φανάριον, εἰς τὸν Βάλτον, εἰς τὴν Βόνιτσαν, εἰς τὸ Ἐηρόμερον, εἰς τὸ Ἀγγελόκαστρον, εἰς τὸ Μεσολόγγιον, εἰς τὰ Κράβδαρα, εἰς τὸ Λοιδορίκιον, εἰς τὴν Παρνασσίδα, εἰς τὴν Λεβάδειαν, εἰς τὴν Μεγαρίδα καὶ τέλος εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὴν Κρήτην. Ἐκτὸς τούτου πολλὰ πλοῖα τῶν νήσων ὑψωσαν τὴν ῥωσικὴν σημαίαν, εἰς δὲ τὴν Ἐπτάνησον μὲ ἄλλα τὰ πειστικὰ μέτρα τῶν κατεχόντων αὐτὴν Ἑνετῶν καθηρτίσθησαν δύο σώματα, ἓν ὑπὸ Ζακυνθίων καὶ ἓν ὑπὸ Κεφαλλήνων, τὰ ὅποια ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασεν εἰς Κορώνην ἄλλη μοῖρα ῥωσικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Θεοδώρου Ἀλέξιον Ὀρλώφ, ὥστε ὁ ῥωσικὸς στόλος ἀπετελέσθη ἐκ 15 πλοίων. Τότε οἱ Ῥῶσοι ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν τῆς Κορώνης καὶ ἤρχισαν νὰ πολιορκοῦν τὴν Μεθώνην. Ὁ δὲ ἐκ Μυκόνου

Ἐπὶ τῆς ἑπανάστασης τῆς Ἰωνίου, ἡ ἀποστολὴ τῆς ἑλληνικῆς φρουρᾶς εἰς τὴν Τρίπολιν ἠνθώθησεν μετὰ τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς καὶ ἔτρεψαν τοὺς περὶ τὸν Ἰωνικὸν εἰς φυγὴν. Οἱ τοῦρκοι τότε ἐκδικούμενοι ἔσφαξαν 3 χιλ. Ἕλληνας, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦτο ὁ ἐπίσκοπος καὶ 5 ἄλλοι κληρικοί. Ἐκτοτε ἤρχισαν αἱ φοβεραὶ συμφοραὶ, τὰς ὁποίας ἐπέφερε τὸ κίνημα τοῦτο.

Εἰς τὰ Τρίκαλα τρισχίλιοι ἐθνατώθησαν, εἰς τὴν Λάρισαν καθ' ἑκάστην οἱ γενίτσαροι ἐτουφέκιζον 10—20 χριστιανούς. Εἰς ἄλλην τὴν Ῥούμελην οἱ Τούρκοι μετεχειρίζοντο τοὺς χριστιανούς, ὅπως ἤθελον, ληστεύοντες ἀτιμάζοντες καὶ φονεύοντες αὐτούς. Εἰς τὴν Σμύρνην ἄπειροι χριστιανοὶ ἐξερχόμενοι ἐκ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς ἐφονεύθησαν. Εἰς τὴν Λήμνον ἀπεκεφαλίσθησαν ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ προεστώτες τῶν χριστιανῶν.

Ἐξ ὧν ἔπαθον αἱ μὴ ἐπαναστατήσασαι χῶραι, δυνάμεθα νὰ ἐνοήσωμεν, πόσα ὑπέστησαν ἔσσει ἔλαθον μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Οἱ ἄρματολοι τῆς Ῥούμελης ἀντέστησαν εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἄλλοι ἐφονεύθησαν, ἄλλοι δὲ ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶν. Εἰς τὴν Πελοπόννησον τέλος πανταχοῦ κατεστάλη ἡ ἐπανάστασις, ἡ δὲ πολιορκία τῆς Μεθώνης ἐλύθη. Μόνον τὴν Πύλον κατεῖχον πλέον οἱ Ῥῶσοι. Ὁ Ἀλέξιος βλέπων ὅτι οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἐγκατέλειπε ταύτην καὶ ἀπέπλευσεν ἀφήσας τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸ ἔλεος τῶν Ἕλλήνων. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Ῥωσικὸς στόλος κατέπιν (Ἰούνιος 1770) κατέστρεψε τὸν τουρκικὸν συγκεῖμενον ἐξ 25 μεγάλων καὶ πολλῶν μικρῶν πλοίων εἰς τὸν Τζεσμέν. Ἀλλ' ἐκ τούτου οὔτε οἱ Ἕλληνες, οὔτε αὐτοὶ οἱ Ῥῶσοι ἐπωφεληθήσαν. Ἀντί, ὅπως ἐγνωμάτευσεν ὁ ὑποναύαρχός των Ἀγγλος Ἐλφιστον, νὰ περάσουν τὰ Δαρδανέλλια καὶ νὰ ἔλθουν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀπεφάσισαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Μεσόγειον. Μόλις δὲ οἱ νησιῶται κατέπεισαν τὸν ναύαρχον Σπυριδῶφ νὰ μείνῃ εἰς τὰς Κυκλάδας, ἵνα μὴ διαρρηχθῇ πᾶς δεσμὸς μεταξύ Ῥώσων καὶ Ἑλλήνων. Ὀντως ὁ Σπυριδῶφ καταστήσας ὀρμητῆριόν του τὴν Πάρον ἔμεινεν ἐκεῖ 4 ἔτη καὶ ἐπροστάτευσεν τοῦλάχιστον τὰς νήσους. Πολλοὶ δὲ Σφακιανοί, Μανιάται καὶ ἰδίως Ψαριανοὶ μὲ πειρατικὸς στολισμούς ἐθαλασσοκράτησαν τότε τῆς Μεσογείου.

Ἀλλ' αἱ ἠπειρωτικαὶ χῶραι καὶ ἰδίως ἡ Πελοπόννησος ὑπέστησαν

τά πάνδεινα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Οὗτοι ἀναρχόμενοι εἰς 60 χιλ. κατέστρεψαν πόλεις καὶ χωριά. Τοὺς πλουσιωτέρους ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἠνάγκαζον νὰ υπογράψουν χρεωστικὰς ὁμολογίας μεγάλων ποσῶν, τοὺς δὲ πτωχοτέρους ἐπώλουν ὡς κτήνη. Εἴκοσι χιλιάδες Πελοποννήσιοι ἐπωλήθησαν τότε ὡς δοῦλοι. Ἡ χερσόνησος ἐρημώθη κατοίκων. Ὅσοι δὲν ἐσφάγγησαν καὶ δὲν ἐξηνδραποδίσθησαν, μετηνάστευσαν εἰς Ἐπτανήσον ἢ κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰ σπήλαια. Ἡ κατάστασις αὐτὴ ἐξηκολούθησεν ἐννέα ἔτη. Ἐπὶ τέλους ἡ ὑπερβολὴ τοῦ κακοῦ ἐπέφερε τὴν θεραπείαν. Οἱ Ἑλλήνοι ἔχον μόνον δὲν ἐπέιθοντο πλέον εἰς τὰς διαταγὰς τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως νὰ ἀπέλθουν ἐκ τῆς χώρας, ἀλλ' ἤρχισαν νὰ ἐπιτίθενται καὶ κατ' αὐτῶν τῶν Τούρκων. Τότε ἡ κυβερνησις ἀνέθεσε τὴν ἐκδίωξιν αὐτῶν εἰς τὸν ἀρχιναύαρχον Χασάν (1777). Οὗτος βοηθούμενος καὶ ἀπὸ τοὺς κλέφτας τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Κολοκοτρώνην κατετρόπωσε τοὺς Ἑλλήνους καὶ ἄλλους μὲν ἐξ αὐτῶν ἐφόνευσεν, ἄλλους δὲ ἐξεδίωξεν εἰς τὰς πατρίδας των. Κατόπιν ἐπετέθη καὶ κατὰ τῶν Μανιατῶν καὶ τοὺς ὑπεχρέωσε νὰ πληρῶνουν φόρον ὑποτελείας 16 χιλ. γροσίων, καὶ νὰ υποβάλλουν ὑπὸ τὴν ἔγκρισιν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἡγεμόνος των. Τέλος κατέστρεψε καὶ τοὺς κλέφτας τῆς Πελοποννήσου, οἱ ὅποιοι ἤρπουσαν νὰ ὑποταχθῶν, πολιορκήσας αὐτοὺς εἰς δύο πύργους. Τότε κατεστράφη ὄλη ἡ πολυάριθμος οἰκογένεια τῶν Κολοκοτρωναίων, μόνος δ' ἐσώθη ὁ 12ετής υἱὸς τοῦ Κωνσταντῖνου Θεόδωρος, ὁ ὅσον ἐνδοξος καταστάς κατὰ τὴν μεγάλην Ἐπανάστασιν.

Ἐν τῇ ἡ Πελοπόννησος κατεστρέφετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἡ Ῥωσία χάριν, ὡς εἶδομεν, τοῦ σπουδαιότερου δι' αὐτὴν πολωνικοῦ ζητήματος συνωμολόγησε μὲ τοὺς Τούρκους τὴν ἐν Κιουτσούκ Καϊναρτζή (χωρὶς βουλγαρικῆ) εἰρήνην, διὰ τῆς ὁποίας ἠρκέσθη νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς Τουρκίας μόνον τὴν Κριμαίαν. Ἐκ τῆς συνθήκης τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὠφελήθη πολὺ. Δι' αὐτῆς ἡ τουρκικὴ κυβερνησις ἀνέλαβε νὰ χορηγήσῃ ἀμνηστίαν, ἡ δὲ Ῥωσία ἔλαβε τὸ δικαίωμα νὰ προστατεύῃ τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν καὶ τοὺς ὑπὸ τοὺς Τούρκους Χριστιανούς. Τοῦτο παρεῖχεν εἰς αὐτὴν διαρκῶς ἀφορμὰς πρὸς ἀνάμειξιν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Τουρκίας. Εἰς τὴν ἀνάμειξιν αὐτὴν ὀφείλεται ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἑλληνικῆς ναυτιλίας καὶ ἐμπορίου καὶ ἡ ἐπέμβασις τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς ἄλλης Εὐρώπης κατὰ τὴν μεγάλην Ἐπανάστασιν.

Ὁ ἑξωστουρικὸς πόλεμος τοῦ 1788. Νέοι ἀγῶνες τοῦ

Ἑλληνισμοῦ. Μὲ τὴν συνθήκην τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή ἡ Αἰκατερίνη δὲν ἐγκατέλειπε τὰ περὶ Ἑλλάδος σχέδιά της. Ἦδη δὲ κατήρτισε πλήρες σχέδιον ἀπελευθερώσεως τῶν χριστιανικῶν χωρῶν. Κατὰ τοῦτο ἔμελλε νὰ καταλυθῇ τὸ τουρκικὸν κράτος καὶ νὰ ἀνασυσταθῇ ἡ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία μὲ αὐτοκράτορα τὸν δευτερότοκον ἑγγονόν της. Εἰς τοῦτον ἔχι μόνον ἔδωκε τὸ ἔνομα τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίνου, ἀλλὰ καὶ ἐφρόντισε νὰ τὸν διδάξῃ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Χάριν τοῦ σχεδίου της αὐτὸ συνεννοήθη καὶ μὲ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας Ἰωσήφ, ὃ ὁποῖος ἐδέχθη εἰς ἀντάλλαγμα νὰ λάβῃ τὴν Σερβίαν, Βοσνίαν, καὶ Ἑνετίαν. Ὁ πόλεμος λοιπὸν πάλιν Τουρκίας καὶ Ῥωσίας, τὴν ὁποίαν ἤδη ὑπεστήριξε καὶ ἡ Αὐστρία, ἤρχισεν.

Συγχρόνως ἡ αὐτοκράτειρα ἐξέδωκε προκηρύξεις πρὸς τοὺς Ἑλληνας, διὰ τῶν ὁποίων ἀνήγγελλε τὴν πρόθεσιν της νὰ ἀπελευθερώσῃ τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ μουσουλμανικοῦ ζυγοῦ. Ἀπεσταλμένοι δὲ αὐτῆς διέτρεχον τὴν εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν καὶ ἐκάλουν τοὺς Ἑλληνας εἰς τὰ ὄπλα πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των. Εἰς ταῦτα ἀνταποκρινόμενοι οἱ Ἑλληνες καὶ πάλιν ἐξεγείρονται. Ἡ ἐν Τεργεστή ἑλληνικὴ κοινότης σπεύδει νὰ παρασκευάσῃ ἐξ ἰδίων καταδρομικὸν στολίσκον. Πρεσβεῖται δὲ καὶ ταύτης καὶ τῶν Σουλιωτῶν ἔρχονται εἰς Πετροῦπολιν καὶ προσαγορεύουσι ἑλληνιστὶ τὸν νεαρὸν Κωνσταντῖνον ὡς αὐτοκράτορα τῶν Ἑλλήνων.

Ἐν τῷ μεταξῷ ἡ ἐπανάστασις ἐξερράγη εἰς τὴν μεσημερινὴν Ἑλλάδα. Κατὰ ξηρὰν οἱ ἀρματολοὶ καὶ οἱ κλέπτες ἐνωθέντες μὲ τοὺς Σουλιώτας νικοῦν τὸν σατράπην τῶν Ἰωαννίνων Ἀλῆν πασᾶν. Κατὰ θάλασσαν δὲ ὁ ἥρωες Λάμπρος Κατωῶνης μὲ στολίσκον 3 πλοίων ἀυξηθέντων κατόπιν διὰ 12 τουρκικῶν, τὰ ὁποῖα συνέλαβεν, ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως τὸν τουρκικὸν στόλον καὶ ἐθαλασσοκράτησε τῆς Μεσογείου. Ἐκ τούτου ἕως οἱ Ἑλληνες οὐδὲν ὠφελήθησαν. Ἡ Ῥωσία καὶ ἡ Αὐστρία, ἂν καὶ ἐπανειλημμένως ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους, κατενόησαν ὅτι μὲ ἕλην τὴν ἐσωτερικὴν κατάπτωσιν τῆς Τουρκίας ὁ στρατὸς αὐτῆς ἦτο δυσκαταγώνιστος. Ἐξ ἄλλου ἐστενοχώρει αὐτὰς καὶ ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις. Ἦναγκάσθησαν λοιπὸν νὰ συνομολογήσουσι εἰρήνην μὲ τὴν Τουρκίαν ἢ μὲν Αὐστρία εἰς τὸ Σίστοβον ἐπὶ τῇ βᾶσει τοῦ πρό τοῦ πολέμου καθεστῶτος, ἢ δὲ Ῥωσία εἰς τὸ Ἴασιον (1792) μὲ σπουδαίαν ἐκ μέρους τῆς Ῥωσίας ἐκχώρησιν ἐδάφους εἰς τὰ βόρεια παράλια τοῦ Εὐξείνου.

8. Ἡ Τουρκία καὶ οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς Γαλλ. ἐπαναστάσεως μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς.

Πρώτη ἀνάμειξις τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις, ἣ ὁποία συνετάραξεν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἑλθὼν τὴν Εὐρώπην, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐπιδράσῃ καὶ ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων. Οἱ Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι διετέλουν σχεδὸν εἰς διαρκῆ ἐμπόλεμον κατάστασιν καὶ διαρκῶς ἐπεζήτουν εὐκαιρίαν πρὸς πραγμάτων τῆς μεγάλης τῶν ἐθνικῆς ἰδέας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐξεγερθοῦν καὶ μόνον ἐπὶ τῇ ἀκούσματι τῶν λέξεων «ἐπανάστασις, ἐλευθερία, ἰσότης», πολὺ δὲ περισσότερον, ὅταν εἶδον τὸν μέγαν Κορσικανὸν ἀναμειγνυόμενον εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ πρώτη ἀνάμειξις τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα ἔγινε τὸ 1797. Καταλυθέντος ὑπὸ τοῦ ἐν ἀρχῇ τοῦ σταδίου τοῦ Ναπολέοντος Βοναπάρτου τοῦ ἐνετικοῦ κράτους, αἱ μὲν ἄλλαι κτήσεις τούτου διὰ τῆς ἐν Καμποφορμίῳ συνθήκης παρεχωρήθησαν εἰς τὴν Αὐστρίαν, αἱ δὲ Ἴονιοι νῆσοι καὶ ἕσα κατεῖχον οἱ Ἕνετοὶ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι Ἡπείρου παρεχωρήθησαν εἰς τὴν Γαλίαν. Οἱ Ἐπτανήσιοι ἐδέχθησαν τοὺς Γάλλους ὡς σωτήρας, διότι ἐπίστευσαν εἰς τὰ περὶ ἀπελευθερώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κηρύγματα τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Τότε ὁ μέγας κατακτητὴς ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τοὺς Ἕλληνας. Οἱ ἀδελφοὶ Στεφανόπουλοι, λόγιοι ἄνδρες ἀνήκοντες εἰς οἰκογένειαν, ἣτις μετ' ἄλλων πολλῶν οἰκογενειῶν πρὸ ἐνὸς αἰῶνος εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Κορσικὴν, ἐστάλησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ τὸν σκοπὸν νὰ παρασκευάσουν γενικὸν ἐπαναστατικὸν κίνημα. Τὸ ἐθνικὸν τῶν Ἑλλήνων αἰσθημα ἐξηγέρθη. Ἡ ἰδέα δὲ τῆς ἀναστάσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας τῇ βοηθείᾳ τοῦ Ναπολέοντος κατέστη γενικὴ εἰς τοὺς Ἕλληνας. Εἰς τὴν ἐξέγερσιν ταύτην τοῦ ἐθνικοῦ ἑλληνικοῦ φρονήματος πολὺ συνετέλεσε καὶ ἡ ἐμφάνισις ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς καὶ ὁ τραγικὸς θάνατος Ῥήγα τοῦ Φεραίου, τοῦ προδρόμου τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ πρωτομάρτυρος αὐτῆς.

Ῥήγας Φεραῖος. Ὁ φιλελεύθερος οὗτος καὶ ῥωμαλέος νεανίας ἦτο γραμματεὺς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Νικολάου Μαυρογένους, ὅτε ἐξερράγη ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις. Αὕτη ἐξήγειρε τὴν ψυχὴν τοῦ Ῥήγα καὶ ἐνέβαλεν εἰς αὐτὸν τὴν μεγάλην ἰδέαν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος. Ἐκτοτε ἤρχισεν ἐργαζόμενος πρὸς ἐκπλήρωσιν αὐτῆς.

Ἄφ' ἑνὸς ἐμύησεν εἰς τὰς ἰδέας του πολλοὺς πλουσίους ἐμπόρους καὶ ἤρχισεν ἀδιάκοπον ἀλληλογραφίαν μετὰ ἀρματολῶν, ἐπισκόπων καὶ ἄλλων προϋχόντων τῆς Ἑλλάδος. Ἄφ' ἑτέρου προπαρεσκευάσε τὴν ἀπὸ τῆς Τουρκίας ἀποστασίαν τοῦ δυνάστου τῆς Βουλγαρίας Πασβάνογλου, τὸν ὁποῖον ὁ Ῥήγας πρὸ τινος εἶχε σώσει καταδικωκόμενον ὑπὸ τοῦ Μαυρογένους, καὶ ἤρχισε νὰ συνεννοηται καὶ μετὰ διαφόρων ἐπισήμων Τούρκων. Ἡ Τουρκία κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐσωτερικῶς εὕρισκετο εἰς μεγάλην παραλυσίαν, ἐξωτερικῶς δὲ ὑφίστατο διαρκῶς ἦττας. Ὁ τότε Σουλτάνος Σελήμ Γ' ἐνόμιζεν ὅτι ὄφειλε νὰ διοργανώσῃ τὸ κράτος ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον καὶ νὰ φέρεται πρὸς τοὺς ὑπηκόους ἐπιεικέστερον. Πρὸς τοῦτο εἰσήγαγε πολλὰς καινοτομίας. Αὐταὶ ὅμως δὲν ἤρresκον εἰς τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι ἐθεώρουν τὸν Σελήμ ὡς ἀποστάτην ἀπὸ τῆς θρησκείας τοῦ Μωάμεθ. Ἐξ ἄλλου καὶ οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν εὐχαριστημένοι, διότι χάριν τῶν μεταρρυθμίσεων κατεπιέζοντο ὑπὸ φορολογίας βαρυτάτης. Ἐκ τούτου λοιπὸν προήλθεν ἡ συνεννόησις Τούρκων καὶ Ἑλλήνων κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἐναντίον τοῦ σουλτάνου.

Δὲν ἤρκεσθη δὲ μόνον ὁ Ῥήγας εἰς τὴν συνεννόησιν μετὰ κλεφτῶν καὶ ἀρματολῶν, ἐπισκόπων καὶ προεστῶν. Συγχρόνως ἠσχολήθη εἰς τὸ νὰ συντάξῃ χάρτην τῆς Ἑλλάδος, πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς κανονισμούς, καὶ πρὸ πάντων τοὺς ὕμνους ἐκείνους, διὰ τῶν ὁποίων προέτρεπεν ἕλους τοὺς κατοίκους τῆς χερσονήσου καὶ ἰδίως τοὺς Ἕλληνας νὰ λάβουν τὰ ὅπλα κατὰ τῶν τυράννων. Πρὸς ἐκτύπωσιν δὲ αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν ἐπαναστατημένην Γαλλίαν μετέβη εἰς Βιέννην. Ἐκεῖ ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μὲ πολλοὺς ὁμογενεῖς ἐμπόρους καὶ σπουδαστὰς καὶ κατώρθωσε νὰ ἀρχίσῃ ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ τότε εἰς τὴν Ἰταλίαν θριαμβεύοντος στρατηγοῦ Ναπολέοντος Βοναπάρτου. Τὸ σχέδιον τοῦ Ῥήγα ἦτο νὰ ἐπαναστατήσουν συγχρόνως ὁ Πασβάνογλου, ἡ Σερβία, ἡ Βουλγαρία καὶ ἡ Ἑλλάς, ἡ ἐπανάστασις δὲ αὕτη νὰ ὑποστηριχθῇ διὰ τῆς ἀποδόσεως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσονήσον γαλλικοῦ στρατοῦ. Πρὸς τοῦτο παρέστησεν εἰς τὸν Ναπολέοντα τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπεκαλέσθη τὴν συνδρομὴν του. Ὁ Ναπολέων τότε προσεκάλεσε τὸν Ῥήγαν εἰς προσωπικὴν συνάντησιν ἐν Ἑνετίᾳ. Οὗτος δὲ ἔσπευσε πρὸς τοῦτο νὰ κατέλθῃ εἰς Τεργέστην.

Δυστυχῶς μὲν ὁ Ῥήγας ἐφθασεν εἰς τὴν Τεργέστην, συλλαμβάνεται ὑπὸ τῶν αὐστριακῶν ἀρχῶν, καὶ κατόπιν ἀπαιτήσεως τῆς τουρ-

κικῆς κυβερνήσεως παραδίδεται μετὰ 7 συντρόφων του εἰς τὸν πασ-
σάν τοῦ Βελιγραδίου, ὅστις ἐστραγγάλισεν αὐτούς (1798).

Ὁ Ῥήγας ἔπεσεν. Οὕτω πίπτουν συνήθως οἱ πρόδρομοι τῶν μεγάλων ἰδεῶν. Τὸ αἷμα του ἔμωσ ἠγάπη τὸ πολεμικὸν μένος τῶν Ἑλλήνων. Τὰ ἄσματά του ἐψάλλοντο εἰς πᾶσαν γωνίαν ἑλληνικῆς γῆς καὶ μετέδωκαν εἰς ὅλον τὸν κόσμον τὸν ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ὑπὲρ τοῦ ὁποῖου ἐκεῖνος κατείχετο. Ἀληθῶς ὡς ἐγράφη ὑπὸ τὸν πρὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἀνδριάντα αὐτοῦ.

«Σπέρματ' ἐλευθερίας ὁ Φεραῖος σπεῖρεν αἰετός.

«Καὶ ἔ μὲν ὦλετο φεῦ! σπέρμα δ' ἔβλαστε μέγα».

Ἡ Ἐπτάνησος πρώτη αὐτόνομος ἑλληνικὴ πολιτεία. Ὁ ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1806. Αἱ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον ἐνέργειαι τῶν κατεχόντων τὴν Ἐπτάνησον Γάλλων, πρὸ πάντων ἔμωσ ἢ ἐκστρατεία τοῦ Βοναπάρτου εἰς Αἴγυπτον (1798), δὲν ἦτο δυνατόν παρά νὰ ἐξερεθίσουν τοὺς Τούρκους ἐναντίον τῆς Γαλλίας. Ἐκῆρυσαν λοιπὸν κατ' αὐτῆς τὸν πόλεμον καὶ συγχρόνως συνεμάχησαν μετὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῆς Ῥώσων καὶ Αὐστριακῶν καὶ κατόπιν μετὰ τῶν Ἀγγλων. Ῥωσοτουρκικὸς τότε στόλος ἐξεδίωξε τοὺς Γάλλους ἐκ τῆς Ἐπτανήσου κατὰ Μάιον τοῦ 1799. Συνεκροτήθη δὲ κατόπιν πολλῶν διαπραγματεύσεων μεταξὺ τῶν συμμάχων ἐκ τῶν ἑπτὰ νήσων πολιτεία αὐτόνομος ἐσωτερικῶς, ἢ ὅποια ἐξωτερικῶς διετέλει ὑπὸ ῥωσοτουρκικῆν προστασίαν. Παρεχωρήθησαν δὲ εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν αἱ ἐπὶ τῆς Ἡπείρου πρῶην ἐνετικαὶ κτήσεις Βόνιτζα, Πρέβεζα, Βουθρωτόν, καὶ Πάργα.

Ἄλλ' αἱ φιλικαὶ σχέσεις τῆς Ῥωσίας μετὰ τῆς Τουρκίας δὲν διετηρήθησαν ἐπὶ πολὺ. Ἐκ τῆς Ἐπτανήσου οἱ Ῥῶσοι προσεπάθουν νὰ προσοικειωθοῦν πάλιν τοὺς Ἑλληνας, οἱ ὅποιοι ἦσαν δυσαρεστημένοι κατ' αὐτῶν ἕνεκα τῆς προηγουμένης ἐγκαταλείψεως, καὶ κατέταξαν εἰς τὰ τάγματα τῆς Ἰονίου Πολιτείας τοὺς ἐπισημοτέρους ὄπλαρχηγοὺς τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ἐξ ἄλλου τὸ 1803 ἐξεργάγη πρὸς βορρᾶν ἢ σερδικὴ ἐπανάστασις, τὴν ὅποιαν οἱ Τούρκοι ἐθεώρησαν ἔργον τῆς Ῥωσίας. Ταῦτα πάντα καὶ προσέτι αἱ εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπιτυχίαι τοῦ Ναπολέοντος, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀνακηρυχθῆ αὐτοκράτωρ, ἔρριψαν τὴν Τουρκίαν καὶ πάλιν εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Γαλλίας καὶ τὸ 1806 ἐκήρυσεν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσίας. Ἡ Ἀγγλία, ἢ ὅποια εἶχε συμμαχήσει μετὰ τῆς Αὐστρίας καὶ Ῥωσίας κατὰ τοῦ Ναπολέον-

τος, ἠθέλησε νὰ προλάβῃ τὸν ῥωσοτουρκικὸν πόλεμον. Διὰ νὰ ἀναγκάσῃ λοιπὸν τοὺς Τούρκους εἰς εἰρήνην, ἔστειλε τὸν στόλον τῆς εἰς τὸν Βόσπορον. Ἄλλ' εἰς μάτην. Ἡ ἐπιρροή τῆς Γαλλίας ἦτο τόση, ὥστε ὁ Ἄγγλος ναύαρχος ἠναγκάσθη νὰ υποχωρήσῃ. Ἐν τῇ μεταξὺ δὲ ὁ ῥωσικὸς στρατὸς εἶχεν εἰσβάλει εἰς τὴν Μολδαυίαν καὶ Βλαχίαν. Ἄλλ' ἤδη ὁ ὀθωμανικὸς ὄχλος εἶχεν ἐξαγριωθῆ πάρα πολὺ ἐναντίον τοῦ Σελήμ καὶ διὰ τὰς διαρκεῖς ἀποτυχίας ἐξωτερικῶς καὶ διὰ τὰς ἐσωτερικὰς μεταρρυθμίσεις. Στάσις ἐξεργάγη εἰς Κωνσταντινὴν καὶ ὁ Σελήμ καθηρέθη, ἀνηγορεύθη δὲ σουλτάνος ὁ ἐξάδελφός του Μουσταφᾶς Δ'. Ὁ Μουσταφᾶς κατήργησε τὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ Σελήμ, καὶ ἡ κυβέρνησις παρεδόθη εἰς τοὺς φανατικὸς Τούρκους.

Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ τουρκικὸς στόλος κατεστράφη ὑπὸ τοῦ ῥωσικοῦ περὶ τὴν Ἀἴγνον, καὶ οἱ Ἄγγλοι κατέλαβον τὴν Αἴγυπτον. Ἐκ τούτου ἐπωφεληθεὶς ὁ πασσάς τοῦ Ῥουτσουκίου Μουσταφᾶς Βαϊρακτάρης ἔρχεται μὲ στρατὸν εἰς τὴν Κωνσταντινὴν διὰ νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν Σελήμ. Ὁ Βαϊρακτάρης εἰσελθὼν ἀκωλύτως εἰς τὴν Κωνσταντινὴν κατέλαβε τὰ ἀνάκτορα. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ περὶ τὸν Μουσταφᾶν εἶχον φονεύσει τὸν Σελήμ, ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον (1808) τὸν νεώτερον ἀδελφὸν αὐτοῦ Μαχμούτ τὸν Β', ὁ ὁποῖος εἶχε τὰς αὐτὰς ἰδέας μὲ τὸν Σελήμ.

Ἐν τῇ μεταξὺ συνωμολογήθη ἡ ἐν Τιλσίτ εἰρήνη Ῥωσίας καὶ Γαλλίας. Κατὰ τὴν σύναψιν αὐτῆς οἱ δύο αὐτοκράτορες ἤλθον εἰς διαπραγματεύσεις περὶ τῆς διανομῆς τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Ἐλαβον προκαταβολικῶς ὁ μὲν Ναπολέων τὰς Ἰονίους νήσους καὶ τὰ ἐν Δαλματία φρούρια, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος τὰς παραδουναβείους ἐπαρχίας. Μόνον εἰς τὴν Κωνσταντινὴν προσέκοψαν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀντὶ πάσης θυσίας ἀπῆται αὐτήν, ὁ Ναπολέων πάλιν ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἤθελε νὰ τὴν παραχωρήσῃ εἰς αὐτὸν λόγῳ τῆς στρατηγικῆς σημασίας τῆς. Εἰς τὴν δεινὴν ἐκείνην περίστασιν εὐρεθησα ἡ Τουρκία ἐρρίφθη εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Ἀγγλίας (1809).

Ἐν ᾧ τὰ πράγματα τῆς Τουρκίας ἐξωτερικῶς εὕρισκοντο εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν, τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῆς εὕρισκοντο εἰς χειροτέραν ἀνωμαλίαν. Εἰς πολλὰ μέρη τῆς αὐτοκρατορίας κληρονομικοὶ βέηδες ἐτρομοκράτουσαν τοὺς ταπεινοὺς τῶν γείτονας. Μεγάλοι πασσάδες, ὅπως ὁ Πασσάνογλους τοῦ Βιδινίου, ὁ Ἀλῆς τῶν Ἰωαννίνων καὶ βραδύτερον ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς τῆς Αἴγυπτου, ἐμάχοντο δι' ἴδιον λογαριασμόν, καὶ ἔτεινον νὰ ἀποδοῦν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τοῦ σουλτάνου. Οἱ Σέρβοι εὕρι-

σκοντο ἐν διαρκεί ἐπαναστάσει, καὶ ἐπὶ τέλους μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας κατὰ πρῶτον μὲν ὑπὸ τὸν Καραγιώργην, κατόπιν δὲ ὑπὸ τὸν Μιλόε Ὀβρένοβιτς ἀπέκτησαν ἀνεξαρτησίαν τινά. Οἱ Ἕλληνες τέλος παρακινηθέντες ὑπὸ τῶν κατεχόντων τὰς Ἰονίους νήσους Ῥώσων ἤρχισαν καὶ πάλιν νὰ κινουναί.

Ὁ Ἀλῆ - πασσᾶς καὶ οἱ Ἕλληνες. Ὁ Ἀλῆ - πασσᾶς ἦτο υἱὸς βέη ἐκ Τεπελενίου. Ἄν καὶ ἐστερήθη τοῦ πατρὸς του καὶ τῶν κτημάτων του εἰς παιδικὴν ἡλικίαν, κατώρθωσε διὰ τῆς ἐπιτηδείότητός του καὶ τοῦ δόλου νὰ προαχθῆ κατὰ μικρὸν καὶ τὸ 1788 νὰ γίνῃ πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων. Ἐκτοτε ἠγωνίσθη νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἀρχὴν του ἐφ' ἑλῆς τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας καταβάλλων Ἕλληνας καὶ Τούρκους καὶ νὰ γίνῃ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ σουλτάνου ἡγεμῶν αὐτῶν. Ὡς ἦτον δὲ φυσικόν, κατὰ πρῶτον ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τοὺς ἀρειμανίους καὶ ἀνυποτάκτους Σουλιώτας.

Κατὰ πρῶτον ἐπεχείρησε νὰ καθυποτάξῃ αὐτοὺς τὸ ἔαρ τοῦ 1791, ἀλλ' ἀπέτυχε. Δευτέρᾳ ἀπόπειρα γενομένη τὸν Ἰούλιον τοῦ 1792 δὲν ἔσχε καλύτερα ἀποτελέσματα. Ἐπὶ τέλους τὸ 1800 ἀπεφάσισε μὲ κάθε μέσον νὰ τοὺς καταβάλλῃ καὶ ἐπολιόρκησεν αὐτοὺς στενωῶς. Ἡ πολιορκία διήρκεσε τρία ἔτη. Οἱ πολιορκούμενοι μὲ ἕλας τὰς στερήσεις, τὰς ὁποίας ὕφισταντο, ἀπέκρουον ἕλας τὰς ἐφόδους τοῦ Ἀλῆ καὶ δὲν ἐπέιθοντο νὰ ὑποταχθῶν. Ἐπὶ τέλους κατόπιν προδοσίας ἑνὸς προδότη, τοῦ Πηλίου Γούση, οἱ Σουλιῶται ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν εἰς τὸν βράχον τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς. Ἄλλ' ἐνταῦθα ἐστεροῦντο ὕδατος. Συνήνεσαν λοιπὸν νὰ συνθηκολογήσουν ὑπὸ τὸν ἕρον νὰ ἀπέλθουν, ἔπου θέλουν, μὲ τὰ ἔπλα των καὶ τὰς ἀποσκευὰς των. Ἀλλὰ κατεδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ παρασπονδήσαντος Ἀλῆ (Ζάλογγον) καὶ μόνον ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν κατόπιν πολλῶν ταλαιπωριῶν ἔφθασαν εἰς Πάργαν, ὁπόθεν διεπεραιώθησαν εἰς Κέρυραν.

Μετὰ τὴν ἄλυσιν τοῦ Σουλίου ὁ Ἀλῆς ἔγινε πανίσχυρος. Ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς τοῦ Ναπολέοντος κατώρθωσε νὰ δοθῶν εἰς τοὺς υἱοὺς του Βελῆν καὶ Μουχτάρ τὰ πασσαλίκια τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Ναυπάκτου. Κατόπιν δὲ ἐπεχείρησε νὰ καταλάβῃ τὴν Λευκάδα. Ἀποκρουσθεὶς ἕμως ὑπὸ τῶν Ῥώσων καὶ τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν, τοὺς ὁποίους ἡ Ἰόνιος πολιτεία εἶχε παραλάβει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς, ἐστράφη κατὰ τῶν ἀρματολῶν τῆς Θεσσαλίας. Εἰς τὸν κατ' αὐτῶν ἀγῶνα ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Ἄλλοι μὲν διὰ τῆς βίας, ἄλλοι δὲ διὰ δόλου ὑπετάχθησαν. Πολλοὶ ἕμως ἐκ τῶν

άρματολῶν καταφυγόντες εἰς Σκιάθον συνεχρότησαν ἐκεῖ καταδρομικόν στόλον ἐξ 70 πλοιαρίων καὶ ἐξηκολούθησαν τὸν ἀγῶνα κατὰ θάλασσαν. Οἱ περιφημότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ὁ Γιάννης ὁ Σταθάς, ὁ Βλαχάδας, οἱ Λαζαῖοι, ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Νίκος Τσάρας. Οὗτοι μὲ τὸν στολίσκον τῶν ἔχι μόνον τὰ ὀθωμανικὰ παράλια ἐπολιοῦσκον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ πολεμικὰ σκάφη ἐτόλμων νὰ ἀντιπαρατάσσονται. Ἐπὶ τέλους ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις διὰ νὰ ἀπαλαχθῇ ἀπ' αὐτῶν διέταξε τὸν Ἄλῃν νὰ πύσῃ τὴν κατὰ τῶν ἀρματολῶν καταδίωξιν, ἵνα ἐπιστρέφουν εἰς τὰ λημέρια τῶν καὶ ἀφήσουν ἤσυχον τὴν θάλασσαν.

Καὶ μετὰ τοῦτο ἄνωγ δὲν ἠσύχασαν οἱ ἄνδρες οὗτοι. Τὸ 1808 ὁ ἀρματολὸς τῶν Χασιῶν Παπᾶ Εὐθύμιος Βλαχάδας συνεκάλεσε σύνοδον ὄλων τῶν Ἑλλήνων καπετανείων καὶ διοργάνωσε νέον ἐπαναστατικὸν κίνημα. Ὁρίσθη μάλιστα καὶ ἡμέρα ἐνάρξεως αὐτοῦ ἡ 29ῃ Μαΐου, ἡ ἐπέτειος τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλὰ τὸ βούλευμα ἐπροδόθη εἰς τὸν Ἄλῃν, καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν συνωμοτῶν ὠπισθοδρόμησαν. Ὁ Βλαχάδας μὲ μερικοὺς ὀπαδοὺς διαπεράσας εἰς Σκόπελον ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολοσθῆσῃ τὸν ἀγῶνα διὰ θαλάσσης. Ὁ Ἄλῃς τότε διὰ νὰ ἀπαλαχθῇ τοῦ φοβεροῦ ἀντιπάλου κατέφυγεν εἰς τὸν δόλον. Δι' ἀμνηστῶν καὶ πολλῶν ὑποσχέσεων ἔπεισε τὸν Βλαχάδαν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν νὰ ἐπιστρέφουν εἰς τὰ ἀρματολιεῖά των. Κατόπιν συνέλαβε τὸν ἥρωα καὶ τὸν ἐθανάτωσεν, ἀφ' οὗ τὸν ὑπέβαλεν εἰς φοβερὰς βασάνους. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Βλαχάδα καὶ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἀρματολῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Στερεᾶς ὁ Ἄλῃς κατέβαλε καὶ τοὺς περιφήμους κλέφτας Κατσαντωνάιους. Ὁ Κατσαντώνης συλληφθεὶς διὰ προδοσίας ὑπεβλήθη εἰς μαρτυρικὸν θάνατον. Οἱ ὀπαδοὶ του ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν καὶ ἀνέλαβον ὑπηρεσίαν παρὰ τῷ Ἄλῃ. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ κατόπιν περίφημος καταστάς Καραϊσκάκης.

Ὁ Ἄλῃς ἐφαίνετο πλέον ὅτι ἐπλησίαζεν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν σχεδίων του, νὰ ἰδρῦσῃ δηλ. ἴδιον κράτος ἀνεξάρτητον. Ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις κατενόει τὰ σχέδια τοῦ Ἄλῃ. Ἄλλ' εὐρισκομένη εἰς τὰς ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς περιπλοκάς, τὰς ὁποίας ἀνεφέραμεν, ἠναγκάζετο νὰ ἀνέχεται αὐτόν.

Ἡ εἰρήνη τοῦ Βουκουρεστίου. Ἡ Ἐπιάνησος ὑπὸ ἀγγλικὴν προστασίαν. Ὁ Μαχμούτ Β' καταλαβὼν τὸν θρόνον ἠκολούθησε τὴν πορείαν τοῦ Σελίμ. Ἐπεδίωξε καὶ αὐτὸς τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ κράτους ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον καὶ ἠσχολήθη περὶ τὴν βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν, τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῆς διοικήσεως. Συγχρόνως δὲ ἐξη-

κολούθησε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσίας καὶ δις ἠνάγκασε τοὺς Ῥώσους νὰ υποχωρήσουν πέραν τοῦ Δουνάβειου (1810 καὶ 1811). Ἄλλὰ τὸ ἐπόμενο ἐτος ὁ τουρκικὸς στρατὸς καὶ πάλιν ἠττήθη εἰς τὴν Βλαχίαν. Οἱ Ῥῶσοι ἐν τούτοις γνωρίζοντες τὴν ἐπιχειρήσασαν ἐστρατείαν τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν Ῥωσίαν ἐπρότειναν εἰρήνην εἰς τὴν Τουρκίαν μὲ ἔρους πολὺ ἐπιεικεῖς. Τῇ ἐπεμβάσει δὲ τῆς Ἀγγλίας συνωμολογήθη ἐν Βουκουρεστίῳ συνθήκη, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Τουρκία εἰς μὲν τὴν Ῥωσίαν παρεχώρησε τὴν Βασσαράβιαν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Προύθου, εἰς δὲ τοὺς Σέρβους αὐτονομίαν τινα. Προσέτι διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ἐπεκυρώθησαν αἱ συνθήκαι τοῦ Κιουτσουκ Καϊναρτζῆ καὶ τοῦ Ἰαίου ὡς πρὸς τὴν προστασίαν τῶν χριστιανῶν καὶ ἀνεγώρισθησαν τὰ κοινοτικά προνόμια τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ ἰδίως τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν. Ὀλίγον κατόπιν ἐπῆλθεν ἡ πτώσις τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἡ διὰ τῆς συνθήκης τῆς Βιέννης τοῦ 1815 ῥύθμισις τῶν εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων. Τότε καὶ αἱ Ἴονιοι νῆσοι, τὰς ὁποίας ἀπὸ τῆς εἰρήνης τοῦ Τιλσίτ κατείχον οἱ Γάλλοι, περιήλθον εἰς τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας καὶ ἀπετέλεσαν τὴν « Ἠνωμένην πολιτείαν τῶν Ἰονίων νήσων » μὲ αὐτονομίαν τινα.

Πῶλησις τῆς Πάργας. Ἡ Πάργα σύμφωνα μὲ τὴν ῥωσοτουρκικὴν σύμβασιν τοῦ 1800, ἡ ὁποία ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῆς συνθήκης τῆς Βιέννης, εἶχε παραχωρηθῆ εἰς τὴν Τουρκίαν, ὅπως καὶ τὸ Βουθρωτόν, ἡ Πρέβεζα καὶ ἡ Βόνιτσα. Ἄλλ' ἐν ᾧ τὰ ἄλλα φρούρια παρεδόθησαν, ἡ Πάργα δὲν παρεδόθη οὔτε ὑπὸ τῶν Ῥώσων, οὔτε ὑπὸ τῶν κατότιν καταλαβόντων τὴν Ἐπτάνησον Γάλλων. Εἰς μάτην δὲ ἀπέβησαν βλαὶ αἱ πρὸς τοῦτο προσπάθειαι τοῦ Ἀλῆ. Καὶ μετὰ τὴν κατάληψιν δὲ τῶν Ἰονίων νήσων ὑπὸ τῶν Ἀγγλων ἡ Πάργα διετήρησε τὴν αὐτονομίαν τῆς ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν μέχρι τοῦ 1810. Ἡδὲ ἡ Τουρκία ἠξίωσε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης τοῦ 1800, ἡ δὲ Ἀγγλία συγκατετέθη εἰς αὐτήν. Ὑπεχρέωσε μόνον τὸν Ἀλῆν, ὅστις ἐμελλε νὰ καταλάβῃ αὐτήν, νὰ πληρώσῃ εἰς τοὺς θέλοντας νὰ μεταναστεύσουν κατοίκους ἀποζημιώσιν διὰ τὰς οἰκίας των καὶ τὴν ἀκίνητον περιουσίαν των. Οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι τῆς Πάργας, ἔταν ἔμαθον τὴν καταδίχην των, ὁμοθυμῶς βλοὶ ἐπρωτίμησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν δυστυχεῖ πατρίδα των παρὰ νὰ γίνουν ὑπῆκοοι τοῦ Ἀλῆ. Ἀνορύξαντες λοιπὸν τὰ ὄσα τῶν πατέρων των κατέκαυσαν αὐτὰ εἰς τὸ μέσον τῆς ἀγορᾶς. Παραλαβόντες δὲ τὰς εἰκόνας τῶν ἁγίων καὶ ἔτι πολύτιμον εἶχον, ἀπέπλευσαν εἰς Κέρκυραν.

Σύγκρουσις τοῦ Ἀλῆ πρὸς τὴν Πύλην. Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Πάργας ὁ Ἀλῆς εὐρίσκετο εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δυνάμεώς του. Εἶναι ἀληθές ὅτι πρὸ τινῶν ἐτῶν ἡ ἀρχὴ τοῦ εἶχε κολοσιωθῆ, διότι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ὑπέικουσα εἰς τὰ παράπονα τῶν Πελοποννησίων ἐπωφελήθη τῆς εὐκαιρίας νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸν Ἀλῆν τὴν χερσόνησον καὶ νὰ μεταθέσῃ τὸν Βελῆν εἰς τὴν Λάρισσαν, ἅλλ' ὅμως ὁ Ἀλῆς ἄρχων ἔλης τῆς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κεραυνίων μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ χώρας, προσέτι δὲ τῆς Ἀλδανίας, ἤτο ἰσχυρότατος. Τὴν δυνάμιν του ταύτην ἠϋξάνον τὰ τεράστια πλοῦτη του, τὰ ὅποια εἶχε συγκομίσει διὰ τοῦ δόλου καὶ τῶν ἀρπαγῶν. Εἰς ἐκάστην πώλησιν γενικῶς ἐλάμβανε τὸ δέκατον τοῦ τιμήματος. Ἦτο γενικὸς κληρονόμος ἔλων τῶν ὑπηκόων του, ὅσοι ἀπέθνησκον ἄνευ ἀρρένων ἀπογόνων. Ἦνάγκασε τοὺς ὑπηκόους του νὰ ἀνταλλάσσουν τὸν εἰς τὰς ἀποθήκας του παλαιὸν σίτον μὲ νέον. Ὑπὸ μυρίας δὲ προφάσεις καὶ με ποικίλας πιέσεις εἰσέπραττε παντοειδεῖς φόρους. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἶχεν ἀποταμιεύσει ὑπὲρ τὰ 500 ἑκατομμύρια.

Ὁ σουλτάνος Μαχμουτ μανθάνων ἔλα αὐτὰ ἀνησύχει πολὺ. Εἰς τὰ μεταρρυθμιστικά του σχέδια περιλαμβάνετο καὶ ἡ κατάργησις ἔλων τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Εὐρώπῃ κληρονομικῶν τοπαρχῶν. Ἦδη ἀπαλλαγίς τοῦ ῥωσικοῦ πολέμου εἶχε κατορθώσει νὰ ἐξοντώσῃ ἔλους τοὺς μικροτέρους τούτους ἀνεξαρτήτους ἡγεμονίσκους. Τώρα ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὸν Ἀλῆν. Ἀφορμὴν πρὸς προγραφὴν του ἔδωσεν αὐτὸς ὁ Ἀλῆς. Ἔστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν δύο δολοφόνους διὰ νὰ δολοφονήσουν τὸν πρῶτον φίλον του, νῦν δὲ ἐχθρόν του Ἀλδανὸν Παχόμπεην, ὅστις εἶχε κατορθώσει νὰ γίνῃ ὑπασπιστὴς τοῦ Σουλτάνου. Τοῦτο ἐθεωρήθη ἀνευλάβεια, καὶ ὁ Ἀλῆς ἐκηρύχθη ἀποστάτης. Πασσὰς τῶν Ἰωαννίνων διωρίσθη αὐτὸς ὁ Παχόμπεης καὶ διετάχθη νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς Ἠπειρον. Ὁ στρατὸς τοῦ σουλτάνου ἀνεδείχθη πανταχοῦ νικητὴς. Ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης, ὁ κυριώτερος Ἀλδανὸς στρατηγὸς τοῦ Ἀλῆ, καὶ αὐτοὶ οἱ υἱοὶ τοῦ Μουχτάρ καὶ Βελῆς τὸν ἐπρόδωσαν. Ὁ Ἀλῆς ἠναγκάσθη νὰ κλεισθῆ εἰς τὴν πρωτεύουσάν του, ἔπου καὶ ἐπολιορκήθη.

Τότε εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπικαλεσθῆ τὴν βοήθειαν τῶν Σουλιωτῶν. Ἄλλ οἱ Σουλιωταὶ μὴ λησμονοῦντες τὴν προτέραν διαγωγὴν τοῦ Ἀλῆ διεπεραιώθησαν ἐκ Κερκύρας ὑπὸ τὸν Μάρκον Βότσαρην διὰ νὰ βοηθήσουν τὸν τουρκικὸν στρατὸν τὸν πολιορκοῦντα τὰ Ἰωάννινα. Κατόπιν ἐννοήσαντες ὅτι αἱ περὶ ἀποδόσεως τῆς πατρίδος

ὑποσχέσεις τοῦ Παχόμπεη ἦσαν ἀπατηλαί, ἦλθον εἰς συνεννόησιν μὲ τὸν Ἄλῆν. Οἱ Σουλιῶται ἐζήτησαν νὰ ἀποδοθῆ εἰς αὐτοὺς τὸ ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἄλῆ κατεχόμενον Σούλι· διὰ νὰ τὸν βοηθήσουν. Ὁ δὲ Ἄλῆς μὲ ἕλην τὴν δυσπιστίαν, τὴν ὅποιαν εἶχε πρὸς αὐτοὺς ἀπεδέχθη τὰς προτάσεις των. Οἱ Σουλιῶται τότε ἐγκατέλειψαν τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον, ἐπανῆλθον εἰς τὸ Σούλι των (1820), καὶ ἤρχισαν νὰ πολεμοῦν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ὅχι βέβαια διὰ νὰ σώσουν τὸν Ἄλῆν, ἀλλὰ διὰ νὰ δώσουν τὸ σύνθημα τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ ὁ Βότσαρης καὶ οἱ ἄλλοι Σουλιῶται ἀρχηγοὶ ἦσαν μέλη τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας, ἡ ὁποία ὡς θὰ ἴδωμεν, πρὸ ἐτῶν προετοιμάζε τὴν ἐξέγερσιν τοῦ ἔθλου ἔθνους.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ σουλτάνος πεισθεὶς περὶ τῆς ἀνικανότητος τοῦ Παχόμπεη ἀνέθεσε (1821) τὴν ἀρχιστρατηγίαν εἰς τὸν Χουρσίτ πασσάν τῆς Πελοποννήσου, γενναῖον καὶ ἔμπειρον πολεμιστὴν. Ἀλλὰ μόλις ὁ νέος στρατηγὸς ἔφθασεν εἰς Ἰωάννινα, ἐπῆλθεν ἡ ἔκρηξις τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, Ἐν ᾧ ὅμως τὸ κίνημα τοῦ Ἄλῆ ἐξυπηρέτησε τὰ συμφέροντα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἔνεκα τῆς ἀποδημίας τοῦ Χουρσίτ ἐκ Πελοποννήσου καὶ ἔνεκα τῆς κατὰ τοῦ ἀποστάτου ἀπασχολήσεως τῶν τουρκικῶν δυνάμεων, ἡ ἐπανάστασις οὐδόλως ὠφέλησε τὸν Ἄλῆν. Τὸ φθινόπωρον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ Χουρσίτ κατέλαβε τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ δὲ Ἄλῆς ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῆ εἰς τὴν ἐν τῇ λίμνῃ τῶν Ἰωαννίνων νησιδα. Ἐνταῦθα, ἐν ᾧ περιέμενον ἀμνηστίαν παρὰ τοῦ σουλτάνου, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1822 ἐδολοφονήθη, ἡ δὲ κεφαλὴ του μετὰ τῶν κεφαλῶν τῶν τριῶν υἱῶν του ἀπεστάλη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

1 Τὰ προοίμια τῆς Ἐπαναστάσεως.

Χαρακτήρ τῆς Ἐπαναστάσεως. Ὁ βίος τοῦ ἔθνους ἐπὶ τουρκοκρατίας κάμνει φανερόν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις δὲν ὁμοιάζει οὔτε μὲ τοὺς ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας τῶν ἄλλων χριστιανῶν τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, οὔτε μὲ τοὺς ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἄμερικῃ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνας τῶν λαῶν. Οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἦσαν ἐξεγέρσεις φυλῶν κατ' ἄλλων, ἢ τάξεων κοινωνικῶν ἐναντίον ἄλλων τάξεων ἐν τῷ αὐτῷ κράτει, ἢ ἔθνος ἑλοῦ ἐναντίον τοῦ πολιτικοῦ ἢ θρησκευτικοῦ καθεστώτος αὐτοῦ. Τὰ αἷτια, τὰ ὅποια προεκάλεσαν αὐτούς, ἦσαν ὕλικαὶ καταπίεσεις καὶ δυστυχία. Τοῦναντίον τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν δὲν προεκάλεσεν οὔτε ὕλική πίεσις καὶ δυστυχία ἀφόρητος, διότι, εἴταν ἤρχισεν ὁ ἀγῶν, τὸ ἔθνος εὐρίσκετο εἰς ὕλικὴν εὐδαιμονίαν, τὴν ὁποίαν ἐθυσίασε χάριν τοῦ ἀγῶνος, οὔτε ἀφόρητος ζυγὸς καὶ διωγμοί, διότι ταῦτα εἶχον μετριασθῆ. Τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν προεκάλεσεν ἡ μεγάλη ἰδέα τοῦ ἔθνους, τὴν ὁποίαν τοῦτο ἐσχημάτισε συγχρόνως μὲ τὴν ἄλλωσιν καὶ τὴν ὁποίαν διερμηνεύει ὁ δημοτικὸς στίχος «πάλι μὲ χρόνια μὲ καιροὺς πάλι δικὰ μας εἶναι», ἡ ἰδέα δηλ. τῆς πτώσεως τοῦ κατακτητοῦ καὶ τῆς ἀνορθώσεως τοῦ κατακτηθέντος.

Διὰ τῆς ἀλώσεως ὁ Ἑλληνισμὸς ἠττήθη, ἀλλὰ δὲν ἀνεγνώρισε τὸν κατακτητὴν ὡς κληρονόμον του, οὐδὲ συνδιηλλάγη μὲ αὐτόν. Ἐστάθη ἀπέναντί του ὡς ξένος καὶ ἐχθρὸς καὶ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς ἐκκλησίας ἤρχισε νὰ παρασκευάζεται διὰ νὰ ρίψῃ τὸν ἀντίπαλον. Ἐπεδόθη λοιπὸν τὸ ἔθνος εἰς τὴν διὰ τῆς παιδείας πνευματικὴν του καὶ εἰς τὴν διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας ὕλικὴν του ἀνάπτυξιν. Ἐμορφώθη πολιτικῶς ὀργανῶνον τὰς κοινότητάς του καὶ παρεισδύον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κατακτητοῦ. Συνεκρότησε διὰ τῶν κλεφτῶν καὶ ἀρματολῶν τὰς στρατιωτικὰς του καὶ διὰ τῶν ναυτῶν τοῦ Αἰγαίου τὰς ναυτικὰς του δυνάμεις. Συγχρόνως ἔμως καὶ δὲν ἄφινεν εὐκαιρίαν νὰ μὴ ἐπαναστατῇ. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι αἱ ἐπαναστάσεις αὗται προεκάλλουν συμφοράς. Ἀλλὰ καὶ ἐνίσχουν τὸ αἶσθημα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ τὸ μάχιμον πνεῦμα τοῦ ἔθνους.

Καὶ τῶν ἄλλων ὅμως τῶν πρὸ αὐτῆς γενομένων ἐπαναστατικῶν

κινήματων διέφερε πολύ ή μεγάλη Ἐπανάστασις. Εἰς ἄλλα αὐτὰ τὰ κινήματα ἔλειπε τὸ κυριώτατον τῆς ἐπιτυχίας στοιχεῖον, ή καθολικότης τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως καὶ ή ὑπὸ τοιοῦτον πνεῦμα παρασκευὴ καὶ διοργάνωσις. Κατὰ ταῦτα οὐδεμίαν γενικὴ συνεννόησις καὶ σύμπραξις ὑπῆρξεν. Ἄλλοτε ἐκινεῖτο ή Πελοπόννησος, ἄλλοτε μόνη ή Στερεά, ἄλλοτε μόνον νῆσοι τινες. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ αἱ ἐπαναστάσεις ἦσαν ἐκ τῶν πρῶτων καταδικασμέναι εἰς ἀποτυχίαν. Τοῦναντίον ή ἐπανάστασις τοῦ 1821 ἔφερε καθολικὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα, ἦτο ἐξέγερσις ἔθλου τοῦ ἔθνους σχεδιασθεῖσα καὶ παρασκευασθεῖσα διὰ συνεννόησεως ἔθλων τῶν δυνάμεων αὐτοῦ. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐτελείωσεν ή Φιλική Ἐταιρεία.

Ἡ Φιλική Ἐταιρεία. Τρεῖς τολμηροὶ καὶ φιλοπάτριδες ἔμποροι, ὁ Σκουφάς, ὁ Τσακάλωφ καὶ ὁ Εἰάνθος διαμένοντες εἰς Ὀδησσὸν τῆς Ῥωσίας συνέλαβον τὸ σχέδιον νὰ ἐξεγείρουν ἔθλον τὸ ἔθνος εἰς ἐπανάστασιν μετὴν πεποιθήσιν ὅτι τοῦτου γενομένου ή μεγάλη ἐμὸδοξος δυνάμεις τοῦ Βορρᾶ δὲν ἠδύνατο νὰ μείνη ἀπαθής, ἀλλὰ θὰ ἐπελαβάνετο τῆς εὐκαιρίας, ἵνα πραγματοποιήσῃ τὰ σχέδια Αἰκατερίνης τῆς Β'. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν τὸ 1816 νὰ συστήσουν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἑταιρείαν μυστικὴν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν Ἐταιρείαν τῶν Φιλικῶν, ἵνα συγκεντρώσουν τὰς δυνάμεις ἔθλου τοῦ ἔθνους. Οἱ ἄνδρες οὗτοι κατῳρῆσαν νὰ ἐπιτύχουν τὸν σκοπὸν τῶν, διότι ἐνήργησαν μετὰ μεγάλην ἐπιτηδεϊότητα. Παρίστανον ἑαυτοὺς ὡς ἐπιτρόπους ἀφανοῦς τινος Ἀρχῆς, ή ὁποία, χωρὶς νὰ ἐξηγουῦνται, ἄφινον νὰ ὑπονοήσῃται ὅτι εἶναι αὐτὸς ὁ παντοδύναμος αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσίας. Τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἐπόθει μὲν τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλ' ἤθελε νὰ ἔχῃ καὶ ἰσχυρὸν ἐπίκουρον, ἐπίστευσεν. Ἐντὸς δὲ ὀλίγων ἐτῶν ή ἑταιρεία ἐξηπλώθη εἰς ἄλλας τὰς ἐλληνικὰς χώρας μέχρι τῶν μικροτέρων χωριῶν, καὶ πανταχοῦ ὅπου ὑπῆρχον Ἕλληγες. Ὅλοι οἱ ἔγκριτοι τοῦ ἔθνους ἄνδρες, πατριάρχης, ἀρχιερεῖς, κληρικοὶ, λόγιοι, φαναριῶται, πρόκριτοι τῶν ἐπαρχιῶν, ἀρματολοὶ, κλέφτες, ναυτικοὶ, ἔμποροι, ἔγιναν μέλη τῆς ἑταιρείας. Ἐν γένει ὀλόκληρον τὸ ἔθνος εἶχεν ἀσπασθῆναι τὴν ἰδέαν τῆς ἐπανάστασεως.

Ἀλλὰ ή ἑταιρεία ή ὁποία εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἰδρύσεως τῆς μετέφερε τὴν ἔδραν τῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀφ' οὗ ἔλαβε τοιαύτας διαστάσεις, δὲν ἠδύνατο νὰ μείνη ἐπὶ πολὺ ἀκέφαλος. Ὑπῆρχεν ὁ κίνδυνος μὴ ἐξ ἀκαίρου τινὸς τολμήματος τολμηροῦ ἀρχηγοῦ ἢ ἐξ ἀκριτομυθίας τινὸς περιέλθῃ εἰς κίνδυνον τὸ ἔθλον ἔργον αὐτῆς. Ἄλλως τε καὶ ὅσῃ ἐξηπλοῦτο ή ἑταιρεία τόσο ή κοινὴ γνώμη ἀπήγει τὴν ἀποκάλυψιν τῆς Ἀρχῆς, κατ' ἐντολήν τῆς ὁποίας ή ἑταιρεία

ἐνήργει. Οἱ διευθύνοντες λοιπὸν τὰ κατ' αὐτὴν κατενόησαν τὴν ἀνάγκην νὰ θέσουν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἑταιρείας ἄνδρα, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς γοητείας τοῦ ὀνόματός του ἠδύνατο νὰ προσελκύσῃ τὴν πίστιν τοῦ ἔθνους. Δύο ἄνδρες ὑπῆρχον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μεταξύ τῶν Ἑλλήνων δυνάμενοι νὰ ἀναλάβουν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἔθλους ἔθνους. Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, ὑπουργὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας Ἀλεξάνδρου, ἀνὴρ μεγάλης φήμης καὶ εὐρωπαϊκῆς ὑπολήψεως ὡς ἑξοχὸς πολιτικός, ἀλλὰ καὶ μεγάλης φιλοπατρίας, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἐκ τῆς μεγάλης φαναριωτικῆς οἰκογενείας τῶν Ὑψηλάντων, ὑπασπιστὴς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, γνωστὸς διὰ τὴν φιλοπατρίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀνδρείαν του, ἕνεκα τῆς ὁποίας εἶχε χάσει ὑψηλῶν εἰς τὸν Ῥωσικὸν στρατὸν κατὰ τοὺς Ναπολεοντείους πολέμους τὸν δεξιὸν του βραχίονα. Δισταγμὸς μεταξύ τῶν δύο δὲν εἰχόμεν. Ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ἀνάγκην ἀνδρὸς μᾶλλον στρατιωτικοῦ ἢ πολιτικοῦ. Ἐν τούτοις οἱ διευθύνοντες τὰ τῆς ἑταιρείας, ἴσως διότι ἐγνώριζον ὅτι ὁ Καποδίστριας ἴσχυε περισσότερον παρὰ τῆ αὐτοκράτορι, ἀπεφάσισαν νὰ ἀποταθῶν κατὰ πρῶτον εἰς τὸν Καποδίστριαν καὶ ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως τούτου εἰς τὸν Ὑψηλάντην.

Πράγματι ὁ ἔαυτος ἀποσταλεῖς πρὸς τοῦτο εἰς Ῥωσίαν ἀπετάθη κατὰ πρῶτον εἰς τὸν Καποδίστριαν (1820). Ὁ Καποδίστριας ἐγνώριζεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ, ὅπως εἶχον τότε τὰ τῆς Εὐρώπης δὲν ἠδύνατο νὰ εὐνοήσῃ τὸ κίνημα. Θεωρῶν ἐπομένως τοῦτο ἄκαιρον ἀπεποιήθη τὴν ἀρχηγίαν. Ὁ Ὑψηλάντης ἑμὼς εἶχε μὲν ἂν ὄχι μεγαλυτέραν τοῦλάχιστον ἐξ ἴσου μεγάλην φιλοπατρίαν μὲ τὸν Καποδίστριαν, ἀλλ' ἦτο στρατιώτης καὶ ὄχι πολιτικός. Ἐκρινε λοιπὸν τὰ πράγματα ὄχι μὲ τὴν ψυχρὰν λογικὴν καὶ τοὺς διπλωματικούς ὑπολογισμούς, ἀλλὰ μὲ τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς καρδίας του καὶ τὴν ὄρμηγν τοῦ στρατιώτου. Ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων συνομιλιῶν του μὲ τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον ἦτο πεπεισμένος ὅτι ἡ Ῥωσία ἀπέναντι τῆς καθολικῆς τοῦ ἔθνους ἐξεγέρσεως δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀδιάφορος θεατῆς. Ἄλλως τε καὶ αὐτός. ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐπίσημοι ἄνδρες τοῦ ἔθνους, εἶχε σχηματισμένη τὴν πεποίθησιν, ἡ ὁποία κατόπιν ἐν τῇ διεξαγωγῇ τοῦ ἀγῶνος τὸν ἐγκατέλειπεν, ὅτι τὸ ἔθνος καὶ μόνον διὰ τῶν ἰδίων του δυνάμεων ἠδύνατο νὰ ἀναλάβῃ καὶ ἐπιτυχῶς νὰ διεξαγάγῃ τὸν μέγαν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα. Ὅθεν ἀπεδέχθη τὴν προσφερομένην ἀρχηγίαν.

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ὑψηλάντου ὡς ἀρχηγοῦ τῆς ἑταιρείας ἐνέπλησε χαρὰς καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἔθλον τὸ Ἑλληνικόν. Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψη-

λάντης έθεωρήθη ως πρόδρομος του αυτοκράτορος 'Αλεξάνδρου εν τή ήγεσία του άγωνος.

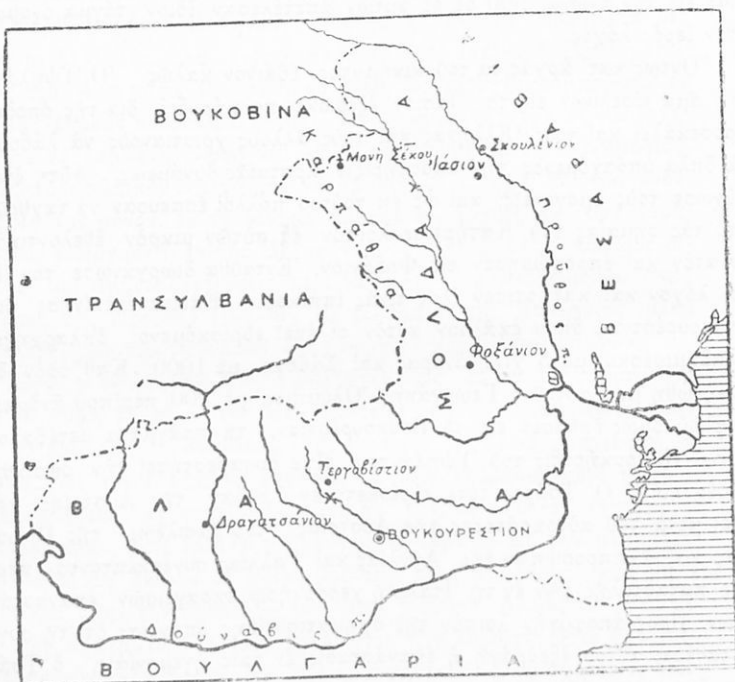
Επανάστασις εν Μολδαυία και Βλαχία. 'Ο 'Υψηλάντης αναλαβών τήν άρχηγίαν τής έταιρείας κατενόησεν ότι υπήρχεν ανάγκη προπαρασκευής σπουδαίας και μακράς, και εις τουτο ήρχισε να άσχολληται. 'Ότε όμως λαβών άδειαν άπουσίας κατήλθεν εις τήν νότιον Ρωσίαν, ένα συνεννοηθή μετά των άρχηγών τής έταιρείας και των άλλων πολυαριθμών εκει 'Ελλήνων, άντελήφθη ότι τά πράγματα δεν έπεδέχοντο αναβολάς. 'Αφ' ενός ή κατά τό έτος εκεινο άρξαμένη επανάστασις του 'Αλή πασα έθεωρήθη ευλόγως ως ευτυχής σύμπτωσις, εκ τής οποίας έπρεπε να έπωφεληθούν. 'Αφ' έτέρου ή τουρκική κυβέρνησις ήρχισε να λαμβάνη γνώσιν και να παρακολουθή τά της συνωμοσίας. 'Ο 'Αλέξανδρος λοιπόν απέφασισε να άρχισή τό κίνημα εκ των ένόντων. 'Εδίστασε μόνον, αν τό κίνημα έπρεπε να άρχισή εκ των παραδουαβείων έπαρχιών ή εκ τής Πελοποννήσου. Τέλος μετά πολλούς διασταγμούς και άμφιταλαντεύσεις περι τά τέλη του Φεβρουαρίου 1821 διαπεράσας τόν Προϋθον εισήλθεν εις τό 'Ιάσιον τής Μολδαυίας μετά των δύο αδελφών του Νικολάου και Γεωργίου και όλίγων οπαδών.

Οι λόγοι οι ώθησαντες τόν 'Υψηλάντην εις τό να αποφασισή επί τέλους να κάμη έναρξιν τής επαναστάσεως εκ των ήγεμονιών ήσαν τό μόν να προκληθῆ ή επέμβασις τής Ρωσίας, τό δε να έμπνευσθῆ ή πεποίθησις εις τόν έλληνικόν λαόν και εις τους Τούρκους περι τής βωσικής επέμβάσεως. 'Η πεποίθησις αύτη αφ' ενός μόν ήθελεν ενθαρρύνει τήν επανάστασιν, ήτις έμελλε συγχρόνως να έκραγή εις τήν μεσημβρινήν 'Ελλάδα, αφ' έτέρου δε ήθελε φοβίσει τους Τούρκους και ήθελε προσελκύσει στην τήν προσοχήν των προς βορράν. 'Αλλως τε ή κατάστασις των πραγμάτων εν ταίς ήγεμονίαις ήτο τοιαύτη, ώστε εφαινέτο παρέχουσα ευνοϊκόν έδαφος δια τήν επανάστασιν. 'Όλη σχεδόν ή διοίκησις των ήγεμονιών ήτο εις χείρας των 'Ελλήνων, οτινες ως και οι άλλοι εκει όμογενείς, ήσαν έτοιμοι να συμπράξουν. 'Ο ήγεμών τής Μολδαυίας Μιχαήλ Σουτσος ειχε τεθῆ υπό τάς διαταγάς τής έταιρείας. 'Ο ήγεμών τής Βλαχίας 'Αλέξανδρος Σουτσος ειχεν αποθάνει, εγχώριός τις δε όπλαρχηγός, ό Θεόδωρος Βλαδιμηρέσκος, ειχεν έξεγειρεί εκει επανάστασιν εναντίον των εγχωρίων ευγενών, αλλά και ήτο μεμυημένος εις τά της Φιλικής 'Εταιρείας. Τούρκοι ελάχιστοι υπήρχον εις τάς ήγεμονίας, τουρκικός δε στρατός σύμφωνα με τάς συνθήκας δεν ήδύνατο να εισέλθῃ εις αυτάς άνευ τής άδειας τής Ρωσίας. Τουναντίον

αί φρουραί τῶν ἡγεμόνων ἀποτελούμεναι ἐξ ἀρματολῶν καὶ ἄλλων δοκίμων μαχητῶν Ἑλλήνων, Σέρβων, Βουλγάρων, καὶ ἔχουσαι ἀρχηγούς ἐμπείρους καὶ πρὸ καιροῦ μεμνημένους εἰς τὰ τῆς ἑταιρείας, τὸν Σάββαν, τὸν Γεωργάκην Ὀλύμπιον καὶ τὸν Φαρμάκην, ἀπετέλουσαν δύναμιν ἀξιομαχόν. Ἐκτὸς τούτων βλητὴ ἢ ἐλληνικὴ νεότης τῶν σχολείων τῶν ἡγεμονιῶν καὶ τῆς μεσημερινῆς Ῥωσίας ἀφωσιώθη μετὰ προθυμίας εἰς τὸν ἀγῶνα, 500 δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπετέλεσαν ἴδιον τάγμα ὀνομασθὲν ἱερὸς λόχος.

Ὅντως κατ' ἀρχὰς τὰ τοῦ κινήματος ἔβαινον καλῶς. Ὁ Ὑψηλάντης ἅμα εἰσελθὼν εἰς τὸ Ἰάσιον ἐξέδωκε προκήρυξιν, διὰ τῆς ὁποίας προσεκάλει καὶ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς ἄλλους χριστιανούς νὰ λάβουν τὰ ἔπλα ὑποσχόμενος τὴν ὑποστήριξιν κραταιᾶς δυνάμεως. Αὕτη ἐνεψύχωσε τοὺς ὁμογενεῖς, καὶ ὡς ἐκ τούτου πολλοὶ ἔσπευσαν νὰ ταχθοῦν ὑπὸ τὰς σημαίας του. Κατήρτισε λοιπὸν ἐξ αὐτῶν μικρὸν ἐθελοντικὸν στρατὸν καὶ ἐπροχώρησεν εἰς Φοξάνιον. Ἐνταῦθα διωργάνωσε τὸν ἱερὸν λόχον καὶ κατήρτισεν ἴλας τινὰς ἵππικου. Ἐπειτα ἐξεκίνησε διὰ Βουκουρέστιον, ἔπου ἐκάλουν αὐτὸν οἱ ἐκεῖ εὐρισκόμενοι ὀπλαρχηγοὶ Βλαδμηρέσκος μὲ 3 χιλ. ἄνδρας καὶ Σάββας μὲ 1000. Καθ' ὁδὸν δὲ συνηνώθη μετ' αὐτοῦ ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος μὲ 200 περίπου ἄνδρας. Ἀφ' οὗ ἕμως ἔφθασεν εἰς τὸ Βουκουρέστιον, τὰ πράγματα μετέβαλον ὄψιν. Ἡ προκήρυξις τοῦ Ὑψηλάντου εἶχε δυσαρεστήσει τὴν Ῥωσικὴν κυβέρνησιν. Ὁ Τσάρος τότε εὐρίσκετο ἐν Λάυδαχ τῆς Αὐστρίας καὶ ἐκεῖ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας, τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας καὶ ἀντιπροσώπων τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας συνεσκέπτοντο περὶ τῆς καταστολῆς τῶν ἐν τῇ Ἰταλικῇ χερσονήσῳ ἐκραγιστῶν ἐπαναστάσεων. Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τῆς σχηματισθείσης ὑπονοίας ὅτι τῇ συγκρατήσῃ αὐτοῦ ἐξεργάγῃ ἢ ἐπανάστασις ἐν ταῖς ἡγεμονίαις, ὁ Τσάρος ἔχι μόνον ἀπεκήρυξε τὸν Ὑψηλάντην καὶ διέγραψε τὸ ὄνομά του ἐκ τῶν καταλόγων τοῦ Ῥωσικοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τὴν Τουρκίαν νὰ στείλῃ εἰς τὰς ἡγεμονίας στρατὸν πρὸς καταστολὴν τοῦ κινήματος. Ἡ ἀποκήρυξις τοῦ τσάρου ὑπῆρξε καίριον τραῦμα διὰ τὸν Ὑψηλάντην. Οἱ ἰθαγενεῖς τῶν ἡγεμονιῶν, οἱ ὅποιοι ἐθεώρουν τοὺς φαναριώτας ὡς τυράννους καὶ ἀρχῆθην δὲν ἔδειξαν κανένα ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως, ἤδη ἔλαβον ἀπέναντι αὐτῆς ἐχθρικὴν στάσιν. Οἱ δὲ ὀπλαρχηγοὶ Βλαδμηρέσκος καὶ Σάββας ἤρχισαν νὰ δεικνύουν σημεῖα ἀπιστίας. Ὁ Ὑψηλάντης ταλαντευόμενος μεταξὺ δύο σκέψεων, νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ αὐστριακὸν ἔδαφος ἢ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα,

κατέλιπε τὸ Βουκουρέστιον καὶ ἦλθεν εἰς τὴν παλαιὰν πρωτεύουσαν τῆς Βλαχίας Τεργοβίστιον. Ἐδῶ ἤρχισε νὰ ὀχυρῶνεται καὶ νὰ ἐξασκῆ τὸν στρατὸν του. Ἄλλ' ἤδη αἱ τουρκικαὶ στρατιαὶ εἰσέβαλον εἰς τὰς ἡγεμονίας. Τὸ Βουκουρέστιον κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ Βλαδιμηρέσκος καὶ ὁ Σάββας συνεννοῦτο φανερὰ μετ' αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν

Εἰκ. 37. Ἡ ἐπανάστασις ἐν Μολδαβίᾳ καὶ Βλαχίᾳ.

Βλαδιμηρέσκος κατὰ διαταγὴν τοῦ Ὑψηλάντου συλληφθεὶς καὶ δικασθεὶς ὑπὸ εἰδικοῦ στρατοδικείου ἐφρονέθη ὡς προδότης. Ὁ Σάββας ἔμως βραδύτερον ἠτομόλησε πρὸς τοὺς Τούρκους.

Ἄλλα αὐτὰ ἔκαμαν τὸν Ὑψηλάντην νὰ ἀπελπισθῆ. Κατενόησεν ὅτι ἡ ἐπανάστασις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κρατηθῆ ἀπέναντι τῶν κατακλυσάντων τὰς ἡγεμονίας Τούρκων καὶ τῶν ἐχθρικῶς διακειμένων ἐγχωρίων. ἤρχισε λοιπὸν νὰ ὑποχωρῆ πρὸς τὰ Καρπάθια. Ἡ κατόπιν δὲ ἐπελθούσα ἡττα τοῦ Δραγάτσανίου, καθ' ἣν ἔπεσεν ἕλος σχεδὸν ἑτε-

πρὸς λόγος, ἔπεισεν αὐτὸν ὅτι πᾶσα ἐλπίς ἐχάθη καὶ ἔσπευσε νὰ διαβῆ τὰ αὐστριακὰ σύνορα μετὰ τῶν δύο ἀδελφῶν του, ἵνα διὰ Τεργέστης κατέλθῃ εἰς τὰς μεσημβρινὰς ἑλληνικὰς χῶρας, τὸ κύριον στρατόπεδον τοῦ ἀγῶνος. Εἰς τὴν Αὐστρίαν ὁμοῦς συνελήφθη ὑπὸ τῆς φιλοτούρκου αὐστριακῆς κυβερνήσεως καὶ ἐφυλακίσθη εἰς τὸ φρούριον Μούγγατς τῆς Οὐγγαρίας μέχρι τοῦ 1827. Ἀποφυλακισθεὶς τέλος τῇ ἐπεμβάσει τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας ἀπέθανε τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐκ τῶν παθημάτων τῆς φυλακῆς.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Ὑψηλάντου οἱ ἀρχηγοὶ Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης εἰς Σκουλένιον, καὶ Γεώργιος Ὀλύμπιος καὶ Φαρμάκης εἰς τὴν μονὴν τοῦ Σέκου ἐπετέλεσαν λαμπροὺς ἡρωϊκοὺς ἀθλοὺς. Ἄλλ' εἰς μάτην. Ἡ ἐν ταῖς ἡγεμονίαις ἐπανάστασις ἀπέτυχεν. Ἐν τούτοις τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς ἀπέβησαν ὠφελιμώτατα εἰς τὴν καθόλου πορείαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Πρῶτον ἀπέσπασε πρὸς βορρᾶν τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων ὑποπευομένων ὅτι τὸ κίνημα συνεδέετο μὲ ἐπικείμενον βωσικὸν πόλεμον, καὶ ἔνεκα τούτου οὗτοι δὲν διέθεσαν ἐν ἀρχῇ διὰ τὴν κατάσβεσιν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος, ὅσας ἠδύναντο νὰ διαθέσουν στρατιωτικὰς δυνάμεις. Ἐπειτα ἔδωκεν εἰς τὴν ἐπανάστασιν καθολικὸν χαρακτῆρα, ὅπερ εἰς μὲν τὴν ἐπανάστασιν τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος ἐνέβαλε δύναμιν καὶ ζωὴν, τοὺς δὲ Τούρκους ἔκαμε νὰ προβοῦν εἰς τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ σφαγὰς καὶ τὸν φόνον τοῦ πατριάρχου, διὰ τῶν ὁποίων ἠθικῶς προήχθη τὸ ἔργον τῆς Ἐπανάστασεως.

Αἱ σφαγαὶ καὶ ὁ φόνος τοῦ πατριάρχου. Ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις καὶ πρότερον εἶχε μάθει ἀμυδρῶς τὰ κατ' αὐτῆς τεκταινόμενα καὶ διὰ καταγγελιῶν τινῶν καὶ διὰ τινῶν συλληφθέντων γραμμάτων μελῶν τῆς Φιλικῆς ἐταιρείας, ἀλλὰ δὲν εἶχε δώσει εἰς αὐτὰ μεγάλην σημασίαν. Ὅταν ὁμοῦς ἔμαθε τὴν εἰσοδὸν τοῦ Ὑψηλάντου εἰς τὰς ἡγεμονίας, ἤκουσεν ὅτι εἰς τὰ σχέδια τῶν συνωμοτῶν περιλαμβάνετο καὶ ἡ πυρπόλησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ ἐξ ἐφόδου κατάληψις τοῦ ναυστάθμου, ἔφθασαν τέλος εἰδήσεις περὶ ἐξεγέρσεως τῶν μεσημβρινῶν ἑλλ. χωρῶν καὶ περὶ σφαγῶν τῶν Τούρκων κατοίκων, τότε ὁ σουλτάνος ἠσθάνθη ὅτι εὐρίσκετο ἐνώπιον συνωμοσίας τοῦ βλοῦ ὑποβούλου ἔθνους τῶν Ἑλλήνων ὑποστηριζομένης ὑπὸ τοῦ Ῥώσου αὐτοκράτορος, ἣ ὅποια σκοπὸν εἶχε τὴν ἀνατροπὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ὑπὸ τὴν ἐντόπισιν λοιπὸν τοῦ φόβου τούτου ὁ σουλτάνος ἐξέ-

χυσε τὴν ὀργὴν του κατὰ τῶν χριστιανῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς πρωτεύουσας καὶ τῶν ἐπαρχιῶν.

Ἡ ὀργὴ τοῦ σουλτάνου κατὰ πρῶτον ἐπεσεν ἐναντίον τῶν προκρίτων τοῦ ἔθνους κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο ὁ μέγας διερμηνεὺς τῆς Πύλης Κωνσταντῖνος Μουρούζης, διαπρεπεῖς ἄλλοι φαναριῶται καὶ τινες κληρικοί. Κατόπιν ἀπεφάσισε νὰ πλήξῃ τὴν ἐλληρικὴν φυλὴν εἰς αὐτὸ τὸ πρόσωπον τοῦ κυριωτάτου ἀντιπροσώπου αὐτῆς, τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε'.

Αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἡμέραν τῆς μεγίστης τῶν χριστιανῶν ἑορτῆς, τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα (10 Ἀπριλίου), ὁ Γρηγόριος, ἀφ' οὗ ἐτέλεσε τὴν πρωτὴν ἀκολουθίαν μετὰ τῆς συνήθους ἐκκλησιαστικῆς μεγαλοπρεπείας, διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου καθηρέθη ἀπὸ τοῦ ἀξιωματῶς του ὡς ἐθνάρχου καὶ ἀπήχθη εἰς τὰς φυλακὰς. Ἀφ' οὗ δὲ κατὰ διαταγὴν τοῦ σουλτάνου ἢ σύνοδος περίτρομος καὶ θαυρόουσα ἐξέλεξε νέον πατριάρχην, ὁ Γρηγόριος ἐπανήχθη εἰς τὰ πατριαρχεῖα καὶ ἀπηγγονίσθη ἀπὸ τῆς μεσαίας πύλης αὐτῶν, ἢ ὅποια εἰς ἀνάμνησιν τοῦ θλιβεροῦ γεγονότος αὐτοῦ παραμένει ἕκτοτε κλειστή.

Τὸν φόνον τοῦ πατριάρχου ἐπηκολούθησεν ὁ φόνος πολλῶν ἄλλων ἀρχιερέων καὶ φαναριωτῶν καὶ κατόπιν πάσης τάξεως Ἑλλήνων τῆς βασιλευσούσης. Ἐπὶ πολλὰς ἐβδομάδας ὁ τουρκικὸς ὄχλος κατὰ στίφη ὀδηγούμενος ὑπὸ γενιτσάρων καὶ οὐλεμάδων διέτρεχε τὴν πόλιν καὶ τὰ περίχωρα ληστεύων καὶ σφάζων τοὺς χριστιανούς. Τὰ αὐτὰ τέλος ἀνοσιουργήματα ἔγιναν συγχρόνως καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, Ἐθουσαλονίκην, Λάρισσαν, Σμύρνην, Κυθωνίας, Κῶν, Ῥόδον Κρήτην, Κύπρον καὶ ἀλλαχοῦ.

Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ κατὰ τοῦ πατριάρχου τολμήματος καὶ τῶν ἄλλων σφαγῶν διὰ τὴν παρείαν τοῦ ἀγῶνος ὑπῆρξαν πολὺ διάφορα ἐκείνων, τὰ ὅποια ἠλπίσαν οἱ διαπράξαντες αὐτά. Ἡ ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἐνόμισεν εὐτυχεύουσα τὸν ἀρχηγὸν καὶ τοὺς ἡγέτας τοῦ ἔθνους θὰ ἐνέπνεεν εἰς αὐτὸ τὸν τρόμον, καὶ ἢ ἐπανάστασις θὰ κατεστέλλετο. Τοῦτο θὰ συνέβαινεν, ἂν ἐπρόκειτο περὶ ἐπαναστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ ἔθνους παρέσυραν αὐτὸ. Ἄλλ' ἢ ἑλληρικὴ ἐπανάστασις ἦτο ἀγὼν ἐθνικὸς, ὁ ὅποιος ἐπήγαγεν ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἰδέας καὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Ἐπομένως ἢ προσβολὴ καὶ ὁ ὄλεθρος τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἔθνους εἶ μάλλον ἐξήγειραν καὶ ἐκραταίωσαν τὴν ἐθνικὴν συνειδήσιν καὶ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα. καὶ παρωρύμησαν τὸ ἔθνος εἰς ἐκδίκησιν. Ἐξ ἄλλου ὁ φόνος τοῦ πατριάρχου

παρέσχε μεγάλην ήθικήν δύναμιν εις τήν επανάστασιν, διότι έδωκεν εις αυτήν χαρακτήρα ήρωσκειυτικόν. Τέλος ή θυσία του πατριάρχου και αι άλλαι σφαγαί εξήγειραν υπέρ του έλληνικού αγώνος τας συμπαθείας του πολιτισμένου κόσμου και προεκάλεσαν εϋθύς εξ αρχής τήν αγανάκτησιν της Ρωσίας και τήν διακοπήν των διπλωματικών σχέσεων αυτής μετά της Τουρκίας. Η ρήξις δέ αυτή Ρωσίας και Τουρκίας εν συνδυασμῳ μετά της προόδου της επαναστάσεως εις τας μεσημβρινάς ελληνικάς χώρας επέφερεν επί τέλους τήν επέμβασιν των δυνάμεων.

2. Η έκρηξις της επαναστάσεως εις τήν μεσημβρινήν Ελλάδα (1821).

Αι περιστάσεις, υπό ας ήρχισεν ή επανάστασις. "Ενα μήνα μετά τήν έναρξιν της επαναστάσεως εις τας παραδουναβείους επαρχίας, ήρχισεν αυτή εις τήν μεσημβρινήν Ελλάδα, έντεϋθεν δέ επέξετάθη εις βλας τας εν τη Εϋρώπῃ ελληνικάς χώρας και νήσους. Ένταϋθα όμως και αι εκ της φύσεως της χώρας και αι εκ συμπτώσεως περιστάσεις ήσαν πολύ ευνοϊκάι διά τὸ κίνημα.

Έν πρώτοις ή Πελοπόννησος και λόγω της γεωγραφικής της θέσεως και λόγω του εν αυτή συμπαγούς ελληνικού πληθυσμοῦ και της σπουδαίας πολιτικής και στρατιωτικής ἀριστοκρατίας της ήτο πρωορισμένη νά αποβῆ τὸ στήριγμα της Έπανάστασεως. Ἄλλὰ και ή έκτός της Πελοποννήσου Έλλάς, και ή ανατολική και ή δυτική, όπου δέν υπήρχον μὲν πολιτικάι ἀριστοκρατίαι, ὅπως εις τήν Πελοπόννησον, υπήρχεν όμως ή στρατιωτική ἀριστοκρατία των ὀρεισίων πολεμιστῶν, ήδύνατο στηριζομένη επί της Πελοποννήσου, ἀλλὰ και υπερασπίζουσα ταύτην νά μετάσχῃ τελεσφόρως του αγώνος. Έπειτα αι τουρκικάι στρατιωτικάι δυνάμεις, αι υπάρχουσαι και εις τήν Στερεάν Έλλάδα και εις τήν Πελοπόννησον, και ανέκαθεν δέν ήσαν μεγάλαι σχετικῶς πρὸς τὸ πλῆθος των χριστιανῶν κατοίκων, τώρα δέ είχαν ἀκόμη περισσότερον ἐλαττωθῆ ἕνεκα του πολέμου κατά του Ἄλῃ πασά, ἔναντιον του ὁποίου είχε σταλῆ και αὐτός ὁ της Πελοποννήσου διοικητής Χουρσίτ πασάς.

Έκτός τούτου αυτή ή ἀποστασία του Ἄλῃ πασά ἀπέβη και ἀπὸ άλλης ἀπόψεως ὠφελιμωτάτη εις τήν επανάστασιν. Ένομίσθη και μάλιστα ὑπὸ των Ἄλθανῶν ὄτι μεταξὺ των Ἑλλήνων επαναστατῶν και του Ἄλῃ υπήρχε συμμαχία. Τοῦτο διηυκόλυε πολὺ και μάλιστα εις τήν δυτικὴν Έλλάδα, τὸ ἔργον της επαναστάσεως. Ἄλλὰ και αυτή ή

Πύλη ἔνεκα τούτου δὲν ἔδωκε προσοχὴν εἰς τὰ πρῶτα σημεῖα τὰ δηλοῦντα τὴν ἐπικειμένην ἐπανάστασιν. Ἀπέδιδε ταῦτα εἰς τὰς ῥαβδιουργίας τοῦ Ἄλφ. Ὅταν δὲ ἐκ τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν γενομένων ἐννόγησε τὴν ἀλήθειαν, ἦτο πλέον ἀργά, διότι ἐκ τοῦ φόβου ἐπικειμένου ῥωσσοῦ πολέμου ἦτο ἀναγκασμένη νὰ ἔχῃ τὴν προσοχὴν τῆς ἐστραμμένην πολὺ πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο.

Μεγάλως τέλος συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν καὶ τὴν πρόοδον τῆς ἐπαναστάσεως ἡ περιβάλλουσα τὰς ἑλληνικὰς χώρας θάλασσα. Τὸ Αἰγαῖον, ὡς εἶπομεν ἤδη, ἔνεκα τῆς πρόοδου τῆς ἑλληνικῆς ναυτιλίας ἦτο ἑλληνικὴ θάλασσα. Ἐπομένως τὸ ἑλληνικὸν ναυτικὸν διὰ τοῦ ἥρωϊσμοῦ τῶν ναυτῶν του ἄφ' ἑνὸς μὲν κατεπόντιζεν τοὺς κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν πεμπομένους ὑπερηφάνους τουρκικοὺς στόλους, ἄφ' ἑτέρου δὲ διηκυόλουε τὴν μεταφορὰν ἐπιτηδείων καὶ ἐνισχύσεων ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο ἐπαναστατημένον μέρος.

Μὲ ἄλλας ἅμα τὰς εὐνοϊκὰς αὐτὰς περιστάσεις ὁ ἀγὼν, τὸν ὁποῖον ἀνέλαβε τὸ ἔθνος ἦτο ἔργον γιγάντειον. Ὅλίγαι χιλιάδες πολεμιστὰι τῶν ἑλληνικῶν ὁρέων καὶ ἀκόμη ὀλιγώτεροι ναῦται κατώρθωσαν νὰ ἀγωνισθοῦν νικηφόρως ἐπὶ τσσαῦτα ἔτη ἐναντίον κράτους, τὸ ὁποῖον πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἶχεν ἀντιστῆ εἰς τοὺς ἰσχυροὺς στρατοὺς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας, κράτους, τὸ ὁποῖον μὲ ἄλλην τὴν ἀθλιότητα καὶ τὴν παραλυσίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκετο, ἦτο ἔπως δῆποτε ὄργανωμένον καὶ στρατιωτικῶς καὶ οἰκονομικῶς καὶ διοικητικῶς, ἐναντίον κράτους τέλος ἀγωνιζομένου μὲ ἄλλην τὴν ἠθικὴν δύναμιν τοῦ μωαμεθανικοῦ φανατισμοῦ κατὰ κινήματος ἀπειλοῦντος αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν του. Τοῦτο κατωρθώθη, διότι ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν ἦτο ἀγὼν ἰδέας ἐξελευθούσης ἐκ τῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἦτο ἐπανάστασις λαοῦ ἐξεγειρομένου ἀθρόου πρὸς τὸν κοινὸν σκοπὸν τῆς ἀνακτήσεως τῶν ἱστορικῶν του δικαιωμάτων.

Κατ' ἀρχὰς μὲν τὸν ἀγῶνα ἀνέλαβε τὸ ἔθνος μὲ τὴν ἐλπίδα ἐξωτερικῆς βοήθειας. Ὅταν δὲ ἡ ἐλπίς ἀπεδείχθη ματαία, ἐξηκολούθησεν αὐτὸν τὸ μὲν ἐξ αἰσθήματος ἐκδικήσεως, τὸ δὲ ἐκ φόβου παντελοῦς καταστροφῆς. Ἀμφότερα τὰ αἰσθήματα ταυτα ἐνέπνευσαν εἰς τὸ ἔθνος ὁ φόνος τοῦ πατριάρχου καὶ αἱ τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν τοῦ ἔθνους κληρικῶν καὶ λαϊκῶν. Ἐντεῦθεν ἐμβλημα τοῦ ἀγῶνος ἐγένιν «ἐλευθερία ἢ θάνατος».

Ἡ ἔκρηξις τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ. Αὕτη προήλθεν ἐκ γεγονότων τυχαίων. Μία πρόποσις ὑπὲρ τοῦ ἔθνους τοῦ γη-

ραιού προκρίτου Ἀσημάκη Ζαΐμη εἰς τὴν Κερπινὴν, μίᾳ ἀσήμαντος καθ' ὁδὸν ἐπίθεσις δύο Ἑλλήνων κλεφτῶν ἐναντίον Τούρκου εἰσπράκτορος, ἐπέφεραν περὶ τὰ μέσα Μαρτίου τὴν ἔκρηξιν τοῦ κινήματος. Οἱ Τούρκοι προσηθάνοντο τὸν κίνδυνον καὶ μὲ τὰ πρῶτα ἑλαφρὰ σημεῖα αὐτοῦ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Πανταχόθεν οὗτοι ἐξεκένουν τὰς

Εἰκ. 38. Ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν.

ἀφρουρήτους πόλεις καὶ κώμας, καὶ ἔφευγον μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των εἰς φρούρια καὶ εἰς ἀσφαλεῖς θέσεις. Ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου ἔλη ἡ Πελοπόννησος πλὴν τῶν ὄχυρων θέσεων ἐξεκένωθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Τοῦτο ἠῤῥηξε τὸ θάρρος τῶν Ἑλλήνων. Ὅλος ὁ χριστιανικός πληθυσμὸς τῆς Πελοποννήσου εὐρέθη ὑπὸ τὰ ὄπλα καὶ μετὰ πάθους ἐπέπεσε κατὰ τῶν διασκορπισμένων καὶ ἀπροφυλάκτων Τούρκων καὶ

επέφερον εἰς αὐτοὺς πολὺν ἄλγηρον. Ἐξεδικοῦντο τοὺς φόνους καὶ καταστροφάς, τοὺς ἐξευτελισμοὺς δουλείας 350 ἐτῶν.

Τὴν 21ην Μαρτίου οἱ Ἕλληγες ἐπολιόρχησαν τοὺς Τούρκους εἰς τὰ Καλάθρυτα, καὶ μετὰ 5 ἡμέρας τοὺς ἠνάγκασαν νὰ παραδοθῶν. Τὴν 22αν ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης μὲ τοὺς Μανιάτας του, ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Παπαφλέσσας καὶ ὁ Ἀναγνωσταρᾶς μὲ τὰ σώματά των ἐπολιόρχησαν τὰς Καλάμας. Τὴν 25ην ἡ πόλις παρεδόθη καὶ ἐπίσημος δοξολογία ἐτελέσθη παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Νέδωνος. Ἀμέσως κατόπιν ἐσχηματίσθη ἐκεῖ τοπικόν τι συμβούλιον, τὸ ὅποιον ὠνομάσθη μεσσηνιακὴ γερουσία μὲ πρόεδρον τὸν Πετρόμπεην. Πρῶτον δ' ἔργον αὐτῆς ὑπῆρξεν νὰ ἀπευθύνῃ προκήρυξιν πρὸς τὴν χριστιανικὴν Εὐρώπην, διὰ τῆς ὁποίας ἐδήλου ἔτι οἱ Ἕλληγες ἀπεφάσισαν νὰ ἀποτινάζωσιν τὸν τουρκικὸν ζυγὸν καὶ ἐπεκαλεῖτο πρὸς τοῦτο τὴν βοήθειαν αὐτῆς. Συγχρόνως μὲ τὴν πτώσιν τῶν Καλαμῶν ἐξευράγη ἡ ἐπανάστασις εἰς τὰς Πάτρας. Οἱ Τούρκοι ἐκλείσθησαν εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Οἱ Ἕλληγες ἔγιναν κύριοι τῆς πόλεως. Ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν Γερμανός, ὁ ὁποῖος κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας εἶχεν ὑψώσει τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν μονὴν τῆς Ἁγίας Λαύρας, ἔρχεται τώρα μὲ τὸν Ἀνδρέαν Ζαΐμην, τὸν Λόντον καὶ ἄλλους προκρίτους εἰς τὰς Πάτρας, γίνονται κύριοι τῆς κάτω πόλεως καὶ πολιορκοῦν τοὺς ἐν τῇ ἀκροπόλει Τούρκους.

Συγχρόνως μὲ τὴν ἐναντίον τῶν Καλαμῶν προέλασιν τῶν μεγάλων ἐπλαρχηγῶν, ἄλλοι Μανιάται ἐπήλθον εἰς Λακωνίαν. Οἱ ἐκεῖ Τούρκοι καταπλαγέντες ὑπεχώρησαν. Καὶ ἄλλοι μὲν ἐτράπησαν εἰς Μονεμβασίαν, ἔπου καὶ ἐπολιορκήθησαν ἐπὶ τινα χρόνον κατὰ ξηρὰν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ πλεῖστοι μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των κατὰ πρῶτον ἦλθον εἰς τὸν Μυστράν, ἔπειτα συνενωθέντες μετὰ τῶν ἐκεῖ Τούρκων ἐτράπησαν πρὸς τὴν Τριπολιτσάν καταδιωκόμενοι καὶ ἐξολοθρευόμενοι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Καθ' ὁμοίον τρόπον ἐξεδιώχθησαν καὶ ἐδεκατίσθησαν καὶ οἱ ἐν Ἡλιδι Μωαμεθανοί. Ὅμοίως οἱ Δερβενοχωρῖται ἀνερχόμενοι εἰς δύο χιλιάδας ἐπολιορκήσαν τὴν Κόρινθον. Ἄλλα δὲ στίφη Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον Μεθώνης Γρηγόριον ἐπολιορκήσαν τὸ Ναυαρίνον.

Ὁὕτω παρήχθησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον πολλὰ μικρὰ αὐτοτελεῖ θέατρα πολέμου, εἰς τὰ ὅποια οἱ βασιάδες κατὰ μικρὸν συνήθιζον εἰς τὸν πολεμικὸν βίον. Ἄλλὰ τὸ κύριον μέρος τοῦ ἔθλου ἐν τῇ χερσονήσῳ ἀγῶνος συνεκεντρώθη εἰς τὸν ἐν τῷ κέντρῳ αὐτῆς πόλεμον. Ἡ ἐπανά-

στσεις ἐν Πελοποννήσῳ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ στερεωθῆ, ἂν μὴ ἐκυριεύ-
ετο τὸ στρατιωτικὸν καὶ πολιτικὸν κέντρον τῶν Τούρκων ἐν αὐτῇ, ἡ
Τριπολιτσά. Τοῦτο πρὸ πάντων κατενόησεν ὁ Κολοκοτρώνης.

Ὁ Κολοκοτρώνης καταγόμενος ἐκ τῆς περιφύμου κλεφτικῆς οἰκο-
γενείας τῶν Κολοκοτρωναίων, ἡ ὁποία εἶχε ἐξολοθρευθῆ κατὰ τὴν ἐπα-
νάστασιν τοῦ 1879, ἠνδρώθη μὲ μόνην σκέψιν τὴν ἐκδίκησιν. Ἐκ-
διωχθεὶς τὸ 1818 ὑπὸ τῶν Τούρκων εἶχε καταφύγει εἰς τὰς Ἰονίους
νήσους, ἔπου καὶ ἀνέλαβε στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν ἀγγλικὸν
στρατὸν προαχθεὶς μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ ταγματάρχου. Τὸν Ἰανουά-
ριον τοῦ 1821 ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως
εἶχεν ἔλθει εἰς Πελοπόννησον. Ἡ φήμη του ἤδη ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἡ
ἀφιξις του εἶχεν ἐμπνεύσει μέγα θάρρος εἰς ἔλους τοὺς Ἕλληνας. Καὶ
δικαίως. Ὁ Κολοκοτρώνης εἶχε μεγάλην διαύγειαν πνεύματος, εὐγλωτ-
τίαν καὶ στρατιωτικὴν ἰκανότητα. Ἐνεκα τούτου δὲ καθ' ἕλον τὸ διά-
στημα τῆς ἐπαναστάσεως ἀπέβη ἡ ἐξοχωτέρα στρατιωτικὴ φυσιογνω-
μία τῆς Πελοποννήσου.

Οὗτος λοιπὸν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐπεδίωξε νὰ διαπλάσῃ στρατὸν ὅπως
δῆποτε ἄξιον τοῦ ὀνόματος καὶ νὰ κυριεύσῃ τὴν Τριπολιτσάν. Καὶ πρῶ-
τον μὲν μετὰ πολλὰς ἀποτυχίας κατόρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ μικρὸν στί-
φος ἐνόπλων νατίως τῆς Τριπόλεως, ἔπειτα ἔπεισε τοὺς καθ' ἀρχὰς δι-
στάζοντας Πελοποννησίους ἀρχηγοὺς νὰ ἀκολουθήσουν τὸ σχέδιόν του,
δηλ. νὰ σχηματίσουν εὐρὺ πολιορκητικὸν ἡμικύκλιον περὶ τὴν Τρίπολιν
ἀποκλειομένων ἔλων τῶν ὀρεινῶν διόδων, ὅλον ἐν δὲ νὰ συσφιγγουν τὴν
πολιορκητικὴν ζώνην, μέχρις οὗ ἡ ὑπερπληρωμένη ἀνθρώπων πόλις
ἀναγκασθῆ ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τῆς δίψης νὰ παραδοθῆ.

Ἡ Τρίπολις οὕτω περιεξώσθη πανταχόθεν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οἱ
ὅποιοι καὶ διὰ νέων ἐπικουρῶν ὅλον ἐν ἐνισχύοντο, καὶ διὰ μικρῶν ἀφι-
μαχιῶν μετὰ τῶν ἐκ τῆς Τριπόλεως ἐξερχομένων Τούρκων ὅλον ἐν ἴσχυον-
το περὶ τὰ ὅπλα καὶ συνήθιζον νὰ ἀντιπαρατάσσονται καθ' αὐτῶν.
Τέλος ἐπῆλθεν ἡ ἀθάνατος ἐν Βαλτετσίῳ μάχη, ἡ ὁποία ἐξησφάλισε
τὴν ἄλωσιν τῆς πολιορκουμένης πόλεως. Κατὰ ταύτην οἱ ἐν Τριπόλει
Τούρκοι ἐνισχυθέντες ὑπὸ στρατοῦ ἀποσταλέντος ἐξ Ἰωαννίνων ὑπὸ τοῦ
Χουρσάι ἐπῆλθον κατὰ τῶν πολιορκητῶν. Οἱ Ἕλληνες ἔχι μόνον ἀπέ-
κρουσαν αὐτούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔτρεψαν εἰς φυγὴν καὶ ἔγιναν κύριοι
πολλῶν λαφύρων. Ἡ μάχη τοῦ Βαλτετσίου ἔχει μεγάλην σημασίαν
εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος. Οἱ Ἕλληνες ἔκτοτε ἀπέκτησαν
ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς δυνάμεις των καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς των. Ἀντιθέ-

τως δὲ τὸ φρόνημα τῶν Τούρκων ἔπαθε καίριον τραῦμα. Δικαίως λοιπὸν θεωρεῖται ὁ θεμέλιος λίθος τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας.

Μετὰ τὴν μάχην τοῦ Βαλτετεσίου ὁ ἀποκλεισμός τῆς Τριπόλεως μετεβλήθη εἰς πολιορκίαν στεγνὴν. Τότε οἱ Ἕλληνες ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ ἰδρῦσουν κεντρικὴν τινὰ ἀρχὴν δυναμένην νὰ διευθύνῃ τὰ πράγματα καθ' ἑλλην τὴν Πελοπόννησον. Ἡ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Καλαμῶν ἰδρυθεῖσα μεσσηνιακὴ γερουσία εἶχε μᾶλλον τοπικὸν χαρακτῆρα. Συνήλθον λοιπὸν εἰς συμβούλιον οἱ ἐξέχοντες ἄνδρες τῆς Πελοποννήσου τὴν 26ην Μαΐου εἰς τὴν Μονὴν τῶν Καλτεζῶν, καὶ ἐξ ὀνόματος τῶν κοινοτήτων καὶ τοῦ στρατοῦ διώρισαν ἐπιτροπεῖαν ὀνομασθεῖσαν πελοποννησιακὴν γερουσίαν. Αὕτη ἀποτελουμένη κατ' ἀρχὰς μὲν ἐξ 6, κατόπιν δὲ ἐξ 8 μελῶν, σκοπὸν εἶχε νὰ λαμβάνῃ μετὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, ἔλα τὰ ἀνγκαῖα διὰ τὸν ἀγῶνα μέτρα μέχρι τῆς ἄλωσης τῆς Τριπόλεως.

Ἀλλὰ ὀλίγας ἡμέρας μετὰ ταῦτα ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ νεώτερος ἀδελφός τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου Δημήτριος ὡς ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ. Ἡ ἄφιξις τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου ἐτάραξε τὰ ἐν Καλτεζαῖς ἀποφασισθέντα. Ἐὰν περὶ τῆς ἀποτυχίας τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου δὲν εἶχον ἀκόμη γνωσθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τοῦναντίον διεδίδετο ἔτι μετὰ μεγάλα στρατιωτικὰ κατορθώματα προήλαυεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, πάντοτε δὲ περιεμένετο ῥωσικὴ βοήθεια. Ἡ ἄφιξις λοιπὸν τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου ἐχαιρετίσθη μετὰ χαρὰς ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ οἱ ἀρχηγοὶ ἔλοι, ὁ Πετρόμπεης, ὁ Κολοκοτρώνης κλπ., ἐτέθησαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ ἀνωτάτου ἀρχηγοῦ. Ἀλλὰ ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης δὲν ἦτο ὁ κατάλληλος ἀνὴρ διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὰ ἥνία τῆς διευθύνσεως τοῦ ἀγῶνος. Ὁ Δημήτριος εἶχε φιλοπατρίαν θερμὴν, ἦτο ἀφιλοκερδῆς καὶ ἀγαθός, κερταρικός καὶ ἐπίμονος εἰς τὰς ἀποφάσεις του, ἀτρόμητος δὲ εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιβληθῇ. Ἦτο νεανίας 25ετής, μικρὸς τὸ σῶμα καὶ λεπτοφυής, ἀδέξιος δὲ τοὺς τρόπους, καὶ δὲν εἶχε τὴν τέχνην τοῦ νὰ ἐλύῃ τοὺς ἀνθρώπους. Ὅταν λοιπὸν ἠθέλησε εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ διαλύσῃ τὴν γερουσίαν τῶν Καλτεζῶν καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ αὐτὴν διὰ συμβουλίου ἐξαρτωμένου ἐξ ἑαυτοῦ, οἱ Πελοποννησιοὶ πρόκριτοι δυσηρεστήθησαν καὶ ἠρνήθησαν νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὰς διαταγὰς του. Μόλις δὲ ἦ ἐπακολουθήσασα στάσις τῶν στρατιωτικῶν, οἵτινες πάντοτε διέκειντο δυσμενῶς πρὸς τοὺς προκρίτους, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἀναγνῶρισουν τὸν Ὑψηλάντην ὡς ἀρχιστράτηγον.

Ἐν τούτοις συνεννόησις πλήρης μεταξύ ἀρχιστρατήγου καὶ προκρίτων δὲν ἐπῆλθε, διαρκῶς δὲ αἱ βραδιουργίαι τῶν τελευταίων παρενέβαλλον δυσχερείας εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον ἰδίως εἰς τὴν τροφοδότησιν τοῦ στρατοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ὑψηλάντης δὲν εἶχε τὴν ἐπιτηδεϊότητα μῆτε νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν ἀρχὴν τῶν προκρίτων διὰ κεντρικῆς πολιτικῆς διοικήσεως, μῆτε νὰ διοργανώσῃ τὰ παλληκάρια καὶ ὑποβάλῃ αὐτὰ εἰς πειθαρχίαν τινά. Μόνον μίαν φάλαγγα τακτικοῦ στρατοῦ κατώρθωσε νὰ καταρτίσῃ, εἰς τὴν ὁποίαν κατετάχθησαν καὶ πολλοὶ φιλέλληνες Εὐρωπαῖοι. Τὸ δὲ χειρότερον, ἔταν ἐγνώσθη ἡ οἰκτρὰ ἔκβασις τοῦ ἐν ταῖς ἡγεμονίαις ἀγῶνος, ἔχασε καὶ παρὰ τοῖς στρατιωτικοῖς ἀρχηγοῖς πᾶν ἠθικὸν ἀξίωμα.

Μὲ ἕλας ὅμως τὰς ἐριδας τῶν περὶ τὴν Τρίπολιν Ἑλλήνων ἡ ἀφίξις τοῦ Ὑψηλάντου ὡς γενικοῦ ἀρχηγοῦ ἔκαμιν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς πολιιορκουμένους Τούρκους καὶ κατέβαλε τὸ θάρρος των. Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλει καὶ ἡ ὀλονὲν αὐξανομένη ἀπορία τῶν τροφίμων, ὑπὸ τῆς ὁποίας ἐμαστιζόντο οἱ πολιιορκούμενοι. Ἐνεκα τῆς αἰτίας αὐτῆς δύο σπουδαιότατα φρούρια τῆς Πελοποννήσου, ἡ Μονεμβασία καὶ τὸ Ναυαρίνον παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ἑλληνας. Τέλος τὴν 28ην 7)βρίου ἔπεσε καὶ ἡ Τρίπολις εἰς χεῖρας τῶν πολιιορκητῶν.

Ἡ ἄλωσις τῆς Τριπόλεως ἔσχε διὰ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλήν. ἐπαναστάσεως μεγίστην σπουδαιότητα. Πρῶτον διὰ τοῦ πλήθους τῶν ἑπλων, τὰ ὁποῖα ἐκυριεύθησαν, ὠπλίσθησαν τὰ μέχρι τοῦδε ἄσπλα στίφη διὰ πραγματικοῦ πολεμικοῦ ὀπλισμοῦ. Ἐπειτα διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπόλεως ἡ ἐπανάστασις ἀπέκτησε κέντρον πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς διοργανώσεως, ὥστε δι' αὐτῆς κατωρθώθη ὄχι μόνον πολλαὶ κατεχόμεναι ὑπὸ τῶν Τούρκων ὀχυρὰ θέσεις ἐν Πελοποννήσῳ νὰ καταληφθοῦν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐνισχυθῇ ὁ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ ἀγῶν.

Ἡ ἔκρηξις τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Α. Στερεὰν Ἑλλάδα.
Εἰς τὴν εὐνοϊκὴν πορείαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ ὄχι ὀλίγον συνετέλεσαν καὶ αἱ ἐκτὸς αὐτῆς πολεμικαὶ ἐπιτυχίαι.

Ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Α. Στερεὰν Ἑλλάδα ἐξεργάγη ὑπὸ τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Πανουργιᾶ εἰς τὰ Σάλωνα. Ἡ ἐξέγερσις τῶν Σαλώνων ἐπέφερε τὴν ἐξέγερσιν τῶν γειτονικῶν Γαλαξειδίου, Λιδωρικίου κλπ., ὡς καὶ τῶν ἀνατολικωτέρων χωρῶν Λεβαδείας, Θηβῶν, Ἀταλάντης, τοῦ κινήματος τῶν ὁποίων ἐγεινεν ἀρχηγὸς ὁ Ἄθ. Διάκος. Μετὰ τοῦτο ὁ Πανουργιᾶς καὶ ὁ Διάκος ἔρχονται εἰς Βουδουνίτσαν, ὅπου ὁ ἀρματολὸς Ἰωάννης Δουβουνιώτης εἶχε κηρύξει ἐπανάστασιν. Ἐντεῦθεν δὲ

οί τρεις όπλαρχηγοί με 2 χιλ. άνδρας εν ελφ τρέπονται προς τον Σπερχειόν και αφ' ου επεισαν τον διατάζοντα όπλαρχηγόν των Νέων Πατρών (Υπάτης) να προσχωρήση εις την επανάστασιν, επιτίθενται κατά των εν Υπάτη Τούρκων.

Εξηκολούθει εν Υπάτη ακόμη αμφίβολος ό άγων, ετε την νύκτα εκ της λάμψεως πυρών βορείως του Σπερχειού εννόησαν οι Έλληνες ετι επέρχεται εναντίον των τουρκικός στρατός. Ητο ό υπό τον Κιοσέ Μεχμέτ Πασσάν και τον Όμερ Βρυώνην στρατός, τον όποιον ειχε στείλει εξ Ίωαννίνων ό Χουροίτ προς κατάσβεσιν της επανάστασεως. Οι Έλληνες εκ φόβου, μη υπερφαλαγγισθουν υπό του τουρκικού ίππικου, απεφάσισαν να υποχωρήσουν και να καταλάβουν θέσεις καταλλήλους, να παρεμποδίσουν την πορείαν του τουρκικού στρατου. Άλλά μεθ' ελον τον ήρωϊσμόν του Διάκου παρά τας Θερμοπούλας τον άντάξιον προς την Ιστορικήν δόξαν της θέσεως, μεθ' ελγην την ήρωϊκήν άμυναν εις τό Χάνι της Γραβιάς του μετ' όλίγον καταφθάσαντος Όδυσσεως Ανδρούτσου ή εδός προς την ανατολικήν Ελλάδα ηνοιχθη εις τους πολέμιους.

Όντως οι πασσάδες μετά την μάχην της Γραβιάς εστράφησαν ανατολικώς προς την Βοιωτίαν. Τό σχέδιόν των ητο να καταλάβουν την Λεβάδειαν και κατόπιν να καταστείλουν την εν τή μεταξύ έκραγεισαν εις την Αττικήν και την Εύβοιαν επανάστασιν.

Η Αττική ειχεν επαναστατήσει κατά τας αρχάς Μάϊου. Οι χωρικοί του Μενιδίου και της Κασιάς συνεννοημένοι με τους κατοίκους των Αθηνών επήλθον κατά της πόλεως. Οι Τούρκοι εκλείσθησαν με τας οικογενείας των εις την Ακρόπολιν, επου και επολιορκήθησαν υπό των Αθηναίων, εις τους όποιους ήδη ηλθον επικουρία: εξ Αιγίνης, Κέας, Κύθνου και Ίδρας. Η δε Εύβοια ειχεν εξεγερθη κατά Μάϊον υπό διαφόρους όπλαρχηγούς. Οι Όθωμανοί εξεδιώχθησαν εκ των βορειών μερών της νήσου, και τό Ήεροχώριον εγινεν κέντρον, επου συνηθροίσθησαν 2 χιλ. επαναστάται. Ουτοι ετόλμησαν να προσβάλουν την Χαλκίδα, άλλ' ήττηθέντες ώχωρώθησαν εις τό χωρίον Βρυσάκια. Εις τα νότια μέρη της νήσου ή επανάστασις δέν προώδευσεν. Οι Κυμαίοι εξηγέρθησαν, αλλά κατεβλήθησαν υπό του πασσά της Καρύστου Όμέρμπεη.

Οι Τούρκοι στρατηλάται λοιπόν τραπέντες προς την Βοιωτίαν κατέλαβον την Λεβάδειαν. Έντεϋθεν δε ό μεν Μεχμέτ πασσάς προήλασε περαιτέρω εις την Βοιωτίαν, ό δε Όμερ Βρυώνης με 2 χιλ. άνδρας

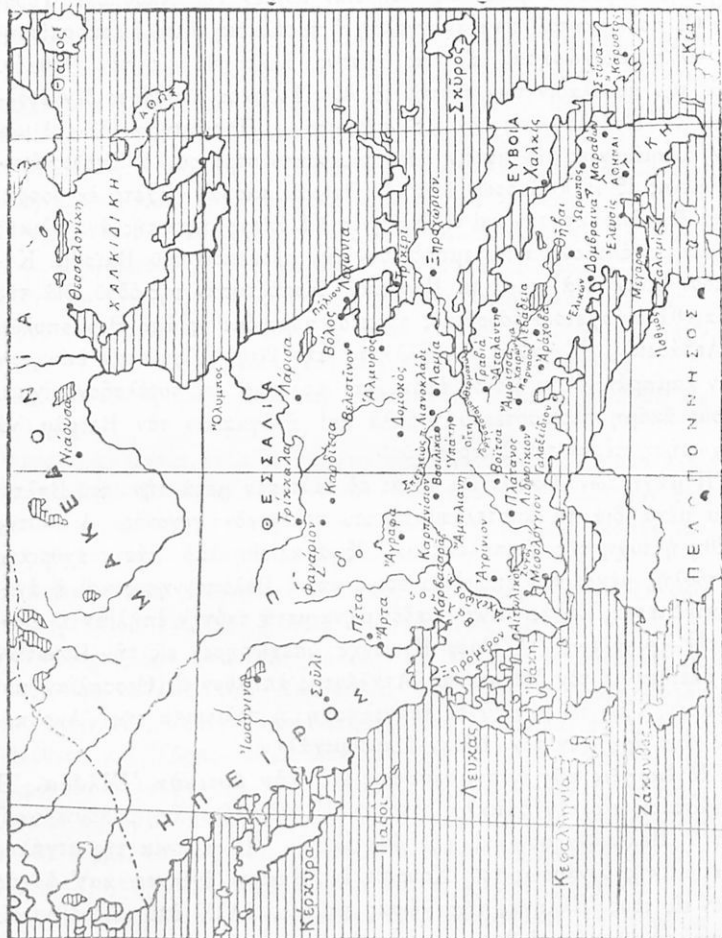
ἐστράφη πρὸς τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν 14ην Ἰουλίου ἐφθασεν εἰς Χαλκίδα. Ἐπίθεσις ἕμως αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐν Βρυσακίοις Ἑλλήνων ἀπεκρούσθη. Ὁ Ὁμέρ τότε ἐστράφη πρὸς τὴν Ἀττικὴν καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Ὁμέρ-μπεγί τῆς Καρύστου ἦλθεν εἰς βοήθειαν τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει Τούρκων. Οἱ πολιορκηταί, ἅμα ἀνηγγέλθη ἢ προέλασις αὐτοῦ διεσκορπίσθησαν, ἄλλοι ἀπεχώρησαν εἰς τὰς νήσους, ἄλλοι δὲ εἰς τὸν Ἴσθμόν. Μετὰ τὴν προέλασιν τῶν ταύτην οἱ δύο Τούρκοι πασσάδες δὲν ἐτόλμησαν νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἠπράκτησαν δὲ ἐπὶ μακρὸν ἀναμένοντες τὴν ἀφίξιν νέου τουρκικοῦ στρατοῦ, ὃ ὅποιος ἀποτελούμενος ἐξ 7000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Βαϊράμ πασσᾶν ἤρχετο ἐκ βορρᾶ. Ἀλλὰ δὲν ἠπράκτησαν καὶ οἱ Ἕλληνας. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἀνέλαβον νὰ παρεμποδίσουν τὴν προέλασιν τοῦ Βαϊράμ. Κατέλαβον θέσιν τινὰ παρὰ τὰ Βασιλικά δεσπόζουσαν τῆς ὁδοῦ, διὰ τῆς ὁποίας θὰ διήρχετο ὁ τουρκικὸς στρατὸς πορευόμενος ἀπὸ Θερμοπυλῶν εἰς Λεβάνειαν. Ἐνταῦθα οἱ Ἕλληνας τὴν 20ὴν Αὐγούστου ἐνίκησαν νικῆν λαμπράν. Ὅχι μόνον ἐφάνευσαν πολλοὺς καὶ συνέλαβον αἷμα-λώτους ἀκόμη περισσοτέρους, ἀλλὰ καὶ ἠνάγκασαν τὸν Βαϊράμ νὰ ὑποχωρήσῃ πέραν τοῦ Σπερχεῖου.

Ἡ μάχη τῶν Βασιλικῶν εἶναι τὸ δεύτερον μετὰ τὴν τοῦ Βαλτετοῖου μέγα διὰ τὰ ἀποτελέσματά του πολεμικὸν γεγονός. Δι' αὐτῆς ἐκρίθη ἡ τύχη τῆς Τριπόλεως καὶ ἐξησφαλίσθη ἀπὸ πάσης ἐχθρικῆς προσβολῆς μέχρι τοῦ ἐπομένου ἔτους καὶ ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ ἀνατολικὴ Στερεὰ Ἑλλάς. Ἐνα σχεδὸν μῆνα μετὰ ταύτην ἐπῆλθεν ἡ ἄλωσις τῆς Τριπόλεως. Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἐκεῖθεν μὲ τὸν Μεχμέτ δι' Ἀταλάντης ἀπῆλθον εἰς Θεσσαλίαν καὶ Ἠπειρον. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἐπανελήφθη ἡ πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ ἀρχηγόν τὸν Ἠλίαν Μαυρομιχάλην.

Ἡ ἐκρηξίς τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν δυτικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἐξερράγη βραδύτερον ἢ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν ἀνατολικήν. Ἡ γειτονία τῆς μεγάλης στρατιωτικῆς δυνάμεως τοῦ Χουρσίτ ἐν Ἠπειρῷ ἐνέπνεε κατ' ἀρχὰς φόβον εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς χώρας ταύτης. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὑπερίσχυσαν τὰ ἔθνικα καὶ θρησκευτικὰ πάθη.

Περὶ τὰ μέσα Μαΐου οἱ ἐν Μεσολογίῳ Ὀθωμανοὶ φεβηθέντες ἐκ τῆς ἐμφανίσεως εἰς τὸν κόλπον τῶν Πατρῶν ἐλληνικοῦ στόλου ἀπεχώρησαν μετὰ τοῦ ἐκεῖ τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς Βραχώρι (Ἀγρίνιον). Τότε οἱ Ἕλληνας τοῦ Μεσολογίου κατέλαβον (20 Μαΐου) τὸ διοικητήριον

καὶ ἐκήρυξαν τὴν ἐπανάστασιν, ἐκάλεσαν δὲ καὶ τὸν κλέφτην Δημήτριον Μακρῆν ἐκ τοῦ ζυγοῦ. Οὗτος κατόπιν ἐπῆλθε κατὰ τοῦ Αἰτωλικοῦ καὶ ἠνάγκασε τοὺς ἐκεῖ Ὀθωμανοὺς νὰ φύγουν καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ Βρα-

Εἰκ. 39. Ἡ ἠπειρωτικὴ Ἑλλὰς κατὰ τὴν ἐπανάστασιν.

χώρι. Ὅσοι ὄμως ἐξ αὐτῶν περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων ἢ ἐφρονεύθησαν ἢ ἐξηγδραποδίσθησαν. Μετὰ τοῦτο ὄλη ἡ Αἰτωλία, ἡ Ἀκαρνανία, ἡ Ναυπακτία, ἡ Εὐρυτανία εὐρέθη ἐπὶ ποδός. Τὸ Ἄργι-
ον, τὸ ὅποιον ἦτο τουργικὸν κέντρον τῶν μερῶν τούτων, ἐπέσεν εἰς

χειρας τῶν ἐπιτεθέντων κατ' αὐτοῦ Ἑλλήνων. Κατόπιν οἱ Ἕλληνες κατέλαβον καὶ τὸ μεταξὺ τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτης καὶ τοῦ Ἀχελφῶου ὄρος Μακρυνόρος καὶ ἀπέκρουσαν νικηφόρως τὰ ἐπανειληγμένως πεμφθέντα ὑπὸ τοῦ Χουρσίτ κατ' αὐτῶν στρατεύματα.

Ἐν ᾧ ὁμοῦς τόσον ἠυδοκίμει ἢ ἐπανάστασις εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν, ἔλα τὰ Β. καὶ Β.Α. αὐτῶν γενόμενα κινήματα εἰς τὰ Ἄγραφα καὶ τὴν Πίνδον ἀπέτυχον πεισθέντα ὑπὸ μεγάλων τουρκικῶν δυνάμεων ἐκ τῆς πεδινῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν Ἰωαννίνων. Ὡστε μόνοι πρόμαχοι τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰ μέρη ταῦτα ἀπέμειναν οἱ Σουλιῶται. Οὗτοι κατ' ἀρχὰς μὲν μετὰ τῶν Ἀλβανῶν, κατόπιν δέ, ὅτε οὗτοι ἐνόησαν ὅτι οἱ Σουλιῶται δὲν ἀγωνίζονται ὑπὲρ τοῦ Ἄλγ., καὶ μόνοι, ἐξηκολούθουν παρενοχλοῦντες τὸν πρὸ τῶν Ἰωαννίνων Χουρσίτ.

Διοικητικὴ ὁργάνωσις τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ἐν ᾧ τὸ κύρος τοῦ Ὑψηλάντου μετὰ τὴν γνωσθεῖσαν ἐν ταῖς ἡγεμονίαις ἀποτυχίαν τοῦ ἀδελφοῦ του κατέρρεεν ἕνεκα τῆς ἀντιδράσεως τῆς πολιτικῆς ἀριστοκρατίας τῆς Πελοποννήσου, ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Ἑλλάδα νεαρὸς φαναριώτης, ὅστις ἔμελλε νὰ ἡγήθῃ τῆς κατὰ τοῦ Ὑψηλάντου ἀντιπολιτεύσεως καὶ ἐπὶ τέλους νὰ ἐπικρατήσῃ αὐτοῦ. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος.

Ὁ Μαυροκορδάτος ἦτο γόνος ἀρχαίου φαναριωτικοῦ οἴκου καὶ εἶχε λάβει σημαντικὴν ἐπιστημονικὴν παιδείουσιν, προσέτι δὲ ἐγνώριζε πολλὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας καὶ εἶχε μεγάλην διπλωματικὴν ἱκανότητα. Ὅταν ἐξερράγη ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, εὐρίσκετο εἰς Πίσαν. Ἀμέσως ἐμπνεόμενος ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῶν εὐγενῶν παραδόσεων τοῦ οἴκου του ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου. Κατὰ πρῶτον ἀπεβίβασθη εἰς Μεσολόγγιον, ἔπου συνῆψε σχέσεις πρὸς τοὺς Ρουμελιώτας ὀπλαρχηγούς. Ἐκεῖθεν προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου ἦλθεν εἰς τὸ πρὸ τῆς Τριπόλεως στρατόπεδον. Ἐδῶ ὁμοῦς ἀντελήφθη τὴν σαθρότητα τῆς θέσεως τοῦ Ὑψηλάντου καὶ δὲν ἠθέλησε νὰ γίνῃ ὄργανον αὐτοῦ. Ἐν τῇ μεταξὺ ἀντιπρόσωποι καὶ τῆς δυτικῆς καὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εἶχον ζητήσαι παρὰ τοῦ Ὑψηλάντου πληρεξούσιόν του, ἵνα διοργανώσῃ καὶ ἐκεῖ τοπικὰς διοικήσεις. Ὁ Μαυροκορδάτος τότε ἐζήτησε καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ Ὑψηλάντου τὴν πρὸς τοῦτο ἐντολήν. Καὶ τὴν μὲν ὁργάνωσιν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ἀνέλαβεν ὁ ἴδιος, τὴν δὲ τῆς ἀνατολικῆς ἀνέθεσεν εἰς τὸν Θεόδωρον Νέγγρην ἄλλον φαναριώτην ἐλθόντα πρὸ μικροῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Νέγρης ἔστειλαν ἐγκύκλιον εἰς τοὺς Στερεολλαδίτας, διὰ τῆς ὁποίας προσεκάλουν αὐτοὺς νὰ στείλουν ἐπιτρόπους, οἱ μὲν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ Μεσολόγγιον, οἱ δὲ τῆς ἀνατολικῆς εἰς τὰ Σάλωνα. Οἱ εἰς τὰ Σάλωνα περὶ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου συνελθόντες ἀντιπρόσωποι τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Νέγρη ἐξέδωκαν ψηφίσματα, διὰ τῶν ὁποίων ἡ ἀνατολικὴ Ἑλλάς ὠνομάζετο ἀνεξάρτητον κράτος μὲ ἀνεύθυνον ἡγεμόνα αὐτοῦ δωδεκαμελῆ ἐπιτροπὴν ὀνομασθεῖσαν Ἄρειος Πάγος. Εἰς αὐτὴν ἀνετέθη ἔλη ἢ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἐξουσία. Ἀφέθη δὲ εἰς τὸ ἀπώτερον μέλλον ἡ ἔνωσις τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν δύο ἄλλων τμημάτων, δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, καὶ ἡ εἰς ἓν συνταγματικὸν βασιλεῖον συγχώνευσις. Πρακτικώτερος ἐδείχθη εἰς τὸ Μεσολόγγιον ὁ Μαυροκορδάτος. Ἡ ὑπὸ τὴν προεδρίαν αὐτοῦ συνελθοῦσα κατὰ τὰς ἀρχὰς Νοεμβρίου συνέλευσις συνεκρότησε προσωρινὸν δεκαμελὲς συμβούλιον ἐκλεγόμενον ἐκ προκρίτων καὶ ὀπλαρχηγῶν. Ἡ γερουσία αὕτη, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ ὀπλαρχηγοὶ ὄφειλον ὑπακοήν, καθήκον εἶχε νὰ προμηθεύῃ ἔλα τὰ ἀναγκαῖα μέσα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Χαρακτηριστικὸν ὅμως καὶ τῶν δύο ὀργανισμῶν εἶναι ὅτι εἰς αὐτοὺς οὐδεμίαν ἐγένετο μνεῖα τοῦ Ὑψηλάντου, ἐπομένως κατήργουν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Ἐκτοτε ἤρχισε ἡ μεταξὺ Μαυροκορδάτου καὶ Ὑψηλάντου διχόνοια.

Ἡ ἔκρηξις τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν. Εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν ἡ ἐπανάστασις ἤρχισε πρωιμώτατα. Ἄλλ' ἐνταῦθα οὔτε μεγάλην ἔκτασιν ἔλαβεν, οὔτε ἐπὶ μακρὸν διητηρήθη. Εἰς τὴν Θεσσαλίαν τὸ πῦρ τῆς ἐπανάστασεως ἤναψεν εἰς τὸ Πήλιον, ὅπου πρὸ μακροῦ εἶχε παρασκευάσει τὰ πνεύματα ὁ ἐνθερμος θιασώτης αὐτῆς Ἀνθίμος Γαζής. Τὸ σύνθημα ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Ἀνθίμου τὴν 7ην Μαΐου. Ἄλλ' ἡ ἐπανάστασις αὕτη δὲν ἐδράδυνε νὰ κατασταλῇ ὑπὸ τῶν ἐκ Λαρίσης ἐπιτεθέντων Τούρκων.

Καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς χώρας καὶ γειτονίας αὐτῆς πρὸς τὸ κέντρον τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀπαρασκευοῦ τῶν κατοίκων, ἡ ἐπανάστασις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα. Περιορίσθη μόνον εἰς τὴν Χαλκιδικίην, τὴν Νάουσαν καὶ τὸν Ὀλύμπον. Ἄλλὰ καὶ τῶν μερῶν τούτων ἡ ἐπανάστασις δὲν ἐσυγχρονίσθη. Οἱ ἀρματολοὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ οἱ κάταικοι τῆς νοτίου Μακεδονίας μετὰ μακρὰς ἀναβολὰς μόλις κατὰ τὸ 6' ἔτος τῆς ἐπανάστασεως ἔλαβον τὰ ὄπλα. Τούναντίον ἡ Χαλκιδικὴ ἐξηγέρθη

ἀπὸ τῆς 16 Μαΐου 1821. Ἡ εἰς τὴν Μολδαυίαν εἰσέλασις τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ἐπέδρασε πάρα πολὺ εἰς τὰ πνεύματα τῶν μοναχῶν τοῦ Ἄθω, οἵτινες ἀνερχόμενοι εἰς ὃ περίπου χιλιάδας ἦσαν ἔλοι μέλη τῆς Φιλικῆς ἑταιρείας. Οὗτοι ἄλλως τε εἶχον θαυμάσια ἀμυντήρια τὰ ὄχυρά μοναστήρια των, τὰ ὅποια μάλιστα ἦσαν ἐφωδιασμένα μὲ πολυάριθμα κανόνια πρὸς ἀμυναν κατὰ τῶν πειρατῶν. Οὗτοι λοιπὸν παρέσυραν καὶ τοὺς κατοίκους ἑλθῆς τῆς Χαλκιδικῆς. Ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως ἐνταῦθα ἐγένεν ὁ εἰς τὴν Φιλικὴν ἑταιρείαν ἀνήκων ἔμπορος Ἐμμανουὴλ Παπᾶς. Μέχρι τέλους Ἰουνίου οἱ ἐπαναστάται ἦσαν σπουδαίας ἐπιτυχίας κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ προήλασαν μέχρις ἀποστάσεως δύο ὥρων ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης. Τότε ἕμως ὁ Βαϊράμ πασᾶς, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ προελάσῃ εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον, ἠνάγκασε τοὺς Ἕλληνας νὰ υποχωρήσουν. Τὸ τελευταῖον κτύπημα κατὰ τῆς ἐν Χαλκιδικῇ ἐπαναστάσεως ἔδωκεν ὁ νέος διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης Ἀβδουλαβοῦδ. Οὗτος κατὰ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου ἐπιτεθεὶς μετὰ μεγάλων στρατιωτικῶν δυνάμεων κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν διεσκόρπισεν αὐτούς. Ἐκ τῶν κατοίκων τῆς χερσονήσου ὑπὲρ τοὺς 10 χιλ. ἐχάθησαν φονευθέντες ἢ ἐξανδραποδισθέντες. Οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἄθω πεισθέντες ἔτι ὀπίσθεν τῆς Ἀρχῆς τῶν Φιλικῶν δὲν κρύπτεται ἢ ῥωσικῇ κυβέρνησις ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν καὶ ὑπεχρέωθησαν νὰ παραδώσουν τὰ ὅπλα καὶ τὰ κανόνια των, νὰ πληρώσουν ἐφάπαξ μὲν μεγάλην χρηματικὴν ποινὴν, κατ' ἔτος δὲ τακτικὸν φόρον, καὶ νὰ δεχθοῦν ὀθωμανικὴν φρουράν.

Ἡ ἐναρξίς τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰς νήσους Σπέτσας, Ψαρὰ καὶ Ὑδραν. Θυσίαι καὶ ὁμοφροσύνη αὐτῶν—Δάξαρς Κουντουριώτης. Εὐθὺς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἐγένε φανερόν ὅτι πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ κινήματος ἦτο ἀπολύτως ἀναγκαῖον νὰ συμμετέχουν αὐτοῦ αἱ ναυτικαὶ νῆσοι, ἵνα ἀποκόπτουν τὴν διὰ θαλάσσης συγκοινωνίαν τῶν Τούρκων μὲ τὰ ἐπαναστατημένα μέρη. Εἶδομεν (σελ. 17 κ. ἑ.) πῶς αἱ ἑλληνικαὶ ναυτικαὶ κοινότητες καὶ ἰδίως αἱ τῶν τριῶν νήσων Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως εὐρέθησαν νὰ ἔχουν καὶ πολλὰ καὶ μεγάλα πλοῖα καὶ ἀπίρους θησαυρούς. Ἀκριβῶς ἕμως ἡ εὐημερία αὕτη καὶ ἡ ἐλάχιστα βάρυνουσα αὐτοὺς τουρκικὴ ἐξουσία ἦσαν κωλύματα σπουδαῖα διὰ τὴν ἐξέγερσιν αὐτῶν. Ἐν τούτοις ἡ ἐθνικὴ συνείδησις καὶ ὁ ὑπὲρ τῆς πατρῴου θρησκείας ἐνθουσιασμὸς αὐτῶν ἦσαν τόσοσιν μεγάλοι, ὥστε ὁ σπόρος, τὸν ὁποῖον εἶχε ρίψει εἰς αὐτὰς ἡ Φιλικὴ ἑταιρεία, ἐκαρποφό-

ρησε θαυμασίως. Ἐν τῷ σαλπίσματι τῆς ἐλευθερίας ἐξηγέρθησαν καὶ ἐθυσίασαν τὰ πάντα ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος. Εἰς τοῦτο ἕμως ὀφείλομεν νὰ ἐμολογήσωμεν ὅτι συνετέλεσε καὶ τι ἄλλο. Ἐπὶ τοῦ τέλους τῶν Ναπολεοντείων πολέμων οἱ πτωχότεροι κάτοικοι τῶν τριῶν νήσων εἶχον στερηθῆ ἀσχολίας καὶ εὐκαιρίας πρὸς ταχὺ καὶ ἄφθονον κέρδος. Ἐπομένως ἐπεκράτει δυσφορία τις παρ' αὐτοῖς, ἡ ὁποία συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ συμπαθοῦν αὐτοὶ τὰ ἐπαναστατικὰ σχέδια τῆς ἑταιρείας.

Πρώτη ἐκ τῶν τριῶν νήσων ἐξηγέρθη ἡ τῶν Σπετσῶν τὴν 3ην Ἀπριλίου. Τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἐπέδρασεν ἰσχυρῶς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους νησιώτας. Τὴν 10 Ἀπριλίου ἐπὶ τῷ κατάπλω εἰς Ψαρά ἐνός σπετσιωτικῆς πλοίου με ἀναπεπταμένην τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας ἐξηγέρθησαν καὶ οἱ Ψαριανοί. Ὀλίγον βαδύτερον ἠκολούθησε καὶ ἡ Ἰθῶρα τὰς δύο ἄλλας νήσους. Ἐνταῦθα οἱ πρόκριτοι τῆς νήσου κατ' ἀρχὰς εἶχον φρονήματα ἀντιεπαναστατικά. Δευτερευόν ἕμως τις τολμηρὸς πλοίαρχος ὁ Ἀντώνιος Οἰκονόμου ὑποκινήσας στάσιν τοῦ λαοῦ, καθήρесе τὴν δημογεροντίαν, ἀνεγνωρίσθη αὐτὸς διοικητὴς τῆς νήσου, καὶ ἐκήρυξε τὴν ἐπανάστασιν τὴν 16ην Ἀπριλίου. Ἄλλ' ἡ ἐξουσία τοῦ Οἰκονόμου δὲν διήρκεσε πολὺ. Οἱ πρόκριτοι, οἱ ὁποῖοι κατ' ἀρχὰς ἐδίστασαν ὄχι ἐξ ἀδιαφορίας πρὸς τὴν κοινὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ἐκ βαθείας συνειδήσεως τοῦ μεγέθους τοῦ ἔργου καὶ τῆς εὐθύνης, ἤδη καθήρεσαν καὶ ἐξώρισαν τὸν Οἰκονόμου καὶ καὶ ἀνέλαβον αὐτοὶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀγῶνος.

Καὶ δὲν εἶχον καὶ ἄδικον οἱ πρόκριτοι νὰ διστάζουν. Τὸ βῆρος ἔλον τοῦ κατὰ θάλασσαν ἀγῶνος ἔπεσεν εἰς τὰς τρεῖς ναυτικὰς νήσους Ἰθῶραν, Σπέτσας καὶ Ψαρά. Καὶ τὸ βῆρος τοῦτο δὲν ἦτο μικρὸν. Πρῶτον οἱ νησιῶται οὗτοι ἐξέθετον εἰς τοὺς ἐσχάτους τῶν κινδύνων τὸ ποσοτικώτατον κεφάλαιον τῆς περιουσίας των, τὰ πλοῖά των. Ἐπειτα τὰ πλοῖα διὰ νὰ ἐκστρατεύσουν εἶχον ἀνάγκην ἐκάστοτε νέων προμηθειῶν εἰς τροφίμα καὶ πολεμοφόδια, καὶ χρηματικῶν καταβολῶν. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ προσφερθῆ ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλληνικῆς παλιγγενεσίας ἕλος ὁ εἰς ἑκατομμύρια μετρούμενος πλοῦτος τῶν μεγάλων οἰκογενειῶν τῶν νήσων τούτων, Κοτζιάδων, Ἀποστόλιδων, Ἀναργύρων, Μέξηδων, Μποτσασιῶν, Τομπαζαῖων, Βουδουραῖων καὶ πρὸ πάντων τῶν Κουντουριωτῶν.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλη σημαντικὴ δυσχέρεια διὰ τὸν κατὰ θάλασσαν ἀγῶνα ἔπρεπε νὰ ὑπερνηκῆθῆ, ἡ ἐντελής ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξαρτησία τῶν τριῶν νήσων. Αὕτη ὑπερνηκῆθη διὰ τῆς θαυμαστῆς ὁμοφροσύνης, μετὰ τὴν

ἑποῖαν αἱ τρεῖς νῆσοι διεξήγαγον τὸν ναυτικὸν ἀγῶνα, Ἐκάστη ἐκ τῶν τριῶν νήσων εἶχε τοὺς δημογέροντάς της, οἱ ὅποιοι διηύθουνον ἀνεξαρτήτως τὰ κατ' αὐτήν, καὶ ἑκάστη εἶχε τὸν ναύαρχόν της, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ὁποῖου διετέλουν τὰ πλοῖά της. Ἄλλ' αἱ ναυτικάι ἐπιχειρήσεις ἐγίνοντο πάντοτε ἀπὸ κοινου. Κοινὰ ἦσαν τὰ πάντα, θυσίαι, δόξα, παθήματα, μεταξύ τῶν τριῶν νήσων. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Ἰῶρα καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν πλοίων ὑπερτέρει τῶν δύο ἄλλων, ὡς πρὸς τὸ πλῆθος δὲ τῶν ἀνδρῶν καὶ τὸν πλοῦτον τῶν προκρίτων ἰσοφάριζε μόνη πρὸς αὐτὰς ἠνωμένας, σιωπηρῶς ἀπεδόθη εἰς αὐτὴν προεδρία τις ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν τῆς κοινῆς ἐνεργείας, καὶ κατὰ τὰς ναυμαχίας εἰς τὸν ναύαρχον αὐτῆς ὑπήκουον ἅλα τὰ πλοῖα. Ἐπειδὴ δὲ πάλιν εἰς τὴν Ἰῶραν προεξεῖχεν ὁ οἶκος τῶν Κουντουριωτῶν καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ Λάζαρος Κουντουριώτης ἐθεωρεῖτο ὁ ἀνώτατος τῆς νήσου κυβερνήτης, αὐτὸς κατέλαβε σιωπηρῶς ἐξέχουσιν θέσιν καὶ εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν ἐπιχειρήσεων τῶν τριῶν νήσων. Καὶ ἀπεδείχθη ὁ ἀνὴρ ἄξιος τοῦ τοιούτου ἀξιώματος.

Ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης ἦτο ἀνὴρ μόλις 30 ἐτῶν μεγάλῳ ψυχῶς εὐγλωττος, συνετὸς καί, ἂν καὶ ἑτερόφθαλμος, ὀξυδερκέστατος εἰς τὴν διάγνωσιν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν προσώπων, καὶ τὸ σπουδαιότατον εἶχε συνείδησιν τοῦ τί ἡδύνατο καὶ τί δὲν ἡδύνατο νὰ πράξῃ. Διηύθυνε καθ' ἑλπίην τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως τὸν ναυτικὸν ἀγῶνα, ὑπὲρ τοῦ ὁποῖου ἐθυσίασεν ὑπὲρ τὰ δύο ἑκατομμύρια δραχμῶν, ἀλλὰ καὶ ἠρνήθη νὰ ἀναλάβῃ προσφερθεῖσιν τῆς ἑλπίδος Ἑλλάδος τὴν κυβέρνησιν.

Συμμετοχὴ εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν λοιπῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου.
Τὸ πρῶτον ναυτικὸν κατόρθωμα τῶν Ἑλλήνων. Τὰς τρεῖς ναυτικάς νήσους ἠκολούθησαν τάχιστα καὶ αἱ λοιπαὶ ἑλληνικαὶ νῆσοι. Τὴν 17ην Ἀπριλίου τῆ παρορμήσει τῶν Σπετσιωτῶν προσεχώρησεν εἰς τὸν ἀγῶνα ἡ Σάμος ὑπὸ τὸν φιλόπατριν ἱατρὸν Λυκοῦργον Λογοθέτην. Ἡ Κάσος, ἡ Ἴος ἡ Κάρπαθος, ἡ Χάλκη, ἡ Δῆλος, ἡ Νίσυρος, ἡ Κάλυμνος, ἡ Λέρος, ἡ Πάτμος, ἡ Ἀστυκάλαια, ἡ Θήρα προσεχώρησαν ἐπίσης ἀμέσως εἰς τὸ κίνημα.

Καὶ τώρα πολυάριθμα πλοῖα ἐξωπλισμένα μὲ πυροβόλα διεσπάρησαν εἰς τὸ Αἶγαίον καὶ συνελάμβανον τὰ πλέοντα εἰς αὐτὸ φορτηγὰ τουρκικὰ πλοῖα. Οὕτω δ' ἐνέπνεον εἰς μὲν τοὺς Τούρκους τρόμον, εἰς δὲ τοὺς Ἕλληνας θάρρος καὶ ἐλπίδας. Τὸ πρῶτον δὲ σπουδαῖον κατόρθωμα τοῦ ἑλλ. στόλου ἐγένεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἐρεσσού τῆς Λέσθου. Κατὰ τὰ τέλη Μαΐου ὁ τουρκικὸς στόλος συγκείμενος ἐξ ὀκτὼ μεγάλων

πλοίων εξέπλευσεν ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου, ἵνα κατασβεσῇ τὴν ἐπανάστασιν τῶν νήσων. Οἱ Ψαριανοὶ ἔσπευσαν διὰ ταχύπλου νὰ ἀναγγείλουν τὸ πρᾶγμα εἰς τὰς Σπέτσας καὶ τὴν Ἰδραν. Ταχέως δὲ (23 Μαΐου) οἱ στόλοι τῶν τριῶν νήσων συνηνώθησαν ἀποτελέσαντες δύναμιν 65 μικρῶν πλοίων καὶ ἔσπευσαν πρὸς συνάντησιν τοῦ τουρκικοῦ. Τὴν ἐπομένην εἶδον οἱ Ἕλληνες μίαν τουρκικὴν φρεγάταν μὲ 48 κανόνια καὶ πλήρωμα 1000 ἀνδρῶν φεύγουσαν πρὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἐρεσσοῦ. Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἐπλησίασαν, ἀλλ' αἰφνίδιος συμπεροβολισμὸς ἠνάγκασεν αὐτὰ νὰ ὀπισθοδρομήσουν.

Τὴν ἑσπέραν γενομένου συμβουλίου τῶν Ἑλλήνων κυβερνητῶν ἐπὶ τῆς ὑδραϊκῆς ναυαρχίδος ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ διὰ πρώτην φοράν ἀπόπειρα πυρπολήσεως τοῦ τουρκικοῦ πλοίου διὰ πυρπολικῶν. Τὴν 27ην Μαΐου δύο ἡρώες Ψαριανοί, ὁ Παπανικολῆς καὶ ὁ Καλαφάτης, ἂν καὶ σφοδρῶς ἐπυροβολοῦντο, πλησιάζουν εἰς τὸν τουρκικὸν κολοσσὸν ἐπὶ δύο πυρπολικῶν καὶ προσκολλῶνται εἰς αὐτόν. Καὶ τὸ μὲν πυρπολικὸν τοῦ Καλαφάτη δὲν ἐπέφερεν εἰς αὐτὸν καμμίαν βλάβην. Τὸ τοῦ Παπανικολῆ ἔμως προσκολληθὲν εἰς τὸ ἔμπροσθεν μέρος ἀνέφλεξε τὸ ἴστιον. Μάτην οἱ Τούρκοι προσεπάθουν νὰ κατασβέσουν τὸ πῦρ. Τοῦτο μετεδόθη εἰς ὄλον τὸ πλοῖον. Τέλος ἀναφλεχθεῖσης τῆς πυριτιδαποθήκης ἀνετινάχθη τὸ πλοῖον εἰς τὸν ἀέρα. Ἐκ τῶν 1000 ἀνδρῶν τοῦ πληρώματος ὀκτὼ μόνον ἐσώθησαν. Οἱ δὲ πυρπολῆται ἐπέστρεψαν σῆσι.

Τὸ κατῶρθωμα τῆς 27ης Μαΐου ἀπέβη σπουδαιότατον διὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ. Πρῶτον ὁ τουρκικὸς στόλος ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν Ἑλλησπόντον, ἕπερ συνετέλεσεν εἰς τὴν κραταίωσιν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν νήσων. Δεύτερον καὶ σπουδαιότερον οἱ Ἕλληνες ἐδιδάχθησαν τὴν χρῆσιν τῶν πυρπολικῶν, διὰ τῆς ὁποίας καὶ μόνης κατῶρθωσαν νὰ ἀντιπαραταχθῶν πρὸς τοὺς τουρκικοὺς κολοσσούς. Εἰς τὰς χεῖρας δὲ τῶν τολμηρῶν Ἑλλήνων ναυτῶν τὸ πυρπολικὸν κατέστη ἔπλον φοβερόν. Μετεχειρίζοντο αὐτὸ κατόπιν μετὰ δεξιότητος καὶ τόλμης ὄχι μόνον κατὰ τῶν ἀγγυροβολημένων πλοίων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν. Διὰ τῆς θαυμαστῆς ναυτικῆς δεξιότητός των κατῶρθωνον νὰ προσανεμίζωνται, δηλ. νὰ καταλαμβάνουν κατάλληλον θέσιν σχετικῶς μὲ τὸν πνέοντα ἀνεμὸν, καὶ κατόπιν ἐξέπεμπον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τὰ πυρπολικά, τὰ ὅποια ἐπέφερον εἰς αὐτὸν καταστροφήν. Οὕτω κατῶρθωσαν νὰ ἐμπνεύσουν εἰς τοὺς Τούρκους ναύτας τὸν τρόμον καὶ νὰ καταστοῦν οἱ ἀδιαφιλονίκητοι κύριοι τοῦ Αἰγαίου.

Καταστροφή Κυδωνίων. Σμύρνης και άλλων παραλίων ελληνικών πόλεων. Ἄλλ' ἔμως καὶ τὸ μέγα θάρρος καὶ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων ναυτῶν ἔνεκα τῆς ἐκ τούτου προκληθείσης ὀργῆς καὶ ἀγανακτήσεως τῶν Τούρκων ἐγινε παραίτιον πολλῶν συμφορῶν εἰς τοὺς Ἑλληνας τῶν παραλίων μερῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Τὰ μεγαλύτερα δευνὰ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως ἔπαθεν ἡ ἀνηηροτάτη, ἑλληνικὴ πόλις Κυδωνία. Ὅταν ἐγνώσθη ἡ ἐν Ἐρεσσῷ καταστροφή, φανατικοὶ μωαμεθανοὶ προσδραμόντες ἐκ τῶν ἐνδοτέρων ἐπετέθησαν κατὰ τῆς πλουσίας πόλεως διψῶντες ἐκδίκησιν καὶ ὀρεγόμενοι τοῦ πλοῦτου τῶν κατοίκων τῆς. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ὄσοι δὲν ἐσφάγησαν, κατέφυγον εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα διὰ τοῦ προσδραμόντος εἰς βοήθειαν ἑλληνικοῦ στόλου.

Μετ' ὀλίγον καὶ ἡ ἄλλη μεγάλη καὶ ἀνηηρὰ ἑλληνικὴ πόλις Σμύρνη, τὸ μέγα κέντρον τοῦ ἐν τῇ Αἰγαίῳ καὶ ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ ἑλληνισμοῦ, ἠπειλήθη ὑπὸ μεγίστων κινδύνων. Οἱ Τούρκοι κάτοικοι τῆς πόλεως ἐξωργισμένοι διὰ τὰ παθήματα τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐνωθέντες μὲ τοὺς ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐλθόντας ὁμοπίστους ἐπεχείρησαν νὰ ἐξολοθρεύσουν διὰ γενικῆς σφαγῆς ἕλον τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως. Καὶ τοῦτο μὲν δὲν ἐγινεν. Ἐσφάγησαν ἔμως ἡ ἐδουλώθησαν ἱκανοὶ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων.

Καὶ εἰς τῆς λοιπὰς παραλίους πόλεις, ὅπου ὑπῆρχεν ἑλληνικὸς πληθυσμὸς, καὶ ἰδίως εἰς τὴν Νέαν Ἐφεσον καὶ εἰς τὰς νήσους Κῶν, Ῥόδου καὶ Κύπρου, οἱ χριστιανοὶ ἔπαθον πολλὰ ὑπὸ τῶν ἐκμανέντων Τούρκων. Χειρότεροι τέλος ὁμότητες διεπράχθησαν εἰς τὴν Κρήτην, αἱ ὅσαι καὶ ἐπροκάλεσαν τὴν ἐκεῖ ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασις. Ἡ κατάστασις τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν Κρήτην δὲν ἦτο εὐνοϊκὴ διὰ τὴν ἔκρηξιν ἐπαναστάσεως. Ὁ μουσουλμανικὸς πληθυσμὸς τῆς νήσου ἀνερχόμενος εἰς 21 χιλ. οἰκογενείας δὲν ἦτο πολὺ μικρότερος τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνερχομένου εἰς 28 χιλ. οἰκογενείας. Ἐκτὸς τούτου ἡ Κρήτη, ὡς εἶναι μεμονωμένη ἐν μέσῳ τοῦ Λιθικοῦ πελάγους, δὲν ἠδύνατο μῆτε ἐπικουρίας νὰ περιμένῃ ἐκ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος μῆτε προστασίαν μεγάλην νὰ ἐλπίζῃ ἐκ μέρους τοῦ ἑλλ. στόλου κατὰ τοῦ αἰγυπτιακοῦ. Ἐξ ἄλλου οἱ Κρήτες κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἐστεροῦντο παντελῶς πολεμοφοδίων. Μόλις εἶχον 360 ὀκάδας πυρίτιδος καὶ 1200 ὄπλα. Ἐν τούτοις ἡ ἀφροσύνη τῶν Τούρκων ἔκαμε τοὺς Κρήτας νὰ ἐξεγερθοῦν. Ὁ πασσὰς τῶν Χανίων τὴν 18ην Μαΐου ἐπέτρεψεν εἰς τὸν μουσουλμανικὸν ὄχλον

νά προβῆ εἰς ἐκδίκησιν κατὰ τῶν ἀπίστων. Ἦρχισε λοιπὸν ἐντὸς καὶ

Εἰκ. 40. Τὸ Αἰγαῖον μετὰ τῆς Κρήτης κατὰ τὴν Ἐπαναστάσιν.

ἐκτὸς τῆς πόλεως λυσσαλέα ἐπίθεσις τοῦ ἔχλου ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν.

νων. Ἐφόνευσαν τὸν ἐπίσκοπον Κισσάμου καὶ πολλοὺς προκρίτους, ἐσύλησαν ναοὺς καὶ ἔκαυσαν καὶ κατέστρεψαν τὰς περίξ χριστιανικὰς κώμας καὶ τὰ μοναστήρια, καὶ ἔσφαξαν ὄσους ἡδύναντο ἀνθρώπους. Αἱ βαρβαρότητες αὗται ἐξήγειραν εἰς τὰ θπλα τὸν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου πυκνὸν χριστιανικὸν πληθυσμὸν καὶ ἰδίως τὸν γενναῖον ὀρεινὸν λαὸν τῶν Σφακιῶν. Ἐνοπλιοὶ δὲ μαχηταὶ νικῶντες κατὰ τὴν πορείαν τοὺς ἐπιτιθεμένους Τούρκους ἐπῆλθον κατὰ τῶν Χανίων τοῦ Ῥεθύμνου καὶ ἄλλων ὄχυρῶν θέσεων. Οἱ Τούρκοι τῶν Χανίων καὶ τῆς Ῥεθύμνου ἐξῆλθον ἐκ τῶν πόλεων διὰ νὰ προσβάλουν τοὺς ἐπαναστάτας. Ἡττηθέντες ὁμῶς ἐκλείσθησαν ἐντὸς τῶν πόλεων, εἰς τὰς ὁποίας καὶ ἐπολιορκήθησαν ὑπ' αὐτῶν.

Κατ' Αὐγούστον καὶ Σεπτέμβριον ἡ ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασις περιήλθεν εἰς δυσχερῆ θέσιν. Ὁ πασσὰς τῆς Ῥεθύμνου βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ πασσὰ τοῦ Ἡρακλείου ἔφθασεν εἰς Ἀποκόρωνον μὲ δύναμιν ἰσχυράν. Οἱ Ἕλληνες τότε ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν τῶν Χανίων, ὁ δὲ πασσὰς αὐτῶν ἠνώθη μετὰ τῶν συμμάχων του. Καὶ τώρα οἱ τρεῖς πασσάδες συνενώσαντες τὰς δυνάμεις τῶν ἀνερχομένων εἰς 10 χιλ. ἀνδρας, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῶν Σφακιῶν. Ἄλλ' ἡ ἐπίθεσις τῶν ἀπέβη ματαία. Εἰσῆλθον μετὰ μεγάλας θυσίας εἰς τὰ Σφακιά, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν περὶ τὰ μέσα τοῦ Σεπτεμβρίου νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ φρούριά των χωρὶς νὰ καταβάλουν τὴν ἐπανάστασιν. Οἱ ἐπαναστάται ἀπέκλεισαν καὶ πάλιν αὐτοὺς. Ἡ ἐπανάστασις ἐμπεδώθη εἰς τὴν Κρήτην.

Τότε κατ' αἴτησιν τῶν ἐπαναστατῶν ἀπεστάλη μὲ ἀρκετὰ πολεμικὰ ἐφόδια εἰς τὴν Κρήτην ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου ὡς ἀρχηγὸς ὁ Μιχαὴλ Κομνηνὸς Ἀφεντούλης. Ἄλλ' ὁ ἀνὴρ δὲν ἦτο κατάλληλος διὰ τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἀνέλαβε, διότι εἶχε φύσιν μᾶλλον διοικητοῦ ἢ στρατηγοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ὀργανωτικὰ αὐτοῦ σχέδια ἦσαν ἀντίθετα πρὸς τὴν φύσιν τῶν Κρητικῶν πραγμάτων.

Ἡ πρώτη ἐθνικὴ συνέλευσις. Ἡ διάστασις τοῦ Ὑψηλάντου πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς Πελοποννήσου καὶ τὰς δύο ἄλλας τοπικὰς κυβερνήσεις τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, καὶ ἡ προϋσῶσα ἐλάττωσις τοῦ ἀξιώματός αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ὀπλαρχηγοῖς κατέστησαν εἰς αὐτὸν αἰσθητὴν τὴν ἀνάγκη νὰ προσφύγῃ εἰς τὸν ἕλον λαόν. Τοῦτο ἄλλως τε, ἀπετέλει τὴν μόνην φυσικὴν διέξοδον διὰ τὴν περίστασιν. Ἀφ' οὗ ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων δὲν κατέστη δυνατόν εἰς ἀνὴρ νὰ λάβῃ εἰς χεῖράς του τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀγῶνος, ἡ ἀρχὴ αὐτῆ ἀνήκεν εἰς τὸ ἔθνος, ἦτοι εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτοῦ συνερχομένους εἰς ἐθνικὴν σύνοδον.

Ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης λοιπὸν μετὰ τὴν ἀλυσιν τῆς Τριπόλεως, ἣ ὅποια ἄλλως τε εἶχεν ὀρισθῆ καὶ ὡς θρίον διαρκείας τῆς γερουσίας τῶν Καταξῶν, ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη ἀπεφάσισε νὰ καλέσῃ ἐθνικὴν συνέλευσιν. Ἐξέδωκεν ἐγκυκλίους πρὸς τοὺς Πελοποννησίους καὶ τοὺς Ἑλληνας τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων, διὰ τῶν ὁποίων ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀδελφοῦ του, τοῦ Γενικοῦ ἐφόρου, προσεκάλει τὸν λαὸν νὰ ἀποστείλῃ ἀντιπροσώπους πρὸς συγκρότησιν ἐθνικῆς συνέδου. Ἄλλ' αἱ ἐλπίδες τοῦ Ὑψηλάντου, ὅτι διὰ τῆς συνελεύσεως θὰ κατάρθωνε νὰ λάβῃ τὴν πρωτεύουσαν θέσιν ἐν τῇ διευθύνσει τοῦ ἀγῶνος, διεφύσθησαν. Οἱ πληρεξούσιοι ἐξελέχθησαν ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τῶν προκρίτων, εἰς δὲ τὴν Στερεάν οὐδὲ ἐγένεν ἡ ἐκλογή ὑπὸ τῶν ἐπαρχιῶν, ἀλλὰ ὑπὸ τῶν τοπικῶν κυβερνήσεων.

Ἡ συνέλευσις κατὰ πρῶτον συνηλθε κατὰ τὸν Δεκέμβριον εἰς Ἄργους. Ὁ Ὑψηλάντης εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἶδεν ὅτι ἡ συνέλευσις ἦτο ἐχθρικῶς διατεθειμένη πρὸς αὐτόν. Ὅτε δὲ καὶ οἱ πληρεξούσιοι τῶν νήσων, οἱ ὅποιοι μέχρι τοῦδε ἔκλιναν μᾶλλον ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐτάχθησαν μὲ τοὺς προκρίτους, βαρυνθεὶς τὰς ἀδιακόπους φατριαστικὰς ἐριδας ἔφυγε μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη εἰς τὸ ἐν Κορίνθῳ στρατόπεδον. Οὕτω ἡ πολιτικὴ μερίς ἔμεινε ἐπικρατοῦσα. Οἱ πληρεξούσιοι τῆς Πελοποννήσου τότε ἴδρυσαν κατὰ μίμησιν τῶν ἐν τῇ Στερεᾷ κυβερνήσεων Γερουσίαν πελοποννησιακὴν, ἣ ὅποια καθώρισε τοὺς διὰ τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν πληρεξούσιους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πληροῦντες τὰς ὁδοὺς τοῦ Ἄργους ὀπλοφόροι παρημπόδιζον τὰς ἐργασίας τῆς συνελεύσεως, ὅπως ἀσφαλισθῆ αὕτη κατὰ ἐνδεχομένου πραξικοπήματος τῆς στρατιωτικῆς μερίδος, μετέβη, περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου εἰς τὸ παρὰ τὸν Σαρωνικὸν κόλπον χωρίον Πιάδα πλησίον τῆς ἀρχαίας Ἐπιδαύρου. Ἐνταῦθα ἡ ἐκ τοῦ χωρίου ὀνομασθεῖσα συνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου ἐξέλεξε πρόεδρόν της τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον καὶ ἀνέθεσεν εἰς ἐπιτροπείαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν αὐτοῦ τὸν καταρτισμὸν σχεδίου συντάγματος. Τὸ σχέδιον τοῦτο ὑποβλήθη ἐν τῇ συνέλευσιν ἐψηφίσθη τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1822.

Τὸ πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου καθώρισε τὴν καθολικὴν ἰσότητά ἐνώπιον τῶν νόμων, τὴν ἀνεξιθρησκείαν, τὴν ἐλευθεροτυπίαν, καὶ δημοκρατικὸν τύπον κυβερνήσεως. Ἰδρύθη δηλ. βουλὴ ἐξ ἀντιπροσώπων τῶν ἐπαρχιῶν ἐκλεγομένων κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν γερουσιῶν, καὶ νομοτελεστικὸν πέντε ἀνδρῶν ἐπίσης κατ' ἔτος ἐκλεγομένων, τὸ ὅποιον διώριζε τοὺς μινίστρος (ὑπουργοὺς) τῶν ὀκτῶ ὑπουργείων. Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς κυβερνήσεως ἦσαν ἡ προσωρινότης καὶ ἡ μικρὰ

διάρκεια. Ταῦτα δὲ ἦσαν συνέπεια τοῦ φόβου τῶν προκρίτων, μήπως ῥιζωθῆ ἡ ἐπιρροή κανενὸς ἀντιζήλου. Οὕτω ἕως δὲν κατωρθώθη νὰ ἰδρωθῆ ἰσχυρὰ κεντρικὴ κυβέρνησις ἱκανὴ νὰ διευθύνῃ τὸν ἀγῶνα.

Πρόεδρος τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἐξελέχθη ὁ Μαυροκορδάτος λαθῶν οὕτω τὴν θέσιν τοῦ Ὑψηλάντου. Ὁ Μαυροκορδάτος οὔτε στρατιωτικὸς ἦτο οὔτε μὲ τὴν Ῥωσίαν εἶχε σχέσεις, ἐπομένως οἱ πρόκριτοι δὲν ἐφοβοῦντο αὐτόν. Εἰς τὸν Ὑψηλάντην ἐδόθη ἡ προεδρία τοῦ βουλευτικοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἄλλην πικρίαν ἐμελλε νὰ δοκιμάσῃ οὗτος. Τὰ σύμβολα καὶ τὰ χρώματα τῆς Φιλικῆς ἑταιρείας κατηγορήθησαν, ὠρίσθησαν δὲ ἀντὶ τοῦ φοίνικος καὶ τοῦ μέλανος χρώματος ὡς ἔθνοςσημον μὲν ἡ γλαυξ τῆς Ἀθηνᾶς, ὡς ἔθνικὰ δὲ χρώματα τὸ κυανοῦν καὶ τὸ λευκόν. Ἡ κυανόλευκος δὲ νέα σημαία τοῦ ἑλλ. ἔθνους ὑψώθη ἐπὶ τοῦ Ἀκροκερίνθου, ὁ ὁποῖος τότε ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων (12 Ἰαν. 1822), καὶ ἡ Κόρινθος ἐξελέχθη ὡς προσωρινὴ πρωτεύουσα τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος. Τὴν προτεραίαν τέλος τῆς διαλύσεώς της (15 Ἰαν. 1822) ἡ συνέλευσις ἐξέδωκε προκήρυξιν δικαιολογοῦσαν εἰς τὴν Εὐρώπῃ τὴν ἐπανάστασιν. Δι' αὐτῆς ἐχωρίζετο αὕτη ἀπὸ τῶν δημαγωγικῶν καὶ στασιαστικῶν κινημάτων, τὰ ὅποια τότε ἐτρόμαζον τὰς κυβερνήσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, καὶ ἐχαρκτηρίζετο ὡς ἀγὼν ἱερός πρὸς ἀνάκτησιν τῶν δικαίων, τῶν ὁποίων ἀπολαύουν ὅλοι οἱ χριστιανικοὶ λαοί.

3. Ἀμυντικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων (1822—1824).

Ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1822. Ἡ ἐπανάστασις ἡ κατ' ἀρχὰς ἐπεκταθεῖσα ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Προῦθου καὶ τῶν ὑπωρειῶν τῶν Καρπαθίων μέχρι τῶν κορυφῶν τῆς Ἰδης εὐθὺς κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος περιωρίσθη εἰς τὸ Σούλι καὶ τὴν νότιον Ἠπειρον, εἰς τὴν Σπερεῶν Ἑλλάδα καὶ τὴν Εὐβοίαν, εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς τρεῖς ναυτικὰς νήσους, εἰς τὴν Σάμον, τὰς Κυκλάδας, τὴν Κᾶσσον καὶ τὴν Κρήτην. Πέραν τῶν χωρῶν τούτων ἡ ἐπανάστασις ἢ ἐκράγεῖσα κατεστάλη, ἢ ἐξεδηλώθη μόνον διὰ παθημάτων καὶ συμφορῶν.

Ἐν τούτοις ἡ ἐπανάστασις καίπερ περιορισθεῖσα εἶχε πλέον ἐδραιωθῆ. Διὰ τῆς ἐθνικῆς συνελύσεως τῆς Ἐπιδαύρου ἔληξεν ἡ περίοδος τῶν μεμονωμένων ἐξεγέρσεων. Τώρα ὑφίστατο ἀπέναντι τῆς Τουρκίας ἑλληνικὴ πολιτεία ἐλευθέρα μὲν ἰδίαν κυβέρνησιν, πολιτεία γεννηθεῖσα

ἐξ ὠκεανοῦ αἵματος, ἐκ τοῦ πυρὸς φρικώδους φυλετικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ πολέμου. Εἰς τὴν πολιτείαν δὲ αὐτὴν ἀπέκειτο τὸ βαρὺ ἔργον κυρίως μὲν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ κτηθέν, εἰ δυνατόν δέ, καὶ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸ μεγαλυτέραν ἔκτασιν. Οἱ νέοι λοιπὸν πρὸς τὴν Τουργικὴν πόλεμον εἶναι φανερόν ὅτι εἶχον χαρακτῆρα κυρίως ἀμυντικοῦ πολέμου. Δυστυχῶς αἱ ἐνέργειαι τῆς κυβερνήσεως δὲν ἐστέφθησαν ὑπὸ ἐπιτυχίας. Ἄν δὲ ἢ Ἑλλάς κατὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου εὐρέθη σωσμένη, τοῦτο ὀφείλεται εἰς ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν τῶν ἡρώων τῆς.

Πολεμικὸν σχέδιον τῶν Τούρκων κατὰ τὸ β' ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁλέθριαι ἔριδες Ἀρείου Πάγου καὶ ὀπλαρχηγῶν. Ἡ καισαυροφὴ τοῦ Πέτα. Ὁ Χουρσίτ μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ἀλῆ παρεσκευάζε διπλὴν κατὰ ξηρὰν ἐπίθεσιν πρὸς κατάσβεσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Κατὰ τὸ σχέδιον αὐτοῦ οἱ μὲν Ἀλβανοὶ ἐμελλον νὰ ὑποτάξουν πρὸς δυσμὰς τοῦς Σουλιώτας καί, ἀφοῦ καταλάβουν τὰς περὶ τὸν Ἀχελῷον χώρας νὰ διεπεραιωθοῦν εἰς Πάτρας. Αὐτὸς δὲ μὲ ἐκλεκτὰ στρατεύματα, τὰ ὅποια θὰ συνεκρότει ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐμελλε νὰ προελάσῃ διὰ τῆς ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος εἰς τὸν Ἰσθμόν. Τὸ σχέδιον τοῦτο κατανοήσαντες καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπεχείρησαν νὰ τὸ ματαιώσουν, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσαν.

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ὁ Ἀρειὸς Πάγος ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ στρατείαν εἰς Θεσσαλίαν, ἵνα ἀφ' ἑνὸς μὲν παρενοχλῇ τὴν ἤδη ἀρξικμένην ἐνταῦθα συνάθροισιν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τοὺς Μακεδόνας τῆς Ναούσης καὶ τοῦ Ὀλύμπου, οἱ ὅποιοι ἐπανεστάτησαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1822. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον μάλιστα ἦλθεν ἐκ Πελοποννήσου καὶ ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης μὲ 700 ἄνδρας καταληφθεὶς ὑπὸ ἀγῆδιας πρὸς τὰς ἐν Πελοποννήσῳ φατριαστικὰς ἔριδας. Δυστυχῶς ἡ διάστασις τοῦ Ἀρείου Πάγου πρὸς τὸν Ὑψηλάντην καὶ πρὸ πάντων ἡ ἀξίωσις τοῦ πρώτου νὰ μὴ ἀφίνη αὐτοβουλίαν καὶ ἐλευθερίαν περὶ τὴν δρᾶσιν των εἰς ὀπλαρχηγούς. οἷος ὁ Ὀδυσσεύς, ἐπέφερε τὴν ἀποτυχίαν ὄλων τῶν ἐπιχειρήσεων εἰς τὴν Φθιώτιδα. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς νοτίου Μακεδονίας κατεπνίγη εἰς τὸ αἶμά τῆς ὑπὸ τοῦ πασσᾶ τῆς Θεσσαλονίκης Ἀβδουλαβοῦδ. Συγχρόνως δὲ αἱ ἐπιταθεῖσαι ὀλέθριαι ἔριδες μεταξὺ Ἀρείου Πάγου καὶ Ὀδυσσεῶς ἤνοιγον εἰς τὸν ἐν Θεσσαλίᾳ τουρκικὸν στρατὸν τὴν εἰς Κόρινθον ὁδόν.

Καὶ εἰς τὴν Δ. Ἑλλάδα τὰ πράγματα δὲν ἀπέβησαν καλύτερα. Ἐνταῦθα ἀπεφάσισε νὰ ἔλθῃ ὁ ἴδιος ὁ Μαυροκορδάτος εἰς βοήθειαν τοῦ

Σουλίου, τὸ ὅποσον ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη, Παραλαβῶν τὸ ἐν Κορίνθῃ εὐρισκόμενον τάγμα τῶν τακτικῶν τὸ ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου ὀργανωθέν, τὸ εὐρωπαϊκῶς ὀργανωμένον τάγμα τῶν Ἴονίων ὑπὸ τὸν Σπύρον Πανᾶν καὶ τὸ τάγμα τῶν φιλελλήνων τὸ ἀποτελεσθὲν ἀπὸ Εὐρωπαϊοῦ ἀξιωματικοῦ, οἱ ὅποιοι ἐκ φιλελληνισμοῦ εἶχον συρρέουσι παμπληθεῖς τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα, προσέτι δὲ χιλίους περίπου Πελοποννησίους ὑπὸ τὸν Κυριακούλῃν Μαυρομιχάλῃν ἔσπευσεν εἰς Μεσολόγγιον. Ὁ στρατὸς τοῦ Μαυροκορδάτου ἦτο μικρὸς, μόλις συνεποσοῦτο εἰς 4 χιλιάδας. Ἐν τούτοις οὗτος ὑπέικων εἰς τὰς ἐκκλήσεις τῶν Σουλιωτῶν ἐξησθένισεν ἔτι μᾶλλον αὐτὸν πέμψας 500 Μανιάτας ὑπὸ τὸν Κυριακούλῃν Μαυρομιχάλῃν εἰς τὸ ἐπτὰ ὥρας νοτίως τῆς Κιάφας Φανάριον, ὁ ἴδιος δὲ ἐπροχώρησε πρὸς τὸ Πέτα βορείως τῆς Ἄρτας. Ἐνταῦθα τὴν 4ην Ἰουλίου ὁ Ρεσίτ πασσὰς Κιουταχῆς ἐξορμήσας μὲ 6 χιλιάδ. Τούρκους ἐξ Ἄρτης προσέβαλε τοὺς Ἕλληνας. Οἱ φιλέλληνες ἡρωϊκῶς ἀντιταχθέντες ἔπεσαν ἔλοι, Ὡσαύτως οἱ πλεῖστοι τῶν τακτικῶν καὶ τῶν Ἴονίων. Τὴν αὐτὴν τύχην ἔσχον καὶ οἱ Μανιάται εἰς Φανάριον, ὅπου προσελήθησαν ὑπὸ ἰσχυρᾶς τουρκικῆς δυνάμεως, ἔπεσε δὲ καὶ ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης.

Ἡ καταστροφὴ ἦτο πλήρης. Πᾶσα ἐλπίς πλέον περὶ σωτηρίας τοῦ Σουλίου ἀπωλέσθη. Οἱ Σουλιωταὶ ἀντέστησαν μέχρι Σεπτεμβρίου, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν. Ἀπῆλθον μὲ τὰς γυναῖκας τῶν καὶ τὰ τέκνα τῶν εἰς τὰς Ἴονίους νήσους, ὅπόθεν οἱ περισσότεροι πολεμιστὰὶ πνέοντες ἐκδίκησιν διεπεραιώθησαν εἰς Μεσολόγγιον. Ὁ Μαυροκορδάτος τέλος μὲ τὰ λείψανα τοῦ Πέτα ἦλθεν εἰς τὸ Μεσολόγγιον, ἵνα φροντίσῃ περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ τελευταίου τούτου προμαχώνος τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος.

Οὕτω ἡ ἀπόπειρα παρεμποδίσσεως τῆς τουρκικῆς ἐκστρατείας ἀπέτυχε καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν δυτικὴν.

Ἐκστρατεία καὶ καταστροφὴ τοῦ Δράμαλη. Αἱ παρασκευαὶ τὰς ὁποίας ἔκαμεν ὁ Χουρσίτ εἰς τὴν Θεσσαλίαν μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ἄλῃ εἶχον περατωθῆ. Εἶχον συγκεντρωθῆ τροφαὶ καὶ πολεμοφόδια ἐν ἀφθονία καὶ στρατὸς ἐκ 30 χιλιάδων ἀνδρῶν. Ἀλλὰ τῆς ἐκστρατείας δὲν ἔμελλε νὰ ἡγηθῆ ὁ Χουρσίτ. Τῇ ἐνεργείᾳ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐχθρῶν τοῦ ἀφγρέθῃ ἀπ' αὐτοῦ ἡ ἀρχιστρατηγία καὶ ἀνετέθη εἰς τὸν ἐν Λαρίσση Μαχμούτ Δράμαλῃν. Ὁ στρατὸς οὗτος διέβη τὸν Σπερχειὸν περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα οὐδαμοῦ εὗρεν ἀντίστασιν. Αἱ ὀλέθριαι μεταξὺ Ὀδυσσέως καὶ Ἀρείου Πάγου ξιrides εἶχον

ἐπιφέρει παραλυσίαν τῶν πάντων. Οὕτω ὁ Δράμαλης προήλασεν ἀκωλύτως μέχρι Βοιωτίας καὶ Ἄττικης, ἐλεγκάτησεν ἀνηλεῶς ἀμφοτέρως καὶ ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Μεγαρίδα, χωρὶς νὰ κατατρίψῃ χρόνον περὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, τὴν ὅποιαν μόνην ἐν τῶν πολιορκουμένων φρουρίων εἶχον κατωρθῶσαι νὰ κυριεύσουσι οἱ Ἕλληγες (9 Ἰουνίου).

Ἡ γερούσια ἀπέστειλεν εἰς τὰ στενά τῆς Μεγαρίδος ἄνδρας τινάς, ἀλλ' οὗτοι οὐδαμοῦ ἠδυνήθησαν νὰ ἀνακόψουν τὴν πορείαν τοῦ Δράμαλη. Ἄλλ' οὕτε εἰς τὸν Ἰσθμὸν ἠδυνήθησαν νὰ ἀνισταθοῦν. Ὁ Δράμαλης προχώρησας εἰς τὴν Κόρινθον κατέλαβε τὸν Ἀκροκόρινθον. Οἱ Ἕλληγες ἔχασαν τὸ θάρρος των. Οἱ πρόκριτοι οἱ καταλαβόντες τὰ στενά τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐκ Κορίνθου εἰς Ἄργος κατέλιπον αὐτά. Ὁ λαὸς τῆς Ἀργολίδος ἐδραπέτευσεν εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰς μακρυὰς παραλλίας. Οἱ Μανιάται καὶ οἱ Μεσσήσιοι ἐτράπησαν εἰς τὴν λεηλασίαν. Ἡ κυβέρνησις τέλος καταληφθεῖσα ὑπὸ τρόμου κατέφυγεν εἰς δύο ἐντὸς τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου ἑλληνικὰ πλοῖα.

Εἰς τὴν δευτέραν ἐκείνην περίστασιν ἔσωσαν τὴν Ἑλλάδα ὁ Δ. Ὑψηλάντης καὶ πρὸ πάντων ὁ Θ. Κολοκοτρώνης. Κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Κολοκοτρώνη ὁ Ὑψηλάντης εἰσήλθεν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἄργους, καὶ ἠνάγκασε τὸν Δράμαλην νὰ χρονοτριβήσῃ εἰς τὴν πολιορκίαν αὐτῆς, ὁ δὲ Κολοκοτρώνης ἐν τῷ μεταξύ παραγγείλας νὰ ἀπαγάγουν ἢ νὰ καταστρέψουν ὅλα τὰ ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Ἀργολίδος σιτηρὰ καὶ ὄλας τὰς ζωτροφίας, ἀπῆλθεν εἰς Τρίπολιν πρὸς στραταλογίαν. Ἐκεῖ συγκεντρώσας ἀξιόμαχον δύναμιν, τὸ μὲν κύριον μέρος αὐτῆς ὑπὸ τὸν Πετρόμπεην ἀφήκεν εἰς τὴν παρὰ τοὺς Μύλους ὄχυράν θέσιν, μὲ τοὺς λοιποὺς δὲ κατέλαβε καὶ τὰς πρὸς δυσμὰς τῆς πεδιάδος ὄρεινὰς παρόδους τοῦ Ἄργους, ἰδίως δὲ τὰς μεταξὺ Ἄργους καὶ Κορίνθου ὄρεινὰς ὁδοὺς. Τὸ σχέδιον ἐπέτυχε καθ' ὅλοκληρίαν. Ἀφ' οὗ ἐπὶ ἡμέρας ὄλοκληροῦς ἔγιναν πολλὰ ἰσφοδραὶ ἀψιμαχίαι μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Γούρκων περὶ τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἄργους, ὁ Κολοκοτρώνης διηκούλυε τὴν ἐξόδον τῶν πολιορκουμένων. Ἄλλ' ἤδη ὁ Δράμαλης εἶχε περιέλθει εἰς δυσχερῆ θέσιν. Ὁ στρατὸς του εἰς τὴν ἐρημωμένην καὶ πολυδίψον Ἀργολίδα ἤρχισε νὰ ὑποφέρῃ ἐξ ἐλλείψεως τροφῶν καὶ ὕδατος. Ὁ δὲ ὀθωμανικὸς στόλος φοβούμενος τὰ ἑλληνικὰ πυρπολικά δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειάν του. Ἐπομένως περὶ προελάσεως εἰς Ἀρκαδίαν δὲν ἠδύτατα πλέον νὰ σκεφθῇ ὁ Δράμαλης. Δὲν ὑπελείπετο εἰς αὐτὸν ἢ νὰ ὑποχωρήσῃ τάχιστα εἰς Κόρινθον. Ἄλλ' εἰς τὰς μεταξὺ Ἀργολίδος καὶ

Κορινθίας στενοπορίας ὁ Κολοκοτρώνης μὲ τὸν Ὑψηλάντην καὶ τοὺς ἄλλους ὀπλαρχηγοὺς ἐπέφεραν εἰς τοὺς Τούρκους μεγάλας καταστροφάς. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ στρατοῦ τοῦ Δράμαλη κατεστράφη, μόλις δὲ τὸ ὑπόλοιπον μὲ αὐτὸν τὸν Δράμαλην διεσώθη εἰς Κόρινθον ἐν οὐκ ἐπιτυχῆ καταστάσει. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ περικλεισθεὶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐδεκατίσθη ἐκ τῆς ἐλλείψεως τροφῶν καὶ τῶν ἐπιδημικῶν νόσων. Τέλος ἀπέθανεν ἐκ τῆς λύπης αὐτὸς ὁ Δράμαλης (Ὀκτώβριος), τὰ δὲ λείψανα τοῦ στρατοῦ του ἀποπειραθέντα νὰ ἐκδιώσουν τὴν εἰς Πάτρας διὰ τῆς παραλίας ὁδὸν κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ ἐκ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Δράμαλη ἐπικρεμασθεὶς εἰς τὴν Πελοπόννησον κίνδυνος ἀπετράπη. Τοῦτο ὑπὸ πάντων ὠμολογεῖτο ὅτι ὠφείλετο εἰς τὸν Κολοκοτρώνην. Αὐτὴ δὲ ἡ γερουσία ἠναγκάσθη νὰ διορίσῃ αὐτὸν ἀρχιστράτηγον τῆς Πελοποννήσου.

Πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Πέτα καὶ τὴν ἐπακολουθήσασαν πτώσιν τοῦ Σουλίου ὁ Ὁμέρ Βρουῶνης καὶ ὁ Κιουταχῆς κατήλθον περὶ τὰ τέλη τοῦ Ὀκτωβρίου εἰς τὴν κοιλιάδα τοῦ Μεσολογγίου μετὰ 11 χιλ. ἀνδρῶν καὶ ἐπολιόρκησαν αὐτὸ ἀπὸ ξηρᾶς. Συγχρόνως δὲ ὁ Γιουσοῦφ πασσᾶς τῶν Πατρῶν ἀπέκλειεν αὐτὸ ἀπὸ θαλάσσης. Ὁ Μαυροκορδάτος κατ' ἀρχὰς δὲν εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του παρὰ μόνον 350 μαχητάς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν ὁ στρατηγὸς Νόρμαν μετὰ πέντε ἄλλων φιλελλήνων καὶ ὁ Μάρκος Μπότσαρης μετὰ 30 Σουλιωτῶν. Ὑπῆρξεν ὅμως μέγα εὐτύχημα ὅτι ἡ πολιορκία τῆς πόλεως ἤρχισε μετὰ τὴν υποχώρησιν τοῦ Δράμαλη, διότι ἠδυνήθησαν οἱ Πελοποννήσιοι νὰ ἐνισχύσουν τοὺς πολιορκουμένους. Ὅπως δὲ περὶ τὰ μέσα τοῦ Νοεμβρίου ὑδραϊκὸς στόλος διέλυσε τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ Γιουσοῦφ, ἔφερε τροφάς καὶ πολεμοφόδια καὶ ἀπέδιωσε 1000 Πελοπόννησιους ὑπὸ τὸν Πετρόμπεην, τὸν Ζαΐμην καὶ τὸν Δηλιγιάννην.

Μετὰ τινὰ χρόνον ἡ θέσις τῶν πολιορκητῶν ἤρχισε νὰ γίνεται δυσχερής, διότι ἤρχισαν νὰ υποφέρουν δεινῶς ὑπὸ τῶν βραγδαίων βροχῶν καὶ τῆς ἐλλείψεως τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων. Ἐπομένως μετὰ ματαίαν ἔφοδον γενομένην τὴν νύκτα τῆς 25 Δεκεμβρίου ἀπεφάσισαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Μεσολόγγιον. Ἀλλ' ἡ υποχώρησις τῶν ἀπέβη εἰς αὐτοὺς ὀλεθρία. Οἱ Ἕλληνες κατεδίωξαν αὐτοὺς καὶ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ πλεῖστα πυροβόλα τῶν καὶ ἔλας τὰς ἀποσκευάς. Ἀλλὰ καὶ οὕτω ὀλίγοι ἐσώθησαν.

Διὰ τῆς σωτηρίας τοῦ Μεσολογγίου ἐσώθη ἡ δυτικὴ Ἑλλάς, τὸ δὲ

ήθικόν κύρος του Μαυροκορδάτου, ὃ ὅποιος ὑπῆρξεν ὁ κυριώτατος αἷτιος αὐτῆς, ἠνωρθώθη.

Ἡ καταστροφή τῆς Χίου. Κατωρθώματα τοῦ ἑλλήν. στόλου.
“Ὅπως κατὰ ξηράν, οὕτω καί κατὰ θάλασσαν ὁ ἀγὼν κατὰ τὸ β' ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως ἤρχισε διὰ καταστροφῶν, ἀλλ' ἐτελείωσε διὰ θριαμβευτικῶν κατορθωμάτων.

Τῶν καταστροφῶν θέατρον ὑπῆρξεν ἡ νῆσος Χίος. Οἱ Ἕλληνες τῆς Χίου ἕνεκα τῆς γειτνιασεως αὐτῶν πρὸς τὴν ἀσιατικὴν παραλίαν καὶ τοῦ φιλησούχου χαρακτήρος αὐτῶν εἶχον ἀποφύγει κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως πᾶσαν εἰς τὸν πόλεμον συμμετοχὴν. Τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως ἡ ἀφροσύνη τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Σάμου Λυκούργου Λογοθέτου ἐπέφερε τὴν τραγικὴν καταστροφὴν αὐτῆς. Οὗτος χωρὶς νὰ συνεννοηθῆ μήτε μὲ τὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν, μήτε μὲ τὰς ναυτικὰς νήσους ἀποδιβάσεται τὴν 10ην Μαΐου 1822 εἰς τὴν Χίον μὲ 2.500 ἀνδρας ἐπαναστατεῖ αὐτὴν καὶ πολιορκεῖ τὴν μικρὰν τουρκικὴν φρουρὰν εἰς τὴν ἀκρόπολιν.

“Ὅταν τὰ γεγονότα ταῦτα ἀνηγγέλθησαν εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν, ἀμέσως 60 μὲν ἔμποροι Χῖοι ἐν Κωνσταντινουπόλει σφάζονται, μέγας δὲ στόλος ὑπὸ τὸν ναύαρχον Καρᾶ Ἀλῆν ἐκ 46 πλοίων καταπλέει εἰς τὴν νῆσον. Μετὰ σφοδρὸν κανονισβολισμόν ὁ Καρᾶ Ἀλῆς ἀποδιβάσει τὸν ἐξ 7 χιλ. ἀποβατικὸν στρατὸν καὶ ἀναγκάζει τοὺς Σαμίους νὰ σωθοῦν διὰ τινῶν ψαριανῶν πλοίων. Συγχρόνως διεπεραιώθησαν εἰς τὴν νῆσον ἀπὸ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας ἄπειρα πλήθη φανατικῶν μουσουλμάνων κατεχόμενα ὑπὸ ἀγρίας δίψης αἵματος καὶ ἀρπαγῆς. Τότε ἤρχισεν ἡ σφαγὴ καὶ ἡ λεηλασία. Ἐκ τῶν 100 χιλ. κατοίκων τῆς νήσου ὑπολογίζεται ὅτι 23 χιλ. ἐσφάγησαν, 47 δὲ ἐξηνδαποδίσθησαν καὶ διεσπάρησαν εἰς τὰς μωαμεθανικὰς χώρας τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Οἱ λοιποὶ ἐσώθησαν ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει, καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ 3 χιλ. παρέμειναν εἰς τὴν νῆσον. “Ὅλη ἡ ἄλλοτε πλουσία νῆσος μετεβλήθη εἰς σωρὸν ἔρειπειῶν.

Ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου ἦτο βεδαίως μεγίστη ἐθνικὴ συμφορὰ. Ἄλλὰ καὶ ἡ συμφορὰ αὕτη, ὅπως τόσαι ἄλλαι, ὑπῆρξε θυσία ὠφέλιμος εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀγῶνος. Ἡ καταστροφὴ αὕτη ἐξήγειρεν εἰς τὸν πολιτισμένον κόσμον τῆς Εὐρώπης σφοδρὸν αἰσθημα συμπαθείας ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων καὶ ἀγανάκτησιν κατὰ τῶν σφαγέων. Συγχρόνως ἀπέδειξεν εἰς αὐτὸν ὅτι ἡ ὁσμανικὴ φυλὴ ἦτο ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν καὶ ὅτι αἱ δύο ἀντιμέτ-

ποι φυλαί δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ συνδιαλλαγῶν. Ὁ ἐν Εὐρώπῃ φιλελληνισμὸς λοιπὸν ἠὺξήθη καὶ μὲ μεγάλον ἐνθουσιασμὸν ἠκούσθη ἡ διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ βραχίονος τοῦ Κανάρη ἐπεληθῆσα ἐκδίκησις κατὰ τῶν σφαγέων τῆς Χίου.

Ὁ ἑλληνικὸς στόλος δὲν εἶχε προφθάσει νὰ δράμῃ εἰς σωτηρίαν τῆς Χίου. Κατέπλευσεν ἐκεῖ, ἔταν πλέον ἢ καταστροφῇ εἶχε συντελεσθῆ. Ἄλλ' οὗτος δὲν διευθύνεται: πλέον ὑπὸ τοῦ Τομπάζη καὶ δὲν ἐνεργεῖ, ὡς πρότερον, μετὰ προφυλάξεων ἐναντίον μεμονωμένων τουρκικῶν πλοίων. Ἦδη τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ κατ' ἐκλογὴν τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου ἀνέλαθεν ὁ κυματοχαρῆς Ἀνδρέας Μιαούλης, ἀνὴρ ἀμόρφωτος μὲν, ἀλλ' ἀποφασιστικὸς καὶ γενναῖος, μὴ δειλιῶν ἀπέναντι καὶ τῶν ἐπικινδυνότερων ἐπιχειρήσεων, ἰδίως δὲ ἀρχικὸς καὶ καταπλήττων διὰ τοῦ ἀκάμπτου χαρακτήρος του τὰ δυσήνια ναυτικά πλήθη, συγχρόνως ἕμως μετριόφρων καὶ προσηγνῆς. Ὑπὸ ταιούτου λοιπὸν ἀνδρὸς διευθυνόμενος τώρα ὁ ἑλλην. στόλος δὲν διστάζει: νὰ ἀντιπαρατάσσεται ἐναντίον ὀσκληρῶν στόλων καὶ νὰ ἀποτολμᾷ ναυμαχίας κατ' αὐτῶν.

Ὅταν ὁ ἑλλην. στόλος ἔφθασεν εἰς τὴν Χίον, πρῶτον μὲν περιέπλευσεν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας τὰ παράλια τῆς νήσου παραλαμβάνων τοὺς εἰς αὐτὰ ζητοῦντας σωτηρίαν φυγάδας Χίους. Ἐπειτα ἐπροκάλεσε τὸν ὀθωμανικὸν στόλον εἰς φανεράν ναυμαχίαν. Δυστυχῶς ἕνεκα τῆς τρικυμίας οἱ Ἕλληνες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταχειρισθοῦν τὰ πυρπολικά των. Ἐπομένως μετὰ τριήμερον κανονισολισμὸν ἄνευ ἀποτελέσματος ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέφουν εἰς τὰ Ψαρά. Τὴν διακοπὴν ταύτην ἕμως ἐπηκολούθησε κεραυνός. Νεαρὸς Ψαριανὸς ναύτης, μέχρι τοῦδε μόνον εἰς τοὺς συμπολίτας του γνωστός ὡς ἡρώς, τοῦ ὁποίου ἕμως τὸ ὄνομα ἔμελλε νὰ καταστῇ περιφανὲς μεταξὺ τῶν ναυτικῶν ἡρώων τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης, ἀντιτίναξε μὲ τὸ πυρπολικόν του τὴν νύκτα τῆς 6ης Ἰουνίου τὴν τουρκικὴν ναυαρχίδα. Δισχίλιοι περίπου Τούρκοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Καρὰ Ἀλῆς, εὗρον οἰκτρὸν θάνατον.

Ὁ ὀθωμανικὸς στόλος μετὰ τὴν συμφορὰν αὐτὴν δὲν ἐτόλμησε μήτε τὴν Σάμον, μήτε τὰ Ψαρά νὰ προσβάλῃ, ὡς εἶχε σκοπὸν, ἀλλ' ἔσπευσε νὰ φύγῃ καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ εἰς τὸν Ἑλλησπόντον. Ἡ τολμηρὰ πρᾶξις τοῦ Κανάρη ἠσφάλισεν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τοὺς Ἕλληνας τὸ κράτος τῆς θαλάσσης. Εἶναι ἀληθὲς ἔτι ὁ ὀθωμανικὸς στόλος μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐξῆλθε πάλιν τοῦ Ἑλλησπόντου, ἵνα τροφοδοτήσῃ τὸν στρατὸν τοῦ Δράμαλι εἰς τὴν

Ἄντ. Χωραφᾶ, Ἱστορία Δ' γυμνασίου, ἔκδοσις δ'.

Ἀργολίδα. Ἄλλ' ἔταν ἤλθε πρὸ τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου καταληφθεὶς ὑπὸ τρόμου πρὸ τῶν πυρπολικῶν τοῦ ἐκεῖ ἑλληνικοῦ στόλου ἔφυγε κατ'ησχυμένους εἰς Τένεδον. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος κατεδίωξεν αὐτόν. Εἰς τὴν Τένεδον δὲ ὁ Κανάρης μὲ τὸ πυρπολικόν του κατέκαυσε τὴν τουρκικὴν ὑποναυαρχίδα θάψας εἰς τὰ ὕδατα τῆς Τενέδου 1600 ναῦτας αὐτῆς. Ὁ λοιπὸς τουρκικὸς στόλος ἔσπευσε νὰ κρυφθῆ εἰς τὸν Ἑλλησποντον. Οἱ Ἕλληνες ἔμειναν κύριοι τοῦ Αἰγαίου.

Ἐκστρατεία τῶν Τούρκων κατὰ τὸ 1823. Καὶ κατὰ τὸ τρίτον ἔτος οἱ Τούρκοι ἠκολούθησαν τὴν αὐτὴν τακτικὴν πρὸς κατάσβεσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Δύο στρατιαὶ εἰσελάουσαι ἢ μὲν εἰς τὴν Α., ἢ δὲ εἰς τὴν Δ. Στερεὰν Ἑλλάδα ἔμελλον νὰ συνενωθοῦν εἰς τὴν Ναύπακτον, ἐκεῖθεν δὲ νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς Πελοπόννησον. Τὰ σχέδια τῶν Τούρκων καὶ κατὰ τὸ 1823 ἀπέτυχον οἰκτρῶς.

Ὁ ἐκ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εἰσβαλὼν στρατὸς ἔφθασε μὲν μέχρι τῆς Ἀττικῆς, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἐνσκήψαντος λοιμοῦ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Λαμίαν. Ὁ ἐκ τῆς δυτικῆς ὑπὸ τὸν Ὁμὲρ Βρυώνην καὶ τὸν Μουσταφᾶν εὗρεν ἰσχυρὰν ἀντίστασιν παρὰ τὸ Καρπενήσιον. Ἐνταῦθα ἢ ἐμπροσθοφυλακὴ αὐτοῦ προσεβλήθη ὑπὸ δρακὸς γενναίων Σουλιωτῶν ὑπὸ τὸν ἥρωα Μάρκον Βότσαρην καὶ ὑπέστη μεγάλην καταστροφὴν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἢ ἐπανάστασις ἀπώλεσεν ἓνα τῶν μεγαλυτέρων ἡρώων τῆς, διότι κατὰ τὴν ἐπίθεσιν αὐτὴν ἐφρονεύθη ὁ Μάρκος. Ἀλλὰ ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἔχασε τὸ θάρρος του. Διὰ τοῦτο προχωρήσας μέχρι τῆς παραλίας τοῦ Κορινθιακοῦ τὸ μὲν Μεσολόγγιον δὲν ἐτόλμησε νὰ προσβάλλῃ, εἰς δὲ τὸ Αἰτωλικόν, τὸ ὅποιον ἐπολιόρκησεν ἐπὶ δύο μῆνας, ἀπέτυχεν οἰκτρῶς.

Ὁ ἐν Κρήτῃ ἀγὼν κατὰ τὰ ἔτη 1822 καὶ 1823. Ἐν ᾧ ἢ ἄμυντικὴ δύναμις τῶν Ἑλλήνων κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν τόσον λαμπρὰ ἐδείχθη εἰς ἅλα τὰ θέατρα τοῦ πολέμου κατὰ τὸ ἔτος 1822, μόνον εἰς ἓν σημεῖον τὰ ἑλληνικὰ πράγματα ἤρχισαν νὰ μὴ βαίνουν καλῶς, εἰς τὴν Κρήτην. Εἰς τοῦτο τὰ μέγιστα συνετέλεσεν ἢ διχόνοια τῶν Κρητῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Ἄφενταύλης δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιβληθῇ. Ὁθεν ἢ ἐπανάστασις περιωρίσθη περὶ τὰ Χανιά.

Ἐν τῷ μεταξῷ ἢ τουρκικὴ κυβέρνησις περισπωμένη εἰς πολέμους διεξαγομένους συγχρόνως εἰς τὸσους τόπους εἶχε ζητήσει τὴν βοήθειαν τοῦ ἰσχυροῦ ὑποτελοῦς Μεχμέτ Ἀλῆ πασσᾶ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἀνέθεσεν εἰς αὐτόν τὴν ὑποταγὴν τῆς Κρήτης. Ὁ Μεχμέτ ἀποδεχθεὶς τὴν αἰτήσιν ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κρήτην τὸν ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρόν του Χασάν

πασάν με 5 χιλ. άνδρας και πολλά κανόνια. Όταν οι Αιγύπτιοι απέβιθάσθησαν (27 Μαΐου) εις την Σούδαν, οι Έλληνες μετά τινα ένδοξον μάχην ύπεχώρησαν πανταχοϋ εκ των πεδινών μερών της νήσου και κατέφυγον εις τὰ όρη. Έπί τέλους τον Νοέμβριον εξεδίωξαν εκ της Κρήτης τον Άφεντούλην και εξήτησαν παρά της Κυβερνήσεως ένισχύσεις και νέον διοικητήν.

Τόν Μάιον του 1823 κατέφθασεν εις την Κρήτην ό ύπό της ελληνικής κυβερνήσεως διορισθείς διοικητής Έμμανουήλ Τομπάζης με 2 χιλιάδ. Πελοποννησίους και Ρουμελιώτας. Ο Τομπάζης μετά της διακρινούσης αυτόν δραστηριότητος έπετέθη πρώτον κατά της άκροπέλειος της Κισσάμου και ήγάγκασε τους εις αυτήν Τούρκους να παραδοθοϋν. Έπειτα δέ προσέβαλε τους εις Κάνδανον ώχυρωμένους και ήγάγκασε και αυτούς εις παράδοσιν. Έν ό η ζωως ήτοιμάζεν επίθεσιν και κατά των Χανίων, ή άλαζονία των Σφακιανών και ή έχθρα αυτών με τους πεδινούς Κρήτας έματαιώσαν αυτήν. Έκ τούτου έπωφελήθη ό νέος εξ Αιγύπτου έλθών στρατηγός με νέα στρατεύματα Χουσεΐν-μπέης. Ούτος ένίκησεν επανειλημμένως τους Έλληνας και κατεδίωξεν αυτούς τόσοσιν ίσχυρώς, ώστε μέχρι τέλους του έτους ή επανάστασις κατεβλήθη εις όλας τας προς ανατολάς της Ρεθύμνου χώρας, διετηρήθη δέ μόνον εκτός των Σφακιών εις μικρόν τι τμήμα της νήσου. Οί περισσότεροι Έλληνες της Κρήτης τότε έφυγον εις τὰ Κύθηρα και τας νήσους του Αιγαίου. Ο Τομπάζης έμεινεν εις Βαφέ των Αποκορώνων άνευ έλπίδος βελτιώσεως των πραγμάτων.

Η έσωτερική κατάσταση της Ελλάδος μετά τὸ 1822. Μετά τους πολεμικούς θριάμβους του 1822 ήρχισε πάλιν τὸ έθνος να κατασπαράσσεται ύπό διχονοίας. Αί κατά του Δράμαλη και του Όμέρ Βρυώνη πολεμικαί επιτυχίαί έδωσαν την επικράτησιν εις τους στρατιωτικούς. Εις την Πελοπόννησον επεκράτει ό Κολοκοτρώνης, εις την ανατολικήν Ελλάδα ό Όδυσσεύς. Μόνον εις την δυτικήν Ελλάδα διετηρήθη τὸ ήθικόν αξίωμα του Μαυροκοδάτου. Ο Άρειος Πάγος και αί γερουσίαί εξηφανίσθησαν. Τὸ δέ εκτελεστικόν και βουλευτικόν μετά την φυγήν των κατά την εκστρατείαν του Δράμαλη άπόλλεσαν και παρά τῷ λαῷ και παρά τῷ στρατῷ πᾶν κῶρος. Διόρθωσιν των πραγμάτων άνέμενον βλοί από την συγκληθεϊσαν δευτέραν έθιικήν συνέλευσιν, ή όποία τέλος συνήλθε περι τὰ τέλη Μαρτίου 1823 εις Άστρος.

Εις την νέαν συνέλευσιν εδειχθη εϋθύς ή μεγάλη αντίθεσις μεταξύ της στρατιωτικής μερίδος, της όποίας ήγειτο ό Κολοκοτρώνης, και της

πολιτικῆς, τῆς ὁποίας ἠγγεῖτο ὁ Πετρόμπεγης. Ὡς ἦτο δὲ φυσικόν, οἱ πλείστοι τῶν πληρεξουσίων ἦσαν πρόκριτοι καὶ ἐπομένως ἡ στρατιωτικὴ μερὶς ἐδείχθη ὡς ἀσθενεστέρα. Ὅθεν ἡ συνέλευσις τοῦ Ἄστρους, τῆς ὁποίας πρόεδρος ἐξελέχθη ὁ Πετρόμπεγης, ἐνέμεινεν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ πολιτεύματος, αἵτινες κύριον σκοπὸν εἶχον νὰ ὑπάρχη κυβέρνησις ὅσον τὸ δυνατόν ἀσθενῆς, ἵνα οἱ πρόκριτοι εἰς τὰς ἐπαρχίας τῶν κάμνων ἔτι θέλουν. Κατηργήθη προσέτι τότε τὸ ἀξίωμα τοῦ μονίμου ἀρχιστρατήγου, τὸ ὅποιον εἶχε περιβληθῆ ὁ Κολοκοτρώνης, καὶ ἐδόθη εἰς τὴν κυβέρνησιν τὸ δικαίωμα νὰ διορίζη τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ εἰς ἐκάστην ἐκστρατείαν. Κατηργήθησαν ἐπίσης αἱ κατὰ τόπους γερούσιαι καὶ ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνάγκη ἐξωτερικοῦ δανείου. Τέλος ἡ συνέλευσις προέβη εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς νέας κυβερνήσεως. Καὶ πρόεδρος μὲν τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἐξελέχθη ὁ Πετρόμπεγης, μέλη δὲ αὐτοῦ ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης, ὁ Χαραλάμπης καὶ ὁ ἑπτανήσιος Μεταξᾶς. Ἡ πέμπτη θέσις ἐπεφυλάχθη εἰς νησιώτην πρόκριτον. Ὁ Μαυροκορδάτος ἠναγκάσθη νὰ ἀρκεσθῆ εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀρχιγραμματέως.

Ἄλλ' ὁ Κολοκοτρώνης κατόπιν πρῶτον μὲν κατορθώνει νὰ καταλάβῃ αὐτὸς τὴν πέμπτην θέσιν εἰς τὸ ἐκτελεστικόν, ἔπειτα δὲ νὰ προσελκύσῃ μὲ τὸ μέρος του τὸν Πετρόμπεγην καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς κυβερνήσεως καὶ νὰ ὀρισθῆ ἔδρα τῆς κυβερνήσεως ἡ Τρίπολις, ὅπου αὐτὸς ἦτο πανίσχυρος. Καὶ τέλος προσεπάθησε νὰ κάμῃ πρόεδρον τοῦ βουλευτικοῦ ἀνθρωπὸν ἰδικόν του. Τοῦ βουλευτικοῦ πρόεδρος κατ' ἀρχὰς εἶχεν ἐκλεχθῆ ὁ Ὀρλάνδος. Κατόπιν ὅμως κενωθείσης τῆς θέσεως ἐξ ἀναχωρήσεως τοῦ Ὀρλάνδου εἰς Εὐρώπην, τοῦτο ἐξέλεξεν ὡς πρόεδρον τὸν Μαυροκορδάτον. Ἐκ τούτου ἐπῆλθε σύγκρουσις μεταξὺ ἐκτελεστικοῦ καὶ βουλευτικοῦ. Καὶ ἠναγκάσθη μὲν νὰ φύγῃ ἀπειλούμενος ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη ὁ Μαυροκορδάτος εἰς Ὑδραν. Ἀλλὰ τὸ βουλευτικὸν ἐπέμενε νὰ ἔχῃ κενὴν τὴν θέσιν τοῦ προέδρου καὶ ἔφυγεν ἐκ Τρίπολεως εἰς Ἄργος. Τότε καὶ τὸ ἐκτελεστικὸν μετέθεσε τὴν ἔδραν του εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη κατεχόμενον Ναύπλιον, καὶ ἐδῶ προσεπάθησε νὰ προσελκύσῃ καὶ τὸ βουλευτικόν. Τοῦτο ὅμως ἐπιμένον εἰς τὴν ἀντίστασιν του μετέβη εἰς Ἐρμιόνην. Ἐνταῦθα δὲ ἐνθαρρυνθὲν, διότι αἱ ναυτικαὶ νῆσοι ἐτάχθησαν μετ' αὐτοῦ, ἐκήρυξε (6 Ἰανουαρίου 1824) ἔκπτωτον τὸ ἐκτελεστικὸν καὶ ἐξέλεξε νέον τοιοῦτον, εἰς τὸ ὅποιον ἐπλειοψήφουν οἱ νησιῶται καὶ Στερεολλαδίται. Τὸ νέον ἐκτελεστικὸν ἀπετελέσθη ἐκ τοῦ Γεωργίου Κουντουριώτου, ἀδελφοῦ τοῦ Λαζα-

ρου, ως προέδρου, του Μπότσης, του Κωλέττη, του Σηλιωτάκη και του Λόντου. Ο Μαυροκορδάτος έγινε γενικός γραμματέας.

Ούτω εύρισκοντο αντιμετώποι δύο κυβερνήσεις. Ήτο όμως προφανής η ύπεροχή της εν Έρμιόνη. Είς αυτήν ο Κουντουριώτης και ο Μπότσης περιεποιούν μέγα αξίωμα δια των θυσιών και των κατορθωμάτων των νήσων, τας οποίας εξεπροσώπουν. Ο Κωλέττης ως αβύτως προσέφερον εις αυτήν την απαραίτητον δύναμιν προσελκύσας επιτηδείως τους τολμηροτάτους επλαρχηγούς της Ρούμελης, και οί επισημύτατοι δέ εκ των προκρίτων (Ζαΐμης, Λόντος, Σισίνης, Νοταράς κλ..) της Πελοποννήσου ἐτάχθησαν με αυτούς, δια να καταβάλουν τον αρχαιον της τάξεως των έχθρον, τον Κολοκοτρώνην. "Αλλως τε και το έθνος όλον ήδη έπόθει την καθίδρυσιν κυβερνήσεως ισχυράς. Και η κοινή δέ του έξω κόσμου γνώμη ήτο ευνοϊκή προς την νέαν κυβερνησιν. "Όθεν δέν έδράδυνεν αυτή να κατισχύση. Ο Κολοκοτρώνης απομείνας μόνος με τον Πετρόμπεην έθεώρησε σκόπιμον να υποχωρήση και λαθών άμνησίαν υπέρ έαυτου και των παδων του διάταξε τον κατέχοντα το Ναύπλιον υίόν του Πάνου να παραδώση αυτό. Ένταύθα τότε εγκατεστάθη η νέα κυβερνησις.

Αλλά οί πρόκριτοι της Πελοποννήσου συντελέσαντες εις την ταπεινωσιν του Κολοκοτρώνη ταχέως μετεμελήθησαν. "Ότε κατά Οκτώβριον έγινε νέα εκλογή εκτελεστικου άνεδείχθησαν μέλη αυτού τά αυτά. Μόνον άντι του Λόντου εξελέγη ο Άσημάκης Φωτήλας. "Όχι δέ μόνον οί Πελοποννήσιοι έμειονοσήφουν εις αυτό, αλλά και ούδεις των προσετώτων περιελήφθη. Ο Κολοκοτρώνης τότε έπωφεληθείς εκ της δυσαρρεσκείας ταύτης έτεινε την χειρα εις τους παλαιούς του αντιπάλους και εξεργάγη νέος εμφύλιος πόλεμος.

Ο Νικήτας εξεστράτευσε κατά του Ναυπλίου, ο Κολοκοτρώνης κατά της Τριπόλεως και ο Νοταράς και ο Λόντος κατά της Άκροκορινθου. "Αλλ' η κυβερνησις τότε ήτο ισχυρά. Έκτός των τακτικων πόρων του κράτους ειχε τά πρώτα χρήματα του δανείου των 800 χιλ. λιρών, το όποιον πρό μικρου οί εις Άγγλίαν αποσταλέντες Όρλάνδος και Λουριώτης ειχον κατωρθώσει να συνομολογήσουν. Εισήγαγε λοιπόν του Κωλέτη τά βουμελιώτικα στρατεύματα εις την Πελοπόννησον και συνέντριψε και διεσκόρπισε τους επαναστάτας. Αυτός ο υίός του Κολοκοτρώνη Πάνος κατά τας συμπλοκάς ταύτας έφρονεύθη. Οί επαναστάται έταπεινώθησαν ολοσχερώς και εξήτησαν την άμνησίαν της κυβερνή-

σεως. Ὁ Κολοκοτρώνης μὲ 15 ἄλλους ἀρχηγούς ἐστάλησαν ὡς πολιτικοὶ αἰχμάλωτοι εἰς τὴν Ὑδραν, ὅπου περιωρίσθησαν εἰς τὴν μονὴν τοῦ προφήτου Ἡλία. Ὁ Ἄ. Ζαΐμης καὶ ὁ Νικίτας κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα.

Ἡ νίκη τῆς κυβερνήσεως ἦτο τελεία. Ἄλλ' ἡ Ἑλλάς πολὺ ἀδρὰ ἐπλήρωσεν αὐτήν. Καὶ πολὺ μὲν αἷμα δὲν ἐχύθη. Ἡ Πελοπόννησος ὅμως ἐδῆλώθη δεινῶς ὑπὸ τῶν ρουμελιωτικῶν στρατευμάτων, τὰ ὅποια ἐφέροντο πρὸς αὐτήν ὡς πρὸς ἐχθρικὴν χώραν. Τὰ δὲ χρήματα τοῦ δαυείου κατεσπαταλήθησαν διὰ τῶν ἐμφυλίων πολέμων.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλου ἰσχυροῦ συμμάχου τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Ὀδυσσεύς, ἀπηλλάγη τότε ἡ κυβερνήσις. Ὁ Ὀδυσσεὺς κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου εἶχε τηρήσει εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα στάσιν ἀμφίβολον, ὅτε ἐπὶ τέλους ἀπεφάσισε μὲ ἕλην ἵππικαὺ νὰ ἔλθῃ εἰς Ἀργολίδα, ἵνα παραστήσῃ πρόσωπον μεσίτου καὶ ταχθῇ μὲ τὸ μέρος τῶν νικητῶν. Ἄλλ' ἔταν περὶ τὰ μέσα Μαΐου ἐφθασεν εἰς τὸ Ἄργος, τὰ στρατεύματα τῶν ἐπαναστατῶν εἶχον ἤττηθῇ. Ὁ Ὀδυσσεὺς τότε συνεχάρη τὴν νέαν κυβερνήσιν, ἀλλ' αὕτη ἐφέρθη ψυχρῶς πρὸς αὐτόν. Ἐπέστρεψε λοιπὸν ἕνεκα τούτου εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα μηνίων, διότι οὐδὲν ἐκ τῶν ἀγγλικῶν χρημάτων ἔλαβεν. Ἐνεκα τούτου ἀφ' ἑνὸς ἤρχισε διαπραγματεύσεις μὲ τὸν ἐν Εὐβοίᾳ Ὀμὲρ πασσάν πρὸς παραχώρησιν εἰς αὐτόν τῆς ἀρχηγίας τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου, ἀφ' ἑτέρου ἐφέρετο πιστικῶς πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀττικῆς. Ἡ κυβερνήσις τότε ἀπέστειλεν ἐναντίον του τὸν Γκούραν, ἄλλοτε πρωτοπαλῆκαρον τοῦ Ὀδυσσεύς. Ὁ Ὀδυσσεὺς μὲ 600 Ἑλληνας καὶ 400 Ὀθωμανοὺς ὑπεχώρησε μέχρι Καίρωνείας. Ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Γκούραν. Οὗτος ὠδήγησεν αὐτὸν δέσμιον εἰς Ἀθήνας καὶ τὸν ἐνέκλεισε εἰς τὸν δεξιὰ τῶν Προπυλαίων τῆς Ἀκροπόλεως ἐνετικὸν πύργον. Ἄλλὰ τὴν 16ην Ἰουλίου εὐρέθη τὸ σῶμά του διαμελισμένον παρὰ τὰ εἰρεῖπια τοῦ ναοῦ τῆς ἀπτέρου Νίκης. Διεδόθη ὅτι ἀποπειραθεὶς νὰ δραπετεύσῃ κατεκρημνίσθη. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι κατὰ διαταγὴν τοῦ Γκούρα ἐστραγγαλίσθη καὶ τὸ πτώμα του ἐρρίφθη ἐκ τῶν ἐπάλλξεων τοῦ πύργου.

Οὕτως εἶχον τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος ὅτε εἶ πέρποτε καὶ ἄλλοτε παρίστατο ἀνάγκη νὰ ἔχῃ συνηνωμέναις τὰς δυνάμεις τῆς ἐναντίον νέου καὶ πολὺ φοβερωτέρου ἀντιπάλου, τῶν Αἰγυπτίων. Ἄλλὰ πρὶν πραγματευθῶμεν τὴν δευτέραν αὐτὴν φάσιν τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀνάγκη νὰ ρίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς ἕνα σπουδαῖον σύμμαχον

τῆς Ἑλλάδος ἐμφανισθέντα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς Ἐπαναστάσεως, τὸν φιλελληνισμόν.

Ὁ φιλελληνισμός. Ἡ φιλελληνικότης τῆς δημοσίας ἐν Εὐρώπῃ γνώμης ἤρchiσεν εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως. Ἄλλ' ἐν ᾧ κατ' ἀρχάς ὀλίγους εἶχε κοινωνοὺς, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους κατέστη δύναμις ἰσχυρά. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς συνετέλεσαν ποικίλα αἰτία. Ὁ πολιτισμένος κόσμος τῆς Εὐρώπης κατελιγμένος ὑπὸ θαυμασμοῦ πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἤρωας καὶ τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν καὶ τέχνην καὶ ἀποβλέπων πρὸς τὸν Κοραῖν καὶ πρὸς τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν μεγάλου μέρους τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν τοῦ λαοῦ τούτου ἐνόμιζεν ὅτι ἐν τῇ ἐξεγέρσει τῶν νέων Ἑλλήνων ἔβλεπε τὴν ἐκ τοῦ τάφου ἀνάδυσιν τῶν ἀρχαίων πολυουμνῆτων Ἑλλήνων. Ἡ μακρὰ ἀπόστασις καὶ ἡ θαυμασία γοητεία τῶν κλασσικῶν ὀνομάτων ἐκάλλυνεν εἰς τὸν νῦν ἀναφθέντα ἀγῶνα τὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διαπραττόμενα. Σηκίναί τινες τοῦ πολέμου ἀναμιμνήσκουσαι ἀληθῶς τὰ ἐνδοξότερα σημεῖα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας ἠῦξανον τὸν ἐνθουσιασμόν. Ἐφαίνοντο ὅτι ἐξῆλθον ἐκ τοῦ τάφου τῶν ὁ Μιλτιάδης, ὁ Λεωνίδα, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἐπαμεινώνδας.

Αὐτὰ ἦσαν τὰ ἐλατήρια, τὰ ὅποια ἀνέφλεξαν τὸν φιλελληνισμόν ἰδίως εἰς τὴν Γερμανίαν. Ἐνταῦθα καθηγηταί, οἷος ὁ Θείριος ἐν Μονάχῳ καὶ ὁ Κρούγ ἐν Λειψίῳ, ζωηρῶς ἐξήγειραν τὴν δημοσίαν γνώμην. Ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου 1821 φιλελληνικοὶ σύλλογοι εἰς πλείστας πόλεις τῆς Γερμανίας καὶ Ἑλβετίας εἰργάζοντο ποικιλοτρόπως πρὸς συλλογὴν χρημάτων ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Ὑπὸ τῶν συλλόγων τούτων ἐδοθητεῖτο ἢ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκστρατεία τῶν φιλελλήνων στρατιωτικῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ ἑκατοντάδας ἐπροθυμοποιήθησαν νὰ παράσχουν εἰς τοὺς Ἑλληνας τὴν προσωπικὴν τῶν ὑπηρεσίαν. Εἰς τὴν Γαλλίαν τὰ κλασσικά ἐλατήρια εἶχον ὡσαύτως μεγάλην σημασίαν. Ἄλλ' ἐνταῦθα εὖρε συμπάθειαν ἰσχυράν καὶ ὁ θρησκευτικὸς χαρακτήρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Εἰς τὴν Ρωσίαν ὁ φιλελληνισμός ἀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδοξίας ἐνθουσιασμόν.

Πρακτικὸν κατ' ἐξοχὴν χαρακτῆρα εἶχεν ὁ ἀγγλικὸς φιλελληνισμός. Ἐνταῦθα παρὰ τὴν ἐχθρικὴν πολιτικὴν τῆς κυβερνήσεως πολλοὶ ὀνομαστοὶ Ἄγγλοι ἐκ φιλελευθέρων πολιτικῶν φρονημάτων συνεπάθησαν ἰσχυρῶς πρὸς τὸν περὶ ζωῆς καὶ θανάτου ἀγῶνα λαοῦ καταπιεζομένου ἐναντίον τοῦ σκληροῦ δεσποτισμοῦ ξένης ἀγρίας φυλῆς. Ἐπὶ τέλους δὲ ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου μετὰ τῶν ἐπακολουθημάτων

αὐτῆς, ἐξηρέθησε τὴν ἀντιπολίτευσιν ἐναντίον τοῦ ἐπισήμου φιλοτουρ-
κισμοῦ, καὶ τὸ φιλελεύθερον φρόνημα τῶν Ἀγγλων τὸ ἀποστρεφόμε-
νον τὸν δεσποτισμὸν μετέβαλε τὴν ἐναντίον τοῦ ἑλλ. κινήματος ἐπίση-
μον ἀγγλικὴν πολιτικὴν. Ἐκτοτε ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ ἀγὼν τῶν φιλελλήνων
προσέλαβεν ἰσχυροτέραν κίνησιν. Ἰδρύθη εἰς Λονδῖνον φιλελληνικὸς
σὺλλογος, τοῦ ὁποῦ μετείχον πολλοὶ καὶ ἐπιφανεῖς πολιτικοὶ ἄνδρες.
Ὁ σὺλλογος οὗτος ἦλθεν εἰς συνενόησιν μὲ τοὺς ἄλλους εἰς τὴν Γερ-
μανίαν καὶ Ἑλβετίαν φιλελληνικοὺς συλλόγους καὶ ἔλαβε τὴν πρωτο-
βουλίαν ἕλης τῆς ἐν Εὐρώπῃ φιλελληνικῆς κινήσεως. Τὴν μεγίστην
τέλος ἔξαψιν τοῦ φιλελληνισμοῦ προεκάλεσεν ὁ μέγας Ἀγγλος ποιητῆς
Βύρων, ὅταν ὁ ἀρχαῖος οὗτος γνώστης τῆς ἐν Ἀνατολῇ καταστάσεως
καὶ πολέμιος πάσης δεσποτείας ἔστρεψεν εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα ἕλην
τοῦ τὴν ἀγάπην καὶ ἕλην τοῦ τὴν δύναμιν.

Ὁ Βύρων διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐν Λονδίῳ φιλελληνικοῦ συλλόγου
ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ ἀπῆλθεν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους τὸν Ἰούλιον
τοῦ 1823 φέρον μεθ' ἑαυτοῦ σπουδαῖα χρηματικὰ κεφάλαια. Προσ-
ορμισθεὶς εἰς Κεφαλληνίαν διέτριψεν ἐνταῦθα μέχρι τοῦ Δεκεμβρίου.
Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Βύρωνος ἐξήγειρεν εἰς τοὺς Ἕλληνας μεγάλας ἐλ-
πίδας περὶ εἰσροῆς ἀγγλικοῦ χρυσοῦ. Ὅλοι αἱ μερίδες προσεπά-
θουν νὰ προσοικειωθοῦν αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Βύρων, ἀνὴρ πρακτικοῦ
χαρακτήρος, ἀφ' οὗ διεφωτίσθη ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἑλληνι-
κῶν πραγμάτων, συνετάχθη μὲ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ ἦλθεν εἰς
Μεσολόγγιον, ἔπου εὐρίσκειτο οὗτος παρασκευάζων τὴν ἄμυναν αὐτοῦ.
Ἐνταῦθα ὁ Βύρων εἰργάσθη μὲ πνεῦμα πρακτικὸν καὶ φιλόστοργον
ὑπὲρ τῶν πραγματικῶν ἀναγκῶν τῆς Ἑλλάδος. Καὶ πρῶτον μὲν ἐτή-
ρησε συνετὴν ἐπιφυλακτικότητα ἀπέναντι τῶν ἐρίδων, εἰς τὰς ὁποίας
εἶχον περιπλακῆ ἔλοι οἱ ἔπως δῆποτε σημαίνοντες Ἕλληνες καὶ
διαρκῶς προέτρεπεν εἰς ὁμόνοιαν. Ἐπειτα ἐζήτησε νὰ ἀνοδιοργανώσῃ
τὰ ἐνταῦθα λείψανα τῶν φιλελλήνων, τοὺς δὲ Σουλιώτας, οἱ ὅσοι
μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Βότσαρη περιεφέροντο εἰς Μεσολόγγιον προ-
καλοῦντες ἔριδας πρὸς τοὺς κατοίκους, προσέλαβεν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν
τοῦ ὑπηρεσίαν καὶ ἤτοιμάζετο μετὰ τούτων νὰ προσβάλῃ τὴν Ναύπα-
κτον. Ἀλλὰ τὸ ἐπικίνδυνον κλίμα τῆς λιμνοθαλασσίας πόλεως ἐπέ-
δρασεν ἐπιβλαβῶς ἐπὶ τῆς υγείας τοῦ νεαροῦ λόρδου. Προσεβλήθη ὑπὸ
σφοδροῦ πυρετοῦ, καὶ τὴν ἑσπέραν τῆς 7ης Ἀπριλίου 1824 ἀπέθανε
καταλιπὼν μέγα πένθος εἰς τοὺς Ἕλληνας.

4. Ἀμυντικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων καὶ Αἰγυπτίων (1824—1827).

Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς τῆς Αἰγύπτου. Ὁ σουλτάνος Μαχμούτ Β' βλέπων τὴν ἀδυναμίαν του νὰ ἀντιμετωπίσῃ μόνος τοὺς ἐπαναστάτας Ἑλληνας ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ ὑποτελοῦς του ἰσχυροῦ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ Ἀλῆ. Ὁ Μεχμέτ ἐκμεταλλευθεὶς τοὺς ἀφθόνους πόρους τῆς εὐφροωτάτης χώρας του εἶχε καταστῆ πλουσιώτατος. Προσελκύσας δὲ πολλοὺς Εὐρωπαίους ἀξιωματικοὺς εἶχε καταρτίσει στρατὸν εὐρωπαϊκῶς γυμνασμένον καὶ μὲ πειθαρχίαν αὐστηράν, καὶ τέλος ἔγινε σχεδὸν ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ σουλτάνου, εἰς τὸν ὅποιον μικρὸν φόρον ὑποτελείας ἐπλήρωνεν. Ὁ σουλτάνος Μαχμούτ Β' δὲν ἔβλεπε μὲ καλὸν ὄμμα τὴν μεγάλην αὐξήσιν τοῦ ὑποτελοῦς του, ἀλλ' ἤ ἐκρηξίς τῆς Ἑλλην. ἐπαναστάσεως ἠμπόδισεν αὐτὸν νὰ ἐξολοθρεύσῃ καὶ τοῦτον, ὅπως τὸν Ἀλῆν πασᾶν τῶν Ἰωαννίνων. Μὲ πολλὴν λοιπὸν δυσἀρέσκειαν καὶ πιεζόμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν του πρὸς καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ αἴτησις τοῦ Μαχμούτ συνέπιπτε μὲ τὴν ἄμετρον φιλοδοξίαν τοῦ Μεχμέτ. Συνεφωνήθη λοιπὸν τὸν Μάρτιον τοῦ 1824 ἀντὶ τῆς παρασχεθησομένης ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ βοήθειας νὰ παραχωρηθῇ εἰς αὐτὸν ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος καὶ νὰ διορισθῇ πασᾶς τῆς Πελοποννήσου ὁ θετὸς υἱὸς αὐτοῦ Ἰμβράῆμ, ὁ ὅποιος ἔμελλε καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῆς αἰγυπτιακῆς ἐστρατείας. Κατηρτίσθη δὲ πολεμικὸν σχέδιον, κατὰ τὸ ὅποιον οἱ μὲν Αἰγύπτιοι ὤφειλον νὰ ὑποτάξουν τὴν Πελοπόννησον, οἱ δὲ Τούρκοι τὴν Στερεάν Ἑλλάδα. Πρὸ τούτου ὅμως ἔπρεπεν ὁ μὲν αἰγυπτιακὸς στόλος νὰ συμπληρωσῇ τὴν καθυπόταξιν τῆς Κρήτης, τὴν ὁποίαν εἶχον ἀναλάβει οἱ Αἰγύπτιοι κατὰ τὸ 1822, καὶ νὰ καταστρέψῃ τὴν Κάσον, ὁ δὲ τουρκικὸς νὰ καταστρέψῃ τὰ Ψαρά, ἔπειτα δὲ συνηνωμένοι νὰ καταστρέψουν τὰς ἄλλας ναυτικὰς νήσους Σάμον, Ἰδραν, Σπέτσας.

Κατάσβεσις τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως. Καταστροφὴ τῆς Κάσσου καὶ τῶν Ψαρῶν. Αἱ κατὰ θάλασσαν ἐπιχειρήσεις τῶν Τούρκων καὶ Αἰγυπτίων κατ' ἀρχὰς ἔβαινον καλῶς. Οἱ Αἰγύπτιοι ἄφ' ἑνὸς μὲν κατέσβεσαν διὰ τοῦ φοβεροῦ Χουσεὶν τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κρήτης καὶ ἠνάγκασαν τὸν Τομπάζην νὰ καταλίπῃ τὴν νήσον (22 Ἀπριλίου), ἄφ' ἑτέρου δὲ κατέστρεψαν τελείως (6 Ἰουνίου) τὴν παρα-

κειμένην νήσον Κάσσον, τῆς ὁποίας οἱ ναυτίλοι ἐδοθήθουν τὴν ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασιν καὶ ἔκαμνον συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰ παράλια τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ὅλιγον δὲ κατόπιν (20 Ἰουνίου) ὁ τουρκικὸς στόλος ἐξ 176 πλοίων ὑπὸ τὸν Χοσρέφ πασάν ἐπέφερε δεινὸν κατὰ τῆς Ἐπαναστάσεως κτύπημα διὰ τῆς φρικώδους καταστροφῆς τῶν Φαρῶν.

Οἱ Φαρία οἱ ἐγκαταλειμμένοι εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, διότι ὁ ἔλλην. στόλος ἐλλείπει μέσων δὲν ἠδύνατο νὰ κινηθῆ, παρὰ τὰς συμβουλάς τοῦ Κανάρη περιωρίσθησαν μόνον εἰς τὴν κατὰ ξηρὰν ἄμυναν. Ὁ τουρκικὸς στόλος πλησιάζας εἰς τὴν νήσον ἤρχισε τὸν κατὰ τῆς πόλεως κανονισολισμόν. Συγχρόνως ἀπεβίβασεν εἰς τὰ βόρεια τῆς νήσου σῶμα στρατοῦ, τὸ ὁποῖον προσέβαλεν ἐκ τῶν ὀπισθεν τὴν πόλιν, ἐνῷ ἄλλος στρατὸς ἀπεβιδιάζετο ἐκ τῶν ἔμπροσθεν. Ἡ πόλις δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ ἀντισταθῆ. Τότε οἱ κάτοικοι καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐρρίπτοντο εἰς τὰ πλοία. Πολλὰ τῶν ὑπερπληρωμένων ἀκατίων ἀνετράπησαν. Πολλὰί γυναῖκες ἐρρίφθησαν μετὰ τῶν τέκνων των εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν αἰχμαλωσίαν. Ἐκ τῶν πλοίων μόνον 16 βρίκια καὶ 7 πυρπολικά κατώρθωσαν μαχόμενα νὰ διαφύγουν καὶ ἔσωσαν φυγάδας τινάς. Ἡ εἰς ἀνθρώπους ἀπώλεια τῶν Ἑλλήνων ἦτο φρικώδης. Ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰχμαλωτισθέντων ἦτο μικρὸς. Ἐκ τῶν 7 χιλ. κυρίως Φαριανῶν ἐχάθησαν 8600, ἐκ δὲ τῶν εἰς τὰ Φαρά διαμενόντων 23 χιλιάδων φυγάδων μόλις 6 χιλ. διεσώθησαν.

Ἡ τραγῳδία τῶν Φαρῶν ἔσχεν ὅμως τέλος ἡρωικόν. Εἰς τὴν ἐσχάτην Ν. Δ. ἄκραν ἦτο τὸ φρούριον Παλαιόκαστρον, ἄλλοτε μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Εἰς αὐτὸ ἦσαν ἐγκεκλεισμένοι 400 Φαριανοὶ μετὰ πολλῶν γυναικοπαίδων, οἱ ὁποῖοι ἀντέστησαν ἐρρωμένως ἐπὶ δύο ἡμέρας εἰς ὄλας τὰς ἐφόδους τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ εἰς τὸ πῦρ τοῦ στόλου. Ἐπὶ τέλους, ἀφοῦ οἱ Φαριανοὶ πυροβοληταὶ ἐδεκακτίσθησαν καὶ ἡ ἄμυνα κατέστη ἀδύνατος, ἔθεσαν πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ ἀνετινάχθησαν εἰς τὸν ἀέρα μετὰ δύο χιλιάδας Τούρκους, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἦδη ὀρμήσει εἰς τὰ τεῖχη.

Τὸ τραγικώτατον τέλος τῶν Φαρῶν ὑπῆρξε μὲν ὀλέθριον κτύπημα κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ εἰς τῶν μεγίστων ἠθικῶν θριάμβων αὐτοῦ. Ἡ πτώσις τῶν Φαρῶν ἐξήγειρε τὸν θαυμασμὸν τοῦ κόσμου καὶ ἐδόξασε τὸ ὄνομα τῆς νήσου.

Αἱ περὶ τὴν Σάμον καὶ τὴν Κῶν ναυμαχίαι. Ἡ ἀγγελία τῆς καταστροφῆς τῶν Φαρῶν ἐπροξένησε φρικώδη ἐντύπωσιν εἰς Ἰῶδραν.

Σπέτσας και Ναύπλιον. Ἡδη αἱ λίραι τοῦ ἀγγλικοῦ θανείου εἶχον ἔλθει εἰς Ναύπλιον, καὶ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἐδίστασε νὰ παραδώσῃ σπουδαῖον μέρος τῶν χρημάτων τούτων εἰς τὰς ναυτικὰς νήσους. Διὰ τούτων δὲ ἐξοπλισθεὶς ἐξέπλευσεν ὑπὸ τὸν Σαχτούρηγν ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐξ Ὑδρας καὶ Σπετσῶν. Ὅτε λοιπὸν ὁ Χοσρέφ ἐκινήθη ἐναντίον τῆς Σάμου, εὗρεν αὐτὸν εἰς τὸν μεταξὺ Σάμου καὶ Ἀσίας πορθμὸν, ἵνα ἐμποδίσῃ τὴν ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν νήσον μεταβίβασιν τοῦ ἐκεῖ κατασκηνομένου πολυαριθμοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Εἰς τὸν στενὸν ἐκεῖνον πορθμὸν ἀπὸ τῆς 31ης Ἰουλίου μέχρι τῆς 5 Αὐγούστου ἔγιναν πεισματώδεις συμπλοκαὶ μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων στόλων. Ὅλοι ὁμοῦ αἱ ἀπόπειραι τοῦ Χοσρέφ πρὸς κατάληψιν τοῦ πορθμοῦ ἀπέβησαν μάταιαι. Ἐχασε μάλιστα μίαν φρεγάταν πυρποληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κανάρη καὶ δύο ἄλλα μικρότερα πλοῖα. Ὁ Χοσρέφ ἀπελπισθεὶς ἔπλευσεν εἰς Κῶν, ἵνα ἀναμείνῃ ἐκεῖ τὸν αἰγυπτιακὸν στόλον.

Ὅντως αἱ παρασκευαὶ τοῦ Μεχμέτ Ἀλή εἶχον πλέον συμπληρωθῆ. Στόλος δὲ 56 πολεμικῶν πλοίων μὲ 150 φορτηγά, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπεβιβάσθησαν 16 χιλ. πεζοὶ καὶ 2 χιλ. ἵππεις ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰμβράϊμ, κατέπλευσε τὴν 20ὴν Αὐγούστου παρὰ τὴν Ἀλικαρνασσὸν καὶ ἤνῳθη μετὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ. Οὕτω συνήχθη ἐνταῦθα δύναμις κολοσσαία. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες δὲν ἔχασαν τὸ θάρρος των. Ὁ παρὰ τὴν Σάμον ἑλληνικὸς στόλος περὶ τὰ μέσα Αὐγούστου εἶχεν ἐνισχυθῆ σπουδαίως. Ὁ ναύαρχος Μιαούλης, ὁ ὁποῖος κατὰ τὰς ναυμαχίας τῆς Σάμου ἦτο ἀπησυχολημένος ἀλλαχοῦ, ἔφθασε φέρων ἰσχυρὸν ἀπὸ τῆς Ὑδρας στόλον, ἐπίσης ἀπὸ τῶν Σπετσῶν ἤλθον 17 νέα πλοῖα. Οὕτω ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀνῆλθεν εἰς 80 πλοῖα καὶ συνεκεντρώθη παρὰ τὴν Πάτμον (22 Αὐγούστου). Μετὰ δύο ἡμέρας οἱ Ἕλληνες ἐπέτέθησαν κατὰ τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου πρὸς μεγίστην ἐκπληξίν τῶν Αἰγυπτίων. Ἡ πρώτη αὕτη ναυμαχία δὲν κατέληξεν εἰς οὐδὲν ἀποτελεσμα. Σπουδαιότερα ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὸν κόλπον τοῦ Γέροντα τὴν 28ην Αὐγούστου γενομένη ναυμαχία. Κατ' αὐτὴν ὁ Μιαούλης ἀπέδειξεν ὄλην τὴν ναυαρχικὴν του ἰκανότητα, τὰ δὲ πυρπολικά των Ἑλλήνων κατώρθωσαν νὰ ἐνεργήσουν τελεσφόρως, καὶ ἠνάγκασαν τοὺς ἐχθροὺς νὰ ὑποχωρήσουν εἰς Κῶν.

Μετὰ ταῦτα (4 Σεπτεμβρίου) ὁ τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος ἀποπλεύσας πρὸς βορρᾶν ἀπεπειράθη νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Σάμου. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπόπειραν ταύτην ἐματαίωσεν ὁ ἑλληνικὸς στόλος. Ὁ δὲ τουρκοαιγυπτιακὸς ἠναγκάσθη νὰ πλεύσῃ εἰς Μυτιλήνην. Τότε ὁ Χοσρέφ ἔλθων εἰς

διένεξιν πρὸς τὸν Ἰμβραῖμ ἀπέπλευσε μὲ 15 τουρκικὰ πλοῖα εἰς Ἑλλησποντον. Ὁ Ἰμβραῖμ ἐπεχείρησε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κῶν, ἀλλ' ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐπιτιθέμενος μὲ τὰ πυρπολικά του κατέκαυσε δύο κορβέτας του καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Μυτιλήνην. Ἐπὶ τέλους μόλις τὸν 8)βρίον ἐπιτυχῶν οὐριον ἄνεμον κατέπλευσεν εἰς Ἀλικαρνασσόν. Ἐνταῦθα οὗτος ἔλαβε νέας ἐπικουρίας ἐξ Αἰγύπτου. Ἐπειδὴ δὲ τὰ στρατεύματά του ὑπέφερον ἐκ τῶν ἐπιδημιῶν, ἀπεφάσισε νὰ πλεύσῃ εἰς Κρήτην, ἵνα ἐκεῖθεν κατὰ τὸ προσεχὲς ἔαρ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Πελοποννήσου.

Ἡ δύναμις τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶχε πολὺ ἐλαττωθῆ. Πολλὰ ἑλλην. πλοῖα ἕνεκα τῆς κακῆς συνηθείας τῶν πληρωμάτων νὰ ἐπιστρέφουν κατὰ τὸν χειμῶνα οἵκαδε κατέλιπον τὸν στόλον. Ἐν τούτοις ὁ Μισούλης προβλέπων τὰ σχέδια τοῦ Ἰμβραῖμ παρέμεινεν ἐπιτηρῶν αὐτὸν μὲ 30 πλοῖα. Ὅταν δὲ ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος τὴν 27ην 8)βρίου ἀπέπλευσεν ἐξ Ἀλικαρνασσοῦ, ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ παρὰ τὴν Β. Δ. παραλίαν τῆς Κρήτης. Ἡ σύγκρουσις ὑπῆρξε λυσσώδης, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ αἰγυπτιακὸς ἐτράπη εἰς φυγὴν. Τὸν διασκορπισμὸν αὐτοῦ συνεπλήρωσεν ἡ τὴν νύκτα ἐπελθοῦσα χιονοθύελλα. Ἄλλα πλοῖα ἔφυγον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, πολλὰ ἐναυάγησαν, ἄλλα περιέπεσαν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, ἄλλα δὲ μὲ τὸν Ἰμβραῖμ ἐπέστρεψαν εἰς τὸν ἀπέναντι τῆς Ρόδου ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Καρίας κόλπον τοῦ Μαρμαρᾶ.

Τώρα καὶ ὁ Μισούλης ἐνόμισεν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια. Ἡ κατάστασις τῶν πλοίων ἦτο οἰκτρά, τὰ δὲ πληρώματα ὑπέφερον δεινὰς στερήσεις. Ἄλλως τε δὲν ἐφαντάζετο ὅτι ὁ Ἰμβραῖμ ἐν καιρῷ χειμῶνος ἤθελε τολμήσει νὰ θαλασσομαχήσῃ. Ἄλλὰ δὲν ἐγνώριζε τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην τοῦ ἀντιπάλου του. Ὁ Ἰμβραῖμ, ἀφ' οὗ συνεκέντρωσε τὰ διασκορπισμένα φορτηγὰ καὶ πολεμικὰ πλοῖά του, εὐρῶν τὴν θάλασσαν ἐλευθέραν κατέπλευσε περὶ τὰ τέλη 9)βρίου εἰς Σούδαν καὶ ἀπεβίβασε τὰ στρατεύματά του.

Ὁ Ἰμβραῖμ ἐν Πελοποννήσῳ. Ἡ παραμονὴ τοῦ Αἰγυπτίου στρατηλάτου εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὕδατα ἐδείκνυεν ὅτι αἱ ἐπιτυχίαι τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς αἰγυπτιακῆς ἐκστρατείας ἦσαν ἐφήμεροι. Ὁ Ἰμβραῖμ εἶχε θέλησιν ἀδάμαστον καὶ ἔμμονήν εἰς τὰς ἀποφάσεις του ἀκατάβλητον. Οὔτε αἱ ἀποτυχίαι, τὰς ὁποίας ὑπέστη, ἀπεθάρρυνον αὐτὸν οὔτε ὁ ἐπελθὼν χειμὼν ἀνέκοπτε τὰς δραστηρίας παρασκευῆς του. Ὅντως δὲ κατώρθωσε νὰ ἀποβιβάσῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον,

καθ' ἣν ὥραν τοῦ ἔτους οὐδόλως ἀνέμενον αὐτόν. Τὴν 11ην Φεβρουαρίου 1825 ὁ Ἰμβραῖμ εἰσέπλευσε μετὰ 50 πλοίων εἰς τὸν λιμένα τῆς Μεθώνης καὶ ἀπεβίβασε τὴν ἐκ 4 χιλ. πεζῶν καὶ 500 ἵππέων προφυλακὴν του, ἐν ᾗ τὰ πολιορκουόμενα τὴν Μεθώνην ἑλληνικὰ στρατεύματα ἐτρέποντο εἰς τὰ ἔρη. Ἐκεῖ ὁ Ἰμβραῖμ ὀχυρώσας στρατόπεδον ἐπεμψε τὰς φορτηγίδας του εἰς Κρήτην καὶ ἐκόμισαν εἰς αὐτὸν ἄλλους 6 χιλ. καὶ 500 ἵππεις καὶ ἰσχυρὸν πυροβολικόν. Μετὰ τοῦτο δὲ διασκορπίσας καὶ τοὺς πολιορκουόμενους τὴν Κορώνην Ἑλληνας ἐστράφη πρὸς τὸ Ναυαρίνον.

Ἀπέναντι τοῦ φοβεροῦ κινδύνου τοῦ ἐπικρεμασθέντος εἰς τὴν Πελοπόννησον ἢ κυβέρνησις τοῦ Κουντουριώτου ἐδείχθη ἀνεπαρκής. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐφρόντισε διὰ τὴν ἀμυναν τοῦ Ναυαρίνου. Αἱ ἀποθήκαι ἐπληρώθησαν τροφίμων, ἐστάλησαν δὲ καὶ ἐνισχύσεις τινές. Ἐν τούτοις ἐκράτει πάντοτε τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τοὺς ἄλλους Πελοποννησίους ἀρχηγούς ἐγκαθεύριτους ἐν Ὑδρᾷ. Τὸ ἀγγλικὸν δάνειον εἶχε χρησιμοποίησει εἰς μισθοδοσίας 30 χιλ. φανταστικῆς στρατοῦ. Ὅταν δὲ κατέπιν ὁ πρόεδρος ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως κατὰ τοῦ Ἰμβραῖμ, μόλις εὐρέθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας 8 χιλ. Στερεολλαδίται καὶ Μακεδόνες μισθοφόροι.

Ἡ ἐκστρατεία ἀπέβη ἀτυχής. Ὁ ναυτικὸς πρόεδρος, ὅταν ἔφθασεν εἰς Καλάμας μὴ ὑποφέρων τὰς ταλαιπωρίας τῆς ἐκστρατείας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πάτριον νῆσον, ἀφῆκε δὲ ἀρχιστράτηγον τὸν γενναῖον μὲν ναυτικόν, ἀλλ' ἐντελῶς ἄπειρον τοῦ κατὰ ξηρὰν πολέμου πλοίαρχον Σκούρτην. Ὁ Σκούρτης ἠττήθη παρὰ τὸ Κρεμύδι (δύο ὥρας μακρὰν τῆς Μεθώνης) ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων. Οἱ Στερεολλαδίται ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἄν. Ἑλλάδα. Ὁ δὲ Ἰμβραῖμ μετὰ τὴν εὐκολὴν νίκην ἐστρεψεν ὅλην του τὴν προσοχὴν εἰς τὸ Ναυαρίνον, καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καταληφθεῖσαν νῆσον Σφακτηρίαν, ἣ ὁποία ἀπετέλει τὴν κλειδα τῆς θέσεως ἐκείνης. Ὅντως δὲ μετὰ τὴν ἐνδοξὸν πτώσιν αὐτῆς, καθ' ἣν ἔπεσαν ὁ γενναῖος φιλέλλην Σανταρόζας, ὁ Σαχίνης, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ ὁ Τσαμαδός, μόλις δ' ἐσώθησαν ὁ Μαυροκορδατός καὶ Σαχτούρης, τὰ φρούρια τοῦ Ναυαρίνου καὶ τῆς Πύλου δὲν ἦτο πλέον δυνατόν νὰ ἀνισταθοῦν καὶ παρεδόθησαν.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐπετέλει λαμπρὰ κατορθώματα. Ὁ Μιαούλης ἐλθὼν μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Σφακτηρίας εἰσέπλευσε μὲ 6 πυρπολικά εἰς τὸν λιμένα τῆς Μεθώνης καὶ κατέστρεψεν 20 ἐχθρικά πλοῖα καὶ τινα εἰς τὴν παραλίαν ἀποθήκην τρο-

φρίμων. Ὁ Σαχτούρης ἀργότερα (20 Ἰουνίου) διεσκόρπισε παρὰ τὴν Εὐβοίαν τὸν στόλον τοῦ Χασρέφ, ὁ ὅποιος μὲ τὸν ὀθωμανικὸν στόλον ἐξήλθε καὶ πάλιν ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου, καὶ ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα τὴν ναυαρχίδα. Μετὰ δύο ἑβδομάδας ὁ Μιαούλης προσέβαλε τὸν αἰγυπτιακὸν στόλον καὶ ἔκασσε μίαν αἰγυπτιακὴν κορβέταν. Ὁ Κανάρης τέλος ἐτόλμησε διὰ τριῶν πυρπολικῶν νὰ ἀποπειραθῆ τὴν καταστροφὴν τῶν προετοιμασιῶν τῶν Αἰγυπτίων εἰς αὐτὴν τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀλλ' ἀπέτυχεν ἔνεκα ἐναντίου ἀνέμου. Ἄλλ' ἔλα ταῦτα τὰ κατορθώματα τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου δὲν ἐτάρασσον τὸν Ἰμβραΐμ. Κατέχων τὸ ὄχυρὸν τετράγωνον τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου τὸ ἀποτελούμενον ἐκ τῆς Μεθώνης, Κορώνης, Ναυαρίνου καὶ Πύλου καὶ ἔχων εἰς τὴν διάθεσίν του λαμπρότατον λιμένα εἶχεν ὀρμητήριον ἀσφαλές διὰ τὰς κατὰ τῆς ἄλλης Πελοποννήσου ἐπιχειρήσεις του.

Ὅντως τὰ τῶν Ἑλλήνων εὕρισκοντο εἰς χειρίστην θέσιν. Ἡ ἀναχώρησις τῶν Ρουμελιωτῶν εἶχεν ἀφήσει τὴν κυβέρνησιν ἀνευ στρατοῦ ἀξιωμαχοῦ, ὁ δὲ λαὸς τῆς Πελοποννήσου δὲν ἤθελε νὰ πολεμήσῃ εἰμὴ ὑπὸ τοὺς φυλακισμένους ἀρχηγούς του καὶ ἰδίως τὸν Κολοκοτρώνην. Ἄλλ' εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτοῦ οἱ πολιτικοὶ ἀντίπαλοι τοῦ γηραιοῦ στρατηλάτου δὲν ἤθελον νὰ προβοῦν. Εἰς μάτην δὲ ὁ Παπαφλέσσας, ὅστις κατὰ τοὺς ἐμφυλίους σπαραγμοὺς εἶχε συνταχθῆ μετὰ τῆς κυβερνήσεως, ἤδη δὲ ἦτο ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν, ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ ὁ ἴδιος κατὰ τοῦ Ἰμβραΐμ, καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς Μαΐου μὲ χίλια παληκάρια κατέλαβε θέσιν τινὰ παρὰ τὸ Μανιάκι τοῦ μεσσηνιακοῦ ὄρους Μάλια. Μόλις ἐφάνη ἐπερχόμενος κατ' αὐτῶν ὁ Ἰμβραΐμ μὲ 6 χιλ. ἄνδρας, μέγα μέρος τῶν παληκαρίων ἐτράπη εἰς φυγὴν. Ὁ Παπαφλέσσας, ἂν καὶ ἔμεινε μόνος μὲ 300 ἄνδρας, ἐπρωτίμησεν ἐνδοξὸν θάνατον παρὰ αἰσχροὺς φυγὴν. Ὅντως δὲ μετὰ πολύωρον μάχην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐφρονεύθησαν περισσότεροὶ τῶν 600 Ἀράβων, ἔπεσαν 800 οἱ Ἕλληνες.

Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἡ κυβέρνησις τοῦ Κουντουριώτου πιεζομένη ὑπὸ τῆς ἐξεγέρσεως τῆς κοινῆς γνώμης ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἐν Ἰδρᾷ, ἀπέλυσε τοὺς ἐν Ἰδρᾷ δεσμώτας. Ὁ γηραιὸς Κολοκοτρώνης ἐχαίρεισθαι εἰς τὸ Ναύπλιον μετ' εὐφημιῶν καὶ διωρίσθη γενικὸς ἀρχιστράτηγος. Καὶ ἡ μὲν πρότασις του, ἵνα πρὸς ἄμυναν κατὰ τοῦ Ἰμβραΐμ ἐρημωθῆ ἡ χώρα ἐν εὐρείᾳ ἐκτάσει, καταστραφῆ δὲ πᾶσα θέσις δυναμένη νὰ χρησιμεύσῃ εἰς αὐτὸν ὡς στήριγμα, καὶ ἰδίως τὸ κάστρον τῆς Τριπολιτσᾶς, δὲν ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ

Κολοκοτρώνη ἤσκησε τὴν παλαιὰν ἑλκυστικὴν τοῦ δυνάμει, χιλιάδες δὲ ὀπλιτῶν μετ' εὐχαριστήσεως συνέρρεον πανταχόθεν ὑπὸ τὰς σημαίας του.

Ὁ Κολοκοτρώνης ἤλπιζεν ὅτι θὰ ἠδύνατο ἐγκαίρως νὰ ἀποκλείσῃ τὴν ἀπὸ Μεσσηνίας εἰς Ἀρκαδίαν ὁδὸν καὶ συνεχέντρωσεν ἐκεῖ τὰς δυνάμεις του. Ὅντως δὲ ὁ Ἰμβραῖμ, ὅστις ἐν τῇ μεταξὺ εἶχε καταστρέψει τὸ Νησίον καὶ τὰς Καλάμας, καὶ εἶχεν ἐρημώσῃ τὴν παραλίαν τῆς Μάνης μέχρι Κιτρεῶν, ἐπροχώρει κατὰ τῆς Ἀρκαδίας. Ἄλλ' εἰς μάτην ἐπὶ δύο ἡμέρας ὁ Κολοκοτρώνης ἐπολέμησεν εἰς τὸ Ἄκοβον κατὰ τῶν Αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων. Δὲν κατώρθωσε νὰ σταματήσῃ αὐτά, καὶ ὁ Ἰμβραῖμ ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Τρίπολιν. Ὁ Κολοκοτρώνης συνήθροισε πάλιν τοὺς πολεμιστὰς του παρὰ τὸ Χρυσόβιτσι καὶ διέταξε νὰ πυρποληθῇ ἡ Τρίπολις. Ἀλλὰ μόλις ἤρχισε νὰ ἐκτελεθῆ ἡ διαταγὴ του, κατέφθασαν εἰς τὴν πόλιν οἱ στρατιῶται τοῦ Ἰμβραῖμ. Ἡ ταχύτης τῶν κινήσεων αὐτοῦ παρέλυε πᾶν σχέδιον τοῦ Κολοκοτρώνη. Μόλις ἀφῆκε μικρὰν ἀνάπαυσιν εἰς τοὺς στρατιώτας ὁ Ἰμβραῖμ ἐν Τριπόλει. Τὴν 12ην Ἰουνίου αἱ φάλαγγες τοῦ Ἀφρικανοῦ ὑπερέβαινον τὰ ὄρενα ὑψώματα τὰ χωρίζοντα τὴν Ἀρκαδίαν ἀπὸ τῆς πεδιάδος τοῦ Ἄργου. Εὐτυχῶς ἡ γενναία ἀντίστασις τοῦ Ὑψηλάντου παρὰ τοὺς Μύλους ἔσωσε τὸ Ναύπλιον. Ὁ Ἰμβραῖμ ἀπεφάσισε νὰ παραιτηθῇ τῆς κατὰ τῶν Μύλων καὶ τοῦ Ναυπλίου προσβολῆς καὶ ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν πυρπόλησιν τοῦ Ἄργου ἐπέστρεψεν εἰς Τρίπολιν. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐπεχείρησε τότε νὰ ἀποκλείσῃ τοὺς Αἰγυπτίους εἰς τὴν Τρίπολιν καταλαμβάνων τὰ περὶ αὐτὴν ὄρη. Ἄλλ' ἡ ταχύτης τῶν κινήσεων τοῦ ἐχθροῦ ἐματαίωσε καὶ τὸ σχέδιον αὐτοῦ τοῦτο. Ὁ Ἰμβραῖμ ἀπέκρουσε καὶ διεσκόρπισε τοὺς Ἕλληνας ἐξ ὄλων τῶν θέσεων των. Ἐκτοτε οἱ Πελοποννήσιοι δὲν ἐπολέμησαν πλέον ἐκ τοῦ συστάδην ἐναντίον τῶν Αἰγυπτίων. Ὁ Κολοκοτρώνης μὲ τοὺς ἄλλους ὀπλαρχηγοὺς ἀπὸ τὰ ὄρη περιωρίζοντο μόνον εἰς κλεφτοπόλεμον. Ὁ δὲ Ἰμβραῖμ ἀκωλύτως ἔκαμνε καταστρεπτικὰς ἐκστρατείας εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, Λακωνίαν, Μεσσηνίαν καὶ Ἡλιδα.

Ἡ τύχη τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ στρατιωτικὴν ἐποψιν ἐφαίμετο ὅτι εἶχε κριθῇ. Οἱ Ἕλληνες δὲν κατεῖχον παρὰ μόνον τὴν Ἀργολίδα μὲ τὸ Ναύπλιον. Καὶ ὅμως ἡ χερσόνησος πραγματικῶς δὲν εἶχεν ὑποταχθῇ. Ὁ Ἰμβραῖμ ἤρχε μόνον, ἔπου εὐρίσκειτο. Οἱ Ἕλληνες οὐχὶ σπανίως ἔσπειρον καὶ ἐθέριζον ὀπισθεν τῶν νώτων αὐτοῦ. Ὅταν ἐπήρχετο κατ' αὐτῶν, ἐφευγον εἰς τὰ ὄρη. Περὶ ὑποταγῆς οὐδαμοῦ ἐγένετο

λύγος. "Ἴνα ὑποταχθῆ ἢ χῶρα καὶ καταβληθῆ ἢ ἐπανάστασις, ἔπρεπε νὰ καταληφθῆ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ πᾶσα κώμη, πᾶν ὄρος, πᾶσα κοιλάς καὶ χαράδρα, ἔπρεπε νὰ ἐξολοθρευθῆ αὐτὸς ὁ λαὸς ἀθρόος, νὰ μείνη ἢ χῶρα ἄνευ κατοίκων. Τοῦτο ἐνόησε καὶ ὁ Ἰμβραῖμ καὶ διὰ τοῦτο μετέβαλε τὸ σύστημα τοῦ πολέμου. Ἦδη ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς στρατιώτας του νὰ φονεύουν καὶ αἰχμαλωτίζουν κατὰ τὸ δοκοῦν. Διεδόθη μάλιστα ὅτι ἐσκόπει ἐρημίωνων κατοίκων τὴν Πελοπόννησον νὰ κατοικήσῃ αὐτὴν διὰ φελλάχων. Ἀλλὰ πρὶν περατώσῃ τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς διετάχθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς του νὰ ἀσχοληθῆ εἰς ἄλλην ἐπιχείρησιν, τὴν ἄλωσιν τοῦ Μεσολογγίου.

Δευτέρα πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. Κατὰ τὰς μετὰ τοῦ Μεχμέτ συμφωνίας οἱ Τούρκοι ἔπρεπε νὰ καθυποτάξουν τὴν Στερεάν Ἑλλάδα. Ἐν τούτοις κατὰ τὸ 1824 οἱ ἐτοιμασθέντες πρὸς καθυπόταξιν αὐτῆς τρεῖς τουρκικοὶ στρατοὶ μετὰ μίαν ἤτταν, τὴν ὁποίαν ὑπέστη ὁ ὑπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον Δερβίς πασάν ὑπὸ τοῦ Πανουργιᾶ καὶ τῶν ἄλλων ὀπλαρχηγῶν εἰς Ἀμπλιανην, ὑπεχώρησαν ἄπρακτοι.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1825) ὁ σουλτάνος διώρισεν ἀρχιστράτηγον τὸν ἐκ τῆς μάχης τοῦ Πέτα γνωστὸν Ῥεσίτ Πασσάν Κιουταχὴν καὶ ἐπέστησε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἰδίως εἰς τὸ προπύργιον τῆς δυτικῆς Ἑλλάδας, τὸ Μεσολόγγιον. Ἐκ τῆς πείρας τῶν προηγουμένων ἐτῶν ἐνόησαν οἱ Τούρκοι ὅτι ἄνευ τῆς καταλήψεως τοῦ Μεσολογγίου θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ καταβληθῆ ἢ ἐπανάστασις. Ὁ Κιουταχὴς χωρὶς νὰ συναντήσῃ κανὲν ἐμπόδιον, διέσχισε τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Αἰτωλίαν καὶ περὶ τὰ μέσα Ἀπριλίου ἐφθασε πρὸ τοῦ Μεσολογγίου μὲ 20 χιλ. περίπου στρατόν. Ἡ πολιορκία ἤρχισε τὴν 17 Ἀπριλίου.

Αἱ πρῶται ἐφοδοὶ τῶν Τούρκων ἀπεκρούσθησαν. Τὴν 28 Μαΐου 7 ὕδραϊκά πλοῖα ἐκόμισαν εἰς τοὺς πολιορκουμένους τροφάς. Ἐπικουρῆσαι δὲ ἐλθούσαι ἐκ Πελοποννήσου ἐνίσχυσαν τὸ θάρρος αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἔταν τὴν 28 Ἰουνίου μέγας τουρκικὸς στόλος ἐκ 55 πλοίων ἀπέκλεισε τὸ Μεσολόγγιον ἀπὸ θαλάσσης, 40 δὲ ἀβαθῆ πλοιαρία σταλέντα ὑπὸ τοῦ Γιουσοῦφ διέκοψαν τὴν μετὰ τοῦ Αἰτωλικοῦ συγκοινωνίαν καὶ ἐκανονισθόλου ἀπὸ θαλάσσης τὴν πόλιν, οἱ πολιορκούμενοι δὲν ἀπεθαρρύνθησαν. Καὶ πάλιν ἀπέκρουσαν καὶ τὰς προτάσεις περὶ παραδόσεως καὶ τὰς ἐφόδους τῶν Τούρκων. Μετ' ὀλίγον δὲ ἐλθὼν ὁ ἐλλ. στόλος διεσκόρπισε μὲν τὸν τουρκικόν, ἐτροφοδότησε δὲ τὸ Μεσολόγγιον. Ἦδη ἢ θέσις τοῦ Κιουταχὴ κατέστη πολὺ δύσκολος. Ἐσπερεῖτο τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων, αἱ ἐπιδημικαὶ δὲ νόσοι ἤρχισαν νὰ δεκατί-

ζουν τὸν στρατὸν του. Συγχρόνως ἐπήρχετο καὶ ὁ χειμὼν. Ἐν τούτοις ὁ Κιουταχῆς δὲν ἤθελε νὰ σκεφθῆ ὑποχώρησιν. Ἀπεσῆθη εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Ζυγοῦ, καὶ ἐκεῖ ὀχυρωθεὶς ἐτήρει ἀμυντικὴν στάσιν, ἀναμένων ἐνισχύσεις. Ἄν τότε οἱ πολιορκούμενοι ὀλιγώτερον παραδιδόμενοι εἰς τὴν χαρὰν συνεννοοῦντο μὲ τοὺς ἐξω ὀπλαρχηγούς Καραϊσκάκη καὶ Τσόγκαν, καὶ ἐπιτίθεντο συγχρόνως κατὰ τοῦ Κιουταχῆ, θὰ ἠδύναντο νὰ καταστρέψουν αὐτόν. Ἀλλὰ δὲν ἐφαντάζοντο ἔτι: τῶσον ταχέως ἔμελλε νὰ ἐνσκήψῃ νέα καταγίς.

Ὁ σουλιτᾶνος μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Κιουταχῆ ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ καὶ ἐναντίον τοῦ Μεσολογγίου. Ὁ δὲ Μεχμέτ Ἀλῆς ἔσπευσε νὰ στείλῃ εἰς τὸν υἱόν του νέον ἐκ 10 χιλ. ἀνδρῶν στρατὸν μὲ τὴν διαταγὴν νὰ συμπράξῃ μὲ τὸν Κιουταχῆν πρὸς ἄλωσιν τοῦ Μεσολογγίου. Ὁ Ἰμβραῖμ ἐκ τοῦ Ναυαρίνου σπεύδει εἰς τὸ Ῥίον, ἔπου εἶχεν ἤδη στρατοπεδεύσει ὁ διὰ θαλάσσης ἑλθὼν στρατός. Ἐκεῖθεν διεπεραιώθη εἰς Αἰτωλίαν καὶ ἔδρυσε τὸ στρατόπεδόν του παρὰ τὸ τοῦ Κιουταχῆ (26 Δεκεμβρίου). Συγχρόνως δὲ καὶ ὁ τουρκοαἰγυπτιακὸς στόλος ἀπέκλεισε τὸ Μεσολόγγιον ἀπὸ θαλάσσης. Ὁ Ἰμβραῖμ κατ' ἀρχὰς ὑπετίμησε τὴν πρὸς ἀντίστασιν δύναμιν τοῦ φράκτου ἐκεῖνου, ἔπως ὠνόμασε τὸ Μεσολόγγιον, καὶ ἐπεχείρησε μόνος ἄνευ συμπράξεως τοῦ Κιουταχῆ νὰ κυριεύσῃ αὐτό. Ἀλλὰ ταχέως μετέβαλε γνώμη, ὅταν εἶδεν ἔτι ἔλαι· του αἱ ἐφοδοὶ μέχρι τέλους Φεβρουαρίου ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν πολιορκουμένων. Ἡ πόλις ἦτο ἀπόρθητος, ἤρκει μόνον νὰ τροφοδοτῆται ὑπὸ τοῦ ἑλλ. στόλου. Ἔως τῶρα δὲ ὁ Μιαούλης πολλάκις εἶχε κατορθώσει τοῦτο διασπῶν τὸν ἀποκλεισμόν. Ὁ Ἰμβραῖμ τώρα ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν σύμπραξιν τοῦ Κιουταχῆ.

Οἱ δύο στρατηλάται κατενόησαν ἔτι ἔλαι τῶν αἱ προσπάθειαι θὰ ἀπέβαινον μάταιαι, ἂν δὲν προσέβαλλον τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Ἐπεσκεύασαν λοιπὸν καὶ ἐξώπλισαν τὰ λείψανα τῶν πλοιαρίων τοῦ Γιουσοῦφ, ἔφεραν καὶ ἐκ Πατρῶν νέας σχεδίας καὶ λέμβους ἀβαθεῖς, καὶ οὕτω κατώρθωσαν νὰ κυριεύσουν μετὰ κρατερὰν ἀντίστασιν τὸ φρούριον Βασιλάδι, τὸ ὅποιον ἦτο ἡ κλεῖς ἔλου τοῦ τενάγους καὶ ἔπειτα τὴν νησιδα Ντολμᾶς, τὸν προμαχῶνα τοῦ Αἰτωλικοῦ, τὸ ὅποιον κατόπιν τούτου ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆ. Τότε πλέον μὲ ἑλλην τὴν καταστροφὴν, τὴν ὁποῖαν ἐπέφεραν εἰς τὸν ἐχθρὸν κατὰ τὴν προσβολὴν τῆς μικρᾶς νήσου Κλεισόθης, ἤρχισαν καὶ οἱ ἐν Μεσολογγίῳ κατανοοῦντες τὸ ἀπελπιστικὸν τῆς θέσεώς των. Ἐν τούτοις ἀπέρριψαν ἔλας τὰς προτάσεις τῶν πολιορκητῶν περὶ παραδόσεως. Ἠλπίζον ἀκόμη

ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ σωθῆι τὸ Μεσολόγγιον ἢ διὰ τινος ἀπὸ ξηρᾶς ἐκστρατείας τῆς κυβερνήσεως ἢ διὰ σωτηρίου τινὸς ἀνδραγαθήματος τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου. Δυστυχῶς καὶ ἡ ἐλπίς αὕτη ἀπεδείχθη ματαία. Ἡ Πελοπόννησος, ἂν καὶ ἦτο ἀπηλλαγμένη τῆς παρουσίας τοῦ Ἰμβραῖμ, δὲν ἐκινεῖτο. Ὁ δὲ ἑλληνικὸς στόλος ἐλλείψει χρημάτων δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκκινήσῃ.

Ἡ θέσις τῶν πολιορκουμένων πλέον κατέστη φρικτή. Αἱ εἰς τὰς ἀποθήκας ὑπάρχουσαι τροφαὶ ἐξηντλήθησαν. Τὸ κρέας τῶν μυῶν εἶχε καταστῆ σπάνιον καὶ περιζήτητον. Ἐτρωγον φύκη, σκώληκας καὶ δέρματα, τὰ ὅποια ἔφερον δυσεντερίαν καὶ θάνατον. Πολλοὶ ἐπιπτον εἰς τὰς ὁδοὺς καταλαμβανόμενοι ὑπὸ σπασμῶν, ὅλοι δὲ εἶχον κοίλους τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἦσαν πελιδνοὶ ὡς φάσματα. Καὶ ὅμως ἀπέρριψαν καὶ πάλιν ὑπερηφάνως προτάσεις τοῦ Ἰμβραῖμ περὶ παραδόσεως τῆς πόλεως καὶ ἀπεφάσισαν ἐν κοινῇ συνελεύσει νὰ διελάσσουν ξιφῆρεις διὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ νὰ ἔλθουν ὅσοι ἐπιζήσουν εἰς ἄλλας ἑλληνικὰς χώρας.

Περὶ τὸ μεσονύκτιον τῆς 10 Ἀπριλίου οἱ πολιορκούμενοι ἐξώρμησαν ἐκ τῶν ὀχυρωμάτων τῆς πόλεως. Ἦσαν ἐν ὄλῳ 9 χιλ. ἄνθρωποι. Προηγούντο οἱ ὑπολειπόμενοι ἀκόμη μάχιμοι ἄνδρες περίπου τρισχίλιοι διηρημένοι εἰς τρία σώματα ὑπὸ τὸν Νότην Βύτοσσην, Κίτσον Ἐσαβέλλαν καὶ Μακρῆν. Ἠκολούθουν οἱ γέροντες, αἱ γυναῖκες ἐνδεδυμένοι ὡς ἄνδρες, καὶ τὰ παιδιὰ. Καὶ τέλος ἔκλειε τὴν πορείαν ὑπόλοιπόν τι μαχητῶν. Δυστυχῶς τὸ σχέδιον τῶν Μεσολογγιτῶν εἶχεν ἀνακοινώσει εἰς τοὺς Τούρκους Βούλγαρός τις προδότης, καὶ οὗτοι εἶχον λάβει τὰ μέτρα των. Ἀλλὰ τὴν φοβερὰν ξιφῆρη ἐπίθεσιν τῶν ἀνδρείων ἀνδρῶν τοῦ Μεσολογγίου δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀνακόψουν οὔτε τὰ πυροβόλα, οὔτε τὰ ὄπλα τῶν Μουσουλμάνων. Μὲ ἀκατάσχετον ὄρμηγὴν διέρρηξαν ἑλλην τὴν ζώνην τῶν ἐχθρικών γραμμῶν τὰ παληκάρια ἀκολουθούμενα ἀπὸ πυκνὸν πλῆθος ἀπολέμων. Ἀλλὰ μετὰ ἡμίσειαν ὥραν συνηντήθησαν μὲ 400 ἐνδεδυμένους πολεμίους ἱππεῖς, οἱ ὅποιοι κατέσφαξαν μέγα πλῆθος ἐκ τῶν ἀπολέμων. Δευτέρα ἐνέδρα τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὸν Ζυγὸν ἐδεκάτισεν ἀκόμη περισσότερον τοὺς ἥρωας. Τέλος 1800 μόνον ἄνθρωποι, ἐκ τῶν ὁποίων 200 γυναῖκες, ἔφθασαν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους καὶ ἐκεῖθεν διεσώθησαν εἰς Πλάτανον. Ἐντεῦθεν κατόπιν ἐπορεύθησαν εἰς Σάλωνα, ἀφ' οὗ καὶ ἐξ αὐτῶν πολλοὶ ἐκ τῆς πείνης καὶ τῆς καταπονήσεως ἀπέθανον.

Ἐν τῇ μεταξὺ εἰς τὸ Μεσολόγγιον διεδραματίζοντο σιχηναὶ φοβεραὶ. Ὅταν τὰ παληκάρια διέρρηξαν τὰς πρώτας ἐχθρικὰς γραμμάς,

μεταξύ τῶν ἐπισθεν ἀκολουθούντων ἀπολέμων ἠκούσθη, ἄγνωστον πῶς, ἢ κραυγὴ «πίσω στὰ ὀχυρώματα». Τὸ περισσότερο τότε πλῆθος τῶν ἀπολέμων μὲ τοὺς ἐπισθεν ἀκολουθοῦντας μαχητὰς ἐστράφη ὀπίσω πρὸς τὴν ἐγκαταλειφθεῖσαν πόλιν, μετ' αὐτῶν δὲ εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν καὶ οἱ ἐπιτιθέμενοι Μωαμεθανοί. Τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως γίνονται θέατρον ἀναριθμήτων φοδερῶν συμπλοκῶν, φόνου καὶ διαρπαγῆς. Τὸ μέγα πλῆθος τῶν Μεσολογγιτῶν καὶ μετ' αὐτῶν πολλοὶ ὀνομαστοὶ ἀρχηγοί, ὧς ὁ μηχανικὸς Κοκκίνης, ὁ Στουρνάρας, ὁ γηραιὸς πρόκριτος Παπαδιαμαντόπουλος καὶ πολλοὶ φιλέλληνες εὗρον ἥρωϊκὸν θάνατον. Ἀλλὰ καὶ τῶν Μουσουλμάνων αἱ ἀπώλεια ἦσαν μεγάλαι, διότι πανταχοῦ οἱ Ἕλληνες ἦσαν πύριτοι καὶ ἀνετινάσσοντο εἰς τὸν ἀέρα μετὰ πολλῶν πολεμίων. Τοῦτο πρὸ πάντων ἐγένετο εἰς ἓνα προμαχῶνα τοῦ κέντρου. Ὁ γηραιὸς πρόκριτος Χρῖστος Καψάλης συνήθροισεν εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην αὐτοῦ πλῆθος ἀπολέμων. Ὅταν δὲ καὶ πολλοὶ ἐχθροὶ εἰσῆλθασαν, ἔθεσε πῦρ εἰς τὴν πυριτιδα ψάλλων τὸ « Μνήσθητί μου Κύριε », καὶ ἀνετινάχθησαν εἰς τὸν ἀέρα.

Μεσολόγγιον δὲν ὑπῆρχε πλέον. Ἀλλ' ἡ πτώσις αὐτοῦ μετ' ἕλας τὰς φρικτῶδεις συμφορὰς ἰσοφάριζε πρὸς τὴν περιφανεστάτην νίκην καὶ ἔσχε θαυμάσια ἀποτελέσματα διὰ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι διὰ τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου ἡ Ἑλλάς ἔπαθε συμφορὰν μεγίστην, διότι ἐφρονεύθησαν καὶ ἐξηνδραποδίσθησαν χιλιάδες Ἑλλήνων παντὸς φύλου καὶ πάσης ἡλικίας. Εἶναι ἀληθὲς ὡσαύτως ὅτι ὑπέστη καιριωτάτην πληγὴν ὑπὸ στρατιωτικὴν ἐποψίν. Ὅχι μόνον ἡ δυτικὴ Ἑλλάς ὑπετάχθη εἰς τοὺς ἐχθρούς, ἀλλ' ἐκινδύνευεν ἤδη καὶ ἡ ἀνατολική, διότι ἕλη ἡ στρατιωτικὴ δύναμις ἢ καταλαβοῦσα τὸ Μεσολόγγιον ἦτο διαθέσιμος πρὸς ἐκπόρθησιν τῶν Ἀθηναίων. Ἀλλ' ὅμως ἡ μεγάλη ἠθικὴ δόξα καὶ λάμψις, τὴν ὁποίαν περιεβλήθη ἡ ἥρωϊκὴ πόλις ἐνώπιον τοῦ πολιτισμένου κόσμου περιεποίησαν εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα δύναμιν ἠθικὴν μεγίστην. Ὅλη ἡ πολιτισμένη ἀνθρωπότης ἤδη ἔστρεψε τὰ βλέμματα μετὰ συμπαιθείας καὶ θαυμασμοῦ εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ πεσόντος προπυργίου τῆς ἐλευθερίας, ὁ δὲ ἐκ τούτου ἐκραγεῖς ἀκατάσχετος ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἐνθουσιασμός παρέσυρε λαοὺς καὶ κυβερνήσεις εἰς ἐνεργὸν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀρωγὴν καὶ ἐπέμβασιν. Ἐξ ἄλλου ἡ πτώσις τοῦ Μεσολογγίου διὰ τῆς συγκινήσεως καὶ τοῦ φόβου, τὸν ὁποῖον ἐνέπνευσεν εἰς ἕλην τὴν Ἑλλάδα, ἐνέβαλεν εἰς τοὺς Ἕλληνας αἰσθήματα φιλοπατρίας καὶ αὐταπαρνήσεως, κατηύνασε τὰ πολιτικὰ

πάθη, και κατέστησε την 'Ελλάδα ικανήν να αντιμετωπίσῃ μετὰ θάρρους τούς κινδύνους τοῦ περαιτέρω πολέμου.

Ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀναξωπυρρήσεως τοῦ φιλελληνισμοῦ βοήθεια. Ἡ πτώσις τοῦ Μεσολογγίου, ὡς ἦτο ἐπόμενον, κατεσίγασε μὲν τὰ πάθη τῶν πολιτικῶν μερίδων, ἐσάρωσε δὲ τὴν τελείως ἀνίκανον ἀποδειχθεῖσαν κυβέρνησιν τοῦ Κουντουριώτου. Εἶχε συνέλθει τότε ἐν Ἐπιδαύρῳ ἡ Γ' ἐθνικὴ συνέλευσις τῶν Ἑλλήνων, καί, ὅτε ἡ θλιβερὰ ἀγγελία ἔφθασεν εἰς αὐτήν, ἔλοι κατελήφθησαν ὑπὸ βαρυτάτης καταπλήξεως καὶ ταραχῆς. Ὑπὸ τὴν πίεσιν δὲ τῆς κοινῆς γνώμης, ἣτις κατηγορεῖ τὴν κυβέρνησιν, ὅτι κατεσπατάλησε τὰ χρήματα τοῦ ἀγγλικοῦ δανείου δι' ἰδιοτελεῖς σκοποὺς καὶ ἀφῆκεν ἀδομήτητον τὴν ἱερὰν πόλιν, αὕτη ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ. Ἡ συνέλευσις ἐξέλεξε ἀλλήν κυβέρνησιν ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Ζαΐμην. Ἀλλὰ ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἀπελπιστικὴ. Ἐνεκα τῆς δεινῆς ἀχρηματίας οἱ μὲν στρατιῶται ἐστασίαζον, ἔλοι δὲ αἱ ἐπαρχίαι, τῶν ὁποίων εἶχε φεισθῆ ὁ Ἰμβραῖμ, ἐσπαράσσοντο ὑπὸ ἐμφυλίων ταραχῶν.

Εἰς τὴν δεινὴν ἀθλιότητα καὶ ἀμηχανίαν, εἰς τὴν ὁποίαν τότε εὐρίσκετο ἡ Ἑλλάς, ἔσωσεν αὐτὴν ὁ συνεπείρ τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου ἀναξωπυρρηθεὶς ἐν Εὐρώπῃ φιλελληνισμὸς. Πρωτοστατοῦντος τοῦ περιφήμου συγγραφέως καὶ πολιτικοῦ Chateaubriand ἰδρύθη ἐν Παρισίοις φιλελληνικὸς σύλλογος. Εἰς ἕλας δὲ τὰς κυριωτέρας πόλεις τῆς Γαλλίας ἰδρύθησαν ἄλλοι τοπικοὶ σύλλογοι, οἱ ὅποιοι ἔφερον τὰς προσόδους των εἰς τὸ ἐν Παρισίοις κεντρικὸν ταμεῖον. Ὡσαύτως εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ εἰς τὰς Κάτω χώρας καὶ εἰς τὴν Ἑλβετίαν ὁ φιλελληνισμὸς ἀφυπνίσθη μετὰ νέας δυνάμεις καὶ ἐνεργείας. Τῆς ἑλῆς δὲ νέας αὐτῆς φιλελληνικῆς κινήσεως ψυχὴ ὑπῆρξεν ὁ ἐν Γενεύῃ τραπεζίτης Ἐυνάρδος, ὅστις κατέστησε τὸν ἐν Γενεύῃ φιλελληνικὸν σύλλογον κέντρον τῶν ἑλβετικῶν, γερμανικῶν καὶ τῶν τῆς βορείας Εὐρώπης συλλόγων καὶ διετέλει εἰς στενὴν συνεννόησιν μὲ τὸν ἐν Παρισίοις. Ἐξ ἕλων τῶν μερῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς καὶ ἐξ ἀνθρώπων ἕλων τῶν τάξεων καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀγροτῶν, ἡμεροβίων καὶ ὑπηρετῶν συνέρρεον σημαντικὰ κεφάλαια εἰς τὰ ταμεῖα τῶν ἐν Γενεύῃ καὶ Παρισίοις συλλόγων, οἵτινες ἀπέστελλον αὐτὰ εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα. Δι' αὐτῶν δὲ ἐσώθησαν πράγματι τὰ ναύαγια τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως μέχρι τῆς ἐπεμβάσεως τῶν στόλων τῆς Ἀγγλίας. τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ῥωσίας.

Ὄντως ὁ μὲν Μιαούλης μὲ τὸν ἑλληνικὸν στόλον κατώρθωσεν ἐπανεπιλημμένως νὰ νικήσῃ τὸν τουρκικὸν καὶ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ κλεισθῇ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον. Ὁ δὲ Κολοκοτρώνης, ἔταν ὁ Ἰμβραῖμ ἐπανεληθὼν εἰς τὴν Πελοπόννησον διέτρεχε καὶ πάλιν αὐτὴν σφάζων καὶ αἰχμαλωτίζων τοὺς ἀπολέμους καὶ καταστρέφων τοὺς ἀγρούς καὶ τὰς κώμας, ἐπανελάθε τὸν κλεφτοπόλεμον. Παρηκολούθει καὶ προσέβαλλε τοὺς Αἰγυπτίους, ὡσάκις εὕρισκεν εὐκαιρίαν, καὶ ἐπὶ τέλους ἠνάγκασε τὸν Ἰμβραῖμ, ἄφ' οὗ εἰς μάτην δις ἐπεχείρησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Μάνην, νὰ περιορισθῇ εἰς τὰ ἐν τῇ δυτικῇ παραλίᾳ τῆς Πελοποννήσου στρατόπεδά του. Τὸ σπουδαιότερον ἕμως θέατρον τοῦ πολέμου μετὰ τὴν πῦσιν τοῦ Μεσολογγίου κατέστη ἡ ἀνατολικὴ Στερεὰ Ἑλλάς.

Ἐκστρατεία τοῦ Κιουταχῆ εἰς τὴν ἀνατολ. Στερεὰν Ἑλλάδα.

Ὁ Ῥεσίτ πασὰς μετὰ τὴν ἄλυσιν τοῦ Μεσολογγίου, πρῶτον κατώρθωσε διὰ τῆς ἐπιτηδειότητός του νὰ ὑποταχθοῦν εἰς αὐτὸν πολλοὶ ἐκ τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ἀπελπισθέντες διὰ τὴν εὐδωσιν τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐπειτα ἐτράπη κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1825 εἰς καθυπόταξιν τῆς ἀνατολικῆς. Τὰ Σάλλωνα ἐκυριεύθησαν ἄνευ πολλῆς δυσκολίας, ὡσαύτως αἱ Θῆβαι. Μετὰ τοῦτο ὁ Κιουταχῆς ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Ὁμέρ πασὰ τῆς Εὐδοίας, ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀττικὴν, προσέβαλε τὰς Ἀθήνας καὶ μετὰ βομβαρδισμόν 24 ὥρων κατέλαθεν ἐξ ἐφόδου τὴν κάτω πόλιν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἡ Ἀκρόπολις ἕμως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κυριευθῇ, ὅπως ἡ κάτω πόλις. Ἦτο ἐξωπλισμένη μὲ 17 κανόνια, εἶχε δὲ τροφὰς διὰ 18 μῆνας. Ἠναγκάσθη λοιπὸν ὁ Κιουταχῆς νὰ πολιορκήσῃ αὐτήν.

Τότε παρουσιάσθη ὡς πρωταγωνιστὴς ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς Ἐπαναστάσεως ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης.

Πολεμικὰ ἔργα τοῦ Καραϊσκάκη. Ὁ Καραϊσκάκης βραχὺς τὸ ἀνάστημα, ἰσχνός, εὐκίνητος καὶ μὲ ζωηροὺς ὀφθαλμούς, εἶχε μεγάλην παρρησιάν πνεύματος, ἀκόμητον ἐνεργητικότητα καὶ φιλοδοξίαν ἀνυπέροβλητον. Ἐξασκηθεὶς εἰς τὰ ὅπλα, ὅπως τόσοι ἄλλοι ὀπλαρχεγοί, ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Ἀλή, ἦτο περίφημος διὰ τὴν ἀνδρείαν του, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἀκολάστους τρόπους του καὶ τὸν ἀσταθῆ χαρακτῆρα του. Μολοντί δὲ ἐξ ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως μετέσχεν αὐτῆς, φαίνεται ὅτι δὲν εἶχε καὶ ἐξ ἀρχῆς συνείδησιν τοῦ ὕψιστου σκοποῦ αὐτῆς, τῆς ἐλευθερίας δηλ. τοῦ ἔθνους, καὶ διὰ τοῦτο μέχρι τοῦδε ὑπῆρξεν εἰς ἐκ τῶν κοινῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ὅταν ἕμως ἔπεσε τὸ Μεσολόγγιον, καὶ ἔλη ἡ Στερεὰ Ἑλλάς ἐφαίνετο ὅτι ἔμελλε νὰ ὑπο-

ταχθῆ εἰς τὸν Κιουταχὴν, τότε ἀφυπνίσθη· εἰς τὴν καρδίαν του ὁ εὐγενὴς πατριωτικὸς σπινθὴρ, καὶ ἔγινεν ἄλλος ἄνθρωπος. Ἐν τῇ τότε καταλαβούσῃ τοὺς πάντας ἀπελπισίᾳ μόνος ὁ Καραϊσκάκης δὲν ἀπηλπίσθη, καὶ εἰς αὐτὸν ἐστράφησαν τὰ βλέμματα ἔλων. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Ζαΐμη, μολοντί ὁ Καραϊσκάκης ἦτο προσωπικὸς ἐχθρὸς τοῦ προέδρου διώρισεν αὐτὸν ἀρχιστράτηγον τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ἐκτοτε ἀρχίζει τὸ βραχὺ μὲν, ἀλλ' ἔνδοξον πολεμικὸν στάδιον τοῦ Καραϊσκάκη.

Ὁ Καραϊσκάκης ἐξορμήσας ἐκ Ναυπλίου (Ἰούλιος 1826) μετὰ 600 ἀνδρῶν ἔφθασεν εἰς Ἐλευσίνα. Ἐνταῦθα ἦλθον καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ Κριεζιώτης, Βάσσος καὶ Πανουργιᾶς μετὰ τὰ παληκάρια τῶν καὶ μετ' ὀλίγον ὁ Γάλλος συνταγματάρχης Φαβιέρρος μετὰ 920 τακτικούς. Οὗτοι ἔλασι ἀνήλθον εἰς 3500 ἀνδρας. Ἐντεῦθεν ὁ Καραϊσκάκης πρῶτον ἐφρόντισε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν φρουρὰν τῆς Ἀκροπόλεως δι' ἐκλεκτοῦ σώματος ἀνδρῶν καὶ ἐπιτηδείου ἀρχηγοῦ, διότι ὁ Γκούρας ἐν τινι νυκτερινῇ περιπολίᾳ ἐφονεύθη ἐκ τουρκικῆς σφαίρας, ὁ δὲ διαδεχθεὶς αὐτὸν ἐν τῇ ἀρχηγίᾳ Μακρυγιάννης ἐν τινι ἐφόδῳ τῶν Τούρκων εἶχε τραυματισθῆ. Πρὸς τοῦτο κατωρθώθη διὰ καταλλήλων ἀντιπερισπασμῶν νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ὁ Κριεζιώτης μετὰ 300 ἐκλεκτοὺς στρατιώτας. Μετὰ τοῦτο δὲ συνέλαβε στρατηγικὸν σχέδιον μέγα, τὸ ὅποιον ἐπετυχάνον ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ μεγάλα ἀποτελέσματα καὶ στρατιωτικὰ καὶ πολιτικά. Κατὰ τὸ σχέδιον τοῦτο ὁ κατὰ τοῦ Κιουταχῆ πόλεμος δὲν ἔπρεπε νὰ περιορισθῆ εἰς ἄπλοὺν ἀποκλεισμόν τοῦ πολιορκουμένου τὴν Ἀκρόπολιν τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἐπρεπε νὰ ἐφαρμοσθῆ καὶ ἀποκλεισμός εἰς εὐρυτάτην ἔκτασιν. Ἐπρεπε νὰ καταληφθοῦν τὰ στενά τῶν Θερμοπυλῶν καὶ ἔλαι αἱ θέσεις, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἐχθρὸς ἠδύνατο νὰ συγκοινωνήσῃ δι' ἐπικουρίας καὶ ἐπισιτισμοὺς μετὰ τὴν Θεσσαλίαν, μετὰ τὴν Εὐβοίαν καὶ μετὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα. Οὕτω ἀποκλειόμενος ὁ ἐχθρὸς διὰ διπλῆς ζώνης, στενοτέρας καὶ εὐρυτέρας, ἢ ἤθελεν ἀποπειραθῆ νὰ διαρρήξῃ τὸν εὐρύτερον ἀποκλεισμόν καὶ νὰ ἀφήσῃ τὰς Ἀθήνας, ἢ ἔμελλε τάχιστα νὰ περιέλθῃ εἰς ἑλλειψίν τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων, Ἐν οἷα δήποτε δὲ τῶν περιπτώσεων τούτων ἀφ' ἑνὸς μὲν ἠθελεν ἐλευθερωθῆ ἡ Ἀκρόπολις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ Ἐπανάστασις ἠθελε διατηρηθῆ ἐπεκτεινομένη εἰς ἕλην τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα.

Τὸ σχέδιον τοῦτο ὁ Καραϊσκάκης ἐπραγματοποίησε μετὰ τὴν μάχην τῆς Ἀραχώθης, καθ' ἣν κατέστρεψε 2 χιλιάδ. Ἀλβανοὺς ἀποσταλέντας ἐναντίον τοῦ Κιουταχῆ (9)βριος 1826). Μετὰ τὴν λαμπρὰν αὐτὴν νίκην ὁ Καραϊσκάκης διατρέξας ἕλην τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ἀνεπτέρωσε

παντού τὴν ἐπανάστασιν. Μετὰ νέαν δὲ μεγάλην νίκην παρὰ τὸ Δίστομον (Φεβρουάριος 1827) ἔλη ἢ Στερεὰ Ἑλλάς ἐξαίρεισι τῆς Βονίτογης, τοῦ Αἰτωλικοῦ, τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς Ναυπάκτου εἶχε περιέλθει πάλιν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων.

Ἄλλα μεθ' ἑλα ταῦτα τὰ κατορθώματα τοῦ Καραϊσκάκη ὁ ἄμεσος σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας αὐτοῦ, ἡ σωτηρία τῶν Ἀθηνῶν, δὲν ἐπετυγχάνετο. Ἡ ἐπιμονή, ἡ καρτερία καὶ ἡ στρατηγικὴ ἰκανότης τοῦ Ρεσίτ ἦτο ἐχθρὸς δυσκατάβλητος. Εἶχε μὲν κατωρθώσει μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἀραχώδης ὁ Φαθιέρος νὰ ἐφοδιάσῃ τοὺς ἐν τῇ Ἀκροπόλει διὰ πολεμοφοδίων. Ἀπεβιάσθη τὴν νύκτα τῆς 1ης 10)βρίου εἰς Παλαιὸν Φάληρον καὶ ἐκεῖθεν μὲ 500 ἄνδρας, ἐκ τῶν ὁποίων ἕκαστος ἔφερεν ἐπ' ὤμου σάκκον πυρίτιδος διήλασε διὰ μέσου τῶν ἐχθρικών τάξεων, καὶ ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ θεάτρου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἄλλ' ἡ κυβέρνησις Ζαΐμη ἐνόμισεν ὅτι ὤφειλε νὰ προβῇ εἰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις ἀμέσως κατὰ τοῦ Κιουταχῆ, ἵνα ἀναγκασθῇ ἔσον τὸ δυνατόν ταχύτερον νὰ ἄρῃ τὴν πολιορκίαν. Πρὸς τοῦτο ἀπεφασίσθη ὁ μὲν Ἄγγλος φιλέλληγν Γόρδων νὰ ἀποβιασθῇ καὶ ὀχυρωθῇ εἰς τὸν φαληρικὸν ἔρμον, ὁ δὲ Βάσσος, τοῦ ὁποίου ὁ στρατὸς εἶχεν ἐνισχυθῇ εἰς 2 χιλ. ἄνδρας, καὶ ὁ Κεφαλλῆν συνταγματάρχης Βούρβαχης, ὁ ὁποῖος πρὸ μικροῦ εἶχεν ἐπιστρέψῃ ἐκ τῆς ἐν τῷ γαλλικῷ στρατῷ ὑπηρεσίας, νὰ ἐνεργήσουν ἀντιπερισπασμὸν πρὸς τὸ Χαϊδάρι καὶ τὸ Μενίδι. Καὶ ὁ μὲν Γόρδων κατῴρθωσεν ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου νὰ ἀποβιασθῇ μὲ 2300 ἄνδρας καὶ νὰ ὀχυρωθῇ ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Μουνιχίας. Ὁ Βάσσος ἔμως καὶ ὁ Βούρβαχης ὑπέστησαν δεινὴν ἤτταν ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ ἵππικοῦ παρὰ τὸ Καματερόν, καθ' ἣν αὐτὸς ὁ Βούρβαχης ἐφρονέθη. Οἱ Ἕλληνες τῶρα ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Ἐλευσίνα καὶ νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς Σαλαμίνα. Ἡ κατόπιν ἔμως ἀπέπειρα τοῦ Κιουταχῆ, ἔπως ρίψῃ εἰς τὴν θάλασσαν τὸ σῶμα τοῦ Γόρδωνος, ἀπέτυχεν. Ἠρκέσθη λοιπὸν νὰ ὀχυρώσῃ καλῶς τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατεχομένην μονὴν τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος ἐν Πειραιεῖ, ἵνα ἀποκόπῃ τὴν συγκοινωνίαν τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἡ κυβέρνησις μετὰ τοῦτο ἠναγκάσθη νὰ καλέσῃ τὸν Καραϊσκάκην Οὗτος δὲ σπεύσας μὲ χιλίους ἄνδρας ὀχυρώθη εἰς τὸ ΒΔ. τοῦ Πειραιῶς Κερατοίνιον, ἐκεῖθεν δὲ ἀπέκρουσεν ἐπιτυχῶς τὰς ἐπανειλημμένας προσβολὰς τοῦ Κιουταχῆ. Οἱ Ἕλληνες ἀνεπετρώθησαν. Ἡ φήμη τοῦ Καραϊσκάκη ἦτο τόσο μεγάλη, ὥστε ἀμέσως πανταχόθεν προσήλθον εἰς αὐτὸν ἐπικουρικὰ σώματα. Ὁ Ρεσίτ ἐκ τούτου περιήλθε πάλιν εἰς

δυσχερῆ θέσιν. Ὁ Καραϊσκάκης ἤρχισεν ἐργαζόμενος δραστηρίως νὰ συγκοινωνήσῃ μὲ τοὺς ἐν Μουνηχίᾳ, ἵνα προχωρῶν βαθμηδὸν πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν συνδέσῃ αὐτὴν μὲ τὴν θάλασσαν, καὶ οὕτω ματαιώσῃ βραδέως μὲν ἀλλ' ἀσφαλῶς τὰς πολιορκητικὰς ἐργασίας τοῦ Κιουταχῆ. Ἡ ἐπιμονὴ καὶ ἡ σύνεσις τοῦ Ἑλλήνος στρατηγοῦ παρεῖχον τὴν πεποίθησιν ὅτι θὰ κατώρθωνε νὰ φέρῃ τὸ σχέδιόν του εἰς πέρας. Δυστυχῶς ἡ ἄκκιρος οπουδὴ τῶν παρεμβληθέντων φιλελλήνων ἐματαιώσαν τὰ σχέδια τοῦ ἀνδρός.

Αἱ ἐν Ἑλλάδι πολιτικαὶ μερίδες. Δ' ἐθνικὴ συνέλευσις Εἰδομεν ἤδη ὅτι ἐν τῇ δεινῇ ἀπορίᾳ, ἐν ἣ εὐρέθη ἡ ἐπανάστασις μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου, ἔσωσεν αὐτὴν ἡ πρακτικὴ δρᾶσις τοῦ ἀναξωγογηθέντος καθ' ὄλην τὴν Εὐρώπην φιλελληνισμοῦ. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1826 ἤρχισεν ἡ φιλελληνικὴ Εὐρώπη νὰ ἀποστέλλῃ εἰς τοὺς Ἑλληνας ὄχι μόνον χρήματα, ὄπλα καὶ πλοῖα ἀλλὰ καὶ στρατηγούς καὶ ναυάρχους. Κατῆλθον τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα πολυάριθμοι φιλέλληνες Γερμανοί, Ἀγγλοί, Γάλλοι, ὡς ὁ Ἄιδικ, ὁ Γόρδων, ὁ Φαθιέρος. Εἰς τὰς ἀρχὰς 7(βρίου κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Νευπλίου τὸ ἐκ τῶν χρημάτων τοῦ δευτέρου δανείου ναυπηγηθὲν ἀτιμόπλοιον «Καρτερία» (τὸ πρῶτον ναυπηγηθὲν πολεμικὸν ἀτιμόπλοιον) μὲ κυβερνήτην τὸν θερμὸν φιλέλληνα Ἀστιγ. Τὸν 10(Ἰβρίου δὲ κατέπλευσεν ἡ εἰς Νέαν Ὑόρκην ἐκ τῶν χρημάτων τοῦ αὐτοῦ δανείου κατασκευασθεῖσα ὠραία φεργάτα «Ἑλλάς». Ἀνεμένετο δὲ νὰ κατέλθουν εἰς Ἑλλάδα ὁ Ἀγγλὸς στρατηγὸς Τζῶρτζ καὶ ὁ περίφημος Βρεττανὸς τῆς θαλάσσης ἦρωας Κόχραν. Ὁ Τζῶρτζ πρὸ ἐτῶν ὑπῆρξεν ἐν Ἑπτανήσῃ ὁ ἀγαπητὸς ἀρχηγὸς πολλῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων εἰς τὴν ἀγγλικὴν ὑπηρεσίαν καὶ αὐτοῦ τοῦ Κολοκοτρώνη, ἐσχάτως δὲ εἶχε διακριθῆ εἰς τοὺς πολέμους τῆς Νεαπόλεως. Ὁ δὲ ναύαρχος Κόχραν εἶχε διακριθῆ εἰς τοὺς πολέμους τῆς Βραζιλίας, ἀντὶ δὲ γενναίας ἀμοιβῆς προσειλικύσθη ἤδη εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα.

Ἄλλ' αἱ φιλελληνικαὶ αὐταὶ προσπάθειαι τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, ὡς καὶ αἱ ἀρξάμεναι διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν κυβερνήσεων αὐτῶν προς διαρρύθμισιν τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐπιδράσουν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος. Ἦδη ἡ ἀρχαιότερα μεταξὺ τῶν προκρίτων καὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν ἀντίθεσις ἤρχισε κατὰ μικρὸν νὰ ἐλαττωταί. Ἄλλ' ἀντ' αὐτῆς ἐμορφώθησαν τώρα ἀγγλικόν, γαλλικόν καὶ ῥωσικόν κόμμα, ἕκαστον ἐκ τῶν ὁποίων ἐστήριζε τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλά-

ἄσος εἰς τὴν ὑποστήριξιν μιᾶς ἐκ τῶν τριῶν τούτων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Τὴν μεγαλυτέραν ἐπιρροὴν εἶχεν ἡ Ἀγγλίᾳ, εἰς τὸ ἀγγλικὸν δὲ κόμμα ἐτάσσοντο οἱ ναυτικοὶ καὶ ἐν τοῖς πρώτοις ὁ Μικαούλης, προσέτι δὲ ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ἡ κυβέρνησις Ζαΐμη. Τοῦ γαλλικοῦ κόμματος ἡγεῖτο ὁ Κωλέττης, τοῦ δὲ ῥωσικοῦ ὁ Κολοκοτρώνης, μὲ τὸ ὅποσον εἶχε ταχθῆ καὶ ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης ἐξ ἀντιζηλίας πρὸς τὸν Ζαΐμη. Ἐν τῇ μεταξὺ κατέπλευσεν ὁ Κόχραν καὶ ὁ Τζώρτζ. Οὗτοι κατώρθωσαν νὰ συνδιαλλάξουν τοὺς ἐρίζοντας, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ συνέλθῃ συνέλευσις ἐθνικὴ εἰς Τροιζῆνα.

Ἡ ἐν Τροιζῆνι αὕτη Δ' ἐθνικὴ συνέλευσις ἐξέλεξεν ἀρχηγὸν τῶν μὲν κατὰ ξηρὰν δυνάμεων τὸν Τζώρτζ, τῶν δὲ κατὰ θάλασσαν τὸν Κόχραν. Ὡσαύτως ἐξέλεξε κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος τὸν Ἰ. Καποδίστριαν ὀφείλοντα νὰ κυβερνᾷ κατὰ τοὺς ὑφισταμένους νόμους. Μέχρι δὲ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ κατηρτίσθη ἕνεκα τῆς ἀντιζηλίας τῶν κομμάτων κυβερνητικὴ ἐπιτροπεΐα ἐκ τριῶν ἀσήμεων ἀνδρῶν, τοῦ Γεωργίου Μαυρομυχάλη, τοῦ Ψαριανοῦ Μιλαΐτη καὶ τοῦ ἐκ Λεβαδείας Νάκου. Τέλος ἡ συνέλευσις ἐψήφισε νέον σύνταγμα, εἰς τὸ ὅποσον ἐφρόντισεν ὅσον τὸ δυνατόν νὰ περιορίσῃ τὴν ἐξουσίαν τοῦ νέου κυβερνήτου.

Ὁ Κόχραν καὶ Τζώρτζ εἰς Ἀττικὴν. Πανωλεθρία τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἀφίξις τοῦ Κόχραν καὶ τοῦ Τζώρτζ καὶ ἡ ἐν Τροιζῆνι ἐπιτευχεθεῖσα μεταξὺ τῶν κομμάτων ὁμόνοια ἔκαμε τοὺς Ἕλληνας νὰ ἀναθαρρήσουν. Τῇ προτροπῇ τῶν δύο ἀρχηγῶν ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ ἐκστρατεία εἰς τὴν Ἀττικὴν πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως. Δυστυχῶς ὁ Κόχραν δὲν περιορίσθη εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας του ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου. Ἐβιάζετο νὰ περιβάλῃ τὸ ὄνομά του μὲ νέαν αἰγλήν καὶ δόξαν στρατιωτικὴν. Δεσποτικὸς καὶ ἐπίμονος εἰς τὰς γνώμας του διὰ τῆς ἀκαίρου ἀναμείξεώς του εἰς ξένα τῆς εἰδικότητός του πράγματα ἔγινε παραίτιος, ἵνα ἔλοι οἱ λαμπροὶ καρποὶ τῶν στρατιωτικῶν κατορθωμάτων τοῦ Καραϊσκάκη ἐκμηδενισθοῦν. Ἐκ τῆς γοητείας τοῦ ὀνόματος τοῦ Κόχραν ἀθρόοι συνέρρευσαν περὶ αὐτὸν ἐθελονταὶ Ἕλληνες. Χίλιοι Ὑδραῖοι καὶ 200 Κρήτες προσελήφθησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κόχραν εἰς τὴν ἔμμισθον ὑπηρεσίαν του. Ὅλοι οὗτοι ἀπεβιδιάσθησαν εἰς τὸ Φάληρον. Συγχρόνως δὲ ὁ πλοίαρχος Ἀστιγῆ μὲ τὴν Καρτερίαν καὶ ἕ μικρότερα πλοία ἀνέλαβε νὰ ἀνακόψῃ τὴν σιταγωγίαν τῶν Ὀθωμανῶν πλέων πρὸς βορρᾶν. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἀστιγῆς ἐπέτυχε θαυμασίως. Εἰς τὸν κόλπον τοῦ Βόλου κατεβύθισε 8 τουρκικὰ πλοῖα καὶ κατέστρεψε τὰ παρὰ τὸ Τρίκκερι τουρκικὰ πυροβολο-

στάσια. Κατὰ δὲ τὴν ἐπάνοδόν του ἐλεγκάτησε τὰς πλησίον τῆς Κύμης διὰ τὸν στρατὸν τοῦ Ρεσίτ ἀποθήκας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἄλλοις ὁ Κόχραν καὶ ὁ Τζώρτζ συναντηθέντες μὲ τὸν Καραϊσκάκην εἰς Κερατοσίγιον διεφώνησαν ὡς πρὸς τὸ σχέδιον τῆς ἐκστρατείας. Ὁ Καραϊσκάκης ἐφρόνει ὅτι ὤφειλον νὰ παραιτηθοῦν ἀπὸ πάσης ἀμέσου ἀποπείρας πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας, νὰ ἐνεργήσουν δὲ μᾶλλον εἰς τὰ νῶτα τοῦ Κιουταχῆ καταλαμβάνοντες τὸν Μαραθῶνα καὶ τὸν Ὠρωπὸν, ἵνα στερήσουν αὐτὸν πάσης συγκοινωνίας καὶ τὸν λιμοκτονήσουν. Οἱ Ἄγγλοι ἔμως καὶ ἰδίως ὁ Κόχραν ἐπέμενον νὰ ἐπιτεθοῦν ἀμέσως κατὰ τοῦ Κιουταχῆ. Ὅπως δὴποτε ἄλλοις συνεφώνησαν εἰς τὸ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκδιώξουν τοὺς Τούρκους ἐκ τῶν ἀπὸ Φαλήρου μέχρι Κερατοσίου ὀχυρωμάτων αὐτῶν. Περὶ τὰ μέσα δὲ τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου διὰ σειρᾶς μαχῶν ἐπιτυχῶν κατώρθωσαν τοῦτο, καὶ προσέτι ἠνάγκασαν καὶ τοὺς εἰς τὴν ἐν Πειραιεὶ μονὴν τοῦ Ἁγίου Σπυριδωνοῦ Ἀλβανοὺς ἐλλείψει ὕδατος νὰ παραδοθοῦν.

Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας ταύτας ἤδη εἴπερ ποτε ὁ Κόχραν ἐπέμενειν εἰς τὴν ἄμεσον κατὰ τοῦ Κιουταχῆ ἐπίθεσιν ἀπειλήσας μάλιστα καὶ ἐγκατάλειψιν τοῦ ἀγῶνος, ἂν δὲν εἰσηκούετο. Ὁ Καραϊσκάκης ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἡ ἐπίθεσις ἀπεφασίσθη διὰ τὴν 23 Ἀπριλίου. Ἀλλὰ πρὸς μεγάλην συμφορὰν τῶν Ἑλλήνων ὁ τότε ἀκριβῶς ἀπαραίτητος Ἕλληνας ἦρωας, ὅπ' οὐδενὸς ἄλλου δυνάμενος νὰ ἀναπληρωθῆ, ἐξέλιπεν ἀπροσδοκῆτως τὴν παραμονὴν τῆς ἐπιθέσεως τραυματισθεὶς καιρῶς ἐν τινὶ ἀψιμαχίᾳ. Ἡ λύπη καὶ ἡ ἀπελπισία τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἦσαν ἀπερίγραπτοι. Εἰς μάτην ὁ Τζώρτζ προσεπάθει νὰ τοὺς παρηγορήσῃ λέγων ὅτι αὐτὸς θὰ τοὺς ὠδήγει εἰς τὴν μάχην. Εἰς οὐδένα ἠδύναντο νὰ ἔχουν τὴν πεποίθησιν, τὴν ὁποίαν εἶχον εἰς τὸν Καραϊσκάκην. Καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα ἀπέδειξαν τὸ πρᾶγμα.

Ἡ ἐπίθεσις ἢ ἀναβληθεῖσα ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Καραϊσκάκη μίαν ἡμέραν ἤρχισε τὴν νύκτα τῆς 23 πρὸς τὴν 24 Ἀπριλίου. Ἀλλὰ οἱ Ἄγγλοι στρατηγοὶ τόσον κακῶς διέταξαν τὰ πράγματα, ὥστε ἡ καταστροφὴ ἦτο ἀναπόφευκτος. Ἄνευ σχεδίου καὶ τάξεως οἱ Ἕλληνες διέταχθησαν νὰ προελάσουν ἀπὸ Φαλήρου καὶ ἀπὸ Πειραιῶς πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἐνῶ ὁ Κόχραν καὶ Τζώρτζ ἔμενον εἰς τὰ πλοία των. Οἱ Ἕλληνες ὠδηγήθησαν εἰς προφανῆ σφαγὴν, ἀλλ' ἐβάδιζον ἀπέτητοι εἰς τὸν θάνατον. Ὅλοι σχεδὸν οἱ Σουλιῶται καὶ οἱ Κρήτες, 1500 περί-

που μαχηταί, έπεσαν. Έκ τών 26 φιλελλήνων 4 έσώθησαν, εκ δέ τών 3 χιλ. τακτικών μόνον 26.

Τò σφάλμα του Κόχραν και του Τζώρτζ εις μὲν τὸν Κιουταχὴν παρέσχεν εύκολον θρίαμβον, εις δὲ τὴν Ἑλλάδα ἐπροξένησε ἀνεπανόρθωτον καταστροφὴν. Μετὰ τὴν πανωλεθρίαν ταύτην τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον διελύθη καὶ ἡ Ἀκρόπολις παρεδόθη ὑπὸ τὸν ἕρον τῆς ἐλευθέρας ἀποχωρήσεως τῶν ἐν αὐτῇ μετὰ τῶν ἑπλων καὶ τῶν ἀποσκευῶν των. Οὔτε ὁ Φαβιέρος οὔτε οἱ ἄλλοι ὑπερασπισταὶ αὐτῆς εἶχον τὴν καρτερίαν τῶν Μεσολογγιτῶν. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Ἀκροπόλεως ἐσθέσθη καὶ ἡ ἐπανάστασις καθ' ἑλλην τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα.

Ὅλον τὸ οἰκοδόμημα τοῦ Καραϊσκάκη κατέρρευσε ἐξ ἐνὸς σφάλματος. Ἡ ἐπανάστασις ἤδη περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν τῆς Πελοποννήσου. Τὸ δὲ χειρότερον, ἐξεργάγησαν καὶ πάλιν ὀρμητικώτεροι αἱ ἐμφύλιοι ἔριδες. Οἱ Ἕλληνες δικληρχηγοὶ ἤριζον καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους, εἰς τοὺς ὁποίους ἔπαυσαν νὰ ἔχουν ἐμπιστοσύνην. Ἰδίως ἐμέμφοντο τὸν Φαβιέρον διὰ τὴν παράδοσιν τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀλλὰ καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι ἤριζον πρὸς ἀλλήλους, ἰδίως ὁ Φαβιέρος μὲ τὸν Τζώρτζ, διότι ὁ δεύτερος ἤρπασε τὴν εἰς τὸν Φαβιέρον ἀνήκουσαν ἀρχηγίαν.

Ἐν ᾧ εἰς τόσον ἀθλίαν κατάστασιν εὕρισκαντο τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, ὁ δὲ Ἰμβραῖμ ἤρχισε πάλιν νὰ κινήται ἐν Πελοποννήσῳ, ὁ Ἄγγλος ναύαρχος Κόδριγκτων καὶ ὁ Γάλλος Δερικινὸς ἔφθασαν πρὸ τοῦ Ναυπλίου καὶ ἀνεκοίνωσαν ἐμπιστευτικῶς εἰς τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν ὅτι διὰ τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα συνωμολογήθη συνθήκη μεταξύ Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας. Οἱ Ἕλληνες ἀνέπνευσαν.

5. Ἡ ἐπέμβασις τῶν δυνάμεων καὶ ἡ πολιτικὴ ἀποκατάστασις τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ πολιτικὴ τῶν δυνάμεων μέχρι τοῦ 1827. Εἶδομεν ἤδη ὅτι κατὰ τὴν ἐκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰς παραδουναβείους ἡγεμονίας ἦσαν συνηγμένοι εἰς Λάυβαχ τῆς Αὐστρίας οἱ αὐτοκράτορες τῆς Αὐστρίας καὶ Ρωσίας, ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας καὶ ἀντιπρόσωποι τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, ἵνα συσκεφθοῦν περὶ τῆς καταστολῆς τῶν ἐν τῇ Ἰταλικῇ χερσονήσῳ ἐπαναστάσεων. Ἡ ἀγγελία λοιπὸν τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπαναστάσεως κατεθορύβησε πάντας, ἐσχηματίσθη δὲ ὑπόνοια ὅτι τὸ κίνημα ὑποθάλλεται ὑπὸ τῆς Ρωσίας, καὶ τὴν ὑπόνοιαν ταύτην

ένίσχυνεν ἢ γνωσθεῖσα προκήρυξις τοῦ Ἵψηλάντου. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἠναγκάσθη τότε, ἵνα ἀρῇ τὰς ὑπονοίας ταύτας, νὰ ἀποκηρύξη τὸ κίνημα, νὰ διαγράψῃ τὸν Ἵψηλάντην ἐκ τῶν τάξεων τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ, καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν Τουρκίαν νὰ διαβιβάσῃ στρατὸν εἰς τὰς ἡγεμονίας πρὸς καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὅταν ἔμωσ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις μαθοῦσα τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα προέβη εἰς τὸν φόνον τοῦ πατριάρχου καὶ τὰς ἄλλας σφαγὰς, ἡ Ῥωσία δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ μείνῃ ἀσυγκίνητος. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥώσος πρεσβευτὴς ἠπειλήσεν, ὅτι ἂν ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δὲν μεταβάλῃ σύστημα, ἔχει ἐντολήν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ τσάρος ἀπέστειλε διακοίνωσιν εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις, διὰ τῆς ὁποίας ἐπεκαλεῖτο τὴν σύμπραξιν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐδήλου ὅτι ὁ ῥωσικὸς στρατὸς εἶναι ἕτοιμος νὰ συντελέσῃ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων τῶν συμμάχων αὐτῶν, δηλ. ἐπρότεινεν ἐξ ἀρχῆς τὴν ἐνοπλον ἐπέμβασιν. Ἄλλ' αἱ ἄλλαι δυνάμεις, ἰδίως αἱ δύο ἐπισημότεραι τότε Αὐστρία καὶ Ἀγγλία, περιορίσθησαν μόνον εἰς τὸ νὰ προτρέψουν τὴν Ἵψηλὴν Πύλην νὰ μὴ ἐπιμένῃ εἰς τὸ θλέθριον τοῦ διωγμοῦ καὶ τῶν σφαγῶν σύστημα, καὶ ἠγωνίσθησαν νὰ ἀποτρέψουν τὸν πόλεμον μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Τουρκίας. Ἡ μὲν Αὐστρία ἐπεθύμει νὰ ἀποτρέψῃ πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ ἐξερθεῖσῃ τὰ φιλελεύθερα τῆς Εὐρώπης πνεύματα. Ἡ δὲ Ἀγγλία δὲν ἠθέλε νὰ ἀνατραπῇ ἢ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατάστασις τῶν πραγμάτων, διότι εἶχε τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐκ τῆς ἀνατροπῆς ταύτης ἡ Ῥωσία λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως καὶ τῆς ταυτότητος τοῦ θρησκευτικοῦ δόγματος ἠθέλε προσλάβει δύναμιν ἐπικίνδυνον εἰς τὰ γενικὰ εὐρωπαϊκὰ συμφέροντα. Ἀλλὰ καὶ μὲ ἕλας τὰς προσπάθειάς δὲν κατώρθωσεν νὰ προλάβουν τὴν μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Τουρκίας ῥῆξιν, ὁ δὲ πρεσβευτὴς αὐτῆς ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὴν 5 Ἰουλίου. Ἐν τούτοις διὰ τῶν ποικίλων τῶν παραστάσεων καὶ μεσολαβήσεων ἐπέτυχον νὰ ἀναβάλουν τὴν ἔναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος δὲν ἔσχε τὴν τόλμην νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸν πόλεμον καὶ ἄνευ συναινέσεως τῶν συμμάχων του. Καὶ δὲν ἀρκεῖ τοῦτο. Ἀλλ' ἐν ᾧ τὸ 1821 ἐδήλου ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἐπεμβάσεως θὰ ἦτο ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ἐπαναστάντων, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 1822 ἐφάνη πολὺ μετριώτερος. Ἰσως ἐφοβήθη, μὴ ἐκ τοῦ ἐπικρατοῦντος ἐν Πολωνίᾳ ἀναδρασμοῦ ἐκραγῇ ἐπανάστασις, ἔταν αὐτὸς περιπλανῆ εἰς

πόλεμον με την Τουρκίαν. Διεσαφήνισε δηλ. τώρα ότι ήγνώει να διατηρηθῆ εἰς τὰς ἀπελευθερωθησομένας χώρας ἡ κυριαρχία τοῦ Σουλτάνου. Ὁ Καποδίστριας τότε βλέπων ματαιουμένας τὰς προσδοκίας καὶ τοὺς ἀγῶνάς του ὑπὲρ ἐπεμβάσεως τοῦ τσάρου, ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν ἀπεριόριστον ἄδειαν, δηλ. ἀπεχώρησε τῆς ῥωσικῆς ὑπηρεσίας. Ἐπὶ τέλος εἰς τὴν ἐν Βερώνῃ συγκροτηθεῖσαν σύνοδον περὶ τῶν ἰσπανικῶν πραγμάτων, ὁ Ῥώσος αὐτοκράτωρ ἐζήτησεν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων μόνον σεβασμὸν τῆς θρησκείας των ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας καὶ ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς των καὶ τῆς περιουσίας των. Ὡς ἦτο φυσικόν, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἄλλων δυνάμεων ἔσπευσαν νὰ ἀποδεχθῶσιν τὰς μετρίας ταύτας προτάσεις τοῦ αὐτοκράτορος. Μετὰ τιοιαύτας δὲ ἀποφάσεις οὐδ' ἐδέχθησαν εἰς τὸ συνέδριον τοὺς ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἀποσταλέντας ἀντιπροσώπους, ἵνα ζητήσουν τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας των.

Ὁ Μέττερνιχ λοιπόν, ὁ μισέλλην ἀρχικαγκελλάριος τῆς Αὐστρίας ἐθριάμβευεν. Εὐτυχῶς ἢ καταστροφῇ τοῦ Δράμαλη, ἢ ἀποτυχία τῆς πρώτης πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὰ ναυτικὰ κατωρθώματα τοῦ 1822 παρέστησαν τὴν ἐπανάστασιν εἰς ἕλην τὴν Εὐρώπῃν σπουδαιότεραν, αἱ δὲ φοβεραὶ τῆς Χίου σφαγαὶ ἐξήγειραν περισσότερον τὰς ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος συμπαθείας. Ἐξ ἄλλου, ἀφ' οὔτου τὴν 31ην Αὐγούστου ἔγινεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ὁ Γεώργιος Κάνινγκ, ἀνὴρ μεγαλόφρων καὶ φιλελεύθερος, ἤρχισε νὰ παρουσιάζεται εἰς τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν σπουδαία μεταβολή. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἔγινε φανερά ἀμέσως. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἀνεγνώρισε τοὺς Ἑλληνας ὡς ἐμπόλεμον δυνάμιν, αἱ δὲ εἰς τὰς Ἰονίους νήσους ἀγγλικαὶ ἀρχαὶ μετέλλαξαν τὴν πρότερον ἐχθρικὴν των στάσιν. Τότε ὁ ἐν Ἀγγλίᾳ φιλλελληνισμὸς ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ζωηροτέραν κίνησιν.

Ἄλλ' ὁ Κάνινγκ εἰς τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ ταύτας δὲν προέβη μόνον ἔνεκα τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν του. Ἐξυπηρέτει καὶ πραγματικὸν ἀγγλικὸν συμφέρον. Ἡ Ἀγγλία μέχρι τοῦδε ὑπερμαχοῦσα τῆς ἀκεραιότητος τοῦ Τουρκικοῦ κράτους σκοπὸν κύριον εἶχε νὰ μὴ ἀφήσῃ τὰς χώρας αὐτοῦ νὰ περιέλθουν εἰς τὴν Ῥωσίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἀρχῇ τῆς Ἐπανάστασεως ἐδείχθη πολεμία πρὸς αὐτήν. Ὅταν ἕμως ἐκ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῶν κατορθωμάτων τῶν Ἑλλήνων ἐπίσθη ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐθνότης θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν ὀθωμανικὴν ὡς ἐμπόδιον καθόδου τῆς Ῥωσίας, ἤρχισε βαθμιαίως νὰ μεταβάλλῃ πολιτικὴν, καὶ ὁ Κάνινγκ

προσεπάθησε νά δημιουργήσῃ ἐν Ἑλλάδι φιλικὸν ὑπὲρ τῆς Ἀγγλίας ρεῦμα.

Ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἀγγλίας ἐνθαρρυνθεῖσα ἤδη ἡ Ῥωσία ὑπέβαλε κατὰ 10θριον τοῦ 1823 εἰς τὰς ἄλλας δυνάμεις ὑπόμνημα, διὰ τοῦ ὁποίου προέτεινε νά συγκροτηθοῦν ἐκ τῶν ἐπαναστατησασῶν χωρῶν τρεῖς ὑποτελεῖς εἰς τὴν Τουρκίαν ἡγεμονίαι, ἡ ἀνατολική, Ἑλλάς μετὰ τῆς Θεσσαλίας, ἡ δυτικὴ μετὰ τῆς Ἡπείρου καὶ ἡ Πελοπόννησος μετὰ τῆς Κρήτης, εἰς δὲ τὰς νήσους νά δοθοῦν ἐλεύθεροι δημοτικοὶ θεσμοί. Αἱ ἡγεμονίαι αὗται ἔπρεπε νά ἔχουν ἰδίαν σημαίαν καὶ ἀντιπρόσωπον ἐν Κωνσταντινουπόλει: τὸν πατριάρχην.

Ἄλλ' αἱ προτάσεις αὗται ὑπ' οὐδενὸς ἔγιναν εὐμενῶς δεκταί, οὔτε ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οὔτε ὑπὸ τῆς Τουρκίας, οὔτε ὑπὸ τῶν ἄλλων δυνάμεων. Οἱ Ἕλληνες οὐδεμίαν ἄλλην λύσιν ᾔθελον νά στέρξουν εἰμὴ τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Οἱ Τούρκοι ἀπέκρουον ἀποτόμως πᾶν εἶδος ἀναμείξεως εἰς τὴν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν βραγιάδων ῥήξιν. Αἱ δυτικαὶ δυνάμεις τέλος κατενόουν ὅτι ἡ Ῥωσικὴ πολιτικὴ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἴδρυσιν ἀσθενῶν κρατιδίων ὑποτελῶν, ἵνα μεταχειρίζεται αὐτὰ ὡς ὄργανα ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Ἡ πρὸς συζήτησιν τῶν Ῥωσικῶν τούτων σχεδίων συγκροτηθεῖσα κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1824 ἐν Πετρούπολει συνδιάσκεψις, ἂν καὶ διήρκεσε πλεόν τοῦ ἔτους, εἰς οὐδὲν κατέληξεν ἀποτέλεσμα. Ἡ Ἀγγλία ὑπὸ τὴν πρόφασιν ὅτι μεσολάβησις δὲν ἦτο δυνατὴ ἐναντίον τῆς θελήσεως τῶν διαμαχομένων δὲν μετέσχεν αὐτῆς. Ἡ δὲ Αὐστρία παρέσυρε τὴν Γαλλίαν καὶ Πρωσσίαν εἰς τὴν γνώμην ὅτι δὲν ἔπρεπε νά ἐφαρμοσθοῦν κατὰ τῆς Τουρκίας βίαια μέτρα.

Ἡ ἀποτυχία αὕτη τῶν διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων δυσηρέστησε πάρα πολὺ τὴν Ῥωσικὴν αὐλήν, ἐν ᾗ συγχρόνως ἡ ὀλονὲν δεινοτέρα θέσις τῆς Ἑλλάδος ἐξήπτε τὴν συγκίνησιν τοῦ Ῥωσικοῦ στρατοῦ καὶ λαοῦ καὶ ἐπέτεινε τὴν πολεμικὴν αὐτοῦ ὁρμήν. Τότε δύο γεγονότα παρεμβληθέντα ἠλλοίωσαν τὴν διπλωματικὴν κατάστασιν. Ἡ Ἀγγλία ἀποσχοῦσα τῆς ἐν Πετρούπολει συνδιασκέψεως δὲν ἐγκατέλειψε καὶ τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Ἀνεγνώρισε τοὺς ἑλληνικοὺς ἀποκλεισμοὺς καὶ ἐπέτρεψε νά δέχεται ἡ νῆσος Κάλαιος τοὺς Ἕλληνας πρόσφυγας. Ταῦτα δέ, ὡς καὶ ἡ ἰσχυρὰ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἐνέργεια τῶν Ἀγγλων φιλελλήνων καὶ ἰδίως τοῦ λόρδου Βύρωνος, ὡς καὶ ἡ ἐν Λονδίνῳ διαπραγματεύσις τοῦ ἑλληνικοῦ δανείου, ὑπέτρεφον ἰσχυρῶς τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν συνδρομὴν τῆς Ἀγγλίας. Ὅτε δ' Ἰμβρατὶμ προήλασε μέχρι τοῦ Ναυπλίου καὶ οἱ καρτερικώτεροι τῶν Ἑλλή-

νων ἀπώλεσαν τὸ θάρρος των, οἱ Ἕλληνες τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Μαυροκορδάτου. δι' ἀναφορᾶς, τὴν ὁποίαν ὑπέγραψαν οἱ περισσότεροι τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν, ὑπέβαλον τὸ ἔθνος ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ὁ Κάνιγγ ἔδωκεν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ναυάρχου Μισοῦλη, ὁ ὁποῖος ἐκόμισε τὴν ἀναφορὰν εἰς τὸ Λονδίνον. Ἄλλ' ὅμως συγχρόνως ηὐχαριστήθη διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀνατολικῆς του πολιτικῆς, ἣ ὁποία προσέβλεπε ταχεῖαν τὴν ἐπίδοσιν τῆς ἀνεξαρτητοῦ Ἑλλάδος. Ἀπέτρεψε λοιπὸν τοὺς Ἕλληνας νὰ προσφύγουν εἰς ἄλλην τινὰ Δύναμιν καὶ ἐπεφυλάχθη νὰ ἀναλάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν μεσολαβήσεως μεταξὺ Πύλης καὶ Ἑλλήνων. Τὸ δευτέρον γεγονός εἶναι ὁ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1825 αἰφνίδιος θάνατος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου καὶ ἡ ἀνάρρησις εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἀδελφοῦ του Νικολάου, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπηρεάζετο, ὅπως ὁ Ἀλεξάνδρος, ὑπὸ τοῦ Μέττερνιχ. Ἐκ τούτου ἐπωφεληθεὶς ὁ Κάνιγγ ἐπεμφεν ἰδιαιτέρον ἀπεσταλμένον, τὸν δούκα Οὐελιγκτῶνα, παρὰ τῷ νέῳ αὐτοκράτορι, ὅπως προτείνῃ εἰς αὐτὸν τὴν διὰ κοινῆς συμπράξεως Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας εἰρήνευσιν τῆς Ἑλλάδος. Ὅντως δὲ οὗτος κατώρθωσε νὰ υπογραφῇ τὴν 23ην Μαρτίου 1826 μυστικῶς πρωτόκολλον, διὰ τοῦ ὁποίου Ῥωσία καὶ Ἀγγλία ὑπεχρεοῦντο νὰ μεσολαβήσουν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων πρὸς ἔδρυσιν κράτους ἑλληνικοῦ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Πύλης. Τοῦτο δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἐκτοτε Ῥωσία καὶ Ἀγγλία ἤρχισαν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ πιέζουν τὴν Τουρκίαν πρὸς ἀποδοχὴν τῆς μεσολαβήσεώς των, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἐνεργοῦν ὅπως προσχωρήσουν εἰς τὸ πρωτόκολλον καὶ ἄλλαι δυνάμεις, ἰδίως ἡ Γαλλία. Ἡ ἐπίσημος μοναρχικὴ Γαλλία μέχρι τοῦδε εἰς τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα ἠκολούθει τὴν Αὐστρίαν εἰς τὰς προσπάθειάς τῆς, ὅπως προλάβῃ ῥωσοτουρκικὸν πόλεμον. Τὰ μεγάλα δὲ συμφέροντα, τὰ ὁποία εἶχεν αὕτη μετὰ τοῦ Μεχμέτ Ἀλή τῆς Αἰγύπτου ἔκαμνον αὐτὴν νὰ ἀκολουθῇ μᾶλλον φιλότουρκον πολιτικὴν. Ἐν ᾧ δὲ πολλοὶ Γάλλοι ἀνεμείγνουν εἰς τὰς πεδιάδας καὶ εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἑλλάδος τὸ αἷμα των μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ, Γάλλος δὲ ὑπῆρξεν ὁ μόνος σπουδαῖος τοῦ ἑλλ. τακτικοῦ στρατοῦ ἱδρυτῆς καὶ ὁδηγός, ὁ ἀοίδιμος στρατηγὸς Φαβιέρος, συγχρόνως πολυάριθμοι Γάλλοι ἀξιωματικοὶ ὑπηρετοῦντες εἰς τὸν ναυτικὸν καὶ πεζικὸν στρατὸν τοῦ Ἰμβραῖμ ὠδήγουν τὰς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεις αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ὁ φιλελληνισμὸς τῆς δημοσίας γνώμης παρέσυρε καὶ τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν ἠνάγκασε νὰ προστεθῇ μὲ τὸ μέρος τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ῥωσίας.

Ὀθτω Ἀγγλία, Γαλλία καὶ Ῥωσία ὑπέγραψαν ἐν Λονδίῳ τὴν 24 Ἰουνίου 1827 συνθήκην, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπανελαμβάνοντο τὰ ἐν τῇ πρωτοκόλλῳ τῆς Πετροπόλεως, ὠρίζετο δὲ προσέτι ὅτι ἔπρεπε παρ' ἀμοτέρων τῶν διαμαχομένων μερῶν νὰ ἀπαιτηθῇ ἀνακωχή. Εἰς τὴν συνθήκην δὲν ὠρίζετο, τί θὰ ἔπραττον, ἐν ἣ περιπτώσει ἡ Τουρκία δὲν ἐδέχετο τὴν ἐπέμβασιν αὐτῶν. Ἦτο φανερόν ὅμως ὅτι θὰ ἐπεβάλλετο ἡ ἀνακωχή διὰ τῆς βίας, καὶ ὑπὸ τοιοῦτο πνεῦμα ἐδόθησαν ὁδηγίαι εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ ἐπιβάλουν τὴν ἀνακωχὴν ναύαρχους τῶν τριῶν δυνάμεων. Πρὸς τοῦτο δὲ ἐνισχύθησαν ὁ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Κόδριγκτων ἀφρικανὸς εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὕδατα ἀγγλικὸς καὶ ὁ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Δεριννὸ γαλλικὸς στόλος διὰ νέων πλοίων, παρηγγέθη δὲ νὰ καταπλεύσῃ εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ὁ Ῥωσικὸς στόλος ὑπὸ τὸν ναύαρχον Χέϊδεν.

Ὅντως εἰς τὰ διαβήματα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβειων, ἵνα πείσουν τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν νὰ δεχθῇ τὴν συνθήκην τοῦ Λονδίνου ὁ σουλτάνος ἐδείχθη ἀνένδοτος. Ὁ Μαχμουτ Β' ἐπαρθείς ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ ἐπιτυχιῶν τοῦ Ῥεσίτ οὐδεμίαν ἐδέχετο πρότασιν ἀναφερομένην εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ὡσαύτως ματαια ἀπέβη ἡ ἀπόπειρα νὰ πείσουν τὸν Μεχμέτ νὰ ἀποσύρῃ τὰ στρατεύματά του ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Οὗτος ὄχι μόνον τὴν πρότασιν ταύτην ἀπέρριψεν, ἀλλὰ καὶ ἔστειλε νέον μέγαν στόλον εἰς τὸν Ἰμβραῖμ.

Ἡ ἐν Ναυαρίῳ ναυμαχία. Τὴν εἰς Πελοπόννησον ἀπόβασιν τῶν νέων ἀφρικανῶν στρατευμάτων δὲν ἐπρόφθασαν οἱ ναύαρχοι νὰ ἐμποδίσουν. Ὅταν ὁ Κόδριγκτων (31 Αὐγούστ.) ἔφθασεν εἰς τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου, ταῦτα εἶχον ἀποθιβάσθῃ, ὁ δὲ τουρκικὸς στόλος συγκεείμενος ἐξ 127 πλοίων συγκεντρωμένος εἰς τὸ Ναυαρίον ἦτο ἔτοιμος νὰ ἐκπλεύσῃ κατὰ τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Ἰθάρας. Ὁ Κόδριγκτων ἠμπόδισε τότε αὐτὸν νὰ ἐκπλεύσῃ καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Ἰμβραῖμ τὸ περιεχόμενον τῆς Λονδινεῖου συνθήκης. Τὴν 7ην Σεπτεμβρίου κατέπλευσεν καὶ ὁ γαλλικὸς στόλος. Ἐν συνεντεύξει δὲ μετὰ τὸν Ἰμβραῖμ ἀμφότεροι οἱ ναύαρχοι ἐπέβαλον εἰς αὐτὸν νὰ ἀπόσχῃ πάσης ἐπιχειρήσεως, μέχρις οὗ λάβῃ ὁδηγίαι καὶ οὗτος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Μετὰ τοῦτο ὁ μὲν Δεριννὸ ἀπέπλευσεν εἰς τὰς Ἐλαφονήσους, ὁ δὲ Κόδριγκτων εἰς Ζάκυνθον. Ἐκ τῆς τροπῆς, τὴν ὁποίαν ἔλαβον τὰ πράγματα ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Αὐγούστου, τὸ θάρρος τῶν Ἑλλήνων εἶχεν ἀφυπνισθῆ ἰσχυρῶς. Οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀποδεχθῇ τὴν ἀνακωχὴν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Πύλη δὲν εἶχεν ἀποδεχθῇ αὐτήν, οὗτοι ἦσαν

ἐλεύθεροι εἰς τὰς ἐνεργείας των. Ἀπεφάσιον λοιπὸν ἕνεκα τῆς ἐπιχει-
 μένης διακανονίσεως τῶν ὀρίων τοῦ κράτους των νὰ προσπαθήσουν νὰ
 ἐπεκτείνουν τὴν ἐπανάστασιν εἰς ἕσον τὸ δυνατόν μεγάλην ἔκτασιν. Προ-
 σεπάθησαν νὰ πέμψουν στρατεύματα εἰς Κρήτην, νὰ ἐξεγείρουν ἐπα-
 νάστασιν εἰς Θεσσαλίαν καὶ νὰ κάμουν ἑκστρατεῖαν εἰς τὴν Χίον ὑπὸ
 τὸν Φαβιέρων. Ἡ προσοχὴ των ὅμως κυρίως ἐστράφη εἰς τὴν δυτικὴν
 Ἑλλάδα. Ὁ Ἰζώρτζ μετὰ 1400 ἄνδρας ὤρμησεν ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ παρα-
 λιακῶς εἰς αὐτήν. Ὁ δὲ Κόχραν μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου προσέ-
 θαλε τὸ Μεσολόγγιον. Καὶ ὁ μὲν Κόχραν ἀποτυχῶν ἀπέπλευσεν. Ὁ
 Ἄστιγξ ὅμως μετὰ τὴν «Καρτερίαν» καὶ ἡ ἄλλα πλοῖα διαβάς τὸν
 πορθμὸν τοῦ Ῥίου κατέστρεψεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀμφίσσης τουρκικὸν
 στολίσκον ἐξ 7 μεγάλων πλοίων εὕρισκομένων ἐκεῖ.

Τοῦτο ἔκαμε τὸν Ἰμβραῖμ ἐξω φρενῶν καὶ παρὰ τὰς μετὰ τῶν
 ναυάρχων συμφωνίας ἐκπλέει μετὰ μοῖραν τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου ἐκ
 Πύλου διευθυνόμενος πρὸς τὰς Πάτρας, ἵνα τιμωρήσῃ τὸν Ἄστιγγα.
 Ἄλλ' ὁ Κόδριγκτων ἰδὼν τοῦτο ἐκ Ζακύνθου ἐκπλέει μετὰ δύο μόνον
 πλοῖα καὶ ἀναγκάζει τὸν Ἰμβραῖμ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ναυαρίνον. Ὁ
 Ἰμβραῖμ λυσοῦ ἤδη ἐξ ὀργῆς διὰ τὴν κατ' αὐτὸν μεροληπτικὴν στά-
 σιν τῶν Εὐρωπαίων ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ὅτε λαμβάνει ἐκ Κωνσταντι-
 νουπόλεως ἐντολὴν νὰ ἐντείνῃ τὰς προσπάθειάς του πρὸς καθυπόταξιν
 τῆς Πελοποννήσου. Ἀμέσως καταρτίζει τρία σώματα στρατοῦ καὶ ἐξα-
 ποστέλλει αὐτὰ εἰς τὴν Μεσσηνίαν, τὴν Λακωνίαν καὶ τὴν Ἀρκαδίαν,
 ἵνα ἐρημώσουν τὴν χώραν. Οἰκίαι καὶ συγκομιδαὶ παρεδόθησαν εἰς τὰς
 φλόγας, αἱ ἄμπελοι ἐξερριζώθησαν, 60 δὲ χιλ. συκεῶν καὶ 25 χιλ.
 ἐλαίων κατεκόπησαν σύρριζα.

Ἐν τῇ μεταξύ ὁ Κόδριγκτων εἶχεν ἐνωθῆ τὴν 1ην Ὀκτωβρίου παρὰ
 τὴν Ζακύνθον μετὰ τὸν γαλλικὸν καὶ τὸν καταπλεύσαντα ῥωσικὸν στόλον.
 Οἱ ναῦαρχοι συνεφώνησαν ὅτι δὲν ἔπρεπε περισσότερον νὰ ἀνεχθοῦν τὴν
 κακοπιστίαν τοῦ Ἰμβραῖμ. Ἄλλως τε ὁ ἐπικείμενος χειμὼν καθίστα
 εἰς αὐτοὺς ἀδύνατον τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν δυτικῶν
 παραλιῶν τῆς Πελοποννήσου. Ἀπεφάσιον λοιπὸν νὰ πιέσουν αὐτὸν
 καὶ διηύθυναν τοὺς στόλους των εἰς τὸ Ναυαρίνον, ἐν τῇ μεταξύ
 δὲ ἀπέστειλαν ἐπιστολὴν εἰς τὸν Ἰμβραῖμ ἀπαιτοῦντες παρ' αὐτοῦ,
 ἵνα ὁ μὲν στόλος του ἀποπλεύσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ Ἀλεξάν-
 δρειαν, αὐτὸς δὲ ἐκκενώσῃ τὴν Πελοπόννησον. Ἄλλ' ὁ Ἰμβραῖμ ἀκρι-
 βῶς διὰ νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν μετὰ τῶν Φράγκων ἐπικοινωνίαν εἶχεν
 ἀπέλθει τὴν προτεραίαν εἰς Πύργον. Οἱ ναῦαρχοι ἐπομένως εἰσέπλευ-

σαν τὴν 8 Ὀκτωβρίου μεθ' ὄλου τοῦ στόλου (27 πολεμικῶν πλοίων) εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναυαρίνου, ἵνα μὲ τὴν ἐπίδειξιν τῆς δυνάμεώς των, ἐπαναλάβουν τὰς προτάσεις των, ἀλλὰ καὶ ἀποφασισμένοι πρὸς μάχην. Δὲν εἶχον προφθάσει ἀκόμη οἱ στόλοι τῶν συμμάχων νὰ τακτοποιηθῶν ἐντὸς τοῦ λιμένος, ὅτε οἱ Τούρκοι πεποιθότες εἰς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ στόλου των συγκειμένου ἐξ 82 πολεμικῶν πλοίων ἔδωσαν ἀφορμὴν πρὸς ἔναρξιν τῆς μάχης πυροβολήσαντες ἐναντίον ἀγγλικῆς λέμβου. Ὁ Κόδριγκτων ἔδωσε τότε τὸ σύνθημα τῆς μάχης καὶ ἐντὸς 4 ὥρων ἐκ τῶν 120 πολεμικῶν καὶ φορτηγῶν πλοίων τοῦ τουρκοαἰγυπτιακοῦ στόλου δὲν ὑπελείποντο παρὰ 20 μόνον μικρὰ πλοῖα.

Ἐν τούτοις καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ στόλου τοῦ Ἰμβραῖμ ἠρνήθη νὰ ἀπέλθῃ ἐκ τῆς Πελοποννήσου. Οἱ στόλαρχοι μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξαναγκάσουν αὐτὸν ἀφήκαν τὴν περὶ Ναυαρίνον θάλασσαν. Ὁ δὲ Ἰμβραῖμ ἐπιστευάσας τὰ ὑπολειφθέντα ἐκ τῶν πλοίων του ἐπέβησε ἐπ' αὐτῶν τοὺς τραυματίας, πολλὰς τουρκικὰς οἰκογενείας καὶ δυστυχῶς 2 χιλ. Ἕλληνας αἰχμαλώτους, καὶ τὰ ἔπεμψεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν.

Ἀποτελέσματα τῆς ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχίας. Ἡ εἰδησις τῆς ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχίας ἐξήγειρε μέγαν ἐνθουσιασμόν καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ εἰς τοὺς κύκλους τῶν φιλελλήνων, καὶ εἰς τὰς κυβερνήσεις Ῥωσίας καὶ Γαλλίας. Μόνον εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν ἔκαμε δυσάρεστον ἐντύπωσιν. Εἶχεν ἀποθάνει πρὸ μικροῦ αἰφνιδίως ὁ Κάνιγγ, οἱ δὲ διάδοχοί του ἐνόμισαν ὅτι ἡ μεγάλη ἐξασθένεισις τῆς Τουρκίας ὠφέλει μόνον τὴν Ῥωσίαν. Ἐνεκα δὲ τοῦ λόγου τούτου καὶ δὲν ἐπέφερον ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου τὰ ἐξ αὐτῆς προσδοκώμενα ταχέα καὶ καταπληκτικὰ ἀποτελέσματα. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ γεγονός ἐπροξένησε φοβερὰν αἰσθησιν εἰς τὸν Μαχμούτ Β', ἀλλ' ὅμως ἔμεινεν, ὡς καὶ πρὶν, ἰσχυρογνώμων καὶ ἐπίμονος. Προέβαλεν εἰς τὰς δυνάμεις ἀξιώσεις πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ γενομένου εἰς αὐτὸν ἐν Ναυαρίνῳ ἀδικήματος, καὶ ἀπήτησε παρ' αὐτῶν νὰ ἀπόσχουν τοῦ λοιποῦ πάσης εἰς τὰ ἑλληνικὰ ζητήματα ἀναμειξέως. Οἱ πρέσβεις τῶν δυνάμεων ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν νὰ προβοῦν εἰς διπλωματικὴν ῥῆξιν πρὸς τὴν Πύλην καὶ ἀφήσαντες τὴν Κωνσταντινούπολιν μετέβησαν εἰς Κέρκυραν, ἵνα ἐντεθῆεν εὐρίσκωνται εἰς σχέσεις μὲ τοὺς Ἕλληνας. Τότε ἡ Πύλη προέβη εἰς βίαια μέτρα κατὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Εὐρωπαίων, πολλοὺς ἐκ τῶν ὁποίων καὶ ἐξεδίωξεν ἐκ τῆς πόλεως, ἐξέδωκε δὲ προκήρυξιν πρὸς τὸν ὀθωμανικὸν λαόν, διὰ τῆς ὁποίας ἀναρριπίζουσα τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν αὐτοῦ ἐκάλει τοὺς πιστοὺς εἰς τὰ ὅπλα κατὰ

τῶν χριστιανικῶν κρατῶν καὶ ἰδίως κατὰ τῆς Ῥωσίας, τῆς αἰωνίας ἐχθρᾶς τῆς Τουρκίας καὶ τοῦ Ἰσλάμ.

Κατόπιν τούτων ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος ἐκήρυξε τὸν ἀπὸ τοῦ 1821 ἀπειλούμενον πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ τὴν 25ην Ἀπριλίου 1828 τὰ Ῥωσικὰ στρατεύματα διέβησαν τὸν Προσθον. Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία περιωρίσθησαν μόνον εἰς τὸ νὰ ἀποκλείσουν διὰ τῶν στόλων τῶν ἠνωμένων μετὰ τοῦ Ῥωσικοῦ τὰ παράλια, ἵνα περιορίσουν τὰς κατὰ θάλασσαν ἐνεργείας τῶν Τούρκων καὶ Αἰγυπτίων. Προσθέτως δὲ ἡ Γαλλία ἀπεφάσισε τὴν ἀποστολὴν στρατοῦ εἰς Πελοπόννησον πρὸς ἐκδίωξιν ἐξ αὐτῆς τοῦ Ἰμβραήμ.

Ὁ Καποδίστριας ἐν Ἑλλάδι. Ὁ Καποδίστριας, ἀφ' ἔστου τὸ 1822 ἀπεχώρησε τῆς Ῥωσικῆς ὑπηρεσίας, μετέβη εἰς Ἑλβετίαν, ἔπου δὲν ἔπαυσε ἐνεργῶν ὡς ἰδιώτης ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Ἐντεῦθεν, ὅτε ἔμαθε τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὑπὸ τῆς ἐν Τροιζίνι συνελεύσεως ὡς κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, ἀρχίσας ἀπὸ τῆς Πετρούπολεως ἐπεσκέφθη τὰς αὐλὰς τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, ἵνα ἀντιληφθῇ τὰς διαθέσεις τῶν ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος. Τὴν 6ην δὲ Ἰανουαρίου 1828 κατέπλευσεν ἐπὶ ἀγγλικῷ πολεμικῷ συνοδευομένου καὶ ὑπὸ ἐνὸς Ῥωσικοῦ καὶ ἐνὸς γαλλικοῦ εἰς Ναύπλιον. Τὴν ἐπομένην ὑπὸ τὰς ἀνευφημίας τοῦ λαοῦ καὶ τοὺς ἐκ τῶν φρουρίων ῥιπτομένους ἱκανοισβολισμοὺς ἀπεβιβάζετο εἰς τὴν ξηρὰν, ἐν ᾗ συγχρόνως τὰ ξένα πολεμικὰ διὰ πρώτην φορὰν ὕψωνον τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν καὶ ἐχαιρέτων τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος διὰ τῶν συνήθων κανονισμοῦν. Τοῦτο ἀπετέλει τὴν πρώτην ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τῆς ἑλληνικῆς σημαίας ὑπὸ τῶν συμμάχων δυνάμεων. Ἐκ Ναυπλίου, ἀφ' οὗ συνδιήλλαξε τοὺς ἐνταῦθα ἐρίζοντας ὀπλαρχηγούς, ὁ κυβερνήτης ἔπλευσεν εἰς Αἴγινα, καὶ παρέλαβε παρὰ τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως τὴν κυβερνητικὴν ἐξουσίαν. Ἀπὸ τοῦ νῦν ὁ ἀνὴρ ἤρchiσε τὸ δεινὸν ἔργον τῆς ἀναρθώσεως τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς φρικώδους θέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὗρίσκετο.

Ἡ Στερεὰ Ἑλλάς ἦτο εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων ἐρημωμένη. Ἡ Πελοπόννησος ὡσαύτως κατεστραμμένη εὗρίσκετο κατὰ τὰ δύο τρίτα εἰς χεῖρας τῶν Αἰγυπτίων. Αἱ νῆσοι εὗρίσκοντο εἰς φοβερὰν πενίαν. Ὁ λαὸς ὁ ἐκ τῆς ἐργασίας τοῦ ἀποζῶν καὶ ἰδίως οἱ γεωργοὶ ἦσαν εἰς ἀπόγνωσιν. Αἱ πολιτικαὶ μερίδες διέκειντο ἐχθρικῶς πρὸς ἀλλήλας. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ κατείχοντο ὑπὸ ἀγρίας πλεονεξίας καὶ εἰς πολλὰ μέρη ἤρchiζον πρὸς ἀλλήλους σφοδρῶς. Τὰ ἦθη τοῦ λαοῦ ἐκ τοῦ μακροῦ ἀγρίου πολέμου, τῆς ἀπορίας, καὶ τῆς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν ληστείας

ήσαν έξαγριωμένα, πανταχού δὲ ἐβασίλευεν αὐθαιρεσία καὶ ἀναρχία. Τῶ δὴ δημόσιον ταμεῖον ἦτο κενόν. Αἱ μόναι πρόσδοι αὐτοῦ ἦσαν αἱ ἐκ τῶν τελωνείων τοῦ Ναυπλίου καὶ ὁ ἐκ τῶν νήσων φόρος τῆς δεκάτης. Τοῦναντίον αἱ ἀπαιτήσεις ἦσαν πολλαὶ καὶ ποικίλαι, 30 δὲ ἕως 40 χιλ. παληκάρια καὶ ναῦται ἐστεροῦντο ἄρτου.

Καὶ ὅμως ὁ γενναῖος ἐκεῖνος ἀνὴρ στηριζόμενος μόνον ἐπὶ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀξιώματος, ἐπὶ τῆς ἡμιτελοῦς προστασίας τῶν συμμάχων καὶ ἐπὶ τῆς μακρᾶς του πολιτικῆς πείρας δὲν ἀπέβαλε τὸ θάρρος του. Ὅντως ὁ Καποδίστριας ἦτο ὁ μόνος ἐνδεδειγμένος, ὅπως σώσῃ τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν δεινὴν ἐκείνην περίστασιν. Ἐνεφορεῖτο φιλοπατρίας ἐλληνικῆς καὶ κατεῖχεν ἐν μεγίστῃ βαθμῇ τὴν τέχνην τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός. Ἐνεκα τῆς μέχρι τούδε ἀποχῆς του ἀπὸ τῶν κομματικῶν ταραχῶν τῆς χώρας δὲν εἶχε κατατριβῆ ὑπὸ τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς, ὅπως οἱ ἄλλοι πολιτικοὶ ἄνδρες ἐν Ἑλλάδι. Ἐκτὸς τούτου ἦτο ἐπιχαρὶς καὶ ἀξιοπρεπὴς εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς τρόπους, καὶ συμμορφούμενος πρὸς τὴν ὀλικὴν ἀθλιότητα τοῦ λαοῦ ἐξῆ βίον ἀπλοῦστατον καὶ ἐγκρατέστατον. Ἦτο φειδωλός, ἀλλὰ καὶ ἐλεήμων καὶ ἀφιλοκερδέστατος, ἐργατικὸς δὲ εἰς τὸ ἔπακρον καὶ ἀφωσιωμένος εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν. Ἐνεκα ὅλων τούτων τῶν προσόντων ἐπεβλήθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τοὺς πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς καὶ ἰδίως προσεῖλκυσε τὴν συμπάθειαν τοῦ λαοῦ, ἣ ὅποια καὶ παρέμεινε διαρκῆς.

Ἄλλ' ὅμως ὁ φιλόπατρις οὗτος ἀνὴρ ἐστερεῖτο προσόντων τινῶν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου, τὸ ὅποιον ἀνέλαβε. Πρῶτον δὲν εἶχε προσόντα στρατιωτικά, τὸ ὅποιον δι' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἦτο ἀπαραίτητον. Ἐπειτα καὶ ἐκ τῆς ἀριστοκρατικῆς του ἐν Ἑπτανήσῃ ἀνατροφῆς καὶ τῆς μακρᾶς ἐν Ῥωσίᾳ διαμονῆς του εἶχε πνεῦμα ἀπολυταρχικόν. Ἡ συνείδησις δὲ τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ὑπεροχῆς του καὶ τῆς ἐργατικότητός του ἐπέτεινε τὴν τοιαύτην τάσιν του. Ἐνεκα τούτου ἐξήρτησε τὰ πάντα ἐξ ἑαυτοῦ, ἐν ᾗ κυρίως δι' οὐδένα κλάδον τῆς διοικήσεως ἦτο προπαρασκευασμένος. Δὲν κατενόησεν ὅτι ἦτο πολὺ ἐπικίνδυνον σφάλμα νὰ θέλῃ νὰ ἀποστερήσῃ τοὺς Ἑλληνας συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν λησμονῶν ὅτι μέχρι τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναυαρίνου ἡ ἀνδρία καὶ ἡ ἐθελουσία τῶν νησιωτῶν, ἡ πολεμικὴ ἰκανότης τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ τῶν παληκαρίων, καὶ πρὸ πάντων ἡ ἀξιοθαύμαστος καρτερία καὶ εὐσθένεια τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῶν προκρίτων του εἶχον βαστάσει ἐπὶ 7 ἔτη τὸ φοβερὸν βᾶρος τοῦ ἀγῶνος. Ἐγκαθίδρυσε λοιπὸν συγκεκαλυμμένην τυραννίδα.

Ἐν πρώτοις ἠνάγκασε διὰ τῆς ἀπειλῆς τῆς ἀναχωρήσεώς του τὴν βουλὴν νὰ παραιτηθῆ. Ἄντ' αὐτῆς δὲ κατήρτισεν ἕν συμβουλευτικὸν σῶμα ἐξ 27 μελῶν ὀνομασθῆν Πανελλήνιον, τὸ ὁποῖον διηρθεῖτο εἰς τρεῖς ἐπιτροπείας, διοικητικὴν, οἰκονομικὴν καὶ δικαστικὴν, ὑπὸ τοὺς προκρίτους Ζαΐμην, Γ. Κουντουριώτην καὶ Πετρόμπεην. Τὴν κυριωτάτην δ' ἐξουσίαν συνεκέντρωσεν εἰς τὴν περὶ αὐτὸν κυβέρνησιν τὴν λεγομένην Γενικὴν Γραμματεῖαν, τῆς ὁποίας τὴν προεδρίαν ἀνέθηκεν εἰς τὸν Σπ. Τρικούπην.

Τὴν διοργάνωσιν τοῦ κράτους ἤρχισεν ἀπὸ τῶν οἰκονομικῶν. Ἡ οἰκονομικὴ ἀμηχανία τοῦ κυβερνήτου ἦτο μεγάλη. Πρὸς θεραπείαν αὐτῆς ὁ Καποδίστριας ἴδρυσεν Ἐθνικὴν Τράπεζαν, ἣτις ἐξέδωσε χαρτονομίσματα. Ἄλλ' ἡ Τράπεζα δὲν ἠδυνήθη νὰ θεραπεύσῃ τὴν ἀμηχανίαν, διότι ταχέως ἀπώλεσε τὴν πίστιν αὐτῆς, ἀφ' οὗ τὰ χρήματα αὐτῆς μετεχειρίζετο ὁ Καποδίστριας διὰ πολεμικοὺς σκοποὺς. Ἐκοψε προσέτι ὀλίγα ἀργυρᾶ νομίσματα κληθέντα φοίνικας καὶ πρὸ πάντων χαλκᾶ ἐκ τῶν τηλεβόλων τῶν τουρκικῶν λαφύρων. Ἡ οἰκονομικὴ ἀμηχανία τοῦ κυβερνήτου ἐθεραπεύθη ὅπως δήποτε μόνον, ὅταν ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1828 Γαλλία καὶ Ρωσία ἤρχισαν νὰ ἀποστέλλουν μηνιαίας χρηματικᾶς βοηθείας. Ἄλλ' οὔτε καλὴ διαρρύθμισις τοῦ ἐν Ἑλλάδι φορολογικοῦ συστήματος κατορθώθη ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου. Ἀφ' ἐνὸς οὗτος ἦτο ἄπειρος εἰς τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἀφ' ἑτέρου ἕνεκα τῆς πενίας τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μεταβληθῆ ἡ εἰς εἶδος ἐπικρατοῦσα ἐπὶ τουρκοκρατίας φορολογία.

Καὶ εἰς τὰς διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν στρατιωτικῶν τῆς Ἑλλάδος ἐνεργείας τοῦ ὁ Καποδίστριας ἕνεκα τῆς περὶ αὐτὰ ἀπειρίας του περιέπεσε εἰς σπουδαῖα σφάλματα. Προσεῖλκυσε μὲν εἰς ἑαυτὸν πολλοὺς τῶν ὀνομαστῶν Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν, ὡς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην, τὸν Νικήταν, τὸν Κανάρην, ἀλλὰ καὶ δυσηρέστησεν ἄλλους ἰδίως τὸν Φαθιέρων, ὁ ὁποῖος ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ τῆς ἐλληνικῆς ὑπηρεσίας. Ἦλθεν ἐπίσης εἰς διάστασιν μὲ τοὺς προκρίτους τῆς Ἰδρας, καὶ ἀπέτυχε θελήσας νὰ εἰσαγάγῃ τύπους εὐρωπαϊκοὺς εἰς τὰς φάλαγγας τῶν παληκαριῶν.

Ἄλλὰ καὶ περὶ τὴν διοίκησιν διέπραξε μέγα σφάλμα ἐξασθενίσας τὸ ἔκπαλαι ὑπάρχον κοινοτικὸν σύστημα καὶ εἰσαγωγῶν τὴν διοικητικὴν συγκέντρωσιν διὰ τῆς διαιρέσεως τῆς χώρας εἰς ἐπαρχίας. Ἐπροκάλεσε δὲ μεγάλας δυσαρεσκείας διὰ τὴν εἰς τὰς δημοσίας θέσεις προ-

τίμησιν τῶν Ἴονίων καὶ πρὸ πάντων τῶν ἀδελφῶν τοῦ Βιάρου καὶ Αὐγουστίνου, οἵτινες οὐδεμίαν ἀξίαν εἶχον.

Ἄλλ' ὅμως ἐν ἀρχῇ τὰ ἀποπήματα τοῦ Καποδιστρίου δὲν κατέστησαν καταφανῆ. Ἐν ἀρχῇ ἐνεποίησαν μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἢ καλοκάγαθος ἐργατικότης αὐτοῦ, ἢ κτίσις τοῦ προαστείου τοῦ Ναυπλίου Προνοίας, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς ἄσυλον πλήθους φυγάδων, χηρῶν καὶ παιδιῶν, ἢ ἕδρους προτύπων σχολείων ἐπαγγελματικῶν πρὸς μόρφωσιν ἱερέων, γεωργῶν, στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν, καὶ πρὸ πάντων ἢ ἀναγνώρισις τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ὑπὸ τῶν δυνάμεων διὰ τῆς εἰς τὸ Ναύπλιον ἀφίξεως ἀντιπροσώπων αὐτῶν, καὶ ἢ κατὰ μικρὸν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου.

Ἀπαλλαγὴ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων. Τὸ κυριώτερον ὄντως ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐστράφη ἢ προσοχὴ τοῦ Καποδιστρίου, ἦτο ἢ ἐπέκτασις τῶν ὁρίων τῶν ἐπαναστατημένων μερῶν. Πρῶτον κατενόει ἔτι τοῦτο ἐπὶ τοῦ καθορισμοῦ τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος θὰ εἶχε μεγίστην ἐπίδρασιν. Ἐπειτα ἢ τότε γενομένη ἔκρηξις τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου παρεῖχεν εἰς τὸν Καποδιστριαν τὴν ἐλπίδα, ἔτι βοηθῶν τὴν Ῥωσίαν δι' ἀντιπερισπασμοῦ θὰ ἠδύνατο νὰ ἀρυσθῇ διὰ τὴν Ἑλλάδα πολλὴν ὠφέλειαν.

Καὶ αἱ μὲν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Κρήτην καὶ τὴν Χίον ἐκστρατεῖται, αἱ ὅποια εἶχον ἀρχίσει πρὸ τῆς ἀφίξεώς του εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀπέτυχον. Ἐστρεψε λοιπὸν ὅλην τὴν προσοχὴν εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν εὗρισκετο ἤδη ὁ Τζῶρτζ ἐνεργῶν πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ Μεσολογγίου. Ἐνταῦθα συνέβη καὶ τὸ δυστύχημα νὰ πληρωθῇ θανασίμως εἰς τινὰ ἀποτυχοῦσαν προσβολὴν ὁ χρηστότατος καὶ ἐξ ὅλων τῶν φιλελλήνων ὠφελιμώτατος καταστάς εἰς τοὺς Ἕλληνας Ἀγγλος φιλέλληνας Ἀστιγξ. Διὰ δὲ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἐοχημάτισεν ὁ Καποδιστριας στρατόπεδον ἐξ 8 χιλ. ἀνδρῶν μεταξὺ Μεγάρων καὶ Ἐλευσίνος ὑπὸ τὸν Δημ. Ὑψηλάντην. Καὶ ὁ Τζῶρτζ ὅμως καὶ ὁ Ὑψηλάντης δὲν ἐτόλμησαν εὐθὺς νὰ προελάσουν πρὸς βορρᾶν, διότι ἐφοβοῦντο, μὴ ὁ Ἰμβραῖμ ἐκ Πελοποννήσου ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν ἐκ τῶν ὀπισθεν. Εὐτυχῶς ἐν τῇ μεταξὺ ἀπεφασίσθη ἢ γαλλικὴ ἐκστρατεία εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὁ δὲ Κόδριγκτων, ἵνα ματαιώσῃ τὸν εὐκολὸν θρίαμβον τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ συνήψε μετὰ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ συνθήκην περὶ ἀπομακρύνσεως τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ στρατοῦ του. Ὅταν λοιπὸν τὴν 18ην Αὐγούστου ὁ γάλ-

λος στρατηγός Μαιζών με 14 χιλ. πεζούς και 400 ἵππους ἀπεβιβάσθη εἰς Πελοπόννησον, ὁ Ἰμβραήμ υπέγραψε τὴν συνθήκην τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ προθύμως ἐγκατέλιπε τὴν Πελοπόννησον. Τότε ὁ στρατηγός Μαιζών ἐξεπύρθησε τὰ εἰς τὰς ἰδίας τῶν δυνάμεις ἐγκαταλειφθέντα φρούρια τῆς Μεθώνης, Κορώνης, Ναυαρίνου, Πατρῶν καὶ Ρίου.

Ἡ ἀπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἀπαλλαγὴ τῆς Πελοποννήσου ἔδωσε ζωὴν εἰς τὰ κατακτητικὰ σχέδια τοῦ Καποδιστρίου. Εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ὁ στρατηγός Τζώρτζ προήλασε πρὸς τὸν κόλπον τῆς Ἀρτης καὶ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου ἐκυρίευσεν τὴν Βόνιτζαν. Μετ' ὀλίγον ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ Ναύπακτος, τὸ Μεσολόγιον καὶ τὸ Αἰτωλικόν. Εἰς δὲ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἐκυρίευσεν τὰ Σάλωνα καὶ ἐπολιόρκησεν τὰς Θήβας. Τέλος δὲ συνήψε παρὰ τὴν Πέτραν τῆς Βοιωτίας τὴν 12 Ἰουλίου 1829 τὴν τελευταίαν μάχην Ἑλλήνων καὶ Τούρκων. Κατὰ ταύτην οἱ Τούρκοι ἠττηθέντες συνωμολόγησαν συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας ὑπεχρεώθησαν νὰ ἐκκενώσουν ἕλην τὴν ἀνατολικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα πλὴν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ περαιτέρω τύχη τῆς Ἑλλάδος ἐξηγήθη ἐκ τῆς διπλωματίας.

Ἀναγνώρισις τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἀγγλία, ἡ Ῥωσία καὶ ἡ Γαλλία καὶ μετὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου δὲν ἔπαυσαν τὰς διαπραγματεύσεις διὰ τὸ ζήτημα τῆς Ἑλλάδος. Ἐπρεπε νὰ καθορισθοῦν τὰ ἔρια τοῦ νέου κράτους καὶ αἱ πολιτικαὶ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν Τουρκίαν. Αἱ διαπραγματεύσεις αὗται κατέληξαν εἰς τὸ πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου τῆς 10ης Μαρτίου 1829. Κατὰ τοῦτο ὡς γραμμὴ τῶν ὁρίων τοῦ νέου κράτους ἀπεφασίζετο ἡ διήκουσα ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ μέχρι τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου. Περιλαμβάνετο δὲ εἰς τὸ ἐλληνικὸν κράτος ἡ Εὐβοία, αἱ εἰς τὴν Πελοπόννησον παρακείμεναι νῆσοι καὶ αἱ Κυκλάδες. Ὁρίζετο τέλος ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἔμελλε νὰ καταστῇ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Τουρκίας κληρονομικὴ μοναρχία μετὰ χριστιανῶν ἡγεμόνα ἐκλεχθησόμενον ὑπὸ τῶν τριῶν δυνάμεων ἐκτὸς τῶν βασιλευμένων οἰκῶν αὐτῶν τῆ συναινέσει τοῦ σουλτάνου.

Ἡ τοιαύτη διευθέτησις δυσηρέστησε καὶ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Τούρκους. Οἱ Ἕλληνες βαρέως ἔφερον ὅτι ἀπεκλείετο ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸν κράτος ἡ Σάμος καὶ ἡ Κρήτη. Ὁ δὲ σουλτάνος ἐδέχετο νὰ παραχωρήσῃ μόνον τὴν Πελοπόννησον μετὰ τῶν παρακειμένων νήσων. Καὶ διεμαρτυρήθη μὲν ὁ Καποδίστριας. Ἰδίως ἔμως ἐματαίωσε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ πρωτοκόλλου ἡ ἀρνήσις τῆς Πύλης.

Εὐτυχῶς κατ' Αὐγούστου ἡ δύναμις τῶν Τούρκων ἐθραύσθη ὑπὸ τῶν Ῥώσων. Οἱ Ῥῶσοι μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμου (Ἀπρίλιος 1828) κατέλαβον τὴν Μολδαυίαν καὶ τὴν Βλαχίαν, μέχρι δὲ τοῦ Ἰουνίου 1828 διεπέρασε τὸν Δούναβιν. Ἀλλὰ προσέκρουσαν πρὸ τῆς Σιλιστρίας, καὶ ἀσθένειαί τοὺς ἐδεκάτισαν εἰς τρόπον ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ διέλθουν καὶ πάλιν τὸν Δούναβιν· Αἱ ἐπιχειρήσεις ἐπανελήφθησαν μὲ ζωηρότητα τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1829. Καταλαβόντες τὴν Σιλιστριαν (30 Ἰουνίου 1829), διήλθον τὸν Αἰμον παρὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ ἐκυρίευσαν τὴν Ἀδριανούπολιν. Ἡ ὁδὸς πλέον πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἦτο ἀνοικτή. Ὁ σουλτάνος ἐζήτησεν εἰρήνην.

Ἡ Ῥωσία ἐπέβλεπεν εἰς τὸν σουλτάνον τὴν συνθήκην τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἣτις περιελάμβανε καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου καὶ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 10 Μαρτίου. Ἡ ἤττα τῆς Τουρκίας ἔμως ὑπὸ τῶν Ῥώσων ἔσχε καὶ ἄλλο σπουδαῖον διὰ τὴν Ἑλλάδα ἀποτέλεσμα. Ὁ δοῦξ Οὐδέλιγκτων ὁ τότε πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας, ἐν ᾧ μέχρι τοῦδε ἠκολούθει μᾶλλον φιλότουρκον πολιτικὴν, ἤδη ἐγκατέλειπε τὴν ἰδέαν τῆς ὑποτελείας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπέβη ὑπέρμαχος τῆς ἰδρύσεως ἀνεξαστήτου ἑλληνικοῦ βασιλείου. Ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία ἐπίστευσε ἐν ὅτι ἐπέκειτο τὸ τέλος ἢ ἡ παντελής ἐξάρτησις τῆς Τουρκίας ἐκ τῆς Ρωσίας, καὶ πρὸς στιγμὴν ἐσκέφθη νὰ ἀντικαταστήσῃ αὐτὴν διὰ κράτους ἑλληνικοῦ ἢ τοῦλάχιστον νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν Ἑλλάδα διὰ τὴν διαδοχὴν αὐτῆς. Μόλις ἔμως μετ' ὀλίγον ἡ Τουρκία ἔδειξε σημεῖα ζωῆς πολιτικῆς καὶ ὑπάρξεως ἀνεξαρτήτου, ἐσχημάτισε τὴν γνώμην ὅτι ἡ Ἑλλάς πρέπει ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ περιορισθῇ εἰς ὅσον τὸ δυνατόν μικρότερα ὄρια, ἵνα μὴ καταστῇ ὑπὲρ τὸ δέον ἰσχυρὰ ἀπέναντι τῆς Τουρκίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἀποτελέσῃ κράτος ἀνεξάρτητον ἵνα μὴ ἀποβῇ ὄργανον ῥωσικόν, ὡς αἱ παραδουνάβειοι ἐπαρχίαι. Εἰργάσθη λοιπὸν ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ὑπὲρ τῆς ἰδρύσεως κράτους μικροῦ μὲν ἀλλ' ἀνεξαρτήτου, καὶ κατώρθωσε νὰ υπογραφῇ ἐν Λονδίῳ ὑπὸ τῶν τριῶν δυνάμεων τὴν 3 Φεβρουαρίου 1830 νέον πρωτόκολλον. Δι' αὐτοῦ ἀπεφασίσθη, ἔπως ἡ Ἑλλάς καταστῇ κράτος ἀνεξάρτητον κυβερνώμενον ὑπὸ κληρονομικοῦ μονάρχου μὴ ἀνήκοντος εἰς τοὺς βασιλεύοντας οἴκους τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ῥωσίας. Ἀλλὰ συγχρόνως τὰ πρὸς βορρᾶν ὄρια αὐτῆς περιωρίσθησαν μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σπερχειοῦ πρὸς Α. καὶ τῶν τοῦ Ἀχελψοῦ πρὸς Δ. Ἀφίνετο δηλαδὴ εἰς τὴν Τουρκίαν ἡ Ἀκαρνανία καὶ μέρος τῆς Αἰτωλίας, τῶν ὁπαίων οἱ κάτοικοι τάσασιν εἶχαν

συνεισφέρει: εἰς τὸν ἀγῶνα, καὶ προσέτι τὸ στενὸν τοῦ Μακρυνόρους, αἱ Θερμοπύλαι αὐταὶ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Καὶ περιελαμβάνοντο μὲν εἰς τὰ τοιαῦτα σύνορα αἱ βόρειοι Σποράδες, ἡ Σκύρος καὶ αἱ Κυκλάδες, ἀλλ' ἀπεκλείοντο ἡ Κρήτη καὶ ἡ Σάμος. Ὡς ἡγεμόνα δὲ τοῦ νέου κράτους αἱ δυνάμεις προέτειναν τὸν πρίγκιπα τοῦ Σαξονικοῦ Κοδούργου Λεοπόλδου, τὸν κατόπιν βασιλέα τοῦ Βελγίου. Ἡ ἐκλογή ἦτο ἐξαιρετος. Ὁ Λεοπόλδος ἦτο 40τούτης καὶ εἶχε μεγάλας πολιτικὰς ἀρετάς. Πρὸ πολλοῦ εἶχε βολιδόσκοπηθῆ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἂν θὰ ἐδέχτο τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν, καὶ οὗτος εἶχε στείλει ἀντιπρόσωπόν του εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως μελετήσῃ τὰ κατ' αὐτήν. Διὰ τοῦτο δὲ οὗτος καὶ ἐδέχθη ἀμέσως τὴν ἐκλογήν.

Ἡ Τουρκία κατ' ἀρχὰς ἠρνήθη νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὰ ἐν Λονδίῳ ἀποφασισθέντα. Κατόπιν ὁμως θέλουσα νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσίας, ὁ ὅποιος μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Ἀδριανουπόλεως μεγαλοφρόνως ἐδώρησεν εἰς αὐτὴν σπουδαῖον μέρος τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως, ἀπεδέχθη κατ' Ἀπρίλιον τὰ ἀποφασισθέντα. Οὕτω τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα ἐφαίνετο ὅτι εἶχε λυθῆ. Καὶ ὁμως τοῦτο ἔμεινεν ἐπὶ πολὺ ἔτι ἐκρεμὲς ἕνεκα τῆς παραιτήσεως τοῦ Λεοπόλδου καὶ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος πραγμάτων.

Ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ Καποδιστριαίου.
Δολοφονία αὐτοῦ. Ὁ κυβερνήτης μετὰ τὴν ἀφίξίν του εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶχεν ὑποσχεθῆ ὅτι κατ' Ἀπρίλιον τοῦ ἰδίου ἔτους ἔμελλε νὰ καλέσῃ ἔθνηκην συνέλευσιν. Ἀλλ' ἀφ' ἐνὸς μὲν ἕνεκα τοῦ ἀπολυταρχικοῦ του πνεύματος, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἀνωμαλίας τῆς ἐπικρατούσης ἐν Ἑλλάδι ἀνέδαλλε τὴν σύγκλησιν αὐτῆς. Μόλις δὲ μετὰ τὴν ὑπογραφήν τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 10 Μαρτίου ἀπεφάσισε νὰ πράξῃ τοῦτο. Ἦδη ἡ ἀνάγκη τῆς συγκλήσεως ἦτο ἐπιτακτικὴ, ἵνα ὁ Καποδίστριας ἀρυσθῆ ἐξ αὐτῆς δυνάμει νὰ ἀντιδράσῃ εἰς τὸν ἀποφασισθέντα καθορισμὸν τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος. Διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ ὁ Καποδίστριας τὴν πλειονοψηφίαν τῆς συνελεύσεως δὲν ἠμέλησε πᾶν δυνατὸν μέσον. Καὶ τὸ κατώρθωσεν. Ἡ ἔθνηκὴ συνέλευσις ἢ συνέλευσὶς τὴν 11 Ἰουλίου 1929 εἰς τὸ ἀρχαῖον θέατρον τοῦ Ἄργους παρέσχε πλειονοψηφίαν πρόθυμον νὰ ἐκτελέσῃ τὰς διαταγὰς τοῦ κυβερνήτου. Ἡ συνέλευσις καθήρτισε γερούσιαν ἐξ 27 μελῶν διοριζομένων ὑπὸ τοῦ κυβερνήτου μὲ λίαν περιωρισμένα δικαιώματα, ἵνα ἀντικαταστήσῃ τὸ Πανελλήνιον, καὶ παρεχώρησεν εἰς τὸν Καποδίστριαν πλήρη ἐξουσίαν νὰ διαπραγματευθῆ μετὰ τῶν συμμάχων. Μόνον τὴν ἐπικύρωσιν τῶν ἀποφάσεων τῶν συμμάχων ἐπε-

φύλαξεν εις ἑαυτὴν ἢ συνέλευσις ὡς δικαίωμα τῆς, καὶ τοῦτο ἵνα ἡ ἐπιφύλαξις αὐτῆ χρησιμεύσῃ ὡς ἔπλον εἰς χεῖρας τοῦ κυβερνήτου.

Ὁ Καποδίστριας ἐφαίνετο ὅτι εὕρισκετο εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεώς του. Ἄλλ' ἔμως ἀπὸ τοῦ χρόνου ταύτου ἀκριβῶς ἤρχισε νὰ κλονίζεται ἡ μεγάλη δύναμις αὐτοῦ. Αἱ τρεῖς δυνάμεις διὰ τοῦ ἀπὸ 3 Φεβρουαρίου 1380 πρωτοκόλλου τοῦ Λονδίνου καθίστων μὲν τὴν Ἑλλάδα κράτος ἀνεξάρτητον, καὶ ἐξέλεξαν ὡς ἡγεμόνα αὐτῆς τὸν πρίγκιπα Λεοπόλδον, ἀλλὰ καὶ περιώρισαν τὰ σύνορα αὐτῆς. Ὁ Καποδίστριας τότε δι' ὑπομνήματός του πρὸς τὸν ἐκλεχθέντα ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος παρέστησεν εἰς αὐτόν, πόσον ὀλέθριος διὰ τὸ νέον κράτος ἦτο ὁ περιορισμὸς τῶν συνόρων καὶ ἰδίως ἡ ἀπώλεια τῆς Ἀκαρνανίας, τῆς Σάμου καὶ τῆς Κρήτης, ὅτι ἡ ἀπώλεια αὐτῆς θὰ συνεταυτίζετο μὲ τὸ πρόσωπόν του καὶ ἐπομένως θὰ ἐγέννα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δυσαρρεσκείας ἐναντίον του, καὶ ἐν γένει ἐξοργάζετο τὴν κατάστασιν διὰ μελανῶν χρωμάτων. Ὁ Λεοπόλδος ἐκ τούτου ἤρχισεν ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν ὀρίων τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῆς συμπεριλήψεως τῆς Κρήτης. Ἀφ' οὗ δὲ αἱ ἐνέργειαι του προσέκρουσαν εἰς τὴν ἐπιμονὴν τῆς Ἀγγλίας παρηγήθη τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου.

Ταῦτα γνωσθέντα ἐν Ἑλλάδι προκάλεσαν μεγάλην δυσαρρεσκίαν κατὰ τοῦ Καποδιστρίου ὡς αἰτίου τῆς παραιτήσεως τοῦ Λεοπόλδου, ἵνα μείνῃ αὐτὸς διαρκῶς ὡς κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐπόνυωσε τὰς τάξεις τῆς κατ' αὐτοῦ ἀντιπολιτεύσεως. Ἡ ἀντιπολίτευσις συνέκειτο ἐξ ἀνδρῶν ἐμφορουμένων ὑπὸ πνεύματος ὕψιστης φιλοπατρίας, οἱ ὅποιοι ἀπεδοκίμαζον τὸ σύστημα τῆς συγκεχυμένης δικτατορίας τοῦ Καποδιστρίου. Ἄνδρες ὅποιοι ὁ Μιαούλης, ὁ Κουντουριώτης, ὁ Τριμιάζης καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, ἠρνήθησαν νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν καὶ εἰς τὴν γερουσίαν. Αὐτὸς ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Ἄλλ' ἰδίως προσέδωσεν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν μεγάλην δύναμιν ἡ ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου ἐπιχειρηθεῖσα κατάλυσις ἀρχαίων τοπικῶν καὶ προσωπικῶν συμφερόντων καὶ προνομίων, ἕνεκα ταύτης ἡ ἀντιπολίτευσις προσέλαβε δύο σπουδαῖα κέντρα τὴν Ὑδραν καὶ τὴν Μάνην.

Οἱ Ὑδραῖοι πρόκριτοι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δυσηρεστήθησαν κατὰ τοῦ Καποδιστρίου καὶ διὰ τὴν μὴ χρησιμοποίησιν τῶν πλοίων των ὡς ἔθνικοῦ στόλου καὶ διὰ τὴν μὴ ἱκανοποίησιν τῶν χρηματικῶν ἀπαιτήσεών των. Καὶ δὲν ἀρκεῖ ὅτι εἶχον περιέλθει εἰς φοβερὰν ἔνδειαν, ἀλλὰ καὶ ἐπιέζοντο δεινῶς ὑπὸ τῆς δεσποτικῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ

κυβερνήτου Βιάρου, ὁ ὁποῖος εἶχε διορισθῆ διοικητὴς τῶν δυτικῶν Σπο-
ράδων καὶ ἀρχιναύαρχος.

Διὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου λόγους καὶ οἱ Μανιάται καὶ ἰδίως ἡ οἰκο-
γένεια τῶν Μαυρομιχαλαίων ἦσαν πολὺ ἐρεθισμένοι ἐναντίον τοῦ Καπο-
διστρίου. Ὁ οἶκος οὗτος, ἐκ τοῦ ὁποῖου 60 μαχηταὶ ἔπασαν εἰς τὸν
ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα, εἶχε συνεργήσει ζωηρότατα ὑπὲρ τῆς ἐκλογῆς
τοῦ Καποδιστρίου. Ὁ γηραιὸς στρατηγὸς αὐτοῦ Πετρόμπεης κατ' ἀρχὰς
θερμότατος θιασώτης τοῦ κυβερνήτου συνεμορφώθη συνετῶς πρὸς τὴν
νέαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἡ ὁποία κατέλυε βραδέως τὴν ἐξαι-
ρετικὴν θέσιν τοῦ οἴκου του. Ἄλλ' ὁ ἐξευτελιστικὸς τρόπος, μὲ τὸν
ὁποῖον προσεφέρετο ὁ Καποδίστριας ἀπέναντι τῶν χρηματικῶν ἀπαιτή-
σεων τοῦ οἴκου τούτου τοῦ εἰς παντελῆ ἔνδειαν περιελθόντος καὶ ὁ διο-
ρισμὸς ὡς διοικητοῦ ἐν Μάνη Γενοβέλη τινός, ὁ ὁποῖος εἰς οὐδὲν ἄλλο
ἀπέβλεπε παρὰ εἰς τὸ νὰ καταπολεμῇ τὴν ἐπιρροὴν ἐν Μάνη τοῦ
Πετρόμπεη, κατέστησαν αὐτὸν ἀμείλικτον πολέμιον τοῦ κυβερνήτου.

Εἰς φανεράν ἐπανάστασιν ἐξεδηλώθη ἡ κατὰ τοῦ Καποδιστρίου ἀν-
τίδρασις κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Μάνην. Οἱ Μανιάται ἐστασίασαν κατὰ
τῆς κυβερνήσεως, ὁ δὲ κυβερνήτης ἄλλους μὲν ἐκ τῶν ἐν Ἀργεὶ καὶ
Ναυπλίῳ Μαυρομιχαλαίων ἐφυλάκισεν, ἄλλους δέ, μεταξὺ τῶν ὁποίων
καὶ τὸν Πετρόμπεην, ἔθεσεν ὑπὸ ἐπιτήρησιν. Ὁ Πετρόμπεης, ἀφ' οὗ
εἰς μάτην παρεκάλεσεν τὸν κυβερνήτην νὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ μεταβῇ εἰς
Μάνην πρὸς κατάπαυσιν τῶν ταραχῶν ἐδραπέτευσεν ἐκ Ναυπλίου, ἀλλὰ
συλληφθεὶς ἤχθη εἰς Ναύπλιον καὶ ἐφυλακίσθη εἰς Ἴτο—Καλέ. Ἐκ
τούτου οἱ Μανιάται ἔγιναν μᾶλλον ἀνένδοτοι, πᾶσαι δὲ αἱ πρὸς κατα-
πράυνσιν αὐτῶν ἀπόπειραι ἀπέβησαν μάταιαι.

Τὴν Μάνην ἐνίσχυσε τότε καὶ ἡ ἀποστασία τῆς Ὑδρας. Τὸ ἀρχαῖον
δημοκρατικὸν πνεῦμα τῶν ἀτιθάσων Ὑδραίων ναυτῶν καὶ ἡ ὑπερηφά-
νεια, τὴν ὁποίαν ἠσθάνοντο διὰ τὰς κατὰ τὸν ἀγῶνα ὑπηρεσίας των,
ἔφεραν κατὰ μικρὸν τὴν μὲ τὸν Καποδίστριαν ἐριδα τὴν προελθούσαν
ἐκ τῶν περὶ ἀποζημιώσεως ἀξιώσεων των εἰς φανεράν ῥῆξιν. Οἱ πρό-
κριτοι τῆς Ὑδρας ἔγιναν τὸ ἔρεισμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐστηρίχθησαν
ὄλαι αἱ ἐν τῇ χώρᾳ ἀντιπολιτεῦσεις. Ἐκεῖ συνεκεντρώθησαν ὁ Μαυρο-
κορδατός καὶ ὄλοι, ὅσοι ἐξ αἰῶς δῆποτε ἀφορμῆς ἠγανάκτου ἐναντίον
τοῦ Καποδιστρίου. Ὅλοι αἱ ἀπόπειραι τοῦ Καποδιστρίου πρὸς συμβιβασ-
μὸν ἀπέβησαν μάταιαι. Ἐπὶ τέλους οἱ Ὑδραῖοι ἀπεστάτησαν φανερὰ
καὶ ἐγκατέστησαν ἰδίαν κυβέρνησιν τὴν ὀνομασθεῖσαν συνταγματικὴν
Ἐπιτροπέαν. Τούτους ἠκολούθησαν καὶ οἱ Σπετσιῶται καὶ οἱ Φαριανοὶ.

καὶ ἡ νῆσος Σύρος. Ὁ κυβερνήτης τότε παρεσκεύασε τὸν ἐν Πόρῳ εὐρισκόμενον στόλον συγκείμενον ἐκ τῆς φρεγάτας Ἑλλάδος δύο ἀτμοπλοίων καὶ τεσσάρων μικροτέρων πλοίων, ἵνα ὑπὸ τὸν Κανάρην, ὁ ὁποῖος ἔμεινε πιστὸς εἰς τὸν κυβερνήτην, ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Σύρου. Οἱ Ὑδραῖοι μαθόντες τὸ σχέδιον τοῦ Καποδιστρίου ἀποστέλλουν τὸν γηραιὸν ναύαρχον Μιασούλην μετὰ σμήνους ναυτῶν εἰς Πόρον, ἵνα διὰ ταχέος τολμήματος κυριεύσῃ τὸν στόλον. Πράγματι δὲ οὗτος κατορθώνει τὴν ἐπομένην νύκτα νὰ γίνῃ κύριος τοῦ ναυστάθμου καὶ τῶν πλοίων καὶ ὑψώνει ἐπὶ τῆς «Ἑλλάδος» τὴν σημαίαν του. Ἀπειληθεὶς ὁμοῦ ὑπὸ τοῦ φθάσαντος κατὰ διαταγὴν τοῦ Καποδιστρίου ῥώσου ναυάρχου Ρίκορδ, ἔθεσε πῦρ εἰς τὸν ναύσταθμον καὶ εἰς ὅλα τὰ πλοῖα, ἵνα μὴ ὁ κυβερνήτης μεταχειρισθῇ ταῦτα ἐναντίον τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος. Μετὰ τοῦτο δὲ αὐτὸς καὶ οἱ σύντροφοὶ του διέφυγον ὑπὸ τὴν χάλαζαν τῶν ῥωσικῶν σφαιρῶν εἰς τὴν Ὑδραν. Ἡ φρεγάτα Ἑλλάς καὶ ἡ κορβέτα Ὑδρα ἔγιναν παρανάλωμα τοῦ πυρός. Ὁ ναύσταθμος καὶ τὰ ἄλλα πλοῖα ἐσώθησαν μετὰ κόπου.

Τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Πόρου κατέστησε τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ Καποδιστρίου καὶ ἀντιπολιτεύσεως ἀδιάλλακτον. Οἱ Ὑδραῖοι τῶρα διὰ τῶν πλοίων των ὄχι μόνον ἔφερον εἰς τὴν Μάνην ἔπλα καὶ ὕλικά πολέμου, ἀλλὰ καὶ προσεπάθουν νὰ μεταδώσουν τὸ πῦρ τῆς ἀποστασίας εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον. Ἡ θέσις τοῦ Καποδιστρίου κατέστη προσέτι δύσκολος ἀπέναντι τῶν Γάλλων καὶ τῶν Ἑγγλων. Θέλων νὰ καταστείλῃ τὴν ἀποστασίαν μεταχειρίζεται τὸν Ῥῶσον ναύαρχον. Ὡς ἐκ τούτου οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἑγγλοι ἐθεώρουν τὸν Καποδιστριαν ὡς Ῥῶσον πράκτορα καὶ ὑπεστήριζον τοὺς ἀποστάτας, ἐφέροντο δὲ μετὰ ψυχρότητος πρὸς αὐτόν.

Τέλος ἡ μανιάτικη αὐτοδικία ἀπήλλαξε τὸν κυβερνήτην τῆς δυσκόλου θέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν περιήλθεν. Οἱ Μυρομιχάλοι Γεώργιος καὶ Κωνσταντῖνος, υἱὸς καὶ ἀδελφὸς τοῦ γηραιοῦ ἠγεμόνος τῆς Μάνης Πετρόμπεη, ὅστις πρὸ 9 μηνῶν ἐτήκετο κλεισμένος εἰς τὸ Ἴτς-Καλὲ ὑπὸ τοῦ κυβερνήτου, τὴν 27 Σεπτεμβρίου 1831, ἐν ᾧ ὁ Καποδιστριας μετέβαινεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος, ἵνα λειτουργηθῇ, ἐφόνευσαν αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος ἐφρονεύθη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ προσδραμόντος πλήθους. Ὁ δὲ Γεώργιος συνελήφθη καὶ δικασθεὶς ὑπὸ τοῦ στρατοδικείου κατεδικάσθη εἰς τὸν διὰ τυφεκισμοῦ θάνατον, ὅστις καὶ ἐξετελέσθη ἀμέσως.

Ἡ ἀγρία δολοφονία τοῦ Καποδιστρίου ἀφείλεται μὲν πρωτίστως

εις τὸ ἔθιμον τῆς αἰματηρᾶς ἐκδικήσεως, τὸ ὅποιον ἐπεκράτει ἐν Μάνη. Οἱ Μαυρομιχάλοι ἀπέβλεψαν πρωτίστως εἰς τὸ ὄνειδος καὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς οἰκογενείας των καὶ εἰς τὰ δεσμὰ τοῦ γενάρχου των, καὶ ἀπηλλάγησαν τοῦ οἰκογενειακοῦ των ἐχθροῦ. Εἶναι ἔμως ἀναμφισβήτητον ὅτι αὕτη εἶχε καὶ πολιτικὸν χαρακτήρα. Εἰς τὰ ὄμματα τῶν Μαυρομιχαλαίων, ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν ὁποίων τόσοι νεαροὶ βλαστοὶ προσέφεραν τὸ αἷμά των ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους, ὁ οἰκογενειακὸς ἐχθρὸς ἦτο συγχρόνως καὶ τύραννος τῆς πατρίδος, ὁ ὁποῖος ἤθελε νὰ θείσῃ ἐκεῖ, ὅπου αὐτοὶ ἔσπειραν.

Ἰδρυσις τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου. Ἀμέσως μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καποδιστρίου ἡ γερουσία συνελθούσα διώρισε προσωρινὴν ἐπιτροπέαν τριῶν ἀνδρῶν, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως. Ἡ ἐπιτροπεὶα ἀπετελέσθη ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ θύματος Αὐγουστίνου Καποδιστρίου, τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Ἰωάννου Κωλέττη. Ἄλλ' ἢ ἐλπίς, τὴν ὅποιαν ἠδύνατό τις νὰ συλλάβῃ ἔτι ἡ ἐκλειψὶς τοῦ Καποδιστρίου ἔμελλε νὰ φέρῃ τὴν συνδιαλλαγὴν τῶν κομμάτων, ἀπεδείχθη ματαία ἕνεκα τοῦ ἀδιαλλάκτου πνεύματος τοῦ Αὐγουστίνου, ὅστις ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη. Οὕτω, ἔτε ἡ Ἰδρυς ἠξίωσεν ἀπλῶς νὰ προστεθοῦν εἰς τὴν ἐπιτροπέαν δύο μέλη τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἵνα δοθῇ ἀμνηστία καὶ συγκληθῇ ἡ ἔθνοσυνελεύσις ἐν οὐδετέρῳ τόπῳ, ἢ πρότασις ἀπεκρούσθη. Ἦρχισαν λοιπὸν αἱ κατ' ἀλλήλων ὕβρεις καὶ συκοφανταίαι τῶν κομμάτων, τῶν καποδιστριακῶν καὶ τῶν συνταγματικῶν. Καὶ οἱ μὲν καποδιστριακοὶ ὑπεστηρίζοντο φανερά ὑπὸ τῶν Ῥώσων, οἱ δὲ συνταγματικοὶ τῆς Ἰδρυς εὗρισκον προστασίαν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν δυτικῶν δυνάμεων.

ὑπὸ τοιαύτην ἀτμόσφαιραν διεξήχθησαν αἱ ἐκλογαὶ τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως. Ἄλλὰ καὶ μετ' αὐτὰς χάριν ἐξασφαλίσεως τῆς πλειοψηφίας οἱ καποδιστριακοὶ ἠμπόδισαν τοὺς πληρεξουσίους τῆς Ἰδρυς καὶ τῆς Μάνης νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν συνέλευσιν τοῦ Ἄργους. Τότε ὁ Κωλέτιης, ὅστις μέχρι τοῦδε δὲν συνεφώνει μὲ τὸν Αὐγουστίνον καὶ τὸν Κολοκοτρώνη, ἀλλ' ἔθρει στάσιν ἐπιφυλακτικὴν, διέρρηξε τὰς σχέσεις μὲ τοὺς συναδέλφους του. Στηριζόμενος εἰς τοὺς Ῥουμελιώτας πληρεξουσίους συνεκρότησεν ἰσχυρὰν ἀντιπολιτεύσιν, ἣ ὅποια ὠνόμασεν ἑαυτὴν συνταγματικὴν, καὶ ἀπήτησε τὴν ἀποδοχὴν τῶν Ἰδρυαίων πληρεξουσίων. Ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούσθη, συνῆλθεν εἰς χωριστὴν σύνοδον. Οἱ καποδιστριακοὶ συνελθόντες, κατόπιν παραίτησεως τοῦ Αὐγουστίνου καὶ

τοῦ Καλοκοτρῶνῃ ἐξέλεξαν κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος τὸν Αὐγουστῖνον. Ὁ Κωλέττης ἔμως ἠρνήθη νὰ παραιτηθῆ καὶ ἐπηκολούθησεν ἐμφύλιος πόλεμος εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ Ἄργους. Οἱ Ῥουμελιῶται, ὡς ὀλιγώτεροι, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν. Ἐλθόντες εἰς Περαιχώραν πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ διώρισαν κυβερνητικὴν ἐπιτροπεῖαν ἐκ τοῦ Κωλέττη καὶ τῶν ἀπόντων Ζαΐμη καὶ Κουντουριώτου. Οὕτω ἡ Ἑλλὰς καὶ πάλιν ἦτο διηρημένη εἰς δύο εἰς τὴν Στερεάν μετὰ τῶν νήσων ἄφ' ἑνός, καὶ τὴν Πελοπόννησον ἄφ' ἑτέρου. Αἱ δύο κυβερνήσεις ἀπεκήρυξαν ἀλλήλας καὶ ἠτοιμάζοντο νὰ ἐπέλθουν κατ' ἀλλήλων. Εἰς μάτην δὲ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δυνάμεων ἐπεχείρησαν νὰ συνδιαλλάξουν αὐτοὺς καὶ πείσαντες τὸν Αὐγουστῖνον ἀπηλευθέρωσαν ἐκ τῆς φυλακῆς τὸν Πετρόμπεην. Ἐν τῇ τοιαύτῃ οἰκτρᾷ καταστάσει ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἡ ἐκλογὴ βασιλέως.

Ὁ ἀπροσδόκητος θάνατος τοῦ Καποδιστρίου καὶ ἡ μετ' αὐτὸν ἐπελθούσα ἐν Ἑλλάδι ἀναρχία ὄθησαν τὰς τρεῖς δυνάμεις νὰ ἐπιληφθοῦν δραστηριώτερον τῆς λύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος διὰ τῶν ἐν Λοιδίνῳ ἀντιπροσώπων των. Ἐπειδὴ μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Λεοπόλδου δὲν ἦτο εὐκολὸς ἡ ἐξεύρεσις ἡγεμόνος· χάριν ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ τῆς ἡ συνδιάσκεψις διὰ τῆς συμβάσεως τῆς 26 Ἀπριλίου τοῦ 1832, τὴν ὁποίαν ἡ Πύλη ἀπεδέχθη, κατέστησε τὴν Ἑλλάδα βασιλεῖον καὶ ἐπεξέτεινε τὰ βόρεια σύνορα αὐτῆς μέχρι τοῦ Παγασιτικοῦ καὶ Ἀμβρακικοῦ κόλπου.

Ἡ Σάμος καὶ ἡ Κρήτη ἔμειναν ἔξω τῶν ὀρίων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Καὶ ἡ μὲν Σάμος ἔγινεν ὑπόφορος χριστιανικῆ ἡγεμονία ἀπηλλαγμένη τῆς παρουσίας τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἡ δὲ Κρήτη ἐδόθη εἰς τὸν πασσάν τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ Ἀλὴν μὲ τινα προνόμια. Ὁ θρόνος τῆς Ἑλλάδος ἐδόθη εἰς τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ φιλέλληνος βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου, τὸν 17ετῆ Ὀθωνα. Συνθήκη δὲ μεταξὺ τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας καὶ τῶν τριῶν δυνάμεων ὥρισε τοὺς ἔρους τῆς ὑπὲρ τοῦ Ὀθωνος ἀποδοχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου. Ὁ Ὀθων ἔμελλε νὰ φέρῃ τὴν προσωνομίαν «Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος» καὶ θὰ ἦτο ἀνεξάρτητος κληρονομικὸς μονάρχης ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Δυνάμεων. Τῆ 20 Μαΐου 1835, γενεθλίῳ ἡμέρᾳ του, ἔμελλε νὰ γίνῃ ἐνῆλικος, ἐν τῷ μεταξύ δὲ θὰ ἐκυβέρνηα τὴν χώραν ἀντιβασιλεία τριῶν ἀνδρῶν διοριζομένων ὑπὸ τοῦ πατρὸς του. Αἱ δυνάμεις τέλος ὑπεσχέθησαν νὰ ἐγγυηθοῦν δάνειον 2.400.000 λιρῶν στερλινῶν μὲ τόκον 5 % καὶ πληρωτέον εἰς τρεῖς ὀδοσεῖς, ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας ἀνέλαβε νὰ πα-

ράσχη σώμα ἐκ 3500 Βαυαρῶν μετὰ Βαυαρῶν ἀξιωματικῶν πρὸς διοργάνωσιν ἐγγωρίου στρατοῦ.

Τὸ ἄγγελμα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ὀθωνος δὲν ἐσταμάτησε τὸν ἐν Ἑλλάδι ἐμφύλιον πόλεμον. Οἱ ἐν Περαιχώρα συνταγματικοὶ ὑπὸ τὸν Κωλέτιην ἀπεφάσισαν νὰ προσβάλουν τοὺς καποδιστριακοὺς, ἵνα μετέχουν καὶ αὐτοὶ τῆς ἀρχῆς κατὰ τὴν κάθοδον τοῦ νέου βασιλέως. Διαβάντες λοιπὸν τὸν Ἴσθμὸν κατήλθον μέχρι Ναυπλίου καὶ κατέλαβον τὴν Πρόνοιαν. Ὁ Αὐγουστῖνος μετὰ τῶν οἰκείων του ἔφυγεν εἰς Κέρκυραν. Τῇ ἐπεμύδασι δὲ τῶν πρέσβεων τῶν τριῶν ἰδυνάμεων ἐπῆλθε συνδιαλλαγὴ τῶν κομμάτων. Διωρίσθη ἑπταμελὲς κυβερνητικὴ ἐπιτροπεία, εἰς τὴν ὁποίαν δύο ἦσαν μόνον καποδιστριακοί. Ὁ Κωλέτιης ἐθριάμβευεν. Ἀλλὰ τὰ εἰς Πελοπόννησον εἰσελάσαντα ρουμελιωτικὰ στρατεύματα μὴ πληρωνόμενα ἐλαφραγωγῶν τὴν Πελοπόννησον. Κατ' αὐτῶν ἠναγκάσθη νὰ ἀμυνθῆ ὁ Κολοκοτρώνης. Πλήρης ἀναρχία ἐδασίλευεν. Ἡ εἰς τὴν Πρόνοιαν συνελθοῦσα τὴν 14ην Ἰουλίου 1832 ἐθνικὴ συνέλευσις μόλις ἐπρόφθασε νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὀθωνος ὡς βασιλέως. Τόση ἦτο ἡ ἐπικρατοῦσα ἀναρχία, ὥστε οἱ πεινῶντες στρατιῶται ὤρμησαν εἰς αὐτὴν καὶ ἀπήγαγον τὸν πρόεδρον Νοταρὰν μὲ ἑπτὰ ἄλλους πληρεξουσίους πλουσίους ὡς ὀκτὸς διὰ τὴν πληρωμὴν τοῦ μισθοῦ των. Καὶ οὗτοι μὲν, ἐπειδὴ ἡ κυβέρνησις δὲν εἶχε χρήματα νὰ πληρώσῃ, ἐφρόντισαν οἱ ἴδιοι νὰ ἐξαγοράσουν τὴν ἀπολύτρωσίν των. Ἡ συνέλευσις ἕμως διελύθη. Ἐκτοτε ἄλλο κοινοβούλιον μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1843 δὲν συνηλθεν. Ἡ ἀναρχία ἐξηκολούθει. Συγκρούσεις μεταξὺ Πελοποννησίων καὶ Ρουμελιωτῶν ἐγένοντο συχναί, δὲν ἔλειψαν δὲ καὶ μεταξὺ Γάλλων καὶ Ἑλλήνων. Εἰς τὴν ἀναρχίαν αὐτὴν ἔθεσε πέρας μόνον ἡ τὴν 25ην Ἰανουαρίου 1833 κάθοδος τοῦ Ὀθωνος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ὑπεδέχθη αὐτὸν ἐνθουσιωδῶς ὡς σωτῆρα.

Ἀλλὰ, πρὶν ἢ προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως μέχρι σήμερον, ἀνάγκη πάλιν νὰ ἴδωμεν, ποία ἦ κατὰστασις τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19^{ον} ΑΙΩΝΑ

1. Τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνικοτήτων.

Ἡ ἱστορία τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα ἔχει ὡς σημεῖα διακριτικὰ δύο οὐσιώδη γεγονότα, τὴν κατὰ μικρὸν γενικὴν σχεδὸν μετατροπὴν τῶν ἀπολύτων μοναρχιῶν εἰς συνταγματικὰς μοναρχίας, καὶ τὴν ἀφύπνισιν τῶν ἐθνικοτήτων, ἀμφότερα ἐπακολουθήματα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως.

Τὸ συνταγματικὸν σύστημα. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης ἐπανάκησαντες τὸ 1815 τὰ κράτη των προσεπάθησαν παρὰ τὴν διὰ τῆς Γαλλ. ἐπαναστάσεως ἐξαπλωθεῖσαν ἀρχὴν τῆς κυριαρχίας τοῦ ἔθνους νὰ ἐγκαταστήσουν εἰς αὐτὰ ἐκ νέου κυβέρνησιν, ὅποια ἦτο καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ ἐπάνοδος αὐτὴ εἰς τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν ὠνομάσθη παλινόρθωσις. Ἐκτοτε εἰς ἕλας τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης ἐσχηματίσθησαν δύο ἀντίθετα κόμματα, τὸ κόμμα τὸ ὑπὲρ τοῦ ἀπολυταρχικοῦ συστήματος καὶ τὸ ὑπὲρ τοῦ συνταγματικοῦ, τοῦ ὁποῦ οἱ ὀπαδοὶ ὠνομάζοντο φιλελεύθεροι.

Τὸ ἀπολυταρχικὸν κόμμα ἐδέχετο τὴν ἀρχὴν τοῦ θείου δικαίου. Ὁ βασιλεὺς κατ' αὐτὴν ἔχει ἐκ Θεοῦ τὸ δικαίωμα τοῦ διατάσσειν, οἱ κάτοικοι τῆς χώρας εἶναι ὑπῆκοοί του. Εἰς ἕσα κράτη οἱ ὑπῆκοοι εἶχον διατηρήσει τὴν συνθήκειαν νὰ ἐκλέγουν ἀντιπροσώπους, οἵτινες ἀπετέλουν συνέλευσιν, οἱ ἡγεμόνες ἐζῆτουν συνήθως νὰ κυβερνοῦν ἐκ συμφώνου μὲ τὴν συνέλευσιν. Ἄλλ' ἐν περιπτώσει συγκρούσεως ἡγεμόνος καὶ ἀντιπροσώπων, οἱ ἀντιπρόσωποι ὤφειλον νὰ ὑποχωρήσουν, διότι ἡ κυριαρχία ἀνήκει εἰς τὸν ἡγεμόνα.

Τὸ κόμμα τῶν φιλελευθέρων ὠρμάτο ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς κυριαρχίας τοῦ ἔθνους. Οἱ κάτοικοι σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν εἶναι πολῖται, καὶ αὐτοὶ μόνοι ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ διευθύνουν τὰς ὑποθέσεις τῆς χώρας των. Ὁ ἡγεμὼν εἶναι καὶ αὐτὸς ὑπῆρέτης τοῦ ἔθνους. Ἡ θεωρία αὕτη ἀναγνωρίζει εἰς τὸν βασιλέα τὸ δικαίωμα τοῦ βασιλεύειν, ἀλλὰ συμφώνως μὲ τὴν θέλησιν τοῦ ἔθνους. Δὲν ἔχει οὗτος τὸ δικαίωμα οὔτε νόμους νὰ κάμνη, οὔτε φόρους νὰ ἐπιβάλλῃ, οὔτε νὰ

ἐκλέγη τούς ὑπουργούς του, ὅπως θέλει. Κυβερνᾷ μόνον ἐκ συμφώνου μὲ τὴν συνέλευσιν, ἢ ὅποια ἀντιπροσωπεύει τὸ ἔθνος. Ἐὰν ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν μὲ αὐτὴν, ὁ βασιλεὺς ὀφείλει νὰ υποχωρήσῃ, διότι ἡ κυριαρχία ἀνήκει εἰς τὸ ἔθνος. Πρὸς ἐγγύησιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἔθνους συνήθως γράφεται σύνταγμα, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ τὸν θεμελιώδη νόμον τῆς χώρας. Ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ ὑπουργοὶ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ τὸ διατηροῦν. Ἐὰν τὸ παραβαίνουν, τὸ ἔθνος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀντισταθῇ καὶ οἱ ὑπουργοὶ εἶναι ὑπεύθυνοι. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀσφαλέστερον μέσον νὰ ἐμποδίζωνται αἱ καταχρήσεις εἶναι γνωστοποιήσεις αὐτῶν εἰς τὸ κοινόν, τὸ συνταγματικὸν κόμμα ἔχει ὡς ἀρχὴν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ὀμιλεῖν, τοῦ γράφειν καὶ τοῦ συνέρχεσθαι.

Τὸ κόμμα τῶν μοναρχικῶν εἰς ὅλας τὰς χώρας ἀπετελεῖτο ἀπὸ τοὺς αὐλικούς, τοὺς ὑπολλήλους, τοὺς περισσοτέρους εὐγενεῖς, τῶν κληρῶν καὶ τοὺς χωρικούς. Τὸ κόμμα τῶν φιλελευθέρων ἐπεκράτει ἰδίως εἰς τὰς πόλεις, περιελάμβανε δὲ τοὺς ἀστούς, τοὺς ἐργάτας καὶ τοὺς ἐπιστήμονας. Ὁ ἀγὼν μεταξὺ τῶν δύο κομμάτων ἤρχισεν εὐθὺς μετὰ τὴν παλινδρόθωσιν. Οἱ μοναρχικοὶ ὡς ἐπικρατοῦντες καταδιώκουν τοὺς συγγραφεῖς καὶ ἀπαγορεύουν τὰ βιβλία καὶ τὰς ἐφημερίδας, ἔταν περιέχον ἰδέας φιλελευθέρους. Οἱ φιλελεύθεροι ἀναγκάζονται νὰ ὀργανώσουν μυστικὰς ἐταιρείας καὶ προσπαθοῦν διὰ συνωμοσιῶν καὶ ἐπαναστάσεων νὰ ἀνατρέπουν τὰς κυβερνήσεις ἢ νὰ τὰς ὑποχρεώσουν νὰ παραχωροῦν σύνταγμα.

Ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνικοτήτων. Ἡ ἀρχὴ τῆς κυριαρχίας τοῦ ἔθνους ἐδημιούργησε παρὰ τὴν συνταγματικὴν θεωρίαν καὶ τὴν τῶν ἐθνικοτήτων. Ἀφ' οὗ τὸ ἔθνος μόνον του ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κυβερνᾶται, δύναται νὰ ἀπαιτήσῃ νὰ μὴ κυβερνᾶται ὑπὸ ξένων ἢ νὰ μὴ εἶναι διαμελισμένον μεταξὺ πολλῶν κυβερνήσεων. Ἐκαστον ἔθνος δικαιούται νὰ ἀποτελῇ κράτος ἀνεξάρτητον. Ὅλα τὰ μέρη τοῦ αὐτοῦ ἔθνους δικαιούνται νὰ εἶναι συνενωμένα εἰς ἓν μόνον κράτος. Εἰς ταῦτα ἔγκειται ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνικοτήτων. Ἄλλ' ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς ἐννοίας τοῦ ἔθνους ὑπῆρχον ἐν Εὐρώπῃ δύο ἐκδοχαί. Ἡ μία ἦτο ὅτι τὸ ἔθνος ἀποτελεῖ τὸ σύνολον τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι θέλουν νὰ ἀποτελοῦν μέρος ἐνὸς κράτους. Κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ἀπόκειται εἰς τοὺς κατοίκους μιᾶς χώρας νὰ ἀποφασίσουν, εἰς ποῖον ἔθνος ἀνήκουν. Ἡ ἄλλη διεκλήρυττεν ὅτι τὸ ἔθνος σχηματίζεται διὰ τῆς κοινῆς καταγωγῆς ἀσχέτως πρὸς τὴν θῆλῃσιν τῶν ἀνθρώπων. Ἀνθρωποὶ τῆς αὐτῆς καταγωγῆς ὀφείλουσαν νὰ εἶναι συνενωμένοι καὶ ἂν ἀκόμη δὲν θέλουν. Ἡ θεωρία ἢ στηριζομένη

Ἄντ. Χωραφᾶ, Ἱστορία Δ' γυμνασίου, ἐκδόσις δ'.

ἐπὶ τῆς θελήσεως εἶναι ἰδίως γαλλική. Ἡ θεωρία ἡ στηριζομένη ἐπὶ τῆς καταγωγῆς εἶχεν ὀπαδοὺς εἰς Γερμανίαν καὶ Ῥωσίαν. Ὄνομάζοντο παγγερμανισταὶ οἱ θέλοντες νὰ συνενώσουν εἰς ἓν κράτος ὅλους τοὺς γερμανικῆς καταγωγῆς λαοὺς, πανσλαυισταὶ δὲ οἱ θέλοντες νὰ συνενώσουν ὅλους τοὺς σλαυικοὺς λαοὺς.

Μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνικοτήτων δὲν ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν. Τὰ κράτη ἐσχηματίζοντο τυχαίως διὰ διαδοχῆς ἢ διὰ κατακτήσεων, χωρὶς νὰ λαμβάνεται πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι οἱ ἀποτελοῦντες ἐν κράτος λαοὶ δὲν εἶχον οὔτε τὴν αὐτὴν καταγωγὴν, οὔτε τὴν αὐτὴν γλῶσσαν οὔτε τὰ αὐτὰ ἔθιμα, ἢ ὅτι εἰς λαὸς ἦτο διαμελισμένος εἰς τεμάχια παρὰ τῆς θέλησίν του. Οὕτω ἐν Εὐρώπῃ ὑπῆρχον κράτη συγκείμενα ἐκ πολλῶν ἐθνῶν ξένων καὶ ἰδίως ἐχθρικῶς διακειμένων πρὸς ἄλληλα (ὡς ἡ Τουρκία καὶ ἡ Αὐστρία) καὶ ἔθνη χωρισμένα μεταξὺ πολλῶν κρατῶν (ὡς ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἰταλία).

Ὀλίγον μετὰ τὴν παλινδρόθωσιν πανταχοῦ οἱ φιλοπάτριδες ἄνδρες ἤρχισαν νὰ ἐξεγείρωνται κατὰ τῶν κυβερνήσεων καὶ ἐσχημάτισαν τὰ λεγόμενα ἐθνικὰ κόμματα. Ἐκεῖ ὅπου μικρὸν ἔθνος ἦτο συνενωμένον μὲ μέγα κράτος ξένον (ὅπως ἐν Τουρκίᾳ καὶ ἐν Αὐστρίᾳ) ἐζήτησαν νὰ ἀποσπάσουν τὸ μικρὸν ἔθνος ἀπὸ τοῦ ξένου κράτους. Ἐκεῖ ὅπου τοῦναντίον μέγα ἔθνος ἦτο διαμελισμένον εἰς μικρὰ κράτη (ὅπως ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ) εἰργάζοντο νὰ καταλύσουν τὰ μικρὰ κράτη, ἵνα συνενώσουν αὐτὰ εἰς ἓν μόνον κράτος. Ἡ κίνησις αὕτη ἔγινεν εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας. Πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τῆς Τουρκίας ἐκινήθησαν οἱ Ἕλληνες, οἱ Σέρβοι, οἱ Ρουμάνοι, οἱ Βούλγαροι, ἀπὸ τῆς Αὐστρίας οἱ Οὐγγροὶ, οἱ Βοημοί, οἱ Κροάται, οἱ Λομβαρδοί, ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας οἱ Ἴρλανδοί, ἀπὸ τῆς Ὀλλανδίας οἱ Βέλγοι, ἀπὸ τῆς Ῥωσσίας οἱ Πολωνοί. Πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐνότητός των ἐκινήθησαν ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἰταλία. Σχεδὸν δὲ πανταχοῦ τὰ ἐθνικὰ κόμματα συνηνώθησαν μετὰ τῶν φιλελευθέρων πρὸς καταπολέμησιν τῶν κυβερνήσεων, καὶ κατέληξαν εἰς τὸ νὰ ἐπικρατήσουν ἐν Σερβίᾳ, ἐν Ἑλλάδι, ἐν Βελγικῇ διὰ τῆς ἐπαναστάσεως, ἐν Ρουμανίᾳ, Βουλγαρίᾳ, Λομβαρδίᾳ μὲ ξένην βοήθειαν, ἐν ταῖς αὐστριακαῖς χώραις καὶ ἐσχάτως ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ διὰ συμφωνίας μὲ τὴν κυβέρνησιν, ἐν τῇ Ἰταλίᾳ καὶ τῇ Γερμανίᾳ διὰ τῆς συγκεντρώσεως περὶ τὰ βασίλεια τῆς Σαρδηνίας καὶ τῆς Πρωσσίας. Ἡ Πολωνία, ἂν καὶ δις ἐπανεστάτησεν (1830 καὶ 1863), δὲν ἀπέκτησε τὴν ἐλευθερίαν της, εἰμὴ μετὰ τὸν πανευρωπαϊκὸν πόλεμον.

Περὶ τοὺς δύο λοιποὺς τούτους πόλους, τὴν κατάλυσιν τῶν ἀπολύτων

μοναρχιῶν καὶ τὴν ἐγκαθίδρυσιν συνταγματικῶν πολιτευμάτων ἀφ' ἑνός, καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδουλωμένων ἢ συνένωσιν τῶν διηρημένων ἐθνικοτήτων ἀφ' ἑτέρου, περιστρέφεται, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς ἔξῃς, ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα.

2. Τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα ἐν Ἀγγλίᾳ.

Ἡ Ἀγγλία εἶναι ἡ πατρίς τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος. Τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα, ὡς εἶδομεν, ἦτο ἐγκατεστημένον ἐνταῦθα ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος. Καὶ τότε, ἔπως μέχρι σήμερον, ἡ Ἀγγλία δὲν εἶχε γραπτὸν σύνταγμα, ἀλλὰ κανόνας καθωρισμένους διὰ τῆς ἔξεως. Ἀπὸ τοῦ 1760 ὅμως καὶ ἰδίως κατὰ τοὺς ἐναντίον τῆς Γαλλίας πολέμους τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα ὑπέστη ἀλλοίωσιν. Οἱ ἐν τῇ κοινοβουλίᾳ ἐπικρατήσαντες Ἴόρους ἄφινον τὸν βασιλέα νὰ διευθύνῃ τὴν πολιτικὴν. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις ἔκαμε τοὺς Ἀγγλοὺς νὰ ἀποστρέφονται πᾶσαν μεταβολήν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ 1815 ἤρχισεν ἰσχυρὰ κίνησις πρὸς ἐπαναφορὰν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος διὰ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ κύρους τοῦ κοινοβουλίου καὶ ἐλαττώσεως τῆς ἐπιρροῆς τοῦ βασιλέως. Ἐπὶ τέλους ἐπεκράτησαν οἱ Οὐῆγοι καὶ τὸ 1832 ἐψηφίσθη μεταρρυθμίσις τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου, διὰ τῆς ὁποίας ἀντεπροσωπεύετο καλύτερον ὁ λαός. Ἐπὶ τῆς βασιλείας δὲ τῆς Βικτωρίας (1837) ἐπανήλθεν ἐν ὄλῃ τοῦ τῆ ἰσχύι ὁ κοινοβουλευτισμός.

Κατὰ τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα τῆς Ἀγγλίας, ἔπως τοῦτο διευρυνώθη διὰ σειρᾶς ἔξεων καὶ παραδόσεων, ὑπάρχει κληρονομικὸς βασιλεὺς, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου κυβερνᾶται ἡ χώρα, ἀλλὰ δὲν ἐξασκεῖ καμμίαν ἐξουσίαν. «Ὁ βασιλεὺς βασιλεύει, ἀλλὰ δὲν κυβερνᾷ», λέγουν οἱ Ἀγγλοὶ. Τὸ κοινοβούλιον (parlement) σύγκεται ἐκ δύο βουλῶν, ἀλλ' ἢ μὴ ἐκλεγομένη ὑπὸ τοῦ λαοῦ βουλή (ἄνω βουλή) δὲν ἔχει ἄλλην ἐξουσίαν παρὰ νὰ ἐπικυρώνῃ τοὺς νόμους. Μόνη ἢ ἐκλεγομένη ὑπὸ τοῦ λαοῦ βουλή (βουλή τῶν κοινοτήτων) ψηφίζει τὸν προϋπολογισμὸν καὶ ἐξελέγχει τὰς πράξεις τῶν ὑπουργῶν. Τὸ ὑπουργεῖον ἐκλέγεται ἐκ τοῦ κόμματος, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν πλειοψηφίαν ἐν τῇ βουλῇ τῶν κοινοτήτων. Οἱ ὑπουργοὶ διασκέπτονται ἐν συμβουλίᾳ καί, ὅταν ἡ πλειοψηφία τοῦ συμβουλίου λάβῃ ἀπόφασιν, ἕκαστος ὑπουργός εἶναι ὑποχρεωμένος ἢ νὰ τὴν ἀποδεχθῇ ἢ νὰ παραιτηθῇ. Οἱ ὑπουργοὶ εἶναι υπεύθυνοι ἐνώπιον τῆς βουλῆς, καὶ ὅταν ἡ βουλή ψηφίσῃ ἐναντίον μέτρου προταθέντος ὑπὸ τινος τῶν ὑπουργῶν, ὄλοι οἱ ὑπουργοὶ εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ παραι-

τηθῶν. Τὸ ὑπουργεῖον ὅμως τὸ εὑρεθὲν ἐν μειοψηφίᾳ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν διάλυσιν τῆς βουλῆς. Διὰ τῆς διαλύσεως αἱ ἐκλογεῖς κρίνουν μεταξύ βουλῆς καὶ κυβερνήσεως. Τὸ ὑπουργεῖον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει παραμένει ἐν τῇ θέσει του κατὰ τὰς ἐκλογάς. Ἐὰν καὶ ἡ νέα βουλή δὲν δώσῃ εἰς αὐτὸ πλειοψηφίαν, ὀφείλει νὰ παραιτηθῇ. Θὰ ἐθεωρεῖτο πραξικόπημα ἢ ἐκ νέου διάλυσις αὐτῆς, ἀφ' οὗ τὸ ἔθνος ἀπεφάνθη, καὶ τοῦτο εἶναι ὁ κυρίαρχος. Ὅλος οὗτος ὁ μηχανισμὸς στηρίζεται ἐπὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν παράδοσιν ἀμφοτέρων τῶν κομμάτων. Ἐκαστον εἶναι ἕτοιμον νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν του εἰς τὸ ἄλλο, ὅταν ἡ πλειοψηφία μεταβληθῇ. Κανὲν δὲ ἐκ τῶν κομμάτων δὲν δύναται νὰ κάμῃ κατάχρησιν τῆς ἐξουσίας, διότι αἱ καταχρήσεις δυσαρεστοῦν τοὺς ἐκλέκτορας καὶ τοὺς στρέφουν πρὸς τὸ ἀντιθετον κόμμα.

3. Τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα ἐν Γαλλίᾳ.

Αἱ ἐπαναστάσεις τοῦ 1830 καὶ 1848.

Τὸ σύνταγμα τοῦ 1814. Οἱ Βουρβῶνοι ἐπανερχόμενοι εἰς τὸν γαλλικὸν θρόνον τὸ 1814 εἶχον ὑποσχεθῆ νὰ σεβασθοῦν τοὺς θεσμοὺς τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ κοινωνία θὰ ἔμενε δημοκρατική. Οἱ Γάλλοι ἔπρεπε νὰ εἶναι ἴσοι ἐνώπιον τῶν νόμων, καὶ προνομιοῦχοι μεταξύ αὐτῶν νὰ μὴ ὑπάρχουν. Ἡ διοίκησις θὰ ἔμενε συγκεντρωτική. Ὅλοι αἱ δημόσιοι ὑπηρεσίαι, οἰκονομικά, δικαιοσύνη, διοίκησις, ἀστυνομία, στρατὸς καὶ ἰδίως ἡ διαίρεσις εἰς νομοὺς θὰ παρέμενον, ὅπως κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν. Τὰ δημιουργήματα τοῦ Ναπολέοντος, ὁ Κώδιξ, ἡ λεγεὼν τῆς τιμῆς, ἡ τράπεζα τῆς Γαλλίας, τὸ πανεπιστήμιον, θὰ διατηροῦντο.

Ἡ Γαλλία οὕτω τὸ 1814 ἦτο ἐφωδιασμένη μὲ ὀργανισμὸν κοινωνικὸν καὶ διοικητικόν, ὁ ὁποῖος εἶχε ζυμωθῆ πλέον μὲ τὸν γαλλικὸν βίον. Ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἀκόμη, ὅπως ἡ Ἀγγλία, ὅμοιον μηχανισμὸν κανονίζοντα τὴν κυβέρνησιν. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ὀρισθοῦν κανόνες, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους ἡ ἐξουσία θὰ κατενέμετο, ἔπρεπε δηλ. νὰ καθορισθῇ σύνταγμα, τὸ ὁποῖον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ ἔθνη τῶν Γάλλων. Τοῦτο ἔγινεν εἰς τὸ διάστημα τῶν ἐτῶν 1814—1875.

Μετὰ τὴν διακήρυξιν τῆς παραιτήσεως τοῦ Ναπολέοντος ἡ γερουσία κατήρτισε σύνταγμα, τὸ ὁποῖον ὅμως ὁ Λουδοβίκος ΙΗ' ἀπέρριψε. Δεχόμενος τοῦτο ὁ Λουδοβίκος θὰ ἀνεγνώριζεν ὅτι τὸ στέμμα κατέχει

ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ ἔθνους, ἐξ ὀνόματος τοῦ ὁποίου ἡ γερουσία ἰσχυρίζετο ὅτι ἐνεργεῖ. Ἐπομένως θὰ ἐδέχετο τὴν ἐπαναστατικὴν ἀρχὴν τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ. Ἄλλ' οὗτος τὸναντίον διετείνετο ὅτι ἦτο βασιλεὺς ὡς ἀδελφὸς τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ', δηλ. δικαίωματι γεννήσεως, καὶ ἐπομένως ὅτι ἦτο ἐλέψ Θεοῦ βασιλεὺς. Ἐν τούτοις οἱ σύμμαχοι εἶχον ὑποσχεθῆ εἰς τοὺς Γάλλους σύνταγμα. Ἐπίσαν λοιπὸν τὸν Λουδοβίκον νὰ ὑποσχεθῆ διὰ προκηρύξεώς του τὴν εἰσαγωγὴν συντάγματος φιλελευθέρου. Καὶ πράγματι ἅμα καταλαθὼν τὸν θρόνον παρεχώρησε δῆθεν ἐξ ἐλευθέρας βουλήσεώς του τοιοῦτο, καὶ τὸ ἐχρονολόγησεν ὡς γενόμενον τὸ 19ον ἔτος τῆς βασιλείας του, ἵνα δηλώσῃ ὅτι αὐτὸς ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου τοῦ ἀνεψιοῦ του κατέστη φυσικῶς καὶ νομίμως βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, καὶ ὅτι τὸ στέμμα εἶχε δικαίωματι κληρονομικῶ καὶ ὄχι ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ λαοῦ. Παρὰ τοὺς μοναρχικοὺς ἄλλως τούτους τύπους ὁ χάρτης (ὅπως ὠνομάσθη τὸ παραχωρηθὲν σύνταγμα ὑπὸ τοῦ βασιλέως) τοῦ 1814, ἐγκαθίστα σύστημα συνταγματικὸν ἀνάλογον πρὸς τὸ ἀγγλικόν. Παρὰ τὸν βασιλέα ἐγκαθίστατο κοινοβούλιον (parlement) ἀποτελούμενον ἐκ βουλῆς τῶν ἑμοτίμων ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ ἔθνους. Ἄλλ' οἱ ὑπουργοὶ ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀσχέτως πρὸς τὴν πλειοψηφίαν, ὡς ἐκλογεῖς δὲ ἐθεωροῦντο οἱ πληρώνοντες ἀμέσους φόρους ὑπὲρ τὰ 300 φράγκα κατ' ἔτος, δηλ. οἱ πλούσιοι ἰδιοκτητῆται.

Ἐν Γαλλίᾳ τότε ἐσχηματίσθησαν τρία κόμματα: α') Οἱ ὑπερβασιλικαί, οἱ ὅποιοι ἐθεώρουν τὸν χάρτην ὡς δυσάρεστον παραχώρησιν εἰς τὴν ἐπανάστασιν, καὶ μυστικὴν ἐπιθυμίαν εἶχον τὴν κατάργησιν αὐτοῦ. β') Οἱ ἀνεξάρτητοι ἢ φιλελεύθεροι, οἱ ὅποιοι ὡς ὀπαδοὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ ἐφρόνουν ὅτι διὰ τοῦ χάρτου παρεγνωρίζοντο τὰ σπουδαιότατα δικαίωματα τοῦ ἔθνους, καὶ μυστικὴν ἐπιθυμίαν εἶχον τὴν ἀνατροπὴν τῶν Βουρβόνων. γ') Οἱ συνταγματικοί, οἱ ὅποιοι ἐφρόνουν ὅτι ὁ χάρτης πιστῶς ἐφαρμοζόμενος ἔπρεπε πλήρως νὰ ἱκανοποιῇ τοὺς Γάλλους. Οὗτοι ἤθελον τὴν συμφιλίωσιν τῆς παλαιᾶς Γαλλίας μὲ τὴν Γαλλίαν τῆς Ἐπαναστάσεως. Ὅλη ἡ περίοδος τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου ΙΗ' καὶ τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν ἀδελφοῦ του Καρόλου Ι' εἶναί πλήρης ἐκ τῶν ἀγώνων μεταξὺ τῶν ὑπερβασιλικῶν καὶ τῶν φιλελευθέρων.

Ὁ Λουδοβίκος ἦτο μετριπαθής, ἀλλὰ παρεσύρετο ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του κόμισος τοῦ Artois, ὅστις ἦτο ἀδιάλλακτος. Κατ' ἀρχὰς λοιπὸν ἐπεκράτησαν οἱ ὑπερβασιλικοὶ καὶ ἐνήργησαν πολλὰς ἀντεκδική-

σεις κατά των βοναπαρτιστών, κατόπιν επί τινα χρόνον οί μετριοφρονες, επί τέλους ἔμως πάλιν οί υπερβασιλικοί. Ἰδίως οί υπερβασιλικοί ἔγιναν κύριοι τῆς καταστάσεως, ἀφ' ἑτου ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀπολυταρχικός ἀδελφός τοῦ Λουδοβίκου κόμισ τοῦ Artois ὑπὸ τὸ ὄνομα Κάρολος Γ'. Ἀποζημιώσεις μεγάλα: ἐδόθησαν τότε εἰς τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸν κληρὸν, δι' ἕσα ἔπαθον κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, ὁ περιορισμὸς τοῦ τύπου ἐπεβλήθη αὐστηρῶς, καὶ ἄλλοι καταθλιπτικοὶ νόμοι ἐξεδόθησαν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐξωτερικῶς ἡ βασιλεία τοῦ Καρόλου Γ' ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἐνδοξοτάτων καὶ εὐεργετικωτάτων εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐπὶ Καρόλου οί ἄλλοι κitéλυσαν τὸ πειρατικὸν κράτος τῆς Ἀλγερίας, τὸ ὅποιον ἐμάστιζε τὴν Μεσόγειον, καὶ ἤρχισαν τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀλγερίας. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἐστάλη ὁ ναύαρχος Δεριννὺ εἰς Ναυαρίνον καὶ ὁ στρατάρχης Μαζζῶν εἰς Πελοπόννησον πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλ' ἔμως ἡ δυσαρέσκεια τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ Καρόλου διὰ τὰ ἐσωτερικὰ ὄλονεν ἠδῆσαν. Ὅτε δὲ τέλος ὁ Κάρολος διέλυσεν ἐκλεγείσαν βουλὴν, διότι τὴν πλειοψηφίαν ἐν αὐτῇ εἶχεν ἡ ἀντιπολίτευσις, ἐξεργάγη ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ἰουλίου 1830. Ὁ λαὸς ἐξεγερθεὶς ἤγειρεν εἰς τὰς ὁδοὺς ὁδοφράγματα καὶ κατέλαβε τὸ Λουδρον, τὸν Κεραμεικὸν καὶ ἄλλα μέρη τῆς πόλεως. Ὁ στρατὸς διαταχθεὶς νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν προσεχώρησεν εἰς αὐτούς. Ὁ Κάρολος μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ καὶ νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Γαλλίας.

Τὸ σύνταγμα τοῦ 1830. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἡ βουλὴ συνελθοῦσα ἐκήρυξε τὸν θρόνον κενὸν καὶ ἐκάλεσεν εἰς αὐτὸν τὸν δούκα τῆς Αὐρηλίας ἀνήκοντα εἰς πλάγιον κλάδον τοῦ βασιλεύοντος οἴκου καὶ ὑποκρινόμενον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως δημοκρατικὰ φρονήματα. Συγχρόνως δὲ προέβη εἰς τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ συνταγματικοῦ χάρτου. Ἡ σπουδαιότερα μεταρρυθμίσις συνίστατο εἰς τὸ ὅτι καθιεροῦτο τὸ προσίμιον τοῦ συντάγματος τοῦ 1814, διὰ τοῦ ὁποίου τοῦτο ἐθεωρεῖτο ὡς παραχωρηθὲν εἰς τὸν λαὸν ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ἐπομένως ἤδη ἀνεγνωρίζετο ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ. Ὁ τίτλος τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας ἀντικαθίστατο διὰ τοῦ βασιλέως τῶν Γάλλων. Κατὰ τὰ ἄλλα ὁ μηχανισμὸς τῆς κυβερνήσεως δὲν μετεβλήθη. Ἠδῆθη μόνον ὀλίγον ἡ δύναμις τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων, ἡ ὁποία ἀπέκτησε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ τὸν πρόεδρόν της καὶ νὰ προτείνῃ νόμους. Προσέτι δὲ ὁ τύπος ἐκηρύχθη ἐλευθερός, καὶ τὸ τίμημα τὸ ἀπαιτούμενον διὰ νὰ εἶναι τις ἐκλέκτωρ περιορίσθη εἰς φόρον 200 φράγκων. Ἀλλὰ ἀπεμάκρυνεν ἀκόμη,

τὸ πλεῖστον τῶν Γάλλων ἀπὸ τοῦ δικαίωματος τῆς ψήφου καὶ ἔδιδε τὴν κυβέρνησιν εἰς τὴν πλουσίαν ἀστικήν τάξιν.

Ὁ δούξ τῆς Αὐρηγίας ἐδέχθη τὸ νέον σύνταγμα, ὠρκίσθη πίστιν εἰς αὐτό, καὶ ὑπέγραψεν ὡς Λουδοβίκος Φίλιππος Α'. Ὁ Λουδοβίκος Φίλιππος ἦτο ἀγαθὸς ἄνθρωπος, ἀλλὰ πνεύματος περιωρισμένου. Ἄν καὶ ὤφειλε τὸν θρόνον του εἰς τὴν λαϊκὴν ἐξέγερσιν καὶ ὁ ἴδιος ἐκάλει ἑαυτὸν βασιλέα πολίτην, ἐθεώρει κατὰ βῆθος ἑαυτὸν, ὅπως ὁ Λουδοβίκος ΙΗ' καὶ ὁ Κάρολος Γ', ὡς ἀνώτερον τοῦ ἔθνους, καὶ ἠσθάνετο ὅτι ἐν τῇ κυβερνήσει ἔπρεπε νὰ ἀσκήῃ ἐπιρροὴν σημαντικὴν. Ἐξ ἄλλου ἐνόμιζεν ὅτι ὁ συνταγματικὸς χάρτης μετὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ 1830 ἦτο ἡ τελευταία λέξις τῆς πολιτικῆς σοφίας καὶ ὅτι ἀνταπεκρίνετο εἰς ὅλας τὰς νομίμους ἐπιθυμίας τῶν Γάλλων καὶ ὅτι πᾶσα νέα μεταρρύθμισις θὰ ἦτο ἀνωφελὴς καὶ ἐπικίνδυνος. Ἐπομένως ὅλη ἡ πολιτικὴ τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου ἔτεινεν εἰς δύο τινά, τὴν ἐγκατάστασιν κυβερνήσεως προσωπικῆς καὶ τὴν διατήρησιν τοῦ καθεστώτος. Ἐπειδὴ ὅμως κατενόει ὅτι ἡ πολιτικὴ αὕτη θὰ ἀπεμάχρυνεν ἀφ' ἑαυτοῦ πολλοὺς ὀπαδοὺς του καὶ θὰ ἐξήγειρε πολὺ τοὺς ἀντιπάλους του, ἀπέκρυπτε κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας του τὰς βλέψεις του. Ἀπὸ τοῦ 1832 ὅμως ἤρχισεν ἐπιμόνους προσπάθειάς πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ διπλοῦ σκοποῦ του. Μετὰ 8 ἔτη ἀγῶνων ἀκαταπαύστων, κατὰ τὰ ὅποια πολλὰ ὑπουργεῖα διεδέχοντο ἀλλήλα, τὸ 1840 τὸ κατώρθωσεν. Κατώρθωσε διὰ τῆς παροχῆς ἀξιοματίων νὰ ἔχῃ πάντοτε τὴν πλειοψηφίαν τῆς βουλῆς καὶ νὰ κυβερνᾷ, ὅπως αὐτὸς ἠθελε, χωρὶς νὰ ἀκούῃ καθόλου τὰς θελήσεις τοῦ λαοῦ, ὁ ὅποιος ἐζήτει ἰδίως μεταρρύθμισιν τοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος καὶ συμμετοχὴν ὄλων τῶν Γάλλων εἰς τὴν κυβέρνησιν, δηλ. καθολικὴν ψηφοφορίαν.

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1848. Ἐπὶ τέλους ἡ ἀντιπολίτευσις κατώρθωσε νὰ ἐξεγείρῃ τὸν λαὸν εἰς ἐπανάστασιν τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1848, ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1830. Εἰς αὐτὴν συνετέλεσαν πολὺ οἱ ἐργάται τῶν Παρισίων. Ἡ θέσις τῶν ἐργατῶν κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἦτο ἀθλιωτάτη. Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἀτμοῦ ὡς κινητηρίου δυνάμεως εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ ἡ ἐφευρέσις πολλῶν μηχανῶν, αἱ ὅποια ἐξετέλουν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν ἐνὸς μόνου προσώπου ἐργασίαν, τὴν ὁποίαν ἄλλοτε ἔπρεπε νὰ ἐκτελέσουν πολλοὶ ἀχμαῖοι καὶ ἐμπειροὶ ἐργάται, ἔκαμαν νὰ ἐκπέσουν τὰ ἡμερομίσθια. Ἐκ τούτου ἐξ ἐνὸς μὲν ἐδημιουργοῦντο μεγάλαι περιουσίαι ὑπὸ ὀλίγων βιομηχάνων καὶ ἐμπόρων, ἐξ ἄλλου δὲ ἠϋξάνεν ἡ δυστυχία τῶν ἀποζώντων ἐκ τοῦ ἡμε-

ρομισθίου. Τὸ κακὸν ἤδη αἰσθητὸν ἐπὶ τῆς παλιννορθώσεως ηὐξήθη ἐπὶ τῆς μοναρχίας τοῦ Ἰουλίου ἰδίως μετὰ τὸ 1834. Τότε ἐξασφαλισθείσης τῆς ἐσωτερικῆς ἡσυχίας αἱ βιομηχανικαὶ ἐπιχειρήσεις ἐπολλαπλασιάσθησαν οὕτως ὥστε εἰς διάστημα 10 ἐτῶν ὁ πληθυσμὸς τῶν πόλεων νὰ αὐξηθῆ κατὰ 2 ἑκατομμύρια ἀνθρώπων διὰ μόνης τῆς συρροῆς τῶν χωρικῶν εἰς τὰ ἐργαστήσια. Οἱ ἐργάται λοιπὸν ἤθελον ἀνακούφισιν ἀπὸ τὰ δεινὰ των. Πρὸς τοῦτο ἠσπασθήσαν τὰς ἰδέας τῶν τότε ἀναφανέντων γάλλων σοσιαλιστῶν καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ δημοσιογράφου Louis Blanc, ἀπετέλεσαν ἰδιαίτερον κόμμα, τὸ σοσιαλιστικόν, μὲ πρόγραμμα ἔτι τὸ κράτος ὀφείλει νὰ προμηθεύῃ εἰς τοὺς ἐργάτας χρήματα πρὸς ἔδρυσιν ἐργοστασίων βιομηχανικῶν, εἰς τὰ ὅποια οἱ ἐργαζόμενοι θὰ ἐλάμβανον ἐκτὸς τοῦ ἡμερομισθίου καὶ μέρος τῶν καθαρῶν κερδῶν. Οἱ σοσιαλισταὶ λοιπὸν οὗτοι ἐργάται συνηνώθησαν μὲ τοὺς δημοκρατικούς, οἱ ὅποιοι ἤθελον ἐκλογικὴν μεταρρύθμισιν, καὶ ἤγειραν τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Φεβρουαρίου 1848.

Ὁ Λουδοβίκος Φίλιππος παρητήθη καὶ ἔφυγεν εἰς Ἀγγλίαν, ἐσχηματίσθη δὲ προσωρινὴ κυβέρνησις. Αὕτη κατήργησε τὴν βασιλείαν καὶ ἀνεκήρυξε τὴν δημοκρατίαν. Συγχρόνως δὲ συνεκάλεσε ἐθνικὴν συντακτικὴν συνέλευσιν, κατὰ τὰς ἐκλογὰς τῆς ὁποίας ἐδόθη τὸ δικαίωμα νὰ ψηφίσουν ὅλοι οἱ Γάλλοι οἱ ἔχοντες ἡλικίαν ἄνω τῶν 21 ἐτῶν, καὶ ἐκλέξιμοι ἦσαν οἱ ἔχοντες ἡλικίαν ἄνω τῶν 25 ἐτῶν. Οὕτω δ' ἐγκατεστάθη ἡ καθολικὴ ψηφοφορία. Τέλος πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἐργατῶν ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις ἔδρυσε μεγάλα δημόσια ἐργαστήσια, ἵνα εἰς αὐτὰ εὐρίσκη ἐργασίαν ὁ λαός.

Ἡ δευτέρα δημοκρατία. Ἡ συντακτικὴ συνέλευσις συνήλθε τὴν 4ην Μαΐου καὶ ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις κατέθεσε τὴν ἀρχὴν. Ἡ συνέλευσις κατὰ μέγα μέρος ἀπετελεῖτο ἐκ μετριοφρόνων δημοκρατικῶν. Οἱ σοσιαλισταὶ ἔδρας τινὰς μόνον κατορθώσαντες νὰ ἔχουν ἐν τῇ συνέλευσει ἐπεχείρησαν διὰ διαδηλώσεων νὰ ἀπαλλαχθοῦν τῆς συνελεύσεως. Ἄλλ' οἱ διαδηλωταὶ διελύθησαν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, αἱ δὲ λέσχαί τῶν σοσιαλιστῶν καὶ τὰ δημόσια ἐργαστήσια, τὰ ὅποια εἶχον ἀποβῆ ἑστία ταραχῶν, ἐκλείσθησαν. Ἡ συνέλευσις ἔγινε κυρία τῆς καταστάσεως. Κατὰ τὰς ἀρχὰς δὲ Νοεμβρίου ἐδημοσίευσεν τὸ νέον σύνταγμα.

Κατὰ τοῦτο ἡ κυριαρχία ἀνήκει εἰς τὸ σύνολον τῶν πολιτῶν, καὶ ὅλοι αἱ ἐξουσίαι πηγάζουσιν ἐκ τοῦ λαοῦ. Αἱ ἐξουσίαι εἶναι δύο, ἡ νομοθετικὴ καὶ ἡ ἐκτελεστικὴ. Τὴν νομοθετικὴν ἔχει ἡ βουλὴ ἐκλεγομένη κατὰ τριετίαν διὰ ψηφοφορίας ἀμέσου καὶ καθολικῆς ὅλων τῶν Γάλλων

των ἐχόντων ηλικίαν ὑπὲρ τὰ 31 ἔτη. Αὕτη ψηφίζει τοὺς νόμους, τοὺς φόρους, τὸν προϋπολογισμόν, καὶ δὲν δύναται νὰ διαλυθῇ παρὰ μόνον δι' ἀποφάσεως ἑαυτῆς. Τὴν ἐκτελεστικὴν ἔχει ὁ πρόεδρος τῆς δημοκρατίας ἐκλεγόμενος διὰ 4 ἔτη ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Οὗτος ὑπεύθυνος ὢν ἐνώπιον τῆς βουλῆς διορίζει καὶ παύει τοὺς ὑπουργοὺς καὶ τοὺς ὑπαλλήλους, προτείνει τοὺς νόμους, ὑπογράφει συνθήκας καὶ διευθύνει τὸν στρατόν.

Διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ προέδρου ὠρίσθη ἡ 10 Δεκεμβρίου. Οἱ σπουδαιότεροι ὑποψήφιοι ἦσαν ὁ στρατηγὸς Cavaignac, εἰς τὸν ὅποιον ἡ συνέλευσις εἶχεν ἀναθέσει προσωρινῶς τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, καὶ ὁ Λουδοβίκος Ναπολέων Βοναπάρτης, υἱὸς τοῦ Λουδοβίκου Βοναπάρτου καὶ ἀνεψιὸς τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος. Οὗτος μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου εἶχεν ἔλθει εἰς Γαλλίαν. Ἐφημερίδες τινὲς ἱδρυθῆσαι ὑπὸ φίλων τοῦ εἰργάζοντο δραστηρίως ὑπὲρ αὐτοῦ. Τὸ ὄνομά του τὸν κατέστησε δημοτικόν, καὶ εἶχεν ἐκλεχθῆ ὑπὸ πολλῶν διαμερισμάτων μέλος τῆς ἐθνοσυνελεύσεως. Αἱ ἐκλογαὶ τῆς 10 Δεκεμβρίου ἀνέδειξαν αὐτὸν πρόεδρον τῆς δημοκρατίας.

Ἡ δευτέρα αὐτοκρατορία Ἡ ἀνάρρησις τοῦ Λουδοβίκου Ναπολέοντος εἰς πρόεδρον τῆς Γαλλικῆς δημοκρατίας προπαρασκεύασε τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ εἰς αὐτοκράτορα τῶν Γάλλων. Ἀφορμὴν εἰς τὸ πραξικόπημα ἔδωσεν ἡ διαφωνία μεταξὺ προέδρου καὶ τῆς συνελευστικῆς κανονικῆς νομοθετικῆς βουλῆς Ὁ Λουδοβίκος Ναπολέων διέλυσεν αὐτὴν διὰ τοῦ στρατοῦ καὶ μετερρύθμισε τὸ πολίτευμα κατὰ τρόπον, ὥστε αὐτὸς ὁ πρόεδρος τῆς δημοκρατίας ἐπὶ 10ετίαν νὰ συγκεντρώσῃ ὅλην τὴν ἐξουσίαν μὲ δύο πειθῆνια νομοθετικὰ σώματα, γερουσίαν καὶ βουλήν. Ὁ λαὸς ἐρωτηθεὶς ἀπεφάνθη διὰ δημοψηφίσματος ὑπὲρ τῆς γενομένης μεταβολῆς (1851). Ἐντεῦθεν μέχρι τῆς αὐτοκρατορίας ἐν βῆμα ὑπελείπετο. Καὶ τοῦτο ἔγινε τὸ ἐπόμενον ἔτος. Κατόπιν προκληθέντων ψηφισμάτων τῶν ἐπαρχιῶν καὶ διαδηλώσεων τοῦ λαοῦ ἐν Παρισίοις ἡ γερουσία ἀνεκήρυξεν αὐτὸν αὐτοκράτορα ὡς Ναπολέοντα Γ'. Ὁ λαὸς ἐρωτηθεὶς καὶ πάλιν διὰ δημοψηφίσματος ἀπεφάνθη παμψηφεί ὑπὲρ αὐτοῦ.

4. Τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα ἐν ταῖς Κάτω Χώραις καὶ τῇ Ἰβηρικῇ χερσονήσῳ.

Εἰς τὸ βασιλείον τῶν Κάτω Χωρῶν (Βέλγιον καὶ Ὁλλανδία) εἶχεν ἐγκραταστάτῃ κοινοβουλευτικὴ κυβέρνησις πολὺ ἀτελής. Ὁ βασιλεὺς ἐξέ-

λεγε τούς όπουργούς, όί όποιοι δέν ήσαν ύπεύθυνοι άπέναντι τής βουλής. Έπομένως έκυβέρνα τήν χώραν, όπως ήθελε. Έπειδή δέ ήτο Όλλανδός και ήδρευεν έν Όλλανδία, ηδύνει τούς Όλλανδούς. Έκ τούτου όι Βέλγοι ήσαν δυσαρεστημένοι. Τό 1830 λοιπόν έξηγέρθησαν και άπεμάκρυναν τούς όλλανδικούς στρατούς. Άπετέλεσε τότε τό Βέλγιον ιδιαίτερον βασίλειον συνταγματικόν με βουλήν εκλεγομένην διά καθολικής ψηφοφορίας και ύπουργείον ύπεύθυνον ένώπιον αυτής.

Είς τήν δυτικήν έσχάτιαν τής Εύρώπης, είς τά βασίλεια τής Ισπανίας και Πορτογαλλίας, είχεν έγκατασταθή πάλιν τό 1814 ή άπόλυτος μοναρχία και ή έερά εξέτασις. Έκυβερνώτο δεσποτικώς. Τά νέα βιβλία άπηγορεύοντο και τά μέλη τών μυστικών έταιρειών έδικάζοντο ώς εκκληματία. Άλλά όι άξιωματικοί γενόμενοι μάλλον φιλελεύθεροι διά τής έπαφής μετά τών γαλλικών και άγγλικών στρατών εξήγειραν τούς στρατιώτας, και τό 1820 είς άμφοτέρας τās χώρας εξήτησαν σύνταγμα. Τό σύνταγμα παρεχωρήθη, αλλά μετ' όλίγον επεκράτησαν πάλιν όι άπολυταρχικοί και έγκατέστησαν πάλιν τήν άπολυταρχίαν.

Τό κοινοβουλευτικόν σύστημα εισήχθη όριστικώς είς τήν Ισπανίαν και Πορτογαλλίαν τό 1833 κατ' άκολουθίαν διαίρέσεων είς τās βασιλικάς οικογενείας και υπό τήν έπιτροπήν τών δύο μεγάλων κοινοβουλευτικών κρατών Γαλλίας και Άγγλίας. Είναι άληθές ότι επί μακρόν μόνον ή μορφή τού κοινοβουλευτικού πολιτεύματος ύπήρχεν είς αυτές, διότι όι ύπουργοί δέν ήσαν ύπεύθυνοι ένώπιον τής βουλής, όι δέ στρατιωτικοί γενόμενοι ισχυροί κατά τούς έμφυλίους πολέμους επενέβαινον είς τήν διοίκησιν και ήνάγκαζον τόν ήγεμόνα νά σχηματίζη ύπουργεία εξ αυτών. Άλλ' όπως δήποτε ή έξουσία εξησκειτο δι' ύπουργών και όχι πλέον δι' ένουμένων και πνευματικών. Η άπολυταρχία τού κλήρου εξηλείφθη. Η έερά εξέτασις κατηργήθη και αι περιουσία τών μονών διετέθησαν διά τήν πληρωμήν τού έθνικού χρέους.

5. Η Ιταλική ένότης.

Η Ιταλία μέχρι τού 1848. Η Ιταλία τού 1815 είχεν επανέλθει είς τήν κατάστασιν, είς ήν εύρίσκειτο πρό τής Γαλλικής επανάστασης. Ητο διαμελισμένη είς 7 μικρά κράτη, προς βορράν τό βασίλειον τής Σαρδηνίας και τό Λομβαρδοβενεντικόν, είς τό κέντρον τά δουκάτα Πάρμης, Μοδένης, Τοσκάνης και τό κράτος τού πάπα, προς νότον τό βασίλειον τής Νεαπόλεως.

“Όλα τὰ μικρὰ αὐτὰ κράτη ἦσαν μοναρχίαι ἀπόλυτοι. Ὁ πάπας εἶχεν ἐπαναφέρει τὴν ἱερὰν ἐξέτασιν. Ἀπηγόρευεν ἄλλας τὰς ἐταιρείας καὶ τὴν ἀνάγνωσιν ξένων βιβλίων καὶ εἶχε καταργήσει καὶ αὐτὸν τὸν φωτισμὸν τῶν ὁδῶν τῆς Ῥώμης, διότι ἦτο ἔργον τῆς Γαλλίας. Ὁ βασιλεὺς τῆς Σαρδηνίας εἶχεν ἐπαναφέρει τὴν λογοκρισίαν, ἣ ὅποια ἰδίως δὲν ἄφινε νὰ γράφουν τὴν λέξιν σύνταγμα, ἐπέβλεπε τὰ πανεπιστήμια καὶ εἶχε καταστρέψει τὸν βοτανικὸν κήπον τοῦ Τουρίνου, διότι ἰδρῦθη ὑπὸ τῶν Γάλλων. Ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως εἶχε καταργήσει τὸ ἀρχαῖον σύνταγμα τῆς Σικελίας καὶ ὑπεσχέθη εἰς τὴν Αὐστρίαν νὰ μὴ ἐγκαταστήσῃ καμμίαν διάταξιν φιλελευθέραν. Τὸ Λομβαρδοβενετικὸν βασίλειον ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ Μεδιολάνου καὶ τῆς ἀρχαίας χώρας τῆς Ἑνετίας ἀνήκεν εἰς τὴν Αὐστρίαν. Ἐπίσης αὕτη ἐδέσποζεν ἐμμέσως τῶν τριῶν δουκάτων, τῶν ὁποίων οἱ ἡγεμόνες ἦσαν Αὐστριακοὶ πρίγκιπες. Αὕτη ὡσαύτως ἐπροστάτευε τὸν πάπαν καὶ τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως ἐναντίον τῶν ἐξεγέρσεων τῶν ὑπηκόων των.

Ἡ Ἰταλία λοιπὸν ἐξηστᾶτο ἀπὸ ξένους καὶ ἔζη ὑπὸ σύστημα ἀπολυταρχικόν. Ἄλλ’ ὁ δεσποτισμὸς δὲν παρέσχεν εἰς αὐτὴν τοῦλάχιστον τὴν ἡσυχίαν. Αἱ κυβερνήσεις τῆς μεσημβρινῆς καὶ μέσης Ἰταλίας δὲν ἦσαν ἰδίως ἱκαναὶ νὰ περιορίσουν τοὺς ληστές, οἱ ὅποιοι ἐλυμαίνοντο τὴν χώραν. Ἡ κατάστασις αὕτη διήρκεσε μέχρι τοῦ 1848. Ἄλλ’ ἤδη πρότερον ἐνταῦθα κατὰ μίμησιν τῶν γειτονικῶν εἶχον γίνοι δύο ἀπείρου ἐπαναστάσεις. Τὸ 1820 οἱ ἀξιωματικοὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἰσπανῶν ἠθέλησαν νὰ ἀναγκάσουν τοὺς βασιλεῖς τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σαρδηνίας νὰ δώσουν σύντάγματα. Τὸ 1831 οἱ φιλελευθεροὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Γάλλων ἠνάγκασαν τὸν πάπαν καὶ τοὺς δούκας τῆς Τοσκάνης, Πάρμης καὶ Μοδένης νὰ ἐγκαταστήσουν σύστημα φιλελευθερώτερον. Ἄλλ’ οἱ αὐστριακοὶ στρατοὶ ἐπανάφερον τὸν ἀπολυταρχισμόν.

Ἡ ἐξέγερσις τοῦ 1848. Μετὰ τὴν καταστολὴν τῶν φιλελευθέρων κινήματων ὁ Ἰταλὸς Mazzini ὠργάνωσεν ἐταιρείαν μυστικὴν, τῆς ὁποίας σκοπὸς ἦτο ἡ συνένωσις ὅλης τῆς Ἰταλίας εἰς μίαν δημοκρατίαν. Ἡ ἐταιρεία αὕτη εἶχεν ἰδίως ὀπαδοὺς εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ῥώμην, ἔγινε δὲ γνωστὴ διὰ συνωμοσιῶν καὶ στάσεων τὸ 1841 καὶ 1845. Προσέτι περὶ τὸ ἔτος 1843 ἤρχισε μεταξὺ τῶν συγγραφῶν ἄλλη κίνησις. Αὕτη σκοπὸν εἶχε νὰ ἐξαγάγῃ τὴν Ἰταλίαν ἐκ τῆς ἀθλιότητος καὶ τῆς ἀταξίας διὰ διοικήσεως φιλελευθέρης καὶ νὰ ἀπελευθερώσῃ αὐτὴν τῶν ξένων διὰ τῆς ἐκδιώξεως τῶν Αὐστριακῶν. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς κινή-

σεως αὐτῆς δὲν ἐσκέπτοντο νὰ ἀνατρέψουν τοὺς Ἰταλοὺς ἡγεμόνας. Τοῦναντίον πρὸς αὐτοὺς ἀπηυθύνοντο παρακαλοῦντες αὐτοὺς νὰ δώσουν σύνταγμα εἰς τοὺς λαοὺς των καὶ νὰ συνενωθοῦν μεταξύ των πρὸς ἔδρυσιν κράτους Ἰταλικοῦ. Ἡ Ἰταλία θὰ ἀπετέλει οὕτω ὁμοσπονδίαν μὲ κράτη συνταγματικὰ μοναρχικά. Τρεῖς ἡγεμονίαι ἐπέισθησαν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν φιλελευθέραν καὶ ἐθνικὴν αὐτὴν κίνησιν, ὁ βασιλεὺς τῆς Σαρδηνίας Κάρολος Ἀλβέρτος, ὁ δούξ τῆς Τοσκάνης καὶ ὁ πάπας Πῖος Θ'. Οὗτοι παρεχώρησαν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς λαοὺς των καὶ ἠνώθησαν διὰ τελωνιακῆς ἐνώσεως. Εἰς τὰ τρία κράτη προσετέθη ἡ Νεάπολις, εἰς τὴν ὁποίαν δι' ἐπαναστάσεως τῶν φιλελευθέρων τοῦ Παλέριμου ἐγκατεστάθη φιλελευθέρον σύστημα. Οἱ τέσσαρες ἡγεμόνες τώρα συνεμάχησαν, ἵνα ἐκδιώξουν τοὺς Αὐστριακοὺς ἄνευ τῆς συνδρομῆς ἄλλου κράτους.

Ἡ στιγμή ἐφαίνετο κατάλληλος, εἰαίτι ἡ Αὐστρία ἦτο ἀπησχολημένη μὲ γενικὴν ἐξεγερσιν ἔλων τῶν ὑπ' αὐτὴν λαῶν. Ἡ Αὐστρία μέχρι τοῦδε εἶχε παραμείνει ἀπόλυτος μοναρχία. Ὑπουργοὶ ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ἐκυβέρνηων ἄνευ ἐλέγχου. Τὸ ἔθνος δὲν ἀντεπροσωπεύετο ὑπὸ βουλῆς. Ὅταν ὁμως ἐφθασεν ἡ εἰδησις τῆς Γαλικῆς ἐπαναστάσεως (1848), ὁλόκληρος ἡ αὐτοκρατορία ἐξηγέρθη. Πανταχοῦ συγχρόνως ἐγιναν κινήματα φιλελευθέρα καὶ ἐθνικά. Οἱ Μαγιάροι καὶ Τσέχοι ἐζήτησαν αὐτονομίαν τῆς Οὐγγαρίας καὶ Βοημίας καὶ δι' ἕκαστον τῶν δύο βασιλείων ἐθνικὸν ὑπουργεῖον ὑπεύθυνον ἐνώπιον τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας των. Εἰς τὴν Βιέννην ὁ λαὸς ἐξηγέρθη καὶ ἠνάγκασε τὸν Μέττερνιχ νὰ φύγῃ. Ὁ Φερδινάνδος ἀοπλος ἐκ τῶν αἰφνιδίων γεγονότων ὑπεχώρησε κατ' ἀρχὰς εἰς ἑλα τὰ σημεῖα. Εἰς τὴν Βιέννην ἐδέχθη τὴν σύγκλησιν συντακτικῆς συνελεύσεως, τῆς ὁποίας πρώτη πρᾶξις ὑπῆρξεν ἡ κατάργησις τοῦ φεουδαλικοῦ συστήματος. Εἰς τοὺς Μαγιάρους καὶ Τσέχους παρεχώρησεν ἰδιαίτερα ὑπουργεῖα. Ὅλοι ὁμως αἱ ἐξεγέρσεις αὗται κατὰ μικρὸν κατεβλήθησαν διὰ τοῦ στρατοῦ πλὴν τῆς Οὐγγρικῆς. Ταύτην κατέβαλεν ὁ διαδεχθεὶς τὸν παραιτηθέντα Φερδινάνδον ἀνεψιὸς του Φραγκίσκος Ἰωσήφ.

Ἐν ᾧ λοιπὸν ἡ Αὐστρία εὗρίσκετο εἰς τοιαύτας ἀνωμαλίας, ἐκλήρυθη ὁ ἐθνικὸς πόλεμος τῶν Ἰταλῶν κατ' αὐτῆς. Οἱ Ἰταλοὶ τοῦ Λομβαρδοβενετικοῦ βασιλείου ἐξηγέρθησαν καὶ ὁ σαρδηνικὸς στρατὸς κατέλαβεν ἑλὴν τὴν Λομβαρδίαν ἐκκενωθεῖσαν ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν. Οἱ κάτοικοι διὰ δημοψηφίσματος ἐζήτησαν τὴν προσάρτησιν τῆς Λομβαρδίας εἰς τὸ βασίλειον τῆς Σαρδηνίας. Τὸ αὐτὸ ἔκαμαν καὶ οἱ Ἑνετοί.

Ἄλλ' οἱ Ἴταλοί, ἠγωνόμενοι ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τῆς ἐκδιώξεως τῶν ξένων διεφώνουν ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς διοργανώσεως τῆς Ἰταλίας. Οἱ φιλελεύθεροι μοναρχικοί ἤθελον ὁμοσπονδίαν τῶν ἡγεμόνων, οἱ δημοκρατικοὶ τῆς μερίδος τοῦ Mazzini ἤθελον τὴν σύγκλησιν ἐθνικῆς συνελεύσεως πρὸς ἕδρυσιν Ἰταλικῆς δημοκρατίας. Οἱ πρῶτοι ἐπεκράτουν πρὸς βορρᾶν, ἔπου ἐκυριάρχει ὁ σαρδηνικὸς στρατός. Οἱ δημοκρατικοὶ ἐπεκράτουν εἰς τὸ κέντρον. Διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Mazzini καὶ τοῦ Garibaldi συνελθοῦσα συνέλευσις ἐκλεχθεῖσα ὑπὸ τῶν ὑψηλῶν τοῦ πάπα ἀνεκήρυξε τὴν Ῥωμαϊκὴν δημοκρατίαν. Ὁ πάπας ἔφυγε. Τὸ δουκάτον τῆς Τοσκάνης ὡσάυτως ὠργανώθη εἰς Δημοκρατίαν. Ἄλλ' ἤδη ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως καθήγγησε τὸ σύνταγμα καὶ ἔγινε κύριος διὰ τῆς βίας τῆς Σικελίας, ὃ δὲ ἐκδιωχθεὶς ἐκ τοῦ κράτους τοῦ Πάπα ἐπεκλήσθη τὴν συνδρομὴν τῶν καθολικῶν ἡγεμόνων. Ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως, ἡ Γαλλία, ἡ Ἰσπανία, καὶ Αὐστρία ἐπεμφαν τοὺς στρατοὺς των καὶ ἀποκατέστησαν αὐτὸν ἐν Ῥώμῃ. Ἐμείνει λοιπὸν μόνος ὁ βασιλεὺς τῆς Σαρδηνίας ἀπέναντι τῶν Αὐστριακῶν. Φυσικὰ ἀπωθήθη ἐκ τῆς Λομβαρδίας. Ἐπεχείρησε νὰ ἐπαναλάβῃ τὸν ἀγῶνα τὸ 1849, ἀλλ' ἠττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του. Ἡ Ἐνετία ἀπομονωθεῖσα κατεδλήθη.

Οἱ Αὐστριακοὶ καὶ οἱ ἀπολυταρχικοὶ νικηταὶ ἤδη ἀποκατέστησαν τὸ σύστημα τοῦ 1815. Οἱ φιλελεύθεροι ἀπηλίπισθησαν. Ὅμως ἐκ τῆς κινήσεως αὐτῆς τοῦ 1848 ἔμεινε σπουδαῖον ἀποτέλεσμα, τὸ σύνταγμα τὸ δοθὲν τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1848 ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σαρδηνίας Καρόλου Ἀλβέρτου (ὑπουργεῖον ὑπεύθυνον, γερουσία, βουλή, ἐλευθερία τύπου). Ἡ Αὐστρία προσέφερεν εἰς τὸν νέον βασιλέα Βίκτωρα Ἐμμανουὴλ τοὺς καλυτέρους ἔθρους εἰρήνης, ἂν ἤθελε νὰ καταργήσῃ τὸ σύνταγμα. Ἄλλ' οὕτως ἠρνήθη.

Ἡ ἐπίτευξις τῆς ἐνώσεως τῆς Ἰταλίας. Τὸ κίνημα τοῦ 1848 ἔσχε πλὴν τοῦ συντάγματος τῆς Σαρδηνίας καὶ ἄλλο σπουδαῖον ἀποτέλεσμα. Οἱ Ἴταλοὶ ἀπέκτησαν πείραν ὅτι μόνοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐνεργήσουν ἐπιτυχῶς. Ἐπρεπε νὰ φροντίσουν περὶ βοήθειας ξένης δυνάμεως. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἔργον τοῦ Καβούρ (Cavour), ὑπουργοῦ τῆς Σαρδηνίας τὸ 1850. Οἱ Ἴταλοὶ φιλοπάτριδες βλέποντες ὅτι ἡ ἕδρυσις δημοκρατίας ἦτο ἀδύνατος, συνησιπίσθησαν ἔλοι μὲ πρόγραμμα τὴν ἔνωσιν τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Σαρδηνίας. Ἄλλ' ὁ Καβούρ, ὅστις ἐν τῇ μεταξύ εἶχε διοργανώσει τὸν σαρδηνικὸν στρατὸν κατὰ τὸ πρῶσιχὸν σύστημα, κατενόει ὅτι, ἐὰν πολεμήσουν τὴν Αὐστρίαν, εἶχον

ανάγκην τῆς συμμαχίας δυνάμειος τινος. Ἐγνώριζεν ὅτι ἐπὶ τῆς Ἀγγλίας δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπολογίζῃ. Ἐστράφη λοιπὸν πρὸς τὸν Ναπολέοντα Γ'. "Ἴνα γίνῃ ἀρεστός εἰς αὐτὸν παρὰ τὰ ἐμπορικὰ συμφέροντα τῆς Γενούης ἔλαβε μέρος, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, εἰς τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον μὲ 15 χιλ. ἄνδρας, Ἐκ τούτου ἔσχε τὸ κέρδος ὅτι ἡ Σαρδηνία ἠδυνήθη νὰ στείλῃ πληρεξούσιον νὰ παρακαθίσῃ εἰς τὸ συνέδριον τῆς εἰρήνης παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν μεγάλων δυνάμεων καὶ νὰ παραστήσῃ ἐξ ὀνόματος τῶν Ἰταλῶν τὰ παράπονά των κατὰ τῆς Αὐστρίας. Τέλος τὸ 1858 κατώρθωσε νὰ κάμῃ συμμαχίαν μὲ τὸν Ναπολέοντα, δι' ἧς οὗτος ὑπέσχετο εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σαρδινίας τὴν Ἰταλίαν ἐλευθέραν μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς, ἐλάμβανε δὲ ὡς ἀντάλλαγμα τὴν Σαβοΐαν καὶ τὴν Νίκαιαν. Ἡ ἔνωσις τῆς Ἰταλίας ἦτο πλέον γεγονός.

Τὸ 1859 ὁ Ναπολεὼν ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ ἀπώθησε τὸν αὐστριακὸν στρατὸν ἐκ τῆς Λομβαρδίας. Ἄλλ' ἀντὶ νὰ τὸν καταδιώξῃ μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς, ἔσταμάτησε. Φοβούμενος μὴ προσβληθῇ ὑπὸ τῆς Πρωσσίας, ἀπεφάσισε νὰ ἀναγκάσῃ τὴν Αὐστρίαν νὰ παραχωρήσῃ τὴν Λομβαρδίαν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σαρδινίας κρατοῦσα τὴν Ἐνείαν. Ὁ Καβούρ ἀπηλπίσθη. Ἦθελε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον, ἀλλὰ τὸ Πεδεμόντιον δὲν ἠδύνατο νὰ ἀγωνισθῇ μόνον. Ἐδέχθη τὴν εἰρήνην.

Κατὰ τὸν πόλεμον οἱ ὄπαδοὶ τῆς ἐνώσεως εἶχον ἐξεγείρει τοὺς κατοίκους τῶν τριῶν δουκάτων Τοσκάνης, Πάρμης, Μοδένης καὶ μιᾶς ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κράτους, τῆς Ρωμανίας, καὶ εἶχον ὀργανώσει εἰς ἐκάστην προσωρινὴν κυβέρνησιν. Αἱ τέσσαρες χῶραι συνηνώθησαν καὶ ἐζήτησαν τὴν προσάρτησίν των εἰς τὴν Σαρδηνίαν. Ὁ Ναπολεὼν, ἵνα τὸ ἐγκρίνῃ, ἐζήτησε δημοψήφισμα. Τὸ δημοψήφισμα ἀπέβη ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως καὶ αἱ χῶραι προσηρτήθησαν. Ὁμοίον δημοψήφισμα ἔγινεν εἰς τὴν Νίκαιαν καὶ τὴν Σαβοΐαν, καὶ σύμφωνα μὲ αὐτὸ αὐταὶ προσηρτήθησαν εἰς τὴν Γαλλίαν.

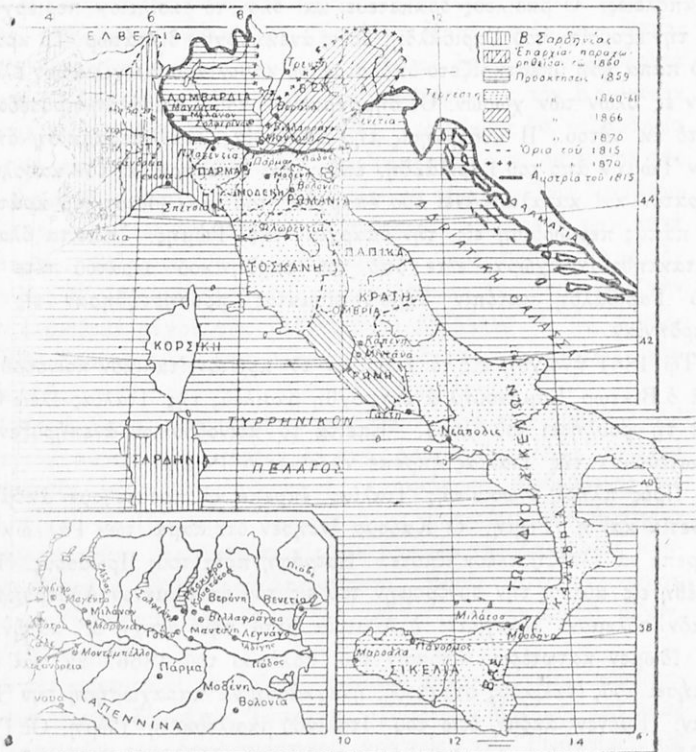
Ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως καὶ ὁ πάπας διέκειντο δυσμενῶς πρὸς τῆς ἐθνικῆν κίνησιν καὶ δὲν εἶχον πρὸς ὑπεράσπισίν των παρὰ μόνον ἐλβετικά τινα τάγματα ἀνοργάνωτα. Ἄλλ' ἡ κυβέρνησις τῆς Σαρδηνίας δὲν ἐτόλμα νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν. Ἄφινε τοὺς δημοκρατικὸς λαοὺς νὰ ἀρχίσουν τὸν πόλεμον προσποιουμένη ὅτι τοὺς ἀποκηρύττει. Ὁ Γαριβάλδης μὲ 1067 ἔθειλοντὰς ἀποβιβάζεσθαι εἰς τὴν Σικελίαν καὶ κατακτᾶ αὐτὴν ἄνευ ἀντιστάσεως. Ἐπειτα διευθύνεται εἰς τὸ βασίλειον τῆς

Νεαπόλεως. Ὁ βασιλεὺς δραπετεύει καὶ ἔλον τὸ βασιλείον περιέρχεται εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Γαριβάλδη, ὅστις ἀνεκηρύχθη δικτάτωρ. Τὸ κράτος τοῦ πάπα ἤδη ὑπεστηρίζετο ὑπὸ στρατοῦ καθολικοῦ 20 χιλιάδων ἐλθόντων ἐξ ἔλων τῶν χωρῶν. Οἱ δημοκρατικοὶ τοῦ Γαριβάλδη προσέβαλον αὐτὸ ἐκ νότου. Ἡ κυβέρνησις τῆς Σαρδηνίας, ἵνα ὑπερασπίσῃ δῆθεν τὴν Ῥώμην ἀπὸ τοῦ Γαριβάλδη, ἐπέρχεται διασκορπίζει τὸν καθολικὸν στρατὸν καὶ καταλαμβάνει δύο ἐπαρχίας τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κράτους. Ὁ πάπας περιωρίσθη εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ῥώμης. Ἐπειτα ὅλαι αἱ κατακτηθεῖσαι χῶραι εἴτε ὑπὸ τοῦ σαρδηνικοῦ στρατοῦ εἴτε ὑπὸ τοῦ Γαριβάλδη κατόπιν δημοψηφίσματος προσηρτήθησαν εἰς τὴν Σαρδηνίαν.

Τῷ 1861 ἠγοίχθη εἰς τὸ Τουρίνον τὸ πρῶτον ἰταλικὸν κοινοβούλιον καὶ ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας ἐλέη θεοῦ καὶ τῇ βουλήσει τοῦ λαοῦ. Ἐπειτα τὸ κοινοβούλιον ἀνεκήρυξεν ὅτι πρωτεύουσα τῆς Ἰταλίας ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ Ῥώμη.

Πρὸς πλήρη ἔνωσιν τῆς Ἰταλίας ἔπρεπε νὰ προστεθοῦν ἀκόμη ἡ Ἐνετία καὶ ἡ Ῥώμη. Ὁ Καβούρ ἐνόησεν ὅτι παρὰ τῶν Γάλλων δὲν ἔπρεπε νὰ ἐλπίζῃ πλέον τίποτε. Ἐστράφη πρὸς τοὺς Πρώσσους. Ὑπεσχέθη εἰς αὐτοὺς τὴν συνδρομὴν του εἰς τὸν ἐπικείμενον Αὐστροπρωσικὸν πόλεμον. Πράγματι ἡ Αὐστρία μετὰ τὴν ἀτυχῆ δι' αὐτήν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἔκθασιν τοῦ πολέμου τοῦ 1866, ἂν καὶ εἶχε νικήσει τοὺς ἰταλικούς στρατούς, ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν Ἐνετίαν. Ἐμεινεν ἀκόμη ἔξω τοῦ Ἰταλικοῦ βασιλείου ἡ Ῥώμη. Οἱ Γαριβαλδῖνοι ἐπεχείρησαν νὰ τὴν κατακτήσουν. Ἀλλ' ἡ Γαλλία ἔστειλε στρατὸν, ὅστις ἀπέκρουσε τοὺς Γαριβαλδῖνους καὶ ἔμεινεν ὡς φρουρὰ ἐν Ῥώμῃ. Καὶ ταύτην ἑμῶς ἐπὶ τέλους κατέλαθεν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας διὰ τῆς πρωσσικῆς βοήθειας. Ἐπωφεληθεὶς ἐκ τοῦ γαλλογερμανικοῦ πολέμου, καθ' ὃν ἡ Γαλλία ἀνεκάλεσε τὸν ἐν Ῥώμῃ στρατὸν, κατέλαθεν αὐτήν, κατόπιν δὲ διὰ δημοκηφίσματος τῶν κατοίκων προσηρτήθη καὶ αὐτὴν εἰς τὸ βασιλείον τῆς Ἰταλίας καὶ τὴν ἔκαμε πρωτεύουσαν αὐτοῦ. Ὁ πάπας ἔμεινεν εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Βατικανοῦ μὲ τὸ δικαίωμα νὰ ἔχῃ τιμὰς ἡγεμόνος καὶ σωματοφυλακὴν, νὰ δέχεται πρεσβευτὰς καὶ νὰ λαμβάνῃ παρὰ τοῦ Ἰταλικοῦ κράτους ἀποζημίωσιν ἑτησίαν.

Ἡ ἔνωσις τῆς Ἰταλίας οὕτω ἐπετεύχθη διὰ τοῦ βασιλείου τῆς Σαρδηνίας τῇ βοήθειᾳ κατ' ἀρχὰς τῶν Γάλλων. Ἐπειτα τῶν Πρώσων.

Εικ. 41. 'Η 'Ιταλία κατά τὸν 19' αἰῶνα.

6. 'Η Γερμανική ἐνότης.

'Η Γερμανία μέχρι τοῦ 1860. Ἐν Γερμανίᾳ παρά τὴν ἀπόφα-
σιν τοῦ συνεδρίου τῆς Βιέννης νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὰς χώρας τῆς
ὁμοσπονδίας ἀντιπροσωπεῖται τῶν λαῶν, ἕκαστος ἡγεμῶν ἔμεινε κύ-
ριος νὰ ἐγκαταστήσῃ οἷον δήποτε σύστημα ἤθελεν. Ὁ βασιλεὺς τῆς
Πρωσίας Φρειδερίκος Γουλιέλμος Γ', ὁ ὅποιος τὸ 1815 εἶχεν ὑπο-
σχεθῆ εἰς τοὺς ὑπηκόους του γραπτὸν σύνταγμα, ἠρνήθη μέχρι τοῦ
θανάτου του (1840) τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ὑποσχέσεώς του. Τὸ αὐτὸ
ἔπραξε καὶ ὁ διάδοχός του Φρειδερίκος Γουλιέλμος Δ'. Ἡ ἀπόλυτος

μοναρχία διετηρεῖτο, ἔπως ἐν Αὐστρίᾳ. Εἰς τὰ ἄλλα κράτη αἱ γενόμεναι παραχωρήσεις ἦσαν μᾶλλον φαινομενικαὶ παρά πραγματικά. Μόνοι οἱ ἡγεμόνες τῆς μεσημβρινῆς Γερμανίας, καὶ ἰδίως οἱ βασιλεῖς τῆς Βαυαρίας καὶ Βυρτεμβέργης, εἶχον χορηγήσει συντάγματα. Εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν κρατῶν τούτων ἐγκατεστάθη κοινοβούλιον. Ἐπὶ αὐτὰ τοὺς ὑπουργοὺς διώριζεν ὁ ἡγεμὼν ἀσχέτως πρὸς τὴν πλειοψηφίαν. Ἐξ ἄλλου διὰ τὴν πλήρη σχεδὸν ἔλλειψιν ἀστικῆς τάξεως οἱ χωρικοὶ ἐξέλεγον ἀντιπροσώπους τοὺς ὑπαλλήλους. οἱ ὅποιοι ἦσαν πεπιθῆναι εἰς τὴν κυβέρνησιν. Οἱ λαοὶ λοιπὸν ὄλων τῶν γερμανικῶν κρατῶν ἦσαν δυσαρεστημένοι καὶ ἐζήτησαν θεσμοὺς φιλελευθερωτέρους. Ἦδη τὸ 1830 τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐξηγέρθησαν, καὶ ἔφθασαν μέχρι τοῦ νὰ ὑποχρεώσουν τοὺς ἡγεμόνας νὰ δώσουν σύνταγμα. Ἄλλ' ἢ Αὐστρία ἐπενέβη καὶ ἀποκατέστησε τὴν ἀπολυταρχίαν. Ἄλλ' ἔσον κατεπιέζοντο αἱ φιλελεύθεροι τάσεις, τόσοι αὐταὶ ἀπέβαινον ζωηρότεροι. Πανταχοῦ δὲ ἐσχηματίσθησαν κόμματα φιλελεύθερα, τὰ ὅποια ἐπεδίωκον εἰς τὰ διάφορα γερμανικά κράτη τὴν εἰσαγωγὴν φιλελευθέρων συνταγμάτων.

Παραλλήλως πρὸς τὴν φιλελευθέραν ταύτην κίνησιν ἐγένετο ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἄλλη κίνησις, ἡ ἐνωτικὴ, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν πολιτικὴν ἔνωσιν ὅλης τῆς Γερμανίας. Ἡ Γερμανία τὸ 1848 ἀκόμη ἦτο, ἔπως ἡ Ἰταλία, ἀπλοῦς γεωγραφικὸς ἔσρος. Ἦτο διαμελισμένη εἰς 36 κράτη συνδεδεμένα μεταξύ των δι' ὁμοσπονδίας χαλαρᾶς. Ὁ μόνος δεσμὸς αὐτῶν ἦτο ἡ συνέλευσις τῆς Φραγκφούρτης (Diète), ἡ ὅποια ἀπετελεῖτο ἀπὸ διπλωμάτας διοριζομένους ὑφ' ἑκάστου κράτους διὰ τὸν κανονισμὸν τῶν κοινῶν ὑποθέσεων. Οὗτοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ λαμβάνουν ὁδηγίαν καὶ νὰ ζητοῦν τὰς εἰδικὰς διαταγὰς τῶν κυβερνήσεων τῶν δι' ἑκάστην ὑπόθεσιν. Εἰς ὅλα τὰ σπουδαῖα ζητήματα καμμία ἀπόφασις δὲν ἠδύνατο νὰ ληφθῆ ἄνευ ὁμοφωνίας, καὶ ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ περιμένουν ὁδηγίαν ὄλων τῶν κρατῶν πρὸ τῆς ἀποφάσεως, ἕκαστον κράτος εἶχε τὸ μέσον νὰ ἀναβάλλῃ τὸ ζήτημα.

Ἄλλ' οἱ Ναπολεόντειοι πόλεμοι εἶχον δημιουργήσει κόμμα πατριωτῶν γερμανῶν, οἱ ὅποιοι ἐπεθύμουν νὰ ἴδουν ὅλας τὰς χώρας τὰς ἐμιλούσας τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν συνενωμένας εἰς ἓν μόνον ἔθνος, πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν συμφερόντων τῆς Γερμανίας ἐναντίον τῶν βιασιότητων τῶν γειτονικῶν κρατῶν καὶ ἰδίως τῆς Γαλλίας. Τὸ κόμμα τοῦτο ἀποτελούμενον ἰδίως ἐκ συγγραφῶν καὶ σπουδαστῶν συνεχέετο μὲ τὸ φιλελεύθερον κόμμα. Ἡ ἰδέα αὕτη τῆς γερμανικῆς ἐνότητος ἐνισχύθη διὰ

της τελωνιακής ένωσης, ήτις εισηγήσει της Πρωσίας έγινε τὸ 1834 μεταξύ ἔλων τῶν γερμανικῶν κρατῶν, πλὴν τῆς Αὐστρίας. Ἐκτοτε ἡ ἰδέα τῆς γερμανικῆς ἐνότητος ἐξηπλώθη τεραστίως, ὅτε ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1848 ἐπροκάλεσεν ἐξεγέρσεις φιλελευθέρους εἰς τὴν Βιέννην καὶ τὸ Βερολίνον. Οἱ ἡγεμόνες καταπλαγέντες παρεχώρησαν συντάγματα φιλελεύθερα καὶ συνεκάλεσαν συντακτικὰς συνελεύσεις. Ἐκ τούτων ἐπωφελήθησαν οἱ ἐνωτικοὶ καὶ κατώρθωσαν νὰ συγκληθῇ ἐν Φραγκφούρτῃ συντακτικὴ συνέλευσις ἐξ ἀντιπροσώπων ἑλῆς τῆς Γερμανίας ἐκλεχθέντων διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας.

Ἡ συντακτικὴ συνέλευσις συγκεκριμένη περίπου ἐξ 650 ἀντιπροσώπων συνήλθε τὴν 18 Μαΐου 1848. Ἀπεφάσισε κατ' ἀρχὰς τὴν ἐγκατάστασιν προσωρινῆς ἐξουσίας, ἡ ὁποία ἀνετέθη εἰς τὸν ἀρχιδούκα Ἰωάννην, θεῖον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας. Ἐπειτα ἠσχολήθη εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ συντάγματος. Διὰ τούτου ἔλα τὰ γερμανικὰ κράτη συνηροῦντο εἰς μίαν Γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν ὁμόσπονδον. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία αὐτῆς ἀνετίθετο εἰς τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν ἐκλεγομένην διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας. Ἡ ἐκτελεστικὴ εἰς ἓνα κληρονομικὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας μὲ ὑπουργοὺς ὑπευθύνους. Ταῦτοιν δὲ ἐξέλεξαν μὲ πλειονοψηφίαν 40 ψήφων τὸν βασιλεῆ τῆς Πρωσίας Φρειδερίκον Γουλιέλμον Δ' (28 Μαρτίου 1849). Ἄλλ' ἡ ἀπόπειρα τῆς Φραγκφούρτης ἀπέτυχε. Κατ' ἀρχὰς οἱ Γερμανοὶ ἡγεμόνες δὲν εἶχον τολμήσει τίποτε κατὰ τῆς συντακτικῆς συνελεύσεως ὡς πολὺ δημοτικῆς. Ἠσθάνοντο τὴν ἀδυναμίαν των καὶ δὲν ἤθελον νὰ ἐπεμβοῦν ἄνευ τῆς βοήθειας τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ καθ' ἑλὸν τὸ ἔτος 1848 ἦτο ἀπρησχολημένος μὲ ἐπαναστάσεις ἐν Αὐστρίᾳ, Βοημίᾳ, Οὐγγαρίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ, αἱ ὁποῖαι μόλις κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 1849 κατεστάλησαν. Τότε ὁ αὐτοκράτωρ, ἐλεύθερος νὰ ἐνεργήσῃ ἐν Γερμανίᾳ διέταξε τοὺς ἐν τῇ συνέλευσει ἀντιπροσώπους τοῦ κράτους του νὰ ἀποσυρθοῦν. Οἱ βασιλεῖς τῆς Σαξωνίας, τῆς Βαυαρίας, τοῦ Ἄνωβέρου, τῆς Βυρτεμβέργης ἔλαβον θάρρος καὶ ἠρνήθησαν νὰ δεχθοῦν τὸ σύνταγμα τῆς Φραγκφούρτης. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας κατόπιν τούτων ἠναγκάσθη νὰ ἀρνηθῇ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα. Τὸ σχέδιον τῆς αὐτοκρατορίας ἐναυάγησε. Μάτην ὁ λαὸς ἐξηγέρθη κατὰ τῶν ἀντιπολιτευθέντων ἡγεμόνων. Καὶ οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Αὐστρίας ἀνεκάλεσαν τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν κρατῶν των καὶ ἡ συντακτικὴ συνέλευσις διελύθη.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἰδέας τῆς ἰδρύσεως τῆς Γερμανικῆς αὐ-

τοκρατορίας ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ἤρχισε νὰ ἐργάζεται: πλησίον τῶν μικρῶν ἡγεμόνων πρὸς ἀνασύστασιν τῆς Γερμανικῆς ὁμοσπονδίας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν του, καὶ κατώρθωσε νὰ ἱδρῦσῃ μίαν ἔνωσιν 17 μικρῶν βορείων κρατῶν μὲ ἓνα στρατιωτικὸν ἀρχηγόν, συμβούλιον ἀντιπροσώπων τῶν κυβερνήσεων καὶ βουλὴν ἐκλεγομένην ὑπὸ τῶν λαῶν. Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας συνηνώθη μὲ τοὺς βασιλεῖς τῆς Βαυαρίας, Βυρτεμβέργης, Σαξωνίας καὶ Ἄννοβέρου, οἱ ὅποιοι δὲν ἠνείχοντο νὰ ὑπακούουν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας καὶ ἀποκατέστησαν τὴν παλαιὰν ὁμοσπονδίαν, ὅποια ἦτο πρὸ τοῦ 1848. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας οὕτω ἀπομονωθείς ἠπειλήθη διὰ πολέμου καὶ ὑποχωρήσας εἰσηλθεν εἰς τὴν ὁμοσπονδίαν (1850).

Ἐγίνε φανερόν τότε ὅτι ἡ Γερμανία δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποτελέσῃ ἐν κράτος, ἐφ' ὅσον θὰ εἶχε δύο κεφαλὰς. Ὁ διαμελισμὸς θὰ διετερεῖτο ἕνεκα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ Πρωσσίας καὶ Αὐστρίας. Ἡ τύχη τῆς Γερμανίας θὰ ἐκανονίζετο μετὰ τὴν ἀναπόφευκτον σύγκρουσιν τῶν δύο διαμαχομένων ὑπὸ τοῦ νικητοῦ. Ἐπιστεύετο δὲ ὅτι θὰ ἐπεκράτει ἡ Αὐστρία, διότι αὕτη εἶχε καὶ χώραν μεγαλυτέραν καὶ πληθυσμὸν διπλάσιον (36 ἑκατ. ἀπέναντι 18) καὶ τὸ πλεονέκτημα νὰ θεωρηταί ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων ὡς ὁ φυσικὸς ἀρχὼν τῆς ὁμοσπονδίας, διότι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἦτο ὁ κληρονόμος τῶν ἀρχαίων Γερμανῶν αὐτοκρατόρων. Ἄλλ' ἔμως ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας εἶχε δύο πλεονεκτήματα. Ἡ χώρα του πλὴν μιᾶς ἐπαρχίας ἦτο ὅλη γερμανικὴ. Πλὴν δὲ τούτου εἶχε περισσότερα μέσα διὰ τὸν ἀγῶνα, διότι ἔλας τὰς δυνάμεις τῆς χώρας του εἰς πρὸς τοῦτο καταλλήλως ὀργανώσει. Εἶχεν ἐγκαταστήσει ἐν αὐτῇ διοίκησιν πολὺ συγκεντρωτικὴν. Διὰ τῆς φορολογίας τῶν εἰδῶν πολυτελείας εἶχεν αὐξήσει τὰς τελωνιακὰς εἰσπράξεις. Εἶχε καταρτίσει ὀργανισμὸν στρατιωτικὸν τέλειον. Διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς γενικῆς στρατολογίας καὶ τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐπὶ τριετίαν θητείας ἡ Πρωσσία εἶχε στρατὸν μόνιμον 115 χιλ. ἀνδρῶν, ὁ ὅποιος ἐν πολέμῳ διὰ τῆς προσκλήσεως τῶν ἐφεδρειῶν ἠδύνατο νὰ τριπλασιασθῇ. Τέλος αἱ ἐσωτερικαὶ ταραχαὶ ἐν Πρωσίᾳ εἶχον λείψει διὰ τῆς κατὰ τὸ 1848 παραχώρησεως ὑπὸ τοῦ βασιλέως περιορισμένου συντάγματος.

Πόλεμος Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας. Ἐν Πρωσίᾳ ἀποθανόντος (1861) τοῦ Φρειδερίκου Γουλιέλμου Δ' ἔγινε βασιλεὺς ὁ ἀπὸ τοῦ 1857 ἀντιβασιλεύων ἀδελφός του Γουλιέλμος. Οὗτος ἐπέτρεψε τὴν κυβερνήσιν εἰς τὸν Βίσμαρκ, ἐχθρὸν τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν καὶ ὀπαδὸν τῆς ἀπολυταρχίας. Ὁ Βίσμαρκ κατενόησεν ὅτι ἡ ὁμοσπονδία ἦτο

ανεπαρκής διὰ τὴν γερμανικὴν ἐνότητα καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ στενωτέρας ἐνώσεως τῶν γερμανικῶν κρατῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῆς Πρωσίας, νὰ ἀποκλεισθῇ δὲ ἀπ' αὐτῆς ἡ Αὐστρία. Συνεβούλευσε λοιπὸν τὸ 1862 τὴν αὐστριακὴν κυβέρνησιν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Γερμανίαν καὶ νὰ μεταφέρῃ τὸ κέντρον τῆς βαρῦτητός της ἐν Βουδαπέστη. Ἄλλ' εἶδεν ὅτι ἡ Αὐστρία δὲν θὰ ἀπεσύρετο τῆς ἑμοσπονδίας ἄνευ πολέμου, καὶ ἤρχισε νὰ παρασκευάζεται. Πρὸς τοῦτο δύο τινὰ ἐφαίνοντο εἰς αὐτὸν ἀπαραίτητα· 1) νὰ ἐνισχύσῃ τὸν πρωσικὸν στρατόν, 2) νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν συμμαχίαν ἢ τὴν οὐδετερότητα τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Τὸ πρῶτον κατώρθωσε κατόπιν μακρῶν πρὸς τὴν ἀντιπράττουσαν πρωσικὴν βουλήν ἀγώνων, οἱ ὅποιοι διήρκεσαν ἀπὸ τοῦ 1862 μέχρι τοῦ 1866. Συγχρόνως ὁ Βίσμαρκ εἰργάζετο, ἵνα ἀπομονώσῃ τὴν Αὐστρίαν. Προσείλκυσε τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσίας βοηθῶν αὐτὸν νὰ ὑποτάξῃ τοὺς ἐπαναστήσαντας Πολωνοὺς τὸ 1863. Προσείλκυσε τὸν Ναπολέοντα Γ' ἀφίνων αὐτὸν νὰ πιστεύσῃ ὅτι θὰ τὸν ἐδοῦν ἢ νὰ προσαρτήσῃ εἴτε τὸ Βέλγιον εἴτε τὰς ὄχθας τοῦ Ῥήνου. Προσείλκυσε τὴν Ἰταλίαν ὑποσχεθεὶς εἰς αὐτὴν τὴν Ἐνετίαν. Δὲν ὑπελείπετο πλέον εἰς τὴν Πρωσίαν παρὰ νὰ δοθῇ ἀφορμὴ πρὸς κήρυξιν τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Αὐστρίας, καὶ ἡ ἀφορμὴ ἐδόθη ἐκ τῆς Δανίας.

Τὸ 1864 τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Βίσμαρκ ἡ Πρωσία καὶ ἡ Αὐστρία ἔκαμαν πόλεμον κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας, ἵνα ἀφαιρέσουν ἀπ' αὐτοῦ τὰ γερμανικὰ δουκᾶτα Σλέβιγ καὶ Ὀλοτάιν, τὰ ὅποια κατόπιν διεμοίρασαν προσωρινῶς. Ἡ Πρωσία ἔλαβε τὸ Σλέβιγ καὶ ἡ Αὐστρία τὸ Ὀλοτάιν. Ἀλλὰ τὸ 1866 ἡ Πρωσία ὑπὸ τὴν πρόφασιν ὅτι ἡ Αὐστρία ἠὲν οὖν τὰς ἐπαναστατὰς ἰδέας εἰς τὸ Ὀλοτάιν κατέλαβε καὶ τοῦτο. Ἡ Αὐστρία ἔφερε τὸ ζήτημα εἰς τὴν συνέλευσιν τῆς ἑμοσπονδίας. Ἄλλ' ἡ πρωσικὴ κυβέρνησις ἐκήρυξε κατ' αὐτῆς τὸν πόλεμον.

Τὰ γερμανικὰ κράτη σχεδὸν ὅλα ἐτάχθησαν μὲ τὴν Αὐστρίαν κατὰ τῆς Πρωσίας. Οἱ μὲν ἡγεμόνες, διότι ἡ Αὐστρία δὲν ἐσκόπεε νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῶν τὴν κυριαρχίαν, αἱ δὲ φιλελεύθεροι γερμανοὶ, διότι ἐγνώριζον τὰς ἀπολυταρχικὰς ἰδέας τοῦ Βίσμαρκ. Ὁ πόλεμος τοῦ 1866 ἐκρίθη διὰ μιᾶς μάχης, τῆς μάχης τῆς Σαδόβας, ὑπὲρ τῆς Πρωσίας. Μετ' αὐτὴν συνήφθη ἡ εἰρήνη τῆς Πράγας, δι' ἧς ἡ μὲν Αὐστρία παρητήθη ἀπὸ τῆς ἑμοσπονδίας, ἡ δὲ Πρωσία προσήρτησε τὰ δουκᾶτα Σλέβιγ καὶ Ὀλοτάιν καὶ προσέει τα βέρεια γερμανικὰ κράτη Ἀννόβερον, Ἔσσην καὶ Φραγκφούρτην, τὰ ὅποια κατὰ τὸν πόλεμον εἶχε κα-

ταλάθει, ἢ δὲ μετέχουσα τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Αὐστρίας Ἰταλία καίπερ ἠττηθεῖσα προσήρτησε τὴν Ἑνετίαν.

Ἀποτελέσματα ἕως τοῦ αὐστροπρωσικοῦ πολέμου ὑπῆρξαν προσέτι καὶ τὰ ἑξῆς: α') Ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη κατόπιν τῶν συνεχῶν ἐπαναστάσεων νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν Οὐγγαρίαν ὡς ἰδιαίτερον συνταγματικὸν βασιλεῖον ἀνεξάρτητον μὲ βασιλέα τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας, νὰ παραχωρήσῃ δὲ πραγματικὸν σύνταγμα εἰς τὴν Αὐστρίαν, β') ἡ Πρωσσία ὠργάνωσε μετὰ τῶν βορείων γερμανικῶν κρατῶν, τὰ ὅποια ἔμενον ἀνεξάρτητα, ἑμοσπονδίαν. Συνέδριον ἀντιπροσώπων τῶν κρατῶν καὶ βουλή ἐκλεχθεῖσα διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας ἐκανόνισε τὸ σύνταγμα ἀπὸ συμφώνου μετὰ τῆς πρωσσικῆς κυβερνήσεως. Κατ' αὐτὸ τὰ κράτη τῆς ἑμοσπονδίας, θὰ διετήρουν ἕκαστον τὴν κυβέρνησίν του ἰδιαίτερος, ἀλλ' ὑπεράνω τῶν κυβερνήσεων αὐτῶν θὰ ἦτο ἡ κοινὴ τῆς ἑμοσπονδίας. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἐδίδοτο κληρονομικῶς εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσίας ὡς πρόεδρον τῆς ἑμοσπονδίας καὶ εἰς ἓνα ὑπουργόν, μόνον ὑπεύθυνον, τὸν καγκελλάριον τῆς ἑμοσπονδίας, ἐκλεγόμενον ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας μεταξὺ τῶν Πρώσων ὑπουργῶν. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐδίδοτο εἰς δύο συνελεύσεις, τὸ ἑμοσπονδιακὸν συμβούλιον σχηματιζόμενον ἐξ ἀντιπροσώπων τῶν κυβερνήσεων καὶ τὸ Reichstag ἀποτελούμενον ἐξ ἀντιπροσώπων ἐκλεγόμενων ὑφ' ἑλῶν τῶν κατοίκων. Μεταξὺ τῆς ἑμοσπονδιακῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν τοπικῶν τοιοῦτων αἰ ἐξουσία: κατενέμοντο ὡς ἑξῆς. Ἐκαστον κράτος διετήρει τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀστυνομίαν, τὴν διοίκησιν, τὰ οἰκονομικά, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἐκπαίδευσίν του. Ἡ ἑμοσπονδιακὴ κυβέρνησις ἔλαβε τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον (ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας εἶναι ἀρχηγὸς ἑλῶν τοῦ στρατοῦ, εἰς δὲ τὰ κράτη ὀφείλου νὰ εἰσαγάγῃ τὸ πρωσσικὸν στρατιωτικὸν σύστημα), τὰς διεθνεῖς σχέσεις (ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας εἶναι κύριος τῆς εἰρήνης, τοῦ πολέμου καὶ τῶν συνθηκῶν), τὸ ἐμπόριον καὶ τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας (τελωνεῖα, νομίματα, τράπεζαι, μέτρα καὶ σταθμά, ταχυδρομεῖα, τηλέγραφοι, σιδηρόδρομοι). Διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ἑμοσπονδίας ὠρίσθη ἑμοσπονδιακὰς προϋπολογισμοὶ περιλαμβάνων τὰς τελωνιακὰς εἰσπράξεις καὶ ὠρισμένας εἰσφοράς ἐκάστου κράτους.

Τὰ τέσσαρα κράτη τῆς νοτίου Γερμανίας, Βαυαρία, Βυρτεμβέργη, Βάδη, Ἔσση—Δαρμστάτη, δὲν εἰσηλθον εἰς τὴν ἑμοσπονδίαν. Ἐκλείσαν μόνον συνθήκας συμμαχίας μετ' αὐτῆς. Ἡ γερμανικὴ ἐνότης συνεπληρώθη διὰ τοῦ γαλλογερμανικοῦ πολέμου.

Ὁ γαλλογερμανικὸς πόλεμος. Ἡ ἔδρασις τῆς ὁμοσπονδίας τῶν βορείων γερμανικῶν κρατῶν ἐπροκάλεσεν εἰς τὴν Γαλλίαν μεγάλην δυσ-
 ἀρέσκειαν. Ἐθεώρουν τὴν ἔνωσιν τῆς Γερμανίας ὡς ἀπειλὴν δια τὴν
 Γαλλίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἡ κοινὴ γνώμη ἐν Γαλλίᾳ διέκειτο εὐνοϊκῶς
 εἰς τὴν ἰδέαν νὰ ταπεινωθῇ ἡ Πρωσσία δι' ἑνὸς πολέμου. Ἄλλ' ὁ Να-
 πολέων Γ' ἀσθενῆς ὧν ἐπεθύμει προσωπικῶς νὰ ἀποφύγῃ τὸν πόλεμον.
 Ἐν Γερμανίᾳ εἰς τὸν κόσμον τῶν πανεπιστημίων ἐκάλουν τὴν Γαλλίαν
 κληρονομικὸν ἐχθρὸν καὶ ὠμίλουν περὶ ἐκδικήσεως τῆς εἰσβολῆς τοῦ Να-
 πολέοντος Α' καὶ περὶ ἀνακτήσεως τῶν ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' κατα-
 κτηθέντων. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ἐπεθύμει τὴν εἰ-
 ρήνην. Ἐπομένως τὸ ἔαρ τοῦ 1870 ἡ εἰρήνη ἐφαίνετο ἐξησφαλισμένη.
 Αἰφνης ἐκ μιᾶς διπλωματικῆς περιπλοκῆς ἐξερράγη ὁ πόλεμος.

Ἀπὸ τοῦ 1868 ἡ Ἰσπανία ἐζήτει βασιλέα ἐκδιωχθέντων τῶν
 Βουρβόνων κατόπιν ἐπαναστάσεως, καὶ τὸ 1869 ἀπετάθη πρὸς τὸν
 πρίγκιπα Λεοπόλδον Χοετζόλλερν (Hoenzollern) συγενῆ τοῦ Ναπο-
 λέοντος καὶ ἐξάδελφον τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας. Ὁ Ναπολέων Γ'
 ἐδήλωσεν εἰς τὸν Γουλιέλμον ὅτι ταιαύτη ὑποψηφιότης θὰ ἐθεωρεῖτο
 ὑπὸ τῶν Γάλλων ὡς ἐπικίνδυνος. Ἐπενέβησαν φιλικῶς καὶ αἱ κυβερνή-
 σεις τῆς Ἀγγλίας, Αὐστρίας καὶ Ῥωσίας παρὰ τῷ Γουλιέλμῳ καὶ ἡ
 ὑποψηφιότης τοῦ πρίγκιπος Λεοπόλδου ἀπεσύρθη (Ἰούλ. 1870). Τοῦτο
 ἦτο μεγάλη ἐπιτυχία διὰ τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν. Πρὸς μεγάλην εὐ-
 χαρίστησιν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ φιλειρηνικοῦ πρωθυπουργοῦ του
 Οὐλιέτ ἡ διατήρησις τῆς εἰρήνης ἐφαίνετο ἐξησφαλισμένη. Ἄλλ' ὅμως
 ὁ Βίσμαρκ προπαρεσκεύασε ψυχραίμως τὸν πόλεμον. Οὗτος εἶχε τὴν
 γνώμην ὅτι διὰ νὰ κατορθωθῇ ἡ ἔνωσις ὅλης τῆς Γερμανίας ἔπρεπεν
 ἢ ἀντιπάθεια τῶν νοτίων Γερμανῶν πρὸς τὴν Πρωσίαν νὰ καταπινηθῇ
 δι' αἰσθήματος ἰσχυροτέρου, τοῦ μίσους ἐναντίον τῆς Γαλλίας, τοῦ κλη-
 ρονομικοῦ ἐχθροῦ των. Τοῦτο δὲ ἐφρόνει ὅτι θὰ ἐπετυγχάνετο δι' ἑνὸς
 πολέμου κατ' αὐτῆς. Ἐπεθύμει λοιπὸν σφοδρῶς τὸν πόλεμον. Πρὸς ἐπι-
 τυχίαν τοῦ σκοποῦ τοῦ ἐδημοσίευσεν μίαν συνέντευξιν τοῦ βασιλέως τῆς
 Πρωσσίας μετὰ τοῦ ἐν Βερολίνῳ Γάλλου πρεσβευτοῦ σχετικὴν μὲ
 τὸ ζήτημα τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ πρίγκιπος Λεοπόλδου οὕτω πα-
 ραμορφωμένην, ὥστε νὰ φαίνεται ὁ μὲν πρεσβευτῆς ὅτι ἤθελε νὰ τα-
 πεινώσῃ τὸν βασιλέα, ὁ δὲ βασιλεὺς ὅτι ὕβρισε τὸν πρεσβευτὴν. Ἐπε-
 λόγιζε ὅτι δι' αὐτοῦ θὰ ἐξηγείροντο συγχρόνως καὶ οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ
 Γάλλοι. Καὶ δὲν ἠπατήθη εἰς τοὺς ὑπολογισμούς του. Ἐν Γερμανίᾳ
 τοῦτο ἐπροκάλεσεν ἔκρηξιν μανίας κατὰ τῆς Γαλλίας. Ἐν Παρισίοις

ὁ λαὸς ἐθεώρησε τοῦτο ράπισμα διὰ τὴν Γαλλίαν, ἐξηγγέρθη καὶ παρέσυρε τὴν κυβέρνησιν. Ὁ πόλεμος ἐκηρύχθη (19 Ἰουλίου).

Ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις τότε ἔσπευσε νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς ἡδὴ πρὸ πολλοῦ ἀρξαμένης διαπραγματεύσεις συμμαχίας μετὰ τῆς Αὐστρίας καὶ Ἰταλίας. Ἄλλ' ἢ μὲν Αὐστρία δὲν ἦτο ἕτοιμος, ὑπεσχέθη ὅμως νὰ ἐπεμβῆ βραδύτερον. Ἡ δὲ Ἰταλία ἐζήτησε τὴν ἀνάκλησιν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἐκ Ρώμης, δηλ. νὰ ἐπιτραπῆ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἰταλίας νὰ καταλάβῃ τὴν Ρώμην. Ὁ Ναπολέων ἔκρινε ὅτι ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ πάπα θὰ ἀπετέλει προδοσίαν καὶ ἠρνήθη. Ἡ ἄλλη Εὐρώπη ἔμεινεν οὐδετέρα. Τὰ νότια γερμανικὰ κράτη ἠνώνθησαν μετὰ τῆς Πρωσίας καὶ οὕτω ὅλοι οἱ Γερμανοὶ ἐκινήθησαν κατὰ τῆς Γαλλίας. Αἱ δυνάμεις τῶν δύο ἀντιπάλων ἦσαν ἄνισαι. Ὁ εἰς τὰ σύνορα συγκεντρωθεὶς γαλλικὸς στρατὸς μόλις ἀνῆρχετο εἰς 210 χιλ. ἀνδρῶν. Ὁ γερμανικὸς ὑπερέβαινε τὰς 500 χιλ. Πλὴν τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς ὁ γερμανικὸς στρατὸς εἶχε καὶ τὴν τοῦ ὀπλισμοῦ. Τὸ γαλλικὸν πεζικὸν ἦτο ὀπλισμένον μὲ τυφέκιον (chassepot) εὐστοχώτερον, ταχύτερον καὶ βεληνεκέστερον τοῦ γερμανικοῦ, ἀλλ' ἢ κακὴ διοργανώσις τῆς ἐπιμελητείας ἐγένετο αἰτία εἰς τὴν ἀκμὴν ἐκάστης μάχης νὰ λείπουν τὰ φυσίγγια. Ἐξ ἄλλου τὸ ἐμπροσθογεμὲς γαλλικὸν κανόνιον ἦτο πολὺ κατώτερον τοῦ ὀπισθογεμοῦς γερμανικοῦ (Krupp), καὶ ὡς πρὸς τὴν ταχύτητα καὶ ὡς πρὸς τὸ βεληνεκές. Ὁ Ναπολέων τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀναλάβῃ ἐπιθεσιν. Ταύτην ἀνέλαβεν ὁ γερμανικὸς στρατὸς, τὸν ὅποιον παρηκολούθει ὁ βασιλεὺς μετὰ τοῦ Βίσμαρκ καὶ τοῦ στρατάρχου Μόλτικε τοῦ ἔχοντος τὴν πραγματικὴν ἀρχηγίαν.

Τὴν 4 Αὐγούστου ἤρχισεν ἡ προέλασις τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν Ἀλσατίαν καὶ εἰς τὴν Λωραίνην. Ἡ πρώτη περίσδος τοῦ πολέμου διήρκεσεν ἕνα μῆνα. Οἱ Γερμανοὶ ἐνίκησαν ἀλλεπαλλήλως τοὺς γαλλικοὺς στρατοὺς, καὶ ἐπὶ τέλους εἰς τὸ Σεδάν ἠνάγκασαν τὸν ἐκεῖ γαλλικὸν στρατὸν ἐξ 83 χιλ. νὰ παραδοθῆ. Μεταξὺ τοῦ παραδοθέντος στρατοῦ ἦτο καὶ ὁ Ναπολέων (2 Σεπτεμβρίου).

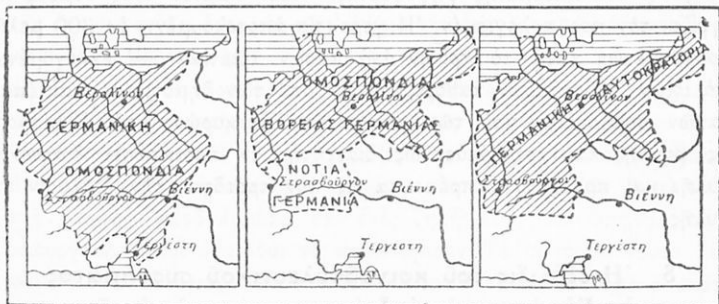
Μετὰ τοῦτο ἀρχίζει ἡ δευτέρα περίσδος τοῦ πολέμου. Οἱ Γερμανοὶ ἀφῆσαντες ὀλίγον στρατὸν πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς πολιορκίας τοῦ Μέτς, τοῦ Στρασβούργου καὶ πλείστων ἄλλων φρουρίων προήλασαν εἰς Παρισίους, τοὺς ὁποίους καὶ ἐπολιορκήσαν (19 Ἰουλίου.) Ὁ βασιλεὺς Γουλιέλμος ἐγκατεστάθη εἰς τὰς Βερσαλλίας. Ἐν τῇ μεταξῷ, ὅταν ἐγνώσθη εἰς Παρισίους ἡ αἰχμαλωσία τοῦ Σεδάν, ἡ αὐτοκρατορία ἀνε-

τράπη υπό του λαού. Άνεκηρύχθη ή δημοκρατία και έσχηματίσθη εις τὸ δημαρχεῖον προσωρινή κυβέρνησις τῆς ἐθνικῆς ἀμόνης ἐξ ἔνδεκα βουλευτῶν τῶν Παρισίων. Ἡ επανάστασις αὕτη ὑπήρξε ἀναίμακτος. Ἡ αὐτοκράτειρα Εὐγενία ἔφυγεν εἰς Ἀγγλίαν. Ἡ κυβέρνησις τῆς ἐθνικῆς ἀμόνης, τῆς ὁποίας ψυχὴ ἦτο ὁ Γαμβέττας, διεκήρυξεν ὅτι εἶναι ἀποφασισμένη νὰ ἀμυνθῆ μέχρι ἐσχάτων. Πρὸς τοῦτο ὁ Γαμβέττας τὴν 8 Ὀκτωβρίου ἐξελεθὼν τῶν Παρισίων δι' ἀεροστάτου ἔφθασεν εἰς Τούρ. Ἐκεῖ κατήρτισεν ἐπιτροπεῖαν τῆς κυβερνήσεως καὶ εἰργάσθη ἵνα ὀργανώσῃ στρατόν. Ὅλος σχεδὸν ὁ τακτικὸς στρατὸς εἶχεν αἰχμαλωτισθῆ, ἢ ἦτο ἀποκλεισμένος εἰς φρούρια. Τὸ Στρατοβούργον καὶ τὸ Μέτς μάλιστα περὶ τὰ τέλη τοῦ 8)βρίου ἠναγκάσθησαν ἐκ τῆς πείνης νὰ παραδοθοῦν. Ὁ Γαμβέττας ἤλπιζεν εἶτι ἡ δημοκρατία θὰ ἠδύνατο, ὅπως τὸ 1793, νὰ προμηθεύσῃ στρατούς. Ἐκάλεσε λοιπὸν ὑπὸ τὰς σημαίας ἑλθῆν τὴν ἔθνοφυλακὴν μέχρι 40 ἐτῶν καὶ ἐσχημάτισε στρατὸν ἀνερχόμενον εἰς 500 χιλ. ἄνδρας. Ἄλλ' οἱ ἄνδρες οὗτοι δὲν εἶχον καμμίαν πεῖραν τοῦ πολέμου καὶ ἐστεροῦντο ἀξιοματικῶν. Ἐπομένως ἐνικῶντο ὑπὸ τῶν τακτικῶν γερμανικῶν στρατῶν εἴτε ἐπιτίθεντο εἴτε ἠμύνοντο. Οἱ στρατοὶ οὗτοι συνετέλεσαν μόνον νὰ ἐνθαρρύνουν τοὺς Παρισίους νὰ ἀντέχουν. Ἄλλ' ἤδη οἱ Γερμανοὶ ἀπὸ τοῦ τέλους 10)βρίου δὲν περιωρίζοντο μόνον εἰς τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν Παρισίων. Ἦρχισαν καὶ νὰ βομβαρδίζουν αὐτούς. Ἐξ ἄλλου εἰς τὴν πόλιν καὶ τὰ τρῶφιμα ἤρχισαν νὰ λείπουν. Ἐπομένως ἡ κυβέρνησις ἔστειλε τὴν 23 Ἰανουαρίου 1871 εἰς τὰς Βερσαλλίας τὸν ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν Jules Favre, τὴν 28ην δὲ ὑπεγράφη ἀνακωχὴ τριῶν ἑβδομάδων, ἵνα ἐν τῷ μεταξὺ ἐκλεχθῆ ἐθνικὴ συνέλευσις διὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς εἰρήνης. Ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις συνήλθεν εἰς Βορδώ. Ὁ Thiers ἐκλεχθεὶς πρόεδρος τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ὑπέγραψε μετὰ τοῦ Βίσμαρκ ἐν Βερσαλλίαις προκαταρκτικὴν εἰρήνην.

Ἡ ὀριστικὴ εἰρήνη ἐκλείσθη ἐν Φραγκφούρτῃ τὴν 10ην Μαΐου. Δι' αὐτῆς ἡ Γαλλία παρεχώρησεν ἑλθῆν τὴν Ἀλσατίαν καὶ μέρος τῆς Λωραίνης μετὰ τοῦ Μέτς, ἐν ἑλθῆν 1 1/2 ἑκατ. κατοίκων, καὶ ὑπεσχέθη νὰ πληρώσῃ πολεμικὴν ἀποζημίωσιν 5 δισεκατομμύρια φράγκων. Στρατὸς δὲ γερμανικὸς θὰ παρέμενεν εἰς τὰ Β. Α. τῆς Γαλλίας δαπάναις τῆς χώρας μέχρι ἀποπληρωμῆς αὐτῶν.

Ἀνασύστασις τῆς Γερμανικῆς αὐτοκρατορίας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ γαλλογερμανικοῦ πολέμου, ὅπως προέβλεπεν ὁ Βίσμαρκ, συμπληρώθη ἡ ἐνότης τῆς Γερμανίας. Ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου 1870 τὰ νότια

γερμανικά κράτη εισήλθον εις τὴν ὀμοσπονδίαν τῶν βορείων. Ἐπειτα ὁ τίτλος «ὀμοσπονδία» ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ τίτλου «Γερμανικὴ αὐτοκρατορία», ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας ἀνηγορεύθη ἐν Βερσαλλίας

Εἰκ. 42. Ἡ Γερμανία ἀπὸ τοῦ 1815 μέχρι τοῦ 1871.

Γερμανὸς αὐτοκράτωρ τὴν 18 Ἰανουαρίου 1871. Ὁ ὀργανισμὸς τῆς αὐτοκρατορίας παρέμεινεν ὁ αὐτὸς ὅποῖος ἦτο καὶ ὁ τῆς ὀμοσπονδίας τῶν βορείων Γερμανικῶν κρατῶν.

7. Ἡ τρίτη Γαλλικὴ Δημοκρατία.

Μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς μετὰ τῆς Γερμανίας εἰρήνης τὸ σοσιαλιστικὸν κόμμα ἐν Παρισίοις ἠρνήθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἔθνοςυνέλευσιν καὶ ἐσχισμάτισεν ἐπαναστατικὴν κυβέρνησιν. Ἄλλ' αἱ ἐπαρχαίαι ἐτάχθησαν μετὰ τὴν ἔθνοςυνέλευσιν, καὶ αὕτη διὰ τῆς ἐθνοφυλακῆς ἐπεκράτησεν. Τότε ἤρχισεν ἐν αὐτῇ τῇ ἔθνοςυνελεύσει ἀγὼν μετὰ τῶν κομμμάτων. Εἰς αὐτὴν ἐπεκράτησαν οἱ μοναρχικοί, οἱ ὅποιοι καὶ ἐπεχείρησαν νὰ ἐπαναφέρουν τὴν μοναρχίαν. Ἄλλ' ἦσαν διηρημένοι μετὰ τῶν διαφόρων ὑποψηφίων διὰ τὸν θρόνον. Ἐπὶ τέλους συνεφώνησαν ἕλοι νὰ ἐγκαταστήσουν δημοκρατίαν μετὰ συνταγματικὴν μορφήν (1875).

Τὸ νέον πολίτευμα εἶναι ὅμοιον μετὰ τὰς συνταγματικὰς μοναρχίας μετὰ τὴν διαφορὰν ὅτι ἀντὶ βασιλέως ἔχει πρόεδρον δημοκρατίας ἐκλεγόμενον ἀνὰ 7 ἔτη ὑπὸ τῆς βουλῆς καὶ τῆς γερούσιας ἡνωμένων. Ὁ πρόεδρος διορίζει τοὺς ὑπουργούς, ἀλλὰ τὸ ὑπουργεῖον διασκεπτόμενον ἐν συμβουλίῳ εἶναι ὑπεύθυνον ἀπέναντι τῆς βουλῆς, δηλ. ὑποχρεοῦται, ἂν δὲν ἀπολαύῃ τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς πλειονοψηφίας τῆς βουλῆς, νὰ

παραιτήται. Ὁ πρόεδρος δύναται νὰ διαλύσῃ τὴν βουλὴν, ἀλλὰ μετὰ συναίνεσιν τῆς γερουσίας. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὰς δύο συνελεύσεις, τὴν βουλὴν τῶν ἀντιπροσώπων καὶ τὴν γερουσίαν. Ἡ βουλὴ ἐκλέγεται διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας. Αὕτη κάμνει τοὺς νόμους καὶ ψηφίζει τὸν προϋπολογισμόν. Ἡ γερουσία ἀποτελουμένη ἐκ 300 μελῶν ἀνανεουμένων κατὰ τὸ τρίτον ἀνὰ πᾶσαν τριετίαν καὶ ἐκλεγομένων ὑπὸ ἰδίων ἐκλεκτόρων καθοριζομένων ὑπὸ τῶν δημοτικῶν καὶ ἐπαρχιακῶν συμβουλίων καὶ τῶν βουλευτῶν, ἐπικυρώνει τὰ ψηφίσματα τῆς βουλῆς καὶ χρησιμεύει ὡς διαιτητῆς ἐν περιπτώσει διαφορίας βουλῆς καὶ προέδρου ἐπιτρέπουσα εἰς τὸν πρόεδρον τὴν διάλυσιν τῆς βουλῆς.

8. Ἡ ἐξέλιξις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος ἐν Εὐρώπῃ καὶ αἱ διάφοροι μορφαὶ αὐτοῦ.

Ὅπως παρηκολοθησάμεν τὴν εἰς τὰ διάφορα κράτη τῆς Εὐρώπης ἐφαρμογὴν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος, ἡ ἐξέλιξις αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἐξῆς. Τὸ 1815 εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν Εὐρώπην ἐπεκράτει τὸ ἀπολυταρχικὸν σύστημα. Ἐκτοτε κατὰ μικρόν, καθ' ὅσον ἡ ἀστική τάξις ἀπέβαινε πολυαριθμοτέρα καὶ πλουσιωτέρα, τὸ ἀπολυταρχικὸν σύστημα ἤρχισε νὰ ὑποχωρῇ εἰς τὸ κοινοβουλευτικόν. Τὸ 1848 τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα ἐφηρμόζετο ἐν Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ Βελγίῳ πλήρως, εἰς τὰ δευτερεύοντα κράτη τῆς Γερμανίας καὶ τὴν Ὀλλανδίαν ἀτελῶς, εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Πορτογαλίαν φαινομενικῶς. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1848 ἐκλόπισεν ἕλας τὰς ἀπολυταρχικὰς χώρας πλὴν τῆς Ῥωσίας. Αἱ κυβερνήσεις ταραχθεῖσαι ἐκ τῶν ἐξεγέρσεων ὑπεσχέθησαν συντάγματα καὶ ἐκάλεσαν συντακτικὰς συνελεύσεις. Τοιαῦται συνεκλήθησαν εἰς τὴν Πρωσσίαν, τὴν Αὐστρίαν, τὴν Οὐγγαρίαν, τὴν Γερμανίαν καὶ εἰς ἕλα τὰ ἰταλικά κράτη. Ἀλλὰ αἱ κυβερνήσεις ἀσφαλισθεῖσαι τὸ 1849 ἀπέσυραν ὅτι παρεχώρησαν. Ἐκ τῆς κινήσεως ταύτης ἔμεινε μόνον τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα τῆς Ὀλλανδίας καὶ Σαρδηνίας καὶ τὸ Πρωσσικὸν σύνταγμα, τὸ ὅποσον μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον ἦτο κοινοβουλευτικόν, πραγματικῶς δὲ ἀπολυταρχικόν. Ἀπὸ τοῦ 1860 τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα κάμνει πάλιν ταχείας προόδους. Ἐπιωφελήθησαν ἐκ τῆς ἀσθενείας τῆς Αὐστρίας καὶ ἐγκατέστησαν αὐτὸ εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Οὐγγαρίαν.

Πανταχοῦ ἔπου ἐγκατεστάθη τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα, ἡ δύνα-

μιν τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῆς μὴ ἐκλεκτῆς βουλῆς περιορίζεται, αὐξάνεται δὲ ἢ ἐξουσία τῆς ὑπο τοῦ λαοῦ ἐκλεγομένης βουλῆς. Ἡ κυριαρχία τοῦ ἡγεμόνος ἐξαφανίζεται πρὸ τῆς κυριαρχίας τοῦ ἔθνους. Πανταχοῦ ἡ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὴν βουλήν. Ὁ ἡγεμὼν (ἐν Γαλλίᾳ ὁ πρόεδρος τῆς δημοκρατίας) ἔχει μὲν κατ' ὄνομα τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, πρᾶγματι ὅμως ταύτην ἔχει ὁ ἀρχηγὸς τῆς πλειοψηφίας τῆς βουλῆς. Ὁ ἡγεμὼν εἶναι ὑποχρεωμένος εἰς αὐτὸν νὰ ἀναθέτῃ τὸν σχηματισμὸν τοῦ τῆν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἀσκοῦντος ὑπουργείου. Τοῦτο δὲ εἶναι ὑπεύθυνον πολιτικῶς ἐνώπιον τῆς βουλῆς, δηλ. εἶναι ὑποχρεωμένον νὰ ἀκολουθῇ πολιτικὴν ἐπιδοκιμαζομένην ὑπ' αὐτῆς. Ἐὰν ἡ πλειοψηφία τῆς βουλῆς ἀποδοκιμάσῃ ἐπὶ ἐνὸς ζητήματος διὰ ψηφοφορίας τοὺς ὑπουργούς, οὗτοι ὀφείλουσι νὰ παραιτηθῶσι. Τὸ σύστημα τοῦτο λέγεται **κοινοβουλευτισμός**. Τὸ κοινοβουλευτικὸν τοῦτο σύστημα ἐπεκράτησε πανταχοῦ. Κόμμα ἀπολυταρχικὸν πλέον δὲν ὑπάρχει. Ὅλοι οἱ πολιτικοὶ καὶ αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες εἶναι σύμφωνοι ὡς πρὸς τὰς συνταγματικὰς ἀρχάς. Μόνον εἰς τὴν Γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν, τὸ κοινὸν κοινοβούλιον (Reichstag) δὲν ἦτο κυρίαρχον. Ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τῆς Πρωσίας ἐθεωρεῖτο ὡς κυρίαρχος ἀνώτερος αὐτοῦ. Μετὰ τὸν πανευρωπαϊκὸν ὅμως πόλεμον ἀνεκηρύχθη ἡ Γερμανία εἰς δημοκρατίαν καὶ τὸ Reichstag ἀνέλαβεν τὴν κυριαρχίαν. Ὡσαύτως μετὰ τὸν πανευρωπαϊκὸν πόλεμον ἔπεσεν ἡ ἀπολυταρχία καὶ εἰς τὴν μόνην χώραν, ἡ ὁποία εἶχεν ἀπομείνει ἐν Εὐρώπῃ, μετὰ τὸ ἀπολυταρχικὸν σύστημα, τὴν Ῥωσίαν. Καὶ κατ' ἀρχάς μὲν ἐνταῦθα ἐγκατεστάθη δημοκρατία. Κατόπιν ὅμως ἐπεκράτησαν οἱ κομμουνισταὶ (ἴδε κατωτέρω) καὶ ἐγκατέστησαν κυβέρνησιν ἐργατικὴν (Σοβιέτ). Εἰς τὰς ἠνωμένας πολιτείας τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα παρουσιάζει ἄλλην μορφήν. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία εἶναι τελείως χωρισμένη τῆς νομοθετικῆς. Τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἔχει ὁ κατὰ τέσσαρα ἔτη ἐκλεγόμενος πρόεδρος τῆς δημοκρατίας. Οἱ ὑπουργοὶ ἐκλέγονται ὑπ' αὐτοῦ καὶ δὲν εἶναι ὑπεύθυνοι ἐνώπιον τῆς βουλῆς. Τὴν νομοθετικὴν ἔχει τὸ ἐκ δύο βουλῶν συγκείμενον κοινοβούλιον. Αἱ δύο ἐξουσίαι εἶναι ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων. Ὁ πρόεδρος δὲν δύναται νὰ διαλύσῃ τὴν βουλήν.

Πλὴν τῶν μορφῶν τούτων τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος παρουσιάσθη ἐσχάτως καὶ μία νέα μορφή, ἡ ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ λαοῦ κυβέρνησις τῆς χώρας. Αὕτη ἐδοκιμάσθη ἐν Ἑλβετίᾳ ὑπὸ τὴν μορφήν ἐκκλήσεως πρὸς τὸν λαὸν (referendum) πρὸς ἐπικύρωσιν τῶν ψηφισομένων

ὑπὸ τοῦ κοινοβουλίου νόμων. Εἰς τινὰ καντόνια τῆς Ἑλβετίας κατ' ἀρχὰς ὡσαύτως ἐδοκιμάσθη καὶ τὸ σύστημα τῆς ἀντιπροσωπεύσεως τῆς μειοψηφίας. Ἀντὶ δηλ. νὰ καταλαμβάνουν ἑλας τὰς ἑδρας τῶν ἀντιπροσώπων οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν πλειοψηφίαν, καταλαμβάνουν τινὰς ἐξ αὐτῶν καὶ ἀντιπρόσωποι τῆς μειοψηφίας. Τὸ σύστημα τοῦτο καλούμενον ἀναλογικὸν εἰσήχθη κατόπιν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ εἰς τὰ περισσότερα κράτη τῆς Εὐρώπης.

9. Ἡ Εὐρωπαϊκὴ ἐπέκτασις.

Αἱ Ἠνωμένοι πολιτεῖαι τῆς Β. Ἀμερικῆς. Εἶδομεν πῶς ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ πῶς ὠργανώθησαν αἱ Ἠνωμένοι πολιτεῖαι τῆς Β. Ἀμερικῆς. Αὐταὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος περιελάμβανον μόνον τὴν μεταξὺ Ἀτλαντικοῦ καὶ Μισισσιππὶ χώραν μὲ 4 ἑκατ. κατοίκους. Κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος ἐξετάθησαν ἀπὸ τοῦ Ἀτλαντικοῦ μέχρι τοῦ Εἰρηνικοῦ ὠκεανοῦ. Ἡ ἀπέραντος αὕτη χώρα, εἰς τὴν ὁποίαν ζοῦν σήμερον 24 ἑκατομ. ἀνθρώπων, ἠῤῥῆξε τὸν πληθυσμὸν τῆς διὰ συρροῆς μεταναστῶν ἐξ Εὐρώπης. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος τὸ ζήτημα τῆς καταργήσεως τῆς δουλείας ἔφερεν εἰς κίνδυνον αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν τῶν Ἠνωμένων πολιτειῶν, διότι προεκάλεσε φοβερὸν ἐμφύλιον πόλεμον (1861 — 1865). Ἄλλ' ἔκτοτε διὰ τῆς πυκνώσεως τοῦ πληθυσμοῦ, τῆς ἐκμεταλεύσεως τοῦ ἀπέριου φυσικοῦ πλοῦτου τῆς χώρας καὶ τῆς ἀναπτύξεως ἀκμαιοτάτης βιομηχανίας αἱ Ἠνωμένοι πολιτεῖαι κατέστησαν μία ἐκ τῶν μεγαλυτέρων δυνάμεων τοῦ κόσμου.

Αἱ Ἰσπανικαὶ ἀποικίαι τῆς Ἀμερικῆς. Ἡ Ἰσπανικὴ κυβέρνησις ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος ἐξηκολούθει νὰ μεταχειρίζεται τὰς ἀποικίας τῆς ὡς ἰδιοκτησίας καὶ ἐκυβέρνα αὐτὰς δι' Ἰσπανῶν. Ὅταν τὸ 1808 ὁ γαλλικὸς στρατὸς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, οἱ Κρεολοὶ (οὕτω ἐλέγοντο οἱ γεννηθέντες εἰς τὰς ἀποικίας) ἐτάχθησαν, ὥπως οἱ Ἰσπανοὶ τῆς Εὐρώπης, ὑπὲρ τοῦ Φερδινάνδου, καὶ ἠρνήθησαν νὰ ἀναγνωρίσουν ὡς βασιλέα τὸν Ἰωσήφ Βοναπάρτην. Ἐπωφελήθησαν ὁμοῦ τῆς εὐκαιρίας νὰ ζητήσουν μεταρρυθμίσεις. Ἐζήτησαν δηλ. συνέλευσιν ἀντιπροσώπων εἰς ἐκάστην χώραν καὶ ἴσα δικαιώματα μὲ τοὺς Ἰσπανοὺς, ὥστε νὰ ἔχουν καὶ οὗτοι ἐλευθερίαν καλλιέργειας, βιομηχανίας, εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς. Οἱ Ἰσπανοὶ κυβερνήται ἠρνήθησαν. Αἱ ἀποικίαι ἐξηγέρθησαν καὶ ὠργάνωσαν δημοκρατίας κατὰ μίμησιν τῶν Ἠνω-

μένων πολιτειών. Ὁ πόλεμος ὑπῆρξε μακρὸς. Οἱ ἐπαναστάται ἦσαν κακῶς ὀπλισμένοι καὶ ἀνάσκητοι. Μετὰ τὴν παλινδρόθωσιν τοῦ Φερδινάνδου ὑπετάχθησαν (1816).

Ἄλλ' ἡ ἰσπανικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1820 ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς νέον θάρρος καὶ ἐπὶ τέλους ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην αἰ' ἀποικία ἠνάγκασαν τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας νὰ ἀναγνώρισῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἔμεινε μόνον ἡ Κούβα. Αἱ μοναρχικαὶ κυβερνήσεις τῆς Εὐρώπης ἐζήτησαν νὰ ἐπεμβῶσιν ἐν Ἀμερικῇ ὑπὲρ τῆς Ἰσπανίας. Ἄλλ' ἡ Ἀγγλία διὰ τοῦ τότε πρωθυπουργοῦ της Γεωργίου Κάνιγγ ὄχι μόνον ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἰσπανικῶν ἀποικίων, ἀλλὰ καὶ ἐδήλωσεν ὅτι θὰ ἀντισταθῇ κατὰ πάσης ἐν Ἀμερικῇ ἐπεμβάσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Συγχρόνως ἀνεγνώρισαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἰσπανικῶν ἀποικίων αἱ Ἠνωμένοι πολιτεῖαι, καὶ ὁ πρόεδρος αὐτῶν Μονρόε (Monroe) ἐκήρυξε τὸ περίφημον δόγμα του, καθ' ὃ πᾶσα ἐπέμβασις τῆς Εὐρώπης ἐν Ἀμερικῇ θεωρεῖται πρᾶξις ἐχθρική κατὰ τῶν Ἠνωμένων πολιτειῶν.

Αἱ ἀπελευθερωθεῖσαι ἰσπανικαὶ ἀποικίαι ἀπετέλεσαν διάφορα ἀνεξάρτητα κράτη (Μεξικόν, Περου, Κολομβία, Ἀργεντινὴ δημοκρατία, Κεντρικὴ Ἀμερικὴ, Βενεζουέλλα, Χιλὴ, Παραγουάη, Βολιβία, Οὐραγουάη). Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐζήτησαν νὰ συνενωθοῦν εἰς ὁμοσπονδίαν, ὅπως εἶχον κάμει αἱ ἀγγλικαὶ ἀποικίαι. Ἄλλ' οἱ κάτοικοι, κατὰ τὸ πλεῖστον ἰθαγενεῖς καὶ μιγάδες, δὲν εἶχον καμμίαν πολιτικὴν πείραν καὶ ἀπεστρέφοντο ἀλλήλους. Διήλθον λοιπὸν μακρὰν περίοδον ἐπαναστάσεων, ἐμφυλίων πολέμων, καὶ πολέμων μεταξὺ τῶν κρατῶν, μέχρις οὗ ὀργανωθοῦν. Ἡ περίοδος αὕτη διήρκεσε πλέον τοῦ ἡμίσεος αἰῶνος. Ἐπὶ τέλους ἀπὸ τοῦ 1870 σχεδὸν ὅλα τὰ κράτη ὀργανώθησαν ἕκαστον μὲ συνέδριον δύο βουλῶν καὶ μὲ πρόεδρον ἐκλεγόμενον διὰ τινα ἔτη. Ὅλα ἀπηλευθέρωσαν τοὺς μαύρους δούλους. Σχεδὸν εἰς ὅλα ἐγκατεστάθη ἡ καθολικὴ ψηφοφορία καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκείας. Ὅλα ἠγοικίθησαν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν γαιῶν των καὶ τῶν μεταλλείων των. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἔκτοτε ἤρχισαν νὰ μεταναστεύουν ἄθροοι εἰς αὐτά, ἰδίως εἰς τὴν Ἀργεντινὴν δημοκρατίαν λόγῳ τοῦ κλίματος αὐτῆς. Ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν ηὔξηθη, καὶ ἡ καλλιέργειά των ὡς εὐφορωτάτων ἀποδίδει πλοῦτη ἄπειρα.

Ἡ Βραζιλία. Ἡ μόνη χώρα τῆς νοτίου Ἀμερικῆς ἡ μὴ ἀνήκουσα εἰς τοὺς Ἰσπανοὺς ἀλλ' εἰς τοὺς Πορτογάλλους, ἡ Βραζιλία, ἀπέβη κράτος ἀνεξάρτητον κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν καὶ αἱ

Ισπανικά αποικία. ἀλλὰ μὲ ὀλιγώτερον κόπον. Κατὰ τὴν γαλλικὴν εἰσβολὴν τοῦ 1808 ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια τῆς Πορτογαλλίας εἶχεν ἀποσυρθῆ εἰς τὴν Βραζιλίαν, ἔμεινε δὲ ἐκεῖ καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Γάλλων. Οἱ Πορτογάλλοι δυσαρεστηθέντες ἐκ τούτου ἐπανεστάτησαν καὶ ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Λισσαβῶνα ἀφήσας τὸν υἱὸν του Πέτρον ὡς ἀντιβασιλέα εἰς τὴν Βραζιλίαν. Ἐν Βραζιλίᾳ τότε ἔγινεν ἐπανάστασις, συνεπεία τῆς ὁποίας αὕτη ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς Πορτογαλλίας καὶ ὁ Πέτρος αὐτοκράτωρ αὐτῆς. Ἡ νέα αὐτοκρατορία ὠργανώθη συνταγματικῶς μὲ βουλήν καὶ γερουσίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ, ὅπως εἰς τὰς ἰσπανικὰς δημοκρατίας, αἱ συχναὶ ἐπαναστάσεις τῶν ἐπαρχιῶν δὲν ἔλειψαν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους τὰ ἤθη ἐξημερώθησαν καὶ οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι ἀπὸ τοῦ 1863 ἔπαυσαν. Ὁ ἀγὼν ὅμως μεταξὺ φιλελευθέρων καὶ συντηρητικῶν ἐξηκολούθησε, μέχρις οὐ ἐπὶ τέλους τὸ 1889 οἱ δημοκρατικοὶ ἐπικρατήσαντες ἀνέτρεψαν τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ἐγκατέστησαν δημοκρατίαν.

Ἡ Βραζιλία εἶναι χώρα ἀπέραντος, ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτῆς λόγῳ τοῦ κλίματος εἶναι ἀκατοίκητον διὰ τοὺς Εὐρωπαίους. Μόνον τὸ πρὸς Α. κατὰ μῆκος τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ ἰδίως τὸ μεσημβρινὸν μέρος εἶναι καλλιεργημένον καὶ κατὰλληλον, ὅπως δεχθῆ Εὐρωπαίους ἀποίκους. Καὶ εἰς τοῦτο ἤρχισε νὰ κατευθύνεται ἡ μετανάστευσις.

Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς Ἀγγλίας. Καὶ κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα οἱ Εὐρωπαῖοι ἐξηκολούθησαν τὴν κατάκτησιν τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος ὑπὸ τῶν Πορτογάλων καὶ τῶν Ἰσπανῶν, καὶ ἡ ὁποία οὐδέποτε ἔκτοτε διεκόπη. Κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ὅμως εἰς αὐτὴν πρωταγωνιστοῦν οἱ Ἀγγλοὶ καὶ οἱ Γάλλοι.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος τὸ ἀγγλικὸν ἀποικιακὸν κράτος περιελάμβανεν, ὡς εἶδομεν εἰς τὴν ἑρῆσειν Ἀμερικὴν τὸν ἀρχαῖον γαλλικὸν Καναδᾶν, εἰς τὰς Ἀντίλλας τὴν Ἰαμάϊκην καὶ τινὰς ἄλλας νήσους, εἰς τὴν Ἰνδικὴν τὴν Βεγγάλην καὶ μέρος τῆς ἀκτῆς τοῦ Δεκάκην, εἰς τὴν Ὠκεανίαν μέρος τῆς ἀκτῆς τῆς ἀνατολικῆς Αὐστραλίας μετὰ τοῦ Σύδνεϋ (Sydney). Οἱ πόλεμοι τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς αὐτοκρατορίας ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς νὰ αὐξήσουν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποικιῶν τῶν δαπάναις τῆς Γαλλίας καὶ τῆς συμμάχου τῆς Ὀλλανδίας. Ἀπὸ τοῦ 1792 μέχρι τοῦ 1815 κατέκτησαν εἰς τὴν νότιον Ἀμερικὴν μέρος τῆς Guyane, εἰς τὰς Ἀντίλλας τὴν Tabago καὶ τὴν Trinite (Ἁγία Τριάς), ἐν Ἀφρικῇ τὸ Cap (Ἀκρωτήριον), εἰς τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανὸν τὰς νήσους Μαυρίκιον καὶ Κεϋλάνην, εἰς τὴν Μεσο-

γειον τὴν Μάλταν. Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ περίοδον κατέκτησαν καὶ νέας χώρας εἰς τὴν Ἰνδικήν.

Μετὰ τὸ 1815 τὸ ἀγγλικὸν ἀποικιακὸν κράτος ἀνεπτύχθη διὰ δύο μεθόδων, διὰ τῆς κατακτῆσεως καὶ δι' εἰρηνικῆς καὶ βαθμιαίας ἐπεκτάσεως ἐπὶ ἐδαφῶν ἐρήμων. Διὰ κατακτῆσεως ἡ Ἀγγλία ἀπέκτησεν ἐν Ἀσίᾳ τὴν Ἰνδικήν. Αὕτη κατεκτήθη ὄχι ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς ἐταιρείας τῶν Ἰνδῶν διὰ τῆς ἀναμειξείως τῆς εἰς τὰς ἐριδας τῶν Ἰνδῶν ἡγεμόνων καὶ τῆς συγκροτήσεως στρατῶν ἐξ ἰθαγενῶν. Ἐκ τῶν ἡγεμόνων τούτων ἄλλοι μὲν ἐδέχθησαν τὴν προστασίαν τῆς ἐταιρείας, ἄλλοι δὲ ὑπῆχθησαν διὰ τῆς βίας εἰς τὴν ἀπ' εὐθείας κυριαρχίαν αὐτῆς. Ἡ κατάκτησις τῆς Ἰνδικῆς εἶχε συμπληρωθῆ τὸ 1856. Ἀλλὰ τὸ 1857 οἱ Ἰνδοὶ ἐπανεστάτησαν. Ἡ ἐξέγερσις μετὰ 1¹/₂ ἔτος κατεστάλη, τὸ ἀγγλικὸν ὅμως κοινοβούλιον κατήργησε τὴν ἐταιρείαν καὶ ἡ Ἰνδικὴ κατέστη ἀποικία τοῦ κράτους. Τὸ 1876 ἡ ἀποικία ἀνεκηρύχθη εἰς αὐτοκρατορίαν, καὶ ἡ βασίλισσα Βικτωρία ἔλαβε τὸν τίτλον τῆς αὐτοκρατορίρας τῶν Ἰνδῶν. Ἐκτοτε πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς Ἰνδικῆς οἱ Ἀγγλοὶ κατέλαβον τὸ Ἀφγανιστάν, τὸ Βελουτσιστάν, τὴν Βαρμανίαν (1885).

Ἐν Ἀφρικῇ ἡ Ἀγγλία κατέκτησε τὴν Αἴγυπτον. Εἰς τὴν κατάληψιν αὐτῆς ἔφερε τοὺς Ἀγγλοὺς ἡ ἀνάγκη τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς πρὸς τὰς Ἰνδίας ὁδοῦ διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ. Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆ πασσάς τῆς Αἰγύπτου ἀντὶ τῆς Πελοποννήσου, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου, ἀπήτει παρὰ τοῦ σουλτάνου τὴν Συρίαν διὰ τὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας προσέφερον εἰς αὐτὸν κατὰ τὴν Ἑλλ. ἐπανάστασιν. Ὁ σουλτάνος ἠρνεῖτο, καὶ ἐκ τούτου ἐξερράγη πόλεμος μεταξὺ αὐτῶν. Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησε καὶ ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ, τοῦ Ἀβδουλ Μετζίτ, ἔλαβε δὲ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων διαφόρους φάσεις καὶ μόλις ἐπερατώθη τὸ 1841. Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς ἀνεγνωρίσθη τῆς μὲν Αἰγύπτου κληρονομικὸς ἡγεμὼν, τῆς δὲ Συρίας ἰσόβιος. Τότε καθωρίσθη καὶ ὅτι τὰ στενὰ τοῦ Βοσπόρου καὶ Ἑλλησπόντου θὰ ἔμενον κλεισμένα εἰς τὰ πολεμικὰ πλοῖα. Ὁ τρίτος διάδοχος τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ ἔγγονός του Ἰσμάηλ, μεγαλοπρεπῆς καὶ πολυδάπανος, εἶχεν ἀγοράσει παρὰ τοῦ σουλτάνου ἀντὶ μεγάλου χρηματικοῦ ποσοῦ τὸν τίτλον τοῦ Κεδίβου (ἀντιβασιλέως) καὶ τὴν πλήρη ἀνεξαρτησίαν τῆς Αἰγύπτου μὲ ἐλευθερίαν νὰ συνάπτῃ συνθήκας μὲ ξένους. Εἶχε κατακτῆσει τὸ ἀνατολικὸν Σουδάν, εἰς τὸ Κάιρον δὲ τὴν πρωτεύουσάν του εἶχεν οἰκο-

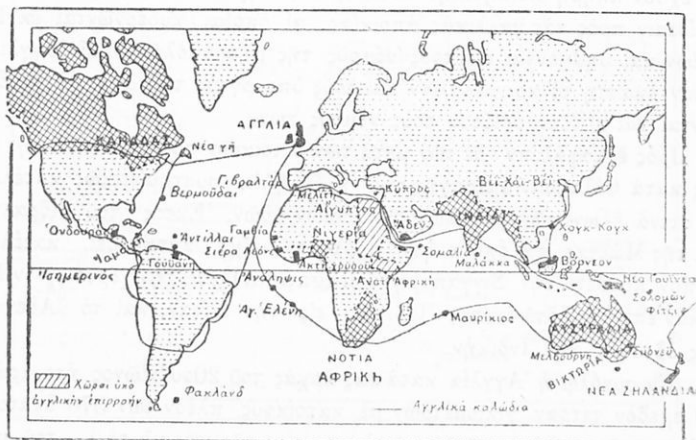
δομήσει πολυτελή ανάκτορα. Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶσων δαπανῶν εἶχε δανεισθῆ σχεδὸν δύο δισεκατομύρια καὶ εἶχε καταστρέψει τὰ οἰκονο-

Εἰκ. 43. Ἡ κεντρικὴ καὶ νότιος Ἀμερική.

μικά τῆς χώρας. Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία ὡς μεγαλύτεροι δανεισταὶ ἐπέβαλον εἰς αὐτὸν δύο ἐλεγκτὰς ἐπιφορτισμένους νὰ φέρουν εἰς τάξιν

τά οικονομικά τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐξασφάλισον τὴν πληρωμὴν τῶν τόκων (1876). Οὗτοι ἐπέβαλον καὶ ἄλλας οἰκονομίας καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν 2 χιλιάδων ἀξιωματικῶν. Ἐκ τούτων ὁμῶς προεκλήθη στάσις, καὶ ἐφρονεύθησαν πολλοὶ Εὐρωπαῖοι (1882). Ἡ Ἀγγλίκα ἐπρότεινεν εἰς τὴν Γαλλίαν νὰ ἐπαναφέρουν ἀπὸ κοινοῦ τὴν τάξιν διὰ στρατοῦ. Ἀλλ' ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἤρνηθη. Τότε οἱ Ἀγγλοὶ μόνοι ἀπεβίβασαν στρατὸν κατὰ μῆκος τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Σουέξ κατέλαβον τὸ Κάϊρον, κατε-

Εἰκ. 44. Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῶν Ἀγγλων.

νίκησαν καὶ συνέλαβον τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐπαναστάσεως Ἀραμὴν πασᾶν καὶ ἀποκατέστησαν τὴν τάξιν. Ἀλλὰ τὸ σῶμα τῆς κατοχῆς παρέμεινεν ἐν Αἰγύπτῳ ὑπὸ τὴν πρόφασιν νὰ καθιστᾷ ἀδύνατον πᾶσαν νέαν ταραχήν. Ἀγγλοὶ δὲ ὑπάλληλοι ἔλαβον εἰς χεῖρας τῶν τὴν κυβέρνησιν. Ἐκτοτε ἡ Αἴγυπτος κατέστη ἀγγλικὸν προτεκτοράτον. Ἡ Γαλλία ἐπέμενε ζητοῦσα τὴν ἐκκένωσιν τῆς Αἰγύπτου, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσεν. Ἐπὶ τέλους λαβοῦσα ὡς ἀντάλλαγμα ἐλευθερίαν δράσεως ἐν Μαρόκῳ ἔπαυσε νὰ κάμνη λόγον περὶ αὐτῆς.

Ὡσαύτως διὰ κατακτήσεως κατέλαβον οἱ Ἀγγλοὶ ἐν Ἀφρικῇ τὸ Αἰγυπτιακὸν Σουδάν (1896-1898), τὸ Νατάλ (1843) καὶ τὰς δημοκρατίας τῆς Ν. Ἀφρικῆς Ὁράγγην καὶ Τρανσβαάλ (1899—1902). Ἐν Ὠκεανίᾳ τέλος κατέκτησαν τὴν νέαν Ζηλανδίαν (1840—1869).

Δι' εἰρηνικῆς δὲ ἐπεκτάσεως ἡ Ἑγγλία ἐγκατέστησε τὴν κυριαρχίαν τῆς ἐπὶ τῶν χωρῶν τῶν κειμένων βορείως τῶν Ἠνωμένων πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς ἀπὸ τοῦ Ἀτλαντικοῦ μέχρι τοῦ Εἰρηνικοῦ Ὠκεανοῦ καὶ ἐδμησιούργησε τὴν Καναδικὴν ἑμοσπονδίαν (1867-1871). Ἐν Ὠκεανίᾳ δὲ ἔδρυσε τὰς ἀποικίας τῆς ἠπείρου Αὐστραλίας (1824-1859) καὶ τὴν Αὐστραλιανὴν ἑμοσπονδίαν (1900).

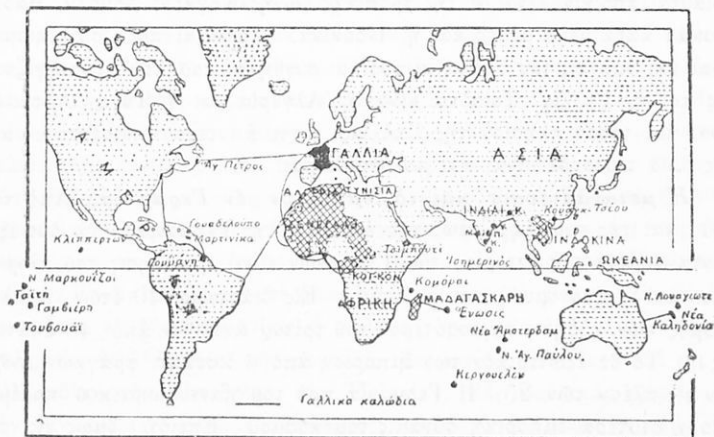
Ὅλαι σχεδὸν αἱ ἀγγλικαὶ ἀποικίαι εἶναι ὠργανωμένα οὕτως, ὥστε νὰ ἔχουν πλήρη διοικητικὴν αὐτονομίαν, σχεδὸν ἀνεξαρτησίαν. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς γαλλικὰς ἀποικίας, αἱ ὅποσαι κυβερνῶνται ἐκ Παρισίων καὶ ὑπάγονται εἰς τοὺς νόμους τῆς μητροπόλεως, αἱ ἀγγλικαὶ ἔχουν ἐκάστη τὸ κοινοβούλιον καὶ τοὺς ὑπουργοὺς τῶν δηλ. αὐτοκυβερνῶνται καὶ αἱ ἴδιαι ὀρίζουν τοὺς νόμους τῶν.

Πρὸς ἐξασφάλισιν δὲ τῶν μετὰ τῶν ἀποικιῶν συγκοινωνιῶν τῆς καὶ τῆς κατὰ θάλασσαν ὑπεροχῆς τῆς ἡ Ἑγγλία συστηματικῶς κατέλαβε τὰ στενὰ ὄλων τῶν μεγάλων θαλασσίων ὁδῶν. Ἐκτὸς τοῦ Γιβραλτάρ καὶ τῆς Μάλτας, τὰ ὅποια ἤδη πρότερον εἶχε καταλάβει, κατέλαβε λοιπὸν προσέτι τὴν Σιγγαπόρην (Singapour) καὶ τὴν χερσόνησον Μαλάκκαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἐκ τῆς Ἰνδικῆς εἰς τὴν Κίναν, καὶ τὸ Ἄδεν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ εἰς τὴν Ἰνδικήν.

Ἐν συνόλῳ ἡ Ἑγγλία κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 20οῦ αἰῶνος ἦτο κράτος 30 σχεδὸν τετραγ. χιλιομέτρων μὲ κατοίκους πλέον τῶν 370 ἑκατομμ. δηλ. κατεῖχε πλέον τοῦ 1/6 τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς μὲ τὸ 1/10 τοῦ πληθυσμοῦ τῆς. Μετὰ τὸν πανευρωπαϊκὸν δὲ πόλεμον κατέλαβε προσέτι ὄλας σχεδὸν τὰς γερμανικὰς ἀποικίας.

Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς Γαλλίας. Ἡ Γαλλία κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα εἶχε χάσει σχεδὸν ὄλας τὰς ἀποικίας. Ὑπελείπετο εἰς αὐτὴν μόνον εἰς τὴν νότιον Ἀμερικὴν ἡ Γουϊάνα, εἰς τὰς Ἀντίλλας ἡ Γουαδελούπη καὶ ἡ Μαρτινίκα, εἰς τὴν βόρειον Ἀμερικὴν αἱ νησίδες τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ ἡ Miquelon, εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἐπὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ ἡ ἀκτὴ τῆς Σενεγάλης, εἰς τὴν Ἀσίαν πέντε μεμονωμένα πόλεις ἐπὶ τῆς Ἰνδικῆς, εἰς τὸν Ἰνδικὸν ὠκεανὸν ἡ νῆσος Βουρβῶν (σήμερον Ἐνωσις). Ἐξαιρουμένης τῆς Γουϊάνης, ἡ ὅποια εἶχεν ἐπιφάνειαν ἴσην σχεδὸν πρὸς τὸ 1/6 τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ σχεδὸν ἑσπερεῖτο κατοίκων, τὸ σύνολον τῶν γαλλικῶν κτήσεων ἀνήρχετο μόνον εἰς 10 χιλ. τετραγ. χιλιόμετρα. Ἐν τούτοις σήμερον τὸ ἀποικιακὸν γαλλικὸν κράτος εἶναι 20κις μεγαλύτερον τῆς Γαλλίας καὶ περιλαμβάνει 10 ἑκατομμ. τετραγ. χιλιόμετρα μὲ 48 ἑκατομμ. κατοίκων.

Ὁ σχηματισμὸς τοῦ κράτους τούτου ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 1830 ἐπὶ Καρόλου Ι' διὰ τῆς κατὰ τοῦ Ἀλγερίου ἐκστρατείας. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς κατακτήσεως τοῦ Ἀλγερίου, ἡ ὁποία ἐξακολούθησεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Λουδοβίκου Φιλίππου συνετελέσθη ἐπὶ Ναπολέοντος Ι' τὸ 1857 μετὰ ἀγῶνα 27 ἐτῶν. Ἐπὶ Λουδοβίκου Φιλίππου κατελήφθησαν ὡσαύτως πολλαὶ νῆσοι τοῦ Εἰρηνικοῦ Ὠκεανοῦ, μεταξύ τῶν ὁποίων ἡ Ταϊτή (1842). Ἐπὶ Ναπολέοντος Ι' οἱ Γάλλοι κατέλαβον τὴν Νέα

Εἰκ. 45. Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῶν Γάλλων

Καληδονίαν (1853) καὶ ἤρχισαν ἐν Ἀσίᾳ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰνδοκίνας διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Κοχινκίνης (1859-1876) καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως γαλλικοῦ προτεκτοράτου ἐπὶ τῆς Καμβόδης (Cambodge) (1863). Εἰς τὴν Ἀφρικὴν δὲ ἤρχισαν τὴν κατάκτησιν τοῦ δυτικοῦ Σουδάν διὰ τῆς καταλήψεως τῆς κοιλάδος τῆς Σενεγάλης (1854-1865). Ἰδίως ὅμως ἐπὶ τῆς τρίτης δημοκρατίας καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ 19ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 20ου αἰῶνος ἔκαμαν συστηματικῶς τὰς μᾶλλον ἐκτεταμένους κατακτήσεις των. Κατέκτησαν ἐν τῇ Ἀφρικῇ τὴν Τόνιδα (1881-1882), τὸ δυτικὸν τοῦ Σουδάν (1881-1900), τὴν Δαχομήνην (1892), τὸ Κόγκον, τὰς χώρας τῆς Τσάδης (Tchad) (1880-1900), καὶ τὸ Μαρόκον (1911), εἰς τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανὸν τὴν Μαδαγασκάρην (1895), εἰς τὴν Ἀσίαν τὸ Τογκίνον καὶ τὸ Ἀνάμ.

Αἱ γαλλικαὶ αὗται ἀποικίαι, αἱ ὁποῖαι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀγγλικὰς διοικουῦνται ὡς γαλλικαὶ ἐπαρχίαι, πρέπει νὰ διακριθῶν εἰς ἀποι-

κίας ἐκμεταλλεύσεως καὶ ἀποικίας συνοικισμού. Αἱ πρώται εἶναι τοιαῦται, ὥστε τὸ κλίμα ἐμποδίζει τὸν Γάλλον νὰ ἐγκατασταθῇ μονίμως. Οἱ ἐρχόμενοι εἰς αὐτὰς πρέπει νὰ διακόπτουν τὴν ἐκεῖ παραμονὴν των ἐπὶ τινα χρόνον μεταβαίνοντες εἰς θερμότερας ἢ ψυχροτέρας χώρας. Διὰ τῶν προϊόντων ἕμως καὶ τῶν στοιχείων, τὰ ὅποια προμηθεύουν εἰς τὸ ἐμπόριον, τῶν πρώτων των ὑλῶν καὶ τῶν ἀγορῶν καταναλώσεως τῆς γαλλικῆς βιομηχανίας ἔχουν μεγάλην σπουδαιότητα. Τοιαῦται ἀποικίαι εἶναι αἱ τῆς τροπικῆς ζώνης Κόγκον, Σουδάν, Μαδαγασκάρ κατὰ μέγα μέρος καὶ ἡ Ἰνδοκίνα. Ἀποικίαι πρὸς συνοικισμόν εἶναι ἐκεῖναι, εἰς τὰς ὁποίας αἱ φυσικαὶ συνθήκαι τοῦ βίου προσεγγίζουν τὰς τοῦ ἐν Γαλλίᾳ. Τοιαῦται εἶναι ἡ Ἀλγερία καὶ ἡ Τύνις. Αὗται δὲ εἶναι καὶ τόσοσιν πλησίον τῆς Γαλλίας, ὥστε ἀποτελοῦν προέκτασιν αὐτῆς. Διὰ τοῦτο δὲ εἶναι καὶ πολυτιμότεραι.

Ἡ μετανάστευσις καὶ τὸ ἐμπόριον ἐν Γερμανίᾳ. Ἀπὸ τοῦ 1871 καὶ τῆς συμπληρώσεως τῆς ἐνότητος τῆς Γερμανίας τὰ δύο ἐξέχοντα σημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Γερμανῶν εἶναι ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ οἰκονομικὴ των ἀνάπτυξις. Εἰς διάστημα 40 ἐτῶν ὁ πληθυσμὸς των ἠρξήθη περισσότερον τοῦ τρίτου ἀνεληθῶν ἀπὸ 40 ἑκατομ εἰς 60. Τὸ δὲ ἐξωτερικόν των ἐμπόριον ἀπὸ 6 δισεκατ. φράγκων ἀνήλθεν εἰς πλέον των 25. Ἡ Γερμανία πρὸ τοῦ πανευρωπαϊκοῦ πολέμου ἦτο ἡ δευτέρα ἐμπορικὴ δύναμις τοῦ κόσμου. Ἐπειδὴ ἕμως εἰς τὴν διανομὴν τοῦ κόσμου ἤλθε τελευταία, μετρίως μόνον ἀποικίας κατῳρθωσε νὰ κατακτήσῃ.

Ἡ Γερμανία πρὸ τοῦ 1870 ἦτο χώρα ἰδίως γεωργικὴ καὶ ὀλίγον εὐφορος. Ὅσον λοιπὸν ἠῤῥξανεν ὁ πληθυσμὸς τῆς, τόσοσιν δὲν ἠδύνατο νὰ θρέψῃ αὐτόν.

Ἐκ τούτου οἱ Γερμανοὶ κατὰ πρῶτον ἐτράπησαν πρὸς τὴν μετανάστευσιν εἰς ἄλλας χώρας ἰδίως εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Ὑπολογίζουν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1820 μέχρι τοῦ 1900 ὁ ἀριθμὸς τῶν Γερμάνων μεταναστῶν ἀνῆλθεν εἰς 6 ἑκατομ. Ἀλλ' ἡ γερμανικὴ αὕτη μετανάστευσις εἰς χώρας ξένας ἐφαίνετο εἰς τοὺς Γερμανοὺς πατριώτας ὡς ἐξασθενίζουσα τὴν Γερμανίαν. Ἦθελον λοιπὸν νὰ διευθύνουν τὴν μετανάστευσιν εἰς χώρας, αἱ ὁποῖαι θὰ ἦσαν γερμανικαί. Ἐντεῦθεν ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἀπόκτησιν ἀποικιῶν. Κατῳρθωσαν νὰ καταλάβουν εἰς τὴν Ἀφρικὴν τὸ Κόγκον καὶ τὸ Καμερούν, τὴν νοτιοδυτικὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν ἀνατολικὴν γερμανικὴν Ἀφρικὴν, εἰς τὴν Ὠκεανίαν τὴν νέαν Γουένεαν καὶ τινὰς νήσους, ἔπειτα τὰς Καρολίνας καὶ Μαριάννας, εἰς τὴν Ἀσίαν δὲ τὸ Κιάου—

Τόσου. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ γερμανικοῦ ἀποικιακοῦ κράτους προσήγγιζε τὰ 3 ἑκατ. τετραγωνικά χιλιόμετρα μὲ πληθυσμὸν 12 1/2 ἑκατομ. κατοίκων. Κατέλαβε λοιπὸν ἡ Γερμανία τὴν τρίτην τάξιν μετὰ τὴν Ἀγγλίαν καὶ Γαλλίαν ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν κτήσεων. Αἱ ἀποικίαι ὅμως αὐταὶ ἦσαν μὲν ὅπως δῆποτε κατάλληλοι πρὸς ἐκμετάλλευσιν, ἀλλ' ὄχι πρὸς μόνιμον συνοικισμὸν.

Ἄλλ' ἰδίως οἱ Γερμανοὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, τὰ ὅποια ἠύξησαν τεραστίως. Ἐνεκα δὲ τούτου, μάλιστα ἀπὸ τῆς ἀνόδου τοῦ Γουλιέλμου Β' εἰς τὸν θρόνον, ἐσχεδιάζον νὰ ἐπεκτείνουν τὴν αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τῆς βορείου θαλάσσης μέχρι τῆς Μεσογείου, ἀπὸ Ἀμβούργου μέχρι Τεργέστης, διὰ τῆς συνάψεως στενῆς τελωνιακῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς Αὐστρουαρίας. Βραδύτερον ἡ ἔνωσις αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ καὶ πολιτικῆ, καὶ οὕτω ἡ Γερμανικὴ αὐτοκρατορία θὰ παρελάμβανε ἕλην τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην. Διὰ τῆς οικονομικῆς καὶ πολιτικῆς ἰσχύος τῆς αὕτη θὰ προσεῖλκυε τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Τουρκίαν, ἴσως καὶ ἕλας τὰς βαλκανικὰς χώρας καὶ θὰ ἐξησφαλίζετο εἰς τὴν Γερμανίαν, ἡ πολιτικὴ ἡγεμονία τῆς Εὐρώπης. Ἡ ἀπληστία τῶν ὁπαδῶν τῆς μεγάλης Γερμανίας ἐξετείνετο καὶ εἰς τὴν Ὀλλανδίαν, τὴν Φλανδρίαν, τὴν Ἑλβετίαν, τὰς Βαλτικὰς χώρας καὶ τὴν Φινλανδίαν. Ὁνειρεύοντο ἐκτὸς τούτου νὰ ὠθήσουν ἐκ νέου τὴν Ῥωσίαν εἰς τὴν Ἀσίαν, νὰ ἀποικίσουν τὴν Πολωνίαν καὶ τὴν Λιθουανίαν, νὰ ἀποκλείσουν τὴν Ἀγγλίαν ἀπὸ τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Αἰγύπτου, νὰ ἀπορροφήσουν τὴν κεντρικὴν Ἀφρικὴν καὶ ἕλην τὴν μέσην Ἀσίαν. Αἱ ἰδέαι αὗται ἐνθαρρυνόμεναι ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς κυβερνήσεως καὶ διαδιδόμεναι ὑπὸ τῶν πανεπιστημίων κατέστησαν κοιναὶ εἰς ὅλους τοὺς Γερμανοὺς. Αὐταὶ δὲ αἱ παγερμανιστικαὶ ἰδέαι, αἱ ὅποια ἄλλως δὲν ἠδύναντο νὰ πραγματοποιηθοῦν ἢ διὰ πολέμου, προσέκλεσαν τὸν πανευρωπαϊκὸν πόλεμον.

Ἡ ἰταλικὴ ἐπέκτασις. Καὶ ἡ Ἰταλία, ὡς καὶ ἡ Γερμανία, ἠθέλησε νὰ ἔχῃ ἀποικίας. Κατέλαβε λοιπὸν κατ' ἀρχὰς (1884) τὸν λιμένα τῆς Μασσαουάχ ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Ἐντεῦθεν ἐπεξετείνετο ὀλίγον κατ' ὀλίγον πρὸς δ. εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Ἀβυσσηνίας. Ἄλλ' ἐκ τούτου περιῆλθεν εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Ἀβυσσηνοὺς, λαδὸν χριστιανικὸν καὶ πολεμικόν. Οἱ Ἰταλοὶ ἠττήθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ περιορισθοῦν εἰς μικρὰν παραλιακὴν λωρίδα. Κατόπιν ἡ Ἰταλία ἐσκέφθη νὰ προσαρτήσῃ τὴν Τριπολίτιδα, ἥτις ἦτο ἡ μόνη χώρα τῆς Ἀφρικῆς ἡ ὑπολειπομένη εἰς τὴν Τουρκίαν. Αἴφνης δέ, ἐν ᾧ εὕρισκετο εἰς φιλικὰς

διὰ τῆς Σιβηρίας καταληφθείσης τὸν 17ον αἰῶνα, ἀλλ' αὐξηθείσης τὸν 19ον μὲ τὰς χώρας τοῦ Ἀμοὺρ καὶ τῆς ἐπαρχίας Μαριτίμης, τὰς ὁποίας ἀφῆρσεν ἀπὸ τῆς Κίνας (1858—1860). Ἡ Ῥωσία προσπαθεῖ νὰ ἀποικήσῃ τὰς ἀπεράντους αὐτὰς χώρας, καὶ πρὸς τοῦτο κατεσκευάσθη τὰς δύο μεγάλας σιδηροδρομικὰς γραμμὰς τοῦ ὑπερκασπιανοῦ καὶ τοῦ ὑπερσιβηρικοῦ σιδηροδρόμου.

Ἡ Ἄπω Ἀνατολή. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἀσίαν ἢ Ἄπω Ἀνατολὴν ὑπάρχουν δύο κράτη παναρχαίου πολιτισμοῦ, ἡ Κίνα καὶ ἡ Ἰαπωνία. Ταῦτα ἐπὶ αἰῶνας παρέμενον κλεισμένα εἰς τοὺς ξένους, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατὰ τὸ τελευταῖον ἥμισυ τοῦ 19ου αἰῶνος ἠνοιχθῆσαν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Εὐρώπης. Δύο ναυτικαὶ ἐπιδείξεις (1854—1866) ἤρκεσαν, ἵνα ἀνοίξουν τὴν Ἰαπωνίαν. Ἐκτοτε ἡ Ἰαπωνία μετεμορφώθη καθ' ὁλοκληρίαν καὶ κατέστη διὰ τῶν νέων πολιτικῶν τῆς ἡθῶν καὶ τοῦ νέου στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς κράτος εὐρωπαϊκόν. Ἡ Κίνα ἠνοιχθῆ μὲν καὶ αὐτή, ἀλλ' οὐχὶ πλήρως. Καὶ τοῦτο δ' ἐπετεύχθη κατόπιν πολλῶν πολέμων ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλίας τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰαπωνίας. Ἡ Κίνα ἀντιθέτως πρὸς τὴν Ἰαπωνίαν καὶ ἦν τημένῃ ἀντίσταται εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐπιρροὴν καὶ μετὰ κόπου ἀρχίζει νὰ μεταρρυθμίζεται.

Ἡ ἀνάπτυξις τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς Ἰαπωνίας καὶ αἰ φιλοδοξία τῶν Ῥώσων, αἵτινες προπαρασκευάσαν τὴν προσάρτησιν τῆς Μαντζουρίας καὶ τὴν ἐγκατάστασίν των ἐπὶ τοῦ κόλπου τοῦ Πιχιλί, προεκάλεσαν μακρὸν πόλεμον μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Ἰαπωνίας (1904). Οἱ Ἰάπωνες νικήσαντες ἐξεδίωξαν τοὺς Ῥώσους ἐκ τῆς Μαντζουρίας καὶ ἐγκατέστησαν προτεκτοράτον ἐπὶ τῆς Κορέας. Ἐκτοτε ἡ Ἰαπωνία κατετάχθη εἰς τὴν τάξιν τῶν μεγάλων δυνάμεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ
ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19^{ον} ΑΙΩΝΑ

1. Ἡ κοινωνικὴ κατάστασις.

Αἱ δημοκρατικαὶ ἰδέαι. Ὅλαι αἱ κοινωνίαι τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τοῦ μέσου αἰῶνος ἦσαν ὀργανωμένα κατὰ τάξεις ἀνίσους. Σύμφωνα μὲ τὴν οἰκογένειαν, εἰς ἣν τις ἐγεννᾶτο, ἦτο εὐγενής, ἢ ἀστὸς ἢ ἀγρότης. Ἐθεωρεῖτο δὲ φυσικὸν ὅτι μικρὸς ἀριθμὸς ἀνθρώπων τῆς ἀνωτέρας τάξεως εἶχε μόνος ὄλην τὴν ἐξουσίαν, τὰς τιμὰς καὶ τὸν πλοῦτον. Ἡ κοινωνία λοιπὸν ἦτο ἀριστοκρατικὴ.

Ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος ὁ ὀργανισμὸς αὐτὸς προσεβλήθη ἰσχυρῶς ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τῶν συγγραφέων. Διεκήρυττον οὗτοι, ὅτι ὁ ὀργανισμὸς τῆς κοινωνίας εἶναι ἀδικος, διότι καθιστᾷ τοὺς ἀνθρώπους ἀνίσους, ἐν ᾧ ἡ φύσις ἔπλασε αὐτοὺς ἴσους, ἀπάνθρωπος, διότι κρατεῖ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ λαοῦ εἰς κατάστασιν ταπεινῆν καὶ ἀθλίαν, παράλογος, διότι ἀφίνει εἰς τὴν τύχην τῆς γεννήσεως τὰ ἀποφασίσῃ, ποῖοι ἄνθρωποι θὰ διευθύνουν τὴν κοινωνίαν. Τότε ἐμορφώθη εἰς ἕλας τὰς χώρας τὸ αἶσθημα τὸ καλούμενον δημοκρατικόν, ἀπὸ τῆς Γαλλικῆς δὲ ἐπαναστάσεως κατὰ μικρὸν ὅλαι αἱ κοινωνίαι ἔγιναν δημοκρατικαί *. Ἡ δουλοπαροικία ἐξηφανίσθη σχεδὸν ἐξ ὅλης τῆς Εὐρώπης. Ὅπου ἐγκατεστάθη γαλλικὴ διοίκησις, κατηργήθη ἀμέσως. Εἰς τὰς ἄλλας χώρας, ἰδίως ἀπὸ τοῦ 1848, αἱ κυβερνήσεις ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς χωρικοὺς τὰ ἐξαγοράσασιν τὰ δασύματα καὶ τὰς ἀγγαρίας, τὰς ὁποίας ὄφειλον εἰς τοὺς κυρίους των. Αὐτὴ ἡ Ῥωσία δι' αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος κατήργησε τὴν δουλείαν τὸ 1861. Καὶ αὐτὴ ἡ δουλεία τῶν μαύρων ἐν τῇ Ἀμερικῇ κατηργήθη. Ὅλα τὰ πολιτισμένα κράτη ὡσαύτως ἐδέχθησαν τὴν ἰσότητά πρὸ τοῦ νόμου. Πανταχοῦ ἐξησφαλίσθη ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία, ἰδρύθησαν τακτικὰ δικαστήρια, κατηργήθησαν τὰ βασανιστήρια,

* Ἡ λέξις δημοκρατία ἀπέκτησεν εὐρυτέραν σημασίαν. Δὲν ἔχει πλέον μόνον τὴν πρώτην τῆς σημασίαν τῆς κυβερνήσεως ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐφαρμόζεται εἰς πᾶν σύστημα, εἰς τὸ ὅποιον δὲν ἐπικρατεῖ ἡ καταγωγὴ.

αί ποιναι ἐπεβάλλοντο φιλανθρώπως, αἱ φυλακαὶ ἔγιναν ὑγιεινότεραι. Πανταχοῦ ὑπάρχει θρησκευτικὴ ἐλευθερία. "Ὅλα τὰ κράτη δέχονται κατ' ἀρχὴν ὅτι αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ κράτους εἶναι προσταί εἰς ὅλους ἄνευ διακρίσεως καταγωγῆς. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος εἰσέδυσεν ὡσαύτως εἰς τὰ ἤθη. Τὰ τέκνα τοῦ μικροῦ ἀσχοῦ δέχονται τὴν αὐτὴν ἐκπαίδευσιν, τὴν ὅποιαν τὰ τέκνα τοῦ εὐγενοῦς. Οἱ εὐγενεῖς διατηροῦν τοὺς τίτλους των, ἀλλὰ ζοῦν ἐν οἰκειότητι μὲ τοὺς μὴ εὐγενεῖς καὶ δὲν ἐξετάζουσι πλέον τὴν καταγωγὴν ἐνὸς ἀνθρώπου διὰ νὰ τὸν δεχθοῦν εἰς τὰς συναναστροφάς των. Ἡ στοιχειώδης τέλος ἐκπαίδευσις, ἣ ὅποια ἐθεωρεῖτο ὡς ὑπέθεσις ἰδιωτικῆ ἀφορώσα τοὺς γονεῖς, κατέστη ὑποχρεωτικὴ καὶ παρείχετο δαπάνη τοῦ κράτους. Τοῦτο κατὰ πρῶτον ἔγινεν εἰς τινὰ γερμανικὰ κράτη καὶ κατόπιν ἐπεξετάθη εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ὡστε ἡ μόρφωσις ἔπαυσε νὰ θεωρῆται προνόμιον τῶν πλουσίων.

Ἡ χειραφεσία τῶν γυναικῶν. Τὸ δημοκρατικὸν αἰσθημα παρήγαγεν ὡσαύτως σπουδαίαν κίνησιν ὑπὲρ τῶν γυναικῶν. Πανταχοῦ αὗται εὐρίσκονται εἰς κατὰστασιν κατωτέραν τῆς τοῦ ἀνδρός. Δὲν ἔχουσι τὸ δικαίωμα μῆτε νὰ λαμβάνουσι μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας, μῆτε νὰ ἀσκοῦν τὰ αὐτὰ ἐπαγγέλματα μὲ τοὺς ἀνδρας. Ἐκτὸς τούτου αἱ ἔγγαμοι δὲν εἶναι ἐλεύθεραι μῆτε νὰ διευθύνουσι τὴν προσωπικὴν των περιουσίαν, μῆτε νὰ ἐκλέγουσι τὴν κατοικίαν των. Ὁ σύζυγος διευθύνει μόνος τὴν περιουσίαν τῆς γυναικὸς καὶ δύναται νὰ τὴν ἀναγκάσῃ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, ἔπου θέλει.

Ἐσχηματίσθη λοιπὸν μία μερίς, ἣ ὅποια ζητεῖ ἐξ ὀνόματος τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς δικαιοσύνης τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πλήρη χειραφεσίαν τῆς γυναικὸς. Καὶ τινες μὲν ἐξ αὐτῶν ἀρκοῦνται εἰς τὴν ἀστικὴν ἰσότητα τῶν γυναικῶν. Ζητοῦν δηλ. δι' αὐτὰς τὸ δικαίωμα νὰ κερδίζουσι τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ὡς οἱ ἀνδρες, νὰ φοιτοῦν εἰς τὰ αὐτὰ σχολεῖα, νὰ ἀσκοῦν τὰ αὐτὰ πλὴν τῶν πολιτικῶν ἐπαγγέλματα, καὶ τέλος ὑπανδρευόμεναι νὰ ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ διαθέτουσι τὴν περιουσίαν των, καὶ τὴν ἐλευθερίαν των ὡς οἱ ἀνδρες. Τινὲς ἔτι μᾶλλον ζητοῦν ἀπόλυτον ἰσότητα μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Ζητοῦν δηλ. διὰ τὰς γυναῖκας πλὴν τῶν ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν δικαιῶματα, ἦτοι τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι, τοῦ παρεδρεῦειν εἰς τὰς βουλὰς καὶ τοῦ μετέχειν τῶν πολιτικῶν ὑπηρεσιῶν. Οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν γυναικῶν εἶναι πολυάριθμοι εἰς ὅλας τὰς πολιτισμένους χώρας. Ἐπέτυχον δὲ σχεδὸν πανταχοῦ τὴν ἀστικὴν ἰσότητα. Ἡ μερίς ὑπὲρ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τῶν γυναικῶν, ἐπικρατεῖ μᾶλλον εἰς τὰ βόρεια κράτη,

Σουηδίαν, Νορβηγίαν, Ἀγγλίαν, Γερμανίαν καὶ ἐν μέρει εἰς τὰς Ἡνωμένους Πολιτείας.

Ἐξ οὗτος ἡ ἀνάπτυξις τῆς βιομηχανίας κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἐπροκάλεσε πλήρη ἐπανάστασιν εἰς τὸν ὄργανισμὸν τῆς ἐργασίας. Μέχρι τοῦ 18ου αἰῶνος δὲν ὑπῆρχον οὔτε μεγάλα πόλεις, οὔτε μεγάλα ἐργοστάσια. Ὁ τρόπος τῆς ἐξασκήσεως τῶν ἐπαγγελμάτων δὲν ἐπέτρεπεν εἰς ἕκαστον πάτρωνα νὰ μεταχειρίζεται παρὰ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἐργάτας. Οὗτοι εἰργάζοντο εἰς τὸ ἐργαστήριον παρὰ τὸν πάτρωνά των καὶ μετὰ πάροδον ἐτῶν τινων ἐγίνοντο καὶ οἱ ἴδιοι πάτρωνες. Ἀφ' οὗτου ὁμοῦ κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἐδρῦθη ἡ μεγάλη βιομηχανία, τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Πρὸς χρησιμοποίησιν τῆς δυνάμεως τῶν μηχανῶν συνήνωνον μέγαν ἀριθμὸν ἐργατῶν εἰς τὸ αὐτὸ ἐργοστάσιον. Πρὸς προμήθειαν τῆς διὰ τὰς μηχανὰς καυσίμου ὕλης ηὐξήθησαν τὰ ἀνθρακωρυχεῖα, τὰ ὅποια μεταχειρίζονται χιλιάδας ἐργατῶν. Οἱ ἐργάται οὗτοι ἐλάμβανον μόνον ἓνα μισθὸν καθ' ἡμέραν, καὶ ὄχι μόνον δὲν ἠλπίζόν ποτε νὰ γίνουσι καὶ αὐτοὶ βιομηχανοὶ, ἀλλ' οὐδὲ μετεῖχον εἰς τὰ ἄπειρα κέρδη, τὰ ὅποια διὰ τῆς ἐργασίας αὐτῶν συνεκόμιζον οἱ βιομηχανοὶ. Τότε ἤρχισεν ὁ χωρισμὸς μεταξὺ βιομηχανῶν καὶ ἐργατῶν.

Οὕτω παρὰ τοὺς ἀγρότας καὶ τοὺς τεχνίτας ἐσχηματίσθη νέα τάξις ἐκ τῶν ἐργατῶν τῶν ἐργοστασίων καὶ τῶν μεταλλείων. Τούτους ὀνομάζουσιν προλεταρίους (ἐκ τοῦ ῥωμαϊκοῦ proletarii), διότι δὲν ἔχουν ἄλλον πλοῦτον ἐκτὸς τῶν τέκνων των. Οἱ προλετάριοι βεβαίως εὐρίσκονται εἰς καλυτέραν θέσιν καὶ ὡς πρὸς τὴν τροφὴν καὶ ὡς πρὸς τὴν κατοικίαν παρὰ οἱ ἀγρόται κατὰ τὸν μεσαῖωνα. Οὔτε περιφρονοῦνται ὡς ἐκεῖνοι. Ἄλλ' ὁμοῦ καὶ οὗτοι ἦσαν δυστυχεῖς. Δὲν εἶχον καμμίαν περιουσίαν καὶ ἀπέζων μόνον ἐκ τοῦ ἡμερομισθίου των. Ἐὰν ὁ ἐργάτης δὲν εὕρισκεν ἐργασίαν ἢ ἠσθένει, μὴ λαμβάνων ἡμερομισθίον δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ θρέψῃ τὴν οἰκογένειάν του. Ἀφ' οὗτου λοιπὸν αἱ κοινωνίαι κατέστησαν δημοκρατικά, καὶ ἐν αὐταῖς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θεωροῦνται ἴσοι, οἱ προλετάριοι ἔπαυσαν νὰ ἐγκαρτεροῦν εἰς τὴν τύχην των καὶ ἤρχισαν νὰ ζητοῦν βελτίωσιν αὐτῆς. Εἰς τοῦτο δὲ εὐρον ἑκατοντοὺς προστάτας. Οἱ οικονομολόγοι τοῦ 18ου αἰῶνος ἐδίδασκον ὅτι ἡ δυστυχία εἶναι ἀποτέλεσμα νόμου φυσικοῦ καὶ ἐπομένως ἀναπόφευκτος. Κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ὁμοῦ ἐφάνησαν οικονομολόγοι, οἱ ὅποιοι ἐπέσβευσαν ἀρχὰς ὅλως ἐναντίας. Ἡ δυστυχία λέγουσιν, προέρχεται ἐκ τῆς κακῆς κατανομῆς τοῦ πλοῦτου μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Τὸ κράτος ὀφείλει νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἀνισότητά. Ἀνάγκη λοιπὸν ἐπαναστάσεως.

κοινωνικής. Τους όπαδοὺς τῶν ιδεῶν αὐτῶν ὀνομάζουσι σοσιαλιστὰς καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν σοσιαλισμῶν. Οἱ σοσιαλισταὶ ἔλοι εἶναι σύμφωνοι εἰς τὴν καταπολέμησιν τοῦ συστήματος τῆς ἰδιοκτησίας, ἀλλὰ διαφωνοῦν ἐπὶ τοῦ ὄργανισμοῦ, ὅστις ἐπεμβάσει τοῦ κράτους ἢ διεδέχεται τὸ ὑπάρχον σύστημα. Ἡ διαφορὰ τῶν γνώμων εἶναι ἰδίως μεγάλη μεταξὺ Γάλλων καὶ Γερμανῶν σοσιαλιστῶν.

Οἱ Γάλλοι σοσιαλισταί. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Διευθυντηρίου ὁ Babeuf ἐπεχείρησε νὰ κάμῃ ἐπανάστασιν πρὸς κατάργησιν τῆς ἰδιοκτησίας καὶ ἐγκατάστασιν τῆς κοινοκτημοσύνης. Ἄλλ' οἱ κομμουνισταί, ὡς ὀνομάσθησαν οἱ ὄπαδοί τῆς κοινοκτημοσύνης, πολὺ ὀλίγοι ὄντες ἐξηφανίσθησαν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, Ὁ σοσιαλισμὸς ἐν Γαλλίᾳ μόνον μετὰ τὴν παλινόρθωσιν ἔλαβε τὴν μορφήν συστήματος. Οἱ κυριώτεροι ἀρχηγοὶ αὐτοῦ ἦσαν ὁ Saint Simon καὶ ὁ Fourier. Οἱ Γάλλοι σοσιαλισταὶ στηρίζουσι τὸ σύστημά των ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν γενικῶν ἀρχῶν. Προσβάλλουσι τὴν ἰδιοκτησίαν ὡς ἐναντίαν πρὸς τὴν δικαιοσύνην καὶ τὸν ἀνθρωπισμὸν, καὶ προτείνουσι νὰ ἱδρυθῇ νέα κοινωνία. Ὁ Saint Simon ἀκολουθῶν τὴν ἀρχὴν «à chacun suivant sa capacité, à chaque capacité suivant ses œuvres» θέλει κοινωνίαν, τῆς ὁποίας μόνος ἰδιοκτῆτης θὰ εἶναι τὸ κράτος καὶ ταῦτα θὰ διανέμῃ εἰς ἕκαστον εἰσόδημα ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐργασίαν του. Ὁ Fourier ἀκολουθῶν τὴν ἀρχὴν «à chacun suivant ses besoins», ὀνειρεύεται κοινωνίαν θεμελιωμένην ἐπὶ τῆς ἁρμονίας, δηλ. τῆς ἐκουσίας συμφωνίας ἀνθρώπων ἡνωμένων, ἵνα ἐργάζωνται ἀπὸ κοινοῦ ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν ἐργασίαν. Κατ' αὐτὸν ἔλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ εἶναι συνεταῖροι, θὰ χωρίζωνται δὲ εἰς φάλαγγας ἐξ 118 προσώπων ἑκάστην. Ἐκάστη φάλαγγθ ἔν κατοικίῃ ἐν μέγα ἀνάκτορον μὲ κοινὴν ἀποθήκην καὶ μαγειρεῖον. Οἱ καλλιτέχναι καὶ οἱ σοφοὶ θὰ ἐπληρώνοντο δι' ἐκουσίας συνεισφοράς ἄλων τῶν φαλάγγων. Ἀμφότεροι οὗτοι οἱ Γάλλοι σοσιαλισταί, καὶ ἰδίως ὁ δεῦτερος, θεωροῦνται ὡς οὐτοπισταὶ σοσιαλισταί.

Μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 48 πολλοὶ ἦσαν σοσιαλισταὶ δεχόμενοι ὅτι ἡ κοινωνία πρέπει νὰ παρέχῃ ἐργασίαν εἰς πάντα ἄνθρωπον ζητοῦντα τοιαύτην. Διὰ τοῦτο ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις ὀργάνωσεν, ὡς εἶδομεν, τὰ ἐθνικὰ ἐργαστήρια, ἀλλὰ ταῦτα ἀπέβησαν ἐστίαί ταραχῶν. Αὕτη ἡ δοκιμὴ ἐδυσφήμησεν ἐν Γαλλίᾳ τὰς σοσιαλιστικὰς διδασκαλίας.

Ὁ γερμανικὸς σοσιαλισμὸς. Ἐπὶ βάσεων ἀντικειμενικῶν καὶ περισότερον ἀνταποκρινομένων πρὸς τὰ πράγματα ἐξήτησαν νὰ στηρί-

ξουν τήν περί σοσιαλισμοῦ θεωρίαν περί τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶ-
νος οἱ Γερμανοὶ οἰκονομολόγοι Karl Marx καὶ ὁ φίλος καὶ συνεργάτης
αὐτοῦ Engels. Τὸ κοινωνιολογικὸν σύστημα αὐτῶν δύναται νὰ θεω-
ρηθῆι μέχρι τινὸς ὡς ἐπέκτασις καὶ συμπλήρωμα τῶν περί σοσιαλισμοῦ
θεωριῶν τῶν Γάλλων κοινωνιολόγων Saint Simon καὶ Louis Blanc,
διαφέρει ἕμως οὐσιωδῶς κατὰ τοῦτο : ὅτι τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Marx
ἀνήχθη ἡ θεωρία αὕτη εἰς πλήρες καὶ ἀπηρτισμένον σύστημα. Ἀπὸ
τούτου δὲ καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα Μαρξικῆ. Ὁ Marx κατ' ἀντίθεσιν πρὸς
τοὺς Γάλλους κοινωνιολόγους ἀναχωρεῖ ἀπὸ τὴν σύγχρονον κοινωνικὴν
κατάστασιν, τὴν ὅποιαν ὁ ἴδιος ἔζησεν ἐν Ἀγγλίᾳ. Εἶναι ἡ περίοδος,
κατὰ τὴν ὅποιαν μετὰ τοὺς μακροὺς καὶ ἐξαντλητικoὺς Ναπολεοντεί-
ους πολέμους καὶ κατ' ἀκολουθίαν αὐτῶν ἀνεπύχθη τεραστίως ἰδίως
ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ μεγάλη βιομηχανία. Τὸ κεφάλαιον ἀπέκτησε τὴν ὑπε-
ροχὴν ἀπέναντι τῆς ἐργασίας, ὁ δὲ ἐργάτης γλισχρῶς ἀμειβόμενος κα-
θυπεθάλλετο εἰς πολὺωρον καὶ κιταθλιπτικὴν ἐργασίαν, χωρὶς νὰ γίνε-
ται ἐξαίρεσις οὐδὲ εἰς τὰς γυναῖκας καὶ τὰ ἀνήλικα παιδιὰ. Ἡ βιά-
σις τοῦ Μαρξικοῦ κοινωνιολογικοῦ συστήματος λοιπὸν εἶναι ἡ ἑξῆς : Ὁ
πλοῦτος εἶναι ἀποκλειστικῶς προῖδν τῆς ἐργασίας, ἣτις ἀπαιτεῖται διὰ
τὴν παραγωγὴν. Τὸ κεφάλαιον αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν,
ταύτην δὲ ἀποκτᾷ μόνον διὰ τῆς ἐργασίας τοῦ ἐργάτου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ
ἐργάτης καταβάλλει τὴν ἐργασίαν, εἰς αὐτὸν πρέπει νὰ περιέρχωνται
καὶ τὰ ἐκ τῆς παραγωγῆς κέρδη καὶ ὄχι εἰς τὸν κεφαλαιούχον.

Τὸ Μαρξικὸν κοινωνιολογικὸν σύστημα χωρὶς κατ' οὐσίαν νὰ ἀπο-
κοπῆ ὁ πυρρὴν αὐτοῦ, ἐτροπολογήθη ἐν πολλοῖς παρά τῶν διαδό-
χων τοῦ Μάρξ καὶ ἰδίως τοῦ Lassal. Οἱ Μαρξισταὶ δὲν περιωρίσθησαν
ἀπλῶς εἰς τὴν θεωρητικὴν διατύπωσιν τῶν ἀρχῶν αὐτῶν, ἀλλὰ ὠργά-
νωσαν ἐν Γερμανίᾳ ἰσχυρὰν μερίδα, τὴν σοσιαλδημοκρατικὴν. Αὕτη ἔκαμε
συλλόγους καὶ ἐξέδωκεν ἐφημερίδας. Οἱ γερμανοὶ σοσιαλισταὶ δὲν ἐξή-
τουν πλήρη ἀνατροπὴν τῆς κοινωνίας. Δὲν ἤθελον νὰ καταργήσουν
μῆτε τὴν ἰδιοκτησίαν, μῆτε τὴν κληρονομίαν, μῆτε τὴν ἰδιωτικὴν ἐλευ-
θερίαν. Ἐξήτουν μόνον νὰ μεταβάλῃ τὸ κράτος τὸν ὀργανισμόν τῆς
ἰδιοκτησίας, ὥστε τὰ ὄργανα τῆς ἐργασίας (ἐργαστήρια, μεταλλεῖα, σιδη-
ρόδρομοι, μεγάλα καταστήματα) νὰ παύσουν νὰ ἀνήκουν εἰς ἰδιώτας ἢ
ἐταιρείας καὶ νὰ καταστοῦν ἰδιοκτησία ἐργατικῶν συλλόγων, τὸ δὲ κρά-
τος νὰ ἐπιφορτισθῆ νὰ δανείζῃ τοὺς συλλόγους αὐτούς. Ἐντεῦθεν προ-
έρχεται τὸ ὄνομα τῶν κολλεκτιβιστῶν (collectivistes), κλάδου τοῦ σο-
σιαλισμοῦ, ὅστις δὲν διαφέρει κατ' οὐδὲν τοῦ κομμουνισμοῦ.

Παραλλήλως πρὸς τὸ νέον κοινωνιολογικὸν σύστημα τοῦ Μαρξ καὶ πρὸς ὑποστήριξιν αὐτοῦ διευτυπώθη καὶ ἡ ὀλιστικὴ ἢ μαρξικὴ λεγομένη ἀντίληψις τῆς ἱστορίας. Σύμφωνα πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην αἱ πρόοδοι, τὰς ὁποίας παρουσιάζει ἐκάστοτε ἡ κοινωνία, ὀφείλονται εἰς οἰκονομικὰ ἀνάγκας καὶ τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα προσδιορίζουν πάσαν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ γενικῶς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἄλλα ἐλατήρια ὑψηλότερα καὶ εὐγενέστερα οὐδεμίαν ἔχουν θέσιν κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἡ θεωρία αὕτη, ἂν καὶ πολλαχθῶς ἀποδεικνύεται ὀρθὴ καὶ συντετέλεσεν εἰς τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν τούτοις ὅμως ἀπλότως καὶ ἐν τῇ ἀκρότητι αὐτῆς λαμβανομένη δὲν εἶναι ἀποδεκτὴ, διότι καταλήγει εἰς αὐτόχρημα ὀλισμόν.

Οἱ ἀναρχισταί. Παρὰ τὴν σοσιαλιστικὴν μερίδα τοῦ Καρόλου Μάρξ, ἣτις ἐπεκράτησε σχεδὸν πανταχοῦ, ἐσχηματίσθη περὶ τὸ 1879 νέα μερίς, ἣ ὅποια ὠνομάσθη ἀναρχικὴ. Ἀρχηγὸς αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ Ῥώσος Βακουνίνος. Οἱ ἀναρχισταί δὲν σκέπτονται καμμίαν μεταρρυθμίσειν. Αὐτοὶ θεωροῦντες τὴν μεσολάβησιν τοῦ κράτους ὡς κατάθλιψιν τῆς ἐλευθερίας θέλουν ἀπλόως νὰ καταστρέψουν τὰ κράτη καὶ τὰς ἐκκλησίας μὲ ἔλα των τὰ ἥθη καὶ τοὺς νόμους, θρησκευτικούς, πολιτικούς, δικαστικούς, οἰκονομικούς, ἀστυνομικούς, κοινωνικούς, ἵνα ἔλοι οἱ ἀνθρώποι ἀναπνεύου μὲ πλήρη ἐλευθερίαν. Ἐὰν θὰ θέσουν εἰς τὴν θέσιν τῶν καταστρεφόμενων, νομίζουσι ὅτι δὲν πρέπει νὰ σκέπτονται, ἵνα μὴ ἐμποδισθῇ ἡ καταστροφὴ. Ἀναρχισταί ὑπάρχουσι εἰς ἔλας τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης καὶ τινες εἰς τὰς μεγάλας πόλεις τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς. Ἀλλὰ κυρίως οὗτοι ἔδρασαν ἐν Ῥωσίᾳ. Ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἰδίως μερίς πολιτικὴ, ἣτις διεμαρτύρετο κατὰ τοῦ δεσποτισμοῦ τοῦ τσάρου καὶ τῆς ῥωσικῆς ἀριστοκρατίας ζητοῦσα νὰ δολοφονήσῃ τὸν τσάρον καὶ τοὺς ὑπαλλήλους. Εἰς τοὺς ἐπαναστατικούς τούτους Ῥώσους, οἵτινες διὰ τὸ μίσος τῆς τυραννίας ἤθελον νὰ καταστρέψουν τὰ πάντα χωρὶς νὰ ἔχουν κατὰ νοῦν νὰ δημιουργήσουν τίποτε ἐδίδον συνήθως τὸ ὄνομα τῶν μηδενιστῶν.

Ὁ σύγχρονος σοσιαλισμός. Οἱ σοσιαλισταί σήμερον ἐμπνέονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μάρξ. Διὰ τὴν ἐπιβολὴν δ' αὐτῶν ἐπιδιώκουσι τὴν κατάληψιν τῶν ἐξουσιῶν τοῦ κράτους. Ἐνεκα τούτου δὲ καὶ ἐχωρίσθησαν ἀπ' αὐτῶν οἱ ἀναρχισταί, οἱ ὁποῖοι δὲν θέλουσι νὰ μεταχειρισθῶσι τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου, ἀλλὰ ἐπιθυμοῦσι ἄμεσον ἐπανάστασιν. Εἰς ἔλα τὰ κράτη οἱ σοσιαλισταί ἐπιωφελήθησαν ἐκ τῆς κα-

θολικῆς ψήφοφορίας καὶ κατέλαβον θέσεις εἰς τὰ κοινοβούλια, εἰς τὰ ὅποια ἀποτελοῦν ἴδιον κόμμα. Τὰ κόμματα ταῦτα ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐνεργοῦν διὰ τὴν ψήφισιν φιλεργατικῶν νόμων, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατὰ μικρὸν τείνουν εἰς τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας. Τοῦτο κατώρθωσαν ἐν Ῥωσίᾳ. Ἐνταῦθα οἱ κομμουνισταὶ ἐπωφεληθέντες ἐκ τῆς ἀνατροπῆς τοῦ σοσιαλισμοῦ, τὴν ὁποίαν κατώρθωσεν ἡ δημοκρατικὴ μερίς ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν συντηρητικῶν σοσιαλιστῶν (σοσιαλδημοκρατικῶν) κατὰ τὸν πανευρωπαϊκὸν πόλεμον, ἐπέτυχον διὰ τῆς καταργήσεως τῆς ἰδιοκτησίας νὰ ἐξεγείρουν τὸν μόλις γευθέντα ἐλευθερίας ῥωσικὸν λαὸν καὶ νὰ ἐγκαταστήσουν κυβέρνησιν ἐργατικὴν (Σοβιέτ). Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ Μπολσεβικισμοῦ, ὡς ἐκεῖ ὀνομάζεται, ὁ κομμουνισμός, εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄδηλα.

Κοινωνικαὶ μεταρρυθμίσεις. Ἡ σοσιαλιστικὴ κίνησις καὶ ἡ συζήτησις τῶν κοινωνικῶν ζητημάτων ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐργατῶν. Ἐνομήσθη ὅτι ἡ κίνησις αὕτη κυρίαν αἰτίαν εἶχε τὴν δυστυχίαν αὐτῶν καὶ ἐζήτησαν νὰ τὴν ἐλαττώσουν καὶ ἐν γένει νὰ βελτιώσουν τὴν τύχην τῶν κατωτέρων τάξεων.

Τὰ κράτη ἀπηγόρευσαν τὴν εἰς τὰ ἐργοστάσια ἐργασίαν τῶν παιδίων καὶ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν γυναικῶν εἰς ἔργα πολὺ κοπιαστικά. Ἐπεχρέωσαν ὡσαύτως τοὺς βιομηχάνους νὰ κλείουν τὰ ἐργαστήριά των μίαν ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος διὰ νὰ ἀφίνουν τοὺς ἐργάτας νὰ ἀναπαύωνται. Τὰ κράτη, αἱ κοινότητες καὶ οἱ ἰδιῶται ἱδρυσαν γραφεῖα δημοσίας συνδρομῆς, τὰ ὅποια διανέμουν βοηθήματα εἰς τοὺς ἐνδεεῖς, νοσοκομεῖα, ὅπου θεραπεύουν αὐτοὺς δωρεάν, ἀσυλα, ὅπου καταφεύγουν οἱ γέροντες καὶ οἱ ἀδύνατοι, στοιχειώδη σχολεῖα καὶ τεχνικὰς σχολὰς διὰ τοὺς παιδας τοῦ λαοῦ. Οἱ ἐργοδότες τέλος ἔκαμαν μεταρρυθμίσεις πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ἐργατῶν των. Ἐκτίσαν προάστεια ἐργατικά, ὅπου δύναται ἕκαστος ἐργάτης νὰ γίνῃ ἰδιοκτῆτης ἑνὸς οἴκου πληρῶνων αὐτὸν κατὰ μικρὸν. Ἰδρυσαν ταμεῖα συντάξεως μὲ κεφάλαια ἐν μέρει ἐκ τῶν ἡμερομισθίων καὶ ἐν μέρει ἐκ τῶν κερδῶν τῶν ἐργοστασίων. Τινὲς δὲ ἐγκατέστησαν καὶ σύστημα, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ ἐργάται μετέχουν ὅπως δῆποτε τῶν κερδῶν τοῦ ἐργοστασίου.

2. Τὰ γράμματα, αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα.

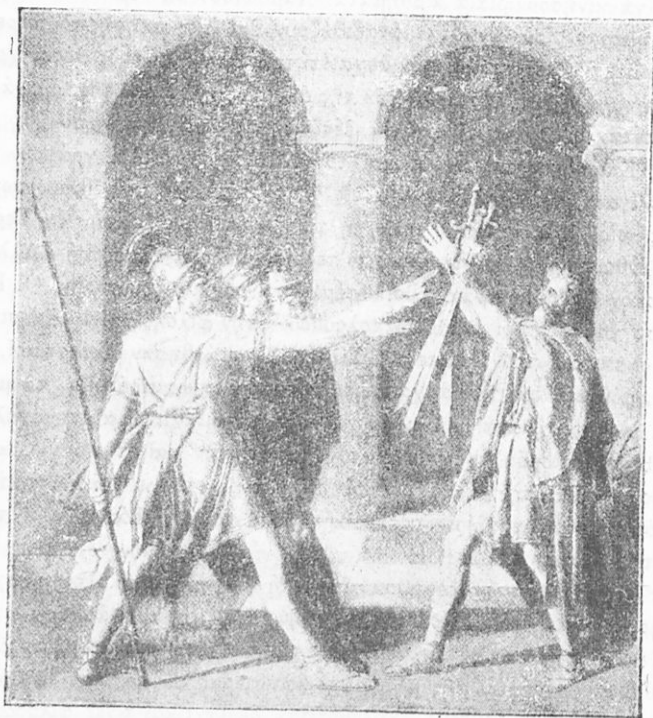
Αἱ λογοτεχνικαὶ σχολαί. Ἡ γερμανικὴ λογοτεχνία ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος περιωρίζετο εἰς μεταφράσεις καὶ μιμήσεις ἔργων γαλλικῶν.

Κατὰ τὸ τελευταῖον τρίτον ἔμως τοῦ 18ου αἰῶνος μορφοῦται ἐν Γερμανίᾳ λογοτεχνία πρωτότυπος. Οἱ συγγραφεῖς τῶν χρόνων τούτων, Λάισιγκ (Lessing), Γκαίτε (Goethe), Σίλλερ (Shiller), εἶναι οἱ μεγαλύτεροι Γερμανοὶ συγγραφεῖς. Οὗτοι παρουσίασαν νέον εἶδος τῆς λογοτεχνίας ἀντίθετον πρὸς τὸ κλασσικόν, τὸ ὅποιον ἐπεκράτει ἐν Γαλλίᾳ. Ἐξήτουν ὄχι πλέον νὰ ἀρέσουν διὰ τῆς τελειότητος τῆς μορφῆς, ἀλλὰ νὰ κινήσουν βίαια αἰσθήματα. Λαμβάνουν τὰ θέματά των ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, καὶ ὅταν ἀναβιβάζουν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὸ παρελθόν, τοῦτο δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλ' εἰς τοὺς νέους χρόνους καὶ τὴν γερμανικὴν ἱστορίαν, ἐκ τῆς ὁποίας λαμβάνουν τοὺς ἥρωάς των. Δὲν μεταχειρίζονται πλέον ὅλως ἐξεζητημένην, ἀλλὰ τὴν συνήθη γλῶσσαν. Ἐπιδιώκουν τὸ πάθος καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν. Δὲν γράφουν μόνον δι' ὀλίγους ἀλλ' ἀπευθύνονται εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ ἔθνους των καὶ εἰδίως εἰς τὴν ἀστικήν. Αὕτη ἢ φιλολογία ἔγινε δεκτὴ ἐν Γερμανίᾳ μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Αὕτη δὲν ἦτο τελεία, ὅπως ἢ κλασσικὴ. Ἄλλὰ τὴν εὑρισκον ζωντανωτέραν, φυσικωτέραν καὶ συγκινητικωτέραν. Οἱ Γερμανοὶ συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι ἀκολουθοῦν τὴν φιλολογικὴν κίνησιν τὴν ἀρχίσασαν διὰ τοῦ Γκαίτε καὶ Σίλλερ, ὠνομάσθησαν ῥωμαντικοί, διότι, ἀντὶ νὰ μιμοῦνται τὴν ἀρχαιότητα, ἐλάμβανον ὡς πρότυπα τὰ μεσαιωνικὰ μυθιστορήματα. Διακρίνεται δὲ ἡ ῥωμαντικὴ αὕτη σχολὴ διὰ τὸν ἐνθουσιασμόν τῆς πρὸς τὸν ἱπποτισμόν καὶ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, διὰ τὴν καταφρόνησιν τῆς πρὸς τὴν εἰδωλοκρατικὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν κλίσιν τῆς πρὸς τὰς λαϊκὰς παραδόσεις καὶ τὸ φανταστικόν.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος ἡ γερμανικὴ φιλολογία ἤρριξε νὰ ἐπηρεάξῃ ἕλην τὴν Εὐρώπην. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατ' ἀρχὰς ποιηταὶ τινες ἐπεχείρησαν νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὴν ποίησιν τὴν συνήθη γλῶσσαν τῶν συναναστροφῶν τῆς μέσης καὶ κατωτέρας τάξεως καὶ ἐφεύρον νέας μορφὰς στίχων. Τούτους ἠκολούθησαν ῥωμαντικοὶ τινες φιλόσοφοι καὶ τέλος οἱ δύο μεγάλοι ποιηταὶ Σέλλεϋ (Shelley) καὶ Βύρων (Byron), καὶ ὁ ῥωμαντικὸς Οὐάλτερ Σκῶττ (Walter Scott), οἵτινες ἔκαμαν νὰ θριαμβεύσῃ ὁ ῥωμαντισμὸς ἐν Ἀγγλίᾳ.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ ῥωμαντισμὸς ἀρχίζει ἐπὶ τοῦ Ναπολέοντος διὰ τοῦ Chateaubriand καὶ τῆς κυρίας Stael. Κυρίως ὅμως ἡ ῥωμαντικὴ σχολὴ ἰδρύεται ἐπὶ τῆς παλινρθώσεως. Ἐκδήλωσις τῆς σχολῆς ταύτης εἶναι τὸ δράμα «Κρόμβελλ» τοῦ Victor Hugo (1827). Οἱ ῥωμαντικοὶ ἐγκαταλείπουν τὴν τραγωδίαν καὶ τὴν κωμωδίαν ὡς μορφὰς ἀπηρ-

χαιωμένες και τὰς ἀντικαθιστούν διὰ τοῦ δράματος τοῦ συνοουδντος ἐν τῇ θεάτρῳ τὸ ὑψηλὸν καὶ τὸ παράδοξον. Ἔπως εἶναι ἡνωμένα ἐν τῇ φύσει, καὶ προσθέτουν εἰς τὴν καλλονὴν τοῦ στίχου τὴν σκηρικὴν καλλονὴν. Δὲν θέλουν πλέον ἥρωας Ἑλλήνας καὶ Ῥωμαίους. Λαμβάνουν τὰ θέματά των καὶ τὰς ἐμπνεύσεις των ἐκ τοῦ Μεσαιῶνος καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως. Δὲν θέλουν πλέον ὕψος εὐγενές. Εἰσάγουν εἰς τὴν φιλολογο-

Εἰκ. 47. Δαυὶδ ὁ ὄρκος τῶν Ὁρατίων.

κὴν γλῶσσαν ἔλας τὰς οἰκογενειακὰς λέξεις. Καταδικάζουν τὴν κλασσικὴν τέχνην ὡς ψευδῆ, μονότονον καὶ ξηρὰν. Δημιουργοῦν τέχνην εὐστροφωτέραν, ποικιλωτέραν, φυσικωτέραν,

Κατὰ τῶν Ῥωμαντικῶν περὶ τὸ 1848 παρουσιάσθησαν πλὴν τῶν κλασσικῶν καὶ νέοι ἀντίπαλοι ἐν Γαλλίᾳ. Κατηγόρουν αὐτοὺς ἔτι τὰ δράματα των καὶ τὰ ἱστορικὰ μυθιστορήματα δὲν εἶναι φυσικώτερα τῆς

κλασικής τραγωδίας, ότι οί ἰππότες τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς Ἀναγεννήσεως δὲν εἶναι ἀληθέστεροι τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων τῶν κλασσικῶν. Εἶναι καὶ αὐτοὶ πρόσωπα ἀσθενικὰ μὲ ἐνδυμασίαν ἀρχαίαν, εἰς τὰ ὅποια ὁ συγγραφεὺς δίδει αἰσθήματα καὶ γλῶσσαν ἀν-

Εἰκ. 48. Delacroix αἱ σφαγαὶ τῆς Χίου.

θρώπου τοῦ 1830. Οἱ ἀντίπαλοι αὐτοὶ τῶν ῥωμαντικῶν ἔδρυσαν ἰδίαν σχολήν. Ἐκ τῆς ῥωμαντικῆς κινήσεως ἐκράτησαν μόνον τὴν γλῶσσαν. Ἀπέρριψαν τὸ δράμα καὶ τὸ ἱστορικὸν μυθιστόρημα, καὶ ἔλαβον θέματα τοῦ συγχρόνου βίου. Ἡ τάσις τῶν ἤτο νὰ ἀναπαραστήσουν τὸ πραγματικόν. Οὗτοι ἐκλήθησαν πραγματισταὶ (realistes). Ἐπικρατοῦν δὲ ὄχι μόνον ἐν Γαλλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ῥωσίᾳ, παρουσιάζονται δὲ καὶ ἐν Γερμανίᾳ. Τῆς σχολῆς ταύτης εὐνοοῦμενον εἶδος εἶναι τὸ Ἄντ. Χωραφᾶ, Ἱστορία Δ' γυμνασίου, ἔκδοσις δ'.

ἠθικὸν μυθιστόρημα, τὸ ὁποῖον διηγεῖται ἐπεισόδια τοῦ καθ' ἡμέραν βίου.

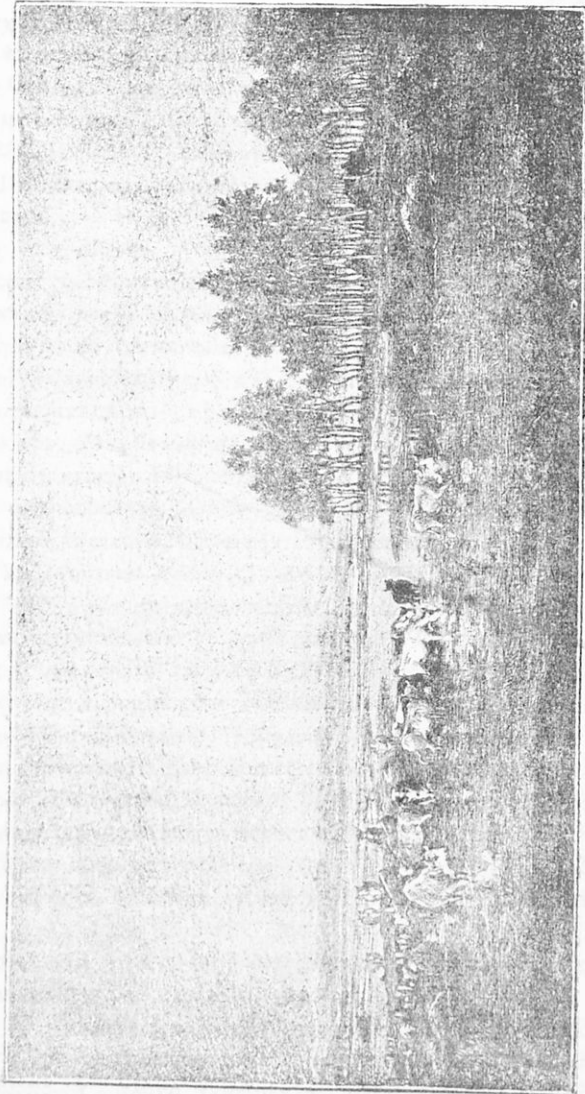
Τὰ εἶδη τῆς λογοτεχνίας. Οὐδεμία φιλολογία εἶναι τόσο ποικίλη ὅσον ἡ τοῦ 19ου αἰῶνος. Ὅλα τὰ εἶδη τῆς λογοτεχνίας ἐκαλιεργήθησαν ἐπαρκῶς. Τὰ εἶδη ἕμως τὰ ὁποῖα παρήγαγον μεγάλα ἔργα, εἶναι τρία, ἡ λυρική ποίησις, τὸ δράμα καὶ τὸ μυθιστόρημα.

Ἡ λυρική ποίησις παραγκωνισθεῖσα κατὰ τὴν κλασσικὴν περίουρον ἀνενεώθη ἐν Γερμανίᾳ διὰ τοῦ Γκαίτε καὶ Σίλλερ καὶ κατέστη τὸ εὐνοούμενον εἶδος τῆς ῥομαντικῆς σχολῆς. Ἀπὸ τοῦ 1770 μέχρι τοῦ 1830 ἔλοι οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς εἶναι λυρικοὶ ποιηταί. Ἐν Γερμανίᾳ ὁ Uhland καὶ ὁ Heine, ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ Byron καὶ ὁ Shelley, ἐν Ἰταλίᾳ ὁ Leopardi, ἐν Γαλλίᾳ οἱ Lamartine, Misset καὶ Hugo.

Τὸ δράμα διαιρεῖται εἰς δύο κλάδους, τὸ ἱστορικὸν καὶ τὸ τῶν συγχρόνων ἡθῶν. Τὸ ἱστορικὸν ἀντικαθιστᾷ τὴν ἀρχαίαν τραγωδίαν καὶ ἔχει ὡς πρότυπα τὰ δράματα τοῦ Σκίκοπηρ. Τὰ θέματά του ἐκλέγει ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν παραδόσεων τῆς Εὐρώπης καὶ ἀγαπᾷ νὰ παρουσιάσῃ ἐπὶ τῆς σκηνῆς πράξεις βιαιάς. Τὸ πλεῖστον τῶν δραμάτων τούτων εἶναι ἔργα τῶν λυρικῶν ποιητῶν Coethe, Shiller, Hugo, καὶ γράφονται μᾶλλον διὰ νὰ ἀναγινώσκωνται παρά διὰ νὰ παίζωνται. Τὸ δράμα τοῦτο μετὰ τὸ 1830 ἔπεσε καὶ σήμερον εἶναι περισσότερον ἐγκαταλελειμμένον ἀπὸ τὴν τραγωδίαν, μὲ τὴν ὁποίαν καὶ συγχέεται. Τὸ δράμα τῶν συγχρόνων ἡθῶν, τοῦ ὁποίου πατὴρ εἶναι ὁ Lessing, ἀπὸ τοῦ 1843 γίνεται τὸ εὐνοούμενον εἶδος τοῦ κοινοῦ καὶ κυριαρχεῖ τοῦ συγχρόνου θεάτρου. Τὰ δράματα τῶν γάλλων δραματικῶν, ἰδίως τοῦ Dumas, Augier καὶ Sardou παίζονται εἰς ἕλην τὴν Εὐρώπην.

Τὸ **μυθιστόρημα** κατ' ἀρχὰς παρημελήθη ὑπὸ τῆς ῥομαντικῆς σχολῆς. Ἐπειτα ἐπεκράτησεν ὑπὸ δύο καὶ τοῦτο μορφάς, τὸ ἱστορικὸν καὶ τὸ ἠθικόν. Τὸ ἱστορικὸν μυθιστόρημα δημιουργηθὲν ὑπὸ τοῦ Walter Scott ἐπεκράτει μέχρι τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἐκτοτε εἰς ἕλας τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης ἐξαπλοῦται τὸ ἠθικὸν μυθιστόρημα, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν ἰσχυροτέραν μορφήν τῆς συγχρόνου λογοτεχνίας. Ἀπὸ τοῦ 1830 σχεδὸν ἔλοι οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς εἶναι μυθιστοριογράφοι. Ἐν Ἀγγλίᾳ Dickens, Thackeray, George Elliot, ἐν Ῥωσίᾳ Gogol, Tourguenief, Tolstoi, Dostoievsky, ἐν Ἀμερικῇ Edgar Pöe καὶ Bret Harte, ἐν Γερμανίᾳ Freytag, ἐν Γαλλίᾳ Balzac, George Sand καὶ οἱ πραγματισταὶ Zola, Daudet κλπ.

Αἱ καλά τέχναι. Ἡ **ζωγραφικὴ**, ὅπως καὶ ἡ φιλολογία διήλθεν

Είς. 49. Rousseau. "Ελος ἐν Landes.

ἀλληλοδιαδόχως διὰ τῶν τριῶν σχολῶν. Ὁ 19ος αἰὼν ἀρχίζει μὲ τὴν κλασσικὴν σχολήν. Αὕτη ἔχει τὸ κέντρον τῆς ἐν Παρισίοις καὶ ἀρχηγός τῆς εἶναι ὁ Δαυῖδ. Λαμβάνει δὲ κατὰ προτίμησιν τὰ θέματά τῆς ἐκ τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἰδίως ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας. Περὶ τὸ 1820 σχηματίζεται εἰς τὴν Γερμανίαν ἕμιλος ῥωμαντικός. Οἱ Γερμανοὶ ῥωμαντικοὶ λαμβάνουν θέματα χριστιανικά καὶ ἱπποτικά. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ ῥωμαντικὴ κίνησις μὲ ἀρχηγὸν τὸν Delacroix ἀρχίζει μετὰ τὸ 1830. Τέλος ἄρχεται ἡ πραγματικὴ σχολή, ἡ ὁποία θέλει νὰ ἀναπαραστήσῃ τὸ πραγματικόν.

Τὸ προτιμώμενον εἶδος τῆς κλασσικῆς καὶ ῥωμαντικῆς σχολῆς ἢ το ἢ ζωγραφικὴ σκηνῶν ἱστορικῶν εἰλημμένων τῶν μὲν κλασσικῶν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, τῶν δὲ ῥωμαντικῶν ἐκ τοῦ μεσαίωonos καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνος τὸ εἶδος τοῦτο ἔσχε τὴν αὐτὴν τύχην μὲ τὸ δράμα καὶ τὸ ἱστορικὸν μυθιστόρημα. Ὅπως ἐκεῖνα, παρεχώρησε τὴν θέσιν του εἰς εἶδη τὰ ὁποῖα ἐπιτρέπουν εἰς τὸν καλλιτέχνην νὰ ἀναπαριστᾷ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον βλέπει. Τὰ τοιαῦτα εἶναι τρία ἢ ζωγραφικὴ ἀντικειμένων (Peinture de genre), ἢ τοῦ τοπίου καὶ ἢ προσωπογραφία. Εἰς τὴν Γερμανίαν ἐπικρατεῖ ἡ ζωγραφικὴ ἀντικειμένων (peindur de genre). Οἱ μεγαλύτεροι ζωγράφοι τοπίων καὶ προσωπογραφῶν εἶναι Γάλλοι (Corot, Rousseau) κλπ.

Ἡ γλυπτικὴ ἀνεξωγογήθη κατὰ 19ον αἰῶνα ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἰδίως ἐν Γαλλίᾳ, ἐργάζεται δὲ κυρίως διὰ τάφους καὶ μνημεῖα ἀναμνηστικά. Ὅλοι λαμβάνουν ὡς πρότυπα τοὺς ἀρχαίους μὲ σκοπὸν νὰ φθάσουν εἰς μορφὰς ἀπλᾶς καὶ αὐστηράς. Ὅμως τινὲς τῶν γλυπτῶν ἀπὸ τοῦ 1848 ἐστράφησαν πρὸς τὸν πραγματισμόν. Προσπαθοῦν νὰ ἀντιγράψουν τὸ πρότυπὸν των, καὶ ἰδίως ζητοῦν νὰ δώσουν εἰς τὰς μορφὰς των ἑκφρασίαν καὶ κίνησιν. Ὅστε παρὰ τὴν κλασσικὴν ἀγαλματοποιίαν, ἡ ὁποία ἐπιδιώκει τὰς ὡραίας μορφὰς, παρουσιάζεται ἡ γλυπτικὴ τῆς ἑκφράσεως, ἡ ὁποία προσπαθεῖ νὰ ἀποδώσῃ τὴν φυσιογνωμίαν τῶν προσώπων.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος δὲν ἀρέσκειται πλέον εἰς τὰς Ἰταλικὰς μνημύσεις. Δὲν ἀρκεῖται πλέον νὰ μιμῆται ἐμμέσως τοὺς ἀρχαίους διὰ τῶν ἔργων τῆς Ἀναγεννήσεως. Οἱ ἀρχιτέκτονες σπουδάζουν τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα. Οὕτω ἐγεννήθη ἡ κλασσικὴ σχολή, ἡ ὁποία εἶναι προσκολλημένη εἰς τὸ νὰ ἀναπαριστᾷ πιστῶς τοὺς τύπους τῶν ἀρχαίων οἰκοδομημάτων. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐμιμήθησαν ἰδίως τὴν ῥωμαϊκὴν

τέχνην, εἰς τὴν Γερμανίαν τὴν ἑλληνικὴν. Τότε ἐκτίσθησαν ἐν Γαλλίᾳ ἡ ἐκκλησία τῆς ἀγίας Μαγδαληνῆς καὶ τὸ Χρηματιστήριον, τὰ ὅποια εἶναι ἀντίγραφα ἀρχαίων ναῶν, ἢ θριαμβευτικῆ ἀψίδος τοῦ Carrusel, ἀντίγραφον τῆς ἀψίδος τοῦ Τίτου. Βραδύτερον εἰς τὴν Γερμανίαν ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος Α' φιλοδόμησεν εἰς τὸ Μόναχον δολοκλήρον πόλιν οἰκοδομημάτων ἑλληνικῶν. Αὕτη ἡ νεοελληνικὴ σχολὴ διήρκεσε μέχρι τοῦ 1848. Ἡ ῥωμαντικὴ σχολὴ δὲν ζητεῖ νὰ δημιουργήσῃ νέον ῥυθμόν. Ἄλλ' ἀντιθέτως πρὸς τοὺς κλασσικούς, οἵτινες μιμοῦνται τὴν ἀρχαιότητα, αὕτη λαμβάνει ὡς πρότυπα τὸν ῥωμανικὸν (ῥωμαιοβυζαντινὸν) καὶ τὸν γοθτικὸν ῥυθμόν. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους οἱ ἀρχιτέκτονες ζητοῦν νὰ κατασκευάσουν οἰκοδομήματα νέου ῥυθμοῦ προσαρμοζομένου εἰς τὰς σημερινὰς συνθήκας τοῦ βίου. Τοῦ εἶδους τούτου εἶναι ἡ Opera τῶν Παρισίων. Ἡ παγκόσμιος ἔκθεσις τοῦ 1889 παρήγαγε νέαν ἀρχιτεκτονικὴν. Αὕτη ἐργάζεται με ὕλικά ἐλαφρά, τὸν σίδηρον καὶ τὴν πλίνθον, καὶ κατασκευάζει οἰκοδομήματα ὑψηλότερα καὶ λεπτότερα. Τὸ ὑψηλότερον μνημεῖον τοῦ κόσμου εἶναι ὁ Πύργος τοῦ Eiffel (300 μέτρα) ἐν Παρισίοις.

Ἡ μουσικὴ. Ὁ 19ος αἰὼν παρήγαγε τοὺς μεγαλυτέρους μουσικούς καὶ δὴ τὸν μεγαλύτερον ἔλων τὸν Beethoven. Κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ αἰῶνος ἐν τῇ μουσικῇ διακρίνονται δύο σχολαί, ἡ γερμανικὴ καὶ ἡ ἰταλική. Ἡ γερμανικὴ ἀντιπροσωπευμένη ὑπὸ τῶν Beethoven, Mozart, Weber, Schubert, Mendelssohn, Schumann χρησιμεύει διὰ τὴν ὀρχήστραν, τὸ κλειδοκύμβαλον ἢ τὴν φωνήν. Ἡ ἰταλικὴ μουσικὴ (Ballini, Donizetti, Rossini, Verdi) ἐργάζεται μόνον διὰ τὸ θέατρον. Ἐὰ ἔργα τῶν προωρισμένα διὰ τὸ γαλλικὸν δημόσιον εἶναι συντεθειμένα ἐπὶ γαλλικῶν λέξεων. Βραδύτερον ὁ γερμανὸς Richard Wagner ἐδημιούργησε τὸ μουσικὸν δράμα. Ἀντὶ δηλ. νὰ γράψῃ τὴν μουσικὴν του ἐπὶ τῶν λέξεων τοῦ δράματος συνθέτει συγχρόνως καὶ τὸ δράμα καὶ τὴν μουσικὴν, ὥστε ἡ μουσικὴ εἶναι συνδεδεμένη με τὴν πρᾶξιν. Ἐσχάτως τέλος ἀνεκαλύφθη νέα πηγὴ μουσικῆς εἰς τὴν λαϊκὴν μελωδίαν.

Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι. Κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἡ πρόοδος ἔλων τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδίως τῶν φυσικῶν εἶναι καταπληκτικὴ.

Εἰς τὴν φυσικὴν ἡ κυριώτερα ἀνακάλυψις εἶναι ὁ ἤλεκτρομαγνητισμὸς γενομένη συγχρόνως ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἡ κυριώτερα ἐφευρέσις εἶναι τὸ φασματοσκόπιον. Δι' αὐτοῦ σπουδάζομεν τὴν σύνθεσιν σώματος ἀπομεμακρυσμένου πλανήτου ἢ ἀπλανοῦς συλλέγοντες τὸ

φως, τὸ ὅποιον τοῦτο ἐκπέμπει. Ἡ ἀστρονομία συνεπληρώθη διὰ τῆς θεωρίας του Laplace, ἔστις ἐξηγεῖ τὸν ἀνασχηματισμὸν τοῦ ἡλίου, τῆς γῆς καὶ τῶν πλανητῶν, διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς συνθέσεως τῶν νεφελῶν. Ἡ μετεωρολογία, χάριν τῆς ὁποίας ἰδρύθησαν ἀστεροσκοπεῖα ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρεων, συνέλεξε μέγαν ἀριθμὸν γεγονότων, ἀλλ' ἀκόμη δὲ ἔχει ἀποτελέσει ἐπιστήμην.

Ἡ χημεία ἰδρύθη εἰς τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Scheele τοῦ Ἀγγλοῦ Priestley καὶ τοῦ Γάλλου Lavoisier, οἵτινες ἀπεμόνωσαν τὰ σπουδαιότερα χημικὰ σώματα (ὁ Lavoisier πρῶτος ἀνέλυσε τὸ ὕδωρ χωρίσας τὸ ὀξυγόνον ἀπὸ τὸ ὑδρογόνον). Ἡ χημεία ἔκτοτε ἔκαμε συνεχεῖς προόδους συγγρόνως ἐν Γαλλίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ. Μετὰ τὴν ἀπομόνωσιν τῶν ἀπλῶν σωμάτων ἐσπούδασαν τὴν σύνθεσιν τῶν ὀργανικῶν σωμάτων (ζῳῶν καὶ φυτῶν). Ἡ σπουδὴ αὕτη ἀποτελεῖ τὴν ὀργανικὴν χημείαν.

Ἡ ζωολογία ὡς ἐπιστήμη ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Cuvier, ἔστις ἔκαμε τὴν ἀνατομίαν τῶν ζῳῶν καὶ ἐταξινόμησεν αὐτά. Ἡ φυτολογία συνεπληρώθη διὰ τῆς ἀνατομίας τῶν φυτῶν καὶ τῆς φυσιολογίας, αἱ ὁποῖαι ἐξετάζουν τὰ ὄργανα τῶν φυτῶν καὶ τὰς λειτουργίας αὐτῶν. Ἡ γεωλογία καὶ ἡ παλαιοντολογία εἶναι ἐπιστήμαι ἕλως νέαι. Τὰς βάσεις αὐτῶν ἔθεσεν ὁ Cuvier. Αἱ ἀνασκαφαὶ αἱ γινόμεναι ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων, αἱ ἐργασίαι αἱ γινόμεναι ὑπὸ τῶν μηχανικῶν εἰς λατομεῖα καὶ τὰς χάριν τῶν σιδηροδρόμων γινόμενας διατρήσεις ὄρεων ἐπρομήθευσαν ἄπειρα δείγματα εἰδῶν ἑδαφῶν καὶ εἰδῶν ζῳῶν, τὰ ὅποια διαδέχονται ἀλλήλα εἰς τὴν σφαιρὰν τῆς Γῆς. Ἡ γενικὴ φυσιολογία ἰδρύθη ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τοῦ Claude Bernard διὰ παρατηρήσεων ἐπὶ ζῳῶν ζώντων, ἡ δὲ ἱστολογία ἐν Γερμανίᾳ διὰ τῶν σπουδῶν μὲ τὸ μικροσκόπιον. Ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐπιστήμαι ὑπήχθησαν εἰς ἓν σύστημα διὰ τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως, τὴν ὁποίαν ἐμόρφωσεν ὁ Darwin διὰ τὰ ζῳα καὶ ἡ ὁποία ἐξετάθη εἰς ἕλας τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Ἡ θεωρία αὕτη ἐπέτρεψε νὰ συνδεθῶν γεγονότα μεμονωμένα μέχρι τοῦδε καὶ νὰ δοθῇ νέα κατεύθυνσις εἰς τὰς ἐρεῦνας.

Αἱ πνευματικαὶ ἐπιστήμαι. Κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα πρῶτον ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἔπειτα ἐν Γερμανίᾳ ἐπεχείρησαν νὰ σπουδάσουν μεθοδικῶς τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἦτοι γλώσσαν, βιβλία, νόμους, ἥθη, καὶ νὰ ἀναζητήσουν τοὺς διέποντας αὐτὰς νόμους.

Ἐρεῦνησαν τὰς γλώσσας καὶ τὰς θρησκείας τῶν Ἰνδῶν καὶ Περσῶν

καί συγκρίνοντες αὐτάς πρός τὰς τῶν Ἑλλήνων καί τῶν Λατίνων ἐδημιούργησαν τὴν Γλωσσικὴν καί τὴν Συγκριτικὴν μυθολογίαν.

Ὡσαύτως ἀνεκαίνισαν τὴν Ἱστορίαν. Δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὴν ἀπλὴν ἀνάγνωσιν, ἀλλὰ σπουδάζουσι μεθοδικῶς τὰς μεταβολὰς τὰς γενομένας εἰς τὰς ἀνθρωπίνους κοινωνίας. Τοῦτο ἐπεχειρήθη ἰδίως ὑπὸ φιλολόγων καί ἐπιστημόνων Γερμανῶν. Ἔθεσαν δὲ τὴν ἀρχὴν ὅτι ἡ ἱστορία δὲν δύναται νὰ εἶναι πραγματικῶς ἱστορία ἀνευ αὐθεντικῶν μαρτυριῶν. Διὰ τῆς κριτικῆς ἐπηνώρθωσαν τὰ ἀλλοιωμένα κείμενα καί προσδιώρισαν τὴν ἀξίαν των. Ἀνεσκαψαν τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἰταλίας, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ἀσσυρίας πρός ἀνεύρεσιν ἐπιγραφῶν καί λειψάνων μνημείων. Τέλος ἐζήτησαν εἰς τὰς βιβλιοθήκας καί τὰ ἀρχεῖα ἐγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης.

Ἡ φιλοσοφία κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα παρήγαγε δύο μεγάλας σχολὰς τὴν γερμανικὴν καί τὴν ἀγγλικὴν. Οἱ Γερμανοὶ φιλόσοφοι ἀπὸ τοῦ Καντίου εἶναι πρό πάντων μεταφυσικοί. Ζητοῦν δὲ νὰ καταρτίσουν σύστημα ἐξηγητῶν τὸ σύνολον τοῦ κόσμου καί τὴν θέσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ σύμπαντι. Ἐκαστος ἐκ τῶν μεγάλων φιλοσόφων (Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer) ἔσχε τὸ σύστημά του. Διὰ τοῦ βάθους τῆς σκέψεώς των καί τῶν ποιητικῶν καλλωνῶν τῆς δημιουργίας των ἐπέδρασαν ἰσχυρῶς εἰς τὴν φαντασίαν τῶν ἀνθρώπων καί ἔθεσαν εἰς κίνησιν τὰ πνεύματα. Τὰ ἴχνη τῶν ἰδεῶν των ἀνευρίσκει τις εἰς τοὺς συγγραφεῖς καί τοὺς πολιτικοὺς, καί ἰδίως εἰς τοὺς σοφοὺς τῆς ἐποχῆς των. Οἱ Ἄγγλοι φιλόσοφοι (Stuart Mill, Bain, Herbert, Spencer) εἶναι ἰδίως λογικοὶ καί ψυχολόγοι. Παρατηροῦν τὰ γεγονότα, τὰ ὅποια συμβαίνουν εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα καί ζητοῦν νὰ τὰ τακτοποιήσουν. Ἀσχολοῦνται δὲ καί μετὰ τὴν πολιτικὴν καί μετὰ τὴν ἠθικὴν, τὰς ὁποίας ζητοῦν νὰ κάμουν ἐπιστήμας, παρατηροῦντες τοὺς νόμους, ὅτινες διέπουν τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις. Εἰς τὰς ἄλλας χώρας οἱ φιλόσοφοι ἀκολουθοῦν ἢ τοὺς Γερμανοὺς ἢ τοὺς Ἄγγλους.

3. Ἡ βιομηχανία, ἡ γεωργία καί τὸ ἐμπόριον.

Ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῶν ἐπιστημῶν. Αἱ πρόοδοι τῶν ἐπιστημῶν τοῦ 19ου αἰῶνος ἐφαρμοσθεῖσαι εἰς τὴν βιομηχανίαν, τὴν γεωργίαν καί τὸ ἐμπόριον ἐπέφεραν εἰς τὸν ὄργανισμόν τοῦ βίου ἐξέλιξιν ὀρμητικὴν. Εἰς ἐκάστην χώραν, καθ' ἕσασιν οἱ σοφοὶ ἀνεκάλυπτον νέα πράγματα καί ἐμόρφωνον νέους νόμους, οἱ βιομήχανοι, οἱ μηχανικοὶ, οἱ

χημικοί ἐφήρμοζον αὐτά. Ἐκεῖνοι μὲν εἰργάζοντο διὰ νὰ γνωρίσουν καλύτερον τὴν φύσιν, οὗτοι δὲ νὰ δεσπόσουν αὐτῆς.

Ἡ ἀνακάλυψις ἢ γονιμωτέρα μέχρι τοῦδε εἶναι ἢ τῆς κινήτηριου δυνάμεως τοῦ ἀτμοῦ. Αὕτη ἔσχε τρεῖς μεγάλας ἐφαρμογάς, εἰς τὰς ἀτμομηχανάς, τὰ ἀτμόπλοια καὶ τοὺς σιδηροδρόμους. Ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος ὁ Wats εἶχεν ἐφεύρει τὴν ἀτμομηχανήν. Αὕτη ἐτελειοποιήθη κατόπιν πολλῶν ἐπαναλήψεων καὶ σήμερον θέτει εἰς κίνησιν ὄλας τὰς μεγάλας μηχανὰς τῆς βιομηχανίας. Ἡ ἰδέα τοῦ ἀτμοπλοίου ἦτο παλαιά. Ἄλλ' ἢ ἐφευρέσεις μόνον τὸν 19ον αἰῶνα ἐφηρμόσθη πρακτικῶς, ἀφ' ἔτου ὁ ἀμερικανὸς Φούλτων ἔρριψε τὸ πρῶτον ἀτμόπλοιον εἰς τὸν Hudson τὸ 1808. Τὰ ἀτμόπλοια κατ' ἀρχὰς ἦσαν τροχοφόρα. Ἀπὸ τοῦ 1840 ὁ τροχὸς ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ ἔλικος. Τὰ ἀτμόπλοια, ὡς πλέοντα ταχύτερον καὶ μὲ ὄλους τοὺς ἀνέμους, ἀφῆρσαν ἀπὸ τὰ ἰστιοφόρα τὴν μεταφορὰν τῶν ταξιδιωτῶν καὶ προσεῖλκυσαν κατὰ μικρὸν ὄλα σχεδὸν τὰ ἐμπορεύματα. Οἱ σιδηροδρόμοι ἐφευρέθησαν βραδύτερον. Ὁ Στέφενσον κατὰ πρῶτον (1821) ἐχρησιμοποίησεν αὐτοὺς εἰς τὰ μεταλλεῖα πρὸς μεταφορὰν ἄνθρακος, μετὰ δὲ τὸ 1830 ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ διὰ τὰ ταξίδια.

Ὁ ἠλεκτρισμὸς ἐφηρμόσθη περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος. Ἐξ αὐτοῦ προήλθεν ὁ τηλεγράφος, τὸ τηλέφωνον, τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς, ἢ γαλβανοπλαστικὴ, ὁ φωνογράφος κ. λ. Τέλος χρησιμοποιοῦται ὡς κινήτηριος δύναμις τείνων νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν ἀτμόν.

Αἱ πρόοδοι τῆς γεωργίας. Ἡ γεωργία ἐτελειοποιήθη ἰδίως διὰ τῆς μηχανικῆς καὶ τῆς χημείας. Ἡ μηχανικὴ κατεσκεύασε τὰς ἀγροτικὰς μηχανὰς (θεριστικὰς, ἀλωνιστικὰς κλπ.), αἱ ὁποῖαι ἐπιτρέπουσιν νὰ γίνωνται αἱ ἐργασίαι ταχύτερον καὶ μὲ ὀλιγωτέρους βραχίονας. Ἡ χημεία ἐπρομήθευσε τὰ χημικὰ λιπάσματα ἐνεργητικώτερα καὶ εὐθηνότερα τῆς κόπρου. Ὁφελήθη ὡσαύτως ἢ γεωργία ἐκ τῆς Ζωφολογίας καὶ Βοτανικῆς. Ἐκαλλιεργήθησαν τὰ εἶδη τῶν ζῳων καὶ εἰσῆχθησαν καλλιέργειαι τῆς γῆς νέαι. Πανταχοῦ ἰδρῦθησαν ἐταιρεῖαι ἀγροτικαί, αἵτινες δημοσιεύουσιν μελέτας γεωργικὰς, καὶ παρακινοῦν δι' ἀμοιβῶν τοὺς καλλιεργητὰς νὰ τελειοποιοῦν τὰ προϊόντα των.

Περισσότερον τῆς ἐπιστήμης ἐπενήργησε ἐπὶ τῆς γεωργίας ἢ πρόοδος τοῦ ἐμπορίου. Ὅταν δὲν ὑπῆρχον μέσα μεταφορᾶς, οἱ καλλιεργηταὶ δὲν εἶχον συμφέρον νὰ παράγουν περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἐχρειάζοντο διὰ τὴν προσωπικὴν των κατανάλωσιν ἢ διὰ τὴν ἀγορὰν τῶν γειτονικῶν πόλεων. Ἀφ' ἔτου ἕμως ἔγιναν παντοῦ σιδηροδρόμοι καὶ

καλαί ὁδοί, οἱ καλλιεργηταὶ εἰργάζοντο ἀκαταπαύστως πρὸς αὐξήσιν τῶν προϊόντων. Προσεπάθησαν διὰ λιπασμάτων νὰ βοηθήσουν τὴν γῆν. Παρήτησαν σχεδὸν πανταχοῦ τὴν συνθήθειαν νὰ ἀφίνουσι τὴν γῆν νὰ ἀναπαύεται. Ἠύξησαν τὴν ἔκτασιν τῶν καλλιεργουμένων γαιῶν. Ἐν γένει· ἡ γεωργία εἰς 50 ἔτη ἔκαμε τόσας προόδους, ὅσας δὲν εἶχε κάμει εἰς 18 αἰῶνας.

Αἱ πρόοδοι τῆς βιομηχανίας. Ἡ βιομηχανία ὠφελήθη παρὰ πολὺ ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἐπιστήμης, ἰδίως τῆς μηχανικῆς καὶ χημείας. Ἰδρῦθησαν κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα πολλαὶ νέαι βιομηχαναίαι καὶ δὲν ὑπάρχει καμμία βιομηχανία παλαιά, τῆς ὁποίας ὅλα τὰ ἐργαλεῖα καὶ αἱ μέθοδοι δὲν ἀνενηώθησαν ἀπὸ 100 ἐτῶν. Συγχρόνως δ' ὅσον αὕτη τελειοποιεῖται, τόσον καὶ ἐκτείνεται. Ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοῦ πλοῦτου καὶ ἡ εὐκολία τῆς μεταφορᾶς ὤθησαν εἰς μεγαλυτέραν παραγωγὴν. Τὰ ἀρχαῖα ἐργαστήρια, ἠδὲ ἠετήθησαν, ἐδημιουργήθησαν δὲ βιομηχαναίαι εἰς χώρας, αἱ ὁποῖαι μέχρι τοῦδε ἦσαν ἀπκλειστικῶς γεωργικαί, εἰς τὴν Ρωσίαν, Οὐγγαρίαν, τὰς Ἠνωμένας πολιτείας.

Αἱ κυριώτεραι βιομηχαναίαι εἶναι παλαιαὶ μὲν ἀνανεωθεῖσαι· ἡ τοῦ γαιάνθρακος, ἡ τοῦ σιδήρου, ἡ τῶν ὄπλων, τὸ πλυντήριον, ἀνανεωθὲν διὰ τῆς χρήσεως τοῦ χλωρίου, τὸ βυροσδεψέτον, τὸ κλωστήριον καὶ ὑφαντήριον τοῦ βράμβακος, τοῦ μαλλίου, τῆς μετάξης, ἡ τυπογραφία, ἀνανεωθεῖσα διὰ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ πιεστηρίου μὲ ἀτμόν, ἔπειτα μὲ ἠλεκτρισμόν, τῆς στερεοτυπίας καὶ τῆς λινοτυπίας, ἡ βιομηχανία τοῦ χάρτου, ἡ εἰκονογραφία συμπληρωθεῖσα διὰ πολλῶν διαδοχικῶν ἐφευρέσεων τῆς λιθογραφίας, τῆς χαλκογραφίας, τῆς τζιγγογραφίας, τῆς χρωμολιθογραφίας. Ἐκ τῶν νέων δὲ ἐφευρέσεων αἱ κυριώτεραι ἐκτὸς τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἀτμοῦ καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ εἶναι· ἡ ζάχαρις, τὸ κεριόφως, τὸ πετρέλαιον, τὸ καουτσούκ καὶ ἡ γουταπέρκα, ἡ φωτογραφία, ἡ γαλθανοπλαστική, αἱ διατηρημέναι τροφαὶ καὶ τὸ ἀπόσταγμα τοῦ κρέατος.

Αἱ πρόοδοι τοῦ ἐμπορίου. Τὸ ἐμπόριον ἔκαμε τεραστίας προόδους διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν μέσων τῆς μεταφορᾶς καὶ τῆς ἐπικοινωνίας. Κατὰ θάλασσαν τὸ ἰστιοφόρον ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ ἀτμοπλοίου, ὅλον ἐν καθισταμένῳ ταχυτέρῳ. Κατεσκευάσθησαν λιμένες κατάλληλοι, ἰδρῦθησαν εἰς ὅλας τὰς ἀκτὰς φάρσι, ἐχαράχθησαν χάρται ναυτικοὶ δεικνύοντες ἀκριβῶς τὰ βᾶθη καὶ τὰ ρεύματα τῶν θαλασσῶν. Μεταξὺ τῶν μεγάλων λιμένων ὠργανώθησαν ὑπηρεσίαι τακτικαὶ τῶν ἀτμοπλοίων καὶ τὰ ταξίδια ἐσουντομεύθησαν καταπληκτικῶς. Ἡ τομὴ τέ-

λος των ισθμών του Σουέζ και του Παναμα έσυντόμεισε πολύ τὰ ταξίδια. Κατὰ ξηράν αἱ ὁδοὶ ἐκαλυτέρευσαν, αἱ δὲ ἀποστάσεις ἐξεμηδενίσθησαν διὰ τῶν σιδηροδρόμων, καὶ ἐσχάτως διὰ τῶν αὐτοκινήτων καὶ ἀεροπλάνων.

Τὰ μέσα τῆς ἐπικοινωνίας ὡσαύτως ηὐξήθησαν. Ἐὰ ταχυδρομεία ἦσαν ἤδη ὀργανωμένα κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰῶνος, ἀλλ' ἡ μεταφορὰ τῶν ἐπιστολῶν ἦτο βραδεῖα καὶ δαπανηρά. Ἡ Ἑγγλία πρώτη ἔδωκε τὸ παράδειγμα νέου ὀργανισμοῦ τοῦ ταχυδρομείου καὶ ἐκανόνισεν ὁμοίμορφον τιμὴν γραμματοσήμου ἕση δὴποτε καὶ ἂν εἶνε ἡ ἀπόστασις. Τὴν Ἑγγλίαν δὲ κατόπιν ἐμιμήθησαν καὶ τὰ ἄλλα κράτη. Οἱ τηλεγράφοι ὀργανώθησαν ἀπὸ τοῦ 1850, τελευταίως δὲ τὰ τηλέφωνα καὶ ὁ ἀσύρματος.

Τὰ νέα μέσα τῆς μεταφορᾶς καὶ τῆς ἐπικοινωνίας ηὐξήσαν τεραστίως τὸ ἐμπόριον. Εἰς τοῦτο ἕως σπουδαίως συνετέλεσαν προσέτι ἡ ἴδρυσις τραπεζῶν καὶ ἐταιρειῶν, ἡ ἐκδόσις τοῦ χαρτονομίσματος καὶ ἡ ὀργάνωσις τῆς πιστώσεως. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς αὐξήσεως ταύτης τοῦ ἐμπορίου εἶναι ὅτι ἐπιτρέπεται εἰς ἐκάστην χώραν νὰ ἐξάγῃ τὰ προϊόντα τῆς καὶ νὰ τὰ θέτῃ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀγοραστῶν ἕλων τῶν ἄλλων χωρῶν. Ἐπομένως ἀκριβαίνουν τὰ ἐμπορεύματα εἰς τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι τὰ παράγουν καὶ εὐθηναίνουν εἰς τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι τὰ ἀγοράζουν. Οὕτω τὸ ἐμπόριον τείνει νὰ καταστήσῃ τοὺς ὄρους τοῦ βίου σχεδὸν τοὺς αὐτοὺς εἰς ἕλας τὰς πολιτισμένας χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

Η ΕΛΛΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΣ
ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΤΕΛΟΥΣ ΤΟΥ 19^{ου} ΑΙΩΝΟΣ

1. Ἡ ἐπὶ Ὀθωνος ἀπολυταρχία ἐν Ἑλλάδι.

Ὄταν τὴν 25ην Ἰανουαρίου 1833 ὁ Ὀθων ἀπεθιάσθη εἰς τὸ Ναύπλιον, γενικὴ χαρὰ κατεῖχεν ὅλους τοὺς Ἕλληνας. Ὁ νεαρὸς μονάρχης οὐδένα εἶχε σύνδεσμον πρὸς τὰς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς φάτριάς, ὑπεστηρίζετο δὲ ἰσχυρῶς καὶ ὑπὸ τῶν τριῶν προστατῶν δυνάμεων. Ὅλοι λοιπὸν ἠλπίζον ὅτι ὑπ' αὐτὸν ἡ Ἑλλάς μετὰ τὸν μακροχρόνιον ἀπελευθερωτικὸν πόλεμον, μετὰ τὰς ἐμφυλίους ταραχὰς ἐμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ εὕρῃ τὴν ἀπαραίτητον ἡσυχίαν πρὸς διοργανώσιν καὶ ἐπιτέλεσιν τοῦ ἱστορικοῦ προορισμοῦ τῆς.

Ἄτυχῶς ἡ ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Ὀθωνος ἐκλογή τῶν ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι ἀπετέλεσαν τὴν μέχρι ἐνγλικίωσης αὐτοῦ ἀντιβασιλείαν δὲν ὑπῆρξεν ἐπιτυχής. Ἐκ τούτου δὲ προέκυψαν εἰς τὴν χώραν καὶ τὸν βασιλέα συμφοραὶ μεγάλαι. Οἱ ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου διορισθέντες ἀντιβασιλεῖς ἦσαν ὁ κόμης Ἀρμασπεργ πρῶην Βαυαρὸς ὑπουργός, ὁ διδάκτωρ Μάουερ, καθηγητὴς τῆς Νομικῆς, καὶ ὁ στρατηγὸς Ἐϋδεκ, ὁ ὅποιος εἶχε δράσει ὡς στρατηγὸς ἐν Ἑλλάδι. Ἄλλ' οἱ ἄνδρες οὗτοι, πλὴν τοῦ ὅτι διεφώνουν πρὸς ἀλλήλους λόγῳ τοῦ ἀσυμβίβαστου χαρακτῆρός των, οὐδεμίαν εἶχον πρακτικὴν γνῶσιν τῶν κατὰ τὴν χώραν, τὴν ὅποιαν εἶχον ἔλθει νὰ κυβερνήσουν.

Πρῶτον σφάλμα διέπραξεν ἡ ἀντιβασιλεία εἰς τὸ ζήτημα τῶν ἀτάκτων στρατιωτῶν. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐπὶ δεκαετίαν ἠγωνίσθησαν καὶ ἐπαθον χάριν τῆς πατρίδος. Ἡ στοιχειώδης λοιπὸν φιλανθρωπία καὶ αὐτὸ τὸ ἔθνικόν συμφέρον ἀπήγει νὰ διατηρήσῃ καὶ μισθοδοτήσῃ αὐτοὺς ἢ πολιτεία, κατὰ μικρὸν δὲ ἀσκούσα αὐτοὺς νὰ ἀποκτήσῃ στρατὸν χρησιμώτατον εἰς τὸ κράτος. Ἄντ' τούτου κατήρτισε τάγματα καὶ συντάγματα ἐκ Βαυαρῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἐδόθησαν μισθοὶ μεγάλοι καὶ ἀξιώματα. Τοὺς δὲ παλαμάχους Ἕλληνας ἀγωνιστὰς προσεκάλεσε νὰ καταταχθοῦν εἰς ἓν ἐκ τῶν τότε ἰδρυθέντων δέκα ταγμάτων ἀκροβολιστῶν, ὅτε ὄφειλον νὰ ἀποβάλλουν τὸ πατροπαράδοτον ἐνδυμὰ των καὶ νὰ περιβληθοῦν βαυαρικὴν στολήν, ὅπερ οὗτοι ἐθεώρουν πολὺ προσβλητικόν. Οἱ μὴ θέ-

λοντες ἐξ αὐτῶν ὄφειλον νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰς ἐστίαις των. Καὶ οἱ μὲν Πελοποννήσιοι ἤτο εὐκολον νὰ ἐπανέλθουν εἰς αὐτάς, διότι εἶχον καὶ ἐστίαις καὶ γαίας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἤτο δυνατόν εἰς τοὺς Σουλιώτας, τοὺς Μακεδόνας, τοὺς Κρήτας καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς, τῶν ὁποίων αἱ πατρίδες δὲν περιελήφθησαν εἰς τὸ ἐλεύθερον βασίλειον, οὔτε εἰς τοὺς Στερεολαδίτας, οἱ ὅποιοι λόγῳ τῆς μακρᾶς συνηθείας ἀπηχθάνοντο πᾶν ἄλλο στάδιον πλὴν τοῦ τῶν ὄπλων. Οἱ πλείστοι λοιπὸν τούτων ἠναγκάσθησαν νὰ τραποῦν εἰς τὸν ληστρικὸν βίον.

Ὡσαύτως δεινότατον σφάλμα διεπράχθη εἰς τὸ ζήτημα τῆς πολιτειακῆς συντάξεως τῆς χώρας. Χωρὶς νὰ ἀποβλέψουν εἰς τὸν ἐθνικὸν καὶ κοινωνικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, χωρὶς νὰ ἀποβλέψουν εἰς τὴν πολιτειακὴν ἱστορίαν τῆς ἐπαναστάσεως, καθιέρωσαν εἰς τὴν χώραν πολιτεύμα ἀπολύτου μοναρχίας συγκεντρούσης εἰς ἑαυτὴν ὅλην τὴν νομοθετικὴν καὶ ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν. Καὶ δὲν ἤρκει τοῦτο, ἀλλὰ καθιέρωσαν ὡσαύτως καὶ εἰς τὴν διοίκησιν καὶ εἰς τὴν εἰσπραξίν των φόρων, ὡς εἶχε γίνει καὶ ἐπὶ Καποδιστρίου, σύστημα πολὺ συγκεντρωτικόν. Αἱ ἀρχαῖαι κοινοτικαὶ ἐλευθερίαι, τὰς ὁποίας εἶχον σεβασθῆ, ὡς εἶδομεν, καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι, κατηργήθησαν. Τὸ βασίλειον ἤδη διηρέθη εἰς 10 νομοὺς ὑποδιαιεθέντας εἰς ἐπαρχίας. Αὗται δὲ πάλιν ὑποδιηρέθησαν εἰς δήμους, τῶν ὁποίων ὁ δήμαρχος διορίζετο ἢ ἐπαύετο ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου. Διορίσθησαν τέλος εἰσπράκτορες τῶν φόρων ἀνεξάρτητοι τῶν κατὰ τόπους ἀρχῶν.

Καὶ ὡς πρὸς τὰ δικαστικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ διεπράχθησαν δεινότατα σφάλματα. Αἱ σχετικαὶ νομοθεσίαι δὲν ἀπέβλεψαν εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ καταρτίσουν τέλεια συστήματα κατὰ τὰ βαυαρικὰ πρότυπα σχολείων καὶ δικαστηρίων. Ἐκ τούτων δ' ἐλάχιστα ἐτέθησαν εἰς ἐφαρμογὴν. Τέλος ἡ ἀνακήρυξις τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τοῦ πατριαρχείου ἄνευ τῆς συγκαταθέσεώς του καὶ ἡ διάλυσις πολλῶν μοναστηρίων δυσηρέστησαν τὸν ἑλληνικὸν λαόν, διότι προήρχοντο παρ' ἀνθρώπων ἑτεροδόξων.

Εἰς ὅλα ταῦτα τὰ ἄστοχα μέτρα τῆς ἀντιβασιλείας, τὸ πλείστον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐπειδὴ εἶχον ἀηδιάσει πλέον τὰς ἀδιακόπους ταραχὰς καὶ ἐπεθύμει μόνον ἡσυχίαν, ἐπεδείκνυε παθητικὴν ὑποταγὴν καίπερ ἀπεχθανόμενον αὐτά. Τὸ δεινότερον ἕμως σφάλμα τῆς ἀντιβασιλείας ὑπῆρξεν ὅτι ἀντὶ νὰ μείνῃ ἀνωτέρα τῶν φατριῶν κατῆλθε μέχρις αὐτῶν, καὶ ἀντὶ νὰ καταπιεῖ τὸ κομματικὸν πνεῦμα ἀνερρίπισε καὶ ἀνεξωγόνησεν αὐτὸ διὰ τῆς διαστάσεως, ἣ ὅποια ἐγεννήθη εἰς τοὺς

ιδίους της κόλπου. Ὁ Ἄρμανσπεργ εἶχε περιέλθει εἰς διάστασιν μὲ τοὺς συναδέλφους του καὶ παρίστατο ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος. Ὁ Μάουερ ἀντεπροσώπευε τὴν γαλλικὴν ἐπιρροήν. Ὁ Εὐδεκ ἠσθάνετο μυστικὴν συμπάθειαν πρὸς τὸ ῥωσικὸν κόμμα. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς τῆς τῆς συμπεριφορᾶς τῆς ἀντιβασιλείας ὑπῆρξε κατὰ πρῶτον ἡ δημιουργία δεινῆς ἀντιπολιτεύσεως κατ' αὐτῆς.

Τῆς ἀντιπολιτεύσεως ταύτης ἀρχηγὸς ἔγινεν ὁ Κολοκοτρώνης, διότι ἡ ἀντιβασιλεία περιστοιχισθεῖσα ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους του ἀπέκλεισεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς εὐνοίας. Συνεκροτήθη τότε ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ ἑταιρεία μυστικὴ, καὶ ὑπεγράφη αἴτησις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσίας περὶ ἀνακλήσεως τῶν τριῶν ἀντιβασιλέων. Ὁ Κολοκοτρώνης καὶ Πλαπούτας συνελήφθησαν καὶ χωρὶς νὰ ὑπάρχουν ἀρκετὰ ἐνοχοποιητικὰ στοιχεῖα κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Καὶ ἡ μὲν ποινὴ δὲν ἐξετελέσθη. Βραδύτερον δὲ ἐπὶ τῇ ἐνγλικίῳσει τοῦ Ὄθωνος οἱ δεσμίαι ἀπηλευθερώθησαν. Συγχρόνως οἱ Μανιάται μὴ δεχόμενοι νὰ καταδαφίσουν τοὺς πύργους τῶν ἐπανεστάτῃσαν. Πρὸς καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς μάτην ἐστάλησαν Βαυαροὶ στρατιῶται. Τοῦτο μὲν κατωρθώθη βραδύτερον διὰ χρηματικῶν μέσων. Ὡσαύτως ἄλλη στάσις ἐξεβράχη εἰς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ τὴν Μεσσηνίαν πρὸς ἀποφυλάκισιν τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Πλαπούτα μετὰ δυσκολίας κατασταλαῖσα.

Ἐν τῇ μεταξὺ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1834 ὤρισθη ὡς πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου δι' ἱστορικοὺς λόγους ἢ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία δὲν ἦτο τότε παρά σωρὸς ἐρείπιων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἠγείροντο μεγαλοπρεπῆ τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα. Τέλος τὴν 20ην Μαΐου τοῦ 1835 ὁ Ὄθων ἐκηρύχθη ἐνῆλικος, τὸ ἐπόμενον δ' ἔτος ἐνομφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ μεγάλου δουκὸς τοῦ Ὀλδεδμβούργου Ἀμαλίαν.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐνγλικίῳσιν τοῦ Ὄθωνος οὔτε ἡ ἀπολυταρχία οὔτε ἡ βαυαρικὴ διοίκησις ἔληξεν. Ὁ Ὄθων εἶχε μὲν ὑπουργοὺς Ἑλληνας, ἀλλ' ἐκράτησε καὶ τὸν Ἄρμανσπεργ ὡς ἀρχιγραμματεῖα. Ὅταν δὲ οὗτος κατέστη λίαν ἀντιδημοτικὸς, ἀντικατέστησεν αὐτὸν δι' ἄλλου Γερμανοῦ, τοῦ Ρούδχαρτ, μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου συνδέεται ἡ ἐναρξίς τῆς λειτουργίας τοῦ Πανεπιστημίου εἰς τι οἶκημα παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως. Συγχρόνως ἔλα τὰ ἀνώτερα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἀξιώματα κατεῖχοντο ὑπὸ Βαυαρῶν. Ἡ κατὰ τῶν Βαυαρῶν λοιπὸν δυσἀρέσκεια ἐξηκολούθει.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Ρούδχαρτ ὁ βασιλεὺς δὲν παρεχώρησεν εἰς τὸν λαὸν κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του σύνταγμα, ἀλλὰ

αὐτὸς προήδρευε τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου καὶ ἐκυβέρνηα αὐταρχικῶς. Ἐπομένως ἡ κατὰ τῶν ξένων δυσἀρέσκεια ἐστράφη τώρα καὶ κατὰ τοῦ βασιλέως, στάσεις δὲ συχναὶ καὶ πάλιν ἐγίνοντο εἰς διάφορα μέρη τῆς χώρας. Τὴν κατὰ τοῦ βασιλέως δυσἀρέσκειαν ἐπέτεινον προσέτι καὶ αἱ ἀποτυχίαι αὐτοῦ εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ζητήματα. Κατὰ τὸν πόλεμον μεταξὺ σουλτάνου καὶ Μεχμέτ οὗτος ἀφῆκεν ἀχρησιμοποίητους δύο λαμπρὰς εὐκαιρίας, καθ' ἃς τὸ ἔθνος ἠδύνατο νὰ ἐπεκτείνει τὰ ὄριά του. Καὶ τὸ 1841, μετ' τὴν πρώτην ἤτταν τῶν Τούρκων ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ καὶ τὸ 1839 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαχμουτ ἡ Ἑλλάς δὲν ἐδημιούργησεν, ὡς ὄφειλε, τετελεσμένον γεγονός καταλαμβάνουσα Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν. Τούναντίον ἰδιωτικῆ ἐπίσκεψις τοῦ Ὀθωνος εἰς Σμύρνην προεκάλεσε μὲν ἄμετρον ἐκεῖ ἐνθουσιασμόν, ἀλλὰ καὶ ἀντεκδικήσεις κατόπιν τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Σάμιοι ἐζήτησαν τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν, ἀλλ' ἀπέτυχον. Ὡσαύτως ἀπέτυχε καὶ κρητικὴ ἐπανάστασις ἐκραγεῖσα τὸ 1841. Τέλος ἐναντίον τοῦ Ὀθωνος ἐξημέθιζον τὰ πνεύματα καὶ αἱ ἐκ τῶν ἀντιζηλιῶν τῶν προστατῶν δυνάμεων ῥαδιουργίαι, ἕνεκα τῶν ὁποίων εἶχον σχηματισθῆ καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα τρία κόμματα, ῥωσικόν, γαλλικόν καὶ ἀγγλικόν. Ἐνεκα ὧν τούτων, πρὸ πάντων ὅμως ἕνεκα τῆς ἐπιμονῆς αὐτοῦ νὰ μὴ θέλῃ παρ' ἑλᾶς τὰς προτροπὰς τῆς Ἀγγλίας νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν σύνταγμα, ὁ Ὀθων κατέστη πολὺ ἀντιδημοτικὸς. Ἐκ τούτου προεκλήθη ἡ ἐπανάστασις τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843.

Ἡ ἐπανάστασις αὕτη ὑπῆρξεν ἑλῶς ἀναίμακτος, προπαρασκευάσθη δὲ ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ ἀγγλικοῦ καὶ ῥωσικοῦ κόμματος. Τοῦ ἀγγλικοῦ ἡγήετο, ἀπόντος τοῦ Μαυροκορδάτου ὡς πρεσβευτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἄνδρ. Λόντος, τοῦ δὲ ῥωσικοῦ ὁ Ἄνδρ. Μεταξᾶς. Οὗτοι ἐμύησαν εἰς τοὺς σκοποὺς τῶν τοῦς ἐπιφανεστέρους πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς ἀνδρας (Κανάρης, Μπότσαρης, Δ. Καλλέργης, Ἰω. Μακρυγιάννης κ. ἄ.) Τὴν δὲ νύκτα τῆς 2 πρὸς τὴν 3 Σεπτεμβρίου οἱ συνταγματάρχαι Δ. Καλλέργης καὶ Ἰω. Μακρυγιάννης προσελκύσαντες ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ τῶν τὸν στρατὸν ὠδήγησαν αὐτὸν εἰς τὴν πρὸ τῶν ἀνακτόρων πλατεῖαν καὶ ἐπολιόρκησαν αὐτά. Τότε συγκεντρωθέντων καὶ ἀρκετῶν πολιτῶν ἀπήτησαν παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν σύγκλησιν ἔθνο-συνελεύσεως πρὸς ψήφισιν συντάγματος καὶ τὴν ἐκδίωξιν ἑλῶν τῶν ξένων πλὴν τῶν ἀρχαίων φιλελλήνων. Ὁ βασιλεὺς ὑπεχώρησε καὶ ὑπέγραψε τὰ πρὸς τοῦτο διατάγματα.

Ἡ βραυαρικὴ αὐταρχία ἐληξεν. Ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις συνελθοῦσα τὴν 8ην Νοεμβρίου ἐψήφισε συνταγματικὸν πολίτευμα μὲ τὴν μορφήν συνταγματικῆς μοναρχίας, δηλ. μοναρχίας περιοριζομένης ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Κατ' αὐτὸ ἢ μὲν νομοθετικὴ ἐξουσία ἐμελλε νὰ ἐνεργῆται ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ δύο κοινοβουλευτικῶν σωμάτων, τῆς βουλῆς καὶ τῆς γερουσίας, ἢ δὲ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ὑπὸ τοῦ βασιλέως δι' ὑπουργεῖου διοριζομένου ὑπ' αὐτοῦ.

2. Ἡ συνταγματικὴ βασιλεία τοῦ Ὀθωνος καὶ ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος.

Τὸ πρῶτον ὑπουργεῖον τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας συνεκρότησεν ὁ Μαυροκορδάτος ἐπανελθὼν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ταχέως ἔμως ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ ἕνεκα τῆς ἀγρίας ἀντιπολιτεύσεως τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ γαλλικοῦ κόμματος Ἰωάννου Κωλέττη, ὅστις καὶ ἐσχημάτισε κυβέρνησιν. Οὗτος ἀκολοῦων τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ βασιλέως καὶ τῆς ὑποστηρίξεως τῆς Γαλλίας διετηρήθη ἐν τῇ ἀρχῇ μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 1848 θανάτου του διὰ παραβιάσεως τῶν ἐκλογῶν καὶ δι' ἀποκλεισμοῦ τῶν ἀντιπάλων του ἀπὸ τῆς βουλῆς. Καὶ μετὰ τὸν θάνατον ἔμως αὐτοῦ διὰ τῶν αὐτῶν μέσων εἰσα τὰ μέχρι τοῦ 1853 σχηματισθέντα ὑπουργεῖα ἦσαν ἀλόφιλα.

Ὅλα ταῦτα συνετέλουν εἰς τὴν ἐξέγερσιν τῆς κοινῆς γνώμης ἐν Ἑλλάδι: κατὰ τοῦ Ὀθωνος ὡς παραβιάζοντος τὸ σύνταγμα. Εἰς τοῦτο δὲ πολὺ συνετέλεσε καὶ ἡ τότε ἐκραγεῖσα γαλλικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1848 καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα καθ' ἑλλην τὴν Εὐρώπην φιλελευθέρᾳ κίνησις. Ὁσαύτως ἡ Ἀγγλία δυσαρεστημένη κατὰ τοῦ Ὀθωνος διὰ τὸν ἀπολυταρχισμόν του δὲν ἔπαυεν ἐνοχλοῦσα αὐτὸν διὰ παραπόνων περὶ ληστείας καὶ δι' ἀξιώσεως περὶ πληρωμῆς τῶν τόκων τοῦ δανείου καὶ περὶ ἀποζημιώσεων Ἀγγλῶν καὶ Ἰονίων ὑπηκόων. Τὸ 1850 μάλιστα καὶ προέδῃ εἰς τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ Πειραιῶς ἐπὶ τρίμηνον πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ἀξιώσεών της.

Ἡ Ἑλλὰς μετ' ὀλίγον (1853) ἐταράχθη ἐκ τῆς ἐκρήξεως τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου. Ἀφορμὴ εἰς τὴν ἐκρηξιν τοῦ πολέμου τούτου ἔδωκεν ἡ κατοχὴ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ προσκυνημάτων τῶν Ἀγίων τόπων, καὶ ἰδίως τοῦ ναοῦ τοῦ Παναγίου τάφου, τὴν ὁποίαν ἐκπαλαί ἠμφισβήτησαν Ἕλληνας καὶ Λατῖνοι. Ταύτην ἐσχάτως (1851) εἶχεν ἐπιτύχει: ὑπὲρ τῶν Λατίνων ἢ ἀνέκαθεν προστάτις αὐτῶν Γαλλία. Τότε ὁ τῶν

ρος ἐπὶ ὀνόματι τῆς ὀρθοθείσεως ὀρθοδοξίας διέταξε σῆμα στρατοῦ νὰ προχωρήσῃ εἰς τὰ σύνορα τῶν παριστριῶν ἡγεμονιῶν, καὶ ἤξίωσε δὲ ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου, τοῦ Μεντσικώφ, ὄχι μόνον ἐπανόρθωσιν τῶν γενομένων, ἀλλὰ καὶ τὸ δικαίωμα τῆς προστασίας ἐπὶ τοῦ συνόλου τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Ὁ Ναπολέον Ι΄, ἔχων προσωπικὰς ἀφορμὰς κατὰ τοῦ τσάρου, ὅστις δὲν ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἰσότιμον, καὶ ἡ Ἀγγλία, ἐχομένη πάντοτε τοῦ δόγματος τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας, ἐνεθάρρουν τὴν Πύλην νὰ ἀρνηθῇ. Ὁ ῥωσικὸς στρατὸς ἐπομένως εἰσῆλθεν εἰς τὰς ἡγεμονίας, ὁ δὲ ῥωσικὸς στόλος τῆς Μαύρης θαλάσσης προσέβαλε 12 τουρκικὰ πλοῖα πρὸ τῆς Σινώπης καὶ κατέστρεψεν αὐτά.

Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία τότε ἔστειλαν τοὺς στόλους των εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐζήτησαν παρὰ τοῦ τσάρου τὴν ἐκκένωσιν τῶν ἡγεμονιῶν. Ἡ Ῥωσία ἠρνήθη. Γαλλία καὶ Ἀγγλία κατόπιν τούτου συνήψαν μετὰ τοῦ σουλτάνου τὴν συνθήκην τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ τῆς ὁποίας ἐγγυῶντο τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας καὶ κηρύξασαι τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσίας ἀπέστειλαν στρατοὺς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Πρωσσία κατ' ἀρχὰς ἔμειναν οὐδέτεραι. Μετὰ τὰς πρώτας ὄμως συμπλοκάς Ῥώσων καὶ Τούρκων παρὰ τὸν ΑἼμον ἠπειλήσαν ὅτι θὰ ἐπιτίθεντο κατὰ τῆς Ῥωσίας, ἀν δὲ ἐξεκένου τὰς ἡγεμονίας. Ἡ Ῥωσία ἠναγκάσθη νὰ υποχωρήσῃ, καὶ ἡ Αὐστρία τῇ συγκαταθέσει τῆς Πύλης κατέλαβε προσωρινῶς αὐτάς. Οὕτω ἐκστρατεία ῥωσικὴ εἰς τὸν ΑἼμον δὲν ἦτο πλέον δυνατή.

Ἄλλ' ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία ἐπεθύμουν νὰ ταπεινώσουν τὴν Ῥωσίαν περισσότερον. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν νὰ κάμουν ἐκστρατείαν εἰς τὴν Κριμαίαν, ἵνα καταστρέψουν τὴν Σεβαστούπολιν καὶ τὸν ἐνταῦθα ῥωσικὸν στόλον. 30 χιλ. Γάλλοι, 20 χιλ. Ἀγγλοὶ καὶ 6 χιλ. Τούρκοι ἀπεδιδάσθησαν εἰς τὴν Κριμαϊκὴν χερσόνησον τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1854. Οἱ Ῥῶσοι δὲν περιέμενόν ποτε τοιαύτην προσβολὴν καὶ δὲν εἶχον εἰς τὴν Κριμαίαν παρὰ μόνον 30 χιλ. ἄνδρας. Ἡ Σεβαστούπολις ἦτο μὲν καλῶς ὠχυρωμένη ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης ὄχι ὅμως καὶ ἀπὸ τοῦ τῆς ξηρᾶς, οἱ Ῥῶσοι κατ' ἀρχὰς ἐνίκηθησαν, ἀλλ' ἔλαβον ἀρκετὰ ἀμυντικὰ μέτρα διὰ τὴν Σεβαστούπολιν, τὴν ὁποίαν κατόπιν οἱ σύμμαχοι ἐπολιόρησαν. Ἡ πολιορκία διήρκεσε σχεδὸν ἓν ἔτος. Ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἀντιπάλων ἐπεδείχθη δραστηριότης καὶ ἐπιμονή. Ῥωσικὸς στρατὸς κατέλθεν εἰς τὴν χερσόνησον πρὸς βοήθειαν τῶν πολιορ-

κουμένων. Ἄλλα καὶ τοὺς συμμάχους ἐνίσχυσεν ἡ Σαρδηνία ἀποστείλασα βοήθειαν. Ἐπὶ τέλους ἡ Σεβαστούπολις ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν συμμάχων. Οἱ δὲ Ἄγγλοι κατέστρεψαν τοὺς λιμένας, τοὺς ναυστάθμους καὶ τοὺς στρατῶνας αὐτῆς. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῇ μεταξύ εἶχεν ἀποθάνει ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος, καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι δὲ ἦσαν καταπεπονημένοι, συνωμολογήθη εἰρήνη, τῆς ὁποίας τοὺς ἔρους ἐκανόνισε συνέδριον συελθόν ἐν Παρισίῳ καὶ ἀποτελούμενον ἐξ ἀντιπροσώπων Ῥωσίας, Γαλλίας, Ἀγγλίας, Σαρδηνίας, Τουρκίας, Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας.

Ἡ συνθήκη τῶν Παρισίων (1856) ἐκανόνισε τὰ ἀνατολικά ζητήματα ὡς ἑξῆς: 1) Ἐτίθετο ἡ ἀκεραιότης τῆς Τουρκίας ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Συναμα ἕμως ὑπεχρεώτο αὕτη νὰ προνοήσῃ περὶ τῆς εὐημερίας τῶν ὑπηκόων τῆς Χριστιανῶν. 2) Ἐκηρύχθη οὐδέτερος ὁ Ἐξῆσινος Πόντος. Οὐδὲν κράτος ἠδύνατο νὰ ἔχῃ εἰς αὐτὸν μῆτε πολεμικὰ πλοῖα, μῆτε ναύσταθμον. 3) Ἡ ναυσιπλοῖα τοῦ Δουναβίου ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐλευθέρα ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν διεθνοῦς ἐπιτροπῆς. 4) Ἡ Ῥωσία ὤφειλε νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὴν Τουρκίαν τὸ Δέλτα τοῦ Δουναβίου. 5) Αἱ Ῥουμανικαὶ ἡγεμονίαι καθίσταντο αὐτόνομοι.

Κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον οἱ Ἕλληνες ἐτάχθησαν μὲ τὴν ὁμόδοξον Ῥωσίαν, ἐνόμισαν δὲ ὅτι ἡ περίστασις ἦτο κατάλληλος πρὸς ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων τοῦ κράτους διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας. Ἄλλα δυστυχῶς οὔτε ἐγκαίρως οὔτε ὡς ἔδει ἐνήργησαν. Ἀντὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου Τουρκίας καὶ Ῥωσίας νὰ εἰσβάλῃ ὁ ἑλλ. στρατὸς εἰς Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν, κατηναλώθη ἀσκόπως πολὺς χρόνος. Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1853 συνελέχθησαν χρήματα καὶ ἐστρατολογήθησαν ἐν Ἀθήναις συμμορίαί. Τὴν ἀνοιξιν δὲ ἱκανοὶ Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ παραιτηθέντες συνγνώθησαν μὲ τὰς συμμορίας εἰς τὰ σύνορα. Αἱ συμμορίαὶ εἰσβαλοῦσαι εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος ἔσχον ἐπιτυχίας τινάς. Ἐπειδὴ δὲ συνεπεῖχ τούτων ἡ Τουρκία διέκοψε τὰς μετὰ τῆς Ἑλλάδος διπλωματικὰς σχέσεις, μόλις τότε ὁ Ὄθων διέταξε νὰ ἐτοιμαθῇ ὁ στρατὸς, ἵνα προχωρήσῃ εἰς τὰ σύνορα, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ἀπεφάσισε νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ. Ἄλλα τὸν ἐσταμάτησεν ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία. Ἐπειδὴ αἱ προτροπαὶ αὐτῶν δὲν ἐπεισαν τὸν βασιλέα νὰ παραιτηθῇ τῶν φιλοπολέμων σχεδίων του, κατέλαβον διὰ συμμαχικοῦ στρατοῦ τὸν Πειραιᾶ. Ὁ Ὄθων τότε ἠναγκάσθη νὰ δηλώσῃ ὅτι θὰ τηρήσῃ αὐστηράν οὐδετερότητα καὶ ἔσχημάτισεν ὑπουργεῖον φιλειρηνικὸν ὑπὸ τὸν Μαυροκορδάτον, ὅστις ἀπέλαυε τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν δύο δυτικῶν δυνάμεων. Ἐν τούτοις ἡ

αγγλογαλλική κατοχή του Πειραιώς εξηκολούθησε και πέραν της λήξεως του Κριμαϊκού πολέμου, ήτοι μέχρι του 1857. Έκ της κατοχής δε ταύτης επήλθον εις τὰς Ἀθήνας και ἄλλα δεινά. Ἡ χολέρα ἐμπεσοῦσα εις τὸ στρατόπεδον τῶν συμμάχων τὸ θέρος τοῦ 1854 μετεδόθη εις τὰς Ἀθήνας και ἐπὶ πέντε μῆνας ἠρῆμωσεν αὐτάς.

3. Ἡ ἔξωσις τοῦ Ὀθωνος.

Ἡ τὸ 1859 ἔκρηξις τοῦ αὐστροϊταλικοῦ πολέμου ἐδυσχέρανε τὴν θέσιν τοῦ Ὀθωνος. Ὁ λαὸς ἐνεθουσία ὑπὲρ τοῦ Ἰταλικοῦ ἀγῶνος, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ὡς Βαυαρὸς συνεπάθει ὑπὲρ τῆς Αὐστρίας. Ἐκ τούτου ἡ δημοσιότης αὐτοῦ ἐμειώθη. Συγχρόνως και ἡ Ἀγγλία και ἡ Γαλλία ὑπόπτειον αὐτόν, ἡ μὲν Ἀγγλία ὡς τρέφοντα σχέδια ἐναντιούμενα εις τὴν ἀγγλικὴν ἐπὶ τῶν Ἰονίων νήσων προστασίαν και εις τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας, ἡ δὲ Γαλλία διὰ τὰ ὑπὲρ τῆς Αὐστρίας αἰσθήματά του. Ἦρξισε λοιπὸν ζωηρὰ ἀντιπολιτευσίς κατὰ τοῦ Ὀθωνος. Καὶ αἱ μὲν ἐκλογαὶ ἀπέβησαν ὑπὲρ τοῦ ὑπουργείου, τοῦ ὁποίου πρόστατο ὁ Ἀθανάσιος Μιαούλης, υἱὸς τοῦ Ναυάρχου, και ἀφωσιωμένος εις τὸν βασιλέα. Ἀλλὰ τὸ ἱστορικὸν Μεσολόγγιον ἀνέδειξε βουλευτὴν τὸν νεαρὸν Ἐπαμεινώνδαν Δεληγιώργην λίαν ἀγαπητὸν εις τὴν ἀθηναϊκὴν νεότητα τὴν ἐμπνευσμένην ἀπὸ τὰς ἀντιδυναστικὰς ἀρχὰς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Οὗτος μετὰ τῶν ἄλλων νέων ἀνδρῶν τῶν εἰσελθόντων εις τὴν βουλὴν ἀπετέλεσαν τὴν ἀντιπολιτευσιν και ἔκαμαν ἀρχηγὸν τὸν ἀναφισθητῆτος ἐντιμότητος και πατριωτισμοῦ γηραιὸν Κανάρην. Ὁ Ὀθων πρὸς περιστολὴν τῆς ἀντιπολιτεύσεως μετεχειρίσθη βίαια και ἀντισυνταγματικὰ μέτρα. Ἀλλὰ ταῦτα ἔτι μᾶλλον ἐξηρέθιζον αὐτὴν και τὴν κατέστησαν βιαιοτέρα. Τέλος τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1862 ὁ Μιαούλης ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ. Καὶ προσεκλήθη μὲν ὁ Κανάρης νὰ σχηματίσῃ ὑπουργεῖον. Ἀλλ' οὗτος, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς δὲν ἐνέκρινε τὰ ὑπ' αὐτοῦ προταθέντα μέτρα, ἀπεσύρθη, ἀνέλαθε δε και πάλιν τὴν ἀρχὴν ὁ Μιαούλης. Τότε ἐξεργράγησαν στάσεις εις τὸ Ναῦπλιον, τὴν Τρίπολιν, και τὴν Σῦρον, ἀπαιτούσαι τήρησιν τοῦ συντάγματος ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἐλευθερίαν τῶν ἐκλογῶν και ὀρθόδοξον διάδοχον. Καὶ αἱ στάσεις μὲν κατεσβέσθησαν, ἠναγκάσθη ἕως ὁ βασιλεὺς ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ ὑπουργεῖον τοῦ Μιαούλη δι' ἄλλου ὑπὸ τὸν ἀυλάρχην Γενναῖον Κολοκοτρώνην.

Μετὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ μακρὰν περιοδείαν

εις τὰς ἐπαρχίας καὶ τὴν 1ην Ὀκτωβρίου 1862 ἐπεβιβάσθη μετὰ τῆς βασιλίσσης τῆς θαλαμηγοῦ του. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἕμως ὁ Θεόδωρος Γρίβας ἀναπέτασεν εἰς τὴν Βόνιτσαν τὴν σημαίαν τῆς ἀποστασίας. Τὸ Μεσολόγγιον, αἱ Πάτραι καὶ ἄλλαι πόλεις ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμα ἐκείνου. Ὁ Ὅθων ἔμαθε εἰς Καλάμας τὴν ἀποστασίαν τῆς Βόνιτσης καὶ ἀμέσως ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ἤδη αἱ Ἀθηναὶ εἶχον ἐπαναστατήσει.

Τὴν νύκτα τῆς 18ης Ὀκτωβρίου 1862 ἀπεστάτησεν ἡ φρουρά. Τὴν πρωΐαν αἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως συνεκεντρώθησαν εἰς τὰ Παραπήγματα, ἐκεῖ δὲ ὁ Δεληγιώργης μεταχειρισθεὶς ἀντὶ γραφείου τηλεδύλον ἔγραψε προκήρυξιν ἀγγέλλουσαν τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας τοῦ Ὅθωνος καὶ τὸν σχηματισμὸν προσωρινῆς κυβερνήσεως ἐκ τοῦ Ἰθραίου Βούλγαρη, τοῦ Κανάρη καὶ τοῦ Ρούφου, ἣτις ἔμελλε νὰ κυβερνήσῃ τὴν χώραν μέχρι τῆς ἐκλογῆς νέου βασιλέως ὑπὸ τῆς ἔθνικῆς συνελεύσεως. Κατόπιν κατελήφθησαν τὰ ἀνάκτορα ἄνευ ἀντιστάσεως, καὶ ὁ Βούλγαρης, ὁ πρόεδρος τῆς τριανδρίας, ἐσχημάτισεν ὑπουργεῖον, τοῦ ὁποίου συμμετέσχον ὁ Δεληγιώργης, ὁ Κουμουνοδούρος καὶ ὁ Θρασυδούλος Ζαΐμης. Ἐπὶ δύο ἡμέρας ἔνοπλοι ἄνδρες ἐπυροδόλουν εἰς τὰς ὁδοὺς εἰς ἔνδειξιν χαρᾶς, ἀρκετοὶ ἀθῶοι πολῖται ἐφρονεύθησαν, καταστήματα ἐληλητάθησαν καὶ ἠνοιχθησαν αἱ φυλακαί.

Τὴν ἑσπέραν τῆς 11ης Ὀκτωβρίου κατέπλευσεν ἡ βασιλικὴ θαλαμηγὸς καὶ ἠγκυροβόλησεν ἐκτὸς τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς. Στίφη ἐπαναστατῶν συνεκεντρώθησαν τότε εἰς τὴν παραλίαν, ἵνα ἐμποδίσουν τὴν ἀποβίβασιν τῶν βασιλέων. Ἡ βασίλισσα ἐπρότεινε νὰ ἐπαναπλεύσουν εἰς Καλάμας, ὅπου εἶχον τύχει ἐνθουσιώδους υποδοχῆς. Ἀλλ' ὁ Ὅθων μετὰ τινὰς ἀμφιταλαντεύσεις πεισθεὶς καὶ ὑπὸ τοῦ καταφθάσαντος διπλωματικοῦ σώματος ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἑλλάδα. Ἐγραψε προκήρυξιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεμίμησε τὴν ἀγάπην του καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος μόχθους του καὶ ἐδήλου ὅτι ἐγκατέλειπεν αὐτὴν πρὸς ἀποφυγὴν αἱματοχυσίας. Μετὰ τοῦτο δ' ἐπιβὰς ἐπὶ ἀγγλικῶ πλοίου ἀπέπλευσεν εἰς Βενετίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Βρυαρίαν.

Ὁ Ὅθων δὲν ὑπῆρξε μέγας ἡγεμῶν. Τοῦναντίον εἶχε χαρακτῆρα ἀσθενῆ καὶ σχολαστικὸν καὶ ἦτο ἀνίκανος νὰ προβῇ εἰς ἀποφάσεις ταχέας. Ἦτο ἕμως ἀγαθὸς ἀνὴρ καὶ ἠγάπησε τὴν Ἑλλάδα θερμῶς.

4) 'Η β' ἐν 'Αθήναις ἐθνικῇ συνέλευσις. 'Αναγόρευσις τοῦ βασιλέως Γεωργίου.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ 'Οθωνος ἡ τάξις ὅπως δῆποτε ἀπεκατεστάθη ἐν 'Αθήναις. Ἡ πόλις ἐφυλάσσετο ἐπιμελῶς ὑπὸ ἐθνοφυλακῆς συγκειμένης ἐκ φοιτητῶν καὶ ἀνεπτυγμένων πολιτῶν. Κατόπιν ἐγιναν ἐκλογαὶ ἐθνικῆς συνελεύσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπετρέπη νὰ λάβουν μέρος καὶ πληρεξούσιοι τῶν τῶ ἐξωτερικῆ ἑλληνικῶν παροικιῶν. Ἡ ἐθνοσυνέλευσις συνήλθε τὴν 10ῃν Δεκεμβρίου 1862. Ἐν τῷ μεταξῷ δὲ διαδημοψηφίσματος ἐξελέχθη σχεδὸν παμφηγεὶ βασιλεὺς ὁ δημοφιλέστατος ἐν Ἑλλάδι πρίγκιψ Ἀλφρέδος, δευτερότοκος υἱὸς τῆς βασιλείσεως τῆς Ἀγγλίας Βικτωρίας. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις συμφῶνως πρὸς τὸ πρωτόκολλον τοῦ 1830, τὸ ἀποκλείον ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου μέλη τῶν βασιλευόντων οἰκῶν τῶν τριῶν δυνάμεων, δὲν ἀπεδέχθη μὲν τὴν ἐκλογὴν, ὑπεσχέθη ὅμως εἰς τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν ὅτι, ἂν οἱ Ἕλληνες ἐξέλεγον συνταγματικὸν βασιλέα εὐάρεστον εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ δὲν ἀντεστρατεύοντο εἰς τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας, θὰ ἀντήμειβεν αὐτοὺς διὰ τῆς παραχωρήσεως τῶν Ἴονίων νήσων. Ὁ λαὸς τῶν νήσων τούτων μὲ ἔλα τὰ πιεστικὰ τῆς ἀγγλικῆς προστασίας μέτρα δὲν ἔπαιεν ἐν πάσῃ διδομένῃ εὐκαιρίᾳ νὰ ἐκφράξῃ τὸν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος πόθον του. Ἐπομένως ἡ Ἀγγλία ἀπεφάσισε νὰ συνδύασῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου τούτου τῶν Ἴονίων μὲ τὴν ἐκλογὴν ἀρεστοῦ εἰς αὐτὴν ἐν Ἑλλάδι βασιλέως.

Ὅτως μετὰ τρίμηνον αἱ τρεῖς προστατίδες δυνάμεις ἐπρότειναν εἰς τοὺς Ἕλληνας ὡς βασιλέα τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ διαδόχου καὶ κατόπιν βασιλέως τῆς Δανίας Χριστιανοῦ Θ', τὸν 17ετῆ πρίγκιπα Γεώργιον. Τοῦτον δ' ἡ συνέλευσις ἀπεδέχθη ὁμοφῶνως ὡς βασιλέα τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν ἕρον, ἵνα οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἀνήκουν εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Ἡ ἐκλογὴ ἐγινε δεκτὴ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας, καὶ ὑπεγράφη ἡ ἀναγκαία συνθήκη μεταξῷ αὐτοῦ καὶ τῶν τριῶν προστατίδων τῆς Ἑλλάδος δυνάμεων. Κατὰ ταύτην ὁ νέος ἡγεμὼν ἔμελλε νὰ φέρῃ τὴν προσωνομίαν « Γεώργιος Α' βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων », οἱ διάδοχοι τοῦ βασιλέως Γεωργίου ἔμελλον νὰ ἀνήκουν εἰς τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, καὶ τέλος τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ἔμελλε νὰ ἀυξήθῃ διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἴονίων νήσων ὑπὸ τὸν ἕρον, ὁ νέος βασιλεὺς νὰ ἀπέχη ἀπὸ τῆς προκλήσεως ἐπαναστατικῶν κινήματων ἐναντι-

τιόν τῆς Τουρκίας. Τέλος τὴν 18ην Ὀκτωβρίου 1863 ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ νεαρὸς βασιλεὺς συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ πολιτικοῦ του συμβούλου Σπόνεκ. Καί ἦτο καιρὸς, διότι ἐν τῷ μεταξὺ τῆ Ἑλλάδος, ὡς πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὁθωνος, εἶχε περιέλθει εἰς πλήρη ἀναρχίαν.

Εἰς τὴν ἔθνοςσυνέλευσιν εἶχον σχηματισθῆ διάφορα κόμματα προσωπικά. Αἱ κυβερνήσεις διεδέχοντο ἀλλήλας, ὁ στρατὸς μετεῖχε τῶν πολιτικῶν διενέξεων. Τὰς δὲ ἐν τῇ ἔθνοςσυνελεύσει ἐριδας μετέφερον εἰς τὰς ὁδοὺς. Ἡ ἀφίξις τοῦ νεαροῦ βασιλέως κατέπαυσε μὲ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ὅχι ἕμως καὶ τὰς ἐν τῇ ἔθνοςσυνελεύσει πατριαστικὰς ἐριδας. Εἰς διάστημα 9 μηνῶν ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ βασιλέως ἡ συνέλευσις εἶχε ρίψει τρία ὑπουργεῖα. Τέλος ἡ εἰς τὴν συνέλευσιν εἰσοδος (22 Ἰουλίου) τῶν πληρεξουσίων τῶν Ἰονίων νήσων, αἱ ὁποῖαι ἐν τῷ μεταξὺ προσηρτήθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατέστησε δυνατὴν τὴν ἐν αὐτῇ ἐναρξίν τῶν συζητήσεων περὶ τοῦ νέου συντάγματος. Οἱ Ἰόνιοι ἀντιπρόσωποι ἐκ φιλοπατρίας ὑπεστήριξαν τὴν κρατοῦσαν κυβέρνησιν καὶ τὴν 17ην Ὀκτωβρίου εἶχε περατωθῆ ἡ ψήφισις τοῦ συντάγματος. Τὸ σύνταγμα τοῦ 1864 καθιέρωσε τὴν κυριαρχίαν τοῦ λαοῦ καὶ τὸν κοινοβουλευτισμὸν, ὡς ἐξετέθη ἐν σελίδι 275.

5. Ἡ Κρητικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1866.

Ἡ Κρήτη μετὰ τὴν ἐπανάστασιν μὴ συμπεριληφθεῖσα εἰς τὰ ὅρια τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ σουλτάνου εἰς τὸν Μεχμέτ Ἀλὴν πρὸς ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν του. Ἐπετράπη ἕμως εἰς τοὺς Κρήτας νὰ ἔχουν ἴδιαν σημαίαν καὶ ἐλευθεροπλοῦαν, νὰ εἰσπράττωνται δὲ οἱ φόροι διὰ τῶν ἐπισκόπων καὶ ἀρχηγῶν των. Μετ' ὀλίγον ἕμως ἐξερράγη ὁ ἐπικείμενος πόλεμος μεταξὺ Μεχμέτ καὶ σουλτάνου, ἀποτέλεσμα τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Μεχμέτ ὡς κληρονομικοῦ ἡγεμόνος τῆς Αἰγύπτου καὶ ἡ ὑπαγωγή καὶ πάλιν τῆς Κρήτης (1840) ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου. Τότε οἱ Κρήτες ἠξίωσαν τὴν ἔνωσιν αὐτῶν μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ φιλοπόλεμοι Σφακιανοὶ (1841) ἤρχισαν τὴν ἐπανάστασιν. Ἀλλ' οἱ Τούρκοι κατέστειλαν ταχέως τὴν ἐξέγερσιν ἐκείνην. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1841, μεχρι τοῦ 1858 ἡ Κρήτη ἡσύχασε. Τὸ ἔτος τοῦτο οἱ Κρήτες ἠπειλήσαν νὰ καταρῦγουν εἰς τὴν βίαν, ἂν δὲν ἐκτελεσθοῦν αἱ ὑποσχέσεις, τὰς ὁποίας ἡ Πύλη ἔδωκε μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον, ἂν δὲν παραχωρηθοῦν δηλ. εἰς αὐτοὺς ἐλευθερία λατρείας καὶ ἀστικὴ ἰσότης ὄλων

ων Ὀθωμανῶν ὑπηκόων. Καί τότε μὲν ἡ Πύλη κατώρθωσε νὰ παρακάμψῃ τὸν σκόπελον δώσασα ἀρκετὰ προνόμια. Ἡ κατέπειν ἔμως ἀθέτησις τῶν προνομίων ἔφερε διαρκῆ παράπονα τῶν Κρητῶν, τὰ ὅποια τὸ 1866 κατέληξαν εἰς ἐπανάστασιν. Τὴν 21 Αὐγούστου γενικὴ συνέλευσις τῶν Κρητῶν εἰς τὰ Σφακιά ἐψήφισε τὴν κατάλυσιν τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας καὶ ἐκήρυξε τὴν ἔνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις συνεκίνησε τοὺς ἐλευθέρους Ἕλληνας καὶ ἐπέδρασε σπουδαίως εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ πρῶται βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ συντάγματος ἔγιναν μὲ πρωθυπουργὸν τὸν Ἀλέξανδρον Κουμουνδοῦρον. Αἱ ἐκλογαὶ ἔγιναν γνήσια. Οὐδαμοῦ διεταράχθη ἡ τάξις. Ἡ μὴ παρουσία στρατοῦ ἐνέπνευσε θάρρος εἰς τὸν λαὸν καὶ ἐψήφισεν οὗτος κατὰ συνείδησιν. Κατεψήφισε λοιπὸν τοὺς παλαιούς καὶ ἐξέλεξε νέους βουλευτάς. Ἐνεκα τούτου ἔμως ἐπῆλθε σύγχυσις φατριῶν, καταστήσασα ἀδύνατον τὴν συγχρότησιν κυβερνήσεως μονίμου. Εἰς ἓν περίπου ἔτος ἔγιναν 9 μεταβολαὶ ὑπουργείων. Εὐνόητον λοιπὸν ἔστι ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας οὐδεμία πρόνοια ἐλαμβάνετο περὶ βελτιώσεως τῶν τῆς πολιτείας καὶ ἰδίως τῶν οἰκονομικῶν αὐτῆς.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὕρισκετο τὸ Ἑλληνικὸν βασίλειον, ἔτε ἀνηγγέλθη εἰς τὰς Ἀθήνας ἔστι ἡ ἑλληνικὴ μεγαλόνησος εἶχεν ἐπαναστατήσῃ. Ὁ Δεληγεωργῆς ὅστις ἦτο τότε ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, κατ' ἀρχὰς ἠθέλησε ὄχι μόνον νὰ βοηθήσῃ ἀνεπισήμως τοὺς ἐπαναστάτας, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑποκινήσῃ ἄλλην ἐπανάστασιν εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Βουλγαρῆς ὑπολογίζοντες ἔτι ἡ Ἑλλάς δὲν ἦτο ἀκόμη παρασκευασμένη διὰ πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας ἀπεφάσισαν νὰ περιορισθοῦν μόνον εἰς παθητικὴν στάσιν ἀπέναντι τῶν ἐθελοντῶν, οἱ ὅποιοι συνέρρεον παμπληθεῖς εἰς τὴν Κρήτην. Ἐν τῷ μεταξύ τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐπαναστάσεως εἶχε λάβει ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἔθνοφυλακῆς Κορωνάτος καὶ ὁ Κρῆς ἀξιωματικὸς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ Ἰωάννης Ζυμβρακάκης. Συγχρόνως δὲ τὸ μικρὸν ἀτμόπλοιον Πανελλήνιον μὲ Ἀγγλοὺς μηχανικοὺς διέσπα ἀφόδως τὸν τουρκικὸν τῆς νήσου ἀποκλεισμόν. Ἡ ἐπανάστασις ἦναψε καθ' ὅλην τὴν νήσον. Οἱ Κρῆτες, ἂν καὶ εἶχον συγκεντρωθῆ ὑπὲρ τὰς εἴκοσι χιλιάδας τουρκικοῦ στρατοῦ, ἀνθίσταντο γενναίως εἰς τὰς τουρκικὰς ἐπιθέσεις. Καὶ ἠττήθησαν μὲν εἰς τὸ Βαφὲ τὴν 12ην ὀκτωβρίου, ἀλλ' ἡ θυσία τοῦ Ἀρκαδίου ἀνεξωπύρησε τὴν ἐπανάστασιν.

Εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἀρκαδίου, κτίριον ὀχυρὸν πλησίον τῆς Ρε-

θύμνης, είχαν καταφύγει ὡς εἰς ἄσυλον πολλὰι γυναῖκες καὶ παῖδια. Οἱ Τούρκοι ἐπετέθησαν λυσσαλέοι κατ' αὐτῆς. Ἄλλ' οἱ ἐν αὐτῇ ὀλίγοι στρατιῶται καὶ οἱ μοναχοὶ ὑπερήσπισαν γενναίως τὴν μονὴν ἐπὶ δύο ἡμέρας. Ὅταν δὲ τέλος οἱ Τούρκοι διέρρηξαν τὴν σιδηρᾶν πύλην καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν αὐλήν, ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Γαβριὴλ ἔθεσε πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ ἀνετίναξε καὶ τὴν φρουρὰν καὶ τοὺς εἰσορμήσαντας Τούρκους εἰς τὸν ἀέρα.

Ἡ θυσία τοῦ Ἀρχαδίου συνεκίνησε βαθέως τὴν κοινὴν γνώμην εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Κατάλογος εἰσφορῶν ἠγοίσθη εἰς τὸ Λονδίνον ὑπὲρ τῶν Κρητῶν. Ἄπειροι δὲ ἐθέλονται ἐξ Ἑλλάδος ἔσπευδον εἰς τὴν Κρήτην καὶ ἀνεξωγόνησαν τὴν ἐπανάστασιν. Εἰς μάτην ὁ σουλτάνος ἀπέστειλε νέον στρατὸν πρὸς κατάσβεσιν αὐτῆς. Εἰς μάτην οἱ Τούρκοι ἐπανάλαβον τὰς φρικαλεότητες τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1823 καταστρέψαντες 600 χωρία. Οἱ ἐπαναστάται ἀντείχον γενναίως. Ἄλλο δὲ καταδρομικόν, τὸ Ἀρχάδιον, ἀγορασθὲν ὑπὸ τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ ἑλληνικῆς παροικίας καὶ ὀνομασθὲν οὕτω ἀπὸ τῆς πολυθρυλήτου μονῆς ἐπεχειρεῖ ἀλλεπάλληλα ταξίδια μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Κρήτης φέρον πολεμοφόδια καὶ ἐθειλοντάς. Καὶ ὅτε τοῦτο καταδικασόμενον ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐπυρπολήθη ὑπὸ τοῦ πληρώματός του, ἵνα μὴ συλληφθῆ, ἀντικατεστάθη ὑπ' ἄλλου, τῆς Ἐνώσεως.

Ὁ σουλτάνος ἀπελπισθεὶς νὰ καταβάλλῃ τὴν ἐπανάστασιν ἕνεκα τῆς διαρκοῦς ἐξ Ἀθηνῶν ἐνισχύσεως αὐτῆς ἐπρότεινε εἰς τοὺς ἐπαναστάτας ἀμνηστίαν καὶ πολλὰ προνόμια. Ὅτε δὲ οἱ ἐπαναστάται ἠρνήθησαν, ἔστειλεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν τελεσίγραφον, διὰ τοῦ ὁποίου ἠπεῖλει τὴν ἐκ Τουρκίας ἐξωσιν τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων, ἂν μὴ παύσῃ ὑποστηρίζουσα τὴν ἐπανάστασιν. Ἡ κοινὴ γνώμη ἐν Ἀθήναις ἦτο ὑπὲρ τοῦ πολέμου. Ὁ πρωθυπουργὸς λοιπὸν Κουμουνδούρος ἤρχισε παρασκευὰς πολεμικὰς, ὁ δὲ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Χαρίλαος Τρικούπης ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον, διὰ τῆς ὁποίας ἤγειρε τὴν Κρήτην, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἠπειρον. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, ὅστις τῇ 13ῃ ὀκτωβρίου εἶχε νυμφευθῆ τὴν ῥωσίδα μεγάλην δούκισσαν Ὀλγαν, ἔχων ὑποδείξεις ἐκ Ῥωσίας ἐσχημάτισε νέον ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Βούλγαρην. Καὶ τοῦτο ἔμως πιεζόμενον ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης, ἀπέληξε κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Πέτρου Δελγιάννη εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῶν τουρκικῶν ἀξιώσεων. Ὁ ἐν Ἀθήναις λοιπὸν πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας ἐγκατέλειπε τὴν πόλιν.

Ἐν τῇ μεταξὺ ἔμως συνήλθεν ἐν Βερολίνῳ συνέδριον τῶν δυνάμεων,

τὸ ὅποῖον ἀπήτησε παρὰ τῆς Ἑλλάδος νὰ παύσῃ ἀνεχομένη τὴν ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἐδάφους συγκρότησιν ἐνόπλων ομάδων καὶ τὴν ἐξάρτυσιν πλοίων πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Τουρκίας, παρὰ δὲ τῆς Τουρκίας νὰ ἀναστείλῃ τὰ περὶ ἐξώσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων μέτρα. Ὁ τότε πρωθυπουργὸς Θρασύβουλος Ζαΐμης ἀπεδέχθη τὰς ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου, καὶ αἱ διπλωματικαὶ σχέσεις τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Τουρκίας ἐπανελήφθησαν. Ὑπὲρ τῆς Κρήτης οὐδὲν ἔγινεν. Ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις ἐκλιπούσης τῆς ἐλπίδος ἀναμειξέως τῆς Ἑλλάδος ἐξέπνευσε κατὰ μικρὸν ἐκ τῆς ἐξαντλήσεως. Εἰς τοὺς Κρήτας δὲ ἐδόθη ὑπὸ τῆς Πύλης ἀμνηστία ὀνομαστικῆ.

6. Τὰ βαλκανικὰ κράτη καὶ ὁ ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1877.

Μετὰ τὴν κρητικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866 δεινῶς συνετάραξαν τὸ ἑλληνικὸν κράτος τὰ βαλκανικὰ ζητήματα. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἴδωμεν, ὅποια ἦ κατὰστασις τῶν ἄλλων λαῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου.

Οἱ Σέρβοι. Ὁ σερβικὸς λαὸς ἀπετελεῖτο ἐκ χωρικῶν, οἱ ὅποιοι ἐκαλλιέργουν ἰδίως τὸν ἀραβόσιτον καὶ τὸν σίτον καὶ ἔθροσκον ἀγέλας χοίρων. Τινὲς μετέβαινον καὶ κατετάσσοντο εἰς τὸν αὐστριακὸν στρατόν. Αὐτοὶ ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν χώραν τῶν ὡς καὶ οἱ ἔμποροι χοίρων εἶχον τὴν μεγαλυτέραν ἐπιρροὴν μεταξὺ τῶν Σέρβων.

Τὸ 1804 οἱ Σέρβοι ἐπανεστάτησαν ἕνεκα τῶν πιέσεων, τὰς ὁποίας ὑφίσταντο ὑπὸ τῶν γενιτσάρων τῶν ἐγκατεστημένων εἰς τὰς πόλεις.

Ἀνεκήρυξαν ἀρχηγὸν τῶν ἑνα πρώην αὐστριακὸν ὑπαξιωματικόν, τὸν Καραγιώργην, ἄνδρα ῥωμαλέον ἀλλὰ βίαιον καὶ ἀγράμματον. Κατ' ἀρχὰς ἐκήρυξαν ὅτι ἐπανεστάτησαν μόνον κατὰ τῶν γενιτσάρων. Ὅτε ἕμως οἱ γενιτσαροὶ ἔφυγον, ἐζήτησαν μεταρρυθμίσεις καὶ ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τοῦ τσάρου. Τότε τουρκικὸς στρατὸς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Σερβίαν. Οἱ Σέρβοι ἀπέκρουσαν αὐτὸν δις, καὶ ὁ Καραγιώργης ἔγινε κύριος τῆς Σερβίας. Ἡ Ῥωσία εὐρισκομένη τότε εἰς πόλεμον μετὰ τὴν Τουρκίαν ἔστειλεν εἰς τοὺς σέρβους κανόνια καὶ χρήματα. Ἄλλ' ὅταν ἔκαμεν εἰρήνην μετὰ τοὺς Τούρκους (1812), ἐγκατέλειψεν αὐτούς, καὶ ὁ Καραγιώργης κατέφυγεν εἰς τὴν Αὐστρίαν.

Ἄλλὰ τὸ 1815 εἰς ἔμπορος χοίρων ὁ Μίλος Ὀθρένοβιτς ἔφυγεν εἰς τὰ δάση, καὶ κατέστη ἀρχηγὸς πολλῶν Σέρβων φυγᾶδων. Οἱ Τούρκοι μετὰ τινα χρόνον ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν μετ' αὐτοῦ

καὶ τὸν ἀνεγνώρισαν ὡς ὑποτελῆ ἀρχηγὸν τῶν Σέρβων τοῦ πασσαλικίου Βελιγραδίου, "Ὅτε δὲ μετ' ἄλλοις ὁ Καραγιώργης ἐπανεληθὼν ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Μίλος, ἔλοι οἱ Σέρβοι ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ὡς κληρονομικὸν ἀρχηγόν. Τέλος τὸ 1830 τῇ βοήθειᾳ τῶν Ῥώσων ἡ Σερβία κατέστη αὐτόνομος ὑποτελῆς εἰς τὸν σουλτάνον ἡγεμονία διατηρουμένης τουρκικῆς φρουρᾶς εἰς τὰ φρούρια καὶ εἰς τὸ Βελιγράδιον. Ὁ δὲ Μίλος ἀνεγνώρισθη ὡς κληρονομικὸς ἡγεμὼν τῆς χώρας.

Ὁ Μίλος ἔμως ἐφέρετο ὡς ἀπόλυτος κύριος. Ἐπέβαλλε τοὺς ὑπηκόους του εἰς ἀναγκαστικὰς ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐργασίας καὶ ἤρπαξε τὰς γαίας, τοὺς οἴκους τῶν καὶ τὰ ποιμνία τῶν. Μετὰ 9 ἔτη οἱ Σέρβοι ἐπανεστάτησαν καὶ τὸν ἠνάγκασαν νὰ παραιτηθῆ (1839). Ὁ υἱὸς του, ὁ ὁποῖος τὸν διεδέχθη, ἐπειδὴ ἦτο πολὺ νέος ἐβασίλευσεν ὑπὸ ἀντιβασιλείαν. Ἄλλ' οἱ δυσαρεστημένοι βοηθούμενοι ὑπὸ τῆς Αὐστρίας τὸν κατήρεσαν καὶ συνεκάλεσαν ἔθνοςυνέλευσιν, ἣ ὁποία ἐξέλεξε βασιλεῖα τὸν νεαρὸν υἱὸν τοῦ Καραγιώργη Ἀλέξανδρον. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ καὶ ἀνεκηρύχθη καὶ πάλιν ἡγεμὼν ὁ γηραιὸς Μίλος (1858). Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ (1860) τὸν διεδέχθη ὡς κληρονομικὸς ἡγεμὼν τὸ δεύτερον ὁ υἱὸς του Μιχαὴλ Ὀδρένοβιτς. Οὗτος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπιωφελοῦμενος τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως ἐπέτυχε παρὰ τῶν Τούρκων νὰ ἀποσύρουν τὰς τουρκικὰς φρουρὰς ἐκ τῶν φρουρίων, τὰ ὁποῖα κατεῖχον οὗτοι ἀκόμη ἐν Σερβίᾳ. Ἐκτοτε ἡ Σερβία διήλθε περίσῳον κρίσεων καὶ πραξικοπημάτων.

Ὁ ἡγεμὼν Μιχαὴλ ἔνεκα τῆς αὐταρχικῆς κυβερνήσεώς του καὶ τῶν ῥαδιουργιῶν τῆς ἐκπτώτου δυναστείας τοῦ Καραγιώργη ἐδολοφονήθη τὸ 1868. Τὸν διεδέχθη δὲ ὁ ἐξάδελφός του Μιλάνας. Εἰς τὴν Σερβίαν τότε ὑπῆρχον δύο κόμματα. Τὸ ῥιζοσπαστικόν, τὸ ὁποῖον ἤθελε νὰ ἀφεθοῦν μόνον οἱ χωρικοὶ Σέρβοι νὰ διευθύνουν τὰς ὑποθέσεις τῶν κοινοτήτων τῶν καὶ νὰ μὴ γίνωνται ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως δαπάναι καὶ ἔργα δημόσια, καὶ τὸ προδευτικόν, τὸ ὁποῖον ἤθελε νὰ ὠθήσῃ τὴν Σερβίαν πρὸς τὰ ἔμπρὸς καὶ νὰ νάμῃ ὑψίαν κράτος πολιτισμένον ὡς τὰ εὐρωπαϊκὰ, συγκεντρῶνον εἰς τὴν κυβέρνησιν μεγάλην δύναμιν. Ὁ Μιλάνας ἐτάχθη μὲ τὸς προδευτικούς. Ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μὲ τὴν Αὐστρίαν, κατεσκευάσε σιδηροδρόμους καὶ ἔκαμε τόσον μεγάλας δαπάνας, ὥστε τὸ δημόσιον χρέος ἀνήλθεν ἀπὸ 30 εἰς 312 ἑκατομμύρια. Οἱ Σέρβοι ἔνεκα τούτου διετέθησαν ἐξθρηνῶς πρὸς τὸν Μιλάνον καὶ ἐξέλεγον βουλευτὰς σχεδὸν ἅλους ῥιζοσπαστικούς. Ἐν τῇ μεταξῷ (1878) ἡ Σερβία κατέστη τελείως ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς

Τουρκίας και ὁ Μιλᾶνος (1882) ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς. Ἄλλ' ἔμως δὲν ἔγινε δημοφιλέστερος. Τοῦναντίον κατέστη περισσότερο ἀντιδημοτικὸς μετὰ τὸν κατὰ τῶν Βουλγάρων πόλεμον τοῦ 1885, καὶ ἰδίως ὅταν παρὰ τοὺς κανόνας τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας διεξεύχθη τὴν σύζυγόν του, θυγατέρα βῶσου ἀξιοματικοῦ. Εἰς μάτην τὸ 1888 παρεχώρησε φιλελεύθερον σύνταγμα εἰς τὸν λαόν. Ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του Ἀλεξάνδρου ἄγοντος ἡλικίαν 12 ἐτῶν. Μετ' ὀλίγον ἔμως ἐπανῆλθε καὶ ἐκυβέρνα ἐπ' ὀνόματι τοῦ υἱοῦ του αὐταρχικῶς τὴν χώραν. Ἐπὶ μίαν δὲ δεκαετίαν τὰ πραξικοπήματα εἰς τὴν Σερβίαν ἦσαν ἀλλεπάλληλα. Ἐπὶ τέλους τὸ 1900 ὁ Ἀλέξανδρος ἦλθεν εἰς ῥῆξιν μὲ τὸν πατέρα του καὶ ἀνέλαθεν ὁ ἴδιος τὴν κυβέρνησιν. Ἄλλ' ἐκυβέρνησεν καὶ αὐτὸς ὁμοίως, διηυθύνετο δὲ ὑπὸ τῆς συζύγου του Δράγας, κόρης τοῦ λαοῦ. Διὰ τοῦτο τὸ 1903 ἀξιοματικοὶ συνώμοσαν καὶ ἐδολοφόνησαν αὐτὸν καὶ τὴν σύζυγόν του. Μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξέλιπε καὶ ἡ δυναστεία τῶν Ὀθρόνοβιτις, ἀνεκηρύχθη δὲ βασιλεὺς εἰς ἀνεψιὸς τοῦ Καραγεώργη, ὁ Πέτρος ὁ Α'.

Τὸ Μαυροβούνιον. Τοῦτο ἦτο μικρὰ χώρα ἐπὶ τῶν ἀπροσίτων ὄρεων, τὰ ὅποια δεσπόζουσι τῆς Ἀδριατικῆς, κατφεύετο ὑπὸ λαοῦ χριστιανικοῦ ἐμιλιτοῦντος τὴν σερβικὴν γλῶσσαν, καὶ διετέλει ανεξάρτητον ἀπὸ τοῦ σουλτάνου. Αἱ γυναῖκες εἰς τὸ Μαυροβούνιον ἐκαλλιέργουν τὴν γῆν, οἱ δὲ ἄνδρες ἐμάχοντο ἢ συνήθως κατερχόμενοι εἰς τὰς πεδιάδας ἐλήστευον τὰς ὀθωμανικὰς χώρας. Τοῦ Μαυροβουνίου ἦρχε μία οἰκογένεια, τῆς ὁποίας ὁ ἀρχηγὸς ἦτο ἐπίσκοπος. Εἰς ἓκ τούτων ὁ Δανῆλος τῷ 1849 ἀφῆσας τὸν τίτλον τοῦ ἐπισκόπου ἔδρυσεν δυναστείαν κληρονομικὴν. Καὶ ὁ ἡγεμὼν οὗτος καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἀνεψίος του διετέλει πάντοτε προστατευόμενος τοῦ τσάρου καὶ σύμμαχος τῶν Σέρβων, τῆς Ἑρζεγοβίνης. Τῷ 1878 ὁ ἡγεμὼν τοῦ Μαυροβουνίου ἀπέβη ανεξάρτητος καὶ ἠῤῥυνε τὸ κράτος του. Τέλος τὸ 1903 παρεχώρησεν εἰς τὸν λαόν του σύνταγμα, τὸ δὲ 1910 ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς.

Οἱ Ρουμᾶνοι. Ἡ πρὸς β. τοῦ Δουνάβεως χώρα ἢ ἀποτελουμένη ἀπὸ εὐρείας πεδιάδας καὶ τὰ δυτικῶς τῶν Καρπαθίων ὄρη ἦτο ὑποτεταγμένη ἐπισήμως εἰς τὸν σουλτάνον, ἀλλὰ διετέλει ὑπὸ συνθήκας ἐξαιρετικῆς. Τοῦρκοι ἐνταῦθα δὲν εἶχον ἐγκατασταθῆ. Ὁ χριστιανικὸς λαὸς δὲν εὐρίσκετο εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ βαγιά, ἔπως οἱ ἄλλοι ὑποτεταγμένοι λαοί. Οἱ γαιοκτῆμονες τῆς χώρας ὀνομαζόμενοι βαγιάροι ἦσαν χριστιανοί. Οὗτοι διέμενον εἰς τὰς πόλεις. Οἱ χωρικοὶ δὲν εἶχον ἰδιο-

κτησίας. Ἐκαλλιέργουν ὡς δουλοπαροϊκοὶ τεμάχιον γῆς, τὸ ἔποιον ἄφινεν εἰς αὐτοὺς ὁ κύριος, καὶ ἔζων αἰκτρῶς.

Ἡ χώρα ἦτο διηρημένη εἰς δύο ἡγεμονίας κυβερνωμένας χωριστὰ ὑπὸ ἡγεμόνος χριστιανοῦ ὀνομαζομένου ὀσποδάρου, τὴν Βλαχίαν ἐπὶ τοῦ Δουνάθειας μὲ πρωτεύουσαν τὸ Βουκουρέστιον, καὶ τὴν Μολδαυίαν ἐπὶ τοῦ Προύθου μὲ πρωτεύουσαν τὸ Ἰάσιον. Οἱ ἡγεμόνες οὗτοι διορίζοντο ὑπὸ τοῦ σουλτάνου, ἀπὸ δὲ τοῦ 18ου αἰῶνος ὡς τοιοῦτοι ἐστέλλοντο χριστιανοὶ Ἑλληγες ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Εἶδομεν δέ, πόσον ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν Φαναριωτῶν τούτων διεδόθη ὁ ἐλληγισμὸς εἰς τὰς δύο ταύτας ἡγεμονίας. Ἡ ἐλληγικὴ γλῶσσα κατέστη ἡ γλῶσσα τῶν πόλεων καὶ τῆς ἀριστοκρατίας. Δυστυχῶς ὁ ἐλληγικὸς πολιτισμὸς δὲν κατάρθρωσε νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰς τάξεις τῶν χωρικῶν δουλοπαροϊκῶν, οἱ ὅποιοι ἐμίσουν καὶ τοὺς Ἑλληγας ὡς ξένους κατακτητὰς, ὅπως ἐμίσουν καὶ τοὺς ἐγχωρίους βογιάρους, διότι ἀμφότεροι ἀπεμύζων αὐτούς. Ἄλλ' οὐδὲ οἱ βογιάροι ἦσαν εὐχαριστημένοι ἐκ τῆς διοικήσεως τῶν Φαναριωτῶν, διότι οὗτοι πιστοὶ κατὰ τὰ ἄλλα εἰς τὸν σουλτάνον δὲν ἀπέβλεπον εἰς ἄλλο τι, εἰ μὴ εἰς τὸ νὰ ἐξυπηρετοῦν τὴν ἐλληγικὴν ἰδέαν καὶ νὰ πλουτοῦν. Ἐνεκα τούτου οἱ βογιάροι μετὰ τὴν καταστολὴν τοῦ ἐν ταῖς ἡγεμονίας κινήματος τοῦ Ὑψηλάντου ἐζήτησαν παρὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, ὅπως οἱ δύο ὀσποδάροι ἐκλέγωνται ἐκ τῶν ἰδίων τῶν τάξεων. Ἡ αἰτησίς των ἔγινε δεκτὴ, καὶ τοιοῦτοι διορίσθησαν ὁ Γεώργιος Γκίκακας καὶ ὁ Ἰωάννης Στούριτζας. Πρῶτον δ' ἔργον αὐτῶν ἦτο τὸ κλείσιμον τῶν ἐλληγικῶν σχολείων καὶ ἡ κατάργησις πανταχοῦ τῆς ἐλληγικῆς γλώσσης. Καὶ οἱ μὲν βογιάροι υἰοθέτησαν τὰ γαλλικὰ ἔθνη, τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν γαλλικὴν παιδείου. Ἐρχισαν ὁμοῦ νὰ καλλιερگوῦν καὶ τὴν ἐθνικὴν τῶν γλῶσσαν. Αὕτη προήρξατο ἐκ τῆς λατινικῆς, ἡ ὁποία εἰσῆχθη εἰς τὰς χώρας ταύτας ὑπὸ τῶν ἐγκατασταθέντων ἐνταῦθα Ῥωμαίων ἀποίκων.

Κατὰ τὸν ῥωσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1828 αἱ ἡγεμονίαι κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ῥώσων, οἱ ὅποιοι ὠργάνωσαν εἰς αὐτὰς διοίκησιν διατηρηθεῖσαν καὶ μετὰ τὴν κατὰ τὸ 1834 ἀποχώρησίν των. Κατὰ τὸν ὀργανισμὸν τούτον ἐσχηματίσθη εἰς ἐκάστην τῶν δύο ἡγεμονιῶν μία συνέλευσις ἐκλεγομένη ὑπὸ τῶν βογιάρων ἔργον ἔχουσα νὰ νομοθετῇ καὶ νὰ ἐλέγχῃ τὴν κυβέρνησιν τοῦ ὀσποδάρου. Ἐκ τούτου ἀνεπτύχθη τὸ φρόνημα καὶ μετ' ὀλίγα ἔτη μεταξὺ τῶν νέων Ῥουμάνων ἐσχηματίσθη μερίς, ἡ ὁποία ἐπεθύμει τὴν συνένωσιν τῶν δύο ἡγεμονιῶν εἰς ἓν ἔθνος ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς Τουρκίας, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν χωρι-

κῶν καὶ τὴν καθίδρυσιν συνταγματικοῦ πολιτεύματος ἐλευθερίου. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1848, ἣ ὁποία διέδραμε τὴν Εὐρώπην δὲν ἐσταμάτησεν εἰς τὰ Καρπάθια. Οἱ ἐλευθερόφρονες τῶν ἡγεμονιῶν ἐξηγγέρθησαν καὶ ἐγκατέστησαν συνταγματικὰ πολιτεύματα. Ἄλλ' ὁ τσάρος Νικόλαος πέμψας ῥωσικὸν στρατὸν ἀπέδωκεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν.

Κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον διὰ τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων αἱ δύο ἡγεμονίαι ἀνεγνωρίσθησαν ἀνεξάρτητοι ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ πληρῶνουν μικρὸν φόρον εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἐμελλε δ' ἐκάστη νὰ ἔχῃ ἰδίαν βουλὴν καὶ ἴδιον ἡγεμόνα ὑπ' αὐτῆς ἐκλεγόμενον. Αἱ ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως καὶ τῆς ἐκλογῆς ἐνὸς ξένου ἡγεμόνος εὐχαὶ τῶν Ῥουμάνων δὲν εἰσηκούσθησαν. Ἐν τούτοις οἱ Ῥουμᾶνοι κατώρθωσαν διὰ τεχνάσματος νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἔνωσιν. Τὸ 1859 ἀμφότεραι αἱ βουλαὶ ἐξέλεξαν τὸν αὐτὸν ἡγεμόνα, τὸν συνταγματάρχην Ἀλέξανδρον Κούζαν. Μετὰ τοῦτο αἱ δύο βουλαὶ καὶ αἱ δύο κυβερνήσεις συνεχωνεύθησαν καὶ ὠρίσθη πρωτεύουσα τὸ Βουκουρέστιον. Αἱ δυνάμεις ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθοῦν τὸ τελεσμένον τὸ γεγονός.

Ὁ Κούζας κατὰ τὸ βραχὺ διάστημα τῆς ἀρχῆς του προέβη εἰς πράξεις μεγίστης σπουδαιότητος. Πρῶτον ἐξελάττωσε τὰς μοναστηριακάς περιουσίας. Ἡ χώρα ἦτο πλήρης θρησκευτικῶν καθιδρυμάτων, τὰ ὅποια εἶχον ἰδρύσει οἱ Ἕλληνες ἡγεμόνες αὐτῆς καὶ χάριν ἐξασφαλίσεως τῶν εἶχον ἀφιερῶσαι εἰς τὸ πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων, εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον. Ἐπελογίζετο δὲ τὸ 1/3 τοῦ Ῥουμανικοῦ ἐδάφους ἦτο ἰδιοκτησία τῶν μοναστηρίων τούτων. Ὁ Κούζας ἐξεδίωξε τοὺς μοναχοὺς καὶ μετέβαλεν αὐτὰ εἰς νοσοκομεῖα ἢ φυλακὰς, τὰ δὲ κτήματα αὐτῶν διεμοίρασεν εἰς τοὺς καλλιεργοῦντας αὐτὰ χωρικοὺς, τοὺς ὁποίους οὕτω ἀπηλευθέρωσεν. Τοῦτ' αὐτὸ ἔπραξεν ἐπίσης ὁ Κούζας διὰ τὰς μεγάλας ἰδιοκτησίας. Διεμοίρασεν αὐτάς εἰς τοὺς ἀγρότας ὑποχρεωθέντας νὰ τὰ ἐξαγοράσουν ἐντὸς ὠρισμένης προθεσμίας παρὰ τῶν προτέρων ἰδιοκτητῶν. Τέλος εἰσήγαγε τὴν ἐλευθέραν ἐκπαίδευσιν καὶ ἤνοιξεν εἰς τοὺς υἱοὺς τῶν χωρικῶν τὴν εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἀξιώματα ὁδόν.

Εἰς τὰς ἐνεργείας του ταύτας ὁ Κούζας εὕρισκεν ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τῆς βουλῆς. Οὗτος βίαιος καὶ αὐταρχικὸς ὢν προέβη εἰς πραξικόπημα. Διέλυσε διὰ τοῦ στρατοῦ τὴν βουλὴν καὶ ἐκάλεσε τὸν λαὸν διὰ δημοψήφισματος νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ ἑαυτοῦ καὶ τῆς πατριαστικῆς ὀλιγαρχίας. Τὸ δημοψήφισμα ἀπέβη ὑπὲρ αὐτοῦ. Κατόπιν τοῦ

του ἔδωκεν εἰς τὴν χώραν νέον σύνταγμα με βουλήν καὶ γερουσίαν ἐξηγη-
τημέναις ἐξ ἑαυτοῦ. Τὸ πραξικόπημα τοῦ Κούζα δὲν ἦτο δυνατόν παρά
νὰ διεγείρῃ τὸ μῖσος τῶν βουμάνων πολιτευτῶν. Συμφάνθη συνωμοσία
καὶ νύκτα τινὰ ἀξιωματικοὶ εἰσελθόντες εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ ἡγεμόνος
ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ παραιτηθῇ. Οἱ συνωμοταὶ ἐσχημάτισαν προσωρινὴν
κυβέρνησιν, ἣ ὁποία συνεκάλεσε τὰς δύο βουλὰς διὰ νὰ ἐκλέξουν νέον
ἡγεμόνα. Ὡς τοιοῦτον δ' ἐξέλεξαν πρίγκιπα γερμανὸν συγγενῆ τοῦ βασι-
λέως τῆς Πρωσσίας καὶ τοῦ Ναπολέοντος Γ', τὸν Κάρολον ἐκ τοῦ οἴκου
τῶν Χοεντζόλλερν. Ὁ σουλτάνος ὑπεχώρησε καὶ ὁ Κάρολος ἀνεκη-
ρύχθη κληρονομικὸς ἡγεμὼν τῆς Ρουμανίας (1866). Αἱ βουλαι τότε
ἐψήφισαν νέον σύνταγμα κατὰ μίμησιν τοῦ βελγικοῦ με ὑπουργεῖον
υπεύθυνον, γερουσίαν καὶ βουλήν. Τὸ 1878 δὲ ἡ Ρουμανία ἔγινε καὶ
τυπικῶς ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς Τουρκίας καὶ ὁ Κάρολος ἀνεκηρύχθη
βασιλεὺς.

Οἱ Βούλγαροι. Μέχρι τῶν χρόνων τούτων ἡ ἱστορία τῆς χερσο-
νήσου τοῦ Αἴμου κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα περιλαμβάνει τὴν ἴδρυσιν καὶ
τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλλάδος, τῆς Σερβίας τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς
Ρουμανίας. Ἡ δὴ ἔθνος λησμονημένον καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ καὶ ὑπὸ τῶν
ἄλλων διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς Ρωσίας κατορθώνει νὰ ἀποκτήσῃ πρῶ-
τον αὐτόνομον ἐκκλησιαστικὴν ὑπαρξιν καὶ κατόπιν πολιτικὴν. Τὸ ἔθνος
τοῦτο εἶναι τὸ βουλγαρικόν.

Οἱ Βούλγαροι εἶχον μείνει ἀσυγκίνητοι πρὸ τῶν περίξ των συντελου-
μένων μεγάλων γεγονότων. Ἦσαν εὐήθεις καὶ ἀπόλεμοι ἀγρόται, καὶ
ἔσπεροντο ἐγχωρίων ἡγετῶν, οἷους εἶχον αἱ ἄλλαι ἐθνότητες τῆς χερ-
σονήσου. Ἡ πρώτη βουλγαρικὴ σχολὴ ἰδρύθη τὸ 1835 ἐν Γριμπόβω,
τοῦ ὁποίου οἱ ἔμποροι ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι βούλγαροι οἱ ἐλθόντες εἰς
ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Ρωσίας. Κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς σχολῆς ταύ-
της ἰδρύθησαν κατόπιν καὶ ἄλλαι καὶ μετὰ 10 ἔτη ἐλειτούργουν 54 τοι-
αῦται. Τὰ σχολεῖα ταῦτα παρεσκεύασαν τοὺς Βουλγάρους εἰς τὸ νὰ γί-
νουν ἐκκλησιαστικῶς ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πατριαρχείου.
Κατὰ πρῶτον οἱ Βούλγαροι ἐξήτησαν τὴν ἐγκατάστασιν ἰθαγενῶν ἐπι-
σκόπων. Τὸ πατριαρχεῖον ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ἐδέχθη νὰ
διορίσῃ βουλγαροφώνους ἐπισκόπους εἰς καθαρῶς βουλγαρικὰς ἐπαρ-
χίας. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ Βούλγαροι ἐπωφεληθέντες ἐκ τῆς κρητικῆς
ἐπαναστάσεως τοῦ 1866 καὶ τοῦ ἐντεῦθεν μίσους τῶν Τούρκων κατὰ
τῆς Ἑλλάδος τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἐν Κ)πόλει πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσίας Γορ-
τσακῶφ κατώρθωσαν νὰ ἀποσχισθοῦν τοῦ ἑλληνικοῦ πατριαρχείου. Ἐπέ-

τουχον δηλ. (1870) παρά τῆς Τουρκίας φερμάνιον, διὰ τοῦ ὁποίου ἰδρύετο βουλγαρική ἐξαρχία περιλαμβάνουσα ἕλιν τὸ βιλαέτιον τοῦ Δουναβέως εἰς τὴν ὁποίαν ἠδύναντο νὰ ὑπαχθῶσιν καὶ ἄλλαι πόλεις καὶ χωρία, ἂν ἐπεθύμουν τοῦτο τὰ $\frac{2}{3}$ τῶν κατοίκων. Τὸ πατριαρχεῖον τότε ἀφώρισε τὸν ἔξαρχον καὶ τὸν κληῖρον αὐτοῦ ὡς σχισματικούς. Ἐκτοτε ἐκηρύχθη ἀμείλικτος πόλεμος μεταξύ πατριαρχικῶν καὶ ἐξαρχικῶν, καὶ ἡ Μακεδονία ἀπέβη τὸ πεδῖον ἀγρίας δράσεως τῶν Βουλγάρων ἀγωνιζομένων δι' ἀπειλῶν καὶ φόβων νὰ προσηλυτίσουν τοὺς ἀγρότας αὐτῆς εἰς τὴν ἐξαρχίαν. Ὁ ἔξαρχος δὲν ἠδρευεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἀλλ' ἐν Κ)πόλει ἐπειδεικνύων τὴν ἀξίωσίν του περὶ ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας του ἐπὶ ἕλιν τῶν Βουλγάρων τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐπανειλημμένοι ἀπόπειραι καὶ ἀποτυχίαι εἰσαγωγῆς μεταρρυθμίσεων ἐν Τουρκίᾳ. Αἱ ἐπανειλημμένοι ἐξεγέρσεις τῶν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν λαῶν καὶ αἱ ἐπανειλημμένοι ἀποτυχίαι τῶν Τούρκων πρὸς καταστολὴν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος εἶχαν, ὡς εἶδομεν, καταστήσει ἀναπόφευκτον τὴν ἀνάγκην μεταρρυθμίσεων ἐν τῇ Τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ. Τοιαύτας ἐπεχείρησαν καὶ ὁ τὸ 1808 ἀνεθῶν εἰς τὸν θρόνον Μαχμούτ Β' καὶ ὁ τοῦτον διαδεχθεὶς υἱὸς του Ἄβδουλ Μετζίτ. Ἀλλὰ προσέκρουσαν εἰς τὴν κακὴν θέλησιν τοῦ πλείστου τῶν ὑπαλλήλων, οἱ ὅποιοι ὠφελούντο ἐκ τῆς ἐπικρατούσης ἀναρχίας, καὶ εἰς τὴν ἀδράνειαν καὶ τὸν φανατισμὸν τοῦ μεγίστου μέρους τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι ἐθεώρουν ὡς ἱερὰν τὸν ἀρχαῖον ὄργανισμὸν τῆς Τουρκίας καὶ ὡς ἱεροσυλίαν πᾶσαν ἀπόπειραν μεταρρυθμίσεως αὐτοῦ. Ἐν τούτοις ὁ Μαχμούτ ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ σπουδαίαν μεταρρυθμίσειν τοῦ στρατοῦ. Πρώτη δὲ πράξις αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ καταστροφὴ τῶν Γενιτσάρων. Εἶχον ἐξεγερθῆ πληροφορηθέντες ὅτι ὁ Μαχμούτ ἀπεφάσισε τὴν ἀναδιουργάνωσιν τοῦ σώματός των. Ὁ σουλτάνος ὤπλισεν ἐναντίον των τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοὺς ἐπολιόρκησεν εἰς τοὺς στρατιῶνάς των, καὶ ἐφόρευεν 20 χιλιάδας ἐξ αὐτῶν (1826).

ὑπὸ τὸν Ἄβδουλ Μετζίτ συνεπληρώθη ἡ ἀνασυγκρότησις τοῦ στρατοῦ κατὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν τρόπον. Ἐξ ἄλλου ὁ ὑπουργὸς Ῥεσίτ πασσὰς ἐμποτισμένος εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἰδέας διὰ μακρὰς διαμονῆς ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ ἐπρότεινε σχέδιον γενικῆς μεταρρυθμίσεως πολιτικῆς καὶ διοικητικῆς (1839). Διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης κατηργεῖτο πᾶσα διάκρισις μεταξύ μουσουλμάνων καὶ χριστιανῶν, καὶ ἐξισούντο ὅλοι οἱ ὑπήκοοι τοῦ σουλτάνου. Ἀλλὰ οἱ ὅπαδοι τοῦ ἀρχαίου ὄργανισμοῦ, οἱ παλαιότουρκοι, ἠγναντιώθησαν εἰς τὴν μεταρρυθμίσειν. Ἡ

κατάστασις λοιπόν των χριστιανών παρέμεινεν άθλιωτάτη. Έντεϋθεν νέαι επαναστάσεις, νέαι επεμβάσεις τής Ευρώπης, και νέοι διαμελισμοί τής Τουρκίας επηκολούθησαν.

Μετά τον Κριμαϊκόν πόλεμον, εν ή έγινετο τό συνέδριον των Παρισίων, ό σουλτάνος διά νά αποφύγη νά περιληφθούσιν εν τή συνθήκη θροι υποχρεούσιν αυτόν εις μεταρρυθμίσεις, εξέδωκε φερμάνιον μεταρρυθμίσεων, τό όποιον άνεκαίνωσεν εις τάς δυνάμεις. Διά τούτου εκηρύττετο ή ισότης όλων των υπηκόων Όθωμανών άνευ διακρίσεως θρησκείας. Οί χριστιανοί θά ήδύναντο νά μετέχουν όλων των υπουργημάτων και των στρατιωτικών βαθμών και δέν θά επλήρωνον πλέον κεφαλικόν φόρον. Προσέτι δέ θά ειχον αντιπροσώπους εις επαρχιακά συμβούλια. Άλλά τό φερμάνιον τούτο δέν ετέθη εις ένέργειαν. Και ό τό 1861 διαδεχθείς τον άποθανόντα Άβδούλ Μετζίτ, Άβδούλ Άζίς ούδέν επραξε πρós εφαρμογήν των μεταρρυθμίσεων. Ως εκ τούτου οί έν Έρζεγοβίνη χριστιανοί Σλαβοί εξηγγέρθησαν (1861—1862), κατόπιν δέ οί Έλληνες τής Κρήτης (1866).

Ο γαλλογερμανικός πόλεμος κατέστησεν άκυρον τήν συνθήκην των Παρισίων. Η Ρωσία διεκήρυξεν ότι δέν εδεσμεύετο πλέον ύπ' αυτής. Συνήλθε λοιπόν συνδιάσκεψις έν Λονδίνω, ή όποία απέδωκεν εις τήν Ρωσίαν τό δικαίωμα νά έχη πολεμικά πλοία εις τον Εύξεινον. Μετά τούτο ή Ρωσία ήρχισε νά εξερεθίζη μυστικώς διά των προξένων της τους χριστιανούς Σέρβους και Βουλγάρους κατά των Τούρκων. Οί χριστιανοί Σέρβοι λοιπόν τής Έρζεγοβίνης (1875) βοηθούμενοι ύπό των γειτόνων των του Μαυροβουνίου εξηγγέρθησαν κατά των Τούρκων εισπρακτόρων, οί όποιοί τους κατεπίεζον. Οί Σέρβοι εκήρυξαν ότι θά βοηθήσουν τους αδελφούς των τής Έρζεγοβίνης. Η Αυστρία, ή Ρωσία και ή Γερμανία διά νά προλάβουν τον πόλεμον ήθέλησαν νά επιβάλουν εις τους Τούρκους τά αιτήματα των επαναστατών. Ο σουλτάνος απήντησεν ότι προετοιμάζει γενικήν μεταρρύθμισιν. Άλλ' αί δυνάμεις ειχον παύσει πλέον νά πιστεύουν εις τάς υποσχέσεις του σουλτάνου και απήτησαν παρ' αυτού έργα. Εκ τούτου οί μουσουλμάνοι εξηγγριώθησαν κατά των χριστιανών. Είς δέ τήν Θεσσαλονίκην ό όχλος έσφαξεν έν πλήρει ήμέρᾳ τους προξένους Γαλλίας και Γερμανίας (1876). Συγχρόνως χωρία τινά βουλγαρικά ειχον λάθει τά όπλα και οί αποσταλέντες πρós καταστολήν τής εξεγέρσεως βασιβοζουκοί κατέστρεψαν τελείως αυτά φονεύσαντες μετά πολλής αγριότητος όλους τους κατοίκους αυτών άνερχομένους εις 25 χιλ. Αί δυνάμεις άνήγγειλαν εις τήν τουρ-

κικήν κυβέρνησιν ἔτι θά λάβουν μέτρα. Ἐπὶ τούτοις οἱ νεότουρκοὶ ἐπανεστάτησαν, καθήρεσαν τὸν Ἀβδούλ Ἀζίζ καὶ ἀνηγόρευσαν τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Μουράτ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὸς ἦτο ἀνίκανος, καθηρέθη καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀβδούλ Χαμίτ (1876). Ἐν τῇ μεταξὺ ἧς Σερβία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, καὶ ὁ στρατὸς τῆς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Ἄλλ' ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἀπώθησε τοὺς Σέρβους καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Σερβίαν. Ἡ Σερβία ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τῆς Εὐρώπης καὶ ἡ Ῥωσία ἠνάγκασε τὴν Τουρκίαν νὰ συνθηκολογήσῃ. Οἱ ἐν Κ)πόλει τότε πρεσβευταὶ τῶν δυνάμεων ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιβάλουν μεταρρυθμίσεις εἰς τὴν Τουρκίαν, ἀλλ' ὁ σουλτάνος προλαθὼν κηρύττει εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν σύνταγμα μὲ βουλήν καὶ γερουσίαν, καὶ ἀπορρίπτει τὰς προτάσεις τῶν δυνάμεων ὡς ἀντικειμένους εἰς τὸ σύνταγμα. Αἱ δυνάμεις τότε ἀπέσυραν τὴν ἐπὶ τῆς ἀκεραιότητος τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους προστασίαν των.

Ὁ Ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος. Ἡ Ῥωσία ἐλευθερωθεῖσα πρὸς ἐνέργειαν ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ σουλτάνου (1877). Στρατὸς 60 χιλ. ἀνδρῶν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν. Ἄλλος δὲ στρατὸς ἐκ 250 χιλ. ἀνδρῶν διήλθε τὴν Ῥουμανίαν ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν Ῥουμάνων, διεπέρασε τὸν Δούναβιν, κατέλαβε τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν Αἶμον. Ἀλλὰ μετὰ τὰς ῥαγδαίας ταύτας ἐπιτυχίας οὗτος ἐσταμάτησε πρὸ τοῦ ὄχρου φρουρίου τῆς Πλεύνας. Οἱ Ῥῶσοι προσέβαλον τὴν Πλεύναν, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν χάσαντες 6 χιλ. ἀνδρας. Ὁ τσάρος τότε ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ ῥουμανικοῦ στρατοῦ καὶ ἐπολιορκήσεν ἐν χειμῶνι τὴν Πλεύναν. Ἡ πολιορκία διήρκεσε 5 μῆνας καὶ κατὰ ταύτην πολλὸς ῥωσικὸς στρατὸς ἐχάθη ἕνεκα τῆς γενναιότητος τῶν ἀμυνομένων Τούρκων. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους τὰ τρόφιμα τοῦ φρουρίου ἐξέλιπον. Ὁ Τούρκος στρατηγὸς Ὄσμὰν πασσάς ἐπεχείρησε νὰ διαφύγῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ του, ἀλλ' ἀπέτυχε καὶ ἐπομένως ἐσυνθηκολόγησε (Δεκέμβριος 1877).

Μετὰ τοῦτο ὁ ῥωσικὸς στρατὸς ἐν πλήρει χειμῶνι δι' ἑδῶν πλήρων χιόνων, ὅπου ἔπρεπε νὰ σύρουν τὰ κανόνια διὰ τῶν χειρῶν, διήλθε τὸν Αἶμον καὶ προχωρήσας κατέλαβε τὴν Ἀδριανούπολιν. Συγχρόνως ἐξηγέρθησαν καὶ προήλασαν οἱ Μαυροβούνιοι πρὸς τὴν Σκόδραν, καὶ οἱ Σέρβοι πρὸς τὴν βόρειον Μακεδονίαν. Οἱ Ῥῶσοι ἤδη ἐβάδιζον πρὸς τὴν Κ)πολιν. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ παρὰ τῶν Ῥώσων εἰρήνην. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ μεταξὺ ἀγγλικὸς στόλος εἰσέπλευσεν εἰς τὴν Προποντίδα πρὸς προστασίαν τῆς Κ)πόλεως, συνω-

μολογήθη συνθήκη μεταξύ Ῥώσων καὶ Τούρκων ὑπογραφείσα κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1878 εἰς τὸν ἅγιον Στέφανον παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ὁ σουλτάνος παρεχώρησεν εἰς τὴν Ῥωσίαν ἐν Ἀσίᾳ μέρος τῆς Ἀρμενίας, ἡ Ῥουμανία, Σερβία καὶ Μαυροβούνιον ἀπέβησαν κράτη ἀνεξάρτητα, ἐσχηματίσθη δὲ μία μεγάλη βουλγαρική ἡγεμονία ὑποτελής εἰς τὴν Τουρκίαν περιλαμβάνουσα πλὴν τῆς κυρίως Βουλγαρίας τὸ ἤμισυ τῆς Θράκης καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Μακεδονίας.

Οἱ Ἕλληνες ἄμα ὡς ἤρχισεν ὁ Ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος, ἐταράχθησαν. Ἄντι ὅμως νὰ σπεύσουν νὰ καταλάβουν Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν, ἤρχισαν τὰς συζητήσεις. Κατήρτισαν ὑπουργεῖον ἐξ ὄλων τῶν κομμάτων ὀνομασθὲν οἰκουμενικόν, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ γηραιοῦ Κανάρη. Ὁ ὑπουργὸς δὲ τῶν ἐξωτερικῶν Τρικούπης ἀκολουθῶν τὰς συμβουλὰς τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως ἐδήλωσεν ὅτι ἤτο πρόθυμος νὰ προλάβῃ τὴν ἐκρηξὴν ἐπαναστάσεων τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν ὄρον ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις νὰ ἀναγνωρίσῃ κατὰ τὴν διαρρήθμισιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς ὅτι ὑπάρχει καὶ ἑλληνικὸν ζήτημα. Ἄλλ' ἔταν ἐφθασε τὸ ἀγγελμα τῆς προχωρήσεως τῶν Ῥώσων εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ὁ ἐρεθισμὸς τοῦ ὄχλου ἀπέβη σφοδρὸς. Ἡ οἰκουμενικὴ κυβέρνησις, τῆς ὁποίας ὁ πρόεδρος Κανάρης εἶχεν ἀποθάνει ἐν τῷ μεταξύ, παρητήθη. Τὰ πλήθη ἐζήτησαν πόλεμον. Ὁ δὲ Κουμουνδούρος, ὅστις ἐσχημάτισε τὸ νέον ὑπουργεῖον, διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν κοινὴν γνώμην, ὑπεστήριξεν ἐπαναστάσεις ἐν Ἠπείρῳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Κρήτῃ. Ὁ δὲ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς Δηλιγιάννης ἀνήγγειλεν ὅτι ἡ κυβέρνησις εἶχεν ἀποφασίσει νὰ καταλάβῃ προσωρινῶς διὰ στρατοῦ αὐτάς. Ἄλλ' ἡ εἶδησις τῆς Ῥωσοτουρκικῆς εἰρήνης ἐματαίωσε τὴν εἰσβολήν. Ἡ Ἑλλάς προσβάλλουσα τὴν Τουρκίαν μετὰ τὴν ἀνακωχὴν θὰ ἦτο ἀναγκασμένη νὰ ἀγωνισθῇ μόνη. Ἀνεκάλεσε λοιπὸν τὸν στρατὸν τῆς μετὰ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς Ἀγγλίας, ὅτι θὰ συζητηθῇ τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα εἰς τὸ μέλλον νὰ συγκληθῇ συνέδριον. Ἐν τούτοις αἱ ἐπαναστάσεις ἐπροχώρουσαν καὶ ἐβελονταὶ διήρχοντο τὰ σύνορα. Ἄλλ' αὐταὶ καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὴν Ἠπειρὸν καὶ εἰς τὴν Κρήτην κατεστάλησαν τῇ ἐπεμβάσει τῶν Ἀγγλων προξένων.

7) Τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου καὶ ἡ προσάρτησις τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ συνθήκη τοῦ ἁγίου Στεφάνου ἀπετέλει σλαυτικὴν λύσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Ἡ Βουλγαρία ἐμεγεθύνετο ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, εἰς τοῦ ὁποίου τὰς ἐθνικὰς βλέψεις ἐτίθετο τέρμα, παραβιαζομένων φανερὰ τῶν ἱστορικῶν καὶ ἐθνολογικῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ. Τὴν λύσιν ταύτην δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῆ ἡ Ἀγγλία, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ Βουλγαρία τοῦ ἁγίου Στεφάνου ἦτο ἀπλῆ ῥωσικὴ ἐπαρχία καὶ ἐπομένως διαρκῆς ἀπειλὴ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Διὰ τὴν ἀνατροπὴν μάλιστα τῆς συνθήκης αὐτῆς ἔλαβε διὰ μυστικῆς συνθήκης μετὰ τῆς Τουρκίας τὴν ἄδειαν νὰ καταλάβῃ τὴν Κύπρον. Καὶ ἡ Γαλλία ἦτο σύμφωνος πρὸς τὰς ἀγγλικὰς ἀντιλήψεις ὡς πρὸς τὴν δημιουργηθεῖσαν μεγάλην Βουλγαρίαν. Καὶ εἰς τὴν Αὐστρίαν αὕτη θὰ ἦτο κώλυμα διὰ τὰς πρὸς τὴν Θεσσαλονικὴν βλέψεις τῆς. Καὶ αἱ τρεῖς λοιπὸν δυνάμεις ἐζητήσαν νὰ συνέλθῃ συνδιάσκεψις διὰ νὰ κανονίσῃ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα. Ὁ Βίσμαρκ, ἀρχικαγγελλάριος τῆς Γερμανίας, προσεφέρθη νὰ κάμῃ τὸν ἀφιλοκροδῆ μεσίτην διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ Ῥωσία εἶχε δαπανήσει ὑπὲρ τὰ 4 δισεκατομμύρια καὶ ἔσπερευετο πλεον χρημάτων. Ὑπεχώρησε καὶ ἐθυσίασε τὴν Βουλγαρίαν. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ κανονισθῆ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα εἰς συνέδριον συνερχόμενον ἐν Βερολίνῳ.

Τὸ συνέδριον τοῦτο συνελήθον κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1878 ἡ κύρωσε μέρος τῆς συνθήκης τοῦ ἁγίου Στεφάνου. Ἡ Ῥουμανία, ἡ Σερβία καὶ τὸ Μαυροβούνιον ἀνεγνωρίσθησαν ἀνεξάρτητα κράτη. Ἡ Ῥωσία ἀέλαβε παρὰ τῆς Ῥουμανίας τὴν Βεσσαράβδιαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὴν τὸ 1856, καὶ ἄφησεν εἰς αὐτὴν ὡς ἀντάλλαγμα τὴν ἐλώδη ἔρηιον χώραν τῆς Δοβρουτσᾶς. Ἀντὶ δὲ τῆς εὐρείας Βουλγαρίας τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ἡ ὁποία ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Αἰγαίου καὶ ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μέχρι κάτωθεν τῶν λιμνῶν τῆς Μακεδονίας, ἰδρῦθη μικρὰ αὐτόνομος καὶ φόρου ὑποτελής ἡγεμονία ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου περιλαμβάνουσα τὴν κυρίως Βουλγαρίαν μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Αἴμου. Ὁ ἡγεμὼν αὐτῆς ἔμελλε νὰ ἐκλέγεται ὑπὸ τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ, νὰ ἐπικυρώνεται δὲ ἡ ἐκλογή του ὑπὸ τῆς Πύλης καὶ τῶν Δυνάμεων. Ἡ δὲ βόρειος Θράκη ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας ἀπετέλεσεν αὐτόνομον ἐπαρχίαν ὑπὸ τὴν ἡμερον πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀρχὴν τοῦ σουλτάνου.

νου καὶ ἔμελλε νὰ διοικῆται ὑπὸ χριστιανοῦ γενικοῦ διοικητοῦ διοριζομένου ἐπὶ πενταετίαν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου τῇ συναίνεσει τῶν δυνάμεων. Ἡ Βοσνία καὶ ἡ Ἐρζεγοβίνη θὰ ἐξηκολούθουν νὰ ἀποτελοῦν μέρος τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλ' ἐπεφορτίσθη ἡ Αὐστρουουαρία νὰ καταλάβῃ καὶ διοικήσῃ αὐτάς. Διὰ τὴν Ἑλλάδα οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῆς Θεόδωρος Δηλιγιάννης καὶ Ἀλέξανδρος Παγκραθῆς ἠξίωσαν τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου. Τὸ συνέδριον ἔμως ἀνεγνώρισε μὲν κατόπιν ὑποστηρίξεως τῆς Γαλλίας ὡς δικαίαν τὴν ἀξίωσιν τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου, ἀφῆκεν ἔμως νὰ κανονισθῇ τὸ πρᾶγμα δι' ἀπ' εὐθείας συμφωνίας μετὰ τὴν Τουρκίαν καὶ Ἑλλάδος καὶ ἐπεφύλαξεν εἰς τὰς δυνάμεις τὸ δικαίωμα τῆς μεσολαβήσεως. Ὡς πρὸς τὴν Κρήτην δέ, ἀπεφάσισε νὰ παραμείνῃ τουρκικὴ ὑπὸ τὸν ἕρον νὰ ἐφαρμόσῃ ἡ Τουρκία τὰ προνόμια τὰ δοθέντα τὸ 1868. Τέλος ὑπεχρέωσε τὴν Πύλην νὰ ὑποσχεθῇ τὴν λήψιν μέτρων πρὸς βελτίωσιν τῆς τύχης τῶν χριστιανῶν ἐν Μοκεδονίᾳ καὶ Ἀρμενίᾳ.

Ἡ διαρρήθμισις τῶν ἑλληνικῶν συνόρων ἢ προταθεῖσα εἰς τὸ Βερολίνοιον συνέδριον μόλις μετὰ τρία ἔτη ἔγινεν. Οἱ Ἕλληγες δὲν ἔσπευσαν ἀμέσως νὰ καταλάβουν τὰ ἐπιδικασθέντα. Συνεστήθησαν λοιπὸν πρὸς καθορισμὸν τῶν συνόρων Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ἐπιτροπεῖαι καὶ καὶ τῶν δύο κρατῶν, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσαν νὰ συμφωνήσουν. Κατόπιν τούτου ἔγιναν συνδιασκέψεις τῶν δυνάμεων ἐν Βερολίνῳ καὶ Κωνσταντινουπόλει καὶ μόλις κατὰ τὸν Μάιον 1881 κατέληξαν εἰς τὸ νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ καταλάβῃ ἔλλην τὴν Θεσσαλίαν πλὴν τῆς Ἐλασσόνης καὶ ἐκ τῆς Ἠπείρου μόνον τὸ διαμέρισμα τῆς Ἄρτης. Ὁ Κουμουνδούρος, ὁ τελευταῖον τότε πρωθυπουργεῶν, διεμαρτυρήθη μὲν κατὰ τῆς περικοπῆς ταύτης, ἀλλὰ καὶ εὐτυχῶς ἔσπευσε νὰ καταλάβῃ ταύτας.

Οὕτω ἔληξε ἐπὶ μακρὸν τὸ παραταθὲν ζήτημα τῶν βορείων συνόρων τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον ἠνάγκασε τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐπιστρατευθῇ καὶ νὰ ἐπιβαρυνθῇ μὲ δύο δάνεια 180 ἑκατομμυρίων δραχμῶν. Διὰ τοῦτο ὁ Τρικοῦπης κατὰ τὴν κατόπιν τριετὴ πρωθυπουργίαν του ἀφιέρωσε τὴν προσοχὴν του εἰς τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα καὶ ἐπέβαλε βαρεῖς φόρους. Τοῦτο ἔμως προεκάλεσεν ἀντίδρασιν καὶ τὸ 1885 ἀνήλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κουμουνδούρου ἀντίπαλος τοῦ Τρικοῦπης Θεόδωρος Δηλιγιάννης. Ἐκτοτε μέχρι τοῦ κατὰ τὸ 1895 θανάτου τοῦ Τρικοῦπης ἢ διεύθυνσις τῶν κοινῶν ὑπῆρξε μονομαχία μετὰ τὴν Τρι-

κούπη και Δηλιγιάννη. Τὸ 1885 ἔρωσ ἡ Ἑλλάς συνεταιράχθη πάλιν δεινῶς ἐκ τοῦ βουλγαρικοῦ πραξικοπήματος.

8. Τὸ βουλγαρικὸν πραξικόπημα καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστράτευσις τοῦ 1885.

Τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου εἶχεν, ὡς εἶπομεν, δημιουργήσει βουλγαρικὴν ἡγεμονίαν ὑποτελῆ εἰς τὸν σουλτάνον μὲ ἡγεμόνα ἐκλεγόμενον ὑπὸ τῶν κατοίκων. Ὁ ῥωσικὸς στρατὸς κατεῖχεν ἀκόμη τὴν χώραν. Ὁ ῥώσος στρατηγὸς συνεχάλεσε συνέλευσιν, ἣτις ἐψήφισε σύνταγμα καὶ ἐξέλεξε ἡγεμόνα τὸν ὑπὸ τοῦ τσάρου ὑποδειχθέντα ἀνεψιὸν του Ἀλέξανδρον Βάττεμπεργ, Πρῶσον ἀξιωματικόν.

Ἄλλὰ καὶ μετὰ τοῦτο οἱ Ῥῶσοι ἀξιωματικοὶ οἱ ὑπολειφθέντες εἰς τὴν χώραν ἤθελον νὰ διευθύνουν τὸ νέον κράτος, ἔπως ἤθελον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ συνέλευσις ἀντέστη, ὁ ἡγεμὼν τῆ συναίνεσις τοῦ τσάρου προέβη εἰς πραξικόπημα. Ἀνέστειλε τὴν λειτουργίαν τοῦ συντάγματος καὶ ἐκυβέρνησα τὴν χώραν μὲ Ῥώσους στρατηγούς ὡς ὑπουργούς (1881). Ἄλλ' οἱ Βούλγαροι ἔλων τῶν κομμάτων ἐδυσφόρου κυβερνώμενοι ὑπὸ ξένων. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἡγεμὼν βαρέως ἤδη ἔφερε τὴν δεσποτικὴν συμπεριφορὰν τῶν Ῥώσων. Συνεννόηθησαν λοιπὸν μυστικῶς μεταξύ των καὶ μετὰ τοῦ ἡγεμόνος πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Ῥώσων. Ὁ ἡγεμὼν ἀποκατέστησε τὸ σύνταγμα, καὶ οἱ Ῥῶσοι δυσηρεστημένοι ἀπεσύρθησαν.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ Ἀνατολικὴ Ῥωμυλία εἶχεν ὀργανωθῆ. Εἶχεν κυβερνήτην χριστιανόν, συνέλευσιν καὶ στρατὸν ἐκ χριστιανῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἀνωτέρων Εὐρωπαϊκῶν ἀξιωματικῶν. Οἱ ὑπάλληλοι, οἱ ἀξιωματικοί, οἱ βουλευταί, ἦσαν σχεδὸν ὅλοι Βούλγαροι καὶ εἰργάζοντο διὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς μετὰ τῆς Βουλγαρίας ἐνώσεως. Ἄφ' οὗ προπαρασκευάσθησαν τὰ πάντα, νύκτα τινὰ (Σεπτέμβριος 1885) διὰ τάγματος στρατοῦ συνελήφθη ὁ ἡγεμὼν, ἐγκατεστάθη δὲ κυβερνήσις προσωρινή, ἣτις ἐκήρυξε τὴν μετὰ τῆς Βουλγαρίας ἔνωσιν καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ ἡγεμὼν τότε ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ ἡγεμόνος τῶν δύο Βουλγαριῶν καὶ σπεύσας μετὰ τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ κατέλαβε τὴν Ῥωμυλίαν.

Ὁ τσάρος ὀργισμένος κατὰ τῶν Βουλγάρων, διότι δὲν ὑπῆκουον πλέον εἰς τοὺς Ῥώσους, ἠρνήθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἔνωσιν καὶ ἀνεκάλεσε τοὺς ὑπολειπομένους Ῥώσους ἀξιωματικοὺς ἐκ τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Σερβίας Μιλάνος διεκήρυξεν ὅτι τὸ βουλγα-

φικόν πραξικόπημα ανέτρεπε τὴν ἰσορροπίαν τῶν βαλκανικῶν κρατῶν, καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Ἄλλ' ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς, ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο ἀνοργάνωτος, διότι ἕνεκα τῆς ἀναχωρήσεως τῶν Ῥώσων ἀξιωματικῶν διοικεῖτο ὑπὸ νεαρῶν Βουλγάρων ἀξιωματικῶν, ἀπέκρουσε τοὺς Σέρβους καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Σερβίαν (1885). Ἡ Αὐστρία τότε ἐσταμάτησε τοὺς Βουλγάρους καὶ ἐπέβαλεν εἰς τοὺς διαμαχομένους εἰρήνην. Ἡ Βουλγαρία δὲν ἐκέρδισε τίποτε ἐκ τῆς Σερβίας, ἐξησφάλισεν ὅμως τὴν κτῆσιν τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας. Ἡ Ἀγγλία πιστεύσασα ὅτι ἡ Βουλγαρία ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς φραγμὸς εἰς τὴν κάθοδον τῶν Ῥώσων συνηγόρησεν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως. Ὁ δὲ σουλτᾶνος παρὰ τὴν ἀντίστασιν τοῦ τσάρου ὠνόμασε τὸν Ἀλέξανδρον κυβερνήτην τῆς Ῥωμυλίας.

Ἄλλ' ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος δὲν ἀπήλαυσε τοῦ θριάμβου τοῦ ἐπὶ μακρόν. Ἡ Ῥωσία δὲν ἐλησμόνησε τὴν θρασύτητά του. Διὰ τῶν βραδυσουργιῶν τῆς συνυφάνθη συνωμοσία ὑπὸ δυσαρεστημένων ἀξιωματικῶν. Νύκτα δὲ τινα κατ' Αὐγούστον τοῦ 1886 τινὲς ἐξ αὐτῶν συνέλαβον τὸν ἡγεμόνα ἐν τῷ ἀνάκτορῳ του, τὸν ἠνάγκασαν νὰ υπογράψῃ τὴν παραίτησίν του καὶ τὸν ἀπεμάκρυναν ἐκ τῆς Βουλγαρίας. Ἄλλ' ὁ λαὸς ἐτάχθη ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος. Ἡ πλειονότης τῶν φιλελευθέρων ἐσημείωσε κόμμα ἔθνικόν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ προέδρου τῆς συνελεύσεως Σταμπούλωφ. Πρόγραμμα εἶχον «ἡ Βουλγαρία διὰ τοὺς Βουλγάρους» καὶ ἤθελον αὐτὴν ἐλευθέραν καὶ ἀπὸ τοῦ σουλτάνου καὶ ἀπὸ τοῦ τσάρου. Ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς ἐβάδισε κατὰ τῆς Σόφιας καὶ ἀνεκάλεσε τὸν Ἀλέξανδρον. Ἄλλ' οὗτος δὲν ἐδέχθη νὰ ἐπανέλθῃ, εἰμὴ μετὰ τὴν συναίνεσιν τοῦ τσάρου, ὃ δὲ τσάρος ἠρνήθη. Τέλος ἐξελέχθη ἡγεμὼν γερμανὸς πρίγκιψ, ὁ Φερδινάνδος τοῦ Κοβούργου, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῆς Αὐστρίας καὶ Ἀγγλίας. Κατ' ἀρχὰς καμμία δύναμις δὲν ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἐπισήμως. Ἄλλ' ὁ Φερδινάνδος ἐγκατεστάθη καὶ ἄφησε τὸν Σταμπούλωφ νὰ κυβερνᾷ. Ὁ Σταμπούλωφ ἐκυβέρνησε τὴν Βουλγαρίαν σχεδὸν 9 ἔτη. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ ἔκαμαν πολλὰς συνωμοσίας, Ἄλλ' ὁ Σταμπούλωφ ἀπεκάλυπτε καὶ ἐτυφέκιζε ἢ ἐφυλάκιζε τοὺς συνωμότες. Ὁ Σταμπούλωφ ὀργάνωσε τὸ κράτος, ἐγκατέστησε τὴν ὑποχρεωτικὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἀνοικοδόμησε τὴν Σόφιαν. Ὅταν ὅμως ὁ Φερδινάνδος ἠσφάλισε τὴν θέσιν του, ἀπηλλάχθη τοῦ Σταμπούλωφ (1894), ὅστις μετὰ ἐν ἔτος ἐδολοφονήθη. Ἡ ἀπὸ συντηρητικοὺς σχηματισθεῖσα τότε βουλγαρικὴ κυβέρνησις ἐπλησίασε τὴν Ῥωσίαν. Ὁ Φερδινάνδος συνήνεσε νὰ βαπτισθῇ ὁ υἱὸς του ὀρθόδοξος, ὃ δὲ τσάρος

ἔγινεν ἀνάδοχος του. Ὅλαι αἱ δυνάμεις κατόπιον ἀνεγνώρισαν τὸν Φερδινάνδον,

Ὁ διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας θρίαμβος τῶν Βουλγάρων ἠρέθισε καὶ πάλιν τὰ πνεύματα ἐν Ἑλλάδι. Ὁ δὲ τότε πρωθυπουργὸς Δηλιγιάννης, ἀφ' οὗ ἄφισε νὰ παρέλθῃ ἐπὶ ματαίῳ πολύτιμος χρόνος, ἐκήρυξεν ἐπιστράτευσιν καὶ ἐζήτησε τὴν παραχώρησιν τῶν συνόρων, τὰ ὅποια εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ συνδιάσκεψις τοῦ Βερολίνου, χάριν ἀποκαταστάσεως τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ τῶν Βαλκανικῶν κρατῶν. Ἄλλ' αἱ δυνάμεις, ἐξαιρέσει τῆς Γαλλίας, ἣ ὅποια περιωρίσθη εἰς φιλικὰς συμβουλάς, ἐκάλεσαν τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν νὰ ἀποστρατευθῇ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀπάντησις τοῦ Δηλιγιάννη δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν γενομένην ἀπαίτησιν, αἱ πέντε δυνάμεις διέταξαν τοὺς ἐν Ἀθήναις πρέσβεις των νὰ ἀπέλθουν, καὶ ἐκήρυξαν τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν ἑλληνικῶν παραλίων. Ὁ Δηλιγιάννης, ἔταν ἤρχισεν ὁ ἀποκλεισμός, παρητήθη καὶ μετὰ μικρὰν πρωθυπουργίαν τοῦ Δημητρίου Βάλλη, ὁ ὅποιος ἐσχημάτισεν ὑπηρεσιακὸν ὑπουργεῖον, ἀνῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ Τρικούπης. Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰ σύνορα μετὰ τινὰς ἀψιμαχίας εἶχε γίνεαι ἀνακωχή. Τὸ νέον ὑπουργεῖον ἐξέδωκε διάταγμα ἀφοπλισμοῦ, καὶ ὁ ἀποκλεισμός ἤρθη τὴν 26ην Μαΐου.

Αἱ στρατιωτικαὶ παρασκευαὶ ἐστοίχισαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἑλλημμο 25 ἑκατομ. δραχμῶν. Ἐν τούτοις ὁ ὄντως πολιτικὸς ἀνὴρ Τρικούπης κατὰ τὰ ἐπόμενα τέσσαρα ἔτη, καθ' ἃ διετηρήθη ἐν τῇ ἀρχῇ, ἐνίσχυσε τὸ πολεμικὸν ναυτικόν, ἐπεξέτεινε τὸ δίκτυον τῶν σιδηροδρόμων καὶ ἐδαπάνησεν ἀφθόνως διὰ δημόσια ἔργα.

9. Νέα κρητικὴ ἐπανάστασις καὶ ὁ ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897.

Εἰς τὸ πρῶστοιον τῶν Χανίων Χαλέπαν, ἔπου διέμενον αἱ ἐν Κρήτῃ Πιρῆνοι τῶν δυνάμεων, ὑπεγράφη τὸ 1878 κατὰ τὰ ἐν τῷ συνεδρίῳ τοῦ Βερολίνου ἀποφασισθέντα ὁ νέος καταστατικὸς χάρτης τῆς νήσου, ὁ γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα σύμβασις τῆς Χαλέπας. Κατὰ τοῦτον ὁ γενικὸς διοικητὴς τῆς νήσου ἔπρεπε νὰ ἄρξῃ ἐπὶ πενταετίαν καὶ νὰ ἔχῃ σύμβουλον ἢ τοῦ ἐτέρου θρησκευμάτος. Καθιδρύετο γενικὴ συνέλευσις συνεδριάζουσα ἐπὶ 40—50 ἡμέρας τοῦ ἔτους καὶ συγκειμένη ἐκ 49 χριστιανῶν καὶ 41 μουαμεθανῶν. Τῆς συνελεύσεως καὶ

τῶν δικαστηρίων γλῶσσα ὀρίζετο ἡ ἐλληνική. Εἰς τὰς δημοσίας θέσεις θὰ ἐπροτιμῶντο οἱ Ἰθαγενεῖς. Ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τέλος τῆς νήσου μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν δαπανῶν τῆς διοικήσεως τὸ $\frac{1}{2}$ θὰ διετίθετο ὑπὲρ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου, τὸ δ' ἕτερον $\frac{1}{2}$ ὑπὲρ τῶν δημοσίων ἀναγκῶν τῆς νήσου.

Ἄλλὰ καὶ μετὸν νέον ὀργανισμόν τὰ παράπονα τῶν Κρητῶν δὲν ἔλειπον, οὐδεμίαν δὲ ἄφινον εὐκαιρίαν πρὸς ἐκδήλωσιν τοῦ πόθου τῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, Ἄλλὰ καὶ οἱ Τούρκοι δὲν ἔπαυον ἀπὸ τοῦ νὰ παραβιάζουσιν τὰ προνόμια τῶν Κρητῶν. Ἡ κατάσταση αὕτη ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 1895, ὅτε ἐπὶ τέλους ὑπέικουσα εἰς τὴν ἐπιμονὴν τῶν Κρητῶν, διώρισε διοικητὴν χριστιανὸν τὸν Ἀλέξανδρον Καραθεοδωρῆν, ὁ ὅποιος εἶχε χρηματίσει ἡγεμὼν τῆς Σάμου. Ἄλλ' οἱ τουρκοκρήτες δυσαρεστηθέντες προσέβησαν εἰς σφαγὰς. Ἐντεῦθεν ἡ Πύλη τὸ ἐπόμενον ἔτος διώρισε πάλιν Τούρκον διοικητὴν. Ἄλλ' ἤδη ἐξεργράγη ἡ ἐπαναστάσις δι' αἱματηρῶν συγκρούσεων εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Χανίων. Ὁ σουλτάνος ἔσπευσε νὰ διορίσῃ νέον διοικητὴν χριστιανὸν τὸν Γεώργιον Βερόβιτις, καὶ τοῦτον πρῶην ἡγεμόνα τῆς Σάμου, καὶ νὰ ὑποσχεθῇ ἐπαναφορὰν τῆς ἰσχύος τῆς συμβάσεως τῆς Χαλέπας, Ἄλλ' ἦτο πλέον ἀργά. Οἱ Χριστιανοὶ κατέλαβον τὸ Ἀκρωτήριον καὶ ἐκήρυξαν τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν (1897).

Ἐν Ἀθήναις ἡ εἰδησις τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν σφαγῶν τῶν χριστιανῶν ἐν Χανίοις προεκάλεσε μέγιστον ἐρεθισμόν. Δυστυχῶς ὁ Τρικούπης, ὁ ὅποιος θὰ ἦτο δυνατόν ἴσως νὰ συγκρατήσῃ τοὺς Ἕλληνας εἶχεν ἀποθάνει ἐν Κάνναις τῆς Γαλλίας τὸ 1895. Τὴν ἀρχὴν κατεῖχε καὶ πάλιν ὁ Δηλιγιάννης. Οὗτος παρεσύρθη ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης καὶ ἡ ἐπέμβασις ἀπεφασίσθη. Ὁ συνταγματάρχης Τιμολέων Βάσσιος διετάχθη νὰ καταλάβῃ μετὰ στρατὸν τὴν Κρήτην καὶ πλεύσας ἀπεβιβάσθη εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν Χανίων. Ἄλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ δημιουργήσῃ τετελεσμένον γεγονός. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν (3 Φεβρουαρίου 1897) στόλος τῶν πέντε εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων κατέλαβε τὰ Χανιά. Οἱ ἐν Ἀκρωτηρίῳ ἐπαναστάται προσέβαλον τὸν τουρκικὸν στρατὸν, ἀλλ' οἱ ναύαρχοι ἠνάγκασαν αὐτοὺς διὰ κανονισμοῦ νὰ ὑποχωρήσουν, συγχρόνως δὲ ἀπέκλεισαν τὴν νήσον καὶ ἐδομαρδύσαν τοὺς εἰς Μαλάξαν ὑπεράνω τῆς Σούδας ἐπαναστάτας.

Ὁ ἐλληνοτουρκικὸς πόλεμος πλέον δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποτραπῇ καὶ ἐκηρύχθη τὴν 5 Ἀπριλίου. Ἄλλ' ἡ πάλη ἦτο ἄνισος. Ἡ Ἑλλὰς ἦτο τελείως ἀπαράσκευος στρατιωτικῶς. Τοῦναντίον ὁ τουρκικὸς στρατὸς

ήτο θαυμασίως ὠργανωμένος ὑπὸ Γερμανῶν ἀξιωματικῶν. Ἡ μόνη βοήθεια, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ Ἑλλάς, ἦτο σῶμα Γαριβαλδινῶν, ὑπὸ τὸν ὕδον τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ Ριτσιώτην καὶ χρῆμα ἄφθονον ἐκ τῶν ὁμογενῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τὰ ἄλλα βαλκανικὰ κράτη δὲν ἐκινήθησαν. Ὁ σουλτάνος ἐξησφάλισε τὴν οὐδετερότητα αὐτῶν διὰ τῆς παραχωρήσεως ἐπισκοπικῶν ἐδρῶν, ἐμπορικῶν πρακτορείων καὶ σχολῶν ἐν Μακεδονίᾳ. Οὕτω ὁ πόλεμος περιωρίσθη μόνον μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας καὶ δὲν ὑπῆρξε παρὰ σειρὰ ἐλληνικῶν ἡττῶν.

Ὁ ἐλληνικὸς στόλος, εἰς τὸν ὅποιον ὡς ὑπέρτερον τοῦ τουρκικοῦ ἐστηρίζοντο μεγάλαι ἐλπίδες, οὐδὲν κατώρθωσε πλὴν τοῦ ἀνωφελοῦς βομβαρδισμοῦ τῆς Πρεβέζης καὶ τῶν Ἁγίων Σαράντα. Αἱ δυνάμεις δὲν ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν νὰ δράσῃ καταλαμβάνων τοὐλάχιστον τὰς τουρκικὰς νήσους. Κατὰ ξηρὰν ἡ ἐκστρατεία ἐγινε διὰ δύο σωματῶν, ἑνὸς ἐν Θεσσαλίᾳ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου καὶ ἑνὸς ἐν Ἠπειρῷ. Καὶ εἰς μὲν τὴν Θεσσαλίαν ὁ Τούρκος στρατηγὸς Ἐτέμ Πασᾶς μετὰ κρατερόν ἀγῶνα εἰς τὰ στενὰ τῆς Μελούνας καὶ εἰς τὸ Ρεβένι κατέλαβε τὴν Λάρισσαν. Εἰς δὲ τὴν Ἠπειρον οἱ Ἕλληνες ἡττήθησαν εἰς Πέντε πηγάδια καὶ κατόπιν εἰς Γρίμποσον.

Ἡ διὰ τῆς Θεσσαλίας προέλασις τῶν Τούρκων προεκάλεσεν ἀντίδρασιν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἔσωσε τὸν θρόνον του διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ δημοφιλοῦς πολιτευτοῦ Ἀττικῆς Δημητρίου Πάλλη, ὅστις ἀμέσως ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν (17 Ἀπριλίου). Τὴν ἐπομένην ὁ συνταγματάρχης Σμολένσκης ὅστις εἶχεν ἀγωνισθῆ ἀνδρείως καὶ εἰς Ρεβένιον, ἀπέκρουσε τοὺς Τούρκους εἰς Βελεστίνον. Ἄλλῃ ἀναγκάσθη κατόπιν νὰ ὑποχωρήσῃ, διότι ὁ ἐν Φαρσάλαις στρατὸς ἡττηθεὶς ὑπεχώρησεν εἰς Δομοκόν. Καὶ ἐκεῖ ὁμοῦς ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς ὑπέστη ἄλλην ἡτταν, καὶ τὸ στενὸν τῆς Φούρκας τὸ ἄγον εἰς Λαμίαν ἔμεινεν ἀνοικτόν. Τότε ἐπενέβησαν αἱ δυνάμεις. Ἐπεγράφη ἀνακωχὴ (7—8 Μαΐου) καὶ ὁ ἐλλ. στρατὸς ἀνεχώρησεν ἐκ Κρήτης. Τῇ 22α δὲ Νοεμβρίου συνωμολογήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει συνθήκη εἰρήνης, δι' ἧς ὑπεχρεώθη ἡ Τουρκία νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς καταληφθεῖσας χώρας ἀντὶ πληρωμῆς ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος πολεμικῆς ἀποζημιώσεως 100 ἑκατομμυρίων δραχμῶν. Ἐπεδλήθη ὁμοῦς εἰς τὴν Ἑλλάδα ξενικὸς ἔλεγχος διὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ δανείου τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως καὶ τῶν ἄλλων χρεῶν.

Τὸ κρητικὸν ζήτημα ἐλύθη βραδύτερον κατόπιν μακρῶν διαπραγματεύσεων, αἱ ὁποῖαι διήρκεσαν 1½ ἔτος. Ἐν τῇ μεταξὺ ἡ μὲν Γερμανία

καὶ ἡ Αὐστρία ἀπεχώρησαν ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας ὡς πρὸς αὐτό. Ἀγῆματα δὲ τῶν 4 ἄλλων δυνάμεων ὑποστηριζόμενα ὑπὸ τῶν στόλων τῶν εἶχον καταλάβει τὰ παραλίους πόλεις. Οἱ Ἕλληες κατεῖχον τὸ Ἡράκλειον, οἱ Ῥῶσοι τὸ Ῥέθυμον, οἱ Γάλλοι τὴν Σιταίαν, οἱ Ἴταλοὶ τὴν Ἱεράπετραν. Ἐλοὶ δὲ ἀπὸ κοινοῦ τὰ Χανιά. Εἰς τὰς πόλεις ταύτας καὶ ἰδίως εἰς τὰ Χανιά, συνεχλείσθησαν οἱ τουρκοκρῆτες. Οἱ χριστιανοὶ κατεῖχον ἔτι τὴν ὑπαιθρον χώραν, συνέλευσις δὲ μὴ ἔχουσα μόνιμον ἔδραν μὲ πρόεδρον τὸν Ἰωάννην Σφακιανᾶκιν διώκει αὐτήν. Ἐπὶ τέλους τὴν 14ην Νοεμβρίου 1898 αἱ δυνάμεις διώρισαν τὸν βασιλόπαιδα τῆς Ἑλλάδος Γεώργιον ὡς ὑπατον ἄρμοστήν αὐτῶν ἐν Κρήτῃ τῇ ἐπιδράσει τοῦ Τσάρου Νικολάου Β', τοῦ ὁποίου ὁ Γεώργιος ἐτύγχανεν παιδικὸς φίλος. Τὴν 9ην Δεκεμβρίου ὁ Ἕλληες βασιλόπαις ἀπεβιάσθη εἰς Σουδαν, μετὰ πέντε δὲ ἡμέρας οἱ ναύαρχοι ἀνεχώρησαν. Παρέμειναν ἕως τὰ ἀγῆματα τῶν πέντε Δυνάμεων. Ἐπιτροπεῖα μεικτὴ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Σφακιανᾶκι συνέταξε σχέδιον καταστατικοῦ χάρτου καὶ τὸ 1899 ἡ πρώτη συνέλευσις τῆς αὐτονομῆς Κρήτης ἐξ 138 χριστιανῶν καὶ 50 μωαμεθανῶν ἐψήφισεν αὐτόν. Συμφώνως πρὸς τὸ σύνταγμα αὐτὸ ὁ ἄρμοστής διώριξε πέντε συμβούλους, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἰς ἦτο μωαμεθανός, ἡ δὲ βουλή ἐξελέγετο κατὰ διαιτίαν. Χωροφυλακὴ τέλος Κρητῶν ὀργανωθεῖσα καὶ διοικουμένη ὑπὸ Ἰταλῶν караβινιέρων ἐφύλαττε τὴν τάξιν. Ὁ Σφακιανᾶκις μετὰ τοῦτο θεωρήσας τὸ ἔργον τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος του περατωθὲν ἀπεσύρθη εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ βασιλόπαιδος Γεωργίου, ὅστις κατὰ πρῶτον διωρίσθη διὰ μίαν τριετίαν, διήρκεσεν ὀκτὼ ἔτη. Μετὰ ταῦτα συγκρουσθεῖς μετὰ τοῦ συμβούλου Ἐλευθερίου Βενιζέλου, διότι ἀναιμιγνύετο καὶ εἰς τὰς δημοκρατικὰς καὶ εἰς τὰς βουλευτικὰς ἐκλογάς, ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ. Αἱ δυνάμεις τότε ἀνέθηκαν εἰς τὸν βασιλέα Γεώργιον τὴν ἐκλογὴν νέου ἄρμοστοῦ, οὗτος δὲ ἐξέλεξε τὴν 1ην Αὐγούστου τοῦ 1906 τὸν Ἀλέξανδρον Ζαῖμην. Κατὰ μικρὸν Ἕλληες ἀξιωματικοὶ ἀντικατέστησαν τοὺς Ἰταλοὺς караβινιέρους ἐν τῇ διοικήσει τῆς χωροφυλακῆς καὶ ὀργάνωσαν τὴν πολιτοφυλακὴν τῆς νήσου, ἡ δὲ τάξις ἐν αὐτῇ ἐπαγιώθη. Κατόπιν τοῦτου (1908) αἱ δυνάμεις διεκρίνωσαν εἰς σχετικὴν αἰτησιν τοῦ Ζαῖμη εἶναι τὰ διεθνεῖ ἀγῆματα ἐμελλον νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν νήσον ἐντὸς ἔτους. Ἀλλὰ τῇ 25ῃ Σεπτεμβρίου 1908 ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς προσαρτήσεως τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης ὑπὸ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς κηρύξεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Βουλγαρίας, τὰ ὁποῖα ἔγιναν ἐξ

ἀφορμῆς τῆς Τουρκικῆς ἐπαναστάσεως, ἀνεκηρύχθη εἰς τὴν νῆσον ἡ ἔνωσις αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ πρὶν πραγματοποιῶμεν τὰ γεγονότα ταῦτα, ἀνάγκη νὰ βρῶμεν ἐν βλέμμα εἰς τὰς ἡμελεουθένους ἐλληνικὰς νήσους Κύπρον καὶ Σάμον καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν.

10. Κύπρος, Σάμος, Μακεδονία.

Ἡ Κύπρος ἀπὸ τοῦ 1878 εὑρίσκετο ὑπὸ τὸ κράτος τῆς Ἀγγλίας. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις παρεχώρησεν εἰς τὴν νῆσον σύνταγμα. Κατὰ τοῦτο ὁ Ἄγγλος διοικητὴς κυβερνᾷ τὴν νῆσον βοηθούμενος ὑπὸ νομοθετικοῦ σώματος ἀποτελουμένου ἐξ 9 χριστιανῶν καὶ 3 μουσουλμάνων ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ 6 διοριζομένων ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ δικαιοσύνη ὑπὸ τοὺς Ἄγγλους ἀπονέμεται καλῶς καὶ οἱ χριστιανοὶ ἀπολαύουσιν ἐλευθερίας καὶ ἀσφαλείας τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας, τῶν ὁποίων ἕστεροῦντο ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἀλλ' ἔμως ἡ τουρκικὴ ἐκεῖνη κακοδιοικησία ἐλησημονήθη καὶ οἱ κάτοικοι ἤδη θεωροῦσι τὴν ἀγγλικὴν κατοχὴν ὡς μεταβατικὴν κατάστασιν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ δὲν ἀφίουν εὐκαιρίαν νὰ μὴ ἐκφράσουν τὸν πόνον τῆς μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἐνώσεώς των. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος, ὅπως καὶ διὰ τὴν Ἐπτάνησον, θὰ ἐπιτρέψῃ τέλος τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου των.

Ἡ Σάμος εἶχεν ἀποδεχθῆ χωρὶς νὰ θέλῃ τὸ 1832 τὴν ἐξάρτησιν τῆς ἀπὸ τῆς Τουρκίας, καὶ ἀπετέλεσεν ἡγεμονίαν αὐτόνομον ὑπὸ ἡγεμόνα χριστιανὸν διοριζόμενον ὑπὸ τοῦ σουλτάνου. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ νῆσος προώδευσε μὲ τὸ αὐτόνομον πολιτεύμα τῆς. Ἀλλ' ἡ Τουρκία δὲν ἔπαυσε προσπαθεῖσα νὰ καταλύσῃ τὰ προνόμια τῆς νήσου, καὶ διὰ τοῦτο συχναὶ ἦσαν αἱ ταραχαὶ εἰς τὴν νῆσον. Τὸ κακὸν ἐκορυφώθη, ὅταν τὸ 1907 ἐστάλη εἰς τὴν Σάμον ὡς ἡγεμὼν ὁ μισέλλην Κρῆς Κοπάσης. Οὗτος τὸ 1908 ἠρνήθη νὰ συγκαλέσῃ τὴν συνέλευσιν καὶ ἠπέλιθε νὰ κάμῃ χρῆσιν τουρκικοῦ στρατοῦ πρὸς διάλυσιν αὐτῆς, ἂν ἤθελε νὰ συνέλθῃ αὐτοβούλως. Ὁ λαὸς τότε ἐπολιόρχησε τὸν ἡγεμόνα εἰς τὸ μέγαρόν του καὶ ἐπυροβόλησε κατὰ τοῦ στρατοῦ. Ὁ τουρκικὸς ἐδομάρδισε τὴν πόλιν. Ὁ Θεμιστοκλῆς Σοφούλης, ὁ λόγιος ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς τὴν Σύρον.

Τέλος ἡ κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1908 κρίσις ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐξηρέθησε τοὺς Σαμίους ὅπως καὶ τοὺς Κρήτας, ὑπὲρ τῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐνώσεως. Τὸ 1912 ὁ Κοπάσης ἐδόλοφονήθη. Ὁ δὲ Σοφούλης ἐπιστρέ-

φας μετὰ σώματος ἐθελοντῶν κατέλυσε τὸν διάδοχον αὐτοῦ Βεγλερῆν καὶ ἐκήρυξε τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἑνωσιν.

Ἡ Μακεδονία ἀπὸ αἰῶνων ἦτο τελειῶς ἑλληνική. Κατὰ τοὺς τελευταίους ἕως αἰῶνας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας διάφοροι σλαβικοὶ φυλαὶ εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς αὐτὴν ἰδίως εἰς τὴν βόρειον καὶ δυτικὴν Μακεδονίαν. Αἱ φυλαὶ αὗται ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν διετήρουν μὲν τὴν γλῶσσάν των, ἀλλὰ δὲν εἶχον συνείδησιν ἰδίου ἔθνισμοῦ, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ ἐκαυχῶντο νὰ θεωροῦνται Ἕλληνες καὶ ἐπροστατεύοντο ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πατριαρχείου. Τὸ φερμάνιον ἕως, δι' οὗ εἶχεν ἰδρυθῆ ἡ βουλγαρική ἐξαρχία τὸ 1870, ὥριζεν ὅτι πλὴν τῶν μεταξὺ Αἴμου καὶ Δουνάβεως βουλγαρικῶν χωρῶν ἠδύνατο νὰ ὑπαχθῆ ὑπὸ τὸν ἐξάρχον πᾶν διαμέρισμα, τοῦ ὁποίου τὰ δύο τρίτα τῶν κατοίκων ἤθελον ζητήσῃ τοῦτο. Ἐκτοτε ἤρχισεν ὁ ἀγὼν πρὸς προσηλυτισμὸν εἰς τὴν ἐξαρχίαν τῶν βουλγαροφώνων πληθυσμῶν τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Συγχρόνως ἕως καὶ οἱ Σέρβοι ἤρχισαν ἐκκλησιαστικὸν προσηλυτισμὸν ὑπὲρ τῆς παλινορθώσεως τοῦ σερβικοῦ πατριαρχείου τοῦ Ἰπέκ. Καὶ οἱ Ῥουμᾶνοι μεταβαπίσαντες εἰς Μακεδονορουμᾶνους τοὺς Κουτσοβλάχους, οἱ ὅποιοι ἕως τότε ἐθεωροῦντο Ἕλληνες, εἰργάζοντο ὑπὲρ ἰδρύσεως χωριστῆς ρουμανικῆς ἐκκλησίας. Σχολεῖα καὶ Ἐκκλησίαι ἦσαν τὰ ἑπτα τῶν ἀντιπάλων ἔθνοτήτων. Καὶ ἡ μὲν Σερβία, ἀφ' οὗ διὰ τῆς συνθήκης τοῦ 1878 ἀπεκόπη ἡ ἐπέκτασις αὐτῆς εἰς τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἑρζεγοβίνην διὰ τῆς Αὐστριακῆς κατοχῆς τῶν χωρῶν τούτων, ἀπέβλεπεν ἤδη πρὸς ἀποζημίωσιν εἰς τὰ Σκόπια καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν Θεσσαλονίκην. Ἡ Βουλγαρία ἐνθυμεῖτο τὰ σύνορα τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου. Ἡ δὲ Ῥουμανία ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ ἐξεγεῖρῃ ρουμανικὴν συνείδησιν εἰς τοὺς Κουτσοβλάχους, ἵνα κατόπιν θυσιάσῃ αὐτοὺς λαμβάνουσα ἀνταλλάγματα πλησίον τῆς ἰδίας χώρας.

Ἡ Ἑλλάς, ὡς ἦτο φυσικόν, δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ ἀμυνθῆ ἐναντίον τῶν παρεισάκτων τούτων ξένων, οἱ ὅποιοι οὐδὲν δικαίωμα εἶχον εἰς τὴν χώραν. Ἡ Αὐστρουγγαρία δὲ ἔχαιρε βλέπουσα τὴν προσοχὴν τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ῥουμᾶνων ἐστραμμένην πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἀσποσπυμένην ἀπὸ τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ῥουμᾶνων τῶν εὐρισκομένων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν της. Συγχρόνως ἕως καὶ ἔρριπτε τὰ βλέμματά της πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἀλλὰ καὶ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ὑπέθαλπε τὰς μεταξὺ τῶν διαφόρων φυλῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἐριδας, διότι ἐννοεῖ ὅτι τοῦτο ἦτο ἄριστον μέσον, ὅπως διατηρήσῃ χώραν

εις τὴν ὁποίαν γνήσιοι Τούρκοι ἦσαν τόσον ὀλίγοι. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ γυῖνοι: ἄλλοτε τοὺς μὲν καὶ ἄλλοτε τοὺς δέ. Ἰδίως ἀπήλασαν τῆς εὐνοίας τῶν Τούρκων οἱ Βούλγαροι, οἱ ὅποιοι, ὁσάκις ἢ Ἐλλάς ἀνησύχει τὴν Πύλῃν, ἐπωφελούντο, ἵνα ἀποσπάσουν παρὰ τῆς Πύλης νέα βεράτια διορισμοῦ βουλγάρων ἐπισκόπων εἰς μακεδονικὰς πόλεις.

Ἄλλὰ μετὰ τὸν ἀτυχῆ πόλεμον τοῦ 1897 ἡ θρασυτῆς τῶν Βουλγάρων ὑπερέβη πᾶν ὄριον. Ἰδρῦθη ἐν Σόφια μακεδονικὸν κομιτάτον. Τοῦτο κατ' ἀρχὰς προσεπάθησε νὰ πείσῃ τὰς δυνάμεις ὑπὲρ τῆς ἰδρύσεως αὐτονόμου ἐπαρχίας Μακεδονίας μὲ πρωτεύουσαν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ γενικὸν διοικητὴν Βούλγαρον, διότι δῆθεν οἱ Βούλγαροι ἦσαν τὸ πλειονοψηφοῦν ἐν Μακεδονίᾳ στοιχεῖον. Ἠλπίζον ὅτι οὕτω θὰ ἠδύναντο νὰ ἀπορροφήσουν αὐτὴν βραδύτερον, ὅπως τὴν Ἀνατολικὴν Ῥωμυλίαν. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦτο τοῦ κομιτάτου ἀπέτυχε. Τότε τοῦτο ἐτρέπη ἄλλην ὁδόν. Ἠρχισε νὰ ἐξοπλίξῃ ἐν Βουλγαρίᾳ σώματα (κομιτατζήδες), τὰ ὅποια ἔστελλεν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἐνταῦθα ταῦτα συνεπλέκοντο μὲ τοὺς Τούρκους, ἀντιτίνασσαν σιδηροδρομικὰς γραμμὰς καὶ ἐλυμαίνοντο τὴν χώραν, ἠνάγκαζον δὲ διὰ τῆς βίας καὶ τοῦ τρόμου τοὺς σλαυοφώνους Ἑλληνας νὰ προσέρχωνται εἰς τὴν ἐξαρχίαν. Οἱ Ἑλληνες ἀδυνατοῦντες νὰ τύχουν προστασίας ὑπὲρ τῶν ὁμοφύλων τῶν ἐναντίον τῶν Βουλγάρων διωργάνωσαν καὶ αὐτοὶ ἀνταρτικὰ σώματα ὑπὸ παρατιτουμένους ἀξιωματικοὺς τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Εἰς ἐκ τούτων, ὁ Παῦλος Μελάς, πεσὼν ἐν Μακεδονίᾳ ἀπέβη ἔθνικὸς ἥρως. Αἱ ἀντίζηλοι φατρίαὶ λαβοῦσαι τὴν προσωνομίαν οἱ μὲν πατριαρχικοὶ ἀπὸ τοῦ Ἑλληνος πατριάρχου, οἱ δὲ ἐξαρχικοὶ ἀπὸ τοῦ βουλγάρου Ἐξάρχου, ἐνθαρρυνόμενοι κρυφίως ὑπὸ τῶν οἰκείων προξένων καὶ ἀρχιερέων ἀντεπεξήρχοντο κατ' ἀλλήλων διὰ φόνων. Ἐν τῇ μεταξὺ ἠρῦνθη καὶ τὸ μεταξὺ Ῥουμανίας καὶ Ἑλλάδος χάσμα, διότι οἱ Ῥουμᾶνοι κατώρθωσαν νὰ ἀναγνωρισθοῦν οἱ Κουτσοβλάχοι ὡς ἴδιον ἔθνος μὲ τὸ δικαίωμα νὰ κάμνουν χρῆσιν τῆς γλώσσης τῶν καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ εἰς τὰ σχολεῖα τῶν. Αἱ ἑλληνικαὶ ὁμάδες ἠγωνίσθησαν τελεσφόρως ἐν Μακεδονίᾳ καὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων καὶ κατὰ τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας. Ἐνεκα τούτου οἱ Βούλγαροι ἐκδικούμενοι κατέστρεψαν τὰς ἐλληνικὰς κοινότητας τῆς Ἀγχιάλου καὶ Φιλίππουπόλεως, οἱ δὲ Ῥουμᾶνοι προέβησαν εἰς διαδηλώσεις καὶ κακοποιήσεις ἐναντίον τῶν ἐν Ῥουμανίᾳ Ἑλλήνων.

Αἱ εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις ἐπὶ τέλους ἀπεφάσισαν νὰ ἐπεμβοῦν ἐν Μακεδονίᾳ. Καὶ ἐπέφεραν μὲν δι' ἀντιπροσώπων τῶν οικονομικὰς καὶ

διοικητικὰς μεταρρυθμίσεις, ἀλλ' ὁ ἀνταγωνισμὸς Ἑλλήνων, Βουλγάρων καὶ Κουτσοβλάχων ἐξηκολούθει. Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Μακεδονίας, ὅτε ἐξερράγη (1908) ἡ τουρκικὴ ἐπανάστασις.

11. Ἡ τουρκικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1908.

Οἱ νεωτερίζοντες Τούρκοι, οἱ ὑπὲρ τῆς μεταβολῆς τοῦ Τουρκικοῦ κράτους εἰς εὐρωπαϊκόν, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο Νεότουρκοι, εἶχον προβῆ ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἰς μυστικὸν προσηλυτισμὸν εἰς τὸν στρατόν. Τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ 1891 συσταθὲν ἐν Γενεύῃ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κομιτάτον «Ἐνωσις καὶ Πρόδοσις» μετέφερε τὸ 1906 τὴν ἔδραν του εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἐνταῦθα τὸ κομιτάτον ἤρχεισε δραστηρίαν προπαγάνδαν μεταξὺ τοῦ στρατοῦ. Τὴν 10ην δὲ Ἰουλίου 1908 ὁ ταγματάρχης Ἐμβέρ-βέης καὶ τὸ κομιτάτον ἐκήρυξαν τὸ σύνταγμα εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Μακεδονίας, καὶ δύο σώματα στρατοῦ ἠπειλήσαν ὅτι θὰ βαδίσουν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ σουλτάνος μὴ δυνάμενος νὰ στηριχθῆ εἰς τὸν στρατόν του ἠναγκάσθη νὰ ἐκδώσῃ τὴν 11ην Ἰουλίου φερμάνιον, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνηγγέλλετο ἡ παλινόρθωσις τοῦ συντάγματος. Ἡ λογοκρισία τοῦ τύπου καὶ ἡ κατασκοπία κατηργουῦντο. Συνεκλήθη βουλὴ ἐκ 280 βουλευτῶν, καὶ κατηρτίσθη ὑπουργεῖον περιλαμβάνον ἕνα Ἕλληνα καὶ ἕνα Ἀρμένιον. Ἐκ τῆς ἀνωμαλίας ταύτης ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Βουλγαρία ἐνόμισαν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπωφεληθοῦν. Ἡ μὲν Αὐστρία προσήρτησεν ὀριστικῶς εἰς τὸ κράτος τῆς τὴν Βοσνίαν καὶ Ἑρζεγοβίνην. Ἡ δὲ Βουλγαρία ἐκηρύχθη ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς Τουρκίας, καὶ ὁ Φερδινάνδος ἐστεφθῆ τσάρος τῶν Βουλγάρων. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐγιναν ἐκλογαὶ τῆς τουρκικῆς βουλῆς, κατὰ τὰς ὁποίας πᾶσα κατεβλήθη προσπάθεια, ὅπως αὐταὶ ἀποδοῦν ὑπὲρ τοῦ μωαμεθανικοῦ στοιχείου. Ὄθεν ἡ πλειοψηφία τῶν ἐκλεχθέντων βουλευτῶν ἀπετελέσθη ἐκ Μωαμεθανῶν. Ἐξελέχθησαν ὅμως καὶ 18 Ἕλληνες, 4 βούλγαροι, 2 Σέρβοι, 2 Ἰουδαῖοι καὶ 2 Ἀρμένιοι. Τὴν 28ην δὲ Νοεμβρίου ὁ σουλτάνος ἤνοιξε τὴν βουλὴν διὰ λόγου, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνήγγειλεν ὅτι ἡ πρόθεσις του ἦτο νὰ κυβερνήσῃ συνταγματικῶς. Ἀλλ' ὅμως τὴν πραγματικὴν δύναμιν εἶχε τὸ κομιτάτον, πρὸς τὸ ὅποιον τώρα ἀντετάχθη καὶ ἄλλη ὀργάνωσις ἡ «Ἐλευθέρια ἔνωσις», ἡ ὁποία ἦτο ὑπὲρ τῆς ἀποκεντρώσεως.

Αἰφνης τὴν 31ην Μαρτίου 1909 ἐξερράγη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντεπανάστασις ἐνεργηθεῖσα διὰ τῶν ἀντιδραστικῶν ὑπὸ τοῦ Χαμίτ,

της-όποιας σκοπὸς ἦτο ἡ ἐπαναφορὰ τῆς ἀπολυταρχίας. Στρατὸς κατέλαβε τὸ βουλευτήριον. Συγχρόνως δὲ διεπράχθησαν σφαγαὶ Ἀρμενίων εἰς τὰ Ἄδανα, τὴν Ταρσὸν καὶ ἀλλαχοῦ. Ὅταν τὸ ἄγγελμα τῆς ἀντεπαναστάσεως ἔφθασεν εἰς Θεσσαλονίκην, κατενοήθη πλέον ὅτι πᾶσα συνδιαλλαγή μεταξὺ τοῦ κομιτάτου καὶ τοῦ σουλτάνου ἦτο ἀδύνατος. Ὁ Μαχμούτ Σεφκὲτ ὠδήγησε τὰ στρατεύματα τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν πρωτεύουσαν πρὸς ἄμυναν τοῦ συντάγματος. Γερουσιασταὶ καὶ βουλευταὶ ἦλθον εἰς προῦπάντησιν αὐτοῦ εἰς τὸν Ἅγιον Στέφανον. Ὁ στρατὸς εἰσῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐντὸς δὲ ἡ ὥρων κατέβαλε τοὺς στασιαστάς. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐτιμωρήθησαν παραδειγματικῶς, 40 δὲ ἐκ τῶν πρωταιτίων ἀπηγχονίσθησαν. Ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις συνελθοῦσα κεκλεισμένων τῶν θυρῶν ἐψήφισε τὴν καθάρισιν τοῦ Ἀβδουλ Χαμίτ καὶ ἀνεκήρυξε σουλτάνον τὸν νεώτερον ἀδελφόν του Μωάμεθ τὸν Ε΄. Ὁ νέος σουλτάνος ἤδη ἦτο ἀπλοῦν νευρόσπαστον εἰς χεῖρας τῶν νεοτούρκων.

12. Τὸ κρητικὸν ζήτημα καὶ αἱ ἐκ τούτου δυσχέρειαι τῆς Ἑλλάδος.

Ὅταν μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης ὑπὸ τῆς Αὐστρίας καὶ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς Βουλγαρίας εἰς βασιλείον, ἐκηρύχθη εἰς τὴν Κρήτην ἡ ἔνωσις, ὁ Ζαΐμης ἀπουσίαζεν ἐκ τῆς νήσου, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ δὲν ἐπέστρεψε πλέον. Ἡ κρητικὴ βουλὴ συνελθοῦσα διώρισε πενταμελῆ προσωρινὴν ἐκτελεστικὴν ἐπιτροπείαν ὑπὸ τὸν Ἀντώνιον Μιχελιδάκην μετὰ τὴν ἐντολὴν νὰ κυβερνᾷ τὴν νήσον, μέχρι οὗ ἐγκατασταθοῦν ἐν τῇ νήσῳ ὑπάλληλοι τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους.

Ἄλλ' ἡ Ἑλλάς εὐρίσκετο τότε ἐν ἀδυναμίᾳ νὰ ἀποδεχθῇ τὰ ἐν Κρήτῃ γενόμενα. Μετὰ τὸν ἀτυχεὶ πόλεμον τοῦ 1897 ἀνέλαβε τὸ 1899 τὴν ἀρχὴν ὁ Γεώργιος Θεοτόκης, εἰς ἐκ τῶν κυριωτέρων συνεργατῶν τοῦ Τρικούπη, μετὰ πρόγραμμα περισυλλογῆς τῶν οικονομικῶν καὶ βελτιώσεως ὅλων τῶν ὑπηρεσιακῶν κλάδων τῆς διοικήσεως. Οὗτος δὲ μετὰ τινων διαλειμμάτων ἐκυβέρνησε τὴν χώραν μέχρι τοῦ 1909. Ἐν τῇ μεταξὺ εἶχεν ἀπομακρυνθῆ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ὁ Θεόδωρος Δηλιγιάννης δολοφονηθεὶς τὸ 1905 ὑπὸ τινος χαρτοπαίχτου διὰ τὸ κλείσιμον τῶν χαρτοπαικτείων. Τὸ δὲ κόμμα αὐτοῦ διεσπάσθη, καὶ ἄλλο μὲν μέρος αὐτοῦ ἠκολούθησε τὸν Ῥάλλην, ἄλλο δὲ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἤρχισεν ἡ εἰς Ἀμερικὴν

μετανάστευσις, ἡ ὁποία ἠλάττωσε μὲν τὸν ἀριθμὸν τοῦ ἄρρενος πληθυσμοῦ πολλῶν ἐπαρχιῶν, ἰδίως τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ μὲ τὰ ἐμβόσιμα τῶν μεταναστῶν ἔφερε τὴν ἰσοτιμίαν τῆς δραχμῆς πρὸς τὸ γαλλικὸν φράγκον, τὸ ὁποῖον πρότερον εἶχε φθάσει εἰς τὰ 1,88. Ἄλλ' ἕμως οὐδεμίαν σοβαρὰ στρατιωτικὴ διοργάνωσις τῆς χώρας εἶχε γίνει.

Ἐπομένως ὅταν τὸ 1908 οἱ Κρήτες ἐκήρυξαν τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἡ κυβέρνησις Θεοτόκη ἀπεφάσισε νὰ τηρήσῃ τὴν περίφημον **ἄψογον στάσιν** καὶ νὰ ἀφήσῃ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος εἰς τὰς τέσσαρας προστάτιδας τῆς νήσου δυνάμεις.

Αἱ δυνάμεις εἰς τὴν περὶ ἐνώσεως διακοίνωσιν τῶν Κρητῶν ἀπάντησαν ὅτι θὰ ἐξετάσουν εὐμενῶς τὸ ζήτημα αὐτῶν μετὰ τῆς Τουρκίας, ἂν διετηρεῖτο ἡ τάξις ἐν τῇ νήσῳ, καὶ ἂν ἐδραστηριοτοῦτο ἡ ἀσφάλεια τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ, διὰ τῶν προξένων των δὲ ἦλθον εἰς σχέσεις διοικητικὰς μὲ τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν. Ἄλλ' ἡ ἀναβολὴ αὕτη μετὰ πάροδον μηνῶν τινων ἤρχισε νὰ φέρῃ εἰς στενοχωρίαν καὶ τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν τῆς Κρήτης καὶ τὴν κυβέρνησιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ δὲ κατάστασις ἐχειροτέρευσε, ὅταν οἱ Νεότουρκοι μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἀντεπαναστάσεως ἤθελον νὰ ἀποστρέψουν τὴν κοινὴν προσοχὴν ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν διὰ συρράξεως μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἐκ τῆς ἐποίας ἠλπίζον εὐκολον θρίαμβον. Καὶ ἀπέρριψαν μὲν αἱ δυνάμεις τὰς ἀξιώσεις των περὶ ἐπαναφοράς περιορισμένης τινὸς αὐτονομίας εἰς τὴν Κρήτην. Ὁ Θεοτόκης ἕμως τὴν 4ην Ἰουλίου ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ παραιτηθῆ, ἵνα προλάβῃ ἀπειλουμένην διαδήλωσιν ἐναντίον τῆς στάσεως αὐτοῦ ἐν τῇ κρητικῇ ζητήματι. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Πάλλης εὐρέθη πρὸ μεγίστων δυσχερειῶν. Ἦθελε μὲν νὰ διαλύσῃ τὴν βουλὴν, ἀλλ' ἐγνώριζεν ὅτι ἡ ἀξίωσις τῶν Κρητῶν νὰ κάμουν καὶ αὐτοὶ ἐκλογὰς καὶ νὰ στείλουν βουλευτὰς εἰς τὴν νέαν βουλὴν ἔμελλε νὰ θεωρηθῆ ὑπὸ τῆς Τουρκίας ὡς αἰτία πολέμου. Θὰ εὐρίσκετο λοιπὸν εἰς τὴν ἀνάγκην ἢ νὰ ἀποκλείσῃ τοὺς Κρήτας βουλευτὰς, ἢ περ ἀντετίθετο εἰς τὴν κοινὴν γνώμην, ἢ νὰ διακινδυνεύσῃ πόλεμον πρὸς τὴν Τουρκίαν. Ἐπομένως ὁ Πάλλης ἀπεφάσισε νὰ ἀναβάλῃ τὰς ἐκλογὰς καὶ ἐβεβαίωσε τὸν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴν τῆς Τουρκίας, ὅτι ὡς πρὸς τὴν Κρήτην θὰ ἀποδεχθῆ τὰς ἀποφάσεις τῶν δυνάμεων.

Ἄλλὰ νέα ἐν Κρήτῃ συμβάντα παρέσχον ἀφορμὴν εἰς νέας ταπεινώσεις τῆς Ἑλλάδος ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας. Κατὰ τὸν Ἰούλιον αἱ δυνάμεις σύμφωνα μὲ προηγουμένην ὑπόσχεσιν των ἀπέσυραν ἐκ Κρήτης τὸ ὑπόλοιπον τῶν ἐκεῖ ἀγγμάτων των. Οἱ Κρήτες τότε ἀνεπέτα-

σαν ἐπὶ τοῦ φρουρίου Φιρκὰ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος τῶν Χανίων τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν. Ἐκ τούτου ἐπωφεληθέντες αἱ Τουρκοὶ ἤρχισαν νὰ κάμνουν φιλοπολέμους διαδηλώσεις καὶ ἐμπορικὸν ἀποκλεισμὸν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς τουρκικοὺς λιμένας. Ὁ τουρκικὸς στόλος ἤρχισε προπαρασκευαζόμενος. Ὁ δ' ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας ἠξίωσε παρὰ τοῦ Ῥάλλης γραπτὴν ἀποδοκιμασίαν τοῦ κρητικοῦ τολμήματος. Εἰς μάτην δ' ὁ Ῥάλλης ἀπήντησε καὶ πάλιν, ὅτι, ἀφοῦ ἡ Κρήτη εἶναι παρακαταθήκη εἰς χεῖρας τῶν δυνάμεων, ἡ Ἑλλὰς δὲν ἀναμειγνύεται εἰς τὸ κρητικὸν ζήτημα.

Ἐν τῷ μεταξύ ἡ προσωρινὴ κρητικὴ κυβέρνησις παρητήθη, ἐσχηματίσθη δὲ νέα ἐξ ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, ἡ ὁποία ὑπεχώρησεν εἰς τὸ ζήτημα τῆς σημαίας. Ἐπειδὴ δὲ Κρῆς χριστιανὸς δὲν ἠδύνατο νὰ εὔρεθῇ διὰ νὰ καταβιάσῃ τὴν σημαίαν, ἀπεβιάσθησαν ἀγήματα καὶ τῶν 4 δυνάμεων καὶ ἀπέκοψαν τὸν ἴσθμὸν αὐτῆς. Αὐθήμερόν αἱ δυνάμεις ἀνεκοίνωσαν εἰς τὴν Πύλην ὅτι τὸ κρητικὸν ζήτημα ἐνδιέφερε τὴν Εὐρώπην. Ἡ Πύλη ἐδῆλωσε τέλος τότε ὅτι δὲν ἔχει φιλοπολέμους διαθέσεις ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

Η ΕΛΛΑΣ ΒΑΔΙΖΟΥΣΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΠΛΗΡΩΣΙΝ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΙΔΑΝΙΚΩΝ ΤΗΣ ΦΥΛΗΣ

1. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1909.

Οἱ ἐξευτελισμοί, τοὺς ὁποίους ὑπέστη ἡ Ἑλλάς ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας, ἐκορύφωσαν τὴν δυσφορίαν τοῦ ἔθνους ἐναντίον τῶν πολιτικῶν τῆς χώρας. Κατηγοροῦν αὐτοὺς ὅτι ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν κομματικῶν τῶν συμφερόντων ἀφ' ἑνὸς μὲν εἶχον ἐξαρθῶσαι ἕλην τὴν κυβερνητικὴν μηχανήν, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου ἔλαι αἱ δημόσιαι ὑπηρεσίαι ἐχώλαινον, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἶχον παραμελήσει τὰ ἔθνικὰ συμφέροντα καὶ ἰδίως τὴν ἄμυναν τῆς χώρας.

Ἡ δυσφορία αὕτη ἦτο περισσώτερα παρὰ τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ μάλιστα τοὺς νεαροὺς ἐξ αὐτῶν. Οὗτοι ἐδυσφύρουν προσέτι καὶ κατὰ τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, διότι οἱ βασιλόπαιδες κατέχοντες προνομιακῶς τὰς ἀνωτέρας στρατιωτικὰς θέσεις, εἶχον διαίρεσει τὸν στρατὸν εἰς εὐνοουμένους καὶ μὴ. 500 λοιπὸν νεαροὶ ἀξιωματικοὶ συνεχρότησαν στρατιωτικὸν σὺνδεσμον, καὶ τὴν νύκτα τῆς 14 πρὸς τὴν 15 Αὐγούστου 1909 ἐξεληθόντες ἐξ Ἀθηνῶν μετ' ἕλην τὴν φρουρὰν ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὸ Γουδί ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ συνταγματάρχου Νικολάου Ζορμπᾶ, ἀξιωματικοῦ διαπρεποῦς. Διεκήρυξαν δὲ ὅτι ζητοῦν τὴν ἀνόρθωσιν τῶν ὑπηρεσιῶν, καὶ τὴν προαγωγὴν τῆς θρησκείας, τῆς ἐκπαιδεύσεως, τῶν οἰκονομικῶν, καὶ ἰδίως τὴν συγκρότησιν ἀξιωματικοῦ στρατοῦ καὶ στόλου, τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν βασιλοπαίδων ἀπὸ τῆς ἐνεργουῦς ὑπηρεσίας ἐν τῇ ναυτικῇ καὶ τὴν ἀνάθεσιν τῶν δύο πολεμικῶν ὑπουργείων εἰς ἀξιωματικούς. "Οἷαι αἱ προσπάθειαι πρὸς διάλυσιν τοῦ σὺνδέσμου ἀπέβησαν μάταιαι. Ἡ κυβέρνησις Ῥάλλη ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ. Ἀνέλαθε δὲ τὴν κυβέρνησιν ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης ὑπὸ τὸν ἑλεγχον τοῦ σὺνδέσμου. Τότε οἱ ἐπαναστάται ἐπανῆλθον εἰς τὴν πόλιν. Παρμεγίστη δὲ κατόπιν λαϊκῆ διαδήλωσις ἐν Ἀθήναις καὶ ἔμοιαι ἐν

ταῖς ἐπαρχίαις ὑπεστήριξαν τὸν σύνδεσμον. Ἡ βουλή συνελθούσα ἠναγκάσθη ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τοῦ ἐν ἐπιφυλακῇ εὐρισκομένου στρατοῦ νὰ ψηφίσῃ ἀσυζητητῆι κατὰ τὰς ἐπιταγὰς τοῦ στρατιωτικοῦ συνδέσμου τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν βασιλοπαίδων ἐκ τοῦ στρατοῦ, τὴν ἀφάρισιν ἀπὸ τοῦ διαδόχου τῆς ἀρχηγίας τοῦ στρατοῦ, προσέτι δὲ 160 νόμους ἐντὸς 55 ὥρων. Συγχρόνως δ' ἔγιναν τότε καὶ ἄλλαι σπουδαῖαι παραγγελίαι ὑλικοῦ πολέμου καὶ ἡ πάντων σπουδαιότερα τοῦ θωρηκτοῦ Ἀδέρωφ, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπετύχουμεν τὴν κατὰ θάλασσαν ὑπεροπλίαν ἀπέναντι τοῦ τουρκικοῦ στόλου.

Ἄλλ' ἡ κατάστασις αὕτη κυβερνήσεως καὶ βουλῆς, ἐνεργουσῶν κατὰ τὰς ὑποδείξεις ἀνευθύνου συνδέσμου ἀποτελουμένου μάλιστα ἐκ προσώπων οὐδεμίαν ἐχόνων πολιτικὴν πείραν, δὲν ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μακρόν. Παρίστατο ἀνάγκη ἀμέσου διαλύσεως τοῦ στρατιωτικοῦ συνδέσμου, ἵνα τὸ πολίτευμα ἐπανέλθῃ εἰς τὴν κανονικὴν τροχίαν του καὶ ἀποκατασταθῇ ἡ ἡσυχία τῆς χώρας. Ἄλλ' ἂν ὁ σύνδεσμος διελύετο, οὐδεμία ἀμφισβησία ἔτι οἱ εἰς τὴν βίαν ὑποκύψαντες πολιτευόμενοι θὰ ἀνέτρεπον τὸ ἔργον αὐτοῦ. Εἰς τὴν δεινὴν ἐκείνην περίστασιν ἔσωσε τὰ πράγματα ὁ Κρῆς Ἐλευθέριος Βενιζέλος. Τοῦτον εἶχον γνωρίσει ἐν Κρῆτῃ ἱκανοὶ ἀξιωματικοί. Ἐκ τῆς συγχρούσεώς του μὲ τὸν βασιλόπαιδα Γεώργιον καὶ τῆς ὄλης ἐκεῖ δράσεώς του εἶχε τὴν φήμην πολιτικοῦ ἰσχυροῦ καὶ πρωτοτύπου, τολμηροῦ καὶ δημιουργοῦ. Τοῦτον λοιπὸν ἐκάλεσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ σύνδεσμος ὡς σύμβουλόν του. Οὗτος ἐπρότεινε τότε ὡς μόνην λύσιν πρὸς τερματισμὸν τῆς ἀνωμάλου καταστάσεως τὴν σύγκλησιν ἔθνικῆς συνελεύσεως χάριν ἀναθεωρήσεως τοῦ συντάγματος. Βασιλεὺς καὶ πολιτευόμενοι ἀπεδέχθησαν αὐτήν. Ὁ δὲ γηραιὸς πολιτευτὴς Σ. Δραγούμης ἀνέλαβε τὴν πρωθυπουργίαν καὶ ἐκάλεσε τὴν συνέλευσιν. Ὁ στρατιωτικὸς σύνδεσμος διελύθη, ὁ δὲ Ζορμπᾶς ἔγινεν ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν.

Ἡ ἔθνικὴ συνέλευσις συνῆλθε τὴν 1ην Σεπτεμβρίου 1910. Ἄλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς παρουσιάσθη τὸ ζήτημα, ἂν αὕτη ἔπρεπε νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς συντακτικὴ ἢ ἀπλῶς ἀναθεωρητικὴ. Ἡ κυβέρνησις Δραγούμη πρὸ τῆς δυσχερεῖς ταύτης παρητήθη. Ἡ κοινὴ γνώμη ἤδη ἀπογοητευμένη ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς πολιτικοὺς ἤθελε νέους ἄνδρας ὡς κυβερνήτας, πρὸ πάντων δ' αἱ συμπάθειαι αὐτῆς ἐστρέφοντο πρὸς τὸν Βενιζέλον, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐκλεχθῆ ἐν Ἀθήναις μέλος τῆς συνελεύσεως. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, ὁ ὁποῖος ἦτο δεινὸς εἰς τὸ νὰ σφυγμομετρῇ τὴν κοινὴν γνώμην, ἔσπευτε νὰ τοῦ ἀναθέσῃ τὴν κυβέρνησιν. Ἐκτοτε ἀρχίζει

τὸ ἔνδοξον πολιτικὸν στάδιον τοῦ ἀνδρός, ὃ ὁποῖος ἤγαγε τὸ ἔθνος εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν σχεδὸν τῶν ἰδανικῶν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὁ Βενιζέλος ἐδειξε τὸν ἰσχυρὸν χαρακτήρα του. Παρ' ὄλην τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης, ἀπαιτούσης συντακτικὴν τὴν ἐθνοσυνέλευσιν, ἐληρύχθη ὑπὲρ τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν μὴ θεμελιωδῶν διατάξεων τοῦ συντάγματος. Τὰ παλαιὰ κόμματα τότε ἀπέσχον τῶν ἐργασιῶν τῆς βουλῆς. Ὁ Βενιζέλος μὴ ἔχων τὴν πλειοψηφίαν παραιτεῖται. Ἡ παραίτησις αὐτοῦ προκαλεῖ παμπληθῆς συλλαλητήριον ἐν Ἀθήναις. Ὁ βασιλεὺς δὲν δέχεται τὴν παραίτησιν τοῦ Βενιζέλου, ἀλλὰ διαλύει τὴν βουλὴν. Αἱ ἐπακολουθήσασαι ἐκλογαί, καθ' ἃς τὰ παλαιὰ κόμματα προβλέποντα τὴν ἡττάν των ἀπέσχον, ἔδωκαν εἰς τὸν Βενιζέλον καταπληκτικὴν πλειοψηφίαν.

Ἡ δευτέρα ἀναθεωρητικὴ βουλὴ συνεληθῶσα τὴν 8 Ἰανουαρίου 1911 μετερρῦθμισε πολλὰς ἐκ τῶν μὴ θεμελιωδῶν διατάξεων τοῦ συντάγματος τοῦ 1863. Ἐπέτρεψε τὴν ἀπαλλοτριώσιν τῆς ἰδιοκτησίας διὰ δημοσίαν ὠφέλειαν καὶ τοῦτο, ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἢ καταναγκαστικὴ ἀπαλλοτριώσις τοιφλικίων πρὸς ἀποκατάστασιν ἀκτημόνων γεωργῶν εἰς μικροὺς ἰδιοκτήτας. Περίωρισε τὴν ἀπαρτίαν τῆς βουλῆς εἰς τὸ $\frac{1}{3}$ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν μελῶν αὐτῆς. Ἀνέθεσε τὴν ἐξέλεξιν τῶν ἐκλογῶν εἰς εἰδικὰ δικαστήρια ἐκ δικαστῶν. Ἐξησφάλισε τὴν θέσιν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων. Ἀπηγόρευσε εἰς τοὺς ἀξιωματικούς νὰ πολιτεύωνται. Τέλος ἐπανέφερε τὸν διάδοχον εἰς τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ.

Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου αὐτῆς ἡ δευτέρα ἀναθεωρητικὴ βουλὴ διελύθη, καὶ ἔγιναν ἐκλογαί τακτικῆς βουλῆς. Ὁ λαὸς καὶ κατ' αὐτὰς περιέβαλε τὸν Βενιζέλον διὰ παμψηφίας. Ἐκ τῶν 181 βουλευτῶν οἱ βενιζελικοὶ ἦσαν 150. Ἀλλὰ καὶ οἱ Κρήτες πάλιν ἐξέλεξαν βουλευτὰς διὰ τὴν νέαν ἑλληνικὴν βουλὴν. Ὁ πρωθυπουργὸς ὅμως δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν βουλὴν. Ἀνέβαλε τὰς ἐργασίας αὐτῆς, καὶ ἐπεδόθη εἰς τὸ νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸν στρατὸν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν. Συγχρόνως ἠσχολήθη εἰς τὸ νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν ἄλλων βαλκανικῶν κρατῶν διὰ τὸν ἐπικείμενον βαλκανοτουρκικὸν πόλεμον.

2. Ὁ βαλκανοτουρκικὸς πόλεμος.

Τὰ προοίμια καὶ ἡ κήρυξις τοῦ πολέμου. Μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν νεοτούρκων καὶ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ συντάγματος οἱ νεότουρκοι ἀμέσως ἐδείχθησαν ὅτι ἦσαν αὐτοὶ οἱ παλαιό-

τουρκοί με ευρωπαϊκόν ένδωμα. Αὐτοί μάλιστα ἦσαν πολὺ ἐπικινδυνότεροι τῶν παλαιστούρκων. Ὑπὸ τὸ πρόγραμμα τῆς τουρκοποιήσεως, τῆς ὑπαγωγῆς δηλ. ἔθλων τῶν φυλῶν καὶ χωρῶν τῆς αὐτοκρατορίας εἰς ἓν ἐπίπεδον τουρκικῆς ὁμοιομορφίας, οἱ νεότουρκοί ἠπειλοῦν αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν τῆς ἐθνικότητος τῶν διαφόρων ὑπὸ τὴν Τουρκίαν λαῶν.

Ἔνεκα τούτου ταχέως ἤρχισεν ἐναντίον τῶν νεοτούρκων γενεὴ δυσφορία ἔθλων τῶν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν λαῶν καὶ προσέτι τῶν 4 βαλκανικῶν βασιλείων Ἑλλάδος, Σερβίας, Μαυροβουνίου καὶ Βουλγαρίας. Ταῦτα πρὸ τοῦ κοινοῦ κινδύνου ἠναγκάσθησαν νὰ συνεννοηθοῦν μεταξύ των. Εἰς τὴν συνεννόησιν δὲ ταύτην ἠγαγον αὐτοὺς καὶ ἄλλα γεγονότα. Τὸ 1911 ἐξ ἀφορμῆς τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων ἐξεργάγη εἰς Ἀλβανίαν ἐπανάστασις, ἣ ὅποια κατέληξεν εἰς τὴν παραχώρησιν εἰς αὐτὴν αὐτονομίας. Ἀμέσως κατόπιν ἐξεργάγη ὁ Ἰταλοτουρκικὸς πόλεμος, ὁ ὅποιος κατέληξεν εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Τριπολιτιδος καὶ Κυρηναϊκῆς ὑπὸ τῆς Ἰταλίας καὶ τὴν προσωρινὴν κατοχὴν τῶν Δωδεκανήσων. Κατ' Αὐγουστον τέλος τοῦ 1912 ἐσημειώθησαν αἱματηρὰ ἐπεισόδια εἰς τὰ τουρκομαυροβουνιωτικὰ σύνορα καὶ σφαγαὶ βουλγάρων ἐν Ἰστίπ. Καὶ ποίος μὲν ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητῆς τῆς συνενώσεως τούτης τῶν βαλκανικῶν κρατῶν, τὴν ὅποιαν ἀπὸ τοῦ 1891 μάτην εἶχεν ἀποπειραθῆ ὁ Τρικούπης, εἶναι ἀβέβαιον. Κυρίως ἕμως ἀπεδόθη εἰς τὸν Βενιζέλον. Αἱ διαπραγματεύσεις δὲ ἔγιναν μὲ τόσῃν μυστικότητι, ὥστε οὔτε οἱ Τούρκοι οὔτε οἱ Εὐρωπαῖοι διπλωμάται ὑπόπτευσάν τι. Τὸ ὄνειρον τοῦ Ῥήγα εἶχεν ἐκπληρωθῆ.

Οἱ σύμμαχοι ἤρχισαν ἐπιστρατευόμενοι καὶ ἠξίωσαν παρὰ τῆς Πύλης ἐφαρμογὴν τῆς βερολινείου συνθήκης ὡς πρὸς τὰς εἰσακτέας ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ μεταρρυθμίσεις. Ὅτε δὲ ἡ Πύλη ἀπέκρουσε τὰς διακαινώσεις αὐτῶν, ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ῥωσία ὡς ἐντολοδόχοι τῶν Δυνάμεων ἀνεκαίνωσαν εἰς τὰς βαλκανικὰς αὐτὰς ὅτι μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἀγῶνος δὲν ἤθελον ἐπιτρέψαι τροποποιήσιν τοῦ ἑδαφικοῦ καθεστώτος. Ἄλλ' οἱ κυβερνῆται καὶ τῶν 4 κρατῶν ἀπήντησαν φιλοφρόνως ὅτι δὲν ἦτο πλέον καιρὸς διπλωματικῆς ἐπεμβάσεως. Πρῶτον ἐκ τῶν βαλκανικῶν κρατῶν τὸ Μαυροβούνιον ἐκήρυξε τὸν πόλεμον τὴν 15 7)βρίου, τὴν 4 8)βρίου ἡ Σερβία καὶ ἡ Βουλγαρία, καὶ τὴν ἐπομένην ἡ Ἑλλάς, ἣ ὅποια ἀπὸ τῆς 1ης 8)βρίου εἶχε δεχθῆ τοὺς Κρήτας βουλευτὰς εἰς τὴν ἐλληνικὴν βουλὴν. Μετὰ τοῦτο ἐπηκολούθησεν ὁ πόλεμος, πρὸ τῶν ἀνεπίστων ἀποτελεσμάτων τοῦ ὁποίου ἔμειναν ἐκπληκτοὶ οἱ Εὐρωπαῖοι. Ἡ προέ-

λασις τῶν βαλκανικῶν στρατιῶν ὑπῆρξε σειρά ἀλλεπαλλήλων νικῶν, ἐκ τῶν ὁποίων κατέρρευσεν ὅλη ἢ ἐν Εὐρώπῃ τουρκικὴ δύναμις.

Προελάσις τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἥπειρον. Κατάληψις τῆς Θεσσαλονίκης. Πολιορκία Ἰωαννίνων. Δραῖσις τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου. Ὁ ἐν Θεσσαλίᾳ ἑλληνικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν διάδοχον Κωνσταντῖνον προελάσας εἰς τὸ ἐχθρικόν ἔδαφος κατασυντρίθει τὴν περὶ τὴν Ἐλασσῶνα τουρκικὴν δύναμιν καὶ καταλαμβάνει αὐτὴν (6 8)βρίου). Μετὰ τοῦτο προελαύνει πρὸς τὸ Σαραντάπορον, εἰς τὰ στενὰ τοῦ ὁποίου ἦσαν ὠχυρωμένοι 30 χιλ. Τούρκοι μὲ ἰσχυρὸν πυροβολικόν. Μετὰ πεισματώδη μάχην ἐν Σαρανταπόρῳ οἱ Ἕλληνες τρέπουν εἰς φυγὴν τοὺς Τούρκους καὶ ἔπειτα γίνονται κύριαι τῶν Σερβίων, τῆς Κοζάνης, τῶν Γρεβενῶν καὶ τῆς Βερροίας. Συγχρόνως ἡ 5η μεραρχία βαδίζει πρὸς τὴν ὁδὸν τοῦ Μοναστηρίου, συναντᾷ παρὰ τὸ Ναλπάνισι εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Κατλάρων ἰσχυρὸν τουρκικὸν στρατόν, νικᾷ αὐτόν καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ τραπῆ εἰς φυγὴν πρὸς τὸ Σόροβις. Ἡ δὲ 7η μεραρχία, ἀφ' οὗ ἐνίκησε καὶ διεσκόρπισε τὸν εἰς τὰ στενὰ τῆς Πέτρας τουρκικὸν στρατόν, προήλασε καὶ ἐκυρίευσεν μετ' ἄλλην πεισματώδη μάχην τὴν Αἰκατερίνην, καταδιώξασα δὲ τὸν τουρκικὸν στρατόν ἔφθασεν εἰς τὸ παρὰ τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον Ἐλευθεροχώριον. Κατόπιν προελάσασα πρὸς βορρᾶν διέβη τὸν Ἀλιάκμονα καὶ ἔφθασε παρὰ τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν Γιῶν.

Ἐν τῇ μεταξὺ οἱ Τούρκοι βλέποντες ἀπειλούμενῃν ἐκ τῆς προελάσεως τῶν Ἑλλήνων τὴν Θεσσαλονίκην, εἶχον συγκεντρώσει εἰς τὰ Γεντσά καὶ ὅλον τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ στρατόν καὶ τὸν ἐν τῇ ἀνατολικῇ Μακεδονίᾳ (ὑπὲρ τὰς 40 χιλ. ἀνδρῶν) Ἐκεῖ ἔσπευσε καὶ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς καὶ συνήφθη διήμερος μάχη (19 καὶ 20 8)βρίου), ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς νίκην τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ νίκη τῶν Γεντσῶν ἔκρινε τὴν τύχην τῆς Θεσσαλονίκης, πρὸ τῆς ὁποίας ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἔφθασε τὴν 24ην 8)βρίου. Ὁ ἐν αὐτῇ ὑποχωρήσας τουρκικὸς στρατὸς ἀνῆρχετο εἰς 30 χιλ. ἀνδρας, ἀλλ' ἦτο ἀνίκανος νὰ ἀντισταθῆ, διότι ἦτο πανικόβλητος. Ἦρξισε λοιπὸν διαπραγματεύσεις περὶ παραδόσεως καὶ τὴν 26ην 8)βρίου, ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τοῦ προστάτου τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ μεγάλη πόλις παρεδόθη διὰ συνθήκης εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατόν. Τὴν ἐπομένην ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς κατέλαβε τὴν πόλιν, ὁ δὲ τουρκικὸς ἀνερχόμενος εἰς 25 χιλ. ἀνδρας παρεδόθη αἰχμάλωτος καὶ μετεφέθη εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος παρακολουθῶν τὸν στρατόν ἔσπευ-

σεν εις τὴν πρωτεύουσαν τῆς Μακεδονίας καὶ ἐγκατεστάθη ἐκεῖ ὡς φρουρὸς αὐτῆς.

Πόσον ἦτο ἀνάγκη νὰ γίνῃ τοῦτο δεικνύει ἡ κατόπιν συμπεριφορὰ τῶν Βουλγάρων. Ὁ Βούλγαρος στρατηγὸς Θεοδωρῶφ ἐπωφεληθεὶς ἐκ τῆς ἀπουσίας τουρκικοῦ στρατοῦ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Μακεδονίᾳ προήλασεν ἀκωλύτως μετὰ μιᾶς μεραρχίας καὶ τὴν 28ην Ὀκτωβρίου ἐφθασεν ἔξωθεν τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ Ἕλληνες εἰδοποίησαν αὐτὸν ὅτι καὶ ἡ πόλις καὶ ὁ τουρκικὸς στρατὸς εἶχον ἤδη παραδοθῆ. Ἐν τούτοις αὐτὸς ἐπέμενε νὰ εἰσέλθῃ καὶ ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς εἰς τὴν πόλιν. Παρὰ τὴν ἄρνησιν δὲ τῶν Ἑλλήνων τὸ κατώρθωσε διὰ δόλου. Παρεκάλεσε νὰ ἐπιτραπῇ τοῦτο εἰς δύο τάγματα καταπεπονημένα δῆθεν, καὶ ἀντὶ τῶν δύο ταγμάτων εἰσῆλθεν ὁλόκληρος ἡ μεραρχία ἐκ 35 χιλιάδων ἀνδρῶν. Τοῦτο προεκάλεσε τὰς πρώτας προστριβὰς μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων.

Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἔσπευσεν εἰς Μοναστήριον συντρίβων τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἐχθροὺς καὶ ἐφθασε μὲχρι Φλωρίνης, τὴν ὁποίαν κατέλαβεν. Ἐντεῦθεν δὲν ἐπροχώρησιν εἰς Μοναστήριον, διότι τοῦτο εἶχον ἤδη καταλάβει οἱ Σέρβοι. Κατεδίωξε μόνον τοὺς ἐκ Μοναστηρίου φεύγοντας Τούρκους. Ἐκ τῶν 30 χιλιάδων ἀνδρῶν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ 20 χιλιάδες μόνον ἐσώθησαν εἰς Ἰωάννινα. Οἱ λοιποὶ ἐφρονεύθησαν, 3 χιλιάδες δὲ ἠχμαλωτίστησιν. Ἡ Κοριτσά καὶ ἡ Καστοριά περιήλθον εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων.

Ἐν ᾧ ὁ ἐκ Θεσσαλίας ὀρμήσας στρατὸς προήλαυε νικηφόρος εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὁ ἐκ τῆς Ἄρτης ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Σαπουτζιάην προήλαυεν εἰς τὴν Ἠπειρον. Κατέλαβε κατόπιν αἰματοηροτάτων μαχῶν τὴν Πρέβεζαν, τὰ Πέντε Πηγὰδια καὶ τὸ Μέτσοβον, ἐν ᾧ συγχρόνως ἔθειλοντικὰ σώματα κατελάμβανον τὴν Χειμάρραν. Κατόπιν δὲ ἐπῆλθε κατὰ τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἐπολιόρησεν αὐτά.

Συγχρόνως ὁ ἑλληνικὸς στόλος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ναυάρχου Παύλου Κουντουριώτου καταλαμβάνει τὰς νήσους Λήμνον, Θάσον Ἴμβρον, Τένεδον, Σαμοθράκην, Ψαρά, Χίον, Λέσβον, Σάμον κ. ἄ. καὶ ὑψώνει τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἐπὶ τῆς ἱερᾶς χερσονήσου τοῦ Διους Ἄθω. Συνάμα ἐμποδίζει τὸν τουρκικὸν στόλον τὰ ἐξέλθῃ τῶν Δαιδαυελλίων καὶ παρακωλύει τὴν διὰ τοῦ Αἰγαίου μεταφορὰν ἐξ Ἀσίας τυρκικῶν στρατευμάτων. Τότε ὁ ὑποπλοίαρχος Βότσης μὲ ἐν τορπιλόλλον εἰσπλεύσας εἰς τὸν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης ἐτορπίλλησε καὶ κατέστρεψε τὸ ἐκεῖ τουρκικὸν πολεμικὸν «Φετίχ Μπουλέτ.»

Προέλασις τῶν συμμάχων. Καθ' ἕν χρόνον οἱ Ἕλληγες ἤρον ἀλλεπαλλήλους θριάμβους, καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι δὲν ὑστέρουν.

Οἱ Μαυροβούνιοι προελάσαντες ἐξεπέρθησαν τὸ Ἰπέκ καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Σκόδραν. Οἱ Σέρβοι προελάσαντες ἐνίκησαν περιφανῶς τὸν τουρκικὸν στρατὸν εἰς τὴν τριήμερον μάχην τοῦ Κουμαντόβου. Τὴν 13ην δὲ Δεκεμβρίου εἰσήλθον εἰς τὰ Σκόπια. Ἐπειτα κατέλαβον τὴν Πρέστεναν καὶ Πρισρένην καὶ προήλασαν εἰς τὸ Μοναστήριον. Κατέλαβον αὐτὸ κατόπιν σφοδρᾶς μάχης καὶ μετὰ τοῦτο ἐτράπησαν εἰς τὸ Δυρράχιον καὶ ἐκυρίευσαν αὐτό. Οἱ Βούλγαροι τέλος προελάσαντες εἰς τὴν Θράκην ἐκυρίευσαν ἀμέσως τὸ Μουσταφά πασά, μετὰ τοῦτο δὲ ἐξεπέρθησαν τὰς Σαράντας Ἐκκλησίας. Κατόπιν εἰς τὴν πενθήμερον μάχην τοῦ Λουλέ-Μπουργάς ἐνίκησαν ἄλλην τουρκικὴν στρατιάν, ἣτις ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Τσατάλτζαν (Μέτρας), καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Ἀδριανούπολιν.

Μάταιαι διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης. Ἐντὸς ὀλίγων ἑβδομάδων ἔλη ἡ Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία εἶχεν ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τῶν Τούρκων εἰς χεῖρας αὐτῶν ἔμενον ἀκόμη ἡ Ἀδριανούπολις, τὰ Ἰωάννινα καὶ ἡ Σκόδρα, αἱ ὁποῖαι ἐπολιορκουῦντο ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Μαυροβούνιων, προσέτι δὲ ἡ χερσονήσος τῆς Καλλιπόλεως καὶ ἡ ἀπὸ Τσατάλτζας μέχρι Βοσπόρου ἄκρα. Αἱ δυνάμεις καὶ ἰδίως ἡ Ἀγγλία πρὸ τῶν καταπληκτικῶν ἐκείνων νικῶν ἀπεφάνθησαν ὅτι οἱ Τούρκοι ἀπέβαλον τὸ ἐπὶ τῶν χωρῶν τούτων δικαίωμα τῆς ἰσχύος, καὶ ὅτι οἱ νικηταὶ δὲν πρέπει νὰ στερηθοῦν τῶν καρπῶν τῶν κόπων των. Ἄλλ' ἡ Αὐστρία, ἡ ὁποία ἤδη ἀπεκλείετο τῆς εἰς τὸ Αἰγαῖον καθόδου, ἀντέκρουσε τὴν ἀξίωσιν τῆς Σερβίας νὰ ἀποκτήσῃ λιμένα εἰς τὴν Ἀδριατικὴν, καὶ μετὰ τῆς Ἰταλίας παρέστη ὑπέρμαχος τῆς ἰδρύσεως αὐτονόμου Ἀιθιοπίας. Ὑπὸ τούτων δ' ὑποστηριζόμενος Ἀλβανὸς βέης, ὁ Κεμάλ, ἀνεκήρυξεν ἐν Ἀθῶνι τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἀλβανίας, τὴν ὁποῖαν κατόπιν ἀνεγνώρισαν αἱ μεγάλαι δυνάμεις.

Ἄλλὰ οἱ Βούλγαροι εὐρόντες ἐν Τσατάλτζᾳ ἰσχυρὰν ἀντίστασιν ἐκ μέρους τῶν Τούρκων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προχωρήσουν περαιτέρω πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μετὰ νέαν νίκην λοιπὸν εἰς τὸ Διδυμότειχον συνήφθη τὴν 20 Νοεμβρίου ἀναχωρῆ μετὰξὺ Τουρκίας καὶ τῶν τριῶν σλαυικῶν κρατῶν. Ἡ Ἑλλάς ἐξηκολούθησε τὰς ἐχθροπραξίας. Τὴν 3 δὲ Δεκεμβρίου συνήλθεν ἐν Λονδίνῳ συνδιάσκεψις τῶν πέντε ἐμπολέμων κρατῶν πρὸς συνομολόγησιν εἰρήνης. Ἡ συνδιάσκεψις αὕτη

εις ουδέν απέληξεν αποτέλεσμα, διότι οί Τούρκοι μετήρχοντο τὸ σύνθημα εἰς αὐτοὺς σύστημα τῶν παρελκόμενων.

Ἀλωσις τῶν Ἰωαννίνων. Πιῶσις Ἀδριανουπόλεως καὶ Σκόδρας. Ἐν ᾧ ἀκόμη ἐξηκολούθουν αἱ διαπραγματεύσεις μεταξὺ Τουρκίας καὶ συμμάχων, οἱ Ἕλληνες εἶχον νικήσει δις τὸν Τουρκικὸν στόλον ἔξωθεν τῶν Δαρδανελλίων, τὴν 3ην Δεκεμβρίου καὶ τὴν 5ην Ἰανουαρίου, εἰς τὴν Ἠπειρον δ' ἐκυρίευσαν τὴν Πάργαν. Ἀλλ' ἡ πολιτορξία τῶν Ἰωαννίνων παρετείνετο. Τὸ πρὸς Ν. αὐτῶν ἐπὶ τοῦ Μπιζανίου φρούριον, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει τὴν κλεῖδα τῆς πρὸς τὰ Ἰωάννινα ὁδοῦ, εἶχε τόσοσιν τέλεια ὀχυρωματικὰ ἔργα, ὥστε ἔθεωρεῖτο ἀπέρθητον. Ὁ δ' ἐκτάκτως βαρὺς χειμὼν καὶ τὸ δριμύτατον ψυχὸς καθίστων ἀκόμη δυσχερεστέραν τὴν πολιτορξίαν. Ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες μετὰ μεγάλης καρτερίας ἐπέμενον ἐν τῇ πολιτορξίᾳ. Ἐπὶ τέλους, ὅταν ἦλθεν εἰς τὴν Ἠπειρον ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ Ἕλλην διάδοχος με δύο μεραρχίας ἐνισχύθη ὁ ἑλληνικὸς στρατός, καὶ τὴν 20 Φεβρουαρίου τὸ Μπιζάνι ἐκυριεύθη. Τὴν ἐπομένην ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ 1430 ἐτουρκοκρατεῖτο, παρεδόθη, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ 3η ἡ τουρκικὴ φρουρὰ 30 χιλ. ἀνδρῶν καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς Ἐυσάτ πασσάς. Μετὰ 10 δὲ ἡμέρας κατελήφθη ὑπὸ τοῦ προελάσαντος ἑλλην. στρατοῦ καὶ τὸ Ἀργυρόκαστρον. Κατόπιν τούτου (5 Μαρτίου) ἐδολοφονήθη ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπὸ τινος Σχινᾶ δι' ἀγνώστους αἰτίας ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, διεδέχθη δ' αὐτὸν ὁ διάδοχος Κωνσταντῖνος.

Ἐν τῇ μεταξὺ οἱ σύμμαχοι μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν διαπραγματεύσεων εἶχον ἐξακολουθήσει τὸν πόλεμον. Τὴν 13ην Μαρτίου, μετὰ τὴν ἀφιξίν ἰσχυρᾶς σερβικῆς δυνάμεως εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν, οἱ Βούλγαροι ἐκυρίευσαν τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ ἔπειτα ἤρχισαν ἐπιχειρήσεις εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Καλλιπόλεως. Ἐκεῖ οἱ Τούρκοι ἀποκαμίντες πλέον ὑπέγραψαν ἀνακωχὴν. Ταύτης δὲν μετέσχε τὸ Μαυροβούνιον. Ὁ ἥρωϊκὸς βασιλεὺς αὐτοῦ Νικόλαος ἤθελε πρὸ τῆς καταπύσεως τῶν ἐχθροπραξιῶν νὰ κυριεύσῃ τὴν Σκόδραν, τὴν ὁποίαν ἐπολιόρκει παρ' ἑλασ τὰς ἀντιρρήσεις τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἰταλίας. Ὄντως δὲ αὕτη παρεδόθη εἰς αὐτὸν τὴν 8ην Ἀπριλίου.

Ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου. Ἀφ' οὗ ὑπεγράφη ἡ ἐν Καλλιπόλει ἀνακωχὴ, συνήλθε καὶ πάλιν ἡ ἐν Λονδίνῳ συνδιάσκεψις πρὸς σύναψιν τῆς εἰρήνης. Τῇ μεσολαβήσει δὲ τῶν δυνάμεων ὑπεγράφη τὴν 17ην Μαΐου ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου, δι' ἧς ἐπερατοῦτο ὁ βαλκανικὸς πόλεμος. Κατὰ ταύτην ὁ σουλτᾶνος παρεχώρει εἰς τοὺς συμμάχους τὴν

Κρήτην και ἔλα τὰ ἐδάφη τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας τὰ πρὸς Δ. γραμμῆς διηκούσης ἀπὸ τῆς Αἴνου εἰς τὸ Αἰγαίον μέχρι τῆς Μηδείας εἰς τὸν Εὐξείνιον, ἐξαιρουμένης τῆς Ἀλβανίας, γινομένης ἀνεξαρτήτου. Ὁ καθορισμὸς τῶν συνόρων τῆς Ἀλβανίας, ἡ τύχη τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πλὴν τῆς Κρήτης, καὶ ἡ λύσις τῶν οἰκονομικῶν ζητημάτων ἀφίνετο εἰς τὰς δυνάμεις.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸν ἀπλούστερον παρατηρητὴν ἦτο φανερόν διὸ ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου περιέκλειε δύο σοβαροὺς κινδύνους διὰ τὴν εἰρήνην τῆς χερσονήσου. Ὁ πρῶτος ἦτο ἡ μεταξὺ τῶν συμμάχων διανομὴ τῶν ἐκ τοῦ πολέμου κερδῶν. Ὁ δεύτερος ἦτο ἡ τακτοποίησις τῶν εἰς χεῖρας τῶν δυνάμεων ἐμπιστευθέντων πρὸς λύσιν ζητημάτων τῆς Ἀλβανίας καὶ τῶν νήσων.

3. Ὁ συμμαχικὸς πόλεμος.

Αἱ ἐπιτυχίαι τῶν συμμάχων κατὰ τὸν βαλκανοτουρκικὸν πόλεμον ἦσαν τόσον καταπληκτικαὶ καὶ ἀπροσδόκηται καὶ δι' αὐτοὺς τοὺς ἰδίους, ὥστε εἰς τὰς μεταξὺ τῶν πρὸ τοῦ πολέμου συμφωνίας δὲν ἦτο δυνατόν (οὔτε ἄλλως τε θὰ συνέφερεν εἰς αὐτοὺς) νὰ λάβουν πρόνοιαν περὶ αὐτῶν. Ἦδη διαρκοῦντος τοῦ πολέμου οἱ Βούλγαροι φθονοῦντες τοὺς Ἕλληνας διὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης εἶδομεν, πῶς διὰ δόλου εἶχον κατορθώσει νὰ εἰσαγάγουν καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν πόλιν βουλγαρικὸν στρατόν, ὃ ἕποίτο καθ' ἑκάστην ἐδίδεν ἀφορμὴν εἰς προστριβὰς μετὰ τῶν ἐκεῖ ἐγκατεστημένων ἐλληνικῶν ἀρχῶν. Πρὸ αὐτῆς δὲ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου εἶχον συμβῆ ἔνοπλοι συγκρούσεις ἐν Ἀ. Μακεδονίᾳ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων. Τὴν 9ην Μαΐου βουλγαρικαὶ δυνάμεις σπεύδουσαι πρὸς κατάληψιν τοῦ Παγγαίου προσέβαλον τοὺς ἐκεῖ εὕρισκομένους Ἕλληνας, ὀλίγον δὲ βραδύτερον βουλγαρικὰ πυροβόλα ἐπυροβόλησαν ἐκ Καβάλλας ἐναντίον ἐλληνικοῦ καταδρομικοῦ. Ἄλλὰ καὶ μετὰ τὴν Σερβίαν ἠπειλεῖτο ῥῆξις ἐκ μέρους τῆς Βουλγαρίας. Πρὸ τῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος συμμαχίας τὰ δύο σλαυικὰ κράτη εἶχον κάμει συμφωνίαν, καθ' ἣν ἐν περιπτώσει διανομῆς τῆς Μακεδονίας ἡ Βουλγαρία θὰ ἔφθανε μέχρι Μοναστηρίου καὶ Ἀχρίδος, ἀλλὰ οἱ Σέρβοι θὰ ἐλάμβανον διέξοδον πρὸς τὴν θάλασσαν διὰ τῆς Ἀλβανίας, συνάμα δὲ ὑπεχρεοῦτο ἡ Βουλγαρία νὰ βοηθήσῃ τὴν Σερβίαν διὰ στρατοῦ 100 χιλ. ἀνδρῶν. Οἱ Βούλγαροι λοιπὸν τώρα στηριζόμενοι εἰς τὸ γράμμα τῆς συμφωνίας ἐκείνης ἀπῆλθον τὰς πόλεις Μοναστήριον καὶ Ἀχρίδα τὰς

όποίας είχαν καταλάβει οι Σέρβοι. 'Αλλ' οι Σέρβοι δὲν ἐθεώρουν ἰσχύουσαν τὴν συμφωνίαν ἐκείνην, διότι ἔχι μόνον δὲν διέθεσαν οι Βούλγαροι ἐν Μακεδονίᾳ τὸν στρατὸν, ὃν ὑπεχρεοῦντο, ἀλλὰ τοῦναντίον οι Σέρβοι εἶχον στείλει 50 χιλ. ἄνδρας μὲ ἐξαίρετον πυροβολικόν, διὰ τῶν ὁποίων οι Βούλγαροι ἐκυρίευσαν τὴν Ἀδριανούπολιν. Ἐπειτα διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ Ἀλβανικοῦ κράτους οι Σέρβοι ἐστεροῦντο τῆς διὰ τῆς Ἀλβανίας ἐξόδου πρὸς τὴν θάλασσαν ὑποχρεωθέντες νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Δυρράχιον. Ἦτο λοιπὸν δι' αὐτοὺς ζωτικὸν ζήτημα τὸ νὰ μὴ χωρρίζουν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἐλληνικῶν συνόρων Βούλγαροι, ἕπερ θὰ συνέβαινε, ἂν τὸ Μοναστήριον περιήρχετο εἰς αὐτοὺς.

Ἐνεκα τούτου μὴν ἄλόκληρος ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης παρήλθεν ἐν μέσῳ διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων καὶ ἀνεγκλήσεων. Αὐτὴ ἡ προταθεῖσα μεσολάβησις τοῦ τσάρου ἀπέβη ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Σερβία δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποχωρήσουν εἰς τὰς ὑπερφιάλους ἀξιώσεις τῆς Βουλγαρίας. Οι Βούλγαροι ὑπερήφανοι διὰ τὰ κατὰ τῶν Τούρκων κατορθώματά των καὶ ὑποτιμῶντες τὰ τῶν συμμάχων των εἶχον τὴν ἰδέαν ἔτι θὰ ἠδύναντο νὰ πατάξουν καὶ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Σέρβους ὁμοῦ. Ὁ πόλεμος λοιπὸν ἦτο ἀναπόφευκτος. Μόλις δὲ ἡ Σερβία καὶ ἡ Ἑλλάς εἶχον προφθάσει νὰ συνεννοηθοῦν, ἔτε τὴν 17ην Ἰουνίου οι Βούλγαροι ἤρχισαν τὰς ἐχθροπραξίας. Συγχρόνως δι' αἰφνιδιασμοῦ ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν Σέρβων εἰς Γευγελήν, ὅπου ἦτο τὸ σημεῖον τῆς ἐπαφῆς τῶν σερβικῶν καὶ ἐλληνικῶν δυνάμεων, καὶ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων εἰς Νιγρίταν. Ὁ στρατηγικὸς σκοπὸς τῶν ἐπιθέσεων τούτων ἦτο ὁ χωρισμὸς τῶν δύο συμμάχων. Καὶ κατ' ἀρχὰς οι Βούλγαροι λογιῶν τοῦ αἰφνιδίου τῆς ἐπιθέσεως ἐπέτυχον.

Ὅταν ἕμως ἀνηγγέλθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἡ ἐπίθεσις τῶν Βουλγάρων τὸ ἐλληνικὸν ἐπιτελεῖον διέταξεν ἀμέσως τὸν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ βουλγαρικὸν στρατὸν νὰ παραδώσῃ τὰ ὅπλα του καὶ νὰ ἀπέλθῃ ἐντὸς δύο ὥρων. Ἐπειδὴ οι Βούλγαροι ἠρνήθησαν, ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς ἐπολιόρκησεν αὐτοὺς ἐντὸς τῶν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένων οἰκιῶν καὶ διὰ τοῦ πυροβολικοῦ τοὺς ἠνάγκασε νὰ παραδοθῶν. Τὴν ἐπομένην δὲ ἤρχισε γενικὴ προέλασις τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐκστρατείας ταύτης ὑπῆρξαν ἐκπληκτικά. Τριήμερος μάχη εἰς τὸ Κιλκίς ἀπέληξε τὴν 21 Ἰουνίου εἰς πλήρη νίκην τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε πεισματώδης. Ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς δι' ὑπερανθρώπου ἡρωισμοῦ ἐξετόπισε διὰ τῆς λόγχης τὸν ἐχθρὸν καὶ ἔτ. εἶπεν αὐτὸν εἰς φυγὴν. Ἐνεκα δὲ τούτου

εἶχε καὶ μεγάλας ἀπωλείας. Ὑπὲρ τὰς 10 χιλιάδας ἦσαν οἱ νεκροὶ καὶ οἱ τραυματίαι αὐτοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων δυσαναλόγως πολλοὶ ἀξιωματικοί. Οἱ βούλγαροι ὑπέστησαν ἑμῶς πανωλεθρίαν. Ὅμοίως ἠγωνίσθησαν οἱ Ἕλληνες καὶ εἰς τὸν Λαχαναν, τὸν ὅποιον κατέλαβον μετὰ διήμερον μάχην. Ὡσαύτως ἀνεκτίθησαν ἡ Γευγελή καὶ ἡ Νιγρίτη.

Συγχρόνως βραριότερον οἱ Σέρβοι ἐνίκησαν τοὺς Βουλγάρους εἰς τριήμερον μάχην παρὰ τὸν ποταμὸν Βρεγαλίνισαν, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τοῦ μαυροβουνιωτικοῦ στρατοῦ. Ἡ δὲ Ῥουμανία διακηρούεσσα εἰς τὰς δυνάμεις, ὅτι σκοπὸς τῆς εἶναι ἡ ἀποκατάστασις τῆς βαλκανικῆς ἰσορροπίας, καὶ ἡ παρακώλυσις τῆς βουλγαρικῆς ἐν τῇ χερσονήσῳ ἡγεμονίας ἐκινήθη κατὰ τῆς Βουλγαρίας. Εἰς τὴν προέλασιν τῶν Ῥουμάνων οἱ Βούλγαροι δὲν ἀντέταξαν ἀντίστασιν. Οὕτω δὲ τὰ Ῥουμανικὰ στρατεύματα ἐπροχώρησαν μέχρις ἀποστάσεως 19 χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς Σόφιας χωρὶς νὰ ρίψουν βολὴν τουφεκίου. Καὶ δὲν περιωρίσθησαν τὰ πράγματα ἕως ἐδῶ. Οἱ Τούρκοι ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῶν Βουλγάρων ἐπῆλθον πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἀφααιρεθείσης κατὰ τὸν βαλκανοτουρκικὸν πόλεμον Θράκης.

Ἐν τῇ μεταξὺ οἱ Ἕλληνες ἐξηκολούθησαν προελκύνοντες. Τὸ κύριον σῶμα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐκυρίευσεν τὴν Δοϊράνην καὶ τὴν Στρώμνισαν, ἔπου καὶ ἠνώθη μετὰ τῶν Σέρβων, καὶ κατόπιν μετὰ διήμερον μάχην κατέλαβεν τὸ Δεμίρ Ἰσάρ κείμενον παρὰ τὸν σιδηρόδρομον τὸν ἄγοντα εἰς τὰς Σέρρας. Συγχρόνως δὲ τὸ δεξιὸν αὐτοῦ εἰσηλθεν εἰς τὰς Σέρρας τὴν 28ην Ἰουνίου. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἑλληνικὸς στόλος δὲν ἔμεινεν ἀργός. Ὁ ναύαρχος Παῦλος Κουντουριώτης κατέλαβεν τὴν Καβάλλαν καὶ ἔστειλε ναυτικὸν ἄγημα εἰς Δράμαν. Οἱ Βούλγαροι ἀπεχώρησαν τελείως ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἀλλ' ἄφησαν ἐπισθῆν των τὴν ἐρήμωσιν καὶ τὴν καταστροφὴν. Διήρπαζον τὰ πάντα, ἠτίμαζον γυναῖκας, ἐφόρευον ἀόπλους, ἔκαιον πόλεις καὶ χωρία. Ἰδίως ἐδοκίμασαν τὰς βουλγαρικὰς ὠμότητας καὶ θηριωδίας ἡ Νιγρίτα, αἱ Σέρραι, τὸ Δοξάτον, ἡ Δράμα. Τὰ θεάματα δὲ ταῦτα τῆς καταστροφῆς, εἰς τὰ ὅποια παρέστη ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ἐνέβαλεν εἰς αὐτὸν ἀκόμη μεγαλυτέραν δίσψιν ἐκδικήσεως.

Ὁ ἑλληνικὸς στρατός μετὰ ἀνάμικτον κατάληψιν τῆς ἱστορικῆς πόλεως τοῦ Μελενίκου εἰσηλθεν εἰς τὸ Νευροκόπιον καὶ ἔπειτα ἐπετέθη κατὰ τῶν Βουλγάρων εἰς τὰ στενὰ τῆς Κρέονας. Μετὰ ἱκανὰς ἐπὶ ἡμέρας μάχας ὁ ἀγὼν ἐτελείωσε τὴν 13 Ἰουλίου διὰ τῆς μάχης τοῦ Σιμτλή κειμένου εἰς τὸ πέρασ τῶν στενῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Βούλγα-

ροί ήττήθησαν έλσασχερώς. Οί Βούλαροι κατόπιν λαθόντες νέαν ένίσχυ-
σιν άντέταξαν τελευταίαν άντίστασιν πλησίον της Τσουμαγιάς παρά τά
παλαιά των σύνορα. "Αλλ' οί "Ελληνες κατέλαβον και την θέσιν ταύ-
την. Η κατάληψις δέ αυτή αποτελεί και την τελευταίαν πράξιν του πο-
λέμου. Έν τῷ μεταξύ ὁ έλληνικός στόλος είχε καταλάβει τὸ Δεδεα-
γάτζε, τὸ Πόρτο Λάγο και την Μάκρην. Η Ξάνθη είχαν ήδη καταλη-
φθῆ υπό τῶν "Ελλήνων. Οί Σέρβοι νικήσαντες επανειλημμένως τὸν βουλ-
γαρικὸν στρατὸν είχαν εισβάλει εἰς την παλαιάν Βουλγαρίαν. Οί δὲ
Τουρκοί υπό τὸν Ἐμβέρ βέγγ άνέκτησαν ευκόλως την Ἄδριανούπολιν
και τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας.

Οὕτω "Ελληνες, Σέρβοι, Ρουμῶνοι, Τουρκοί εύρίσκοντο εἰς τὸ
βουλγαρικὸν ἔδαφος. Οί Βούλγαροι εύρίσκοντο ἐν ἀπογνώσει. Ὁ βασι-
λεὺς Φερδινάνδος ἐξήτησε την μεσολάβησιν τοῦ βασιλέως της Ρουμα-
νίας Καρόλου πρὸς εἰρήνευσιν. Τῇ ἀπαιτήσει αὐτοῦ συνήλθε την 17ην
Ἰουλίου ἐν Βουκουρεστίῳ συνδιάσκεψις τῶν πρωθυπουργῶν Ἑλλάδος,
Σερβίας, Μαυροβουνίου και Ρουμανίας μετ' αντιπροσώπων της Βουλγα-
ρίας πρὸς σύναψιν εἰρήνης. Ἀμέσως ἐκηρύχθη πενθήμερος ἀνακωχή,
ἣ ἐποία κατόπιν παρετάθη, και συνωμολογήθη ἡ συνθήκη τοῦ Βου-
κουρεστίου. Κατὰ ταύτην οί Ρουμῶνοι ἔλαβον την βουλγαρικὴν Δο-
βρουσάν. Οί Σέρβοι ἐπέξέτειναν τὰ βόρεια σύνορά των πρὸς την Βουλ-
γαρίαν. Τὰ δὲ ἑλληνικά σύνορα ἐξετάθησαν ἀνατολικῶς μέχρι τοῦ Νέ-
στου, και βορειῶς μέχρι τοῦ ὄρους Μπέλες.

Ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι της εἰρήνης ἡ Εὐρώπη ἀνεκουφίσθη. Καὶ κατ'
ἀρχὰς μὲν δύο τῶν δυνάμεων, ἡ Ρωσία, ἡ πρόμαχος της Βουλγαρίας,
και ἡ Αὐστρία, ἡ βαρέως φέρουσα την αύξησιν της Σερβίας, ἐξήτησαν
την ἀναθεώρησιν της συνθήκης. Η Ἄγγλία ὅμως, ἡ Γαλλία και ἡ Γερ-
μανία ἀπέκρουσαν αὐτήν. Ὅθεν αἱ δυνάμεις συνήνεσαν εἰς τὰ ἐν Βου-
κουρεστίῳ συνομολογηθέντα.

Ἐπελείπετο πλέον εἰς τοὺς Βουλγάρους νὰ κανονίσουν τὰ μετὰ της
Τουρκίας σύνορά των. Διὰ της ἐν Κωνσταντινουπόλει υπογραφείσης
τουρκοβουλγαρικῆς συνθήκης οί Βούλγαροι ἠναγκάστησαν νὰ ἐγκατα-
λείψουν εἰς αὐτήν τὰς Σαράντα Ἐκκλησίας και την Ἄδριανούπολιν.

Οὕτω ἡ Βουλγαρία ἐτιμωρήθη διὰ τὸ θράσος της ἀποβαλοῦσα σχε-
δὸν ἔλα τὰ ἐκ τοῦ βαλκανοτουρκικοῦ πολέμου κερδῆ της. Η δὲ Ἑλλάς
ἡ πρὸ ὀλίγων μόλις ἐτῶν κύπτουσα πρὸ τῶν ἀπειλῶν της Τουρκίας
και μὴ τολμῶσα νὰ δεχθῆ τοὺς Κρήτας βουλευτὰς ἐν τῇ ἑλληνικῇ
βουλῇ, ὑπερεδιπλασιάσθη.

4. Τὰ ζητήματα τῆς Ἀλβανίας καὶ τῶν νήσων.

Ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου εἶχεν ἀφήσει εἰς τὰς χεῖρας τῶν Δυνάμεων τὴν λύσιν τῶν ζητημάτων τῆς Ἀλβανίας καὶ τῶν νήσων. Καὶ ἡ μὲν λύσις τοῦ ζητήματος τῶν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν πόλεμον καταληφθεισῶν νήσων δὲν παρείχε πολλὰς δυσκολίας. Δὲν εἶχεν ὅμως ὁμοίως τὸ πρᾶγμα διὰ τὰς ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν κατεχομένας Δωδεκανήσους καὶ διὰ τὸ Ἀλβανικὸν ζήτημα.

Ἡ δημιουργία κράτους Ἀλβανικοῦ καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν συνόρων αὐτοῦ εἶχον προκαλέσει δυσχερείας μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Σερβίας πρὸς βορρᾶν, Ἰταλίας καὶ Ἑλλάδος πρὸς νότον. Αἱ δύο λοιπὸν αὐταὶ ἀδριατικαὶ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἀντίζηλοι πρὸς ἀλλήλας τῶρα εἶχον ἑνωθῆ διὰ τὸ ἀντισταθῆναι εἰς τὰς σερβικὰς καὶ ἑλληνικὰς ἀξιώσεις. Καὶ ἡ μὲν Αὐστρία ἀντέδρασεν εἰς τὴν ἐπέκτασιν τοῦ Μαυροβουνίου καὶ εἰς τὴν ἀπόκτησιν ἐξέδου πρὸς τὴν Ἀδριατικὴν ὑπὸ τῆς Σερβίας. Ἡ δὲ Ἰταλία ἀνησυχούσα δῆθεν, μήπως ὁ πορθμὸς τῆς Κερκύρας ἀποθῆ ὀρμητήριον ἐναντίον τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰταλίας προσέβαλε τὴν ἀξίωσιν, ὅπως τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἠπείρῳ χαραχθῶν εἰς τὸ ἀκρωτήριο Στύλος ἀπέναντι τῆς πόλεως τῆς Κερκύρας. Συγχρόνως δὲ ἀπήτησεν, ἵνα χῶραι ἑλληνικώταται, ὡς ἡ Κορυτσά, τὸ Ἀργυρόκαστρον, ἡ Χειμάρρα κλπ. ἀποσπασθῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ προστεθῶν εἰς τὸ Ἀλβανικὸν κράτος. Εἰς μάτην ἡ Ἑλλὰς ἐπρότεινε τὴν οὐδετεροποίησιν τῆς ἠπειρωτικῆς παραλίας τοῦ πορθμοῦ καὶ τὴν ἐνέργειαν δημοψηφίσματος εἰς τὰς διαμφισβητούμενας χώρας. Καὶ ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Αὐστρία ἀπέρριψαν τὰς προτάσεις ταύτας.

Καὶ τὸ ζήτημα τῶν Δωδεκανήσων προεκάλεσεν ἄλλας προστριβὰς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας. Ἡ Ἰταλία μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι οἱ Τοῦρκοι στρατιῶται εὐρίσκοντο ἀκόμη εἰς τὴν Λιβύην κατεκράτει αὐτάς, ἵνα χρησιμεύσουν ὡς ναυτικὴ αὐτῆς βάσις εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ ὡς ὀρμητήριον διὰ τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ ἀξιώσεών τῆς. Οἱ Ἕλληνες ὅμως ἰσχυρίζοντο, ὅτι, ἂν αἱ νῆσοι αὐταὶ δὲν εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ τῆς Ἰταλίας, ὁ ἑλληνικὸς στόλος κατὰ τὸν βαλκανοτουρκικὸν πόλεμον ἤθελε καταλάβει αὐτάς.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθεν ὁ συμμαχικὸς πόλεμος, καὶ τὰ ζητήματα ταῦτα παρεμερίσθησαν. Μετ' αὐτὸν αἱ δυνάμεις διώρισαν δύο ἐπιτροπείας πρὸς καθορισμὸν ἢ μὲν τῶν βορείων, ἢ δὲ τῶν νοτίων συνόρων

της Ἀλβανίας. Αὐταὶ δὲ καθώρισαν αὐτὰ συμφώνως μὲ τὰς ἐπιθυμίας τῆς Αὐστρίας καὶ Ἰταλίας. Συγχρόνως διακοίνωσις τῶν δυνάμεων διαβιβασθεῖσα εἰς Ἀθήνας τὴν 31 Ἰανουαρίου 1914 ἀνεγνώρισε τὴν ἐλληνικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν κατεχομένων νήσων πλὴν τῆς Τενέδου, Ἰμβροῦ καὶ Καστελλορρίζου καὶ τῶν ἐπι κατεχομένων ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν, ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς προσηγουμένης ἐκκενώσεως τῆς βορείου Ἡπειροῦ ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Ἡ Ἑλλάς ὑπεχρεώθη οὕτω νὰ ἐκκενώσῃ τὴν βορείον Ἡπειρον, ὅπως καὶ ἡ Σερβία τὰ βορειοανατολικά τῆς Ἀλβανίας. Ὁ ἀλβανικὸς θρόνος προσεφέρθη εἰς τὸν πρίγκιπα Γουλιέλμον τοῦ Βῆδ, γερμανὸν ἀξιοματικόν, ὁ ὅποιος ἀπεβιδιάσθη εἰς τὸ Δυρράχιον τὴν 22αν Φεβρουαρίου 1914.

Ἄλλ' ἐν τῇ μεταξύ οἱ κάτοικοι τῆς βορείου Ἡπειροῦ εἶχον ἀνακηρύξει ἑαυτοὺς αὐτονόμους, ἀνέλαθε δὲ τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας ὁ Ἡπειρώτης Γεώργιος Ζωγράφος πρόφην ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος. Ὅταν δὲ ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς ἐξεκένωσεν αὐτήν, ἤρχισαν αἱ συγκρούσεις μεταξύ Βορειοηπειρωτῶν καὶ Ἀλβανῶν. Ὁ Βῆδ δὲν ἠδύνατο νὰ καταβάλῃ τοὺς Βορειοηπειρώτας. Ἐπομένως ἀνετέθη εἰς ἐπιτροπεῖαν ἐξ ἀντιπροσώπων ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ὁ συμβιβασμός. Ἡ ἐπιτροπεῖα συνελθοῦσα ἐν Κερκύρῃ κατήρτισε σύμβασιν ἐγκριθεῖσαν ὑπὸ τῶν δυνάμεων, καθ' ἣν ἡ βέριος Ἡπειρος θὰ ἦνοῦτο μετὰ τῆς Ἀλβανίας, ἀλλὰ θὰ διετήρει κάποιαν αὐτονομίαν.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦτο ἡ ἀναρχία ἐλυμαίνετο τὴν Ἀλβανίαν. Διαρκεῖς ἐπαναστάσεις καὶ ἐμφύλιοι ἐριδες προερχόμεναι ἐκ τῶν ραδιουργιῶν τῶν δύο ἀντιζήλων δυνάμεων Αὐστρίας καὶ Ἰταλίας ἠνάγκασαν τὸν Βῆδ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἀλβανίαν. Ταῦτα ἀνεξωπύρρησαν τὰς ἐλπίδας τῶν Βορειοηπειρωτῶν. Συγχρόνως ἡ Τουρκία διεμαρτύρετο διὰ τὰς περὶ τῶν νήσων ἀποφάσεις τῶν δυνάμεων καὶ παρασκευάζετο ναυτικῶς, ἵνα ἀποκτήσῃ τὴν κατὰ θάλασσαν ὑπεροπλίαν καὶ ἀνακτήσῃ αὐτάς. Τότε ἐξερράγη ὁ Πανευρωπαϊκὸς πόλεμος, ἡ δὲ Ἑλλάς ἐπωφελουμένη ἐκ τούτου ἀνακατέλαθε τὴν βορείον Ἡπειρον τῇ συγκαταθέσει τῶν δυνάμεων. Μετὰ τὸ πέρασ ἕως αὐτοῦ τῇ ἐπιμονῇ τῆς Ἰταλίας, παραβαινούσης ἰδιαιτέραν συμφωνίαν γενομένην μεταξύ Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας κατὰ τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις, ἡ βέριος Ἡπειρος κατεκυρώθη πάλιν εἰς τὴν Ἀλβανίαν.

5. Ὁ πανευρωπαϊκὸς πόλεμος.

Ἡ Αὐστρία βάρεως φέρουσα τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐν τῇ Βαλκανικῇ

χερσονήσῳ ἐπιρροῆς τῆς καὶ τῆς ἐλπίδος καθόδου εἰς τὸ Αἰγαῖον ἐπεξήτει ἀφορμὴν νὰ ταπεινώσῃ τὴν γείτονα Σερβίαν. Τὴν ἀφορμὴν παρέσχεν ἡ ὑπὸ τινος Σέρβου φοιτητοῦ τὴν 15 Ἰουνίου 1914 δολοφονία τοῦ διαδοχικοῦ ζεύγους τῆς Αὐστρίας ἐν Σαραγιέβῳ. Ἐκήρυξε λοιπὸν ὑπευθύνους διὰ τὴν δολοφονίαν τὰς σερβικὰς ἀρχὰς καὶ ἠθέλησε νὰ ἐξευτελίσῃ τὴν Σερβίαν διὰ ταπεινωτικῶν ὄρων. Ἡ Σερβία ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς Ῥωσίας ἠρνήθη νὰ ὑποκύψῃ εἰς αὐτοὺς. Ἡ Αὐστρία τότε συνεννοημένη μετὰ τὴν Γερμανίαν ἐκήρυξε κατὰ τῆς Σερβίας τὸν πόλεμον. Ἐκ τούτου προεκλήθη ὁ ἀπὸ μακροῦ χρόνου μετὰ φόβου περιμενόμενος πανευρωπαϊκὸς πόλεμος. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐτάχθησαν Γερμανία, Αὐστρία, Βουλγαρία καὶ Τουρκία. Ἀφ' ἑτέρου δὲ Γαλλία, Ἀγγλία καὶ Ῥωσία καὶ ὀλίγον ἔπειτα ἡ Ἰταλία ἐγκαταλείψασα τοὺς τῶς συμμάχους τῆς Γερμανίας καὶ Αὐστρίας. Μετ' ὀλίγον ἡ Ῥωσία ἐκ τῆς ἀνατροπῆς τοῦ τσαρισμοῦ ἀπεχώρησε τοῦ πολέμου, ἀλλὰ προσετέθησαν ὑπὲρ τῶν Ἀγγλογάλλων αἱ Ἠνωμέναι πολιτεῖαι τῆς Βορείου Ἀμερικῆς καὶ ἡ Ῥουμανία.

Ἡ Ἑλλάς παρὰ τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Βελιζέλου ἐπὶ τινὰ χρόνον ἕνεκα τῆς γερμανοφιλίας τῆς Αὐτῆς ἐτήρησεν οὐδετερότητα. Ἐπὶ τέλους ἔμως κατόπιν ἐπαναστατικοῦ κινήματος τοῦ Βενιζέλου καὶ τῆς συνεπεὶα τούτου ἀπομακρύνσεως ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου ἐτάχθη μετὰ τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας κατὰ τῶν προαιωνίων ἐχθρῶν τῆς Τουρκίας καὶ Βουλγαρίας.

Ὁ πόλεμος διήρκεσε μέχρι τοῦ 1918 καὶ ἀπέβη ὑπὲρ τῶν Ἀγγλογάλλων καὶ τῶν συμμάχων των. Ἀποτέλεσμα δὲ αὐτοῦ ὑπῆρξαν τὰ ἑξῆς :

Ἡ Γερμανικὴ αὐτοκρατορία μετεβλήθη εἰς δημοκρατίαν ἀπώλεσε δὲ α') ὅλας τὰς ἀποικίας τῆς, τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἡ Ἀγγλία, β') τὴν Ἀλσατίαν καὶ Λωραίνην, τὰς ὁποίας ἔλαβε πάλιν ἡ Γαλλία, γ') τὸ Σλέσιγ καὶ Ὀλοσάιν, τὰ ὁποία ἐδόθησαν εἰς τὴν Δανίαν, δ') τὰς πολωνικὰς ἐπαρχίας, αἵτινες μετὰ τῶν ὑπὸ τῆς Αὐστρίας καὶ Ῥωσίας κατεχομένων ὁμοίων ἀπετέλεσαν νέον κράτος, τὴν Πολωνικὴν δημοκρατίαν. Προσέτι δὲ ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ βαρυτάτας ἀποζημιώσεις.

Ἡ Αὐστρουγγρική μοναρχία διελύθη. Ἐξ αὐτῆς δὲ ἐσχηματίσθησαν τρεῖς δημοκρατίαι, ἡ τῆς Αὐστρίας, τῆς Τσεχοσλοβακίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας, ε') παρεχωρήθησαν εἰς τὴν Σερβίαν ἡ Βοσνία καὶ Ἐρζεγοβίνη, ἡ Δαλματία, ἡ Κροατία, ἡ Καρνιόλη, ἡ Σλαβονία καὶ μέρος τοῦ Βανάτου, εἰς τὴν Ῥουμανίαν μέρος τοῦ Βανάτου, ἡ Τρανσυλβανία καὶ ἡ Βουκο-

θίνα, εἰς τὴν Πολωνίαν ἢ Γαλλικίαν καὶ μέρος τῆς Σιλεσίας, εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ Τρεντίνον. ἢ Παρακτία (Κάρσο, ἔνθα ἢ Τεργέστη) καὶ ἢ Ἰστρία,

Ἐκ τῆς Ῥωσίας ἀπεσπάρσθησαν καὶ ἀπετέλεσαν δημοκρατίας ἀνεξαρτήτους ἢ Φινλανδία, ἢ Ἑσθονία, ἢ Λεττονία καὶ ἢ Λιθουανία.

Ἡ Ἑλλάς μὲ τὸ αἷμα τῶν τέκνων τῆς ἔγραψε νέους θριάμβους εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης καὶ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ὑτύχησε νὰ ἴδῃ κατὰ τὸ πλεῖστον συμπεπληρωμένην τὴν μεγάλην ἰδέαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διὰ τῆς συνθήκης μὲν τοῦ Νεϊγῦ ἔλαβε παρὰ τῆς Βουλγαρίας τὴν Δυτικὴν Θράκην καὶ οὕτω ἀπέκλεισεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου. Διὰ τῆς συνθήκης δὲ τῶν Σεβρῶν ἔλαβε παρὰ τῆς Τουρκίας δόλοκληρον τὴν ἀνατολικὴν Θράκην μέχρι Τσατάλτζας καὶ ἐν Μ. Ἀσίᾳ τὴν Σμύρνην μετὰ μεγάλης ἐνδοχώρας. Ῥητὸς δὲ ὅρος τῆς συνθήκης καθώριζεν ὅτι, ἂν τὸ τότε ἀρχίσαν κατὰ τῆς συνθήκης κίνημα ἐν Ἀγκύρᾳ τοῦ Κεμάλ πασᾶ δὲν κατεστέλλετο, θὰ ἀφῆρειτο ἀπὸ τῆς Τουρκίας καὶ ἢ Κωνσταντινούπολις. Ἡ ἑλληνικὴ σημαία λοιπὸν ἐκυμάτιζεν ἔξω τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν Εὐρώπῃ καὶ πέραν τῆς Προύσης ἐν Ἀσίᾳ, ἀπὸ στιγμῆς δὲ εἰς στιγμὴν ἀνεμένετο ἢ ἀναστήλωσις αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῶν ἐπάλλεων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αἰφνης ἀποθνήσκει μὲν ὁ διαδεχθεὶς τὸν ἀπομακρυνθέντα Κωνσταντῖνον δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἀλέξανδρος, γενομένων δὲ ἐκλογῶν ἀποτυγχάνει οἰκτρῶς τὸ κόμμα τῶν φιλελευθέρων, οὗ ἡγήτοιο ὁ Βενιζέλος, δὲν ἐκλέγεται δὲ οὐδὲ ὁ ἴδιος βουλευτὴς. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς κουρασμένος ἐκ τῶν ἀπὸ δεκαετίας πολέμων καὶ νομίζων ὅτι τὰ ἔθνη ζήτηματα εἶχον ὀριστικῶς λυθῆ κατεψήφισεν αὐτὸν ὡς φιλοπόλεμον. Ἡ ἡττα τοῦ Βενιζέλου ἐπανάφερε τὸν Κωνσταντῖνον εἰς τὸν ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου χηρεύοντα θρόνον. Τοῦτο ὑπῆρξεν ὀλέθριον διὰ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ σύμμαχοι δὲν εἶχον ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτὸν καὶ τὰς κυβερνήσεις του καὶ ἐγκατέλειψαν τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Ἑλλάς ἐκπεσοῦσα τῆς συμμαχίας τῶν νικητῶν παρ' ὅλας τὰς γενομένας θυσίας δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατηθῆ ἐν Μ. Ἀσίᾳ ἀπέναντι τοῦ ἤδη ἐνισχυθέντος κεμαλικοῦ στρατοῦ. Ἡ κατάρρευσις τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐπὶ στιγμὴν ἠπειλήσεν αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν τοῦ κράτους. Ἀλλὰ στρατιωτικὴ ἐπανάστασις ἠνάγκασε τὸν Κωνσταντῖνον νὰ παραιτηθῆ καὶ ἀναδιωργάνωσε τὸν στρατὸν. Οὕτω κατωρθώθη διὰ τῆς συνθήκης τῆς Λωζάνης αἱ ἀπώλεια νὰ περιορισθοῦν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Θράκην καὶ τὴν Ἀσίαν. Ὁ ἑλληνισμὸς ἕμως τῶν χωρῶν τούτων ἐξεριζώθη.

Μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὸν θρόνον ἀνῆλθεν ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Γεώργιου. Ἀλλὰ ἡ κατόπιν ἐκλογῶν συνελθοῦσα συντακτικὴ συνέλευσις ἐκήρυξεν ἔκπτωτον τὴν δυναστείαν καὶ ἀνεκήρυξε τὴν Δημοκρατίαν (25 Μαρτίου 1924). Τὴν ἀπόφασιν τῆς συνέλευσεως ἐπεκύρωσε κατόπιν καὶ ὁ λαὸς διὰ δημοψηφίσματος.

6. Αἱ πρόοδοι τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως μέχρι σήμερον.

Αἱ διαδοχικαὶ ἐπαυξήσεις τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλλάς μετὰ τὸν μέγαν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 ὄχι μόνον περιορίσθη εἰς πολὺ μικρὰν ἔκτασιν, ἀλλὰ καὶ ἦτο ἐρημος κατοίκων. Ὁ πληθυσμὸς τῆς ἀνῆρχετο εἰς 758 χιλ. κατοίκων, ἡ δ' ἔκτασίς τῆς εἰς 50 περίπου τετραγωνικὰ χιλιόμετρα. Ἐν τούτοις τὸ ἔθνος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δὲν ἔπαυσεν, ὡς εἶδομεν, νὰ ἀποβλέπη εἰς τὸν μέγαν αὐτοῦ προσορισμόν, δηλ. τὴν ἀπελευθέρωσιν ὅλων τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν.

Κατὰ πρῶτον τὸ κράτος ἐξετάθη διὰ τῆς προσαρτήσεως τῶν Ἰονίων νήσων καὶ κατόπιν τῆς Θεσσαλίας. Ἡ ἔκτασίς του οὕτω ὑπερέβη τὰς 65 χιλιάδας τετραγων. χιλιόμετρα. Συγχρόνως καὶ λόγῳ τῆς ἐπεκτάσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς ἐκ τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν χωρῶν συρροῆς πολλῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν χώραν ὁ πληθυσμὸς τοῦ ἀνῆλθε περίπου εἰς 2 ἑκατομμύρια κατοίκων. Κατόπιν κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους ἀπηλευθέρωθησαν ἡ Μακεδονία, ἡ Ἡπειρος, ἡ Κρήτη καὶ αἱ νῆσοι Λήμνος, Λέσβος, Χίος καὶ Σάμος. Οὕτω τὸ κράτος ἐδιπλασιάσθη. Ἡ ἔκτασίς του ἐφθάσε τὰς 120 χιλ. τετραγ. χιλιόμετρα, ὁ δὲ πληθυσμὸς τοῦ ὑπερέβη τὰ 5 ἑκατομμύρια κατοίκων. Κατὰ τὸν Πανευρωπαϊκὸν τέλος πόλεμον ἀπέκτησε καὶ τὴν δυτικὴν Θράκην.

Ἐμπόριον, βιομηχανία, γεωργία, ναυτιλία. Τὸ ἔθνος ὅμως κατὰ τὴν διαρρεῦσασαν ἑκατονταετηρίδα δὲν ἐπεδόθη μόνον εἰς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἀπελευθερωτικῦ ἔργου του. Ἐρρίφθη συγχρόνως μὲ ὅλον τὸ σφρίγος καὶ τὴν ζέσιν τοῦ νεανίου εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ὅλων τῶν δυνάμεών του. Ὅταν ἀπηλευθέρωθη ἡ Ἑλλάς, αἱ γαῖαι τῆς ὅλαι ἦσαν κατεστραμμένα, τὰ δάση κατακομμένα, αἱ δὲ πόλεις τῆς καὶ τὰ χωρία τῆς σωροὶ ἐρείπιων. Ἐν τούτοις διὰ τῆς φιλοπονίας τῶν κατοίκων, τοῦ ἐμπορικοῦ πνεύματός των καὶ τῆς ναυτικῆς ἰδιοφυΐας των ἡ χώρα ἀμέσως ἠλλαξε μορφήν.

Ἡ γῆ ἐκαλλιεργήθη, δένδρα ἐφυτεύθησαν, χωρία ἐκτίσθησαν, πόλεις ἐμπορικαί ἔπωσ δῆποτε μεγάλα: ἰδρῦθησαν, ἡ δὲ πρωτεύουσα τῆς Ἀθήναι: ἀπέβη μία τῶν ὠραιότερων καὶ πλουσιωτέρων πόλεων τῆς Ἀνατολῆς. Τέλος ἐνεκολπώθη τὰς προόδους, τὰς ὁποίας ὁ πολιτισμὸς εἶχε κάμει εἰς τὴν Εὐρώπῃν, καὶ παρηκολούθησε τὴν τεραστίαν ἐξέλιξιν αὐτοῦ κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα.

Πρώτη ἡ Ἑλλάς ὡς εἶδομεν, ἔκαμε χρῆσιν τοῦ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως ἐφευρεθέντος ἀτμοπλοίου προμηθευθεῖσα ἐν τοιοῦτο διατὸν πολεμικόν τῆς στόλον. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν τῆς δὲ τῶσον ἐπεδόθη εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ἀτμοῦ εἰς τὴν ναυτιλίαν, ὥστε σήμερον καὶ μετὰ τὰς ἐκ τοῦ Πανευρωπαϊκοῦ πολέμου καταστροφὰς ἔχει ἐμπορικὸν στόλον ἀξιοθαύμαστον ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως τῆς χώρας, κατέχει δὲ ἐν τῇ ἐμπορικῇ ναυτιλίᾳ τὴν 12ην θέσιν μεταξὺ τῶν κρατῶν ἔλου τοῦ κόσμου.

Τέλος φάροι καὶ φανοὶ καθ' ἕλας τὰς ἀκτὰς τῆς Ἑλλάδος εὐκόλουν τὰ ταξίδια τῶν πλοίων. Ἐμπορικοὶ δὲ λιμένες μεγάλοι παρέχουν πᾶσαν εὐκολίαν εἰς τὰς ἐργασίας αὐτῶν.

Ὅσαύτως χάριν τῆς συγκοινωνίας καὶ τοῦ ἐμπορίου ὁδοὶ ἀμαχίτοι καθ' ἕλην τὴν χώραν ἔχουν στρωθῆ, σιδηρόδρομοι δὲ κινούμενοι δι' ἀτμοῦ (ὁ τοῦ Πειραιῶς-Ἀθηνῶν-Κηφισσίας δι' ἠλεκτρισμοῦ) διασχίζουσιν αὐτήν. Οἱ σιδηρόδρομοι τῆς Ἑλλάδος σήμερον ἔχουσιν ἕκτασιν 840 χιλιόμετρων. Τηλέγραφοι δὲ, τηλέφωνα καὶ ταχυδρομεῖα ὑπάρχουσιν καὶ εἰς τὰ μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένα μέρη τῆς χώρας.

Τὸ ἐμπόριον τῆς Ἑλλάδος ἔχει κάμει μεγίστας προόδους. Τὸ εἰσγωγικὸν ἐμπόριον αὐτῆς κατὰ μέσον ὄρον τὰ τελευταῖα ἔτη ἀνέρχεται εἰς 120 ἑκατομμύρια, τὸ δὲ ἐξαγωγικὸν εἰς 700 ἑκατομμύρια δραχμὰς. Κυριώτερα δὲ ἐξαγόμενα προϊόντα εἶναι σταφίς, καπνός, μεταλλευτικὰ προϊόντα, ἔλαιον, δέρματα, μαλλία, σῦκα κτλ.

Ἡ γεωργία ὡσαύτως ἔχει ἀναπτυχθῆ ἄρκετά, μολονότι τὰ νέα ἐπιστημονικὰ μέσα τῆς καλλιεργείας δὲν ἔχουσιν εὐρέως εἰσαχθῆ ἐν τῇ χώρᾳ. Τὰ πολλαχῶς ὁμως ἰδρυθέντα ἀγροκήπια καὶ γεωργικαὶ σχολαὶ ἔλον ἐν διαδίδου αὐτήν.

Ἡ βιομηχανία ἐν Ἑλλάδι δὲν ἀνεπτύχθη παρὰ ἐν μικρᾷ κλίμακι. Τὰ ἐξαγόμενα προϊόντα αὐτῆς εἶναι ὀλίγα, πολλῶν δὲ ἡ παραγωγή δὲν ἐπαρκεῖ διατὴν χώραν. Οἱ λόγοι τῆς καθυστερήσεως ταύτης εἶναι δύο α') ἡ μέχρι τοῦδε ἀποκλειστικὴ σχεδὸν χρῆσις ὡς καυσίμου ὕλης τοῦ λιθάνθρακος εἰσαγομένου ἐξωθεν, ἐν ᾧ ἐν Ἑλλάδι, ἰδίως δ' ἐν Ἀτ-

τικῆ καὶ Εὐβοίᾳ ὑπάρχει ἄφθονος λυγνίτης, δύναται δὲ συγχρόνως νὰ γίνῃ χρήσις ὡς κινήτηριον δυνάμεως τῶν ὑδραυλικῶν δυνάμεων τῆς χώρας καὶ εἶ) ἢ μὴ χρησιμοποίησις ἢ ἀνεπαρκῆς ἐκμετάλλευσις τῶν ἐν τῇ χώρᾳ πρώτων ὑλῶν, μὲ τὰς ὁποίας ἔχει προικισθῆ ἄφθόνως ἢ χώρα ὑπὸ τῆς φύσεως.

Ἡ πνευματικὴ πρόοδος τοῦ ἔθνους. Μεγάλαις προόδους ὡσαύτως τὸ ἔθνος ἔχει κάμει εἰς τὰς καλὰς τέχνας, ἀρχιτεκτονικὴν, γλυπτικὴν καὶ ζωγραφικὴν, καὶ ἰδίως εἰς τὰ γράμματα.

Τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν παρέχουν εἰς τὸν λαὸν τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων, τὰ ὁποία εἶναι ἰδρυμένα καὶ εἰς τὰ μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένα χωρία. Δυστυχῶς ἐκ τῆς μὴ αὐστηρᾶς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου περὶ ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα μέγα μέρος τῶν κατοίκων εἶναι ἀγράμματοι. Εἰς ἔλα δὲ τὰ ἐπωσδῆποτε μεγάλα κέντρα ὑπάρχουν ἀνώτερα σχολεῖα παρέχοντα ἀνωτέραν μόρφωσιν.

Αἱ ἐπιστῆμαι ἔλαι, ἢ Θεολογία, ἢ Φιλολογία, αἱ Φυσικαὶ καὶ Μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι, ἢ Νομικὴ καὶ ἢ Ἰατρικὴ, θεραπεύονται εἰς τὰ ἐν Ἀθήναις δύο συνηγμένα Πανεπιστήμια (Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακόν), τὰ ὁποία πλουτισμένα διὰ μεγάλων δωρεῶν πολλῶν ὁμογενῶν παρέχουν ἱκανὰ τὰ μέσα τῆς καλλιέργειας τῶν ἐπιστημῶν.

Πολλοὶ τέλος εἰδικαὶ σχολαί, Πολυτεχνεῖον, στρατιωτικὴ σχολὴ Εὐελπίδων, ναυτικὴ σχολὴ Δοκίμων, Διδασκαλεῖα, ἱερατικά, ἐμπορικά, γεωργικά, ὀασονομικά κλπ. σχολαί παρέχουν εἰδικὴν μόρφωσιν εἰς τοὺς θέλοντας νὰ ἀκολουθήσουν εἰδικὰς σπουδὰς.

Καὶ ἡ λογοτεχνία δέ, ἰδίως ἡ λυρική ποίησις καὶ τὸ διήγημα, ἐθεραπεύθη ἀρκετὰ ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως μέχρι σήμερον.

Ὁ γλωσσικός ἀγὼν μεταξὺ τῶν λογίων ἐξηκολούθησε ζωνηρότερος μετὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἰδίως δὲ ταραχωδέστερος ἀπέβη οὗτος ἀπὸ τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ὁ λόγος τούτου εἶναι ὅτι οἱ λόγιοι ἀντὶ νὰ συνενωθοῦν καὶ διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς συζητήσεως νὰ κανονίσουν τὴν πρὸς διαρρῦθμιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος ἐνεργεῖαν συμφώνως πρὸς τὰ διδάγματα τῆς Ἐπιστήμης, τοὐναντίον οὗτοι διεσπάσθησαν, ἢ δὲ συζήτησις παρὰ τὴν πρόοδον τῆς γλωσσολογικῆς ἐπιστήμης κατέστη ἐριστικὴ, ἀναμειχθέντων δὲ εἰς αὐτὴν καὶ συζητητῶν, οἱ ὁποιοὶ οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχουν πρὸς τὴν ἐπιστήμην, ἐξέφυγε τὰ ἐπιστημονικὰ ἔρια. Καὶ ἐπισήμως μὲν γλώσσα τοῦ κράτους ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἡ καθαρεύουσα, εἰς αὐτὴν δὲ γράφονται πάντα τὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα. Ἐν τούτοις καὶ ἡ δημοτικὴ ἔχει κάμει ἀλματικὰς

προόδους κατακλήσασα μέχρι τοῦδε τὰ κυριώτερα εἶδη τῆς κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἀναπτυχθείσης παρ' ἡμῖν λογοτεχνίας τὴν ποιήσιν, τὸ θέατρον καὶ τὸ διήγημα, καὶ εἰσαχθεῖσα ἤδη εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον.

Ὅντως μαζὶ μὲ τὴν πολιτικὴν του ἐλευθερίαν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος εἰσέρχεται εἰς περίοδον φιλολογικῆς ἀναγεννήσεως. Τὰ δημοτικὰ τραγούδια, ἡ ὁμαδικὴ αὐτὴ δημιουργία τοῦ λαοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, παρχωροῦν τὴν θέσιν των εἰς τὴν ἔντεχνον προσωπικὴν ποιήσιν. Καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἤδη παρουσιάσθησαν ὡς πρόδρομοι αὐτῆς, ὡς εἶδομεν, ὁ Βηλαράς καὶ ὁ Χριστόπουλος. Ἰδίως ὁμοῦς αὕτη ἀκμάζει μετὰ τὴν ἐπανάστασιν. Οἱ ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως μέχρι τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 19ου αἰῶνος ποιηταὶ διαιροῦνται εἰς τρεῖς σχολὰς ὀνομαζομένας ἐκ τοῦ τόπου, ἔπου ἐκάστη ἤχημασε καὶ διακρινομένας ἐκ τοῦ εἶδους τῶν ἰδανικῶν ἐκάστης, τὴν Ἰόνιον σχολὴν, τὴν Ἠπειρωτικὴν, καὶ τὴν Ἀθηναϊκὴν.

Πρώτη καὶ κατὰ τὸν χρόνον καὶ κατ' ἀξίαν εἶναι ἡ Ἰόνιος σχολή. Ὁ σχετικὸς ἐλεύθερος πολιτικὸς βίος, ὅστις ὑπῆρχεν ἐν τῇ Ἐπτανήσῳ κατὰ τὴν ἀγγλικὴν κατοχὴν, καὶ ἡ γειννάσις αὐτῆς πρὸς τὴν Ἰταλίαν ἐπέδρασε πολὺ ἐπὶ τῆς πνευματικῆς ἐξυψώσεως τῶν νησιωτῶν. Ἡ δὲ ὑφ' ἑλῶν σχεδὸν τῶν νησιωτῶν γνῶσις τῆς ἰταλικῆς γλώσσης, συνετέλεσεν, ὥστε τὰ ἀνώτερα κοινωνικὰ στρώματα νὰ γνωρίσουν τὴν ἰταλικὴν λογοτεχνίαν. Τὰ ἰδανικά τῆς τότε Εὐρώπης πατριωτισμός, ἰδεαλισμός, πνευματικὴ ἐλευθερία καὶ λατρεία πρὸς τὸ παρελθὸν εὗρον εἰς τὸν Διονύσιον Σολωμὸν τὸν μεγαλύτερον φάλητην των. Οὗτος ἔγραψε τὸν ὕμνον εἰς τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ᾠδὴν εἰς τὸν θάνατον τοῦ λόρδου Βύρωνος, τὸν Λάμπρον, τοὺς Ἐλευθέρους πολιτορρημένους κ. ἄ. Ἀλλὰ τὰ καλύτερά του ἔργα ἀφῆκεν ἡμιτελῆ καὶ εἰς ἀποσπάσματα. Ὁ Σολωμὸς ὑπῆρξεν ὁπαδὸς τῆς ὀμιλουμένης, τὴν ὁποίαν εἶχε μελετήσῃ πολὺ, καὶ τὴν ὁποίαν κατώρθωσε νὰ ἀνυψώσῃ εἰς γλῶσσαν λογοτεχνικὴν. Ἡ τεχνικὴ τοῦ στίχου καὶ ὁ νοῦς τῶν σολωμονικῶν ποιημάτων ἐφθασεν εἰς τελειότητα, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς τῶν συγχρόνων του ἢ τῶν μεταγενεστέρων ὑπερέβη. Μαθηταὶ τοῦ Σολωμοῦ ὑπῆρξαν ὁ Μαρκοράς, ὁ Λασκαράτος, ὁ Τυπάλδος, ὁ Πολυλάς, ὁ Καλοσγοῦρος καὶ ὁ Λορέντζος Μαβίλης. Ὁ σύγχρονος τοῦ Σολωμοῦ Ζακύνθιος Ἀνδρέας Κάλδος γράψας ᾠδὰς εἰς ἰδιόρρυθμον γλῶσσαν καὶ μέτρον ἐντελῶς προσωπικόν, ποιητὴς μὲ μέγα τάλαντον, δὲν δύναται νὰ καταταχθῇ εἰς καμμίαν σχολὴν.

Ἡ σχολὴ τῆς Ἠπείρου ἔσχεν ὡς βάσιν εἰς τὰ ποιήματά της τὴν

γλώσσαν τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ τὴν ἀρματολικὴν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν μετεποίησεν ἐπὶ τὸ ῥωμαντικώτερον. Τὴν διακρίνει ῥητορικὸς πατριωτισμὸς καὶ αἰσθηματικὴ ὑπερβολή. Ὁ μεγαλύτερος ἀντιπρόσωπος αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης. Τὰ σπουδαιότερα ἔργα αὐτοῦ εἶναι τὰ Μνημόσυνα, ἡ Κυρὰ Φροσύνη, ὁ Διᾶκος καὶ ὁ Φωτεινός. Ἐκ τούτων τὰ τρία τελευταῖα εἶναι ἔπη μακρὰ εἰς διαλογικὴν μορφήν καὶ δεκαπεντασύλλαβον στίχον ἔμπλεα πατριωτικῆς θερμῆς ἀλλὰ καὶ πολυλογίας. Ὁ παλαιότερος τοῦ Βαλαωρίτου Γ. Ζαλοκώστας καὶ ὁ νεώτερος Κ. Κρυστάλλης ἀνήκουν εἰς τὴν σχολὴν αὐτὴν.

Ἡ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν εἶναι ἡ σχολὴ τῆς καθαρειούσης ποιήσεως. Ἰδρυταὶ αὐτῆς ὑπῆρξαν εὐγενεῖς Φαναριῶται, οἵ ποιοι μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν κατῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οὗτοι ὑπῆρξαν ἔλοι κατὰ κανόνα πατριωτικοὶ ποιηταί, τοὺς χαρακτηρίζει δὲ ἔλλειψις ψυχολογικῆς καὶ ἀμέσου παρατηρήσεως τῆς φύσεως, ῥητορικὸς αἰσθηματισμὸς καὶ στίχος πεζολογικὸς εἰς γλώσσαν ψυχρὰν καὶ συμβατικὴν. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι εἶχον ἀναμειχθῆ καὶ εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἀγῶνας τῆς ἐποχῆς τοῦ Καποδιστριαίου καὶ τοῦ Ὄθωνος ὑπῆρξαν ἐν πολλοῖς δημοσιογράφοι καὶ σατυρικοί. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἀδελφοὶ Ἀλέξανδρος καὶ Παναγ. Σοῦτσος, ὁ πολυγραφώτατος Ἀλέξανδρος Παγκραθῆς, οἱ ἀδελφοὶ Ἀχιλ. καὶ Γεώργ. Παράσχου κ. ἄ. Εἰς αὐτοὺς δὲ πρέπει νὰ καταλεχθῶν καὶ οἱ Σπυρ. Βασιλειάδης καὶ Δημ. Παπαρρηγόπουλος, τοὺς ὁποίους χαρακτηρίζει νοσηρὰ ἀπαισιοδοξία, ἣτις τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐθεωρεῖτο κατ' ἐξοχὴν αἰσθητικὴ.

Ἀπὸ τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 19ου αἰῶνος ἀρχίζει νέα περίοδος τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως. Οἱ ποιηταὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐγκαταλείπουν τὸ πατριωτικὸν ἰδανικὸν καὶ τὸν ἀχαλίνωτον ῥωμαντισμὸν, ὅστις ἤδη εἶχε παρακμάσει καὶ ἐν Εὐρώπῃ, καὶ ἀκολουθοῦν τὰς νέας φιλολογικὰς τάσεις τὸν παρνασσισμὸν (ἀπάθειαν καὶ τελειότητα τῆς μορφῆς), τὸν συμβολισμὸν (ἐκφρασιν τῶν μυχαιτέρων καὶ ἀνεκφράστων ψυχικῶν πτυχῶν διὰ τῆς μουσικότητος τοῦ στίχου), τὸν νεορωμαντισμὸν (ῥωμαντισμὸν ἀπηλλαγμένον τῶν ὑπερβολῶν), τὸν νεοκλασικισμὸν (κλασικισμὸν ἀνάμεικτον μὲ ῥωμαντισμὸν.) Οἱ νέοι ποιηταὶ εἶναι ἀσυγκρίτως ἀνώτεροι τῶν ποιητῶν τῆς Ἑπειρωτικῆς καὶ Ἀθηναϊκῆς σχολῆς κατὰ τὴν σιχουρικὴν ἱκανότητα, τὸν πλοῦτον τῆς γλώσσης καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ συναισθήματος, ὕστερον ὅμως τῆς Ἰονίου σχολῆς κατὰ τὸν ἰδεαλισμὸν καὶ τὸ διανοητικὸν στοιχεῖον.

Πρόδρομοι ποιηταί τῆς σχολῆς ταύτης καὶ οὕτως εἶπεν μεσάζοντες μεταξὺ τῆς Ἀθηναϊκῆς σχολῆς καὶ τῆς νέας ὑπῆρξαν ὁ Βιζυηνὸς καὶ ὁ Προβελέγγιος. Οἱ κυριώτεροι δὲ ἀντιπρόσωποι τῆς νέας ποιήσεως εἶναι ὁ Δροσίνης, ὁ Πολέμης, ὁ Γρυπάρης, ὁ Κ. Χατζόπουλος, ὁ Μαλακάσης, ὁ Παρφύρας, ὁ Βάρναλης. Εἰς τούτους πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ὁ σατυρικός Σουρῆς. Ἄλλ' ὁ κυριώτερος τῶν ποιητῶν τῆς νέας ταύτης περιόδου εἶναι ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς. Οὗτος ἔγραψεν εἰς ἑλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου, λυρικήν ποίησιν, ἔπος, δράμα, διήγημα, κριτικήν. Σπουδαιότερα ἔργα του εἶναι ὁ Τάφος, ἡ Ἀσάλευτη ζωή, ὁ Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου, ἡ Φλογέρα τοῦ Βασιλεῖα, ἡ Πολιτεία καὶ Μοναξιά καὶ δύο τόμοι τῶν Βωμῶν.

Ἡ πεζὴ ἑλληνικὴ λογοτεχνία μέχρι τοῦ τελευταίου τρίτου τοῦ 19ου αἰῶνος ἦτο πολὺ πτωχή. Ἡ φιλολογία τοῦ μῦθοστορήματος καὶ διηγήματος περιορίζεται εἰς τὰ ῥητορικορρωμαντικά δοκίμια τῶν Σούττων, εἰς τὰ πνευματώδη, ἀλλὰ ξενικῆς καταγωγῆς διηγήματα τοῦ Ἀλεξάνδρου Παγκαθῆ, εἰς τοὺς πολυδαίδαλους κολοσσούς τοῦ Στεφάνου Ξένου καὶ εἰς τινὰ ἄλλα ὄχι πολὺ σημαντικά. Μεταξὺ τῶν ἔργων τούτων ἕως ὑπέροχον θέσιν κατέχουν ὁ Θάνατος Βλέκκας τοῦ Καλλιγᾶ καὶ τὰ ἱστορικομυθικά ἔργα τοῦ Σπυρίδωνος Ζαμπελίου διὰ τὴν σφοδρότητα τῆς ἐμπνεύσεως καὶ τὴν πρωτοτυπίαν τοῦ ὕφους (Ἱστορικά σκηνογραφήματα, Κρητικοὶ γάμοι). Μόνον περὶ τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς ἐμφανίζεται σπουδαῖον ὄντως λογοτεχνικὸν ἔργον, ἡ Πάπισσα Ἰωάννα τοῦ Ἐμμ. Ροῦδου, ὅστις ἐσημείωσε σταθμὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

Κατὰ τὸ τελευταῖον ἕως τέταρτον τοῦ 19ου αἰῶνος συγχρόνως μὲ τὴν ἀκμὴν τῆς ποιήσεως σημειοῦται καὶ μεγάλη καλλιέργεια καὶ ἀκμὴ τοῦ πεζοῦ λόγου. Τὸ μυθιστόρημα, τὸ δράμα καὶ ἰδίως τὸ διήγημα εὐρίσκουν ἀξιολόγους δημιουργούς. Τὸ πραγματικὸν διήγημα μὲ τὰ ἀπαραιτήτα ἡρωϊσμάτα του τῆς ἀνελιξέως χαρακτήρων, τῆς ἀναπαράστασως ἡθῶν, ἀπεικονίσεως τόπων καὶ παραστατικότητος γλώσσης, ἐμφανίζεται κατὰ πρῶτον μὲ τὸν Λουκῆν Λάραν τοῦ Βικέλα. Μετὰ τοῦτον ὁ Δροσίνης, ὁ Κουρτίδης καὶ μάλιστα ὁ Βιζυηνὸς ἀναζητοῦν τὴν ἐμπνευσίν των εἰς τὴν ἀλήθειαν τῆς φύσεως καὶ τὴν ἀναπαράστασιν τῆς ζωῆς τοῦ ἑλληνικοῦ χωριοῦ καὶ δίδουν εἰς τὸ διήγημα τὴν κανονικὴν του κατεύθυνσιν. Οἱ κυριώτεροι Ἕλληνες διηγηματογράφοι ἐκτὸς τῶν ἤδη μνημονευθέντων Βικέλα, Δροσίνη, Κουρτίδη καὶ Βιζυηνοῦ, εἶναι ὁ ὑπεραχώτερος ἑλῶν Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ὁ Καρακίτσας, ὁ

*Ελλάδος από της απελευθέρωσης μέχρι του 1922.
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψυχάρης, ὁ Μητσάκης, ὁ Μωραϊτίδης, ὁ Κονδυλάκης, ὁ Ἀργύρης Ἐφταλιώτης ὁ Ἰωάννης Βλαχογιάννης, οἱ Κ. καὶ Δ. Χατζόπουλοι, ὁ Α. Τραυλαντώνης, ὁ Βουτυρᾶς, ὁ Π. Νιρβάνας, ὁ Κ. Παρορίτης καὶ ἕλος ὁ Γρηγόριος Ξενόπουλος. Οὗτος δὲ καὶ ὁ Μελάς εἶναι οἱ μετὰ τὸν Δημ. Βερναρδάκην μόνοι ἀξίως λόγου ἀσχοληθέντες καὶ εἰς θεατρικὰ ἔργα.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- 1492 Ανακάλυψις τῆς Ἀμερικῆς ὑπὸ τοῦ Κολόμβου.
 1517 Ἀρχὴ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως.
 1519—1556 Κάρλος Ε΄.
 1558—1603 Ἐλισάβετ βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας.
 1618—1648 Τριακονταετής πόλεμος.
 1640—1660 Α΄ ἐμφύλιος πόλεμος ἐν Ἀγγλίᾳ.
 1643—1715 Λουδοβίκος ΙΔ΄ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας.
 1688—1689 Β΄ ἐμφύλιος πόλεμος ἐν Ἀγγλίᾳ.
 1689—1725 Πέτρος Α΄ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας.
 1740—1786 Φρειδερίκος Β΄ ὁ Μέγας, βασιλεὺς τῆς Πρωσίας.
 1786—1774 Α΄ πόλεμος Αἰκατερίνης κατὰ τῶν Τούρκων.
 1775—1783 Ὁ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόλεμος τῶν βορ. Ἀμερικανῶν.
 1787—1892 Β΄ πόλεμος Αἰκατερίνης κατὰ Τούρκων. Ἀάμπρος Κατωφύνης.
 1789 Ἐναρξίς τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Συνταγματικὴ μοναρχία.
 1792 Ἡ δημοκρατία ἐν Γαλλίᾳ.
 1799 Ἡ ὁπατεία ἐν Γαλλίᾳ.
 1804 Ἡ αὐτοκρατορία ἐν Γαλλίᾳ.
 1815 Παλινόρθωσις ἐν Γαλλίᾳ.
 1821—1829 Ἡ μεγάλη ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις.
 1828—1829 Ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος.
 1830 Ἡ Ἰουλιανὴ ἐπανάστασις ἐν Γαλλίᾳ.
 1833 Ἰαν. Ἀφίξης Ὁθωνος εἰς Ἑλλάδα.
 1843 3 Σεπτεμβρίου. Ἀνακήρυξις τοῦ συντάγματος ἐν Ἑλλάδι.
 1848 Φεβρουαριανὴ ἐπανάστασις ἐν Γαλλίᾳ.
 1852 Λουδοβίκος Ναπολέων αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων.
 1854—1856 Κριμαϊκὸς πόλεμος.
 1859 Ἐνωσις Μολδαβίας καὶ Βλαχίας εἰς μίαν ἡγεμονίαν (Ρουμανίαν).
 1859 Ἐνωσις τῆς Ἰταλίας.
 1863 Ἐκλογὴ Γεωργίου Α΄ ὡς βασιλέως τῆς Ἑλλάδος.
 1864 Ἐνωσις τῶν Ἴονίων νήσων.
 1866 Αὐστροπρωσικὸς πόλεμος.
 1870 Γαλλογερμανικὸς πόλεμος.
 1881 Προσάρτησις Θεσσαλίας καὶ μέρους τῆς Ἡπείρου εἰς τὴν Ἑλλάδα.
 1885 Βουλγαρικὸν πραξικόπημα.
 1897 Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος. Ἀὐτονομία Κρήτης.
 1908 Ἐπανάστασις Νεοτούρκων.
 1909 Ἐπανάστασις Γουβῆ.
 1912 Βαλκανοτουρκικὸς πόλεμος.
 1913 Συμμαχικὸς πόλεμος.
 1914 Πανευρωπαϊκὸς πόλεμος.

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ

1. Ὁ Σαβαώθ εἰκὼν ἐν Ἁγίῳ Ὅρει.....	εἰκ.	1	σελ.	25
2. Ὁ Εὐαγγελισμὸς εἰκὼν ἐν Ἁγίῳ Ὅρει.....	>	2	>	25
3. Τζαγγαρόλα ἡ Παναγία	>	3	>	26
4. Ὁ Ἅγιος Πέτρος τῆς Ῥώμης.....	>	5	>	39
5. Μιχαήλ Ἄγγελου Ia pieta.....	>	6	>	40
6. > > ὁ Μωϋσῆς.....	>	7	>	41
7. Ασνάροδου da Vinci ὁ Μυστικὸς δεῖπνος	>	8	>	42
8. > > ἡ Παρθένος ἐπὶ βράχων.....	>	9	>	43
9. > > ἡ Ζακόντα.....	>	10	>	44
10. Ῥαφαήλ ἡ θεία εὐχαριστία	>	11	>	45
11. > ἡ Παρθένος τοῦ Ἁγίου Σίξτου.....	>	12	>	46
12. Τίτσιανου ὁ ἐνταφιασμὸς.....	>	13	>	47
13. Τὸ Λοῦθρον.....	>	14	>	48
14. Δύρερ ἡ προσκύνησις τῶν μάγων	>	15	>	48
15. Χόλμπαϊν προσωπογραφία	>	16	>	49
16. Ἀνάκτορον τοῦ μεγάλου Μογγόλου	>	25	>	105
17. Poussin οἱ ποιμένες τῆς Ἀρκαδίας.....	>	28	>	115
18. Lebrun ὁ Λουδοβικὸς ΙΔ' ἐν Ὀλλανδίᾳ	>	29	>	115
19. Miguard ὁ Μολιέρος.....	>	30	>	117
20. Τὰ ἀνάκτορα τῶν Βερσαλλιῶν.....	>	31	>	118
21. Puget Μίλων ὁ Κροτωνιάτης.....	>	32	>	119
22. Δαυτὶδ ὁ ἔρκος τῶν Ὁρατίων.....	>	47	>	320
23. Delacroix αἱ σφαγαὶ τῆς Χίτου.....	>	48	>	321
24. Rousseau Ἔλος ἐν Landes	>	49	>	323

ΠΙΝΑΞ ΧΑΡΤΩΝ

1. Αί ἀνακαλύψεις κατὰ τὸν 15ον καὶ 16ον αἰῶνα.....	εἰκ. 4	σελ. 33
2. Ἡ δυτικὴ Εὐρώπη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 15ου αἰῶνος.....	> 17	> 56
3. Αἱ Ἀψβουργικαὶ χῶραι ἐπὶ Καρόλου Ε΄.....	> 18	> 57
4. Ἡ κεντρικὴ Εὐρώπη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 30ετοῦς πολέμου	> 19	> 65
5. Ἡ Γαλλία μετὰ τὰς κατακτήσεις Λουδοβίκου ΙΔ΄.....	> 20	> 73
6. Ἡ Ῥωσία καὶ αἱ κατακτήσεις τῆς κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα.	> 21	> 89
7. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ Πρωσικοῦ κράτους.....	> 22	> 93
8. Ἡ Αὐστριακὴ Μοναρχία κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα.....	> 23	> 97
9. Ἡ Πολωνία καὶ ὁ διαμελισμὸς αὐτῆς.....	> 24	> 101
10. Ἀγγλικαὶ καὶ Γαλλικαὶ κτήσεις ἐν Ἰνδικῇ περὶ τὸ 1750..	> 26	> 107
11. Γαλλικαὶ καὶ Ἀγγλικαὶ ἀποικίαι τῆς βορείου Ἀμερικῆς...	> 27	> 109
12. Ἡ κεντρικὴ Εὐρώπη τὸ 1789.....	> 33	> 152
13. Ἡ κεντρικὴ Εὐρώπη τὸ 1810.....	> 34	> 153
14. Ἡ Γαλλία ἀπὸ τοῦ 1789 μέχρι τοῦ 1815.....	> 35	> 160
15. Ἡ κεντρικὴ Εὐρώπη τὸ 1815.....	> 36	> 161
16. Ἡ ἐπανάστασις ἐν Μολδαβίᾳ καὶ Βλαχίᾳ.....	> 37	> 196
17. Ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὴν ἐπανάστασιν.....	> 38	> 201
18. Ἡ ἠπειρωτικὴ Ἑλλάς κατὰ τὴν ἐπανάστασιν.....	> 39	> 208
19. Τὸ Αἶγατον μετὰ τῆς Κρήτης κατὰ τὴν ἐπανάστασιν.....	> 40	> 216
20. Ἡ Ἰταλία κατὰ τὸν 19' αἰῶνα.....	> 41	> 288
21. Ἡ Γερμανία ἀπὸ τοῦ 1815 μέχρι τοῦ 1871.....	> 42	> 297
22. Ἡ κεντρικὴ καὶ νότιος Ἀμερικῇ.....	> 43	> 304
23. Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῶν Ἀγγλῶν.....	> 44	> 305
24. Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῶν Γάλλων.....	> 45	> 307
25. Ἡ ἀσιατικὴ Ῥωσία.....	> 46	> 310
26. Θέατρον τῶν Βαλκανικῶν πολέμων.....	> 50	> 376
27. Αἱ διαδοχικαὶ ἐπανεξήσεις τῆς Ἑλλάδος.....	> 51	> 388
		καὶ 389

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Κεφ. Α'. *Ὁργάνωσις τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ.* 1) Σχέσεις κατακτητῶν Τούρκων καὶ κατακτηθέντος Ἑλληνισμοῦ. 2) Μείωσις τοῦ ἑλλήν. πληθυσμοῦ. 3) Ἐκκλησιαστικὴ ὀργάνωσις τοῦ ἑλλήν. ἔθνους κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας. 4) Οἱ Φαναριῶται. 5) Αἱ κοινότητες. 6) Αἱ πολεμικαὶ δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τουρκοκρατίας. 7) Ὁ πνευματικὸς βίος τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τουρκοκρατίας. 8) Τὸ φρόνημα τοῦ ἑλλήν. λαοῦ. . . . . Σελ. 3—27

Κεφ. Β'. *Ἡ διαμόρφωσις τῆς νέας Εὐρώπης.* 1) Χαρακτηριστικὰ καὶ αἰτία τῆς μεταμορφώσεως τῆς Εὐρώπης κατὰ τοὺς νέους χρόνους. 2) Ἡ πτώσις τοῦ ἱπποτισμοῦ καὶ ἡ νέα τακτικὴ τοῦ πολέμου. 3) Αἱ ἀνακαλύψεις. 4) Ἡ ἀναγέννησις. 5) Ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις. 6) Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὰ τέλη τοῦ 15ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος. 7) Ἡ μεταρρύθμισις καὶ οἱ ἐμφύλιοι θρησκευτικοὶ πόλεμοι ἐν Γερμανίᾳ, Ἑλβετίᾳ καὶ Γαλλίᾳ. 8) Ἡ μεταρρύθμισις ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Σκωτίᾳ. Σύγκρουσις Ἀγγλίας καὶ Ἰσπανίας. 9) Ὁ τριακονταετής πόλεμος. . . . . Σελ. 28—69

Κεφ. Γ'. *Ἡ νέα Εὐρώπη ἀπὸ τῆς Βεσφαλικῆς εἰρήνης μέχρι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως.* Ἰσορροπία τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων καὶ ἡ ἀπόλυτος μοναρχία ἐν Εὐρώπῃ. 2) Ἀπόπειρα τῆς Γαλλίας πρὸς ἀνατροπὴν τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας. Ἀκμὴ τῆς ἀπολύτου μοναρχίας ἐν αὐτῇ. 3) Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ ἀνάπτυξις ἐν αὐτῇ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος. 4) Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Πρωσίας. 5) Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Πρωσίας. 6) Ἀγῶνες μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Πρωσίας. 7) Ὁ διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας. 8) Ἀποικιακὸς ἀγὼν μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας. 9) Ἡ ἀνεξαρτησία τῶν ἠνωμένων πολιτειῶν τῆς βορείου Ἀμερικῆς. 10) Ἡ πνευματικὴ κίνησις ἐν Εὐρώπῃ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος. . . . . Σελ. 70—120

Κεφ. Δ'. *Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις.* 1) Τὰ αἰτία τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. 2) Ἡ κατάλυσις τῆς ἀπολύτου μοναρχίας. 3) Ἡ κατάλυσις τῆς βασιλείας. 4) Ἡ δημοκρατία. 5) Ἡ ἑπατεία. 6) Ἡ αὐτοκρατορία. 7) Ἡ αὐτοκρατορία τῶν 100 ἡμερῶν καὶ ἡ ὀριστικὴ πτώσις τοῦ Ναπολέοντος. 8) Ἡ καλινόρθωσις τῆς Εὐρώπης. 9) Ἡ σπουδαιότερη τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. . . . . Σελ. 121—167

Κεφ. Ε'. *Ἡ Τουρκία καὶ τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κιπρόλεως μέχρι τῆς μεγάλης Ἑλλήν. Ἐπαναστάσεως.* 1) Συμπλήρωσις τῆς κατακτήσεως τῆς Ἑλλήν. Αὐτοκρατορίας. Τὰ πρῶτα ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν Ἑλλήνων. 2) Βαγιαζήτ Β' (1484—1512). Τρίτον ἐπαναστατικὸν κίνημα τῶν Ἑλλήνων. Πόλεμος Τούρκων καὶ Ἑνετῶν. 3) Ἐπίσητὴ ἀκμὴ τῶν Τούρκων. 4) Παρρακμὴ τῶν Τούρκων, 5) Πόλεμος τῶν Τούρκων καὶ Ἑνετῶν. 6) Οἱ μετὰ τῆς Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας πόλεμοι τῶν Τούρκων. 7) Οἱ μετὰ τῶν Ρώσων πόλεμοι τῶν Τούρκων. 8) Ἡ Τουρκία καὶ οἱ Ἑλληνας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς Γαλλ. Ἐπαναστάσεως μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς. . . . . Σελ. 168—190

Κεφ. ΣΤ'. *Ἡ μεγάλη Ἑλληνική Ἐπανάστασις.* 1) Τὰ προοίμια τῆς Ἐπαναστάσεως. 2) Ἡ ἔκρηξις τῆς Ἐπαναστάσεως εἰς τὴν μεσημερινήν Ἑλλάδα (1821). 3) Ἀμυντικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων (1822—1824). 4) Ἀμυντικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Αἰγυπτίων (1821—1827). 5) Ἡ ἐπέμβασις τῶν δυνάμεων καὶ ἡ πολιτικὴ ἀποκατάστασις τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ (1827—1832)..... Σελ. 191—271

Κεφ. Ζ'. *Ἡ πολιτικὴ κατάστασις τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα.* 1) Τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνικότητων. 2) Τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα ἐν Ἀγγλίᾳ. 3) Τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα ἐν Γαλλίᾳ καὶ αἱ ἐπαναστάσεις τοῦ 1830 καὶ 1848. Ἡ Αὐτοκρατορία. 4) Τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα εἰς τὰς Κάτω χώρας καὶ τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον. 5) Ἡ Ἰταλικὴ ἐνότης. 6) Ἡ Γερμανικὴ ἐνότης. 7) Τρίτη Γαλλικὴ Δημοκρατία. 8) Ἡ ἐξέλιξις τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος ἐν Εὐρώπῃ καὶ αἱ διάφοροι μορφαὶ αὐτοῦ. 9) Ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπέκτασις..... Σελ. 272—311

Κεφ. Η'. *Κοινωνικὴ, πνευματικὴ καὶ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα.* 1) Ἡ κοινωνικὴ κατάστασις. 2) Τὰ γράμματα, αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα. 3) Ἡ βιομηχανία ἡ γεωργία καὶ τὸ ἐμπόριον..... Σελ. 312—330

Κεφ. Θ'. *Ἡ Ἑλλὰς καὶ τὰ ἀνατολικὰ ζητήματα ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος.* 1) Ἡ ἐπὶ Ὀθωνος ἀπολυταρχία ἐν Ἑλλάδι. 2) Ἡ συνταγματικὴ βασιλεία τοῦ Ὀθωνος καὶ ὁ Κρηματικὸς πόλεμος. 3) Ἡ ἔξωσις τοῦ Ὀθωνος. 4) Ἡ β' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικὴ συνέλευσις. Ἡ ἀναγκάσεις τοῦ βασιλέως Γεωργίου. 5) Ἡ Κρητικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1866. 7) Τὰ Βαλκανικὰ κράτη καὶ ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1877. 7) Τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου καὶ ἡ προσάρτησις τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἡπείρου εἰς τὴν Ἑλλάδα. 8) Τὸ Βουλγαρικὸν πραξικόπημα καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἐπιστράτευσις τοῦ 1885. 9) Νέα Κρητικὴ ἐπανάστασις καὶ ὁ πόλεμος τοῦ 1897. 10) Ἡ Κύπρος, ἡ Σάμος καὶ ἡ Μακεδονία. 11) Ἡ Τουρκικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1908. 12) Τὸ Κρητικὸν ζήτημα καὶ αἱ ἐκ τούτου δυσχερεῖαι τῆς Ἑλλάδος..... Σελ. 331—368

Κεφ. Ι'. *Ἡ Ἑλλὰς βαδίζουσα εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν μεγάλων ἰδανικῶν τῆς φυλῆς.* 1) Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1909. 2) Ὁ βαλκανοτουρκικὸς πόλεμος. 3) Ὁ συμμαχικὸς πόλεμος. 4) Τὰ ζητήματα τῆς Ἀλβανίας καὶ τῶν νήσων. 5) Ὁ Πανευρωπαϊκὸς πόλεμος. 6) Αἱ πρόοδοι τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως μέχρι σήμερον..... Σελ. 369—394

Χρονολογικὸς πίναξ τῶν κυριωτέρων γεγονότων	>	395
Πίναξ εἰκόνων	>	396
Πίναξ χαρτῶν.....	>	397
Πίναξ περιεχομένων	>	398

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ν ΧΩΡΑΦΑ

Γυμνασιάρχου Θ' Γυμνασίου Ἀθηνῶν

ΠΛΗΡΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟΝ

ΔΙΑ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Α' ΔΙΑ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

- Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος διὰ τὴν α' τάξιν.
- Ἑλληνικὴ Ἱστορία ἀπὸ τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων διὰ τὴν β' τάξιν.
- Ἑλληνικὴ Ἱστορία ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων μέχρι τῶν καθ' ἡμῶς χρόνων διὰ τὴν γ' τάξιν.

Β' ΔΙΑ ΤΑ ΓΥΜΝΑΣΙΑ

- Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος διὰ τὴν α' τάξιν.
- Ἱστορία Ἑλληνικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ διὰ τὴν β' τάξιν.
- Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἀυτοκρατορίας διὰ τὴν γ' τάξιν.
- Ἱστορία τῆς Νέας Ἑλλάδος (1453—1924) καὶ ἡ σύγχρονος τῆς ὅλης Εὐρώπης διὰ τὴν δ' τάξιν.

Περιλήψεις τῆς Ἱστορίας εἰς 7 τεύχη δι' ἑκάστην τάξιν τοῦ Ἑλλ. Σχολείου καὶ Γυμνασίου.

